శాస్త్రీయవిద్య నభ్యసించుటకు భాషాపాండిత్య మవసర మగుచున్నది. విద్యార్థులు ఏభాషను పదునాలుగేం డ్లభ్యసించుచున్నారు. పిల్లలకందరకు నింగ్లీషుమాటలు తెలవని తరగతులయందు ముచ్చటించుటయందుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. ఆంగ్లభాషయందు ప్రవేశములేనివారి సంభాషణములు నగమింగ్లీషుమాటలతోను సగము తెలుగు పదములతోను నిండియుండును. కారణమింటను తెలుగు వాడఁబడుచున్నది. పాఠశాలయందింగ్లీషు నేర్పఁబడుచున్నది. ఆంగ్లేయభాషను దప్పులులేకుండను మాటలాడుట వ్రాయుట యవసరము. ఆయవసరము తెలుగుభాషవిషయమున లేదు. ఇట్టి యవసరము గలిగినపుడె జనులు దేశభాషల నభ్యసించెదరు. వాటిని జక్కఁగ మాటలాడను వ్రాయను నేర్చెదరు. మహారాష్ట్ర దేశమునందు మెట్రిక్యులేషను తరగతి పాఠశాలలలో జదువంతయును మహారాష్ట్రభాషయందుఁ గఱపఁబడుచున్నది. మహారాష్ట్రులు ముచ్చటలాడునప్పుడు నింగ్లీషుపద ప్రయోగములు దక్కువగా వారి ప్రసంగములందుఁ గానఁబడును. ఆంధ్రులకు జనసామాన్యము తెలుగుభాష నభ్యసించుటకుఁ దగిన యవకాశము గలుగలేదు. పూర్వమునుండియును వాడుకభాషను గ్రాంథికభాషకును సన్నిహిత సమావేశ మేర్పడియుండలేదు. ముందైనను గలుగునన్న నమ్మకము తెలియదు.

సంస్కృతభాషాచరిత్రమును బరిశీలించినచో సంస్కృతము కేవలము గ్రాంథికభాషగాను ప్రాకృతము వాడుకభాషగాను నుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. విద్యావంతులగు పండితులు బ్రాహ్మణమతాభిమానులు దమ గ్రంథములను సంస్కృతభాషయందు వ్రాయుచుండిరి. అది సామాన్యజనులకు దుర్భేద్యము నుండెను. బౌద్ధులు సామాన్యజనులకుఁ దెలియుటకై దమగ్రంథములను ప్రాకృతభాషయందు వ్రాయుచుండిరి. తెలుగుభాషకీ స్థితి యింకను విచారణీయము.

నన్నయభట్టారకుని కాలమునుండియును వాడుకభాషయును గ్రాంథికభాషయును వేరువేరుగా నుండినవని యొప్పుకొనవలసి యున్నది. ఆకాలమునందును సంస్కృతపద జటిలమైన గ్రాంథికభాష గ్రంథస్థముగ నుండి యుండును. 100 కి 98 వంతులు జదువను వ్రాయను నేర్చిన యింగ్లాండునందు సయితము గ్రాంథికభాషకును వాడుకభాషకును సంపూర్ణ సమావేశ మేర్పడలేదు. కాని విద్యావంతులు గృహములందు మాటలాడు భాషకును వ్యవహారములందు వాడుకఁజేయు భాషకును, విద్యాలయములందు నేర్పఁగాను భాషకును విశేష వ్యత్యయముండదు. విద్యావిహీనుల విషయములో నాంధ్రదేశమునందువలె వ్యత్యయముగలదు. ఈవ్యత్యయము విద్యవ్యాపించినకొలఁది యంతరించుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునందును నాంధ్రభాష యభ్యసింపఁబడిన కొలఁది వాడుకభాషకును గ్రాంథికభాషకును గల దూరము తగ్గి యవి సన్నిహిత సాహచర్యమును వహింపఁగలవు. ఇపుడు కేవలము గ్రంథస్థమైన భాష యెప్పుడు సామాన్యజనముఖస్థముగాఁ గలదు. సామాన్యజనుల విద్యావివేకముల పెంపున వారి ముఖస్థమైన భాష గ్రంథస్థము గాఁగలదు. ఈఫలప్రాప్తికిఁ జిరకాలము పట్టవచ్చును. కాని ఈసన్నిహిత సమావేశమునకై ప్రాణాభిమానులు పాటుపడవలయుందురు. విద్యాప్రవీణులు వాడుకపదములను దమ పుస్తకములందుఁ జేర్చుటవలన నీసంయోగమునకు మార్గదర్శకులు గాఁగలరు. నిర్దిష్టముగా నాంధ్రభాషయందొక పంక్తియైనను వ్రాయుశక్తి సామాన్యులకులేదు. విద్యాధికుల కుండవచ్చును. అరాజన్నాదములను, శకటరేఫలను, కలలను, దుష్ప్రకృతికములను, పరుషములను, సరళములను, సంధులను బూర్తిగ నుపయోగించుచు వ్రాయువాడుక తగ్గుచున్నది. కాని నింద్యమైన వాడుకభాష యంతయును నేవిధమున నైనను గ్రాంథికభాషగా మారనేరదు. విద్యావ్యాపనమువలన నింద్యమైన గ్రామ్యము నింద్యముగా మారఁగలదు. గ్రాంథికభాషయందలి యనవసర నియమములు మారఁగలవు. కొండమీఁదఁ గూర్చున్న గ్రాంథికభాషకును పల్లపుభూమియందు నిలిచి యున్న వాడుకభాషకును విద్యావ్యాపనమువలన సమాన ప్రదేశమున సమావేశ మేర్పడఁగలదు. ఆంధ్రదేశమునందు రవీంద్రనాథునివంటి భాషానిర్మాణకుడు పుట్టినగాని యీసంయోగము గలుగుటకు వలనుగలుగదు. అం

వరకును నీరెండుపక్షములవారును తేగవులాడుచుండుట సహజము. ఉభయపక్షము లందును లోపములుండవచ్చునుగాని వారి యుద్యమములు భాషాసేవకైయని యొప్పుకొనవలసియున్నది.

వ్యాసములు.

వంగ మహారాష్ట్రదేశములందు విద్యావంతులు పత్రికా నిర్వాహకులకు సంవత్సరాది సంచికలను బ్రచురించుటకై విశేష సహాయమును జేయుచు భాషాసేవను జేయుచున్నారు. ఉన్నత న్యాయాధీశులు, న్యాయవాదులు, ఉపాధ్యాయులు, ఉద్యోగస్థులు, డాక్టరులు దమ కెంతటి తొందర పనులున్నను తీరికను గల్పించుకొని సంచికలకు వ్యాసములను వ్రాయుచున్నారు. మాసిక మనోరంజని, సంధ్యావర్తమాని, మొదలగు వార్తాపత్రికల సంవత్సరాది సంచికలకు సర్ [illegible] నారాయణ చంద్రావార్కరు, [illegible] గారు మొదలగు దేశాభిమానులు వ్యాసములను వ్రాసి దేశమునకు మహోపకారమును జేయుచున్నారు. ఆంధ్ర మహాజనులీ విషయమునందు వెనుకంజను వేయుట శోచనీయము. సంవత్సరాది సంచికను బ్రకటించుటకుగల ప్రయోజనము విద్యావంతుల యభిప్రాయములను బ్రచురించి సామాన్యజనుల [illegible] విషయములను బుట్టించుటయైయున్నది. విద్యావంతుల వ్యాసములతో సంవత్సరాది సంచిక [illegible] అయలంకారములులేని సంచిక రాణింపనేరదు. ముందైనను విద్యాధికులు దమ [illegible] విద్యాభరణములచే నీసంచిక నలంకరించి మాతృభాషను బోషించుటకు బ్రార్థితులు.

ఈకొఱతను నివారించుటకును వ్యాసలేఖకులకు [illegible] హమును గలిగించుటకును సంచికయందు ముద్రించిన వ్యాసములలో గొన్ని వ్యాసములకు బహుమతులొసంగఁబడినవి. ఆ వ్యాసములన్ని యుత్తమములు గాకున్నను వ్యాసలేఖకులు దమ శక్తికొలది వ్రాసిపంపిన దులకు సంతసింపవలసి యున్నది. వ్యాసలేఖనమునకు ముప్పది విషయములు నిర్ణయింపఁ బడినవి. వాటిలోఁ బదియేడు విషయములను గురించి మాత్రము వ్యాసములు వ్రాయఁబడినవి. రాజ్యాంగ వ్యవహారముల నుగురించి యెవరును వ్రాసియుండలేదు. [illegible] వ్యాసములకుఁ [illegible] బంపఁబడినవి. ఆరోగ్యయ [illegible] లాభములను గురించి వ్రాసిన వ్యాసములు విస్తారముగాఁ గలవు. ఆ వ్యాసములన్నియును బరిశీలింపఁబడి బహుమానములకుఁ దగినవ్యాసములు నిర్ణయింపఁబడి ముద్రింపఁబడినవి. రెండు వ్యాసములు సమానముగా నున్నచోట బహుమానము పంచ బడినది. బహుమతులందిన వ్యాసములు విషయానుక్రమణికయందుఁ దెలుపఁబడినవి.

సంచికయందు 40 వ్యాసములు ముద్రింపఁబడినవి వ్యవసాయ పరిశ్రమలనుగురించిన వ్యాసము [illegible], రాజకీయ విషయములను గురించినవి యారు, [illegible] సంబంధించినవి [illegible], ఆరోగ్యము, సంగీతము చరిత్రము, భాష [illegible] మొదలగు విషయములకు [illegible] చినవి పదునాలుగును గలవు. ఢిల్లీనగర [illegible], ఢిల్లీ దర్బారు, [illegible] స్థానముల చరిత్రములు [illegible] ముగా వ్రాయఁబడినవి. శ్రీ [illegible] రాజేంద్ర రాజ్యా [illegible] వర్ణనమును గురించిన పద్యములు 200 ప్రచురింపఁబడినవి. వ్యాసములందు దేశాభ్యు [illegible] విషయములను జేర్చుటకు యత్నము చేయఁబడినది. దేశా [illegible] మానము, భాషా [illegible], [illegible], [illegible] మలు, [illegible], [illegible], దే [illegible] క్రమము, స్త్రీ [illegible] మొదలగు విషయములను గురించిన వ్యాసములు లవు. [illegible] లు వ్యాసములనిలో [illegible] నో [illegible] మరు.

చిత్రపటములు.

శ్రీ రాజదంపతుల ఢిల్లీ రాజ్యా [illegible] మహోత్సవము దేశచరిత్రములం [illegible] సువర్ణాక్షరములఁ [illegible]. దేశమంతయును సీమ [illegible] త్సవమయమైనది. రాజభ [illegible] లైన [illegible] త్కార్యములన్ని దేశమునఁ [illegible] బడినవి. శ్రీ రాజదంపతులకు స్వాగత [illegible] నవి. రాజులు, మహారాజులు, శ్రీమంతులు, రాష్ట్రపాలకులు, సైనికబృందంబులు [illegible] ఢిల్లీనగరమునందుఁ గుమిగూడిరి. శ్రీ [illegible] రాజరాజేంద్రుని, శ్రీమేరీ రాజరాజేశ్వరిని, రాజకుటుంబమును, రాజాగమనమును, బొంబయి ఢిల్లీనగర ప్రవేశములను, ఢిల్లీదర్బా

రును, వేటాడుటను, కలకత్తా వినోదములను, స్వదేశ గమనమును దెలుపు చిత్రపటములు 50 గలవు. పురాతన సుప్రసిద్ధ సంస్థానాధీశుల చిత్రపటములు 55 గలవు. ప్రాచీన ఢిల్లీనగర స్థితిని దెలుపు చిత్రపటములు 12 గలవు. హిందూదేశ పాలకులను జూపు పటములు 24 గలవు. సామ్రాజ్యశాసన సభయొక్కయు, మద్రాసు బొంబయి రాష్ట్రముల యొక్కయు సభాపటములుగలవు. సుప్రసిద్ధులైన మహారాజుల చిత్రపటములును జేర్పబడినవి. చీనదేశ పరివర్తనమువలన సుప్రసిద్ధిగాంచిన చీనాదేశ నాయకుల పటములును జేర్పబడినవి. జాతీయ సభాధ్యక్షులైన విష్ణునారాయణ ధరుగారి పటము నయితము గలదు. మొత్తమున 172 చిత్రపటములు ముద్రింపబడినవి. చిత్రపట వీక్షణమువలన జదువరులు దర్బారు వైభవ మహోత్సవములను భావింపనోపుదురు. ప్రాచీన నూతన ఢిల్లీనగరముల స్థలనిర్దేశమును జూపు ప్రకాశ పటము నయితమిందు జేర్పబడినది. చదువరులు ప్రియభారముల సహింపనోపుదురు.

విషయము.

దైవికముల వలన మూడవ సంవత్సరాది సంచిక బహిర్గతమైనది. పత్రికా నిర్వహణము కష్టసాధ్యము. దేశభాషా పత్రికా నిర్వహణ మత్యంత కష్టసాధ్యము. ఆంధ్రేతర రాష్ట్ర మధ్యమున నాంధ్రపత్రికా నిర్వహణము దుస్సాధ్యము. సామాన్యముగా దేశీయవార్తాపత్రికా నిర్వాహకులకు లాభము శూన్యము. గౌరవము శూన్యము. భార మధికము. అవమానములు విషాదము జనించుట సహజము. నిరుత్సాహము కలుగుట నిశ్చయము. విషాద నిరుత్సాహములు కలిగినను ప్రతిజ్ఞావాదములు నిరుపయోగములు. దోషాన్వేషణము సుకరము. గుణగ్రహణము దుష్కరము. చేసినది కొంచెము. చేయదగినది విస్తారము. తప్పులెక్కువ. ఒప్పులు తక్కువ. సంగతిసందర్భములిట్లుండగా స్వవిషయక నివేదనమసంగతము.

మూడేండ్లనుండి యాంధ్రపత్రిక క్రమము తప్పక ప్రచురింపబడుచున్నది. మూడుసంవత్సరాది సంచికలు గ్రాహకుల కందింపబడినవి. ఈసంచికలకై వేలకొలది రూప్యములు వ్యయమైనవి. మూడవసంచికయందలి దర్బారుపటములను సంస్థానాధీశుల పటములను సమకూర్చుటకయి వందలకొలది రూప్యములు వ్యయమైనవి. ప్రచురణభార మధికమైనది. ఆంధ్రదేశభాషాభ్యుదయముల కీప్రయత్నము లిసుమంతయైనను దోడ్పడిన ప్రియభారములు నిష్ఫలములుగాక సఫలములగునను నాశ నూతనోత్సాహమును బుట్టించుచున్నది.

ఆంధ్రుల యాదరణ పోషణములవలన నాంధ్రపత్రిక దినదినాభివృద్ధిని జెందుచున్నది. రాజులు మహారాజులు, విద్యావంతులు సామాన్యులు, బీదలు భాగ్యవంతులు స్త్రీలు పురుషులు పత్రికను దమయుదార సంకల్పములచేతను, వ్యాసములతోను, చందాలవలనను బోషించుచున్నందులకు వారల కనేక వందనంబులు. ఆంధ్రపత్రికాభివృద్ధి ఇతరాంధ్రపత్రికలతో బోల్చినప్పుడాశ్చర్యకరముగా నుండినను నది విశేషముగాదని యంగీకరింపవలసి యున్నది. ఆంధ్రభాష దేశభాషలందు మూడవదిగా నున్నది. మాధుర్యమున మొదటిదిగా నున్నది. ఇతరభాషలందు 20,000 చందాదారులు గల వార్తాపత్రికలును దైనిక పత్రికలును నుండగా నాంధ్రభాషయందు మంచివ్యాపకముగల వార్తాపత్రిక లేకుండుట శోచనీయము. ఇదియె ఢిల్లిదర్బారునం దాంధ్రపత్రికల పరాభవమునకు ముఖ్యకారణము. ఈకొరతను దీర్చి పత్రికావ్యాపనమును జేయుట కాంధ్రులు ప్రార్థితులు. సంవత్సరాది సంచికను జదువువారందరును గట్టిపట్టును బట్టిన నచిరకాలమునం దాంధ్రపత్రిక విశేషవ్యాపకమును గలిగి దేశాభ్యుదయమున కింతకన్న నెక్కుడుగా దోడ్పడగలదు. ఆంధ్రదేశ బాంధవులు పూర్వమువలె ముందును దమ యుదారాశ్రయముతో నాంధ్రపత్రికను సమ్మానించుటకు బ్రార్థితులు. ఆంధ్రపత్రికాభివృద్ధికై పత్రికా నిర్వాహకులకును, గ్రాహకులకును బ్రోత్సాహము నొసంగుటకు సర్వేశ్వరుని యపారకృప దోడ్పడుగాక!

వందనములు.

చందాదారులకును, వ్యాసములను వ్రాసినవారలకును, ఛాయాచిత్రపటముల నంపినవారలకును, నితరసహాయకులకును ననేకవినతులు. సంచికయందలి చరిత్రాంశము లన్నియును సుప్రసిద్ధాంగ్లేయ చరిత్ర గ్రంథములనుండి సమీకరింపఁ బడినవి. ఇంపీరియల్ గెజెట్టీరు, పురుషోత్తమ విశ్రామమహారాజు గారి దర్బారు చిత్రపుస్తకము, ఢిల్లీ చరిత్రగ్రంథములు మొదలగునవి విశేషముగా నుపయోగింపఁబడినవి. ఈగ్రంథోపకృతి కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా స్వీకరింపఁబడుచున్నది. ఛాయాచిత్రపటములను ముద్రించుటకుఁ దగిన పటఫలకములను జేసిన శిల్పకారులకును, సంచికను ముద్రించిన తత్త్వవివేచక ముద్రాక్షర శాలాధిపతులకును, నితరవిధముల సహాయముఁ జేసినవారలకును వందనములు.

పరీధావినామ సంవత్సరమునందు సకలజనులును సదాశాసనమున్నదై మనోవాంఛా ఫలసిద్ధిని బొంది సుఖించెదరుగాత! సకల ప్రపంచమునకును నీశ్వరుడు శాంతి సుఖములను ప్రసాదించునుగాత! హిందూదేశము ధనధాన్య సమృద్ధి గలిగి యారోగ్యప్రదమై వర్ధిల్లుగాత!

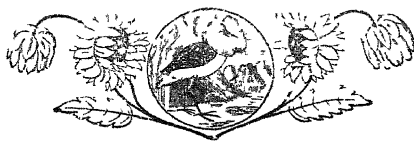
విషయానుక్రమణిక.

* ఈ గుర్తుగల వ్యాసములకు బహుమానము లొసంగబడినవి.

చిత్రపటముల విషయానుక్రమణిక.

దీనియందు తెలుగు అంకెలు చిత్రపటములున్న పుటలసంఖ్యను, ఇంగ్లీషు అంకెలు వాటి వివరమును తెలుపు పుటలసంఖ్యను తెలుపును.

పంచమజార్జి రాజ రాజేంద్ర రాజ్యాభిషేక పద్యావళి.

మ.రా.శ్రీ, వడ్డాది సుబ్బారాయకవిగారి విరచితము.

సీ॥ శ్రీరామవిక్రమస్థిరచిహ్నమైనట్టి సేతువు, దనకుమంజీరముగను। మేరుమాత్సర్యాన మినుమానికమునాఁగి ప్రాలిన మల, మొలనూలుగాను। వసుమతీధేనువువత్సమైనఘనాద్రి, చేస్చుక్కరత్నాలచేరుగాను। సింధుగంగానదీజీవనభర్త లొకూహారములు, కేళకూళులు గను। గీ॥ గ్రాలుభారతఖండ సామ్రాజ్యలక్ష్మి। నెవయ, డిల్లీకిఁదర్లివచ్చినవిభుండ!। జయము! విక్టోరియా జగజ్జననిపౌత్ర, సప్తమైడ్వర్డుసుత! జ్యార్జిసార్వభౌమ॥

సీ॥ గ్రహసమూహము భూమిఁగలసికొన్నటుదోఁచుమూర్ధాభిషిక్తుల మూఁకజూడఁ। దారాగణము వసుంధరడిగ్గినటు దోఁచురత్నోపహారములఁజూడ। గొండలనొక్క గుంపుకూడినట్టులు దోఁచుగంధసింధుర మహాంగములఁజూడ। శరనిధుల్ ధర వెల్లి విరిసినట్టులు దోఁచు సకలదిగ్దేశప్రజలజూడ। గీ॥ నవియువన నేల? నేల శ్రీలన్ని చూడఁ। గనరె నీదుపట్టాభిషేకంబు జూడ!। జయము విక్టోరియా జగజ్జననిపౌత్ర। సప్తమైడ్వర్డుసుత జ్యార్జిసార్వభౌమ॥

సీ॥ దూర దేశంబులు చేరువయూళ్ళయ్యె, మరుభూములన్ని వాస్తవ్యములయ్యెఁ। జౌటిపఱ్ఱలు శాలిసస్యగర్భములయ్యెఁ, బాధోనిధానముల్ పడియలయ్యెఁ। గంభీరనదులనౌకప్రతార్యములయ్యె, విపినాద్రు లురురాజవీథులయ్యె। నమితయోజనవా[ర్తలొక్క]గలోనివియయ్యె, నంధులు చదువ వ్రేళ్ళకు [కన్ను]లయ్యె, దుపూర్వల యేర్పడి; నీదుప్రభుత। నిన్నిట[ి] [...]మేళ్ళు మాకెనగకున్నె? । జయము! విక్టోరియా జగజ్జననిపౌత్ర। సప్తమైడ్వర్డుసుత! జ్యార్జిసార్వభౌమ॥

సీ॥ ఐదుఖండముల రాజ్యాధిపత్యముగాంచు నాంగ్లోర్వరా ప్రభుండ దీర్ఘాయువగుము!। భారతఖండసర్వస్వామ్యము వహించు చక్రవర్తీ! నీకు స్వాగతంబు!। సౌందర్యరాశ్యలగ్జాండ్రానతీగర్భశుక్తిముక్తాఫలా! శుభమునీకు!। సత్పుత్రికాపుత్ర సంతానబహులతా సకరుణాంతరంగ! మంగళమునీకు!। గీ॥ ననుచు భూప్రజదీవింప, నఖిలగోత్ర। నేలు మేకాతపత్రమీవేపవిత్ర। జయము విక్టోరియాజగజ్జననిపౌత్ర। సప్తమైడ్వర్డుసుతజ్యార్జిసార్వభౌమ॥

మ.రా.శ్రీ, రామప్రోలు సుబ్బారావుగారి రచితము.

సీ॥ కన్న సంతానముఁ గాపాడుచందాన। నెల్ల దేశజులఁ బాలింతువనుచు। ఆప్తబంధుజనంబు నాదరించెడి మాడ్కి। నధికారసంతతి నరయుదనుచు। ప్రాణమిత్రులను గారామారఁగునురీతి। సోదరరాజులఁ జూచెదనుచు। దుష్టవర్తనుల నిర్దాలించుపగిది। వైరిసమూహములను [...]తువనుచు॥ గీ॥ నీదుదివ్యచరిత్ర నిర్నిద్రమహిమ। ననుదినంబును స్తోత్రమాలికలను। బూజయొనరింత్రు పూర్ణిమాభ్యుదయసోమ। స్వాగతంబిదె శ్రీజార్జి సార్వభౌమ॥ 1.

సీ॥ చింతించి తప్తమైంచిన యెడ్వరుఁడు సార్వభౌమనిర్యాణ శోకామితాప్తి। భరియించి తాకులపాటునందిన రాజ్యనిర్మాణమున శాంతినిండితోలఁక। వెలయించి తాంగ్లపూర్వీక కీర్తిగౌరవో। న్నతిరాష్ట్రమహితకంటకమొనర్చి। అలరించితివి హైందవులవాంఛితార్థ సస్యములపైఁ గరుణారసంబుఁజిలికి॥ గీ॥ సంతసించిరి తావకోత్సాహగదిత। రాష్ట్రసామ్రాజ్యపాలనారంభమునకు। సకలసద్గుణధామ! ప్రశస్తనామ। స్వాగతంబిదె శ్రీజార్జిసార్వభౌమ! ॥ 2.

సీ॥ సత్యంబుతోడఁ బ్రశస్తచరిత్రుఁడై। సద్గతిగను హరిశ్చంద్రుఁడొకఁడు। బ్రహ్మచర్యవ్రతప్రతిభతో నైక్యమై। సుకృతిమైనెగడు భీష్ముండొకండు। ధర్మంబుతో మమత్వముఁగాంచి బుధగేయ। చరితుఁడై తగుయుధిష్ఠిరుఁడొకండు। నీతిశాస్త్ర విచక్షణాతిశయజ్ఞాన। రీతిశారదుడగు కృష్ణుడొకఁడు॥ గీ॥ అవతరించి తదీయమహాత్మ

తత్త్వ! దర్పితములగు నున్న తాదర్శములఁ! బవిత్రమొ
నరించిరీ పుణ్యపృథివినపుడు! చెలిమిఁ బాలింపుమిపుడు
జార్జిక్షితీశ॥ 3.

సీ॥ బౌద్ధధర్మవ్యాప్తి బహుళీకరించి ! యశముఁ బెంచిన
యశోకచక్రవర్తి! మధురసారస్వత ప్రథితవనాంతరదో!
హదమొనర్చిన విక్రమార్కవిభుఁడు! సామ్రాజ్యపాల
నాచాతురీరీతి సమర్థుండగు హర్షవర్ధనుండు! కులమ
తద్వేష శృంఖలలూడ్చిన ప్రతాప! హేళి యక్బరుపా
దుషేశ్వరుండు॥ గీ॥ ఎంచిపాలించి కీర్తినించి, సుకృతి!
గాంచి యీపుణ్యధాత్రి భరించియేగి! రట్టిధన్యుల
మరపించి యరయుమయ్య! చక్రవర్తిలలామ! శ్రీ
జార్జిసోమ!॥ 4.

సీ॥ కులమతాంతర భిన్నకలన నేకముగాని! ప్రజలకైక్యత
గూర్చుభార మొకటి! విద్యలేమిని మాఢ్య విస్తరాబ్ధి
మునుంగ వారి యంధతఁ ద్రోయుభార మొకటి! కేవల
వ్యవసాయ జీవనమగుభువిక్! వాణిజ్యకలల్ [illegible]
మొకటి! [illegible] ఎచు భార
[illegible] సాటిసేమలవాసిఁ [illegible]లని దేశంపు గౌరవంబు
నుబెంచు భార మొకటి॥ గీ॥ ఇన్ని భారంబులను భరియిం
పశోపి! లాత్మసాక్షిగ నీపుణ్యమునుపమంబు! సకలరా
జన్యమస్తకశస్తరత్న! మంగళాసాంద్ర శ్రీజార్జి మా
నవేంద్ర!॥ 5.

బ్రహ్మశ్రీ, బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవి రచితము.

శా॥ శ్రీకల్యాణగుణాఢ్యయై త్రిభువనక్షేమంకరోల్లాసయై
లోకేశుల్పరిచర్యనేయ విబుధాళుల్ శాస్త్రసంబద్ధధ
ర్మైకారూఢి సమస్తకార్యములఁ దోడైదిద్ద ద్వీపంబులన్
సాకల్యంబుగనేలు దేవి దయ నిచ్చల్ బ్రోచుజార్జిప్రభున్ ॥

సీ॥ చిల్లుబుస్సనెడు నాశీవిషాధిపుచెల్మి తుదవెళ్ళనేయ
ని పెదవి విఱిచి! సతతంబు మధుప సంగతినుండు మద
మత్త మాతంగపతిఁజూచి మూతిఁద్రిప్పి! జడసంగతికిఁ
బాలువడి పంకమునదోగు కిటిఁగాంచి పలుమాఱు మొ
టికవిఱిచి ! కలకాలము విపత్సుగతికిఁబొల్పడు ధరా
భృత్కులంబేలంచు నీసడించి! గీ॥ సకలకల్యాణగు
ణధాముసార్వభౌము! నిన్నె వరియించె భారతనీరజాక్షి!
శౌర్యవిస్ఫూర్తి! పావనసన్నివర్తి!॥ సత్య[illegible]గ్ర!
శ్రీజార్జిచక్రవర్తి!॥

సీ॥ తనవారికన్న హైందవులన్న దయయున్న తనపల్కు
నకుఁ బ్రియాత్వంబొనంగ! తరతరంబులనుండి జరుగు
చుట్టఱికంబుఁ గనులారఁగని కల్పికొనుట కొఱకు!
బ్రత్యక్షముగను స్వప్రభుఁజూడనికొఱంత దేశంబువా
రికిఁ దీర్చుకొరకు! ప్రభుభక్తి హైందవప్రజలకెట్లున్న
దో తనకు! దానే కనుంగొనుట కొఱకు ॥ గీ॥ ఇచటి
కరుదెంచి నీప్రజ కింపుమీరఁ! బట్టభద్రుఁడవైన నీపద
విఁజూపి! అద్భుతానందమున నోలలార్చితయ్య! చా
రుతరకీర్తి! శ్రీజార్జిచక్రవర్తి! ॥

సీ॥ అద్దంబులట్లు రథ్యావితానంబుల వలపుగొజ్జగినీటఁ గ
లయనలికి! ఫలభారనమ్ర రంభాస్తంభములఁ దెచ్చి
ప్రతి కవాటమునఁ జిత్రముగనిల్పి! మందిరాళిందసీ
మందళ్ళ ముత్యాల [illegible]లగ్గారంగ వల్లికల[illegible]
[illegible]
వాసంతికా మల్లికా[illegible]రి సౌగంధ్యతోరణపమితిగట్టి
గీ॥ తొగలు కేతువితానంబు [illegible] వాసక
సజ్జికాత్వమును బూని! నీకునై వేచె భారత నీరజాక్షి!
యేలికొనుమింక జార్జి భూపాలతిలక!॥

సీ॥ నినుగాక యన్యునెవ్వని భర్తగాఁ గోర దనయంబునీక
ధలాడికొనును ప్రాతికూల్యమటన్న పలుకెప్పటికిలేదు
పలయల్కయన్న నేమోయెఱుంగ దస్మంబునీను
భం బాసించు నుంక నీమాటయన్నను జనదాటవెఱ
చు! శిరసావహించు నీచీటికేతకీతి నీరూపపటము మ
న్నించుచుండు ! [illegible] వేఁడు మాటలెఁ కేటఁ విన్నవింప అ
ధిప!నీతోడిదేలోకమఁతలంచు మాభరతఖండరాజ్య
రమామతల్లి! కేలుఁ గ్రహియించి ప్రీతిమైనేలుకొమ్ము!॥

మ॥ అనురూపుండగు భర్తవీవనుచు నిన్నర్థించి మాహైం
దవం! బనుకన్యామణి నప్పగించితిమి మసంఖ్యాంబైన భా
షాళినే! ర్చినదీకన్య గయాళిగింపయనుచుక్ జింతింపక
య్యా! లస! ద్వినయా పుంగని సుమ్ము యేలికొను ము
ర్వీనాథచూడామణీ ॥

సీ॥ జగమెల్లఁ జెల్లఁగాఁ జరియించి యిల్లువాకిలిఁ గూడఁ బట్టని
కీర్తికాంత। ప్రత్యర్థిపైననూరకఁ గాలుద్రవ్వుచుఁ జీరి
పోరాడఁజేయు వీరలక్ష్మి। అలుకేమిలేక రచ్చలకెక్కి మి
గుల వాచాలయైతిరుగు భాషాలతాంగి। అనయంబు
రాజసవ్యాప్తినంచలియించు నర్వసర్వంసహాసారసాక్షి॥
గీ॥ సాహసంబునఁజేపట్టి స్వచ్ఛతయును। శాంతియుక్, వి
నయంబునుక్షమయునేర్పి। సవతిపోరాటములు నుంత
సాగనీవు। మాయురే! నీవె దక్షిణనాయకుఁడవు॥

సీ॥ తలిరాకువంటిచేతులుకందు వాఱంగ వేడ్కఁగోలాటం
బు వేయువారు। చిన్నారిపొన్నారి చిల్కపల్కులతో
డ నీచరిత్రంబు వర్ణించువారు। చిఱుత కోయిలలుగూ
సినరీతి నీమీఁది పద్దెముల్ వింతగాఁ బాడువారు। వ
లపురాయంచ కన్నెలరీతినొయ్యార మలవడ నాట్యం
బు లాడువారు॥ గీ॥ నగుచు నూరూర బాలికలనువు
మీర। యుష్మదీయ పట్టాభిషేకోత్సవంబు। జరుపు
చునా౽రవదరింపు చాటునిదియె। మాకుఁగల రాజభ
క్తియిః యూనవేంద్ర!॥

శా॥ ఊరుంబల్లెలఁ బట్టణంబులను సత్యోత్సాహమేపారఁగాఁ
బౌరుల్ నిర్మలరాజభక్తివిషయ వ్యాహారనీహారవాః
పూరంబుల్ వెదజల్లుచుండిరి దిశాపుంజంబు దీర్ఘాయువౌ
ధీరశ్రీకర జార్జినా జయజయేతిధ్వానముల్ మ్రోగెడిన్॥

శా॥ వింతౌపిల్లనగ్రోవులందిగుములై భిల్లాంగనల్ నీకథల్।
సంతోషంబునఁ బాడుచుండఁగ నుదంచత్సాంద్ర గంధాచల।
ప్రాంతారణ్యసగంధగంధవిటపివ్యాలీఘనాగాంగనా।
సంతానంబు ఫణంబులెత్తి యొఱపుల్ జాలించి యాలిం
చెడున్॥

మ॥ మునుమీయవ్వయుఁ దండ్రియున్ నమతమమ్మున్
బిడ్డలంబోలెఁ బెం। చినవృత్తాంతము నీకునుం దెలియు
మాఁచేనీవుచెప్పించుకో। వని మీవంశమె చాటుచుం
డినను మర్యాదానుపూర్వంబుగా। మనవిం జేయుట
తప్పుగాఁగొనెదు సుమ్మా జార్జిభూమీపతీ!॥

సీ॥ స్మరణమానెదవు సుమ్మా! మున్ను మీయవ్వ విక్టో
రియా రాజ్ఞి విధముకొంత। ఎంచకుండెదవు సుమ్మా!
నిన్నుగన్నయ్య మమ్ముఁ బాలించు క్రమమ్ముకొంత।
మఱచిపోయెదవుసుమ్మా! "నాకు హైందవ ప్రజలన్న
దయ" యన్న పల్కుబడిని। ఏమఱించెదవుసుమ్మా!
సుంత మేమునిన్ వినయంబుననుగోరు విన్నపముల॥
గీ॥ వేయిమాటలిఁకేటికి వినుము "నాదు। కాన్పుతోఁ బాటు
మిమ్ములన్ గాతు" ననుచుఁ। జేతిలోఁ జేయివేసి వ
చింపుమయ్య। సకలగుణధామ! శ్రీజార్జిసార్వభౌమ!॥

ఆశీస్సు.

సీ॥ ఆయురారోగ్యభాగ్యప్రాప్తి జార్జికిన్ మేరిగారికి సమ
కూఱుఁగాక। దేశంబునందు శాంతిసౌఖ్యంబు సమకూడి
ప్రజలకు సౌఖ్యంబు వరగుఁగాక। పైరుపచ్చయుఁ బసి
పాడి పంటలుగల్గి యుర్విసుభిక్షయై యుండుఁగాక। ని
శ్శేషశాత్రవనికరమై రాజ్యంబు రామరాజ్యము లీలఁ
గ్రాలుఁగాక॥ గీ॥ భవ్యమైసర్వలోకసంభావ్యమగుచు।
ధన్యమై సర్వరాజ్యమూర్ధన్యమగుచు। బ్రహ్మకల్పంబు
వరకు శాశ్వతముగాను। హూణరాజ్యంబు విజయం
బు నొందుఁగాక॥

మ. రా. శ్రీ, వుప్పల్మే ఆలీషాకవిగారిచే వ్రాయబడినవి.

మ॥ చిరకాలంబున శార్యసోదరులు విచ్ఛిన్నంబు గాకుం
డఁగా। మరలన్ గూడిరి హిందు దేశమున సన్మానింప
నానామతాం। తరులైయుండినఁ గాక యింగ్లిషు ప్రభు
త్వంబీ ధరామండలిన్। ధరణీచంద్రులతోడ నిల్చి మము
నిత్యంబేలు నిచ్చాగతిన్॥
ఉ॥ భారతదేశమంతయు గృపాణము పట్టి జయించినాము
సేదారయ దానివీడ వలదంచు వచించిన వల్వాదంటి
వీ। ధారుణి భీముఁడున్ గెలువ ధర్మజుఁడేలినయట్టులీవు
వి। స్ఫారవినీతి ఛత్రమును చాటిడి ప్రోవుము జార్జి
భూవరా॥

ఉ॥ తల్లులకెల్లఁ దల్లివయి తండ్రులకెల్లను దండ్రివయ్యు
మా। కెల్ల నభీష్టసంపదల నీయఁగ రాజులకెల్ల రాజువై
చల్లనిభూపులన్ మనుచు సామివి మాయపరాధము
న్నన్ నీ। యుల్లమునన్ దలంపక సమున్నతిఁ బ్రోవుము
జార్జిభూవరా॥

మ॥ భవదీయంబగు పాదపంకజములన్ ♦ బల్మారు రాజాజు
లున్। నవమాణిక్య కిరీటపంక్తులొరగన్ ♦ వందింతు
రింద్రుండవో। యవనీ చంద్రుడవో దయామృతము
మా♦యందిప్డు వర్షింపఁగా। జవమేపారఁగ నేగుదెంచి
తివహో♦ జార్జీనృపాలాగ్రణీ॥

శా॥ ఓఢిల్లీపురమా! ధరాగళపురో♦ద్యత్హారరత్నంబనై।
యీడున్ జోడునుకాని యట్టి సిరినై♦యింరేను భూ
పాళినీ। నీడన్ నిల్పితి వెంతప్రోడవొ కదా♦నీతొల్లి చారి
త్రమున్। జూడన్ వేడుకయయ్యె నీచెలువమున్♦ జో
ద్యంబు లోకంబునన్॥

ఉ॥ ఆదినికోయలున్ వెతుక♦నార్యులు మూరుమహమ్మ
దీయులా। మీదట నీసుడచ్చి పర♦మేశ్వరుడంపఁగ
వచ్చి మెచ్చివా। రేదొక మేలుఁ జేసినను♦ నెవ్వరినీవు వ
రింపనైతివో। మేని యింగిలీష్ప్రభుల♦నేకొని యెంతటి
భాగ్యశాలివో॥

ఉ॥ స్వార్థపరత్వమున్ వదలి♦సత్యము బల్కుము నీవెగాక
నీ। యర్థమురాజ్యధాని ప్రజ♦లందరు గోరుచునుండిరం
చు ధ। ర్మార్థపరాయణుండ గు♦ రాజవుమమ్ము దరింప
నేయఁ బ్రాణార్థము ధారబోదుము ధ♦రాధిపయంచు
నమస్కరింపుమా॥

ఉ॥ ఏనృపురాజ్యమందు బ్రజ♦లెంతయు సాధుపథంబు ధ
ర్మాని। జానము వీకకుందురో ని♦జంబుగ నాతఁడె రాజు
వాని నం। స్థానమె స్వర్గమాతని వి♦ధానమె దైవవిధా
న మాతఁడే। హో నృపుడంచుఁ బేరమునఁ♦బొల్పుగ
నిల్పుట కర్థమిద్ధరన్॥

సీ॥ నీరాజ్యమున నిరం♦తరంబు సంపదలేనాటి కానాడు♦
నీనుగాక। నెఱవముడేసి వా♦నలు చాలగురియఁగఁ
బాడిపంటలు చాలఁ♦బండుగాక। నీసైన్యశతములు♦
నీయుద్ధనావలు నెనట కేగిన జయ♦మిడును గాక।నీమంత్రి
వర్గంబు♦నీతిసంపన్నులై మంచిచెడ్డలవిమ♦ర్శించుగాక॥

తే।గీ॥ నీదుపట్టపు దేవియు ♦ నీదుసుతులు, నీదుజనని
యు బంధులు ♦ నీదుప్రాజ్య రాజ్యలక్ష్మియు నీదగు♦
ప్రజ ధరిత్రి, నెల్లసుఖముల దేలి వ ♦ ర్ధిల్లుగాత ॥

మ. రా. శ్రీ, శ॥ వేంకటరంగశాస్త్రిగారి రచితము.

శా॥ శ్రీమత్కీర్తి నిజార్జి నామకధరిత్రీ చక్రవర్తిన్ గుణ,
స్తోమస్ఫూర్తిని మేరిరాజ్ఞిని దయాశుంభన్మతిం బ్రోచు ని
స్సామాన్యాద్భుతలోకతంత్ర రచనాచాతుర్యధుర్యుండు ని
స్సీమస్ఫారకృపారసాంబునిధి లక్ష్మీనాథుఁ డెల్లప్పుడున్ ॥

ఉ॥ నిక్కము భారతప్రజల నిర్భరభాగ్యఫలంబు పండి పెం
పెక్కఁగ జార్జిరాజు మహియేలెడు, నాతఁడు పార్థివాసనం
బక్కడ నెక్కినప్పుడె నిజావన మొందెడు భారతప్రజన్
మిక్కిలి గూర్మి బ్రోతునని మేలిప్రతిజ్ఞ యొనర్చుటొప్పదే ॥

చ॥ ప్రజలను సర్వకాల మనురాగభరంబునఁ బ్రోచుటన్
గుణ। ప్రజనిధి యైనజార్జిజన వల్లభుఁ డొప్పెడు రాజ
శబ్ద మ। క్కజముగ సర్థవంతముగ సర్వకాల దిశారమణీ
మణీముఖాంబుజదరహాస కౌముదీభూరి యశోవిభా వా
భిరాముడై ॥

పురాణం రామచంద్రశాస్త్రి గారిచే వ్రాయఁబడినవి.

ఉ. భారతమాతనీకు బహు*భంగుల సౌఖ్యము గూర్చు
చుండెడిన్, భారతపుత్రులెంతఁ బ్రభు * భక్తి వివృద్ధి
నొనర్చుచుందురో, వారలనంత ప్రేమఁ బరి*పాలన సే
వుకొనస్తగావుతన్, శ్రీరమణుండు వేకినుతి శ్రేయ
ము నాయువు జార్జిభూవరా.

ఉ. పాండవశేఖరుండు మును* పట్టము గట్టిన పట్టణంబు
లో, నిండియు చక్రవర్తివై యొంతయు నుత్సవమందు
వాడవో, పాండవుఁగొల్చువారివలె * భారతపుత్రులు
సౌఖ్యరాశిచే, నుండుత నీశుభోగ విజ*యోన్నతి గల్గు
త జార్జిభూవరా.

శా. శ్రీగౌరీప్రియుడార్తపాలుఁడు శునా*సీరాది లేఖార్చి
తుం, డాగోగాఢ తమఃప్రభాకరుఁడు వే*దాంతైక వే
ద్యుండు నాథీగమ్యుండు పరాత్పరుండు నుతస*త్కీర్తిన్
మహైశ్వర్యముల్ । శ్రీగోవృద్ధిని పట్టభద్రునకు జా
ర్జిమేదినీభర్తకున్.

మ.రా.శ్రీ,తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణగారిచేరచితము.

సీ. శ్రీమదాఖండల*శ్రీమహామహిమాబ్ధి రామనిర్ణిద్రసా *మ్రాజ్యమ
స్తు! ఖండఖండాంతరా*ఖండవిఖ్యాతభూ రిప్రభుత్వ! యశస్స*
మృద్ధిగస్తు! విద్యావివేకసు*విక్రమౌదార్య వద్విభవసంపూర్ణ!
దిగ్విజయమస్తు! పరదేశపాలనా*ప్రతిమానప్రతిభా విశేషధౌ
రంధర్య!*క్షేమమస్తు. ప్రణమితాశేషభారత * ప్రభువరేణ్య!,
లలితసద్గుణగణ్య! క*ల్యాణమస్తు, హృష్టబహుజనయూథ! మే*
దినీనాథ!, స్వస్తిశుభధామ! శ్రీజార్జి* సార్వభౌమ!.

ఉ. భారతవర్షవాసులిలఁ* బ్రస్తుతికెక్కిరి రాజభక్తికిన్!
జేరెక్కశంకమిందు; నిది చేకొనిరెల్లరునిట్టివారలే
పేరలటంచు నీజనము విశ్రుతమై తగురాజభక్తి నిం
డారెడు దేశమెల్లెడ యథార్థము జూడఁగదయ్యభూవరా.

సీ. ప్రజకువిద్యల నేర్పి *బ్రతుకు తెరువుఁజూపి యరయరాజు గురుం
డనఁగవలయు! ప్రజల బిడ్డలపోల్కి *పరిపాలనము సేయ నతిప్రేమ
గలతండ్రి *యనఁగవలయు! రోగపీడితుల నా*రోగ్యవంతులఁజే
సి యారయుటను తల్లి *యనఁగవలయు, పక్షపాతము లేక * పరి
మానురక్తిచే నరయుచుండుటదైవ*మనఁగవలయుఁ. గూటికిని గు
డ్డకునుకూడ* కొరతపడిన,వారిఁ బ్రోచుటవాత్సల్య*ఫలము ప్రజకు,
నేఁడుగడయాతఁడౌట భూ * మీశునకును, భక్తియుతులౌట మ
నప్రాభ * వంబుగాదె.

ఉ. భూజనులెల్ల సౌఖ్యములఁ బొందిసుఖింపఁగఁ జూచువారెటన్.
రాజులుగారె? తన్మహపరాక్రమ సంపదకాదె యెవ్వరే
రాజనుసంచరించిన శుభోదయమున్ గనఁజేయు వారిలుం
దీజగతీ ప్రియత్వమలరింపఁగ నొప్పదెయుత్సవావళుల్.

చ. పయనపువేళ నడ్డుకొనఁ బాల్పడె గాలియువాన; వానినే
మయినను లెక్కఁజేసితివె? యాత్మనిరూఢి ప్రశస్తిఁగాంచ నీ
నియతము నిల్పుకొంటివిటు నేర్పు లిభూపతులందఱున్; మనో
జయముగలట్టివారి శుభసంపద కిత్తకొ అంతగల్గునే.

ఉ. నాయెడఁజాలఁగాఁగ నభిమానము గల్గుట తెల్లమయ్యె ము
న్నేయెడకేవు వచ్చినపు డెంతయుఁ; నయ్యెడియాదిగాగ మి
మ్మేయెడకైవ మట్లు మదిలెంచినవారు ప్రభుత్వమందు దే
శీయులకున్ స్వతంత్రములు చేకురుచాలఁగ నంచు నెంచి నా
రా; యతమైన దేశ మిది; యజ్ఞులుగా లిటనున్నవారు వి
ద్యాయుతు లెందరోగలరు లిత్వరిపాలనమందు వారికెం
తో యభిమాన మబ్బినది దేశవృపృక్షనిగోరి రాజ్య మాం
గ్లేయులు జేయుచుండిరను కీర్తియొకండిటి నిండియుండె నా;
న్యాయము దప్పిపోవమని నాఁడుభవజ్జననుండు; తల్లిమా
టేయె; యాడెనాతఁడును నేయదిమున్న నినార్గొ వారు, మే
మాయది గోరుచుంటిమిపు; డంతకు మించియుఁ గోరలేదు, దే
శీయుల మాదుపూర్వికుల శేముషి విస్మరువినంగలేదె? ప్ర
జ్ఞాయుతులందఱున్ మిగులఁ గన్పడుచుండిరియట్టివారె య
త్యాయతబుద్ధిమంతు లిపు డయ్యెదిమీఘను ద్యోతకంబ; యాం
గ్లేయులపాలనంబె తిలకింపఁగఁజేసె పురాతనంపు దే
శీయులయున్నతిన్, జనుల చిత్తములన్ జిగురింపజేసె; మా
కీయధికారయుంబులు జనింపఁగఁ గారణమేమొ హూణవి
ద్యాయుతులౌటయే, యదెకదాభవదీయ మహాశయంబునన్
జేయుమటందురద్ది యిది, చెల్లునె, కల్పకజంబుఁ జేరియున్
గాయలుగోరఁగా మదిని, కామ్యములెయ్యవి యవ్వి దెల్పెదన్
జేరువలెన్ బరిశ్రమల జేయముగా విలసిల్లనిచ్చుటన్,
మాయధికారముల్ సరిసమానముగా వలెఁ దెల్లవారితో
ఆయముభూమిపైమిగులు సట్లుగఁబన్నులు శాశ్వతంబుగా
జేయవలెన్ మితిన్గనఁగ శ్రీవిలసిల్లగ, దేశమందు వి
ద్యాయతనంబులందు భృతినందక విద్యల నేర్పునట్లుగాఁ
జేయవలెన్ బలాత్కృతులఁ జేసియు నైన మహాజనావళిన్,
జేయన నేల దేశమభివృద్ధికిఁ దేవతనెల్లభంగులన్.

మ.రా.శ్రీ, వేదులసూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిచేరచితము.

ఉ. నీ మము వఁగ్రహించి యుప* నీస్థలినిండ విశేషవర్షము!
స్వారిజమిత్రుఁడిచ్చు జన* భాగ్యముకోరి యదే ప్రకార మీ!
భూరమణుండు జార్జికర*మున్ గ్రహియించి ప్రజాళిఁ బ్రోవనా!
భూరిధనంబు ఖర్చు సలు* పున్గొని యాడుఁడు మీరలాతనిన్.

చం. సుజనహృదంబుజంబులకు *సూర్యుఁడు కల్పకవర్ధకోటికి!
న్కుజనహృదంబు జాతముల *కున్నశితాత్రపధూమకేతు వు!
న్నిజపరిచారకప్రియుఁడు * నిందితచంద్రశరీరరమ్యుఁడు!
న్సుజబలభాసురుండు పర* పూతుఁడు పంచమజార్జిపర్థిలన్.

చం. జయమగుఁగాక హూణకుల* జారునకున్ గుణవారిరాశికిన్,
జయమగుఁగాక సర్వజన* సన్నుతమూర్తికి శౌరిభక్తుకున్!
జయముమగుఁగా వృతస్ఫురణ* చక్రికిఁ బంచమజార్జికిన్మహా!
జయమగుఁగాక భద్రము*ప్రశస్తజయంబు నయంబుగా పుతన్.

మ.రా.శ్రీ, బి. సీతాపతిరావుగారిచే వ్రాయఁబడినవి.

మ. వనజాతాప్తుఁడు నస్తమింపని మహీభాగంబు దోర్దండశ
క్తినిబాలించు యశోవిశాలు ఘనధాత్రీ రాజరాజేంద్రుఁ బా
ర్కచారిత్రు సుధర్మమిత్రుఁ గరుణాపారీణుఁ డత్సార్వభౌ
మునిగాఁగాంచిన భారతీయుల మహాభాగ్యంబు సామాన్యమే.

మ.రా.శ్రీ, జంధ్యాల వెంకటప్పయ్యశర్మగారిచే వ్రాయబడినవి.

చ॥ ఎలగిలవారికెల్లరకు * నీశ్వరుఁడై దనరారి సర్వలో
కులుఁ దనువేంస్తుతింపఁ బలు * కూర్మలఁ జూపుచు వారలందనన్
మెలగుచు లోకమంతటను * మేల్మియశంబును నింపి భార్యతోఁ
గలసి జయంబునొందుత సు * ఖస్థితి జార్జివిభుండు భూస్థలిన్॥

మ. రా. శ్రీ, వేంకటరామసత్యనారాయణకవులు గారిచే వ్రాయబడినవి.

సీ. తనపదాబ్జములకు వినతరాణ్మకుట రత్నద్యుతుల్ నీరాజనములు గాఁగ। తనప్రతాపాగ్ని శుద్ధతన్నృపాల విరోధి మండలంబు పతంగమండలముగ। తనప్రాభవమునకు మనుదండనీతులు సకలంకములైన సేవకులుగాఁగ। తనభవ్యకీర్తిలతావితానమునకు పద్మభవాండమ్ము ప్రాకుగాఁగ. తే గీ. ధాత్రిశోభిల్లు వద్గుణతతికియిల్లు, తరుణరూపవిధూత కందర్పదర్పు। సత్కృపావర్తి శ్రీజార్జిచక్రవర్తిఁ, బూర్ణకృపచేత వెన్నుఁడు బ్రోచుఁగాత.

చ. గగనతలమ్మునందున ప్రకాశమునొందెడువారి వాహమున్।
దగనరిగింపచాతక కదంబకముల్ గనుమాడ్కి మా నృపుల్।
జగతిని భద్రపీఠమున సన్నుతిఁజెందెడు నీమహోత్సవ।
మ్మగని సుఖించిరీజనులఁ బ్రోవుము పంచమజార్జిభూవరా.

ఉ. దీనజనాళి పోషిత సుదీక్షితదేహుని నిర్జితాహితా।
జానుమహాసిబాహుని రసాతలనిస్తులచక్రవర్తినిన్।
భానుసమాననూర్తిని కృపాళుని జార్జినృపాలమౌళినిన్,
శ్రీనళినాక్షు సెల్లెడల శ్రీనళినాక్షుఁడు బ్రోచుఁగావుతన్.

మ. రా. శ్రీ, బి. భగవంతరావుగారిచే వ్రాయబడినవి.

సీ. అఖిలమతంబుల కాధారమను ఖ్యాతి, నెసఁగు హిందూమతం బెచటఁ గలిగె, వివిధవేదాంతార్థ విజ్ఞానకుఁద్పత్తి, నిచ్చునుపనిషత్తు లెచటఁగలిగె। అన్యమతద్వేష మనసెఱుంగని యార్యు, లిడిన సర్వసమత్వ మెచటఁగలిగె। పరరాజు లెందరు పాలకులైనను, హెచ్చు స్వధర్మేచ్ఛ యెచటఁగలిగె. గీ॥ నట్టి యిండియా దేశంబు నందుఁ బ్రజలు। చేరియొనరించు పట్టాభిషేక మొందు। ప్రథమవిభుఁడగు శ్రీజార్జిప్రభువరునకు। వశని దేవికి దీర్ఘాయువమరుఁగాక॥

సీ॥ స్వపరభేదములేక సకలజనంబుల, బిడ్డలవలెఁ బ్రోచు ప్రేమయొకటి। అబాలగోపాల మందఱకును విద్య, కొల్లగా నేర్పినకూర్మియొకటి। శిల్పాదిహైందవ శ్రేష్ఠవిద్యలనెల్లఁ, గాపాడినట్టి నిపుణతయొకటి। ఖిన్నంబుఁజూపక కరుణనేచూపుమ, దేశంబు నేలినదీక్షయొకటి గీ॥ కారణములయి మీర లేకాలమిటులె। మాకుఁ బ్రభులుగ నిల్తురు గాకయనుచు। వంశతముఁగోరఁజేయు నో జార్జిభూప! । సరసపథవర్తి! యిండియా చక్రవర్తి!

మ. రా. శ్రీ, బొమ్మరాజు జానకిరామశర్మగారు.

సీ. వారిధివలయిత వసుధాతలం బెల్ల ఘనభుజాకేయూరమణిని సల్పి, బ్రహ్మాండభాండంబు నాత్మకీర్తిసతికిఁ బొలుపారనాసికా భూషఁ జేసి। యరిరాజసంఘంబు నసుపమతేజోగ్నికిని ముదమార నింధనమొనర్చి। ఆర్తజనంబుల నయనంబు త్వత్కృపాఘనరాజికిని చాతకములఁజేసి. గీ. నీపరిపాలనంబు సంమోదయుక్తి। పుష్పవంతులుఁగలకాలమును బొనర్చి। మేలుఁగాంచు మధాత్రి శ్రీమేరిమాన। సాబ్జ ఖరధామ శ్రీజార్జి సార్వభౌమ.

మ. రా. శ్రీ, చెమికల చెన్నారెడ్డిగారిచే వ్రాయబడినవి.

సీ. మాహితంబర్థించు మాయన్నగారైన గోఖలే ముఖ్యులీ ప్సితంబులెన్ని। చెవినిల్లుకట్టి హైందవహితంబులుదెల్పు మంత్రిమార్లెబుద్ధిమంతుఁడమ్మ। అర్థాంగలక్ష్మి పట్టాభిషేకము గాంచు మేరిరాణి మహోదారుమ్మ। భూతదయాబుద్ధి బాటింపఁజాలిన యమందున్న దేవుని గొప్పనెన్నఁగామ్మ. గీ. యిట్టిసాధుల సంగతి నెనయుజార్జి సార్వభౌముడు మాకొటసౌఖ్యమమ్మ। యకనివై ధాత్రివై మాకనలరునేవు భయము విడవంగదమ్మ శ్రీభరతధరణి.

సీ. ధర్మసారమునకాస్థానమౌ భరతఖండాలవాలంబున నంకురించి। భారతీయవరార్థి వారకారణభూత ధారాళదానవార్ధి రచెరిగి। కాయమానీకృతా కాశవాటంబున నిరవకాశంబుగా నెరయచెంది। నయనపర్వంబుగా నక్షత్రములనఁగఁదనరు ప్రసూనంబులం కటనొబాఁచి.

గీ. ఆశ్రితాళులకు వదాన్యాదములరించి యమృతరుచిఫలంబునం దజగతి జార్జిచక్రవర్తికీర్తికల్పకవల్లి యెప్పుడు నొల్లసిల్లుఁగాత.

సీ. తిర్యగ్బోతలసాధు పరగెవంటలయింగ్లీ ఘవులప్పాసలఁగోత్రభవనములను। యిల్లిల్లలంకృతి నిండెరాము ఘసోభ సభసభను రాజవభలశోభ। యింతింతయనరాని సంతోషభావములుగాఁ సుస్థిరసుఖప్రదం। పాసీయమన్నిహి మానసి యటనుండె యమృతమట్టిదనాడియున్న మెల్ల. గీ. యధమునకేలింటింటఁ గాలికనర। గట్టి పంచేంద్రియ సుఖంబు లిస్తునదె। నునమునార్జి సామ్రాజ్య దినములెల్ల। నిట్టిసుఖమునె యావృతయిండియాకు.

మ. రా. శ్రీ, గాడేపల్లి చిరంజీవిరావుగారిచే వ్రాయబడినవి.

ఉ. సరగ క్షత్రవాణప్రభుత్వమందు మన క్షయకాలమున్ మెందచే
కుచెనరాచుండ వచిత్యుంతు చెల్లరని మీకుండేట చెల్లఁబాసే
బొరివానిఁవివరించి వ్రాయజతనంబుఁజేయ లేదంచు నె
న్నరొటుఁ జక్కన వత్యమెప్పటికి నేబాపంచు వెప్పుఁదన్.

తే గీ. ప్రజలునిరతంబుఁ బ్రభుభక్తిఁ బరగవలయుఁ
బ్రభువలెఁబతియుఁ బ్రజాభక్తిఁ బెరిగి
యట్టియన్యోన్య సంబంధమమరియొప్పు
చున్నదో లేదో సాక్షి యీయుత్సవంబె.

ఉ. శాంతదయాదిసర్వవిలసద్గుణపుంజవిరాజితుండు సా
మంతనృపాలమౌళిమణి మండిత పాదసరోరుహుండు శ్రీ
మంతుఁడు సుప్రతాపుఁడపమానయశోవిభవుండు జార్జి
కాంతుఁడు న్యాయరీతిఁ జిరకాలము నీభువినేలుఁగావుతన్.

మ॥ రా॥ శ్రీ, కశిరెడ్డి వెంకటసుబ్బిరెడ్డిగారిచే వ్రాయబడినది.

హిందూదేశోద్ధరణనిరతాః గోఖలేముఖ్యవిజ్ఞాః।
మార్లేమంత్రీకుశలమతిమాన్ సానుకంపశ్చజార్జిః।
మేరీరాజ్ఞీ ప్రధువితరణీ పుణ్యపాకోఽభిషేకః।
ఏతద్యోగో భరతధరణీ క్షేమసంపద్వ్యవస్థా.

మ. రా. శ్రీ, ఇవటూరి సుందయ్యగారిచే వ్రాయబడినది.

సీ. పాండుపుత్రాముల* పరిచితి గలదయ్యుఁ బ్రౌఢత్వమెఱుఁగని *
బాలకుమ్మ, చదువుకొన్నదియయ్యు * సకలశాస్త్రంబులు గర్వ
మింతయులేని * కలికిసుమ్మ। బల్సిరుల్ గలదయ్యుఁ * బలుపో
కడలుపోక నడఁకువతోనుండు నతివసుమ్మ। వీరరాలని చాల*
పేరుపొందినదయ్యుఁ బతిభక్తినెరపెడి * పడతిసుమ్మ, వరసభా
రత భూదేవి * సంతతమును, బుజ్జగించుచు నామెను * ముదము
తోడ। సకలసౌఖ్యంబులందుమా* జనవరేణ్య, చంద్రనిభమూర్తి
శ్రీజార్జి * చక్రవర్తి

సీ. పరమాళిఁదాల్చిన * రజనీనాయకమణి లీలఁదాల్చినచంద్ర * లేఖ
గాఁగ, వామభాగంబున * వఱలు మేరీరాణితుహినాచలేంద్రుని*
దుహితగాఁగ, ధవళదీధితినొప్పు * తనుకాంతిపుంజంబు భసితాంగ
రాగ తే * పంబుగాఁగ, వల్లెవాటుగనున్న * వలిపట్టుపట్టంబు
తెలివన్నె పాపజం * దెంబుగాఁగ, నిన్ను శివుగాఁగ మనముల*
నెన్ని జనులు, నీవునేపాళమునకేగు * తవిఁజూచి, శ్వశురు నింటి
కినేగెను*శంభుఁ డండ్రు, చంద్రనిభమూర్తి శ్రీజార్జి * చక్రవర్తి

సీ. తీఁగచేవార్తలు * తెలియుటబ్బురమన్న తీఁగ లేకయెవార్త *
తెలియునంట, పొగబండిమీదను * పోవుటేమింతన్న నాకాశగ
మనంబు * లమరునంట, చూపుటదూరంబు * చోద్యమన్నను
వార్త కస్తలెల్లను జూడ * వచ్చునంట, కోసిమైలోఁజూచి * కు
టుటఁ బ్రాబన్న జర్మముండఁగఁజూడఁ * జనెడునంట, నీసుపరి
పాలనంబున * నిఖిలభువిని, సహాహగోనియాడఁదరమె౹ మహి
తమహిమ, బ్రహ్మకైనను వేవోళ్ల * నాడికైనఁ జంద్రనిభమూర్తి
శ్రీజార్జి చక్రవర్తి.

సీ. కోహినూరు రత్నంబు * కోటీరమునఁదాల్చి రహిమించు శ్రీమేరి*
రాణితోడ, ఘనయశోవికీర్ణు * గాంభీర్య నిధులౌచు సొబగు
మీఱిన నీదు * సుతులతోడ, సౌందర్యరాశియై * సద్గుణాధార
యై తాల్మిబూనిననీదు * తల్లితోడ, విమలగుణాఢ్యయై * విజ్ఞా
న వతియైచుఁ గొమరొప్పునీకూర్మి * కూఁతుతోడ, సర్వసౌఖ్యం
బు లొందుచు * సంతతమున, సర్వకాలంబు సధరా*చక్రమెల్ల,
శాసనముసేయుమా రాజ*పార్థివేంద్ర, చంద్రనిభమూర్తి శ్రీ
జార్జి చక్రవర్తి.

మ. రా. శ్రీ, బండేపల్లె- శేషశాస్త్రిగారిచే వ్రాయబడినది.

శ్రీమాన్నాకపుర వర్ణ్యముజ్జ్వలతయా శ్రీరాజమాలిత్వాత
స్సర్వారాతిపుర ప్రమాపణతయా సర్వజ్ఞతాత్వేనచ।
సర్వప్రాణివశంకృతే ర్మదన ధిక్కారేణ నైశ్వర్యత
శ్శశ్వజ్జార్జిమహీపతిర్విజయతాం శ్రీచంద్రమాడోయథా.
యశ్శ్రీమాన్నృతకోటి సేవ వితాన్నప్రత్యర్థిలోకంపశ్య
చ్చిత్రంపాదసరోజయుగ్మ కలితానేకప్రణామాన్నృపాన్।
దీనాంశ్చ ప్రముదాతిరేక విలసద్వక్త్రాన్కరోత్యనన్వహం
సోయం జార్జి విభుశ్చిరంవిజయతాం సామ్రాజ్యలక్ష్మీంవహన్.

మ. రా. శ్రీ, శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారిచే వ్రాయబడినవి.

గీ. శ్రీకరుండు సర్వేశుండు * శ్రీయుతులను।
మిమ్ముఁ జిరజీవులుగఁ జేసి * మీప్రభుత్వ
మెప్పుడును భారతంబున * నెసఁగఁజేయుఁ।
చారుమూర్తి! పంచమజార్జి! * చక్రవర్తి.

గీ. మీదయారసంబువలన * గాదె? భరత
ఖండజనులు నిర్భయులై య * ఖండసుఖము
నెంతమును గాంచుచున్నారు * నృపకులేశ!
చారుమూర్తి! పంచమజార్జి! * చక్రవర్తి!

గీ. భరతఖండంబు మీపరి * పాలనమునఁ।
బొందియున్నట్టియును మఱి * పొందనున్న
యమితలాభంబులెన్నంగ * నగునె? కరము
చారుమూర్తి! పంచమజార్జి * చక్రవర్తి!.

గీ. భారతీస్థులపైఁ గల * కరుణకృపను
వెల్లడించితి రిప్పుడు * డిల్లియందుఁ
బట్టపరము గట్టుకొనుట * వలన మీరు
చారుమూర్తి! పంచమజార్జి! * చక్రవర్తి!.

మ. రా. శ్రీ, దేవులపల్లి వెంకటశాస్త్రిగారిచే వ్రాయబడినవి.

మ. కలితప్రాభవచక్రవర్తి పదవిఖ్యాతుండు జార్జిప్రభుం।
డిలలో సాధులబ్రోచుచు న్విమతసంఘాతంబులంగ్రుంచుచు।
న్విలసద్విశ్వమనోహరుండగుచు వర్ధిష్ణుప్రతాపంబులు।
న్బలవచ్ఛౌర్యములన్నెలంగుచు మహిన్పాలించు నశ్రాంతమున్.

సీ. ఏరాజుపూర్వులహీనపరాక్రమం బలరారభూఖండములను నేలె
ఏప్రభుపితృమాతహితులు నౌననిమెచ్చ ధర్మమార్గంబున ధరణి
బ్రోచె। ఏమహామహుతండ్రి భూమండలంబెల్ల కరగతంబుగఁజే
సి పరిపాలిల్లె। ఏసార్వభౌముండు హితపురోహితమంత్రి సామం
తజనవర్గ ప్రశస్తముగ, గీ. ధరణి పాలించుచునుదారవరగుణముల।
స్థిరత నౌదార్య సంపద్విశేషయుక్త। నైప్రవర్తించునట్టి జార్జిప్ర
భుండు। నాయురారోగ్యవంతుడై యలరుగాత.

మ. రా. శ్రీ, ఆర్. వి. రాయజగపతిరాజుగారు.

చ. ప్రవిమలకీర్తిపొందియు * భాసురలీల నవారితంబుగా
భవరిపు జార చోర జన * బాధలుదూలిచి యేకరీతినై
జవముఘటింపకన్ జనులఁ * సాకుచు నేలియశేషభూమి తా
మవనిని కీర్తిశేషులగు * నామెకుమార కుమారవర్తముం
డవికళచక్రవర్తి ప్రభు * నైదవజార్జిని బ్రోచుదేవుడున్.

చ. వరసుగుణాలవల్లి * సుతఁవర్గముల భువిఁగన్నతల్లియా
పరమదయార్ద్రవల్లి * భవబంధవిముక్త ప్రకీర్తిమల్లి * యీ
ధరగల భారతీయులమ * దంబునఁగుకీనిఁగన్నతల్లి * యా
సరసిజ మేరిరాజ్ఞినని * శంబును దేవుడు బ్రోచుగావుతన్.

శ్రీమతి బెంగుళూరు నాగరత్నమ్మగారిచే వ్రాయబడినది.

శా. వేమాటల్ పనిలేదు ముఖ్యముగ మావిజ్ఞాపనంబిద్దియే
నీమాత్రేకిఁ గవటాది నిగ్వలచి యెంతేవింతగానున్నదా
హా! యీ హైందవ రాజ్యలక్ష్మియిదె నీ హస్తాబ్జమందుంచుచు
న్నాము న్నా! యెటులేలుకొందో?, కొరని న్నా జార్జిభూపాలకా.

ఉ. అంచితమౌ ధవళ్కాలము నందలిజార్జి పదమ్మువారిలోఁ
పంచము జార్జి వంచు నినువాఁడుక చేసినఁ జేయ నిమ్మ మ
మ్మంచితరీతి నేల వయుయం బొనరించినవాఁడ వౌట చేఁ
బంచము లోకపాలునిగ భావన సేయుదుమయ్య యెప్పుడున్.

మ.రా.శ్రీ, ఎ. రామారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

ప్రభువునకు నమ్రులై-ప్రజలుండ్రదురుగాత
క్ష్మాపాలుఁడౌ జార్జి-కౌపాదమమ్ము,
ఎల్ల తంత్రంబులు-నెల్ల కుట్రలను
మాన్పిచేయుచుగాత మారాజుజార్జి,
దిక్కు మాకతఁడని స్థిరము గాన మ్మి
బ్రితికెదమ మమ్మెలై-నమ్రోచుగాత.

మ.రా.శ్రీ, అల్లమరాజు వేంకటగౌరీరాజుగారు.

ఉ. శ్రీధరణీసతీహృదయ చిత్తసరోజవిభాకరుండు, వా
చ్యానఘుఁడు; పాలితార్యుఁడు; వనాంతపద్విభవోజ్వలుండు గో
నాథుఁడు; ధర్మరాజువ బొనస్తుసగాక తమంతవారిఁ జే
మాధిక చిత్తులై గుణగణాఢ్యుని జార్జిని సార్వభౌమునిన్.

మ. చిరకాలంబును రాజ్యమేలి భువినాశీతాంశు తారార్కమును
రవిభ్రాజితకీర్తిశాలియయి పుత్రీపుత్ర పౌత్రాళులన్
నిరతానందమనస్కుఁడౌచు శతమున్నిర్నిద్రసౌఖ్యోన్నతిన్
మెఱయుంజార్జి సార్వభౌముఁడిల శ్రీమేరీమహారాజ్ఞితోన్.

మ.రా.శ్రీ, కొంపెల్లి సుబ్బారాయశాస్త్రిగారిచేరచితము.

సీ. పరజాతి విద్వేషభావమొందక సర్వజాతిప్రజాపోషశాలియయ్యెఁ
బరమతవిధ్వంసపరతనూనక సర్వమతధర్మరక్షణమహితుఁడయ్యెఁ
బరలోకనాశన పటుతఁజూపక సర్వ లోకసంగ్రహవృద్ధి గోప్తయ
య్యెఁ। బరగుణాపహానంబు పాలఁబడక సర్వ సద్గుణాగ్రాహిత ప
రముఁడయ్యె. గీ. పచ్చరిత్రుఁడు మనజార్జిచక్రవర్తి। దుర్వృభుత్వా
ప్తదుఃఖమూర్తాలఁబోరయె । నింకభయమందనేల నిశ్శంకవగుమ। భార
త్యభారతవర్ష ధరాపురంధ్రి.

సీ. అలహరిశ్చంద్రాదు లైనపట్టుక్రవర్తుల కతిపాలనంబులవాసించి।
యాపుష్పవద్వంశ్యులైన షోడశమహారాజుల శాసనక్రమమెంచి।
యఖిలలోక ఖ్యాతయైనవిక్టోరియాచక్రవర్తిని రాజసముదలంచి।
శాంతివిధానవిచక్షణుండైన యెడ్వర్డుసప్తము నేలఁబసినిమించి।

గీ. విబుధగణమెల్ల మేలనివినుతిఁజేయఁ । ధర్మపథమున భారతధర
జినేలి। నీయశము శాశ్వతముగాగ వెలయుమయ్య । సకలనుత నామ
శ్రీజార్జిసార్వభౌమ.

సీ. శ్రీపరమేష్ఠి మేరీజార్జులకుసదా శ్రేయఃపరంపరల్సేయుఁగాత ।
భారతవర్షమీభవ్యపాలనమున నాచంద్రతారార్కమమరుఁగాత ।
ప్రభుపదాశ్రయులెల్లఁ బ్రజలకోర్కులఁ దీర్ప నాబాలగోపాల
మలరుఁగాత । ప్రజలెల్లనిజరాజ భక్తులైవిలసిల్ల విబుధావళిప్రభ
ల్వెలయుఁగాత. గీ. భారతోర్వరవరభోగభాగ్య యగుచు । నిం
డుమనమున ముదముతోనుండుఁగాత । నిజసనాతన ధర్మంబునై
డుఁగాత । యెల్లలోకంబు పరమేశు నెఱుఁగుగాత.

మ.రా.శ్రీ, బూ. పూర్ణయ్యశర్మగారి రచితము.

సీ. ప్రజలబిడ్డలభోతె భావించి సతతంబు ప్రేమంబునూ పెడు ప్రియతి
ముండు । పరులగష్టముల దా నరయుచు నిత్యంబు సౌఖ్యముల్ గూ
ర్చెడు పరసగుణుఁడు । దుష్టులఁబోకార్చి గష్టంబులకు దీర్చి యి
ష్టంబులొసఁగుని కృష్టపరుఁడు । న్యాయసంస్థాపనా దయుతు
డైయొప్పి ధర్మమున్ పాలించు ధర్మశాలి. గీ. సత్యవాక్పరిపాల
నాసమధికుండు । విబుధలోకైకనుతకీర్తి విమలమూర్తి । సాధుజన
వర్తి శ్రీజార్జిచక్రవర్తి । ధరణిసరలుత నాచంద్రతారకముగ.

మ.రా.శ్రీ, కె. శ్రీనివాసరావుగారిచేవ్రాయబడినది.

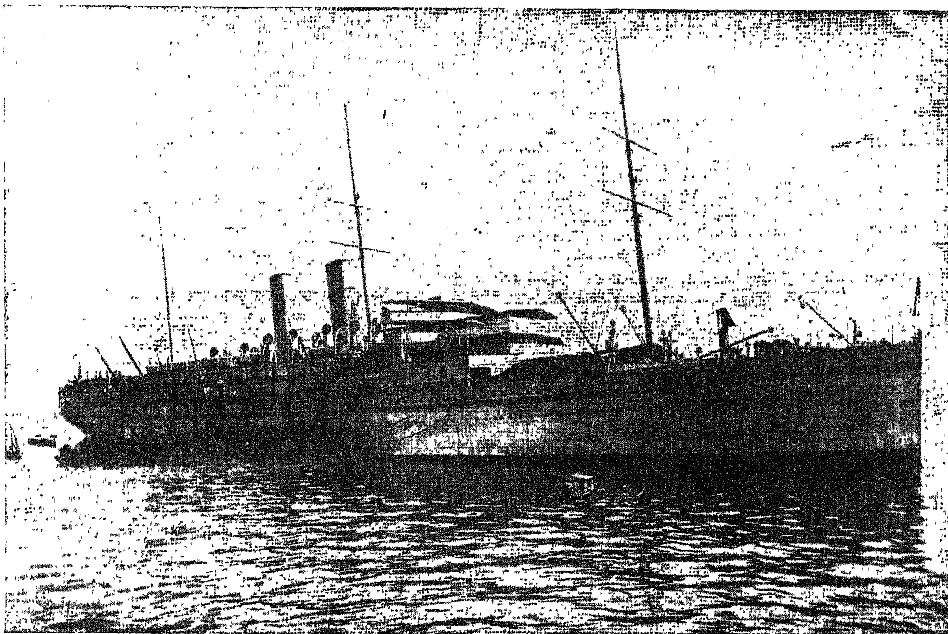
శా. నానాదేశములందునేడు కడునానందంబు లోల్కాడఁగన్
నానాదీప మహాప్రభావముల నానారూప భూషాదులై ।
యీనాఁడిమ్ముల నీదుపూజ్యపతిరాకా యీజార్జిపట్టాభిషే
కానందాంబుధి దేలుచుండె ధరణీయర్చన్ ధరాదేవి ।
త్యానందంబున బెండ్లికూతురుగ జేయంజూచుటల్ రమ్యమా.

సీ. జనపతి పన్నీట జలకమాడకమున్నె జ తికినదులచేజలకమమరె
కాంచనాంబరములు ఘనుడు గట్టకమున్నె తేజాంబరములకు దె
లివినమరె । కుసుమమాలలరాజు కొమరొప్పటకుమున్నె శరుపు
ష్పతతులెల్ల ధరణికమరె । రత్నపీఠంబు శ్రీ రాజుబొందకమున్నె
భోగీంద్రుపీఠంబు భూమికమరె ॥ హేమకిరీటంబు స్వామిబొందక
మున్నె మేరుకిరీటంబు మెఱసెక్షితికి. గీ. మాత్రియంబులగొనఁగ
నాభూరమణుడు । పట్టుటకుమున్నె యులాహిపముచుపేగ । దా
శీనారికెళాదిభూజాళియిలకు ఛత్రములమైతిజన్నను జాటిచెన్నె.

క. క్షితిపతికంటెనుమున్నగ । క్షితిశృంగారించుకొనుట చిత్రమె ధరలో
బతి తనుకళియించుటకై । సతి సింగారించుకొనుట సహజముకాదే.

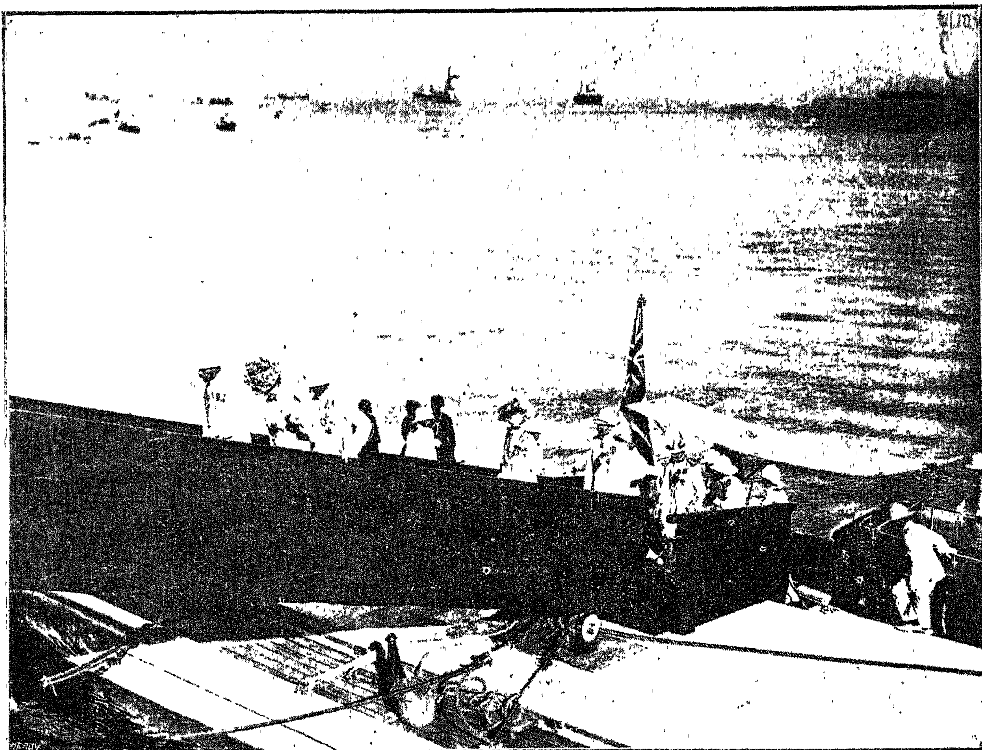
ఉ. ధారుణియిటు జార్జివసుధాధవు పెద్దవరింప శో
భనశ్రీరుచి నెల్లవారలకు జిత్తములన్ ముదమొప్పచేయగా ।
వారనిమున్న నల్గొను జవార్యపరాక్రమశాలి లీల వి ।
క్టోరియ మన్మడిప్డు శుభగుండయె భూభరజార్జియైతగన్.

H. M. S. S. " Medina."

శ్రీరాజదంపతు లెక్కివచ్చిన "మెడీనా" పొగనావ.

Their Imperial Majesties Set foot in India.

శ్రీరాజదంపతులు బొంబాయి రేవులో దిగుట.

KING EMPEROR EDWARD VII.

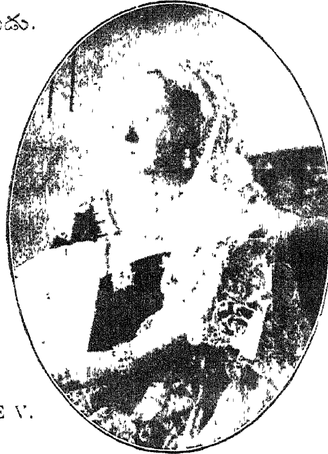
శ్రీసప్తమరాజరాజేంద్రుడు.

QUEEN ALEXANDRA.

శ్రీఅలెగ్జాండ్రారాణి.

QUEEN EMPRESS VICTORIA.

శ్రీవిక్టోరియామహారాణి.

KING EMPEROR GEORGE V.

శ్రీపంచమజార్జిచక్రవర్తి.

QUEEN EMPRESS MARY.

శ్రీమేరీమహారాజ్ఞి.

Prince Albert Frederick.

ఆల్బర్టు ఫ్రెడరిక్ రాజకుమారుడు.

Prince George Edward.

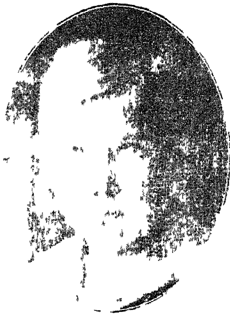
జార్జిఎడ్వర్డు రాజకుమారుడు.

Prince of Wales.
Edward Albert.

యువరాజు ఎడ్వర్డు ఆల్బర్టు.

Prince John Charles.

జాన్ ఛార్లెసు రాజకుమారుడు.

Princess.
Victoria Alexandra Mary.

రాకుమారి
విక్టోరియా అలెగ్జాండ్రా మేరి.

Prince Henry William.

హెన్రివిలియం
రాజకుమారుడు.

H. H. Lady Hardinge హార్డింజి ప్రభ్వీణి.

His Excellency Lord Hardinge of Penhurst Viceroy & Governor General of India.

హార్డింజి ప్రభువు హిందూ దేశ రాజప్రతినిధి, గవర్నరుజనరలు.

మ.రా.శ్రీ, చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రిగారి రచితము.

శా॥ వీరాగ్రేసరత్వప్రఖ్యాతిమహిళ లసద్విక్టోరియారాణిమా
వారిన్ భారతవర్షవాసులను గాపాడంగఁ బ్రాబద్ధ ప
ట్లేరీతిందగఁ దీర్చికొందుమె నృలోకేశాదురాచారుల్క
ఘోరాజిన్ దునుమాడి పాపెభయముంగుంరీభవద్వైరియై

శా॥ మున్నీవిచ్చటకేగుదెంచిమదినమోద్మోదంబునిండారగాఁ
గన్నుల్ పండువుగాగ నిచ్చటిను విఖ్యాతస్థలంబుల్ దగన్
గొన్నింటింగని పోయిలండనునధన్ గొండాడితీదేశముల్
ఎన్నంగానిదిమాకు గౌరవముగాదే మర్వమెన్నాళ్ళకున్.

మ.రా.శ్రీ, వి. రంగాచారిగారిచే వ్రాయఁబడినవి.

ఉ॥ శ్రీరమణీమణీవిభవ ♦ శ్రీరుచిమించు నురఃస్థలంబుతో
వారిజబంధుఁడున్నెలయు ♦ వాసముజేసెనీ కన్నుదోయితో
వారిదమా! యనందగుచు ♦ వర్ధిలుచుండెడి మేనికాంతితో
శ్రీరమణుండు జార్జికిమ ♦ శ్రీయును దేజము గీర్త్యుదారతల్॥

శ్రీ, కొప్పరపు వేంకటసుబ్బరాయ వేంకటరమణకవులు

సీ॥ పూర్వమైన బ్రిటీషురాజ్యమం దిండియాదేశ ముత్తమమంచుఁదెలుపుకొఅవు। మారాజవంశంబువారికీదేశమందే ప్రీతియనుచు బోధించుకొఅవు। ప్రాక్పశ్చిమముల కొవంతైనభేదంబు.సేయనుంచు నెఱుంగఁజేయుకొఅవు। నెల్లజాతిమతంబు లెల్లమిగిగాంచఁగ జనులైకమత్యంబు జరుపుకొరకు॥ గీ॥ హైందవులభక్తిసంపత్తులరయుకొఅవు। లండనుపురంబునందుండి యిండియాకు వచ్చినభవత్ప్రపాళక్తి వశమెపొగడ। చంద్రనిభమూర్తి! శ్రీజార్జిచక్రవర్తి॥

సీ॥ రవియస్తమించని భువియంతయునుగల్గి ప్రతిలేని చతురంగబలముగల్గి। యఖిలరాజుల కప్పమందుచుండుటగల్గి, పుణ్యవనారణ్యములును గల్గి। బహుశోహరత్నముల్ పడయఖనుల్గల్గి ముదము గూర్చెడి మహానదులుగల్గి। ప్రకట ధనార్జనోపాయంబులునుగల్గి సకలయంత్రక్రియాశక్తిగల్గి॥ గీ॥ గాలుమీరాజ్య మభివృద్ధిగాంచుగాత। మీవ శ్రీమేరిరాజ్ఞికి మావరాట్కు। లీనులకుమంగళము దేవుఁడిచ్చుఁగాత। శత్రువనవర్తి! శ్రీజార్జిచక్రవర్తి॥

సీ॥ అవ్వపెట్టినబిరుకమ్మగల్గకయుండఁ దండ్రిజూపినదారి తలఁగకుండ, కీర్తికాంతామణీ కేళిగృహయుండ విజయలక్ష్మీమనంబు విఱుఁగకుండ। ధర్మంబునాల్గు పాదములఁదప్పకయుండ రిపువంశమెంటదంకురింపకుండ। ప్రజలందఱును రాజభక్తిఁగొంకకయుండఁగరణకించుకలోటు గలుగకుండ, గీ॥ నిచ్చమేరీమహారాజ్ఞి మెచ్చుచుండ నుర్వినీవెల్ల గొడుగొళ్ల డొనరుచుండ। నేలుకొనుమయ్య యూశ్వరుండేలునిన్ను। సకలగుణధామ శ్రీజార్జి సార్వభౌమ.

మ॥రా॥శ్రీ,వడ్డాపాటినిరంజనాహ్వాయునిచేతవ్రాయబడినది.

సీ॥ ప్రత్యక్షపతిఁజూచి * భరతధరాదేవి యతిశయామోదత * నాదరించె। తండ్రిని గనుగొన్న * తనయులకైవడి భారతీయులుహర్ష * భరితులైరి। ధర్మరాజాధికో * త్తముఁడవౌట నెఱింగి హస్తినాపురిపీఠ * మతిశయిల్లె। దగినశౌర్యమ్మందుఁ * దాత్పర్య గరిమ సామంతరాజన్యులు * సంతసించి॥ తే॥ రహహపాశ్చాత్యనృపులెవ్వ * రనునియట్టి। హైందవక్షోణి సింహపీ * ఠాధిరోహణాభిషేక మహోత్సవ * మందుకొనుట। దలఁపనెంతయ్యొ జార్జిభూ * ధరమహేంద్ర!

సీ॥ కన్నబిడ్డలకంటె * గారాముఁజూపింపఁ బ్రజలింక నీకృపా * పాత్రులయ్యె!। అనుగనేరకకొర్కె * లంతరంబునడాఁగు భారతీయుల సుత్రపాయులయ్యె!। నీపితామహినుండి * నిరుపమసౌఖ్యంబు లందుచుండుటవత్త్య * మాఁగదయ్యె!। నీతండ్రియతిశాంత * నీతిచే లోకముల్ గాపాడుటనిజంబు * గాదెటయ్యె!। తే॥ నీకుఁదాదృశ ధర్మంపు * నియతిగలదు; గాని మఱివేఁడనజ్ఞత * యౌనటయ్యె!। యింక వేయేల ప్రాగ్భూమి * కిటులరాఁగఁ। జాలదేపేర్మి శ్రీజార్జి సార్వభౌమ!.

సీ॥ ధర్మంబు నాల్గుపా * దమ్ములఁజరియించి నీశాసనప్రౌఢి * నెగడుఁగాత!, రాజ్యమ్ము శ్రీరామ * రాజ్యమ్మనుకరించి ప్రజలను సంతోష * పఱచుఁగాత!, సత్యమ్ము సర్వథా * నిత్యమ్ము ధరియించి వాగ్వృత్తిదరలక * వరలుఁగాత!, త్యాగమ్మురిమ్ముల * భోగమ్ములలరించి సామాన్యవర్తన * చాటుఁగాత!, తే॥ నీకుఁదేశికివి ధర్మ * నిత్యరాజ్య। భాగ్యభోగ్య చిరాయువ్వ * భాగ్యభూతి। పెంపగునుగాత న్యాయాబ్ధి * వృద్ధిజగతి। నింపగునుగాత! జార్జి మ * హీధరేంద్ర!

మ.రా.శ్రీ, మేడసీరావు విజయలక్ష్మీ నృసింహవర్మగారు.

సీ॥ పంచాయుధునిమాట్కి ప్రజలనెల్లప్పుడు కంటికిఱెప్పగాఁ గాచుచుంట। పంచాక్షరీ మంత్రపఠనంబుకైవడి జనులపద్దతుల పావనులనేత। పంచపాండవులట్లు పాలనబలపరాక్రమ హయారోహణజ్ఞయుతుఁడగుట। పంచభూతగుణ ప్రపంచకల్పిత కళోదంచిత, బుద్ధివిరించి యగుట॥ తే॥ గీ॥ వలన మనసార్వభౌముసకలరుమండెనవనిపంచముజార్జి సమాఖ్యయంచు। సాగ్నిజ్ఞులుసలింప డిల్లీపురమున రాజ్ఞి, యుక్తుఁడగుచును పట్టాభిషిక్తుఁడయ్యె॥

సీ॥ దేవతాకోటిలో దేవదేవునిరీతి రాజులయందు శ్రీరామునిగతి। గ్రహములలోన భాస్కరునిక్రైవడి నక్షత్రములయందు చంద్రపటుజడనిధులందు పాల్కడలి చందంబునమణులలో కౌస్తుభమణీవిధమున। అద్రులలోను హేమాద్రిపోలికను భూజములలో సురమహీజంబుమాడ్కి॥ తే.గీ. సకలశ్రీరాజన్య కోటిలో జార్జిచక్రవర్తి సింహాసనస్థుడై వఱలుచుండె। ప్రమదతర కోహినూర్వజ్రఖచితముకుట। హారిమేరీస మేతుడై భూరిమహిమ.

మ.రా.శ్రీ, హోతా వెంకటకృష్ణయ్యగారు.

మ॥ బహులోద్యన్మహితోత్సవంబులను త*త్పట్టాభిషేకోత్సవం।
బహహా యన్నవరంబునన్ జరిగె నే*త్రానంద మేపారగా,
గృహముల్వీధులు చత్వరంబులును రా*గిల్లంగ దీపావళీ,
మహిమన్ దోరణపఙ్క్తులన్ సిడములన్* బ్రాంచత్కలాపంబులన్.

మ. పగటిన్ దీనులకన్న వస్త్రములు వి*ప్రశ్రేణికిన్ దానముల్
నెగడన్ జేసియు శ్రేయము ల్గలుగ మే*రీరాణికిన్ జార్జికిన్
ఖగరాడ్వాహనుమందు వారిపటము * గ్గాలంగ నారాత్రి ది
వ్యగతి స్ఫూరికరోత్సవం బెసఁగ దీ*పవ్రాత తూర్యంబులన్.

సీ. అంబుజోద్భవుఁడు దీ*ర్ఘాయువునొసఁగంగ నచ్యుతుం డనుకీ
ర్తి * నలరఁజేయ । శంకరుం డనిశంబు * సౌఖ్యంబు గలిగింపఁ
జంద్రుఁ డాహ్లాదంబు * సంఘటింప, సహస్రాంశుఁ డతులతే*జస్ఫూ
ర్తి వెలయింప వాయువుజవము స*త్వమునిడంగ । ధర్మదేవత
పూర్ణ*ధర్మబుద్ధినిగొల్ప దేవేంద్రు డైశ్వర్య * దీప్తినుసప.
గీ. పంకజాలయ విపుల సం*పదలిడంగ, నలువయిల్లాలుజిహ్వపై*నా
ట్యమాడ, ప్రీతి నైదవజార్జి మే*రీనిగూడి, ధరణినేలుత యా
చంద్ర*తారకముగ.

మ.రా.శ్రీ పో. కృష్ణమూర్తిగారిచే వ్రాయబడినది.

మ. ఉరవొప్పన్యవరాజు వేల్సునృపనయ్యున్ బ్రేమఁ దేశమున్ ।
బరికించె న్మనుగాఢ మాహృదయపూర్వంబైన వాత్సల్యత ।
స్ఫురణన్నేఁడిదె పట్టభద్రుఁడగుచు న్శోభిల్లుచున్నాఁడు మే।
లరభక్తిని గొల్వుఁడీరు జనులారా జార్జిసామ్రాట్టునిన్ ॥

చం. కరుణఁగలాఁడు నెల్లరసుఖంబుగ నేలఁగలట్టివాఁడు స।
ద్వరదుఁడు దారుఁడౌను దనవారనుచు న్పరవారటంచు భే।
దరచనసేయఁడింతయును దప్పఁడుపల్కినపల్కు జార్జిభా।
సురతర సార్వభౌముఁడిదె శోభిలు భారత పట్టభద్రుఁడై॥

భపుత్తరపు జగన్మోహనసంఘమువారిచే వ్రాయబడినది.

శా. శ్రీవిష్ణుండఖిల ప్రపంచకళా శ్రీనిచ్చి కాపాడుతన్
శ్రీవాణీశుడు సంతతాయు రధికశ్రీనిచ్చి రక్షించుతన్
శ్రీవిశ్వేశుడు రాజరాజసదృశ శ్రీనిచ్చుచున్ బ్రోచుతన్
శ్రీవిభ్రాజిక జార్జినాముక విభున్ శ్రీమేరిదేవియుతున్.

మ.రా.శ్రీ మాదిరాజు మోహనరాయుడుగారిరచితము.

సీ. రాజ్ఞీసమేతుడై రాజేంద్రుడేతెంచె మనభాగ్యమేమని యనగవ
చ్చు। రాజులెన్నడురాని రాజ్యంబునకువచ్చె మనభాగ్యమేమని
యనగవచ్చు। నేత్రోత్సవంబుగా నిపుడురాజసుహాచు మనభా
గ్యమేమనియనగవచ్చు। మనరాణి మేరిని ఘనముగా దర్శించు
మనభాగ్య మేమనియనగవచ్చు. గీ కృష్ణుడలనాడు నిలమీద
కృపయొనర్చి పాదరేఖలు పుడమిని బడగనడిచె, నట్లనేయిండి
యాపైననడచుజార్జి పాదరేఖల భూదేవి భరియుసిమెచ్చె.

మ.రా.శ్రీ, కల్లూరి వెంకట్రామశాస్త్రిగారు.

చ అవనికి మిత్రుఁడెద్దియుచు నస్తమితింగనఁ గానవోనవో
భవతి" యటన్న వేదపరిపాటిని జార్జియుఁ జక్రవర్తితన్
వ్యవిధిని బొంది శూరకరసంగ్రహుడై ప్రతి పక్షలాశశాం
కవిధమునం జెలంగ మనుకన్నుల నద్దిభజింపఁ గాఁదగున్.

శా. శ్రీవిష్ణు ప్రతిబింబమై తనరుజార్జిన్ వేద్యసర్వంసహా
దేవీసంగ్రహణాభిషేకమున ధాత్రీనాధులేతెంచి సం
సేవంగాంచి పరోజల ప్రతిభలన్ మిత్రున్ సమీపించు రా
జీవంబుల్ బలెలక్ష్మికిన్ నెలవులై చెన్నొందఁ జూడన్ దగున్.

ఉ. దూరమునుండి జార్జిగుణధుర్యుడు కూర్మిని నిన్నుఁజేరు; మే
రీరమణీమణిన్ క్షణముఁ బ్రేమను వీడకయుండుఁ; దన్మనో
హారిణులైన మీయిరువురందలి యంతరమెంచఁజాలన
వ్వారలు గొప్పరో చెపుమ! భారతవర్ష వసుంధరామణీ.

శా. శ్రీజార్జీధ్రువసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! పిధింబాయక
వ్యాజప్రేమఁ బితామహీమణి యొనర్పంజాలె రాజ్యంబు ము
న్నోజశ్శాలియుఁ దంద్రిమిత్రజరు నుద్యోగించి భాసిల్లె నా
యోజాసన్ ద్విజరాజసంస్మరణ దీర్ఘాయుండవై యేలుతన్.

మ. దివి యెందాఁక దినేశ గ్రహాళిపయిన్ రాజ్యంబు చెల్లించునో
యవదాలాంబుఁడు [illegible] దయితుండై యానందమున్ బొందునో
ధ్రువుఁడున్ సప్తఋషిప్రదమండలిపయిన్ రూఢస్థితిన్ బొందునో
యవనీదేవత నాఁగిలేయ విభునే యందాఁకఁ బాలించుతన్.

మ.రా.శ్రీ, ఇక్కరాజు ఉమాకాంతంగారిచే వ్రాయబడినవి.

ఉ॥ ఎంతదయారసంబు! దమ మెంత! క్షమాగుణమెంత! వైభవం
బెంత! ఘనత్వమెంత! బల మెంత! ప్రజాప్రియభావమెంత! తే
జెంత! వివేక మెంత! యశమెంత! విధాన విలాసమెంత! యి
ట్లెంతటివాఁడు రాజగుట హైందవజాతి యదృష్టమద్దిరా!

శా॥ తెల్లంబయ్యె భవత్పురాకృతతపో ధిక్యంబునం జేసి నీ
హృల్లీలా వశవర్తియై సుగుణపారీణుండునై దేవిరం
జిల్లంజేసెడు త్వత్ప్రియోత్తముఁడు వచ్చెంధర్మరాజిప్పుడో
ఢిల్లీపట్టణమా! కనుంగొనుము సంతోషభ్రాంతి మోదంబునన్॥

సీ॥ సీతంద్రియెద్వర్డు ప్రీతినేలెడునాడు విచ్చేసిచూచినకథము సాక్షి
చూచిపెద్దలప్రేమల సురుచిరచిత్రత వ్రాసియిచ్చిపోయిన వ్రాఁత సాక్షి । పోయియింగ్లాండులో భోజనోత్సవవేళ మముగూర్చి ప
ల్కినమాట సాక్షి । పల్కి భారతవర్ష పట్టంబుస్వయముగాఁ గొ
నుటకుఁగోరిన కోర్కె సాక్షి । గీ॥ కోరియాపైనివచ్చుట గొప్ప సా
క్షి । సౌఖ్యమింకేలమామీఁది యతులదయకుఁగృత్తదీనార్తి! ద
శదిశో వ్యాప్తకీర్తి! సత్యగుణమూర్తి! శ్రీజార్జి చక్రవర్తి! ॥

మ.రా.శ్రీ, శాంతలూరి శోభనాద్రాచార్యులుగారు.

సీ. అతిదూరదేశమునకు నేల జననినుంతయు మదిలోన జింతగొనక
మనపూర్వులరుగనిమార్గంబుననునిప్పుడరుగు టెట్లనుసందియంబులేక
పథమధ్యమంబునబడిన యాయాసము లెంతయుమదిలోన లెక్కగొనక
మొదటినుండి ప్రయాణమునకుబూనినపూన్కి నితరులమాట లనెడద నిడక,
గీ. హిందువులమీదిదయ మఱియందునిలిపి,
యుగుదెంచిన శ్రీజార్జి యవనిపతికి, నాయురైశ్వర్యముల గూర్పుమనుచు హరిని, వేడుడందరు మదిలోన వేడ్కలూఱ.

సీ. ఈరాజుపాలన నెల్లరు సుఖముగా నధికసంపదలచే నలరునట్లు,
పుడమిసస్యములచేబూర్ణమైజన.సంకులంబును నైయెప్పుడమరునట్లు,
నఖిలజనంబులు నన్యోన్యహితకార్యకామ్యులై తేజంబుగాంచునట్లు
నీచక్రవర్తిదానింతియు బుత్రపౌత్రాయురారోగ్యము లందునట్లు,
గీ. దర్శనాధిక్యమెల్లను ద్రుంగునట్లు, నందఱికినిదనయందునధిక భక్తి నాటునట్లునుజగదేకనాయకుండు, బ్రోచుగావుతదయబరిపూర్ణుడగుచు.

మ.రా.శ్రీ, ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మగారిచేరచితము.

సీ. నిత్యంబుజపతపాసక్తి ఛాందసులైన బాపనయ్యలచేతc బట్టువడక
అత్యుగ్రతామసాహంకదులై చన్న రాజాధములచేత రాపువడక
హల్లాబల్లోలునునట్టికిరాతముఖ్యుల హస్తములcజిక్కికోల్లబడక
పక్కానిపాబాజిఛక్కినివ్వనులైనక అనుతులకలచేతని అనుపడక
గీ. మాయదృష్టవశమ్మున మహితధర్మ,
సంపదcజెలంగు నాంగ్లేయ సార్వభౌమ,
పాలనంజిక్కినావంతె చాలుతల్లి,
ధీయుతాత్మజ తతిపూత? దేశమాత?.

సీ. శ్రీజార్జిపట్టాభిషేకోత్సవంబంమcబొచ్చెమcదనివేడ్కమదృశించి
ప్రభుభక్తిసూచక బహుధర్మకార్యముల్ ప్రేమమీఱcగ నునిపేరసల్పి
వెలలేని మీదంపతుల చిత్రపటముల నెనరలేసిబత్తి నూరేగcజేసి
జయజయాశీర్వాదశబ్దంబుతోడనె కరతాళములను ఖేచరులcబిలిచి
గీ. భారతీయులు మోదసంభరితులగుచు
రీగి«సెంబరు పండ్రెంటు» నిడిమనుమ్మ
ప్రజలహృత్క్షేత్రముల ననురాగబీజ
తతిని నాటcగcదగు మహూర్తమువరేంద్ర.

మ.రా.శ్రీ, భాగవతుల రామమూర్తిశాస్త్రిగారు.

ఉ. పంచమజార్జిభూవరుcడు భారతఖండపురీవరంబునన్
బ్రాంచదమూల్యరత్నచయ ధర్మసముజ్వల సింహపీఠి నొ
దంచితమూర్తియై సకలధాత్రిని ధర్మనిరూఢినేలcగా
సంచితపుణ్యసంచయము సార్థకమయ్యెను భారతక్షితిన్.

సీ. రాజసూయ మహాధ్వరంబునc గౌంతేయపూర్వజువిభవంబు పొందుగలిగి, సాకేతపురసముజ్వలరామసామ్రాజ్య విభవానుకరణంబు విశదపరిచి, సత్యహరిశ్చంద్ర సకలభూమండల స్వామిత్వసంపదసౌరుదాల్చి, భువనత్రయోద్దామ భూతివహించి నసురరాట్ప్రభుత్వంపు సొంపుపొంది,
గీ. భరతఖండమహాధీశ పాళిగొలుచు, ఢిల్లిపురభద్రపీఠాన కేవిసుండు, జార్జిభూపాలమౌళికి సతికి నెపుడు, నాయురారోగ్యసంపద లబ్బుగాత.

మ.రా.శ్రీ, అడిదము రామారావుగారిచే రచితము.

సీ॥ ధర్మప్రవృత్తితోధరణి పాలించుచు వరలునీయాంగ్లేయదొరతనంబె
సర్వమతమ్ముల సమదృష్టిజూచుచు వరలునీయాంగ్లేయదొరతనంబె
జనసమ్మతము దెల్పుసభలసాయముగొంచు వరలునీయాంగ్లేయదొరతనంబె
భారతక్షితినంత బాలనసేయుచు వరలునీయాంగ్లేయ దొరతనంబె
గీ. ప్రజలకష్టంబులనుబాపి ప్రబలసుఖము
నెరపునయ్యది యాంగ్లేయ దొరతనంబె
యిట్టియాంగ్లేయదొరతనంబేలుగాత
భారతక్షితి నాచంద్రతారకముగ.

సీ. ప్రజలెల్లసుఖముగా బ్రతుకగల్గుదురేని బలముగాంచును మాను పాలనంబు, ప్రజలెల్లసంతుష్టిబ్రబలుచుమనిరేని స్థిరతcగాంచను మాను దొరతనంబు, ప్రజలెల్లవిశ్వాసభావంబు నెరపిన బడెడుమా ప్రేమకదెప్రతిఫలంబు, సంకల్పములనెల్ల చక్కగనెరవేర్ప దైవపుశమాకుc దగినబలము.
గీ. అనుచుcజెప్పెను పట్టాభియాగమున్న, «అప్లైచేతును సేన»ని యభయమిడితి, నిండియాసండు ప్రజలకు నిండుకృపను, రాజదేవేంద్ర శ్రీజార్జిరాజచంద్ర.

మ.రా.శ్రీ, మ.హా.సా. కొ. వేంకటరత్నశర్మగారు.

బంగారు. పంచాననుండైన పరమేశ్వరుండుగాక సాcకు బంచమజార్జిచక్రవర్తి * సార్వభౌమ, సంచాపృరిధప్రోచుcబcచాస్యపీఠి న్యజయుతుబంచమజార్జిచక్రవర్తి శౌర్యమూర్తి, పంచాయుధుcడు హరిభగవంతుcడేలకు శాంతుcబంచమజార్జి చక్రవర్తి సత్యపూర్తి, పంచమరమ మేరిప్రహ్లాదమెసగంగcజల్పుc బంచమజార్జి చక్రవర్తి చక్రవర్తి. విధిచిరంజీవిజేయుత విశ్వవినుతు విజయహితుcడా, సర్వభాషాసహోదరుcజలు పుcగాత శారదయుcడా.

*మ—౫పంచమ—౫ + ౫=౨౫-అక్షరాభ్యాసముచేత, ౨౫=రమా, అంకన్యాసముచేత ౨౫=మేరి, అనియగును. రమా=లక్ష్మి, మేరి= చక్రవర్తిని.

ప్రణవమవుక్రొత్తనందోcచు పరమయోగి వరగురుండు
ఘనుడుజ్ఞాని యేసుక్రీస్తుగాచు నిన్నుక్ష్మామహేంద్ర.
౧=అ౩=ఉ అ ఇ ఉ యన్మాత్రముచేత,
౫=మ పాదపంచక పరిభాషచేత, ౭=ఓ ఏ ఓ. యన్మాత్రముచేత,
౯=౦ఓం=ప్రణవము. అకారోకార మకారనాద బిందాత్మక పంచాంగ హోంకారము ప్రణవము.

మ.రా.శ్రీ,గాదె శ్రీజగన్నాథస్వామిగారిచేవ్రాయబడినవి.

ఉ॥ గోవులవంటి హిందువులcకడదగ గోపులవంటి హూణులక
దైవముగూర్చి పెట్టినక*లంబున మీరిక మాసుఖంబుకై

యేవగనైనఁ జూడవలె * నెందులకన్నను మేతపుష్టిగా
గోవులకున్నఁగాదె మఱి * గోవులభాగ్యము వృద్ధిఁజెందఁటల్.

చం. ప్రజఁ బ్రజవోలెఁజూమకొని * పాలన చేయుట ధర్మమంచు మీ
స్వజనముపార్లమెంటు సభ * వారికి నచ్చఁగఁజెప్పి, భారత
ప్రజకతిబాధకంబయిన * పన్నులఁజట్టములం దొలంచి శి
ష్టజనులుమెచ్చఁ బాలనము * సల్పగడంగుఁడు జార్జిభూవరా.

ఉ. మున్నొకసారి మావిషయ * ముఁ దిలకించి స్వసీమకేగి యా
పన్నులు భారతప్రజల * పాలనకున్ దగుకీలు ప్రేమ యం
చెన్నఁగ నిల్డుహాలుసభ * నేర్పడఁ జెప్పితిరిప్డు నాటి మా
టన్నడుపంగ వీలొగిఁద * టస్థపడెంజుమీమీరు భూవరా.

ఉ. రాజట దోషవర్తి దిశ * రాజట యుగ్రకరుండు దేవతా
రాజట భార్యహంతనగ * రాజట గుప్తసుఖుండఁటంచికా
రాజట భిక్షుకుండు పతి * రాజట చూడన నేకజిహ్వుఁడా
రాజుల జాడఁబోక ప్రజ * రంజిలఁ బాలనచేయుఁడీనృపా.

మ. రా. శ్రీ, బాలకవి వేంకటరమణాచార్యులుగారు

సీ॥ మనుధర్మరాజాది పుణ్యభూపులనెల్ల నలరించుఢిల్లి సింహాసనంబ!
పృథ్వీమహారాజవీరుని మిక్కిలి [illegible] ఢిల్లిసింహాసనంబ!
విఖ్యాత [illegible] గక్బరులతో. నలరిన ఢిల్లిసింహాసనంబ!
లోకాలముగ రాజవిరహితమైయుంటివమలంపుఢిల్లిసింహాసనంబ!

తే గీ॥ వీరలందరికంటెను గౌరవంబు,
జాల్చి వీరుడై. పుణ్యుడై దయగలాఁడు
నిన్ను నాదరించెనుగూర్మి నేఁడు సుదిన
మయ్యెధన్యవౌ ఢిల్లిసింహాసనంబ.

మ. రా. శ్రీ, బి. పట్టాభిరామశర్మగారిచే వ్రాయబడినది.

సీ. ఇంగ్లాండుపేరుతో * రెవరున్న మాత్యాల, హారంబునకు దారి
యై రహించు గానడాసౌరాష్ట్రి * కాలు బాహుద్వయి, గేయూర
యుగమణిశ్రీయనర్చు నాస్ట్రేలియాసిలోను * వాలికాపంబులు, కం
కణంబులరీతి గారవించు సింగపూరు మలాక * హాంగ్కాంగ్ గియా
నాది, రాజ్యముల్ రత్నాంగుళీయకతగాంచ. గీ. నెగడుసీమ గిరీట
మాణిక్యమగుచ, భరతవర్షం బుదంచితంబదనర్చు లోక
లోకప్రతిపాత్రంబు * గాకయున్నె, జారుకీర్తి పంచమజార్జిచక్రవర్తి.

మ॥ చతురంభోధిపరీత భూవలయమున్ * శాసించెనీయవ్వ, యు
ప్రతిమానక్రియ నిర్వరంజనముగా * బాలించె నీతండ్రి వా
క్పతి రోహాయత నిండియాజనుల సోత్సాహక్రియాదృష్టి నూ
తన తే మెప్పొగగన్నట్టులే లెవవో జార్జీశరాజన్యశేఖరా.

సీ. మగనిశరీరంబు * సగమాక్రమించిన, కొండలరాయని * కూఁతు
కంటె, పతిబొమ్మపైనెక్కి * పనియించుచుండిన, దిట్టయౌ మ
స్నెట్ * పట్టికంటె, ధవుని మోమున వాక్కై * తంబుగా నిలిచిన, పలుకుల చెలియను * పడఁతికంటె, భర్తనెత్తినునికి * పట్టుగాఁజే
కొన్న, పోటులమేటిమి * న్నెటికంటె. గీ. కాంతునిహృదంత

రమున సౌధాంతరమున * వతమువిడియుఁ సెగ * పతిప్రాపు
నూడ, భువనరుహపాణి! వాగ్వాణి! పుణ్యవరణి! భూరిగుణ
మణి! శ్రీందారిణి! మేరిరాణి!.

సీ. ఆమోదముననఁజంద * నాఖరెజమెగాని, ఘనీవంవృతంబౌట * వాని
గనగు, అందంబునందుహి * మాంశుబింబమెగాని, మధ్యకల్మా
టుపు * మాఖ్యఁగనదు, గంభీరమునఁక్షార * సంధియేయౌఁగాని, [illegible]
రాంబుకోట * యాశంబుఁగనదు, మృదులవైఖరియందు * [illegible]
తమ్మియెగాని, కంటకాడౌట * ఖ్యాతిగనదు. గీ. గానిమీరా
జ్యలక్ష్మికిఁ * గానఁబడదు, స్థిరవిభవయశములలోటుదివ్యమూర్తి!
గళితచిత్తార్తి! నిఖిలదిగంతకీర్తి! విక్రమస్ఫూర్తి! శ్రీజార్జిచక్రవర్తి.

మ. రా. శ్రీ, కోరంకి కుప్పుస్వామిఅయ్యరు బి. ఎ. గారు.

క. కృపయును జిత్తైకాగ్రత * విపులమనోబలము కార్యవితతులస్థైర్యం
బపరిమితశౌర్యలక్ష్మియుఁ * గపటవిహీనతయునతనిమనసుగుణంబుల్.

మ. పరఁగఁ గాంచిరి నిండియాయనెడు భూభాగంబుయూరోపుతో
సరియౌ కొంతొకఖండ మంచుఁ గడునిస్తారంబునన్ దత్ప్రజల్
[illegible] తనసమ్మానమున్ [illegible]
స్థిరమానిస్తులరాజభక్తియును నేఁడెల్లంబుగాఁ [illegible].

చ. బలిమి ప్రతిష్ఠధర్మపాలనవృత్తి నిండునమ్మికన్
గలిగెడువారు వారికిఁ [illegible] మఱికొంత దయానుశీలమౌ
కలన గ్రహించి యింకనువారు చరించిన నిండియాకమున్
సులభముగాఁగ నేలుటకుఁ జోటగునంచుఁ దలంచెనెమ్మయిన్.

శా. రామాసుందర మేరి నామకమహారాజ్ఞీ సమేతంబుగాఁ
బ్రేమోదంచితవాక్సుధారస మహా[illegible] ప్రజా
[illegible] నమ్మ గోర్కెల్ [illegible] మా
సీమం ద్రొక్కుడు మీకు స్వాగత మహో! శ్రీజార్జిరాజోత్తమా.

కవిరాజవిరాజితము.

[illegible] మండిత సజననాయకకోటి సమాశ్వసితా
[illegible] మధ్యసుధానిధిదీధితి జార్జిమహీపతి గా
రవమున రాణి సతీమణి మేరియు రత్నకిరీటవిరాజితులై
[illegible] సభాస్థలినొప్పదు [illegible] పోలికదెచ్చు మహేంద్రసభన్.

సుగంధివృత్తము.

భూరిధర్మరాజ్య భారభోగభాగ్యశాలులై
[illegible] నేలుగాత [illegible] భేదముల్
పేరులేక ధర్మమున్ సుభిక్ష మొప్ప మెప్పుగాఁ
[illegible] కీర్తి మేరితోడ జార్జి చక్రవర్తియున్.

మ. రా. శ్రీ, డి. రాజశేఖరము,
హెచ్. సుబ్బారావు గార్లచే రచితము.

సీ॥ జననుతంబగునిత్య సత్యవ్రతంబున, నలహరిశ్చంద్ర చక్రవర్తి
జనులను [illegible] కన్న తనయులవలెగాచె, సదయుండు శ్రీనల సా
ర్వభౌమ [illegible] | డిలనెల్లసాధుల కేబాధలేకుండ, రక్షించె శ్రీరఘురా

మమూర్తి। శాంతాత్ముఁడై చాల సద్గుణుండయి యజా, తవిరో
ధియనవొప్పె ధర్మరాజా. తే॥ గీ॥ వారలొక్కొక్కరికిగల పర
గుణముల। నన్నిటిని నజుడొక్కనియందెచూడ। గోరి సృష్టిచేసి
న మహాధీరుడనగ। చాలయలరారు శ్రీజార్జి చక్రవర్తి.

సీ॥ చెలువారనంతీవి యల మొత్తములనుండి యల్లిబిల్లిగబాఱు నల
రులందు। తెలితెలి రాలపై జికిబిలిగాబాఱు సెలయేటిబారుల
కెలకులందు।సుపవనంబులలోని కపురంపుటనటుల చాయలసైక
తస్థలములందు। సూర్యరశ్మినొకింత జొరనీక మేలి తా వులవెద
జల్లు పూ పొదలయందు. తే గీ. చాలవిహరించుచును మేరిసతిని
గూడి। పంతతంబును మా జార్జి చక్రవర్తి। యిండియాలోనె నిల
చిమమ్మేలెనేని భువిని! గల్గుదురేమమ్మ బోలుప్రజలు.

మ. రా॥ శ్రీ, కసుమూర్తి నారాయణరావుగారిచే వ్రాయబడినవి.

ఉ. ఎట్టితపంబులన్ ప్రతిము లెట్టిజపంబులఁ జేసినారలో।
పట్టుగ భారతాత్మజులు పంచమజారిజి చక్రవర్తియా।
నట్టులఁగాకయున్న బల ధైర్యవివేక.ధనాభిరామ స॥
మ్రాట్టు ఘటిల్లుటెట్టులనమానుషసిద్ధమెగా? దలంపఁగన్.

ఉ. వానిదె! జన్మసార్థకము, వానిదె? భాగ్యఫలంబు పుణ్యమున్।
వానిదె? రాజ్యసంపదయు, వానిదె? పో సకలార్థసిద్ధియె।
వ్వానికి మేరిరాణియుత పంచమజారిజి చక్రవర్తి ది
వ్యాననపంకజంబు గను. భాగ్యముగల్గును డిల్లిలోపలన్.

మ. రా. శ్రీ, వేరేపూప సత్య... [illegible] రచితము.

శ్లో॥ మేని... [illegible]

... [illegible] వ్యతిచెద్వ్యథైవ భవతో యస్మాత్సుపుత్రీభవాన్
దీనూ... [illegible] సర్వధేతిచ వృధావిష్ణ్వ-శజాతో యతః.

శ్లో॥ ఆచంద్రార్కమయంజనోనిరవధి శ్రీప్రీతిభర్గఃసంతం ప్రభో
భూచక్రం పరిపాలితుం నయవిదం నిష్కంటకం యాచతే
యాచ్నా జార్జి నృపాలసద్గుణఖనేః త్వాంనిష్ఫలా సాభవ
ద్యూపాయాచితవస్తుదాన నిరతాస్సర్వే ప్రమాణంసనః,

మ. రా. శ్రీ, అ. శేషగిరిరావుగారిచే రచియింపబడినవి.

సీ. ... [illegible] మేమీపు సహజంబనెడుమాట, నాథ మీయాగమనంబె
సాక్షి, జాతివైషమ్యంబు, సైపమీవనుటకు, స్థిరమైన సజ్జనాదర
మెసాక్షి, విద్వాంసులను గారవించెదీవనుటకు, సతతభాషా పరి
జ్ఞతయెసాక్షి, సర్వసమతము మీసహజ సద్గుణమన, సకలజాతు
లకలయికయెసాక్షి, గీ. యట్టిమీగుణరాజినే మరయగలమె,
సత్కృపాస్వాంత శ్రీజార్జిసార్వభౌమ. హస్తిపురభద్రపీఠమీపధి
వసింప జూడగా హైందవులకిదే శుభదినంబు.

సీ॥ భారతవర్షమే పారసస్యసమృద్ధయై రత్నగర్భయై యలరుగాక,
ప్రజలవర్ణాశ్రమ ప్రాజ్ఞతనిజధర్మ పరతసద్వర్తన ప్రబలుగాక,
హైందవుల్ వాణిజ్య, వ్యాపారఫలమున, చిరసుఖమనుభవించె

దరుగాక, నైజామురాజ్యభూనాథుండురారాజు చేఘనమాన్యత
చెందుగాక. సాదురతుక శ్రీజార్జి చక్రవర్తి, యాయురైశ్వర్యవృ
ద్ధితో నవనిసేలి జనుల పుత్రులవలె సదామనుచుగాక దేశమెల్ల
సుఖావాప్తి దేలుగాక.

మ. రా. శ్రీ, వఝ్ఝల వెంకటసత్యేశముగారిచే రచితము.

చ పతిధనవంతుడన్ ప్రభుడు * భాసురకీర్తియు బూజ్యుడైన త
త్సతిసుకృతంపుపంటలవి * ధారుణిగావున నింకనీవు భా
రతి గనశోషమేమియగు * రాజవరుండగు జార్జిసద్వరుం
డతిదయ హస్తినాపురిమ * హావిభవంబున నిర్వహించుటన్.

చ. వెనిమిటీజార్జియందుగడు * ప్రేమవహించి సమస్తలత్ములం
గనిగని వైగొనంబులకు * గౌరవమొందుచు తోటిమేదినీ
వనితలకన్నవన్నెయును * వాసియు హెచ్చగ దైవభక్తిమై
ఘనతవహించి శాశ్వతసుఖంబును బొందుము భారతావనీ.

శా. మేరీదేవినిగూడి జార్జిపతినీమీదన్ గడున్ మక్కువన్.
సారాచారపరాయణుండయి మహాసామ్రాజ్యసౌఖ్యంబుఁ
ధీరోదారుడుగాంచుచున్ విశదకీర్తిన్నిన్ను బాలించుతన్
తారాసూరసుధాంశులుండు దనుకన్ తాత్పర్యసంయుక్తుడై.

ఉ. ఐదవజార్జియేడిదిగొ హస్తిపురంబునకేగుదెంచి నీ
మీదనుగల్గుమక్కువను మిక్కిలిజూపుచు సింహపీఠిపై
సాదరమొప్పభూప్రజని మహావిభవంబున నిర్వహించునో
మేదిని యదృష్టమిది, మేరికి నవుసపత్ని వర్ధిరా.

మ. రా. శ్రీ ము. నరసింహదాసుగారి రచితము.

... [illegible] దరాచక్రంబు, నేలి
... [illegible] స్వమ్ము
గలదె, యీవస్తునిర్మాగ మిట్టియుంల్ల
... [illegible] నబుట్టబడెనె, యింతయేలనులోక, మీ హాణాం
న్నడైనసౌఖ్యమ్మువడెనె. గీ. ఇట్టిప్రభువంశమునబుట్టి యిపుడుపట్ట
భద్రుడై రాజ్యమేలఁగ బరగజార్జి, చక్రవర్తికి ధర్మరక్షణము
నందు, దండితోడయి కృపదేవుడుండుగాత.

సీ. ఇండియాయను వ్యోమ మండలంబునరోహి, ణిందుటట్లుగ వెల్గుచుం
దురెవరో, అనుమతితోనెల్ల జనులకుతగినవృ, త్తులఁజెప్పి పోషిం
పదలతు రెవరో, విద్యలన్నియుఁబ్రజల్ విపులముగానేర్వ భాతి
మీరగనాజ్ఞజేతురెవరో, న్యాయమార్గమునరా, జ్యపుపనుల్నడు
పుట, కెంతో మోదమున వర్తింతురెవరో. గీ. కనకమాణిక్యముల
రీతి గలసిరెవరో, పాటిగాదేవుడా వధూవరులఁమేటి, జాణలౌ
మేరిరాణిని జార్జిచక్రవర్తినిం బ్రోచుగాత [illegible] కీర్తిదనర.

మ. రా. శ్రీ చెన్నుభొట్ల నారాయణయ్యగారిచే రచితము.

సీ. శీలుడై కరుణాలవాలుడై సద్గుణజాలుడై యరులకుగాలుడయ్యె,
శాంతుడైవిమలసుస్వాంతుడై పండితాక్రాంతుడై ప్రియవతీకాంతుడ
య్యె, రాముడై బుధజనస్తోముడై మంగళనాముడై సుమతిదుర్ధాముడయ్యె
సారుడైసంతతోదారుడై సురుచిరాకారుడై వనధిగంభీరుడయ్యె.

గీ. వట్టివృపచంద్రు డెడ్వర్డు కనుగుపుత్రు
మేరునగధైర్యు భూసతిమేదివర్యు
చాయతరమూర్తి శ్రీజార్జిచక్రవర్తి
నీశ్వరుడు సత్కరుణ నేలుగాత.

మ.రా.శ్రీ, కొండూరి నరసింహశాస్త్రిగారి విరచితము.

ఉ. అంచితరీతి మానవులనందర నొక్కటఁ బ్రోచుదేవుఁ డే
వంచనలేక హైందవులఁబాలనసేయఁగ బద్ధదీక్షుఁడై
మించెడు జార్జిచక్రపుని మేకొని బ్రోవుత నమ్మహామహుం
డంచితరీతి హిందువుల నారసి గావ చిరాయుగావుతన్.

మ.రా.శ్రీ, సత్యవోలు కామేశ్వరరావుగారు.

సీ. వైభవోన్నతిశాలి వైభవోన్నత కృపాసాక్రేంతను మేలుపడయు మయ్య, యాసురగురు నేరి యాసురగురుమిాటివర [illegible] ధీరీతినెరపుమయ్య, యలరమాయుక్తి పెంపలర మాయుక్తిపెంపరని రేలుచు మదంబరపుమయ్య, రుచి మీరుమీరుమీరు చిరాత్మ [illegible] నుతెల్లరు చిరాయువులరై వఱలుఁడయ్య. తే. మమ్ము నిరతమ్ము మిగుల నేమమ్ముతోడ నెపమొకటలేని సుఖముల నెనయఁజేసి, యపయములనెల్లఁ దొలఁగించి యనయమీవె [illegible] నెయ్యమయ్య, భూపాలవర్య.

సీ. అరుసెంతు ఢిల్లీనానవృతిపై ప్రవహించె నిండియా [illegible] హితనువార్త, తనరె బొంబయిఁ జేరి తనునుదంతమదెంతో వర్ణ్యమై [illegible] పరవశంబు, చెలఁగి రెల్లరు దేశనులఘు [illegible] ఖ్యము [illegible] గానేలఁగాంచెదనమ్మ [illegible] తేనె [illegible] నింపుగా నింపుగానంపుకచ.ల. గీ. వహవా! [illegible] వినవో [illegible] భూనేత! కల్పభూ [illegible] నించునది వరబదాత! [illegible] రాయు [illegible] సంగఁశాస.

మ.రా.శ్రీ, హరినాగభూషణం బి. ఏ, గారు.

ఉ. [illegible] మెంత [illegible] మేమని చెప్పదు భారత ప్రజా
[illegible] జార్జి శుభప [illegible] మున్నతపట్టిని [illegible] రమ్యత
న్మెదుర భాగ్యశేమువులు ✻ మించు వరంబులు మాకుఁగ [illegible]
తేదనఁగల్గ [illegible] ✻ తేఁగొమరుల్మదిఁ [illegible] భాగ్యమూల్.

చ॥ జనవిభుఁడిప్డు డిల్లీపురిఁ జాతురిమొప్పఁగఁ బట్టభద్రుఁడై
జనులమనంబులం గలుగు ✻ జాడ్యములన్నియుఁ దోలశత్రువ
ర్థనమని చెప్పనొప్పునప ✻ రప్రమదాంతక మీవిరోధికృ
త్తనినుమువందగుంబిత్ప ప ✻ మంచిమఁజేసె శత్రువర్గము॥

ఉ॥ భారతభూమి నొప్పఁబడమి ✻ పార్థివకోటి కిరీటమాళియై
ధీరతఁగన్న కోహినురు ✻ దేశనివాసము వాసియెన్నొ యేం
డ్లేరహిమించి మాతృభువ ✻ నాంకముఁజెందఁగఁబొందువారమెం
తేరతిఁ గోమలాంగి తని ✻ యింపడెబంధులఁ బుట్టినింటిలో॥

చ॥ అతులమతంబులొక్కపర ✻ మార్థమెగుత్తతేఁగించనంచుఁ బా
వతతవిరాగియై తనదు ✻ ఛాత్రులజ్ఞాన విశాలతేజులన్
బ్రతతదిగంతజాతులవి ✻ వర్ధనకంపెడు రామకృష్ణులన్
యతనఁపుఁబోడుముల్ గలుగు ✻ నార్యవసుస్థలినీవు మాన్యమా.

శా॥ వేదాంతానుభవుండై సదమలా ✻ విర్భావుఁడౌ రామకృ
ష్ణోదారద్భుఁడయించి జ్ఞానవివశం ✻ డుద్భూతమేధావి వ
ద్యావాహోత్సాహనవాగ్విరీపరీతి ✻ ప్రాగల్భ్యశీఁడై మేదినీ
మోదంబందు వివేకానంద సహజ ✻ స్మల్భాజనుల్ ప్రేమనన్.

మ. అనయం బాత్మవిచారమన్పతిపి ప్ర ✻ హ్మానంద సౌఖ్యోన్నతి
న్ననియాతత్వము దేశదేశములఁ ✻ గ్రాంతించి చాటించి దే
శనికాయంబుల ప్రేమనొందనొదవెన్ ✻ సామ్రాజ్యమీయార్యమే
దినికాదేశము చక్రవర్తిపగు ✻ జేసుమ్ము పాలింపఁగన్.

శా॥ సారంబెంచ గనాత్మయొక్కడనుచున్ ✻ స్వాతంత్ర్యపుంజంబటఁ
చారూఢి న్మనిపుంగవుల్ బలికియా ✻ త్మానందముంబొంది రా
తారక్కంబుగ నార్యభూమి నిత్వతం ✻ త్రంబెట్ట జీవితో
త్సాహంజంబుఁ దరించెగ్లాన్స్టనుయ ✻ సామ్యంబు వీక్షించుమూ.

ఉ. భారతరాజ్యభారవహ ✻ భానుకిర్తివి హార్డినాప్రకీ
యారమణీయ సంపదల ✻ నందము [illegible] సాక [illegible]
గారవమా [illegible] ✻ [illegible]
బోరఁ [illegible] ✻ [illegible] మేదినిన్.

చ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] గావుతన్.

మ.రా.శ్రీ, పురాణం రామశర్మగారిచే వ్రాయఁబడినవి.

శా. మిత్రుండై సుగుణాధికప్పుడు సుధా, [illegible]
[illegible] మానంబులెల్లరిమనో, మిత్రేశు [illegible]
[illegible] ✻ [illegible]
[illegible] దైవము సర్వ [illegible], ప్రాపించు [illegible].

మ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
భరితన్ దేశమునైరఁగాంచక మహాప్రాజ్ఞ్యసంధానతన్.

మ.రా.శ్రీ, తుర్లపాటి హనుమంతరావుగారిచే రచితము.

సీ. కష్టముల్ దొలఁగె సౌఖ్యమ్ములాహెచ్చాయె- ధనధాన్యము [illegible] ఘనత హెచ్చె, మోదమ్ము [illegible] భేదమ్ము [illegible] బెక్కు బాధలుపోయె జిక్కుచచ్చె, విద్యలు వచ్చె సర్వేప్సితమ్ములు సేకు-రెవిభవమ్ములుఁ బెంపుసవుసుగాంచె, కరవున [illegible] నాగరికత మెండాయె-మా గాణిపంటలు మఱియుఁగల్గె, గీ. మీదు పాలనమ్మున; లేనులేదులేదు, కాంతహిందువులకు దేశమరయనింక, వేల కాలఁదియేడులు మీరె యేలవలయు సర్వసంపదలునగల్గి జార్జిరాజ.

మ.రా.శ్రీ, తిరుపతిరాజుగారిచే వ్రాయబడినది.

భరితాశాంతసు కీర్తిమండలుఁడు, విశ్వక్షేమ సంపాదనా
పరతంత్రాత్ముఁడు, సామనీతినిపుణత్వం బేర్పడన్ మాన్పె, సం
గరముల్ పెక్కులనూనశాంతినిలిపెన్ సర్వంసహాధీశ శ్రీ,
ఖరుడెడ్వర్డు భవస్థుఁడుండు ధరణిన్ కళ్యాణముల్ మీరఁగన్.

మ.రా.శ్రీ, ఉప్పలూరి వెంకటసుబ్బారావుగారు.

సీ. సౌఖ్యప్రదాయంబు సంతోషణీయంబు, నాంగ్లేయపాలనంబందఱికిని
శత్రుసంహారంబు సఖ్యసంపాద్యంబు, నాంగ్లేయపాలనంబందఱికిని
నభయప్రదానంబు నన్నదానంబును, నాంగ్లేయపాలనం బందఱికిని
శాస్త్రప్రహారంబు క్షేత్రప్రదాయంబు, నాంగ్లేయపాలనంబందఱికిని
గీ. నెన్నివిధముల జూచిన నెన్నఁదగుచు
బూజ్యనీయమౌ నాంగ్లేయరాజ్యవరా!
యెప్పగానెప్డు సంపదలొప్పఁగుచుండ
నుర్వి నాంగ్లేయపాలనం బుండుగాత.

సీ. ధనధాన్యవంతులై తగుధర్మకాములై, సంతానవంతులై సరసు
లౌద్రి! నిరతంబు శాంతంబు నెలకొల్పభటులుండ్రి, భటుల నదం
డింపఁ బ్రభువులుండ్రి! సహాగమనంబిలఁ జాతుర్యమున మాన్పఁగిడు
సంతసించెను పడతులుండ్రి! న్యాయమాశించు నోన్యాయాధిప
తులుండ్రి, వారిపైఁ దీర్పుకోర్లు వరలుచుండ్రి! గీ సదరులాభంబు
లాదిగాఁ జాలఁగలిగె నవ్యతరమైన భోగముల్ సరులకుండె, బూ
ర్వమిట్టివిశేకయె పొసఁగుమండె, బూజ్యనీయమౌ నాంగ్లేయ
రాజ్యమందు.

సె. ప్రజలవిద్యలఁ దగుపదవులఁబ్బుచునుండె, నాంగ్లేయపాలనం బను
రుకతన! వారంబులంబాదివారంబు సెలవయ్యె, నాంగ్లేయపాల
నం బనురుకతన! బెలరాజులెవ్వారి పెలపేమిలేకుండె, నాంగ్లేయ
పాలనం బనురుకతన! జాపంగ దేశముల్ సులభంబుగానుండె,
నాంగ్లేయపాలనం బనురుకతన! గీ. తస్కరభయంబు తొలఁగె దొ
త్తరా! ఘవడియె, ద్రవ్యమార్జింపవీలయ్యె దాచుకొనఁగ, బూర్వ
మిట్టివిశేకయె పొసఁగె రిపులను, బూజ్యనీయమౌ నాంగ్లేయరాజ్యమందు.

మ.రా.శ్రీ, గూడ కృష్ణకవిగారిచే వ్రాయబడినది.

చ. పటిమగుబాణసంమ లనవారిగఁ గాల్చుచునుంచి కంచుత
మ్మటలు స్వనాయిజోడులును మద్దళముల్ రముడోల్లు సోల్లుది
క్తటములు బ్రమోయ మేదిసహితంబుగ జార్జిభూపుగూపుఁ బొం
బటములఁ గరించి కడుభక్తి నిద్రిప్పుచు వీధులెల్ల గో
పటులొనరించి రౌరయసమానపుటుత్సవమీపురమ్మునన్.

మ.రా.శ్రీ, కోడూరు రంగయ్యశర్మగారిచే వ్రాయబడినవి.

ద్రుతవిలంబిత గీతగర్భితోత్పలమాల.

శ్రీదదయాంబుధీ సతతసేవితసజ్జన జార్జిపాలకా
వేదవిహారయో, వితత విఘ్నవినాశన విశ్వకా, ధ్యతా
పాదనమోస్తుతే పతితపావనపాతక భంజనాత్మ
హ్లాదితమేరియా, ఫ్లుతదయామృతవర్ధిత భూజనార్దనా.

మ.రా.శ్రీ, డి. బి. ఆనందశాస్త్రిగారిచే వ్రాయబడినవి.

మ. కనెసేహబాణ కులప్రదీపకు సల * జ్ఞాంద్రామహాదేవి; సం
బినవేడ్కన్ వరియించె నేగుణఖనిన్ * మేరీమహాదేవియున్;
వినయాగారము సత్కృపాకరము శ్రీ * విక్టోరియా పౌత్రుఁడా
యన జార్జీవిభు డేలు హింగులపు భా*గ్యంబుల్ ఫలింపన్ గడున్.

మ.రా.శ్రీ, రావులలోకనాథంపంతులుగారిచే చదువబడినవి.

ఉ॥ శ్రీమదశేష లోకముల జీకటి వెల్గునుధానెహో పరం
ధాముఁడు నాదిదేవుఁడును దారసపూర్ణుడు సర్వకారణుం
డీనుహి జార్జిఫిప్తున, నిచ్చ్చత నాయువు చాలకాలముం
బ్రేమ ఁడి భాగ్యసంపదల బెద్దనుజేయుత నిండియాధరన్.

సీ. సమరంబున సుభాస్త్రిత్ర్య సమితిసంపుటజేసి భువిని బంధుక్షేమ ము
లఁ ఘటిపు! ఘనదుర్గముఁ బనోడి సౌద్రిమ్మరుటజేసి భాసురరాజ్యా
నుభవము సెంద! ధర్మమార్గము మీరి తాజనించుటజేసి లలితధ
ర్మాత్ము కూఁతమెలంగ! అతిశయవిక్రమోద్యమము బాయుటజేసి
ఘనతరవిభవంబు గైకొనంగ. గీ. తొల్లితనకైన న్యూనముల్ దొల
గుటకును ధర్మజుడెనేడె జార్జియై ధరనహస్తి! పురము నందున రా
జ్యంబు బూనెనతన కాయురారోగ్య మైశ్వర్య మలరుగాత.

మ,రా.శ్రీ, గంగవరపు పట్టాభిరామశర్మగారు.

శ్లో. స్వరాష్ట్రే పరరాష్ట్రే వా సర్వశత్రూణాం! యమవత్ భక్షయం స్వయం(
మిత్రాణాం రక్షయన్ సమ్య! గ్వర్ధతాముభివర్ధతాం.
శ్లో. మేరీపతే మహారాజన్, మేరుసుందర ధైర్యవాన్,
మంగళంభవతేరాజ్యం, మహాతేజార్జితేశుభం.

మ.రా.శ్రీ, కరణం గుండూరావుగారు.

మ. ఘనుఁడై జార్జినరేంద్రచంద్రుఁడు భువిన్ కల్పద్రుమంబై ప్రజన్
మనుపన్ కోరినకోర్కులన్ మగగసామంతుల్ ప్రమోదంబుచే,
దనుగొల్వన్ గను ధీరశాంతుడయి రత్నాసీకసింహాసనం
బున, నాసీనతపట్టభద్రుడగు సర్వోత్కృష్టభాగ్యంబునన్.
ఉ. అతతకీర్తి పొందుమను మహామహితుండు సురేంద్రుబోలు
ధాత్రీతలసార్వభౌముడు సతీసుతబాంధవమిత్రయుక్తుఁడై
ప్రీతివహింప దిక్పతులరీతి నృపాలురుగొల్వ జార్జిభూ
నాథుడు పట్టభద్రుడగు నంచువరించెను రాజ్యలక్ష్మియున్.
సీ. నాంగ్లేయరాజ్య మందఖిలసంపత్తిని గలుగింప బహుపదంబులనొ
సఁగె, నొక్కొక్కదానికి నొక్కొక్కరిని శాస్త్రవేత్తలా విహి
తుల విభులజేసి, సందరికిని బెద్దయై గొప్పరుననంగ మండలాధి
పులను నుండజేసి, దనుకుమారుగనొక్క ధర్మాత్మునను సమా
సంబైన ప్రాభవ్యమమరునట్టి, గీ. జగతివై ప్రాయి గొప్పరుజనర
లనగ, సజ్జనావను నియమవిశాలరాజ్య, పాలనాశ్చర్యసత్కీర్తి
బడసినట్టి, శత్రుసమవర్తి శ్రీజార్జిచక్రవర్తి.

మ.రా.శ్రీ, పాచిపేట జమీన్‌దారుగారు.

క. రాజేయుని మనము సంభృత, రాజేయునివిరోధిభూమిరమణులురజనీ,
రాజేయునితాప వంయుతు, లీజార్జి నె యెన్న వలయు నీప్సితములకై.

సీ. గాంభీర్యమున సరిత్కాంతుడై యలరుచువిషమయాత్మత చేత వెల
యదెప్పు, డనిశోన్నతి సుమేరువై చెలువారుచు శృంగభంగంబె
పుచెందకుండు, పురుషోత్తమశ్రీల బోలుచు పుమగాంచుచు బుణ్యజ
నాశ్రిత బొందకుండు, జతురాననత చేతజతమీరుచుండియు బహ్మ
సవతచేత బరగకుండు, గీ. రాజశేఖరభావాన రాజిలుచును గరళ
కంఠత్వమెన్నడు గాంచకయుండు, నౌరయీరేడెయని జనులభిను
తింప, నమరు భాస్కర వసుధామవిమతభీమ, సరసగుణధామ
శ్రీజార్జి సార్వభౌమ.

మ.రా.శ్రీ, మల్కాపల్లి లక్ష్మీనారాయణరావుగారు.

ఉ. ఇంద్రపురంబుబోలు వరఢిల్లిపురంబున, స్వర్గపీఠమున్
దందముగాను బోలు నవరత్నవిరాజితపీఠమందు దే
వేంద్రుని భాతిసూర్చుని సురాసుల నింద్రుడుగాచురీతిగా,
హిందువులందరిన్ కరుణ నేలెడి యెదవజార్జిభూపతిన్॥

ఉ. దేవుడుగామునాక తనదివ్యదయామృత దృష్టిచేత యా
పావనసూర్యచంద్ర గణభాసురులుండెడి యంతదాక స,
ద్భావము జీవమున్‌మరియు పాలనధర్మగుణంబులాదిగా,
భావుకలీలనిచ్చి తనపాదసరోజముజూపి బాగుగన్.

ఉ. శ్రీశుడుగామ గాక వర సజ్జనతోషు దయావమేతు సం,
తోషమువాయకున్ పరమధర్ము దురాత్ములనెల్లగొట్టి భీ
మాంశుబవిత్రలోక జనమంగళకారణు నాశ్రితావనున్,
భాసుర జార్జి పంచముని భవ్యకవీంద్రప్రపోషితామణిన్.

మ.రా.శ్రీ, బి. వోలూర్ల రాజుగారు.

సీ. సురమంత్రిబోలు భాసురమంత్రులొకచోట, వసియించి హితము
లువలుపుచుండ। బుధునితోనెనయగు బుధచంద్రులొకచోట,
ధర్మముల్ దెలుపుచు దనరుచుండ, కవిరాజసములైన కవిరాజు
లొకచోట, క్రమశాస్త్రములు ప్రసంగములుపలుప। సేనానిసుప
మింప సేనానులొకచోట వక్రపాణపాణులై సాగినిలువ. గీ.
వంతుకెక్కిన సామంతవరులు ప్రజలు, కౌన్కలర్పించియొక్కచో
గదిసికొలువ, పరగపట్టాభిషిక్తుడై ప్రబలెనేడు, చక్రివసుమూర్తి
శ్రీజార్జిచక్రవర్తి.

చ. జయజయసార్వభౌమ వరశాత్రవశిక్షణ సాధురక్షణా
జయజయసర్వదిగ్విభతి శాంతిమయప్రయశోధురంధరా
జయజయ మేరిరాజ్ఞిమణి చారుమనఃకమలార్కసన్నిభా
జయజయసుప్రతాపనిధి జార్జిమహామహారాజ చంద్రమా!

ఉ. అంచితదాన శీలమున నాసురభూజమునబ్దరాజమున్,
మించువెలుంగుధేనువు సమానముగాంగొనియుండుటన్‌గదా
వంచనతేనికీర్తిని యపారముగాంగనంగల్గి వెండియున్
బంచమజార్జినామమును బట్టెను భూరిదయావిలాసతన్.

ఉ. వేలకొలంది మైళులను వేకలియంగను జేసి దేశమున్
మేలుకనంగఁజేసి తరమేయిది నానవభావరీతులన్
బోలంగనిల్వజేసిమురువున్‌గను హూణజనంబునందు స
త్సీలత శ్రేష్ఠుడై తగువశీకృతశత్రుండు జార్జియారయన్.

మ. అరిభూపాలక సామజంబులకుఁ బంచాస్యంబు మిత్రాళికిన్
వరసంపౌ కుసుమంబు ధీరపికవాసంతంబు సన్మార్గవం
చరణాబ్జార్కవిభాసితంబునగు భాస్వన్నామమం వేద్యుడై,
యరుదారన్‌దగు జార్జిభూవిభుని శిక్యంబేనుతుల్ సేయగన్.

మ.రా.శ్రీ, మోచెర్ల హనుమంతరావుగారిచే రచితము.

మ. మునుపే నాఁడభిషేకమెందిరొగదా * భూపాలకుల్ ఢిల్లి, లో
చనపర్వంబుగఁ జూడనేటికిఁ దట * స్థంబయ్యె జార్జిప్రభుం
డునుదద్రాజ్ఞియుఁ బట్టభద్రులుగ, హిం * దూదేశసౌభాగ్యమే
మని వర్ణింపఁదరంబు? చూడఁదగుఁగా * కత్తీప్రమోదంబుగన్.

ఉ. ఆయతబాహువిక్రమస * మార్జిత వంశపరంపరాగత
శ్రీయుతరాజ్యవైభవము * క్షేమముఁ జెందితి ధర్మరక్షణో
పాయవిదుండవైతి నర * పాలశిఖామణి! యేలుమయ్య దీ
ర్ఘాయురుపేతకీర్తిన్ జగ * మంతయు సజ్జన సమ్మతంబుగన్.

మ. చనరానట్టి ప్రదేశముల్ చనుటకున్ * సాధ్యంబులైయొప్పె ని
ర్జనభూముల్ మనుజప్రకీర్ణమగుచున్ * రంజిల్లెఘోరాటవుల్
కనదుద్యానవనంబులై యెసఁగెనాం * గ్లోరాజ్యమందెంతచ
క్కనియేర్పాటులు చేయఁగాఁబడియెలో * కస్తుత్యమారీతిగన్.

మ. జగతిన్ పంచమజార్జి సాధుజనర * క్షాదుష్ట శిక్షాపరుం
డగుచున్ బాలనసేయుతన్ ప్రజకువ * ర్యాపేక్షసౌఖ్యమ్ములి
మ్ముగఁజేకూరుత రాజభక్తికలనన్ * భూదేవి సస్యాఢ్యయై
సుగతిన్ గాంచుత ధర్మమేజయముఁగాం * చుంగాత వేదోక్తికన్.

మ.రా.శ్రీ, కొల్లకూరి సాంబశివరావుగారిచే రచితము.

ఉ. జాతిమతాదిభేదము విచారమునూనక గొప్ప కొద్ది వాఁ
డీతఁడు నాక యూరపియనీతఁడు హిందువనీడఁడఁటంచు నే
తీతతినైననెంచక సమ్యగ్విచారణఁజేసి నేరమున్
దాతురత న్వహింప కనయంబు నయంబుగ న్యాయమిచ్చెడిన్.

ఉ. ఇన్నిటికంటెనెక్కుడుగ నీగ్లిషుభావప్రజాళికిచ్చె వి
ద్యోన్నత దానంబు రాజ్యతయు, నావిరినాగరికంబు జ్ఞానమున్
వన్నతశీలమిచ్చె నది సాధకమయ్యెను సర్వకార్యసం
పన్నతమీఱ నన్నిటినివాకొన, నేమన నన్ని శాస్త్రముల్.

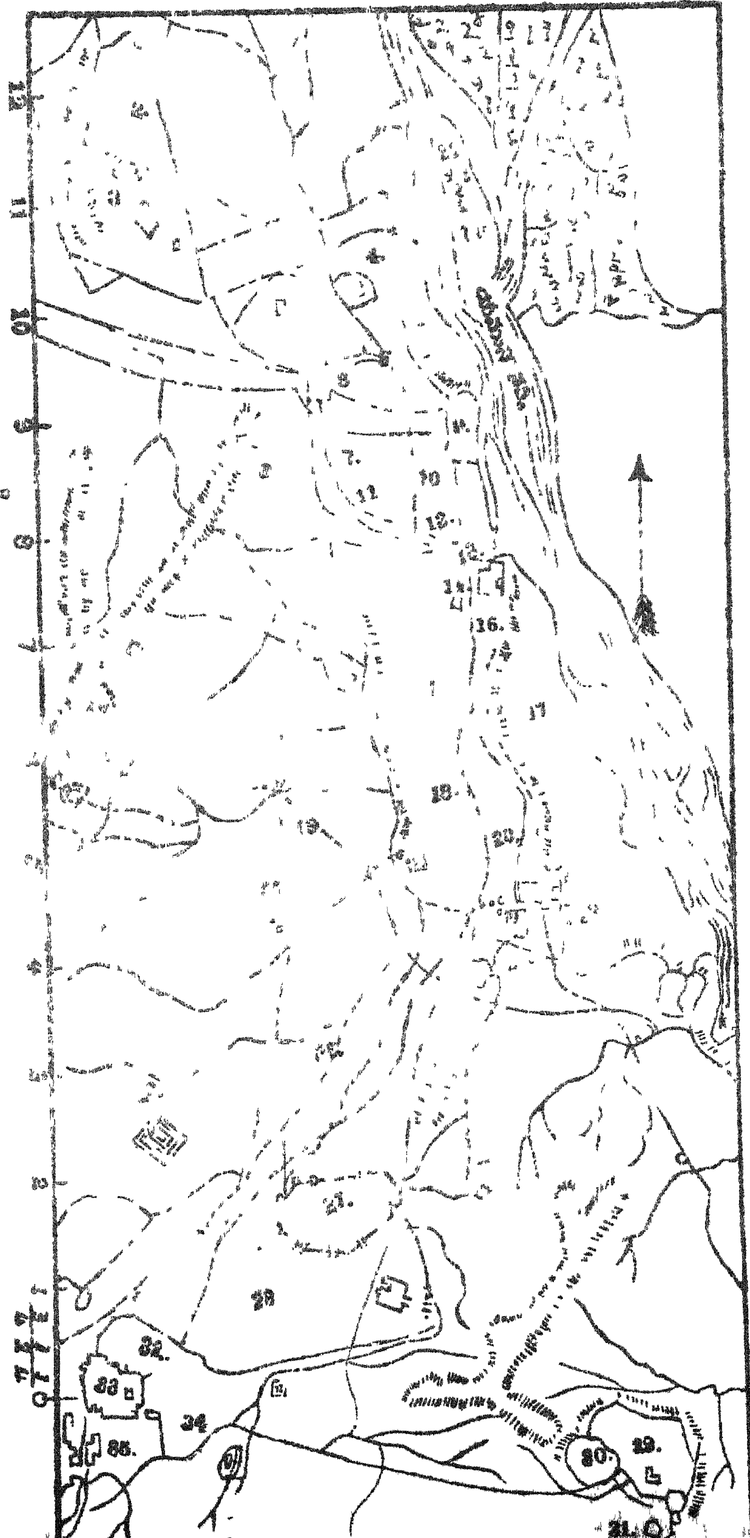
ఉ. ధారుణినేలునట్టి తలిదండ్రులఁగోల్పడి పిన్నవాడె భూ
భారముపైనిబడ్డ నృపబాలురఁజేకొని పెంచివిద్యల
న్నేరిపి శక్తులొదవుక నేర్పున భూముల నేలుటన్ మహో
దారత, రాజపుత్రులనితాంత శుభంబులనొంది రెన్నఁగాన్.

1912 వ సం॥ డిసెంబరు నెల 10 వ తేది.

ప్రాచీన నవీన ఢిల్లీనగరముల పటము.

1. [illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. [illegible]
7. [illegible]
8. [illegible]
9. [illegible]
10. [illegible]
11. [illegible]
12. [illegible]
13. [illegible]
14. [illegible]
15. [illegible]
16. [illegible]
17. [illegible]

18 [illegible]
19. [illegible]
20. [illegible]
21. [illegible]
22. [illegible]
23. [illegible]
24. [illegible]
25. [illegible]
26. [illegible]
27. [illegible]
28. [illegible]
29. [illegible]
30. [illegible]
31. [illegible]
32. [illegible]
33 [illegible]
34. [illegible]
35. [illegible]

ఢిల్లీ న గ ర ము.

ఇంద్రప్రస్థము, పృథ్వీరాజనగరము, అలాయిదుర్గము, తుఘలకాబాదు, ఫిరోజాబాదు, షర్షాహి, పురాణదుర్గము, జహనాబాదు మొదలగునామములతో లోకవిఖ్యాతమైన ఢిల్లీనగరము ప్రాచీన నగరరాజము. లోకములో నీనగరమునకుసాటియైననగరము వేఱొకటిలేదనిచెప్పవచ్చును. ప్రాచీనసామ్రాజ్యముల రాజధానులు నామావశిష్టములు. నూతనసామ్రాజ్యముల రాజధానులు నూతననిర్మాణములు. బేబిలను పేరుమాత్రము నిలిచియున్నది. పెకిను లండను నగరములు నూతననిర్మితములు. రోమునగరముకంటె నింద్రప్రస్థము పురాతనము. కాని యీప్రదేశ మాదికాలమునుండియును కొంతకాలము వృద్ధిని గొంతకాలము క్షయమును వరశాపముల భంగిని ననుభవించుచుండినది. ఢిల్లీనగరనామము సామాన్యముగ నీశిథిలపట్టణముల కన్నిటికిని జెల్లుచున్నది. వాటిసామగ్రితో ఢిల్లీసామ్రాజ్యనిర్మాణకులు స్వేచ్ఛానుసారముగ బ్రాతపట్టణములం బరిత్యజించి నూతనపట్టణముల నిర్మించుచువచ్చిరి. ఇట్టిపట్టణంబులు పదుమూడు ఖాండవప్రస్థములోబుట్టి నశించినవి. ఈపట్టణంబు లిరువది చతురపుమైలుల ప్రదేశము నాక్రమించుకొనినవి. వాటిలోనిపుడు షహజహానుచే గట్టబడిన జహనాబాదుమాత్రము నిలిచియున్నది. నష్టనగరముల వైభవము శిథిలమందిరములవలనను పురాణగాథలవలనను నూహించవలసియున్నది.

ఢిల్లీనామ నిర్ణయము.

ఈనగరముల కీపేరెటులు గలిగినది నిర్ణయించుటకువీలులేదు. ఢీలుడను రాజుచేస్థాపింపబడుటచే ఢిల్లీనామముగలిగినదని ఫెరిస్తావ్రాసియున్నాడు. నేల (ఢీలగా) పట్టులేకుండానుండుటచే నీపేరు కలిగినదని యొకవాడుక గలదు. అనంగపాలునిచే బ్రతిష్ఠించిన లోహస్తంభము వదులుగా (ఢీలగా) నుండుటచే నీనామమేర్పడినదని మరొకవాడుక గలదు. లోహస్తంభముమీదను "సంవత్ దిల్లీ 1109 అనంగపాలబహి" యనివ్రాసియున్నది. 1327 లో జెక్కబడిన యొకశిలాశాసనముమీదను "ఢిల్లీకాఖ్యాపురీ" యని వ్రాయబడియున్నది. పూర్వకాలమున ఢిల్లీ లేక దిల్లీ యనబడుచుండెడిదనియును మహమ్మదీయుల కాలమునుండి [illegible] ప్రాంతములలోగల వ్యత్యయము వలన ఢిల్లీ యనబడుచుండెననియును నూహింపవలసియున్నది. ఏదెట్లున్నను ప్రస్తుతము ఢిల్లీ, ఢిల్లి (Delhi) యని జనులువాడుచున్నారు.

ఖాండవప్రస్థము.

శ్లో॥ పురా [illegible] సాసు తాం [illegible]
[illegible] ఖండం [illegible] ఖాండవం వరం॥

(కలికాపురాణము.)

ఉన్నత సమవిశాల ప్రదేశము ప్రస్థమనబడుచున్నది. ఖాండవప్రస్థము జమునా గంగానదులకు నడుమను శివాలికపర్వతములకు దక్షిణమునను రాజపుత్రస్థానమున కుత్తరభాగమునను నుండు సారవంతమైన ప్రదేశముగనుండియుండును. ఈదుర్గమ వనప్రదేశమున సుదర్శనుడను చంద్రవంశరాజు ఖాండవీనగరమును నిర్మించెననియును కాశీరాజైన విజయుడు సుదర్శను నోడించి శక్రుని ప్రార్థనలవలన పట్టణమును బాడుపెట్టెననియును, ఫల్గునుడు వనమును దహింపజేసి జనవాస యోగ్యప్రదేశముగ జేసెననియును కలికపురాణములో గలదు. ఈప్రస్థమునకీ ప్రఖ్యాతిగలుగుటకు గారణము దీనిమధ్యస్థస్థితి. హిందూదేశముపై దాడివెడలి వచ్చినవారందరును పూర్వభాగములందును దక్షిణదేశములందును స్థావరముల నేర్పరచుకొనుటకిది నడిబాటగానుండినది. ఈప్రాంతాధీశునిపై దేశసంరక్షణభారము మోపబడియుండెడిది. ఈప్రాంతాధీశుడు సామ్రాజ్యాధీశుడుగా నెంచబడియెడి వాడు. ఇచ్చటజరిగిన ఘోరసంగ్రామములు లోకములో నుతెచ్చ

టను జరిగియుండవు. స్థలమంతయును యమునానదీజలములచేతనువలె రక్తప్రవాహములచేఁ దడుపఁబడినదనుట యతిశయోక్తి గాఁజాలదు. ఈమధ్యదేశ లాభార్థముజరిగిన హత్యలకును సంగ్రామములకును లెక్కలేదు. ఒకకురుక్షేత్ర యుద్ధమునందు లక్షలకొలదిజనులు మడిసిరి. నారాయణు, స్థానేశ్వరము, పానిపట్టు మొదలగు సంగ్రామములందుఁజంపఁబడిన వారిసంఖ్యకు లెక్కగలదా? ఒకయుగమున మితిలేనిసంపదలకును వేరొకకాలమున సకలవినాశనమునకును నాలవాలమైన యీఖాండవప్రస్థములోఁ బదుమూఁడు డిల్లీనగరములుపుట్టి లీనములైనవి. ఆడిల్లీనగరములలో నింద్రప్రస్థము మొదటిపట్టణముగా నెన్నదగియున్నది.

ఇంద్ర ప్రస్థపురము.

ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండురాజపుత్రులకు రాజ్యమును బంచియిచ్చిన విధము మహాభారతమువలన స్పష్టముగ దెలియుచున్నది. పాండురాజు మరణానంతరము కుంతి తన బాలకులతోఁ [illegible]నగరముఁ జేరెను. పాండవులు సకలవిద్యల నభ్యసించి బలపరాక్రమములతో వర్ధిలుచుండిరి. కౌరవులకుఁ బాండవులపొడ [illegible], దుర్యోధనుఁడు వారిని సంహరించుటకు నానోపాయములను [illegible]. లక్కయింటఁ గాల్పించెను. విషము పెట్టెను. దైవానుగ్రహమువలన వారు ముప్పులేక ద్రుపదపురంబున సుఖంబుగనుండిరి. ధృతరాష్ట్రుఁడు విదురుంబుత్తెంచి పాండవులరావించి వారలనాదరించి వారసైత్మికంబైన యర్ధరాజ్యమునకై ఖాండవప్రస్థమును వారికిచ్చెను. ఖాండవప్రస్థమునం దింద్రప్రస్థపురము నిర్మింపఁబడినవిషయము మీఁదిపద్యమువలన వ్యక్తమగుచున్నది.

సీ॥ ద్వైపాయనుండును * ధౌమ్యుండు నాదిగా
భూసురుల్ సూత్రవి న్యాసమునరఁ
జేసి శాంతిక విధుల్ సేయంగ సుప్రశ
స్తంబైన రమ్యదే శంబునందు
వాసవాదిష్టుఁడై * వసుధను నేతెంచి
పేర్మితో నవ్విశ్వ * కర్మ పురము
నిర్మించె నదియును * నిరుపమలీలఁ
దనరి యింద్రప్రస్థ * మనఁగనింద్రు

ఆ॥ పురముతోఁ గుబేరుపురముతో వరుణుని
పురవరంబుతోడ . నురగరాజ
పురవిభూతితోడ * నురువిలాసంబుల
పరియవంగ నొప్పె . ధరణిమీఁద॥ భా. ఆ.

ఇంద్రప్రస్థవైభవ మాదిపర్వమునం దతిరమ్యంబుగ వర్ణింపబడినది. ఈపుర నిర్మాణానంతరము విజయుఁడు శ్రీకృష్ణునిసహాయమువలన ఖాండవవనమును దగ్ధముచేసి నాగులసంహరించి యాప్రస్థము నార్యజనులకు వాసయోగ్యముగఁ జేసెను. ఈవినాశమునుండి తక్షకుఁడు ముందేతప్పించుకొనియెను. మయుఁడు నశ్వసేనుండును మందపాలసుతులు నలువురును దహనవినాశనమునుండి ధనంజయునిచేఁ గాపాడఁబడిరి. అన్యులు ఖాండవవన దహనమున విగతజీవులైరి. దానవ విశ్వకర్మయైనమయుండు ప్రత్యుపకారార్థము ధర్మజునకొక యపూర్వశృంగార విలాస శోభాయమానంబైన సభను నిర్మించెను. ధర్మరాజు తమ్ముల బాహుపరాక్రమమున సకలరాజులను జయించి రాజసూయాధ్వరము జేసి యింద్రప్రస్థపురంబున సామ్రాజ్యాభిషిక్తుండయ్యెను. పాండవులిచట చిరకాలము సుఖంబుగనుండిరి. [illegible]ప్రస్థానానంతరము ధర్మరాజు [illegible] రాజధాని [illegible]నగరములో ముఖ్యమైనదేయైనట్లు మహాప్రస్థానముఁ జేసెను. యాదవకులక్షయానంతరము కృష్ణమూర్తి మునిమనుమఁడైన వజ్రుని పాండవు లింద్రప్రస్థపురమున [illegible]సించిరి. ఈయింద్రప్రస్థపురమె యిపుడు యింద్రపత్ అనఁబడు ప్రదేశమని జనులవాదము. ఇది షహజహానాబాదకు దక్షిణదిశను మథురకుఁబోవుమార్గములో రెండుమైళుల దూరమునందున్నది. హస్తినాపుర మింద్రప్రస్థమున కేబదిమైళ్ళదూరమున గంగానదీతీరమున నుండెడిది. హస్తినాపురమును డిల్లీనగరమనుట సమంజసముగాదు. ఇంద్రప్రస్థమును డిల్లీయనుట సమంజసము. ఈప్రదేశములోని మధ్యకాలమందిరములను నిరూపించుటకుఁ బూర్వము ప్రాచీన డిల్లీనగరమునుగూర్చి వ్రాయుట యుచితము.

పృథ్వీరాజ ఢిల్లీనగరము.

భారతయుద్ధకాలమిప్పటికి మూడువేలేండ్లకుఁ బైగా నుండియుండును. అప్పటినుండి మౌర్యసామ్రాజ్యమువరకు హిందూదేశచరిత్ర మంధకారబంధురముగనున్నది. ఈ మధ్యకాలములో నార్యులు క్రమముగాఁ బ్రాగ్దేశములకు బోయి గంగానదీ తీరములందు రాజ్యములనుస్థాపించుకొనినటు లూహించవలసియున్నది. మౌర్యులకు మగధరాజ్యములోని పాటలీపుత్రము రాజధానిగనుండెను.

నాల్గవశతాబ్దాంతమున సముద్రగుప్తుని పుత్రుడు రెండవ చంద్రగుప్త విక్రమాదిత్యుడు హిందూదేశములో జాలప్రదేశమునకు రాజుగనుండెను. వాని విజయములు ఢిల్లీలోనున్న లోహస్తంభముపైఁ జెక్కఁబడినవి. కాని గుప్తులకును ఢిల్లీ రాజధానిగనుండినదనుటకు నిదర్శనములులేవు. ఎనిమిదవ శతాబ్దములో ఢిల్లీ తోమరు రాజపుత్రులకు రాజధానిగనుండెను. ఇంతకుఋర్వము ఢిల్లీ యుండియుండును. ఈనగరనిర్మాణము 993-4లో నారంభమై యుండవచ్చును. ఈవంశజుఁడైన యనంగపాలుడు తామ్రదుర్గమును దేవళంబులను నిర్మించి 1052లో మథురనుండి విక్రమాదిత్యుని విజయములందెలుపు పంచలోహస్తంభమును దెప్పించి దేవళంబులకు ధ్వజస్తంభముగఁ బ్రతిష్ఠింపించి నగరప్రతిష్ఠాపనము స్థిరముగఁజేసెను. చౌహానుమానవంశజులు సాకంబారుకు రాజులుగనుండిరి. ఈవంశజుడు విశాలదేవుడు 1151లో ననంగపాలుని వంశజులనోడించి ఢిల్లీని దనరాజ్యమునందుఁజేర్చెను. పృథ్వీరాజు విశాలదేవుని పౌత్రుడు. ఈరాజచంద్రుడు ఢిల్లీ అజిమీరులకు రాజై పృథ్వీరాజదుర్గమునుఁ గట్టించెను. పృథ్వీరాజు మహమ్మదుఘోరితోఁ బదుమూడుసారులు పోరాడి వాని ననేకసారులోడించెను. కాని 1191 లో మహమ్మదుఘోరి విశేషసైన్యముతో పృథ్వీరాజుపై దాడి వెడలెను. హిందూరాజు లీయుపద్రవమునుండిఁ దప్పించుకొనుటకుఁ బృథ్వీరాజునకుఁ దోడ్పడిరి. కాని 1192లో తలావరీసమీపమున జరిగిన యుద్ధములోఁ బృథ్వీరాజోడింపబడి శత్రువులచే వధింపఁబడెను. ఈయుద్ధముతో ఢిల్లీసామ్రాజ్యము మహమ్మదీయుల వశమైనవి. పృథ్వీరాజచరిత్రము చందరైసా పృథ్వీరాజవిజయము అను గ్రంథములలో సవిస్తరముగ వర్ణింపబడినది. పృథ్వీరాజు మహాశూరుడనుటకు వానివిజయములె నిదర్శనములు. శ్రీకృష్ణుని రుక్మిణీకళ్యాణమువలెఁ బృథ్వీరాజ సంయుక్తాపరిణయము లోకవిఖ్యాతము. ఇప్పటికిని పృథ్వీరాజ వృత్తాంతము పాటలుగను పద్యములుగను నుత్తరహిందూస్థానమునందు జనులచేఁ గొనియాడఁబడుచున్నది.

పృథ్వీరాజదుర్గము అయిదుమైలుల చుట్టుకొలతను గలిగియుండెడిది. కోటగోడలు 30అడుగుల వెడల్పును 60 అడుగులయెత్తును గలిగియుండెడివి. కోటచుట్టును 18-35 అడుగుల వెడలుపుగల కందక ముండెడిది. అన్ని దిశలందును నెత్తయిన గోపురములును పదిద్వారములును నుండెడివి. పశ్చిమదిశను రంజితసింహద్వారము దృఢముగ నమర్చఁబడినది. కోటలోపల సుందరమందిరంబులు హిందూదేవళంబులు నుండెడివి. 37వ పుటలోని హిందూమంటప మూకాలపు హిందూశిల్పికారుల శిల్పనిర్మాణనైపుణ్యమునుఁ బ్రకటించుచున్నది. ఈమంటపము విష్ణుదేవాలయమునకు సంబంధించిన సహస్రస్తంభమంటపముగనుండెడిది. మహమ్మదీయులు దానిని మసీదుగ మార్చుటవలన దాని ప్రాచీనస్థితిని నిరూపింపుట కవకాశములేదు. మహమ్మదీయు లనేకహిందూదేవళంబులలోని 2000 స్తంభములను మసీదునుఁగట్టించుటకు దెప్పించిరి. అందువలన స్తంభముల కాకృతియందును, చిత్రరచనాకల్పన నిర్మాణంబునందును సామ్యత్వములేదు. విష్ణుదేవాలయమును 1200 లో కుతుబుద్దీను మసీదుగ మార్పించెను. కుతబ్-ఉల్-ఇస్లాము మసీదునకు దక్షిణోత్తరభాగములను 1220లో అల్తమషుచేర్చెను. అలాయుద్దీను 1300లో దూర్పుదిశను బెంచెను. ఈమసీదు కుతుబుద్దీనుని కాలమునందుత్తరదక్షిణములు 163 అడుగులు, తూర్పుపడమరలు 147 అడుగులు, అల్తమషుకాలమునందుత్తరదక్షిణములు 230 అడుగులు తూర్పుపడమరలు 380అడుగులు ప్రదేశమునుగలిగియుండెడిది. ఈక్రొత్త చేరికలతోఁగలిసి తూర్పుపడమరలు 700 అడుగులును దక్షిణోత్తరములు 430 అడుగులును పరిమితినిగలిగి

యుండెడిది. కుతుబు-ఉల్-ఇస్లాము 142 అడుగులు పొడవును 108 అడుగులు వెడల్పునుగలిగి నాలుగుదిశలను ప్రాంగణములను సోపానములనుగలిగియుండెడిది. ప్రాంగణములు చాలుతీర్చిన శిలాస్తంభములచే నమర్చబడినవి. ప్రార్థనామందిరము 147 అడుగులు పొడవును 4[illegible] అడుగుల వెడల్పునుగలిగి అయిదువరుసల స్తంభములపై నమర్చబడిన కప్పునుగలిగియొప్పుచుండెడిది. ఈయంతర్భాగము కోరాను వాక్యములతోను చమత్కార కల్పనాకారములతోను నలంకరింపబడినది. ఇప్పుడీమసీదును సంబంధించిన సమాధులును శిలాస్తంభములును మాత్రము నిలిచియున్నవి. కుతుబుద్దీను హిందువుల దేవాలయమును మసీదుగా [illegible] తోచినమార్పులతో [illegible] చేసెను. హిందూమతమునకు సంబంధించిన విగ్రహాదులను కొన్నిస్థలములందు మార్పించెను. [illegible] సున్నపు పూతతో కప్పించెను. ఆ సున్నపు పూత [illegible] విగ్రహములు [illegible] లుపడినవి. అల్తమషు [illegible] మార్గము [illegible] బించెను. అలాయు [illegible] [illegible] ను. [illegible] దివ్యసుందరమహా [illegible] నేఁడు మహమ్మదీయ శిల్పిచేసిన [illegible] [illegible] నాటి [illegible]. కుతుబు-ఉల్-ఇస్లాము మసీదంతయు [illegible] [illegible] బములపైఁగప్పు [illegible] మహమ్మదీయ [illegible] మూఁడవది హిందువుల శిల్పి [illegible] జూపుచున్నది.

నలుదిక్కులను చిత్రాకారములను నాలుగుకోణములనుగలిగిన పటలపై కంబములమర్చబడినవి. ఉపరిభాగములు నానాకోణములుగల స్తంభములు. స్తంభములమధ్యభాగములును కొనలును చొక్కటపు చెక్కడములతో మనోహరంబుగ నున్నవి. ఒక స్తంభముమీఁద బూదండ లల్లిబిల్లిగా నల్లినటులు చెక్కబడినవి. ఒకచోట పూలగుత్తులు కోణాగ్రములనుండి వ్రేలాడుచున్నటులు చెక్కబడినవి. ఒకతావున చిన్నిగంటలు సన్నగొలుసులతో గట్టబడినటులు చిత్రింపబడినవి. ఒకప్రదేశమున సన్నతీగ లల్లుకొనినటులు చెక్కబడియున్నవి. అడ్డకంబములు పంకజములతోను త్రిపత్రాదులతోను సుందరముగ నమర్చబడినవి. స్తంభములు సన్నని [illegible]తో సుందరతరముగ నలంకరింపబడినవి. గర్భమందిరమునందు హిందూపురాణగాథ లతివిచిత్రముగ గోడలపై [illegible] త్రింపబడినవి. ఒకప్రక్కను విష్ణుని భావర్ణనము చిత్రరూపములఁ [illegible] ఉత్తరదిశను శ్రీకృష్ణుని [illegible] లతిసుందరముగ చిత్రింపబడినవి. వితానాచ్ఛాదితంబైన [illegible] [illegible] [illegible] కాన్విత [illegible] [illegible] సుందరాం [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గంటలు [illegible] చుచున్న [illegible] లును చెక్కబడినది. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దేవతలును [illegible] [illegible]. ఈసన్న చెక్కడ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]న్నవి.

[illegible]

[illegible] ములవలన ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు 12 [illegible] 0 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ము. కుతుబుద్దీను [illegible] [illegible] [illegible] సింహాసనము నధిష్ఠించెను. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఢిల్లీసామ్రాజ్యము [illegible] ను. [illegible] [illegible] ప్రజా [illegible] ములను [illegible] [illegible] [illegible] వ్రాసియున్నారు. [illegible] [illegible] [illegible] విద్యాపోషణమునకును మహావైభవములకును పేరొందినది. 1283 తో బానిసవంశ మంతము నొందెనది.

కుతుబు మీనారు

కుతుబుమీనారు అను నపూర్వవిభవాభిరామంబైన జయస్తంభము కుతుబుద్దీనుని చే నారం

భింపఁబడి అల్తమషుచే ముగింపఁబడినది. పృథ్వీరాజు తనకూఁతురు కాళింది జలంబులఁ జూచుటకై దీని గట్టించెనను గాథను నమ్ముట కాధారములు లేవు. కుతుబుద్దీను తనవిజయములను జాటుటకును మహమ్మదీయులకుఁ బ్రార్థనాకాలమునుఁ దెలుపుటకును దీనిం గట్ట నారంభించె ననుట విశ్వసనీయము. కుతుబు మీనారు 1200 లో నారంభింపఁబడి 1220 లో ముగింపఁబడినటుల శాసనములు దెలుపుచున్నవి. మీనారు నేలమట్టమునకు రెండడుగుల యెత్తయిన పీఠముమీఁదనుఁ గట్టఁబడిన యొంటిస్తంభప్రాసాదము. స్తంభము 24 కోణములును 5 అంతస్తులునుఁ గలిగి యున్నది. 94 అడుగుల 11 అంగుళముల యెత్తుగల మొదటియంతస్తు కుతుబుద్దీనునిచేఁ గట్టఁబడినది. 50 అ. 8½ అంగుళములును, 40 అడుగులు 9½ అంగుళములును, 25 అడుగులు 4 అంగుళములును, 22 అడుగులు 2 అంగుళములును క్రమముగా నెత్తును గలిగిన రెండుమూఁడు నాలుగైదు అంతస్తులు అల్తమషుచేఁ గట్టింపఁబడినవి. క్రిందిభాగమున మీనారు మధ్యకొలత 47 అడుగులు 3 అంగుళములు. పోనుపోను మధ్యకొలత క్రమముగ తగ్గుచు శిఖరభాగమున 9 అడుగులకుఁ దేలుచున్నది. మొత్తము మీనారు పొడవు 234 అడుగులు 1 అంగుళము. 1365 లో ఫిరోజషా దీనికి 12 అ. 10 అంగుళముల యెత్తుగల శీర్షభాగమునుఁ జేర్పించెను. స్తంభపు మొత్తము పొడవు 246 అ. 11 అం. భూకంపమువలన 1803 లో శీర్షభాగము నేలపైఁ గూలగా నాంగ్లేయ శిల్పికారునిచే నది వికారాకృతితోఁ బునరుద్ధారితము సేయఁబడినది. కాని హార్డింజిప్రభువు దానిని 1848 లోఁ దీసివేయించెను. ఆ భాగమిపుడు మిట్టప్రదేశమున నుంచబడినది. ఇపుడు మీనారు స్తంభము నేలమట్టమునుండి చివరకు 238 అ. 1 అంగుళము పొడవును గలిగియున్నది. ఈ యొంటిస్తంభపు మేడకు 379 మెట్లు గలవు. మీనారుయొక్క మొదటి మూఁడంతస్తులు వాలుకాశిలలతోఁ గట్టఁబడినవి. నాలుగైదంతస్తులు మర్మర తామ్రశిలలు చేర్చికట్టబడినవి. మీనారుయొక్క మధ్యదండము మొదటి మూఁడంతస్తులలోను సిలువుగాను తక్కిన రెంటియందును నడ్డముగాను సంధింపఁబడినది. సంధింపఁబడిన పట్టెలపైన శాసనములును విచిత్రాకారములును జెక్కఁబడినవి. ప్రతియంతస్తుయొక్క పైభాగమును పిడిగోడలు గలిగిన చుట్టు వసారాలతో నావృతమునై యున్నది. వసారా పిడిగోడలు జాలాకృతిని సుందరతరముగ నిర్మింపఁబడినవి. "ఈపనితనమునకు మించిన పనితనము డిల్లీలో నింకొకచోటను గాని గ్రనడాలోని అల్హాంబ్రాలోగాని లేదు" అని స్టీవెను క్యాంబెలు గారు వ్రాసియున్నారు. అన్ని యంతస్తులలోను వసారాలకుఁ బోవుటకు ద్వారము లేర్పరుపఁబడినవి. మీనారును గట్టినవిధమును కొరాను నుండి ప్రమాణ వాక్యములును మీనారులోని శిలలపై నిపుణముగాఁ జెక్కఁబడినవి. "కైరోనగరమునందలి మీనారు దీనికంటె నెత్తుగనున్నను సూత్ర విన్యాసమునందును నిర్మాణ నైపుణ్యమునందును దీనికిసాటియైనది లోకములో వేఱొకటి లేదు," అని శిల్పిశాస్త్రజ్ఞుడయిన ఫర్గూసన్ గారి మతము. ప్రపంచాద్భుత నిర్మాణములలో నొకటియైన కుతుబు మీనారు గంభీరవైభవాకారముతోఁ బ్రాచీన డిల్లీ నగరమును నలంకరించుచున్నది. దీని యాకృతి 39 పుటలో జూడనగును. ఇది పటమునందు నైరుతి దిశయందున్నది.

అల్తమషు గోరి.

రెండవ బానిస రాజైన అల్తమషుగోరి హిందూదేశములోని మహమ్మదీయ సమాధులలో నతిపురాతనమయినది. ఇది కుతుబు-ఉల్-ఇస్లాముకు వాయవ్యదిశనున్నది. మీనారు కాలమునందు గట్టఁబడినది. ఇది 14 అడుగుల పొడవును 9 అడుగుల వెడల్పును భూమట్టము నుండి 7½ అడుగుల ఎత్తునుగలిగి క్రిందిభాగము తామ్రశిలలతోను నుపరిభాగము మర్మరశిలలతోను గట్టఁబడినది. గోరీయున్న గోడలు సన్నపని చెక్కడములతోను కొరాను వాక్యములతోను నింపబడియున్నవి. కమా[illegible]లకు మధ్యరాయిలేనందున దీనినిర్మాణము హిందూ[illegible] యుగములోనిదని స్పష్టమగుచున్నది. పూర్వము దీని[illegible]న గోపురముండి యుండును. అది శిథిలమై పైననిపు

కప్పులేక నున్నది. “ఈసమాధి మిక్కిలి చిన్నదైనను మహామ్మదీయ కార్యార్థము హిందూశిల్పిరచన యుపయోగింపఁబడిన విధమును దెలుపుట కిది ప్రాచీన ఢిల్లీలో నుత్తమ నిదర్శనము. ఇది మిక్కిలి చక్కగా నున్నది.” అని ఫర్గసన్‌గారు వ్రాసియుండిరి. దీని చిత్రపటము 40 పుటలో గలదు.

లోహస్తంభము.

దీని నిర్మాణమును నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. ఇప్పటికి 2807 ఏండ్లకు మునుపు పాండవ వంశజుడైన మేధావునిచే నిర్మింపఁబడినదని యొకరి మతము. ఇంద్రప్రస్థమునుండియో మథురనుండియో ప్రాచీనఢిల్లీనగరమునకుఁ దీసికొని రాబడి యుండును. దానిమీద గల శాసనము లన్నియును నిటీవల వ్రాయబడినవి. ఢిల్లీనామ నిర్ధారణమునుఁ జేయుటలో నిది మొదటి యనంగపాలునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడి నటులును రెండవచంద్రగుప్తుని కాలమునకు లోగడి దనియును లోఁగడ వ్రాయఁబడినది. సది ఎట్లున్నను పృథ్వీరాజకాలములోనిది విష్ణుదేవాలయమునకు ధ్వజస్తంభముగా నుండెడిది. దేవాలయమును మసీదునకు మార్చిన కుతుబుద్దీను స్తంభమును గదల్పలేదు. స్తంభపు పొడవు 23 అడుగులు 8 అంగుళములు. పాతులో 14 అంగుళములును 22 అడుగులు 10 అంగుళములు పైనను గలవు. మొదటిభాగము 15 అడుగులు పొడవును 16 అంగుళముల వ్యాసమును గలిగి నున్నగా నున్నది. మధ్యభాగము 4 అడుగుల పొడవును గలిగి గ జ గ జ గా నున్న ది. చివర భాగము 3 అడుగులు పొడవును 12 అంగుళముల వ్యాసమును గలిగి గాట్లను గలిగి యున్నది. ఇప్పటికి 1600 ఏండ్ల క్రిందను జేయబడినదని యూహించినను గాలివానల తాకిడికి త్రుప్పు పట్టకుండుట యచ్చెరువుగా నున్నది. ఈస్తంభ మేధాతు సంయోగము వలన నిర్మింపఁబడినదో సరిగా దెలియదు. కంచు, ఉక్కు, పంచలోహములు, ఇనుము అని భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. రసాయన శాస్త్రజ్ఞులు మేలయిన యినుముతోఁ జేయఁబడినదని నిశ్చయించిరి. ఈరచన కనుకూలించిన గుప్తప్రక్రియ ప్రాచీన లోహకారులతో నంతరించియుండును. ప్రపంచములో మహాదద్భుతములయిన లోహనిర్మాణములు గలవు గాని యవి బోలువి, ఇత్తడితోను రాగితోను చేయఁబడినవి. ఢిల్లీయందలి స్తంభము గట్టిదైన యేకకాండ లోహస్తంభముగా నున్నది. ప్రబల యంత్రసహాయము గల యీకాలమునందు సయితము మిట్టి స్తంభములను నిర్మించుట కష్టతరముగా నున్నది. అట్టిచో నీయద్వితీయ లోహస్తంభము చూపరుల కచ్చెరువునుఁ బుట్టించుచు హిందువుల కళాకౌశలమునకు నిదర్శనముగా నుండుట కెంతవింతగాదు. 38 పుటలో దీని చిత్రపటము గలదు.

కిలాఖేరి.

బానిసరాజులలోఁ గడపటి రాజైన కైకాబాదు యమునా నదీతీరమున కిలోఖేరీ నగరమును నిర్మించెను. జలాలుద్దీను వానిం జంపి 1290లో సింహాసన మెక్కెను. జలాలుద్దీను ఖిల్జీవంశస్థాపకుడు. ఈసుల్తాను శత్రువుల యెడను సయితము క్రౌర్యములేక శాంతస్వభావముతోఁ బ్రవర్తించెను. వానికాలములో ఢిల్లీ పండితులకును, కవులకును, గాయకులకును పోషణస్థానముగా నుండెను. జలాలుద్దీను సింహాసనమునందు 1290-1296 రాజుగానుండెను.

సిరిదుర్గము.

అల్లా ఉద్దీను తనమేనమామయైన జలాలుద్దీను వధించి 1295 లో రాజ్యభారమును వహించెను. వానిచే మూడవఢిల్లీ 1303 ప్రాంతమున నిర్మింపబడి 1321 వరకు మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యమునకు రాజధానిగా నుండెను. ఇది పృథ్వీరాజనగరమునకు వాయవ్యదిశ నుండెను. ఈకోటలో సహస్రస్తంభ మంటపము, తామ్రప్రాసాదము, జహానపాన మొదలగు దివ్యమందిరము లుండెడివి. ఈప్రదేశముననే మాలికాఫూరు దాను దక్షిణమునుండి కొల్లగా గొనివచ్చిన యపారసంపదలను అల్లాయుద్దీనునకుఁ బ్రదర్శించెను. ఇచట మాలికాఫూరు, కుతుబుద్దీను, ముబారక్‌షా, ఖుస్రూఖాను వధింపబడిరి. పద్మినిని మోహించి యల్లాయుద్దీను చిత్తూరును ముట్టడించిన యితిహాసము సుప్రసిద్ధము.

జహానపాన.

ఖిల్జీవంశజులు లేనందున ఘియాసుద్దీను తుఘ్లకు 1321 లో రాజుగా నియమింపబడెను. వానికాలములో నోరుగల్లునకు ప్రతాపరుద్రు డేలికగా నుండెను. ఆశూరుని చరిత్రమీ సంచికలోని వేరొక వ్యాసములోఁ జూడనగును. ఘియాసుద్దీను దనకొడుకు దనకై నిర్మించిన కృత్రిమ సౌధమునందు 1325 లో జంపబడెను. సిరిదుర్గము 1542 లో షర్షావలన వినాశము సేయబడి యాసామగ్రితో షర్షా క్రొత్తఢిల్లీని గట్టించెను. ఇది పాడుపడక మునుపు 13 ద్వారములను గలిగి యుండెడిది. అలాఉద్దీనునిచే గట్టింపఁబడిన అలయిదర్వాజ యతి రమణీయంబుగ నున్నది. ఇది కుతుబుద్దీనుని మసీదునకు నగరసింహద్వారముగ నుండెడిది. ద్వారబంధములు, గోడలు,గవాక్షములు మంచి సన్న పనితనమును బ్రదర్శించుచున్నవి. వీనికాలమునందు హిందూమహమ్మదీయ శిల్పికళలకు సంయోగ మేర్పడి హైందవ శిల్పికళా నిర్మాణములో రెండవయుగ మేర్పడినది. కుతుబుమీనారువలె నలయి మీనారును గట్టించ నారంభించెను. వాని యకాలమరణమువలన నది యాగిపోయినది. ఈద్వారపు చిత్రపటము 35 పుటయందు గలదు.

తుఘ్లుకాబాదు.

ఘియాసుద్దీను దన రాజ్యకాలమును బ్రకటించుటకు నూతన ఢిల్లీని నిర్మించెను. రాజధానిని 1323 లో తుఘలకాబాదునకు మార్చెను. మహమ్మదుషా తుఘలకు దీనిని దన రాజధానినిగా జేసికొని పృథ్వీరాజనగరమును, సిరిదుర్గమును, జహనపానను, తుఘలకాబాదును నొకటిగా జేర్చ యత్నించెను. తుఘలకాబాదు దుర్గమొక గుట్టపై గట్టఁబడి కందకంబులతోను బురుజులతోను గాపాడబడుచు దుర్భేద్యంబుగా నుండెడిది. కొన్నిచోట్ల కోటగోడలు 90 అడుగుల యెత్తును గలిగియుండెడివి. ఈదుర్గ నిర్మాణ మద్భుతరచనలలో నొకటిగా నెంచబడు చున్నది. కోటయును కోటద్వారములును పెద్ద నల్లరాళ్ళతోఁ గట్టఁబడి దుర్భేద్యముఁగా నుండెడివి. ఘియాసుద్దీనుని గోరి చెరువునడుమను గట్టబడి యిప్పటికిని మంచి స్థితిలోనుండి దర్శనార్హంబుగ నున్నది. ఆకాలములో సీకోటలో జుమ్మామసీదు, సుందరహర్మ్యము లుండెడివి. ఇవన్నియును శిథిల స్థితిలో నున్నవి.

అదిలాబాదు.

ఇది తుఘలకాబాదున కాగ్నేయ దిశను మహమ్మదుషా తుఘలకుచే గట్టింపబడినది. తుఘలకు శ్వేతహర్మ్యమునందు సింహాసనంబు నధిష్టించి పిమ్మట నదిలాబాదునకు రాజధానిని మార్చెను. అదిలాబాదనగా ధర్మనగరము. తుఘలకు దుష్టస్వభావమునకును నీపేరునకును హస్తిమసికాంతరమైన వారగలదు. తుఘలకు క్రూరరక్కసి. జనుల నష్టకష్టములపాలుసేసెను. రెండుసారులు ప్రజలనందరను దౌలతాబాదునకు బలవంతముగా దోడ్కొనిపోయి ఢిల్లీనగరమును జనసూన్యముగాజేసెను. మోయలేని పన్నులనీయలేక ప్రజలు వనవాసములను గైకొనిరి. క్రూరరాజను బిరుదుతో 1351 లో తుఘలకు మృతినొందెను. నిజాముద్దీనను సాధువు “తుఘలకాబాదు జనసూన్యమగు గాక లేక నిమ్నజాతులకు నివాసయోగ్యమగుగాక” యని శపించెననియును నాశాప ఫలమమోఘముగా జరిగెననియును నొకవదంతి గలదు.“ప్రపంచములోని విశాలనగరము జనసూన్యమైనది. ఇండ్లు పాడు పడినవి. నగరము ఘూకశృగాలములకు నివాసయోగ్యమైనది......” అని బటూటా వ్రాసెను. ప్రాచీన ఢిల్లీలోనున్న పృథ్వీరాజకూపము, అనంగపాలతటాకము, అలాఉద్దీను సమాధి, మెహ్రాలిలోని కుతబుషాసమాధి మొదలగు పురాతన ప్రదేశములు దర్శనార్హములు.

ఫిరోజాబాదు.

ఫిరోజషా తుఘలకు 1354 లో నీనగరమును నిర్మించి తనరాజధాని నిచటికి మార్చెను. అది ఇంద్రప్రస్థమున కుత్తర దిశను యమునానది యొడ్డున నారుమైలుల పొడవును రెండుమైళ్ళకు పైగా వెడల్పును గలిగియుండెడిది. ఇది ప్రస్తుతపు ఢిల్లీకి మూడురెట్లు పెద్దదిగానుండె

డివి. ఆనాఁర సామగ్రి ఫేస్ట్ హేకిని జహానా బాదునకును ను[illegible]యోగి పరుప బడెను. ఆనగరములో నెళిమిది మ[illegible]ందులు, [illegible] దివ్యహర్మ్యములు, అనేక ధర్మశాల లుండెడివి. ఇపుడు మహాజహానా బాదునకు ద[illegible]ణమునను [illegible] యశోక [illegible]ంభమిానారములో నుండెడిదని [illegible] [illegible]ాతఁపలన నూహింపవలసి యున్నది. ఆకాలమున ను[illegible] జుమ్మామసీదు అశోక స్తంభమునకు ద[illegible]ణ [illegible] [illegible] [illegible]యారు [illegible]ల్లిని దోచుకొని నపు డిచట సమాజమును జేసినటుల [illegible]ఫెను వ్రాసియున్నాడు.

అశోక [illegible] స్తంభము.

[illegible] దేశములో నశోక స్తంభములు [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నాయి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వాదుచు [illegible] నానాప్రదేశములనుండి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సనేకములను [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] స్తంభము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభము నేలమిాదను స[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభమునకు [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభమునకు మొక్క్పము గలు గకుండుటకు జమ్ముగడ్డియను [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభము [illegible] [illegible] గప్పబడినవి. [illegible] ప్రత్యేకముగా నిర్మింపబడిన 42 చక్రముల రథములపై నిది విశేష పరిశ్రమతో నెక్కింపఁబడి వేలమం

ది జనులచే [illegible] యమునా[illegible] [illegible] [illegible]. నదిలో 2000 [illegible] [illegible] [illegible] వరు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభము [illegible] [illegible] నెక్కించి [illegible] [illegible].

దీని [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభము 20 అడుగుల [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పై మెట్టును [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభ ములయొక్క [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

అశోక [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] 1 [illegible] 1 [illegible] [illegible] 22 [illegible] [illegible] స్తంభవ్యాసము క్రిందిభాగమున 38 [illegible] [illegible] 25 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్తంభము [illegible] [illegible] [illegible] 8 వ పుటలో లదు. ఫిరోజిషా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ఫిరోజిషా 38 సం. పాలించి 1388 [illegible] మృతినొందెను.

[illegible]. (హుమాయూనుని డిల్లీ.)

తుఘులకు వంశానంతరము సయ్యదువంశమును త రువాతను లోడీవంశమును మహమ్మదీయ పాలకులుగా నుండిరి. సికందరు లోడి రాజధానిని నాగ్రాకుమార్చె ను. మొగలుసామ్రాజ్య నిర్మాణకుడు బాబరు ఇబ్రాహిం

లోడీ నోడించి యాగ్రాలోఁ బాలించుచుండెను. హుమాయూను రాజధానిని దిరిగి డిల్లీకిమార్చి పురాణదుర్గముండెడిచోట 1530 లో నగరమును కోటను నిర్మించెను. ఈనగరమునకు దీనపన (దీనులకాశ్రమము) యను పేరు నుంచెను. హుమాయూను ఈప్రదేశములోనున్న షేరుమండలమను మందిరమునుండి జారిపడుటవలన దెబ్బ తగిలి కొంతకాలమునకు మృతినొందెను.

షర్షాహి డిల్లీ.

ఇది 1540 లో షర్షాచే నారంభింపబడి 1545 లో వానికొడుకుచేఁ బూర్తి చేయబడినది. ఈకోటగోడలు తొమ్మిదిమైళ్ళ పొడవును గలిగియుండెడివి. మొదటి లాల్దర్వాజా ఉత్తరద్వారముగను రెండవలాల్దర్వాజా పశ్చిమద్వారముగను నుండెడివని కన్నింగుహాముగారు నిర్ణయించిరి. దీనిలోనున్న కోనమసీదు సుందరతరముగ నున్నది. ఈమసీదు 168 అడుగులు పొడవును 44½ అడుగులు వెడల్పును 44 అడుగులు ఎత్తునుగలిగి తామ్రవాలుకా శిలలచే నిర్మింపబడినది. మసీదు మణిశిలలతోను మర్మర శిలలతోను రంగురాళ్ళతోను ముచ్చటగ నలంకరింపబడినది. ఉన్నతమైన కమానులైదు దీనికిగలవు. "దీనినిజూచిన సన్నపనితనమందుతప్ప హిందూశిల్పికళ మరుపునకు వచ్చునున్నది. లోకమునందలి పరిపక్వశిల్పి నిర్మాణములలోన నిదర్శనమిందు గాననగును." అని పరగస్సనుగారు వ్రాసిరి. హుమాయూను 1555 లో విజయమునొందినపుడు డిల్లీని రాజధానినిగాజేసికొని షేరమండలును పఠనమందిరముగా నేర్పాటుజేసికొనెను. షర్షాహి నగరము 1556 నుండి క్షీణించ నారంభించినది.

హుమాయూనుని సమాధి.

హుమాయూను మొగలుసామ్రాజ్య స్థాపకునకుఁ బుత్రుఁడు. ఆసామ్రాజ్య స్థిర నిర్మాత కుఁ దండ్రి. ఆసుల్తానుని సమాధి షర్షాహికి దక్షిణమునందున్నది. తాజమహాలు మహమ్మదీయసమాధులలో శ్రేష్ఠమైనది. హుమాయూనుని సమాధిరెండవదిగా నెన్నదగియున్నది. ఈ సుల్తాను రాజ్యభ్రష్టుడై పదియేనేండ్లు దేశద్రిమ్మరియై 1555 లో దిరిగి రాజ్యమును గడించిన యితిహాసము సుప్రసిద్ధము. హుమాయూను మృతినొందినపుడు వాని పుత్రరత్నమాక్బరు లాహోరునందుండెను. హామీదాబీగ మీసమాధినిగట్టింప నారంభించెను. ఆక్బరు చక్రవర్తి పదియేనులక్షలు రూప్యములను వెచ్చించి దీనిఁగట్టించెను. అనుదినమును రెండువందల మేస్త్రీలవంతునఁ బనిజేయగా దీనిని ముగించుటకుఁ బదియైదేండ్లు పట్టినవి. ఈదివ్య మందిరమందుగల తైమూరులంగు వంశజుల సమాధులు వేరొకచోటను లేవు. సుల్తానా హామిదాబీగముయొక్క కళేబరమును నిచట స్థాపితము సేయబడినది.

చతురశ్రాకృతిగల 11 యకరముల మధ్యభాగమునందీ సమాధి నిర్మింపఁబడినది స్థలమంతయును ప్రాకారముచే నావరింపఁబడియున్నది. ద్వారములు దక్షిణ పశ్చిమ దిశలందుమాత్రము గలవు. పూర్వమిచటఁ బాటసారులకు ధర్మశాలలుండెడివి. నీటికాలువ లావరణమునందు నలుదిశలనుఁ బ్రవహించుచుఁ బచ్చని పచ్చికను బోషించుచున్నవి. నాలుగడుగుల యెత్తును 300 అడుగుల చతురశ్రమునుఁగల పీఠముపైని నీమందిరము గట్టబడినది. ఆపైని పీఠమున 20 అడుగులయెత్తును 254 అడుగుల చతురశ్రమునుఁ గలిగిన మందిరపీఠము గట్టబడినది. దానిమీదను 135 అడుగుల చతురశ్రముగల ప్రధానమందిరము నిర్మింపబడినది. ప్రధానమందిరము చుట్టును 20 అడుగులు వెడల్పుగల దాళ్వారము గలదు. రెండడుగుల యెత్తయిన పిడిగోడ దాళ్వారముచుట్టును నున్నది. మూలమందిరమున కెనిమిది ముఖములుగలవు. నాలుగు చిన్నముఖములు మరినాలుగు పెద్దముఖములు. చిన్నముఖములతోఁజేరి ప్రతిమూలను నెనిమిది ముఖములనుగల గదియొకటిగలదు. అగదులు 40 అడుగుల యెత్తును 20 అడుగుల వ్యాసమునుఁగలిగి చలువరాళ్ళచేఁ బరుపఁబడినవి. అగదులమీదను సొంపైన చిన్నిచప్పరములు గలవు. దాళ్వారములకును చప్పరములకును బోవుటకు నాలుగువైపులను పడికట్లుగలవు. మూలమందిరము మీదను గుమ్మటాకారముగల పెద్దకలశమును, కలశము మీద శిఖరమును, కలశము చుట్టును చిన్నిచప్పరములును గలవు. మూలమందిరముయొక్క కప్పు పీఠమునుండి 140

అడుగులును మూలమందిర పీఠమునుండి 60 అడుగులను ఎత్తును గలిగియున్నది. ఈకలశము తెల్ల మర్మరరాళ్ళచే నిర్మింపబడినది. మూలమందిరముయొక్క యంతర్ముఖములును వాటి మీఁదిభాగములును మర్మర శిలానిర్మితములైన రేఖావిన్యాసములతోను నందులతోను లోభాగమునఁ దీర్చబడినవి. ప్రతికోణమునందును నష్టముఖాకారముగల శ్వేత మర్మర శిలాశిఖరము లమర్చఁబడినవి. కమానుల పైభాగములందు షట్కోణ చక్రాకారములు నిర్మింపబడినవి. కలశాచ్ఛాదితమైన మూలమందిరముయొక్క మధ్యభాగమున 6 అడుగులు పొడవును 2 అడుగులు ఎత్తునుగలిగి చలువరాతి పీఠముమీఁదను హుమాయూనుని చైత్యమమర్చబడినది. దీనికిసరిగాఁ గ్రిందను మూలపీఠముయొక్క మధ్యప్రదేశమునందు హుమాయూను సమాధి సున్నమురాయితో గట్ట బడినది. ఈసుందర మందిరములో రాజపుత్రుల యొక్కయు రాజాంగనలయొక్కయు సమాధు లనేకములు గలవు.

ఈమందిరము తామ్రవాలుకా శిలానిర్మితము. మర్మరశిల లచ్చటచ్చట వాడబడినవి. రాజమందిరమందు దర్శనీయంబులైన శృంగార శృంగంబు లీమందిరంబున లేకున్నను నిది యత్యంత శోభాశోభితంబై యొప్పుచున్నది. మధ్యాహ్న సమయంబున నీసుందర మందిరంబున కెదుటనున్న నీటి తొట్టెయందు బింబప్రతిబింబితములైన సూర్యకాంతుల శోభనుఁ బెంపొందించుచుఁ జూచుటకీది రమ్యంబుగనుండును. దీని చిత్రపటము 40 పుటలోగలదు.

నిజాముద్దీను ఔలియా.

హుమాయూనుని సమాధి కనతిదూరమున సాధుసంపన్నుడైన నిజాముద్దీనునిగోరి గలదు. ఇది శ్వేతమర్మర శిలలచేఁ గట్టబడి మంచి గంధపుబల్లల తలుపులతోను మంచి పనితనముతోను నొప్పుచు నతి రమ్యంబుగ నున్నది. ఈఫకీరు 92 ఏండ్లు జీవించి 1324 లో మహమ్మదు సన్నిధికేగెను. మహమ్మదీయులీ సమాధిగలప్రదేశము నొక పుణ్యక్షేత్రమునుగాఁ బరిగణించుచుందురు. ఏఁటేట నిచట వసంతకాలమునందొక యుత్సవము జరుగును. నానాదేశములనుండియును జనులీ సాధుసమాధిని దర్శించుటకు వచ్చుచుందురు. ఈప్రదేశమునందు జహనారాబీగము, మహమ్మదుషా, మీర్జాజహంగీరు, అమీరుఖుస్రు, అజమ్‌ఖాను, మీర్జాఅజీజు, మొదలగు సుప్రసిద్ధ పురుషులయొక్క సుందరములైన సమాధులుగలవు. ఇచ్చటను 180 అడుగులు వెడలువును 120 పొడవును 100 అడుగులు లోతునుగల యొక బావిగలదు.

సఫదరుజంగు గోరి.

సఫదరుజంగు పారసీక దేశస్థుడు. అయోధ్యరాష్ట్రమునకు రాజప్రతినిధిగా నుండెను. నాదిర్షాదోపిడి తరువాతను అహమదుషా గ్రామషాకు మంత్రిగానుండి1753 లో బరలోకమున కేగెను. తండ్రి జ్ఞాపకార్థము వానితనయునిచే నీసమాధి గట్టింపబడినది. ఇది సామీప్యమున నున్న హుమాయూనుని సమాధిని జూచికట్టబడినమదానికేవిధమునను సాటిరాదు. "చిత్రమైన యద్భుతమందిరము" అని బర్నఖోర్డుగారును, "వికర్మనాశ్యముగాదు" అని ఫర్గస్సన్‌గారును వమ మతములనుఁ దెలిపియున్నారు. 69 పుటలో నీసమాధి చిత్రపటము గలదు. దానిం జూచి చదువరు లందలి విశేషంబులను గ్రహింతురుగాక!

యంత్ర మంత్రాలయము.

జయపురము మహారాజు రాజా జయసింగు జ్యోతిషశాస్త్రవేత్త.మహమ్మదుషా చక్రవర్తికై యావ్యగ్గణిత నక్షత్రాలయము 1730 లోఁ గట్టుట కారంభమయినది. యోజకుని యకాల మరణమువలన నీశాలానిర్మాణము పూర్తిగాలేదు. ఇచట నొక నాడీమండల సూర్యయంత్రము గలదు. ఛాయాయంత్రము దానియంచులు కమానులు చలువరాళ్ళచే నిర్మింపబడినవి. అంశలను సూపు వృత్తపరిధియును కీలకమును జాలచోట్లను చెడినవి. కీలకముయొక్క లంబము 56 అ. 9 అం., కర్ణము 118 అ. 7 అం, మూలరేఖ 104 అ. 1 అం, పొడవును గలిగియున్నవి. దీని కుపరిభాగమున రెండువైపులను ప్రాక్పశ్చిమస్థ వస్తువుల యున్నతాంశను నిర్ణయించుటకై యంశచిహ్నితమైన యర్ధవృత్తము గలదు. వీటికి దక్షిణభాగమున వ్యోమగోళమునుదెలుపు మధ్యనిమ్నిత నిర్మాణ

ముగలదు. దీనికి దక్షిణదిశను గ్రహతారకముల దిగంశ కోటిని నున్నతాంశను గనుగొనుటకు రెండువర్తులాగారములు గలవు. వృత్తముయొక్క 360 అంశలను దెలుపుటకై యంత్రాగారములనుండి మూడడుగుల యెత్తుగల ముప్పది యను ప్రస్తరశిల్పములు శిలచే నిర్మింపబడినవి. ఈదృగ్గణితశాలయంతయును నతివిచిత్రముగా నొప్పుచున్నది. ప్రాచీన ఢిల్లీనగరములందింకను దర్శనయోగ్యములైన సమాధులు, మందిరములు, కాసారములు, కూపములు విశేషముగాగలవు. ఇంతటితో నీశిథిల నగరముల సంక్షేప వృత్తాంతమును నావలబెట్టి వర్తమాన ఢిల్లీనగర వృత్తాంతము నించుక పరిశీలించుట యుచితము.

షహజహానుకోట.

అక్బరు జహంగీరు బాదుషాల కాగ్రానగరము రాజధానిగానుండెను. వారికాలములో నానగరరాజము దివ్యసుందర మందిరములచేతను, నవోద్యాన వనములచేతను నలంకరింపబడినది. షహజహాను రాజధానిని ఢిల్లీ నగరమునకు మార్చెను. ఈమార్పుదలకు గారణము వానిమందిర నిర్మాణదాహమని యూహించవలసి యున్నది. ఆగ్రాయందు దివ్యసుందర తాజమహాలును నిర్మించుటతోనైనను షహజహానుని మందిరనిర్మాణతృష్ణ కుపశమనము గలుగలేదు. ఈదాహశాంతికి ఆగ్రానగరమునందు సాధనములు లేవు. శిల్పికళాదక్షత్వము దివ్యసుందర తాజమందిర నిర్మాణమునందుఁ బరిపూర్ణత్వమునుఁ గాంచినది. షహజహాను మందిర నిర్మాతలకు నాయకుడు. ఆచక్రవర్తి మందిరనిర్మాణ తృష్ణాసంపూరణము షహజహానాబాదు రూపమునఁ బరిణమించినది.

షహజహాను తామదుర్గములేక లాల్కోటను 1638 లోఁ గట్టింప నారంభించి 1648 నందు ముగింపునకుఁదెచ్చెను. అనంతరము పదేండ్లకు షహజహానాబాదునుఁ గట్టింపించెను. ఈనగరమును కోటయును నిప్పటికిని కొంచెమించు మించుగా మంచిస్థితిలో నున్నవి. పట్టణముయొక్క గోడల కైవారము 5½ మైలులు. కోటను కోటగోడలను హర్మ్యప్రాసాదంబులనుఁ గట్టుటకు 120లక్షలరూప్యములు వ్యయమైనటు లెంచఁబడినది. నగరమునకుత్తరదిశను కాశ్మీరు మోరియని రెండును, పడమటకాబూలు లాహోరు అజ్మీరు అని మూడును, దక్షిణమున తురుష్క ఢిల్లీ యని రెండును, తూర్పున ఖరియాతి, రాజఘాటు, కలకత్తా, నిగంబోధ, కేలాఘాటు, పథారుఘాటి, బదరురావు అనియేడును మొత్తమున పదునాలుగు ద్వారము లమర్చబడినవి. మరి పదునాలుగు చిడ్డిత్రోవలును నిరువదియేడు కోట బురుజులును నుండెడివి. ఆంగ్లేయుల యాక్రమణానంతరము వీటిలో విశేషభాగము శిథిలములైనవి. కోటయందు బ్రవేశించునపుడు లాహోరుద్వారము దర్శన యోగ్యముగనుండును. ఇది 110 అడుగుల యెత్తునుఁగలిగి యిరుప్రక్కలను నెనిమిదిముఖములుగల బురుజులతో నొప్పుచున్నది. బురుజులమీదను శంకుబద్ధ మండపములు గలవు. బురుజుల నడుమను శిథిలప్రాకారముగలదు. దానిమీదను చిత్రవిచిత్రముగా నిర్మింపబడిన పంచపాళిగలదు. దానిమీదను శంకుబద్ధ మర్మరశిలా నిర్మితకలశములేడు గలవు. కలశోపరిభాగమున నొకశిఖరమును శిఖరాగ్రమున చలువరాతి చప్పరములును గలవు. చప్పరముల వెనుకభాగములందు జిన్ని మంటపము లమర్చఁబడినవి. లాహోరు ద్వారమునకు మూడంతస్థులుగలవు. 1857 సెప్టెంబరు 20 వ తేదిన ద్వారమునుఁ బగులగొట్టి యాంగ్లేయులు నగరులోఁ బ్రవేశించిరి.

ఈద్వారమున కంతర్ముఖమున రాజకుటుంబమునకై యొక పణ్యశాల పూర్వముండెడిది. పణ్యశాలకనుసంధానమై యుమ్రావుల నివాసమునకై యేర్పడిన నకారుఖానాయుండెడిది. తూర్పుభాగమున నౌబతుఖానాయుండెడిది. రాజపుత్రులు దప్పఁ దక్కినవారందరును నకారుఖానానుండి పాదచారులై రాజగృహ ప్రవేశమునుఁ జేయుచుండెడివారు. దీవాని ఆమ్‌నకుఁ బోవుటకు నకారుఖానా ద్వారముగా నుండెడిది. దీవాని ఆము 550 అడుగులు పొడవును 300 అడుగుల వెడలుపునుఁ గలిగిన ప్రాంగణమునుఁగలిగి చుట్టును నొక యంతస్తుగల గదులనుఁగలిగి యుండెడిది. ఈగదులు రాజకీయోద్యోగస్థులకును నుమ్రావులకును వాసస్థలములుగనుండెడివి. ఈప్రాం

[illegible]ణమున కుత్తరదిశను రాజమహాసనమును దక్షిణమున రాణివాసములును తూర్పున రాజసభయును పశ్చిమదిశ నొకగోడయును నుండెడివి. [illegible] అవి పిలువబడెడి ఈసభాభవనముయొక్క తూర్పుదిశను మధ్యభాగమున పదియడుగులయెత్తున మయూరసింహాసనముండెడిది. "మయూర సింహాసన మారు బంగారుకోళ్ళపై నిర్మింపబడెను. కోళ్లు నవరత్నఖచితములు. సింహాసనము 6 అడుగులు పొడవును 4 అడుగులు వెడల్పును కలిగి వెనుకభాగమున రెండు మయూర విగ్రహములను కలిగి యుండెడిది. నెమలులకు నడుమను నగ్నవి పచ్చతో నిర్మించబడిన చిలుక యుండెడి. సింహాసనమున కిరుపార్శ్వములందును రెండుఛత్రములుండెడివి. ఛత్రములదండములు స్వర్ణనిర్మితములు రత్నఖచితములు. గొడుగు గుడ్డ సరిగతోను ముత్యములతోను అలంకరింపబడి [illegible]. సింహాసనముపై [illegible] స్తంభముల పై నమర్చబడిన బంగారు కప్పు[illegible]. మయూరముల సహజవర్ణములు గోచరించునట్లు [illegible] ముచే చెక్కబడినవి. ఈసింహాసన మంతయును బంగారముతోను వెలలేని రత్నరాసులతోను నిర్మింపబడినది. దీనిమూల్యము కోటిన్నరమొదలు తొమ్మిదికోట్ల రూప్యములవరకు నుండునని వదంతి" అని [illegible] వ్రాసియున్నాడు. [illegible] 1739 లో నాదిర్షా 120 కోట్ల రూప్యములు విలువగల ద్రవ్యముతో సహా దోచుకొని పోయెను.

ఈకోటయందు మర్మరశిలలచే నిర్మింపబడి రజత సువర్ణరత్నఖచితమైన దివానిఖాసు అనుసుందర మందిరము నుండెను. మహారాష్ట్రులు దీని కప్పును దోచికొనిపోయి కరిగించగా వారికి 28 లక్షలరూప్యముల ద్రవ్యము లభించినది. సాదుల్లాఖాను దీనినిగురించి యిట్లువ్రాసెను, "భూలోకమందు స్వర్గమున్న నది యిదే ను ముమ్మాటికిదియేను."

ఖాస్ మహాలు, ఆమ్ఖాసు, రంగ్ మహాలు, ఇమ్టియాజ్ మహాలు, మొదలగునవి యును, ఔరంగజేబుచే కట్టింపబడిన మోతీమసీదును దర్శనయోగ్యంబులైన సుందరమందిరంబులు. [illegible] సైనికులకు [illegible], సుందరసా[illegible] లను బామటకు [illegible] జించుటకు దగిన [illegible] సంహారమును న్యాయ[illegible] మారుతై [illegible] [illegible] మహాత్ములై [illegible] డు వ్రాసియున్నారు.

[illegible]

ఢిల్లీయందు [illegible] [illegible] ఈ [illegible] [illegible] నది. [illegible] 10 [illegible] [illegible] 20 [illegible] [illegible] ప్రాసాదంబులు [illegible] విరాజిల్లుచున్నవి.

ఈవీధికి పశ్చిమభాగమున షాజహాను భార్య ఫతేపురి బీగముచే కట్టింపబడిన ఫతేపురీ మసీదు గలదు. పూర్వము ఢిల్లీ వైభవమంతయును యీవీధిలో దాండవమాడుచుండెడిది. ఒకయంగడియందతి చిత్రములైన రత్నకంబళులు ప్రదర్శింపబడుచుండెడివి. ఒకదుకాణమునందు చీనిచీనాంబరములు రమ్యంబుగ నొప్పుచుండెడివి. ఒకపణ్యశాలయందు సన్నసెల్లాలు నేతగాండ్రనైపుణ్యమును జాటుచుండెడివి. ఒకవిక్రయశాలయందు వెండిసామానులును, సువర్ణాభరణములును, రత్నఖచితభూష

ణములను నిర్వైరపాటును గలిగించును స్వర్ణకారుల షిల్పనైపుణ్యము వసతనము బ్రకటించుచుండెడివి. ఒకయెడ పణమునందు విచిత్రాకృతులచే నంలంకృతములైన దంతపు సామాను లచ్చెరువును బుట్టించుచుండెడివి. ఒకప్రదేశమునందు జల్తారుబుటేదారుపనితో విచిత్రముగఁ గుట్టబడిన కంచుకాంబరంబు లమందానందంబుఁ బుట్టించుచుండెడివి. ఒకచోట సరిగపనితో నతివిచిత్రముగా కుట్టబడిన పాదరక్షలు సహితమానగర వైభవమునకు నిదర్శనముగా నుండెడివి. ఆనగరావతంసము సకలసంపదల కాకరముగ నుండెడిదనుట కొకనాదిర్షా కొల్లగొనిపోయిన 120 కోట్ల ద్రవ్యమును నెమలిసింహాసనమును జాలియున్నవి. లోకవిఖ్యాతులైన శిల్పికారులకును, చిత్రకారులకును, స్వర్ణకారులకును వాసస్థలముగ నుండినదనుటకు షాహజహాను నిర్మించిన సుందరసౌధములును, మయూర సింహాసనమును ప్రత్యక్ష ప్రమాణములు. ఢిల్లీవర్తకులిప్పు డితరప్రాంతవర్తకులవలెఁ బరదేశవస్తు వ్యాపారమువలన ధనమునార్జించుచున్నారు. కాని గతడిశంబరుమాసమునందు చాందినీచౌకులోని వెండిసామానులను, బుటేదారువస్త్రములను, దంతపుసామానులనుఁ జూచినవారలకు బ్రాచీనఢిల్లీ వైభవము సమాగతంబగుచు హైందవులనైపుణ్యము నస్తమించలేదను నమ్మకమేర్పడగలదు.

సోనెరి మసీదు.

ఈ మసీదు చాందినీచౌకునకు తూర్పుభాగమునందున్నది. దాని ప్రాముఖ్యతకు కారణము నాదిర్షా ఘోరకృత్యము గాని మసీదు సహజసౌందర్యముగాదు. నాదిర్షా ఢిల్లీనగరవాసులను స్త్రీలనకఁ బురుషులనకఁ బెద్దలనకఁ బిన్నలనక నొక్కపెట్టున జంపుటకు సేనకాజ్ఞ నిచ్చి యీమసీదుమీద నెక్కికూర్చుండి ఘోరవధనుజూచుచు సంతసించెనట!

జినాతల్ మసీదు.

ఇది ఔరంగజేబుకూతురు జినాతుల్ నిస్సాబీగముచేతను 1700లో గట్టింపఁబడినది. ఈరాకుమారి బ్రహ్మచారిణిగానుండెను. ఈమసీదు యమునానదీతీరమున కోటప్రక్కనున్నది. మసీదు 14 అడుగులయెత్తుగల వీథముమీదను గట్టబడి 150 అడుగులు పొడవును 60 అడుగులవెడల్పును గలిగియున్నది. మసీదుముందు ప్రాంగణమును తటాకమును గలవు. మధ్యకలశము 37 ప్రక్కకలశములు 30 అడుగల యెత్తునుగలిగియున్నవి. ఈమసీదు ఎఱ్ఱరాతితోఁ గట్టఁబడినది. సిపాయిల తిరుగుబాటు సమయమునను పిమ్మటను నిద్రబిటిషుసైనికుల మూర్ఖత్వమునకు బలియై శిథిలావస్థలోనున్నది. ఈమసీదు జూమామసీదు ఢిల్లీయందు సందర్శింపదగిన మసీదులని కన్నింగుహాముగారు వ్రాసియున్నారు.

నిగమబోధ ఘట్టము.

నిగమబోధఘాట్ అను ప్రదేశమునందు ద్వాపరమునందు ధర్మరాజు రాజసూయాధ్వరముఁ జేసెనాడనియును దానికీసమీపమునందున్న నీలిఛత్రియను చోట ధర్మరాజు దేవళంబుఁ బ్రతిష్ఠించెననియును పురాణప్రతీతిగలదు. ఇప్పటి దేవళంబును మహారాష్ట్రులు గట్టినారని కన్నింగుహాముగారి యభిప్రాయము.

ఖాసు మైదానము.

బాదుషాల కాలమునం దీ చక్రవర్తికొలువులోనున్న రాజులగుడారము లుండెడివనియును నశ్వపరీక్షకు దళ్ళములం బరీక్షించుచుండెడి వాడనియును బర్నియారు వ్రాసియున్నారు. ఈమైదానమునందు శ్రీసప్తమ ఎడ్వర్డు స్మరణచిహ్నమునకు శంకుస్థాపనము శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రునిచేఁ జేయబడినది. దీనిపటము 48పుటలోఁ గలదు.

సాలిమ్ గఢ.

ఈకోట షేర్షాకొడుకైన సలీంషాచే 1546లో యమునానది జలమధ్యంబుననుండెడి లంకమీదను గట్టబడినది. 1552లో నీకోటను ముగించుటకుఁబూర్వము సలీంషా పరలోకమునకేగెను. ఈకోటప్రక్కను ఈస్టిండియా రైలుకంపెనీచే యమునానదిమీదనుఁ గట్టఁబడినవంతెనగలదు. 2640 అడుగుల పొడవైన ఈవంతెనకురూ, 16,60,355 వ్యయమైనది. శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి సలింగఢకోటగుండా ఢిల్లీనగరములోఁ బ్రవేశించిరి. ఈదుర్గమిప్పుడు పాడుపడియున్నది.

కాలా మసీదు.

ఇది 1386నందు ఫిరోజషహావలన గట్టింపబడి ఫిరోజాబాదు నగరమునందుండెడిది. దీనియందు మిగిలిన మసీదులందుండు చెక్కడపుపనులుగాని చిత్రనిర్మాణములుగాని లేవు. ఇదిసామాన్యమైన నల్లరాతితోఁ గట్టబడి సహజసౌందర్యమును గలిగియున్నది. ఈమసీదునకు గోపురములుగాని శిఖరములుగాని లేవు. దాని ప్రాచీనత్వమె దాని ప్రసిద్ధికిఁ గారణము. దీనిపొడవు 71 అడుగులు వెడలుపు 41 అడుగులు భూమట్టమునుండి ఎత్తు 66 అడుగులు. ఇంకను జూడదగిన సుందరప్రదేశము లనేకములుగలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితో విరమించి సుప్రసిద్ధమైన జూమామసీదుయొక్క నిర్మాణము విచారణీయము.

జూమామసీదు.

సౌందర్యరాసియైన తాజమహాలునకును, నింద్రసభాసదృశంబైన దివానిఖాసునకును, నిరుపమానంబైన మయూరసింహాసనంబునకును నిర్మాత, మందిరనిర్మాతలకు రాజమహారాజానుచక్రవర్తి జూమామసీదునుఁ గట్టించెను. ప్రప్రథమమున మనుజుల శిల్పికళాదక్షత్వము దేవాగారనిర్మాణమునకై వినియోగింపఁబడుచుండెడిది. హిందూదేవళంబులు, బౌద్ధవిహారంబులు, మహమ్మదీయ మసీదులు, క్రైస్తవప్రార్థనామందిరంబులు పరిపక్వ శిల్పరచనానైపుణ్యంబునకు నిదర్శనంబులుగానున్నవి. దివ్యాంతఃపురంబులందును చైత్యనిర్మాణంబులందును నయిత మీకళానైపుణ్యంబు ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఈకాలంబున జనోపయోగమందిరంబులందీనైపుణ్యంబు విశేషంబుగఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. డిల్లీయందు షాహజహాను నిర్మితంబులైన యనేకమందిరంబులు శిథిలావస్థయందున్నను జూమామసీదు మంచిస్థితియందున్నది. మహమ్మదీయులుండు స్థలములందు ప్రార్థనకై సామాన్యముగ మసీదులుండును. వాటియందు విశేషభాగము జూమామసీదుల నంబడుచున్నవి. ఆ మసీదులలో సుందరతరమైనది డిల్లీయందలి జూమామసీదు.

ఈమసీదునిర్మాణము 1644లో నారంభమై 1650లో జాలభాగము సిద్ధమై 1658లో సంపూర్తినొందినది. మొదటియారేండ్లలో ననుదినము 5000 పనివాండ్రు పనిఁ జేయుచుండిరనియును పదిలక్షలు రూప్యములు వ్యయము చేయబడినవనియును మసీదునందలి శాసనంబులందు వ్రాయంబడినది. ఈమందిరనిర్మాణము పూర్తియైన వత్సరంబుననే ఔరంగజేబు తండ్రిని కారాగృహవాసునింజేసి సింహాసనంబునధిష్ఠించెను. "భోగ్లాపహాడ్" అనుకొండ గుట్టచదునుచేయబడి మసీదు దానిమీదనుఁ గట్టబడినది. గుట్టయొక్క వికారాకృతిని మరుగుపరచుటకుఁ గ్రిందిభాగమంతయును గొప్పచదరపుగాళ్ళచేతనుఁ జుట్టునుగప్పఁబడినది. "దీనినిర్మాణమాగ్రాకోటయందలి మోతిమసీదువలెనున్నది. దానికంటె నిది మిక్కిలిపెద్దది. దానియందు లేని రెండుశృంగారశృంగంబు (Minarets) లిందుగలవు... చూచినతోడనే పరమానందమునుఁ బుట్టించుటకై గట్టఁబడిన లోకాలంకారములైన మసీదులలో నొకటియని చెప్పనగును" అని ఫర్గస్సనుగారు వ్రాసిరి.

మసీదుపీఠము 30 అడుగులయెత్తును 1400 చదరపుగజముల ప్రదేశమును గలిగియున్నది. ఈపీఠముమీదను వాలుకాశిలాస్తంభములును, స్తంభోపరిభాగంబులందుఁ గృత్రిమతోరణంబులును, తోరణంబులమీద దీర్ఘచతురస్రాకారములును గలిగి [illegible] సంధింపబడి [illegible] వాలియుండు పైగోడతోఁ గలియకను గలిగియున్నవి. గోడకు సంధానముగా [illegible] మీదను పైకప్పు [illegible] గలవు. ఈ పీఠముపై నాలుగుకోణంబులను [illegible] మసీదమర్చబడినది. పీఠమునకు నాలుగుప్రక్కలను వేదికలును మధ్యభాగంబులందు మూడుదిశలను ద్వారంబులునుగలవు. ద్వారంబులంజేరుట కుత్తరంబున 39, తూర్పున 35, దక్షిణంబున 33 పడికట్లుగలవు. పడికట్లపైని క్రయవిక్రయస్థలములుగా వాడబడుచున్నవి. తూర్పుద్వారము రాజద్వారమని పేరొందినది. చక్రవర్తులకు మాత్రమిది పూర్వము మార్గముగనుండెడిది ఇప్పుడైన నిదిమూయబడియుండి బ్రిటిషు రాజ్యాధిష్ఠాతలును రాజప్రతినిధులును విచ్చేయునపుడుమాత్రము తెరువబడుచున్నది. మూడుద్వారములలోను నిదియెత్తయినది, సొగసయినది, విశాలమయినది.

ప్రాగ్ద్వారము సమానాష్టముఖములుగలమూడంతస్తుల గోపురము. ద్వారము 60 అడుగులు వెడల్పును 50 అడుగులు మందమును 50 అడుగులు ఎత్తునుగలిగి దుర్భేద్యముగానున్నది. ఉపరిభాగమున పట్టెడదీర్చిన పిడిగోడ యందముగా నమర్చబడినది. పిడిగోడమీదను ముందుభాగమున 19 ప్రక్కలను 3 కమానులుగలవు. ఈకమానులు సన్నరాతిస్తంభములమీద నమర్చబడినవి. ప్రత్యేక ముఖకోణమునను తామ్రవాలుకాశిలానిర్మితమైన యష్టముఖస్తంభమును దానిపై చలువరాతి కలశమును కలశాగ్రమున శ్వేతశూలమునుగలవు. ప్రతివెనుకకోణమునను మర్మరశిలాస్తంభమును తదుపరిభాగమున శ్వేతశూలోపేతమైన చిత్రాగ్రమును నొప్పుచున్నవి. సింహద్వార మొకవిశాల తోరణాకృతిని బూర్వదిశయందు గలదు. గర్భద్వారము నయితము తోరణాకృతిని గలిగి పైభాగమున మూడుచిన్నికమానులను గలిగియున్నది. వీటిలోని మధ్యకమానుమీదను ప్రలంబవరండముగలదు. ఆవసారా గురుపీఠముగ నుపయోగపడుచున్నది.

దక్షిణోత్తరద్వారములు పూర్వద్వారమునకన్న చిన్నవియైనను నాకృతి నిర్మాణములయందు మాటికిని వ్యత్యాసములేదు. ఆద్వారము లసమానములైన అయిదు ముఖములను గలిగియున్న రెండంతస్తులగోపురములు. ఈ రెండుద్వారములు పైభాగములందును కలశములుగల స్తంభములు పచ్చనైనను చిత్రాగ్రములుగల స్తంభములాకునులవు. మూడుద్వారములకును పెద్దతలుపులుగలవు. అంగుళము మందముగల యిత్తడిరేకితలుపులకు దొడుగ తొడుగఁబడినవి. ఇత్తడిరేకు మీదను సుందరమైన సన్నపనితనము గలదు.

ఈద్వారములనుండి లోపలప్రవేశించినపుడొక పెద్దప్రాంగణము కంటఁబడును. ఈముంగిలి తామ్రవాలుకాశిలలచేత చౌకములుగా గప్పబడి మధ్యభాగమునందు 40 అడుగులు పొడవును 26 అడుగులు వెడల్పును గల చలువరాతికొలనును గలిగియున్నది. కొలనుయందలి ధారాయంత్రములిపుడు చెడిపోయినవి. ద్వారముల కిరుపార్శ్వంబులందును ప్రాంగణంబునకు మూడువైపులను దైనోపాసనకై గదులుగలవు. ఇట్టిగదులు పూర్వద్వారమునకు రెండుప్రక్కలను 15చొప్పునను నుత్తరదక్షిణద్వారములకు రెండుప్రక్కలను 17 చొప్పుననుగలవు. ఉత్తరభాగమందొక వివిక్తప్రదేశమునందు బవిత్రములైన మహమ్మదు దేవదూతయొక్క స్మరణచిహ్నము లత్యంతశ్రద్ధతోఁ గాపాడబడుచున్నవి. "కొరానుయొక్క 28వ అధ్యాయము. ఇదిమహమ్మదుయొక్క అల్లుడైన అలిచేవ్రాయఁబడినది. కొరానుయందలి 15వ యధ్యాయము. ఇది మహమ్మదు మనుమడైన హుస్సేనుచే వ్రాయబడినది. మహమ్మదుధరించిన పాదరక్ష. (కఫిష్‌ముబారక్.) మహమ్మదుగడ్డమునందలి తామ్రకేశము(మూయిముబారక్.) మహమ్మదుమర్మరశిలాపాదాంకము" ఈపవిత్రచిహ్నములు మొగిలు వంశజులకు మూలపురుషుండైన తైమూరు చేమకానుండి తీసుకొని రాబడినవని ప్రతీతిగలదు. మసీదుయొక్క నాలుగుమూలలందును పైభాగములందును గుమ్మటాకారము గల చలువరాతిచప్పరములుగలవు. కలశాగ్రములందు స్వర్ణమండిత తామ్రశిఖరములు ప్రకాశించుచున్నవి.

పశ్చిమదిశను మసీదునకు ముఖ్యాంగమైన గర్భమందిరముగలదు. ఆగర్భాగారము 261 అడుగుల పొడవును 90 అడుగుల వెడలుపునుగలిగి 5 అడుగుల యెత్తు పీఠము నలంకరించుచున్నది. గర్భాగారప్రవేశమున నొక గొప్పద్వారమునుబోలిన మార్గము మధ్యభాగమునను రెండుప్రక్కలను కమానులుగల పంచద్వారములును గలవు. మధ్యద్వారమున కిరుపార్శ్వంబులందును మంటపకలశశిఖరోపేత స్తంభములుగలవు. ద్వారమునకు మధ్యప్రదేశమున వేదికయును నుపరిభాగమున పట్టెడదీర్చిన పిడిగోడయును గలదు. గర్భాగారమునందొక మధ్యశాలయును రెండుపార్శ్వశాలలునుగలవు. వీటికి పృష్ఠభాగమున సప్తశాలలుగలవు. ప్రతిశాలయందును వెనుకగోడయందు మిహ్రాబును ముందుభాగమున తోరణబద్ధ ప్రవేశమార్గమునుగలవు. రెండుచివరలనుండు శాలలకును బహిర్మార్గములునుగలవు. అంతర్భిత్తిముఖములు మూడడుగుల యెత్తుగల మర్మరశిలానిర్మితఫలకములచే నలంకరింపఁబడినవి.

నేలయంతయును తెల్లని [illegible] పొడవు 1½ అడుగులు వెడలుపునుగల చిత్రాసనములమాదిరి నమాజోపాసనార్థము 899 గళ్లుగా నల్లపలకరాళ్ల యంచులుతీర్చిన తెల్లచలువరాళ్ళచే బిగియఁబడి యతిరమణీయంబుగ నొప్పుచున్నది. మధ్యమిహ్రాబునకు సమీపమునందు [illegible] గమానుగల పెద్దబావికటి కలదు. ఆబావిని [illegible] సంఘాటమున్నట్లు [illegible] నవి యొకదానికి [illegible] ర్మితమును చిత్రచకోనితమునై శోభిల్లుచున్నది.

మధ్యాగారంబున [illegible] ప్రాంబులందును [illegible] విశాలోన్నత శృంగార శృంగంబులం చలువరాళ్ల [illegible] పట్టెలుగలిగి, [illegible] కట్టబడి, 130 అడుగులపొడుగు, 130 వెడల్పు, మూడంతస్తులతో, [illegible] ద్వారంబులను, సుర్ఖశిలా నిర్మితము [illegible] శిఖరంబులను గలిగి [illegible] యొక్క [illegible] జాబితకు నిలు [illegible] ఘోషిలుచున్నవి.

మధ్యాగారంబునకు [illegible] మధ్యమిహ్రాబునకు పైభాగంబున [illegible] పాలరాతి [illegible] బును సువర్ణమండిత [illegible] పంబు [illegible] మధ్యమండపంబులును గలవు. మరియు పైభాగంబున మూడు బ్రహ్మాండకలశంబు లుగలవు. మధ్యకలశము మూటికన్నపెద్దది. ఈకలశములు నల్లనిలువుపట్టెలుగలిగి శ్వేతమర్మరశిలలచే నిర్మింపబడి సువర్ణమండిత శిఖరంబులతో మెరయుచున్నవి.

ఈసుందరసుందిర దివ్యవిభవాభిరామంబును చూచిన చూచినవారు పరిపరివిధంబుల వర్ణించిరి. యిరిమినందలి సుందర తోరణంబులును, గంభీరద్వారంబులును, విలాస మంటపంబులును, శృంగార శృంగంబులును, బ్రహ్మాండక లశంబులును మందిరవైశాల్య రామణీయకంబులకుఁ దగినవగిదిని సాహచర్యంబును వహించుచు సందర్శనమాత్రమునఁ బ్రేక్షకులకనిర్వచనీయంబైన భక్తిభావసాహంబులం బుట్టించుటకిది భూలోకాలంకారంబులైన దివ్యమందిరంబులలో నొకసుప్రసిద్ధ మందిరముగా నెన్నఁబడుచున్నది.

దీని చిత్రపటములు 39,43,44 పుటలలో జూపఁబడియున్నవి. 43 పుటలోని పటములు [illegible] గల సభామంటపశిఖరములు. 43, 44 పటములు [illegible] జార్జి రాజేంద్రుని సందర్శించుటకు జనులు [illegible] ర్పడిన యొక కూటమును జూపుచున్నవి.

ఆంగ్లేయుల ఢిల్లీపురము.

హిందువ సైన్యాధికారాగారసంహారము [illegible] ఢిల్లీ [illegible] 1857 మేనెలలో మహా [illegible] విశేషముల [illegible] [illegible] బజారు, [illegible] ద్వారమునకు దగ్గర [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పటిష్టమైనది. అక్టోబరు 21వ [illegible] ఆంగ్లేయుల [illegible] నాంగ్లేయులచేఁ [illegible] స్మరణచిహ్నము లిప్పటి ఢిల్లీ [illegible] వాటిలో ముఖ్యమైనవి [illegible] సైన్యాధిపతి స్మరణచిహ్నము, [illegible] హిందూరావు గృహము మొదలగునవి.

ఆంగ్లేయాక్రమణానంతరము మిగిలినపట్టణంబులవలె నభివృద్ధినొందుచున్నది. జనసంఖ్య 1881లో 173,397, 1891లో 1,92,579 1901లో 2,08,575 1911లో 232,859గా నున్నది. ఈజనాభివృద్ధికి కారణము పరిశ్రామికాభివృద్ధి, ఢిల్లీపట్టణము పూర్వము నుండియును వెండిబంగారు నగలకు, ఇత్తడిరాగిపాత్రలకు, దంతపుపనులకు, మట్టిపాత్రలకు, సన్నసెల్లాలకు, జలతారు కుట్టుపనులకు, సూక్ష్మాకార పటలేఖనమునకు జగత్ప్రఖ్యాతినిఁగాంచినది. చిత్ర విచిత్రమైన దంతపు సామానులకు

The Marquis of Crewe.

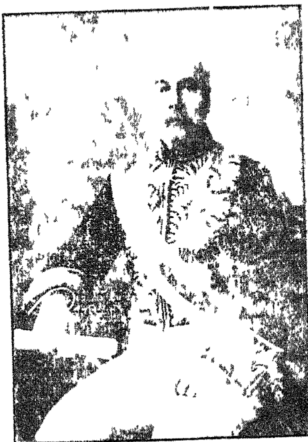
క్రూ ప్రభువు. హిందూదేశపు మంత్రి.

The Marchioness of Crewe.

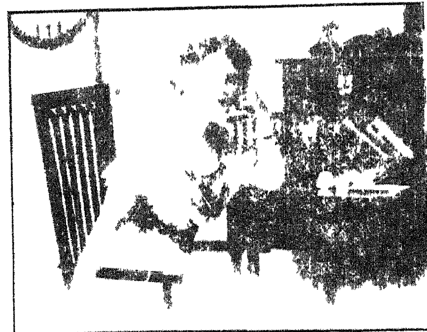
క్రూ ప్రభ్వీణి.

His Excellency Sir Goerge Clarke.
Governor of Bombay.

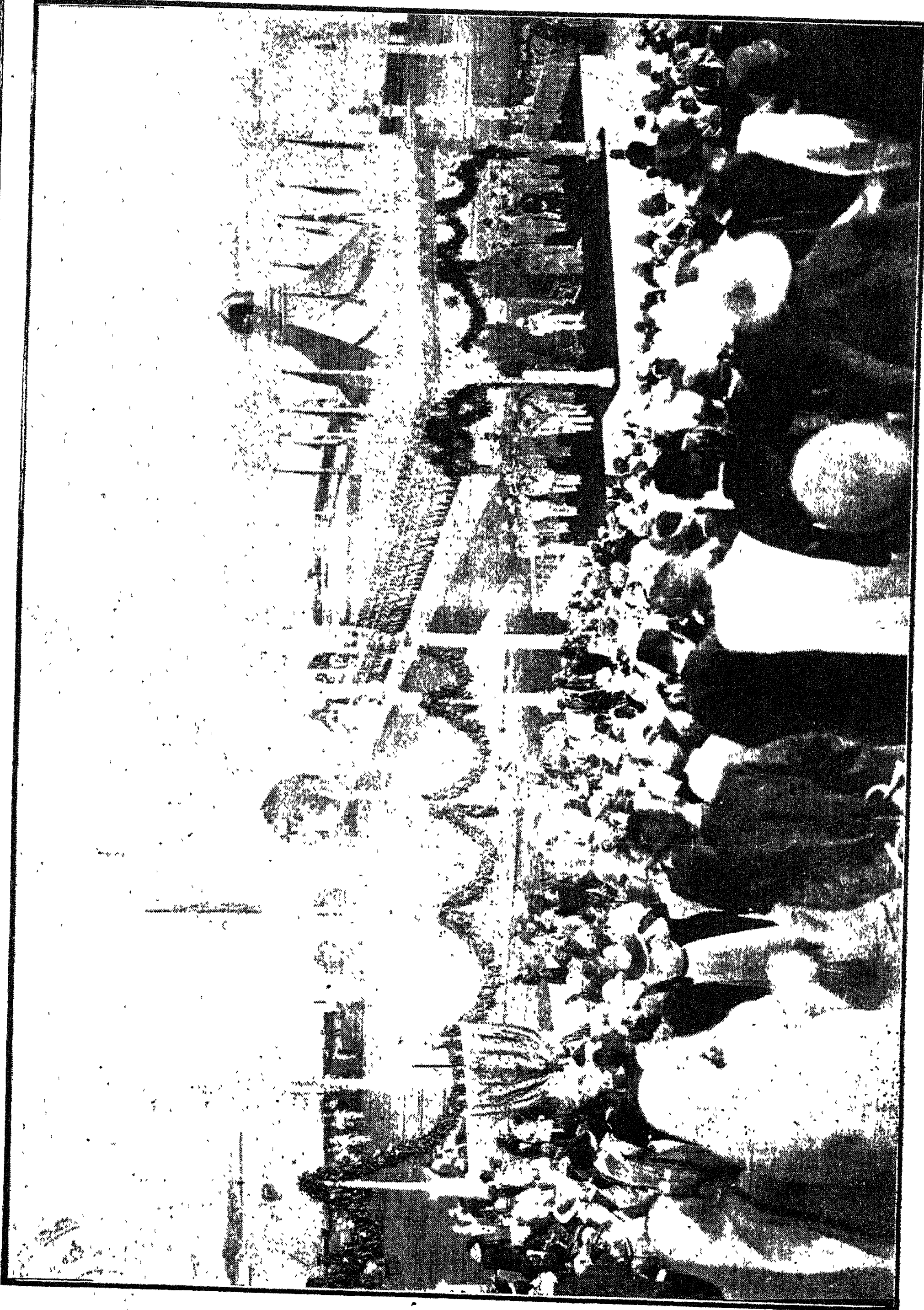
సర్ జార్జి క్లార్కుగారు
బొంబాయి గవర్నరు.

Her Excellency Lady Clarke.

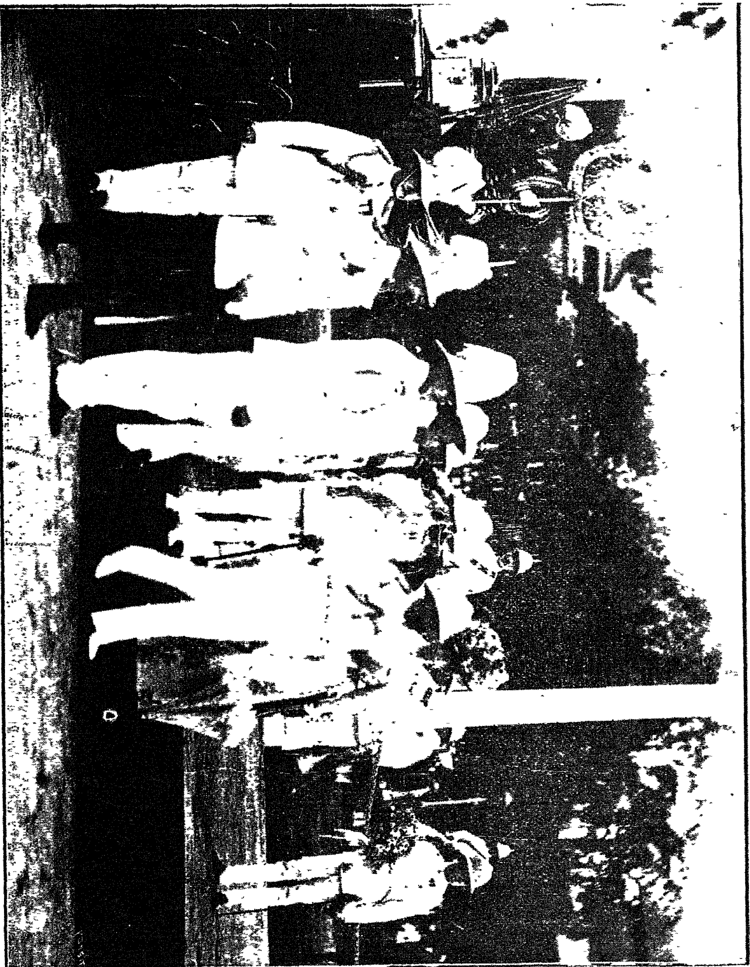
క్లార్కు దొరసానిగారు.
బొంబయి గవర్నరుగారి భార్య

Sir Pherozeshah Mehta reading the Address at the Apollo Bundur.

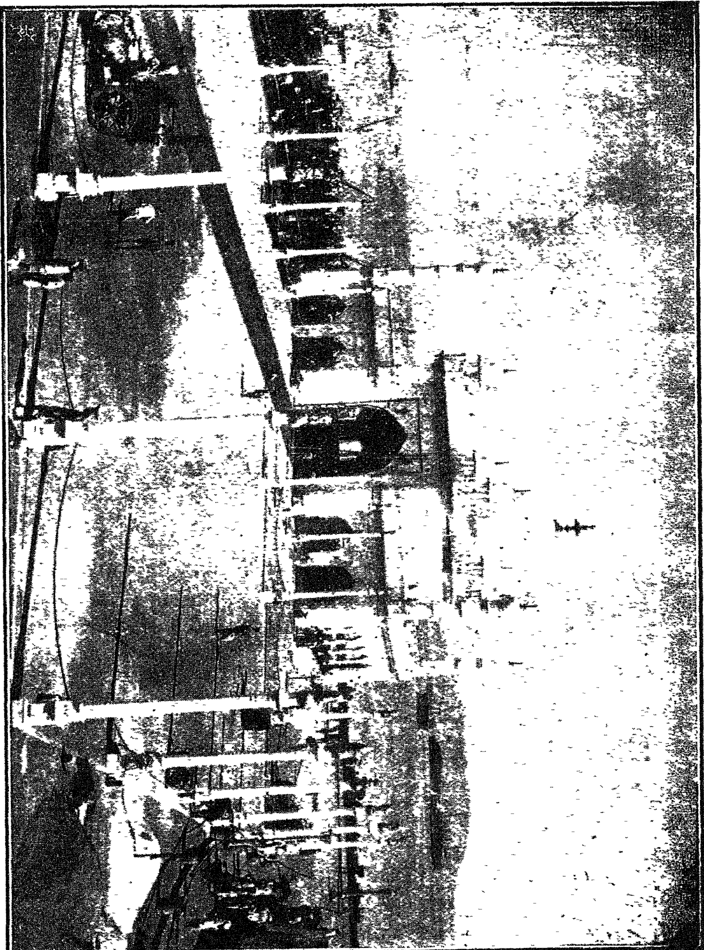
బొంబాయి పురపాలన సంఘమువారి స్వాగత పత్రమును సర్ ఫిరోజిషా మెహతాగారు చదువుట.

Their Majesties starting for the State entry into Bombay City.

శ్రీరాజదంపతులు అపోలోబందరునుండి బొంబాయి నగర సందర్శనమునకు బయలు దేరుట.

The Pavillion at the Apollo Bundur.

బొంబాయి అప్పోలో బందరున శ్రీరాజదంపతులు దిగుటకయి కట్టబడిన మందిరము.

His Excellency Lord Carmichael. Governor of Madras.

కార్మయికేల్ ప్రభువు. చెన్నపురి గవర్నరు.

Her Excellency Lady Carmichael.

కార్మయికేల్ ప్రభ్వీణి.

తయారుచేయఁబడుచున్నవి. ఈసామానులు ఉద్ఘటిత చిత్రములతోను రేఖావిన్యాసంబులతోను రమణీయంబుగనుండును. ఒకటిరెండు దుకాణములందుఁ బదిలక్షలరూప్యములవిలువగల సామానులుగలవు. ఆదుకాణదారులునిర్మాణనైపుణ్యమును గోప్యముగ నుంచుచున్నారు. కల్తీలేని మంచిజలతారిచట సిద్ధముసేయబడుచున్నది. జలతారుచేయువాండ్రు పట్టణ పారిశుద్ధ్యసంఘమునకు సంవత్సరమునకు రూ. 25,000ల నిచ్చి కలితీలేని జరీ తయారుచేయుటకు దగిన కట్టుబాటులను వారిచే జేయించుచున్నారు. అందువలననే ఢిల్లీజరీకలితిలేనిదని ప్రసిద్ధికెక్కినది.

నూతనముగ దూదియంత్రాలయములు, పిండియంత్రాలయములు, సర్కారుయంత్రాలయములు, లోహయంత్రాలయములు, బిస్కత్తులనుజేయు శాలలుస్థాపింపబడినవి. కొన్నిపరిశ్రమలనేకములు నూతనముగ స్థాపితములైనవి. ఉత్తరమునుండి ప్రాక్పశ్చిమదిశలకు వ్యాపారమును నడుపుటకిది మధ్యరంగముగానున్నది. హిందూదేశములోని ముఖ్యధనాగారములకు శాఖలిచ్చటగలవు. ఇచ్చటివర్తకులు దూరదేశములతో వ్యాపారములను నడపుటకు సామర్థ్యమును గలిగియున్నారు. కాలక్రమమున నీపట్టణమభివృద్ధిని జెందుననుటకు శుభసూచన లనేకములుగలవు.

ఢిల్లీనగరవృత్తాంత మింద్రప్రస్థపుర నిర్మాణముతో నారంభమయినది. పాండవులపిమ్మట యాదవులు, తోమరులు, చోహానులును ఢిల్లీ నుందు బాలించిరి. పృథ్వీరాజు హిందూపాలకులలో గడపటిరాజు. ఆరాజేంద్రుడు పాలించిన ఢిల్లీనగరమునందు దివ్యమందిరంబులను దేవళంబులను గట్టించెను. ఢిల్లీనగరమునందు 1206-1288 వరకు బానిసరాజులు పాలించుచుండిరి. వారికాలమునందు కుతుబుమీనారు, కుతుబు-ఉల్-ఇస్లాము మొదలగు సుందరమందిరంబులు గట్టఁబడినవి. ఖిల్జీవంశజులు 1289-1321 వరకు బాలించిరి. అల్లాయుద్దీను ఖిల్జీ హిందూదేవాలయంబులను విధ్వంసముసేసి మసీదులను మందిరములను కోటలనుగట్టించెను. తుఘులకువంశజులు 1321-1412 వరకు ఢిల్లీకిరాజులుగనుండిరి. దుర్మార్గశిఖామణియైన మహమ్మదు తుఘులకును సన్మార్గప్రవర్తకుడైన ఫిరోజుషహయును నీవంశజులు. వారికాలమునందు తుఘులకాబాదు ఫిరోజాబాదులు గట్టబడినవి. అశోక స్తంభము లాకాలమున ఢిల్లీనగరమునకుఁ జేర్చబడినవి. 1399లో తైమూరు ఢిల్లీనిబట్టుకొని లక్షలమందిజనులను నిర్హేతుకముగా జంపించెను. పిమ్మటను 1412-1478వరకు సయ్యదులు పాలించిరి. వారికాలమునందు ఢిల్లీ మిక్కిలి హీనస్థితిలో నుండినది, అనంతరము 1478-1526 వరకు లోడీలు పాలించిరి. వారికాలములో షెర్షాహినిర్మింపబడెను. పిమ్మట రాజధాని యాగ్రానగరమునకు మార్చబడెను. మొగిలు సామ్రాజ్య నిర్మాణకుడు బేబరు 1526 సందు లోడీవంశజులనోడించి మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యాధిపత్యమును వహించెను. బేబరుమరణానంతరము హుమాయూనురాజధానిని 1530లో ఢిల్లీకిమార్చెను. అక్బరు జహంగీరుల కాలములో 1556 మొదలు 1627 వరకు మొగిలాయిచక్రవర్తులకు ఆగ్రా రాజధానియుండెను. షహజహానుకాలమునుండి 1857 వరకు మొగిలుసామ్రాజ్యమునకు ఢిల్లీ రాజధానిగానుండినది. మహారాష్ట్ర సేనాధిపతి బాజీరావు 1736 సంవత్సరమున ఢిల్లీనిముట్టడించి 13,00,000 రూప్యములను వ్యయపూర్తికై స్వీకరించెను. పారసీకదేశపురాజైన నాదిర్షా 1739లో మొగిలులనోడించి ఢిల్లీప్రజలను ఘోరహత్యలకు పాలుచేసి మయూరసింహాసనమును నూరుకోట్లరూప్యములను కొల్లగొనిపోయెను. మహారాష్ట్రనాయకుడు సదాశివరావు 1759లో ఢిల్లీనాక్రమించుకొని రాజాంతఃపురములోని వెలగలవస్తువులను దోచుకొనిపోయెను. ఆఫ్గను దేశస్థుడు అహమ్మదుషహా 1759లో ఢిల్లీనాక్రమించుకొని ధనమును కొల్లగొనిపోయెను. ఆంగ్లేయులు 1857లో సిపాయీలనుండి నాక్రమించుకొనిన విధము వేరొకచోటఁ దెలుపఁబడెను. ఆయాక్రమణముతో మహమ్మదీయసామ్రాజ్య మంతమునొంది యాంగ్లేయ సామ్రాజ్యము స్థాపింపఁబడెను.

జార్జినగరము. (నూతనఢిల్లీ)

ఢిల్లీనగరనామమాత్రాంతమునందు నిర్మింపబడిన పట్టణములకన్నింటికినిఁ జెల్లుచున్నను ప్రతిపట్టణమునకును ప్రత్యేకనామము కలదని నగరచరిత్రమువలన విశదమగు

చున్నది. పూర్వమునుండియు డిల్లీశ్వరులు సామ్రాజ్యాధీశులుగా నెన్నబడు చుండెడివారు. బ్రిటిషు పరిపాలకుల కింతవరకుఁ గలకత్తా రాజధానిగనుండెను. పూర్వాచారమునను సరించి యిపుడుతిరిగి డిల్లీ రాజధానిగా జేయబడినది. శ్రీ పంచమజార్జి చక్రవర్తి డిల్లీనగరమునందు మహావైభవముతో స మ్రామ్రాజ్యాభిషిక్తులైరి. రాజధాని నిచటికి మార్పించిరి. నూతననగరమునకు శంకుస్థాపనముజేసిరి. ఈకారణంబులవలన నూతన డిల్లీనగరమును జార్జినగరమనుట సమంజసముగానుండును.

డిల్లీనగరము దేశమునకు నడుమనున్నది. అన్ని ప్రదేశముల నుండియును రాకపోకలకు దగిన రయిలుమార్గములు గలవు. బొంబయికి 982, కలకత్తాకు 956, కరాచికి 907, చెన్నపురికి 1100 మైళ్ళ దూరమున గలదు. ఇది సిమ్లానగరమునకు సమీపముననున్నది. శీతోష్ణస్థితి దుర్భరముగాదు. విశాలమైన మైదానము గలదు. నగరనిర్మాణమునకు దగిన సాధనసంపత్తి సమీపమునఁగలదు. నగరచరిత్రము ధర్మనిరతుడైన [*]ధర్మరాజుతో నారంభమగుచున్నది. హిందూమహమ్మదీయ రాజ్యములకిది చిరకాలము రాజధానిగనుండినది. బాగుగ విమర్శించినవారల కీనగరమె హిందూసామ్రాజ్యమున కనుకూలమైన రాజధానియని తోచుట సహజము.

ప్రాచీన ప్రస్తుత నవీన డిల్లీనగరములు 12 మైళ్ళ పొడవును 5 మైలుల వెడల్పునుగల ప్రదేశము నాక్రమించుకొనుచున్నవి. ఇంద్రప్రస్థము ప్రజాపాలకులకు ధర్మానుష్ఠానమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది. అశోకస్తంభము ప్రాచీనహిందూవిజ్ఞానమును స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నది. పృథ్వీరాజదుర్గము రాజపుత్రవీరుల దేశమతాభిమానమును బ్రకటించుచున్నది. కుతుబుమీనారు ధర్మపరిపాలనమునకు ధ్వజమువలె వెలయుచున్నది. మహాపురుషులసమాధులు పవిత్రజీవన ఫలమునకు నిదర్శనముగానున్నవి. తామ్రదుర్గమునందలి శిథిలమందిరములు ప్రపంచవైభవముల యస్థిరతను వ్యక్తీకరించుచున్నవి. నూతనస్థాపితములైన దూనియంత్రాలయములు దేశసంపదల కనుకూలములైన పరిశ్రమావలంబనమునుఁ బురికొల్పుచున్నవి. సాధుసంపన్నుడైన శ్రీ పంచమజార్జి చక్రవర్తివలన స్థాపింపబడిన జార్జినగరము సారరాజమై హిందూసామ్రాజ్యాభివృద్ధికి దోడ్పడగలదు.

---

* మిహారిబు మసీదునందుఁ బశ్చిమ దిశయందు గోడలయందమర్చబడెడి యొక పవిత్రస్థలము.

డిల్లీ దర్బారు.

డిల్లీ ప్రాచీన నగరరాజము. ఇచ్చోటు రాజ్యాభిషేచన ప్రక్రియల ననేకముల వీక్షించినది. ధర్మరాజ రాజ్యాభిషేక మహోత్సవంబతి రమణీయంబుగ భారతంబున వర్ణింపఁబడినది. పృథ్వీరాజ వైభవంబతి విచిత్రముగఁ జందరైసాయందు వ్రాయఁబడినది. ప్రథమ మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యంబుల ప్రాభవంబతి విపులంబుగ ఇబన్ బటూటు మొదలగు లేఖకులచే నిరూపింపబడినది. మొగలుల సామ్రాజ్య సౌభాగ్యంబు మహమ్మదీయాంగ్లేయ చరిత్రకారులచే నతిజాగ్రతతో వ్యక్తీకరింపఁబడినది. డిల్లీయందు రాజ్యభారమును వహించిన రాజులు నూర్గురుండవచ్చును. దర్బారు పదము మహమ్మదీయ పాలనమునుండి వాడుకకు వచ్చినది. ఆంగ్లేయులచే నీపదము రాజకీయసభల కుపయోగింపఁబడుచున్నది. మండలాధిపతి బిరుదముల సంస్కారార్థమై చేయుసభ దర్బారనంబడుచున్నది. రాష్ట్రపాలకు లీసంస్కారార్థమైచేయు సభలును దర్బారులనంబడుచున్నవి. సామ్రాజ్యాభిషేచన మహోత్సవమును దర్బారనంబడుచున్నది. ఈపదప్రయోగమును నియమించుట యుచితము.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్య మారంభమైనపిదప రెండు దర్బారులు జరిగినవి. మొదటిది లిట్టనుప్రభువు కాలమునందు బేకన్సుఫీల్డు ప్రభువుగారి ప్రోత్సాహమున జరిగినది. విక్టోరియారాణి 1877 లో హిందూదేశ సామ్రాజ్ఞిగా నభిషిక్తయై మహారాణి బిరుదమును వహించెను. రెండవది కర్జనుప్రభువు కాలమునందు జరిగినది. అపుడు శాంతిస్థాపకుడని ప్రఖ్యాతినిఁ బడసిన శ్రీ సప్తమ ఎడ్వర్డు ప్రభువు చక్రవర్తి పదవి నధిష్ఠించెను. ఈరెండు దర్బారులతి వైభవముతో జరుపఁబడినవి. ఆరెండు దర్బారులందును రాజచిహ్నములైన గజముల నూరేగింపునకై రాజ్యాధికారులును సంస్థానాధీశులును వాడిరి. మూడవ దర్బారునం దేనుగులపరూపములైనను దీనికి సాటియైన దర్బారు డిల్లీయందేకాక మరెచ్చటను జరుపఁబడలేదని వలసియున్నది.

మూడవ డిల్లీ దర్బారు.

భరతఖండ చారిత్రమునందు 1911 మార్చి 22 తేది ఒక సుదినము. ఆసుదినంబున డిల్లీ నగరంబునందు స్వయముగ రాజ్యాభిషిక్తులగుటకుగల రాజసంకల్పము ప్రకటింపబడినది. డిశంబరు 12 వ తేది నీమహోత్సవము జరుపుటకు నిశ్చయింపబడినది. రాజును వారి సదుద్యమమునుండి మరల్చుటకు బంధుమిత్రాదులు యత్నించిరి. ధీరులు కృతనిశ్చయమునుఁ బరిత్యజింపరుగదా! నవంబరు మాసాదిని వానగాలి వీచుచుండగా శ్రీరాజదంపతులు పరివారయుతముగా మెదీనా పోగవోడయందు బయనమైరి. సర్ కాలిన్ కెప్పెలుగారి యాధిపత్యముక్రిందను నాలుగు యుద్ధనావలా నావ ననుగమించినవి. నవంబరు 13 న జిబ్రాల్టరును 27 న ఏడెనును జేరిరి. డిశంబరు రెండవ తేదిని హిందూదేశమునకు సింహద్వారమైన బొంబయినగరమునుఁ జేరిరి.

బొంబయి స్వాగతము.

శ్రీరాజదంపతుల కనురూపంబైన స్వాగతంబునొసంగుట కానగరంబునం దత్యంత శ్రద్ధతోఁ దగిన ఏర్పాటులు సేయఁబడినవి. అపోలోబందరు యొద్దను రాజదంపతులు దిగుచోటను రాజమందిరమును బోలిన యొకశాల నిర్మింపబడినది. దాని చిత్రపటము 7 పుటలోగలదు. దానికెదుటను 200 గజముల దూరమున రాజదంపతులకు స్వాగతంబు నొసంగుటకై 3000 జనులు కూర్చుండుటకుఁ దగిన యర్థచంద్రాకృతిని గలిగిన రంగము నిర్మింపఁబడినది. మధ్యవీధియందు రెండు పార్శ్వంబులందును 10 గజముల కొకటిచొప్పున కలశాలంకృత ధవళస్తంభములు వరుసగా నిలుప బడినవి. ఈస్తంభములు కృత్రిమ కుసుమదామములతోను, పలురంగుల పతాకములతోను, సుందరతరంబుగ నలంకరింపఁబడినవి. మార్గమధ్యప్రదేశమున నచ్చటచ్చట స్వాగత తోరణంబు లమర్చబడినవి. ఈతోరణంబులు జెండాలతోను పూదండలతోను, చిత్రదీపము

లతోను సింగారింపఁబడి చిత్రమందిరములనుఁ బోలియుండినవి. మొదటి స్వాగతతోరణము మహమ్మదీయ శిల్పి కళావైఖరిని అపొలొబందరుచోటకెదుటను రెండవదిఆస్సిరియా శిల్పికళారీతిని నున్నత న్యాయమందిరమున కెదుటను నిర్మింపఁబడినవి. ఇట్టితోరణంబు లనేకము లచ్చటచ్చటఁ గట్టఁబడినవి. వాటిలో దూదితోరణము ముఖ్యమైనది. బొంబయి సంపదలకు మూలమును దాని ముఖ్యపరిశ్రమ కాధారభూతమునునైన దూదిబస్తాలతో నిది కట్టబడినది. 2000 దూదిబస్తాలు దీనికై వాడబడినవి. ఈ మూడు తోరణముల పటము 41 పుటలో గలదు.

సుందర మందిరములును, చిత్రవర్ణాలంకారములును, చక్కటి మెరుపుదీపములును హారస్వీమీని కనిర్వచనీయంబైన శోభను గలిగించినవి. రాత్రులందు విద్యుద్దీపరాజు లసంఖ్యాకంబులైన తారకాగణంబులు స్వస్థానంబులం బరిత్యజించి రాజదంపతులకు స్వాగతంబు నొసంగుటకు దివ్యప్రాసాదోపరి భాగంబులందు నివాసంబులం జైకొనినటులు తోచుచుండెను. ముఖ్యమందిరముల మీదను వెలిగింపబడిన తెల్ల మెఱుపుదీపపు వరుసలు వజ్రతోరణములను, ఎఱ్ఱదీపపు పంక్తులు కెంపులతోరణములను, పచ్చదీపపుబారులు పచ్చలతోరణములం బోలి కడురమ్యంబుగ నొప్పుచుండెను.

మెదీనా పొగయోడ డిశంబరు 2 వ తేదీని 10 గంటలకు బొంబయిరేవును జేరినది చక్రవర్తిని గవర్నరు జనరలు గవర్నరు పొగయోడయందు సందర్శించిరి. సాయంత్రి నాలుగుగంటల వేళను రాజదంపతులు పరివారసమేతముగ నొడ్డునకువచ్చిరి. మెదీనాపొగయోడను దానినుండి దిగుటను దెలుపు రెండుపటములు 1 పుటలో గలవు.

రాజదంపతు లొడ్డునకువచ్చినపుడు రాజప్రతినిధి, సేనాధిపతి, మహాధిపతి మొదలగు ప్రముఖులు వారలకు స్వాగతంబునొసంగి వారికై నిర్మింపఁబడిన మంటపమునకుఁ దోడ్కొనితెచ్చిరి. జను లేకగ్రీవముగ మహామహులకు స్వాగతంబొసంగిరి. నగర పారిశుద్ధ్యసంఘాధ్యక్షుడు సర్ ఫిరోజిషా మెహతా గంభీరోచ్చస్వరముతోఁ బ్రజలపక్షమున శ్రీవారికి స్వాగతంబునొసంగి యాస్వాగత పత్రంబు నొక వెండిపెట్టెయందుంచి శ్రీవారికి దానిని సమర్పించెను. దీనిపటము 21 పుటయందు గలదు. ఈకరండమును స్వీకరించి వందనంబుల నర్పించుచు శ్రీరాజేంద్రుడిటులు సంభాషించెను:—

"నేను మీసుందరనగరమునకుఁ గ్రొత్తవాడను గాను. ఆరేండ్లకుఁ బూర్వమిచటికి మేము మొదటవచ్చినపుడు మీరొసంగిన హృద్గతప్రేమపూరితంబైన స్వాగతంబిప్పటికిని మఱువు రాకున్నది........................ నాప్రియజనకుని మరణమువలన వంశపరంపరాగతమైన రాజ్యభారమును నేను వహించవలసి వచ్చినపుడు నాసాధుహైందవప్రజల పునస్సందర్శనము నాయభీష్టములందొకటిగానుండెను.. ....మీరును మీపూర్వికులును నిరంతరమును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమున కమూల్యాభరణముగాఁ జేసితిరి. మీరు నాకును రాణికిని నొసంగిన స్వాగతంబునకు మనఃపూర్వకంబైన వందనంబుల నర్పించుచున్నాడను. మాహిందూసామ్రాజ్యము మీద భగవదనుగ్రహముండుటకును, ఆసామ్రాజ్యప్రజలు నిరంతరము సుఖసంపదలఁ గలిగి యుండుటకును మేము ప్రార్థించుచున్నాము." అని శ్రీవారిందము రాజు సంభాషించెను. ఈసభా చిత్రపటము 6 పుటయందుగలదు.

అయిదు గంటలకేను ప్రజలకు దర్శన మిచ్చుటకై బయలుదేరిరి. వేసవేలు జనులు రాజదంపతులనుఁ జూచుటకై వీథులందును మేడలమీదను వేచియుండిరి. వారు జయజయ ధ్వనులతో నొసంగిన స్వాగతము సముద్రతరంగములకేళిఁ బోనుపోను హెచ్చుచుండెను. బడిపిల్లలు 30,000 మంది జెండాలను బట్టుకొని మధురస్వనంబుతో రాజదంపతుల నభినందించిరి. చక్రవర్తి యడుగడుగుకు జనులకు దలవంచి సలాములను జేయుచుండెను. శ్రీమేరీ మహారాణియును సుందర మందహాసముతో జనుల నభినందించెను. సంధ్యాసమయంబునకు శ్రీరాజదంపతులు పొగయోడకుఁజేరిరి. ఊరేగింపు 7,44,45 పుటలలో డనగును.

రాజదంపతులు బడిపిల్లలకు దర్శనమిచ్చుటకు 4 వ తేది ప్రొద్దున నగరమునందు ప్రవేశించిరి. మైదానమునందు 26,000 బడిపిల్లలు గూడియుండిరి. వారు మహారాష్ట్ర, ఘూర్జర, ఉర్దూ, ఆంగ్లేయభాషలందు "దేవుడు రాజును రక్షించునుగాక" యను గీతమును బాడిరి. గుజరాతి బాలికలు గర్బనృత్యమునుఁ జేసిరి. పిల్లలకుఫలహార బహుమానాదు లొసంగఁబడెను. రాజదంపతులు ప్రాచీన బొంబయి ప్రదర్శనమును సందర్శించి పోగయోడకుఁబోయిరి. డిశంబరు 5 వ తేది రాత్రి బొంబయిని వదలి 7 వ తేదిని ప్రొద్దున డిల్లీనగరమును రాజుగారి రైలుబండి చేరినది. దీనితో మొదటిరంగము ముగిసినది.

డిల్లీనగరములోని ఏర్పాటులు.

దర్బారు ఏర్పాటులను జేయుటకు సంయుక్తరాష్ట్రపాలకుడు సర్ జాన్ హ్యూయెటు నియమింపబడెను. ఆమేఘానంతుని మధ్యక్షత్క్రిందను డిల్లీనగరముత్తరమునందుండు మైదానమంతయును మహాపటకుటీపట్టణముగ మారినది. ఆప్రదేశమంతయును మంచిబాటలతోను, నీటికాలువలతోను, మెరుపుదీపములతోను నింపఁబడినది. ప్రతిరాష్ట్రమునకును ప్రత్యేకశిబిర మేర్పరుపఁబడి ఆశిబిరములందు రాష్ట్రపాలకులు వారియతిథులు సకలసౌకర్యములను గలిగియుండుటకు దగినయేర్పాటులు సేయబడినవి. స్వదేశసంస్థానాధీశులు ప్రత్యేక శిబిరములను నిర్మించిరి. సంస్థానాధీశుల శిబిరములు సుందరతోరణాలంకృతంబులైలక్ష్మీనివాసంబులుగానుండెనవి. నాభానవాబుశిబిరమునందలితోరణపటము 48పుటయందుగలదు. ప్రత్యేకశిబిరమునందును సభామంటపమొకటినిర్మింపఁబడినది. వాటియందు రాష్ట్రపాలకులు, రాజులు, మహారాజులు, నవాబులు మొదలగు శ్రీమంతులు దమవైభవసంపన్నలం బ్రదర్శించుచు నచ్చెరువును బుట్టించుచుండిరి. ఈ నాగరిక శిబిరంబులేకాక సైనికశిబిరంబు లనేకంబులు నిర్మింపబడినవి. అన్నిశిబిరంబులందును నూరువేల గుడారంబులుండియుండును. సంస్థానాధీశుల శిబిరములు 120. సైనికశిబిరంబులు 200. రాష్ట్రపాలకుల వారియధికారుల శిబిరములు 70. ఈశిబిరములన్నియును 25 మైళ్ళప్రదేశము నాక్రమించుకొనినవి. ఆప్రదేశము రాత్రులందు 80,000 మెఱుపుదీపములతో వెలుగుచుండెడిది. దీనింబట్టి మహాపటకుటీపట్టణమెంత పెద్దదిగాను, సుందరతరముగాను నుండినది యూహింపనగును. ఆడేరాలయొక్క యొక ప్రదేశపుచిత్రపటము 46 పుటయందు గలదు. దానింజూచి శిబిరవైశాల్యమును గుడారముల సంఖ్యను చదువరు లూహింపనోపుదురు.

రాజనివాసము.

రాజశిబిరము రిడ్జికి పడమటను సర్ క్యూటుగృహమునకుఁజుట్టును నిర్మింపఁబడినది. ఈశిబిరమంతయును సుందరోద్యానవనమయముగాఁ జేయబడినది. దీనియందొక యెత్తయిన చోటను రాజసభామంటపము గట్టఁబడినది. దానియందు 3000 మందికిఁదగిన యాసనములమర్చఁబడినవి. ఒకవైపునరాజవాసమునకుఁ దగిన పెద్దమంటపము గట్టఁబడినది. వేరొకదిశను భోజనశాలనిర్మింపఁబడినది. వెనుకభాగమున గోశాలలు పరివారజనమునకు కుడివైపునను శాలలునిర్మింపఁబడినవి. ఈమంటపము లేటవాలుగల మిట్టపై నిర్మింపఁబడి శ్వేతశ్యామ పీతాంబరములచే నలంకరింపబడి సూర్యకాంతులచేతను చిత్రవిచిత్రవిద్యుద్దీప ప్రభలచేతను దేజరిల్లుచు నపూర్వ శృంగార విలాసమునకు నిలయములుగనుండినవి. రాజగృహమున కెదుటిభాగమున రాజప్రతినిధి శిబిరము నిర్మింపఁబడినది. రాజశిబిరపు పటము 46 పుటయందుగలదు.

రాజదంపతుల యాగమనము.

శ్రీరాజదంపతులు సలీమఘుడకోట బురుజుగుండా డిల్లీకోటయందు డిశంబరు 7వ తేదిని పదిగంటలకు రైలునుండి దిగిరి. హార్డింజిప్రభువును హార్డింజి ప్రభ్వీణియును రాజదంపతుల నెదుర్కొని సత్కరించి సభామంటపమునకు వారలఁదోడ్కొనిపోయిరి. శ్రీవారి రాకను దెలుపుటకుఁ గాల్చఁబడిన ఫిరంగులును తుపాకులును మేఘగర్జనమువలె భయంకరముగ మ్రోగుచుండెను. రాష్ట్రపాలకులు మొదలుగాఁగల యధికారులను వృద్ధసైనికులను రాజుసంభావించెను. పిమ్మటను స్వదేశ సంస్థానాధీశులను సంభావించుటకై నిర్మింపబడిన మంటపమునకు రాజద

తులు విజయముచేసిరి. సంస్థానాధీశులు దమరాజభక్తిని దెలుపుచు శ్రీజార్జిచక్రవర్తికి బ్రణామంబుల నర్పించిరి. సిక్కిముమహారాజు దనపైనున్న దివ్యమైనశాలువను రాజుకాళ్ళమీాదను గప్పితనపట్టరాని భక్త్యుత్సాహంబులను బ్రకటించెను.

డిల్లీనగర ప్రవేశము.

నగరప్రవేశము డిల్లీద్వారమునుండి జేయుట ఫాదుషాలనాటినుండియును ననుశ్రుతముగా వచ్చుచున్నది. శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రుడును నావాడుకరీతిని డిల్లీద్వారమునుండి నగరప్రవేశమునుఁజేసెను. చక్రవర్తి యుత్తమయవనాశ్వమునెక్కి యుత్సవశ్రేణికి ముఖమునందుండెను. సింధియా, బికనీరు మహారాజులును రాంపురంనవాబును శ్రీవారికి సన్నిహితానుచరులుగ వారివెంటనంటియుండిరి. శ్రీమేరీ మహారాణి ఆరుగుర్రముల బండినెక్కి రాజకుమార పటాలములచే ననుగమింపబడి చక్రవర్తి ననుగమించెను. వారివెనుకను రాష్ట్రపాలకులు రక్షకసైన్యములతో బయలుదేరిరి. పిమ్మట సంస్థానాధీశులు సపరివారసేనాపరివృతులై గౌరవానుక్రమణముగ బయలుదేరిరి. ఉత్తమసంస్థానాధీశులైన శ్రీనిజాముగారు మొదటివారుగనుండిరి. సంస్థానాధీశులలో లోకప్రియులైన బరోడామహారాజుగారు రెండవస్థానము నలంకరించిరి. దక్షిణదేశసంస్థానాధిపతులలో సుప్రసిద్ధులైన మైసూరు మహారాజుగారు మూడవస్థానమునందుండిరి. కాశ్మీరమహారాజుగారు నాల్గవవారుగనుండిరి. నూర్గురు సంస్థానాధీశులీవిధమున సపరివారసేనాసమేతులై యూరేగింపునందుఁజేరియుండిరి. సంస్థానాధీశుల ప్రక్కను బ్రిటిషుప్రతినిధులు కూర్చుండియుండిరి. ఈయూరేగింపుఁజూచుటకు వేనవేలుజనులు మార్గములందుఁగూడియుండిరి. జూమామసీదుప్రాంతము జననివహము గలప్రదేశములలో మొదటిది. జనవ్యాకీర్ణమైన మసీదుపటములు 43,44 పుటలందుగలవు. ఈయూరేగింపు చాందిని చౌకునందు 10 గంటల 10 నిమిషములకు బ్రవేశించి 1గంట 20నిమిషములకు నిర్గమించినది. ఆప్రదేశమున చిత్రాంబరాలంకృతులై కూడిన జననివహంబు లతిసుందరముగనుండినవి.

ఈయుత్సవశ్రేణి 8 మైళ్ళ పొడవుండియుండును. ఈమహోత్సవ సందర్శనంబున జనించిన భావావస్థ వర్ణనాతీతము. దీనిగంభీర పటాటోపములను నిర్ణయించుట యసాధ్యము. సేతుశీతనగమధ్యంబునంగల సంస్థానాధీశులందరును మత్సరభావములేక నొకచోటను బ్రిటిషుసామ్రాజ్యప్రభావమునఁగూడఁగలిగిరి. సంస్థానాధీశులు చిత్రవిచిత్రములైన గుఱ్ఱపుబండ్లనెక్కిరి. వెండిబండ్లు దంతపు బండ్లు బంగారుపూతబండ్లు మొదలగు సుందర యానములు చూచుటకు ముచ్చటగానుండినవి. వివిధవేషాలంకృతులైన సైనికబృందము సంస్థానాధీశుల వైభవ ప్రతాపములను బ్రకటించుచుండెను. సంస్థానాధీశుల వస్త్రాలంకరణములును, పరివారమును, సైన్యమును, వాద్యవిశేషంబులును హిందూదేశపు తొల్లింటివైభవమునకు సజీవనిదర్శనములుగానుండెను. బ్రిటిషుపరిపాలకులు దేశమునందంతటను నవిచ్ఛిన్నమైన శాంతిని స్థాపించిరి. వారు సంస్థానాధీశులను ప్రజలను సమానదృష్టితో జూచుచున్నారు. ఈయపార సామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యనాయకుడు శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి. ఆమహామహుండొక యుత్తమ యవనాశ్వము నెక్కి డాబుడంబములేక ప్రజలనవ్యాజానురాగముతో నభినందించుచు నీయుత్సవశ్రేణి కగ్రభాగమునఁ బ్రసన్నవదనముతోఁ బోవుటనుజూచిన ప్రజల హృదయంబులు భక్త్యుత్సాహభరితంబులగుట కేమిచింత! ఈయుత్సవశ్రేణికి రెండువైపులను 40,000 సైనికు లెడములేకుండను బారులుదీర్చి నిలవఁబడియుండిరి. సైనికులకు వెనుకను వేనవేలుజనులు గుంపులుగుంపులుగాఁగూడియుండిరి. ఈగుంపులత్యుత్సాహానురాగములతో శ్రీరాజదంపతులను, రాష్ట్రాధీశులను, సంస్థానాధీశులను సేవించుచు జయజయధ్వనులతో సంభావించిరి. మహాసైన్యమునకు నాయకుడును, సంస్థానాధీశులకు సామ్రాజ్యాధీశుడును, ప్రజలకు నియమితపాలకుడును, ధర్మనిష్ఠాగరిష్ఠుడును, విశాలసామ్రాజ్యమున కేకఛత్రాధిపతియును నగు శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రుడు శ్రీమేరీరాజ్ఞితోఁగూడి డిల్లీనగరమునందు ప్రవేశించుట చిరకాలము హైందవులచేతను బరమానందముతో సంస్మరింపఁబడుచు హిందూదేశచరిత్రమునందీ గంభీరవృత్తాంతము సుప్రసిద్ధేతిహాసముగనుండఁగలదు.

శాసననిర్మాణ సభికుల స్వాగతము.

రాజు మిట్టమధ్యాహ్నసమయమునఁ దనశిబిరము నుజేరెను. శ్రీవారిరాకకై సామ్రాజ్యశాసన సభాసభ్యులును, సామ్రాజ్యాధికారులును, రాష్ట్రీయ శాసనసభాసభ్యులును, రాష్ట్రీయాధికారులును వేచియుండిరి. ప్రతీహారులు రాజాగమనమును ప్రకటించిరి. సామ్రాజ్యశాసన సభాప్రత్యధ్యక్షులు గౌరవనీయ జంకిన్సుగారు ప్రజాపక్షమున స్వాగతంబునొసంగుచు సన్మానపత్రము నిటులు చదివిరి:— "మహామహులు ప్రపన్నులగుదురుగాక!

బ్రిటిషు హైందవులపక్షమున సామ్రాజ్యశాసన సభా సభ్యులమైన మేము సవినయముగ హృద్గతా వ్యాజపూర్వకంబైన స్వాగతంబును మీరాజదంపతుల కొసంగుచున్నాము. ఈవిశాలదేశమున కేకఛత్రాధిపత్యమును వహించుటకై యీప్రాచీననగరమునకు వేంచేసిన మహాప్రభువునకు మేము స్వాగతంబొసంగుచున్నారము. ఈదేశమునం దనేకరాజులు రారాజులు పాలించిరి. వారిలో నుత్తమోత్తముడైనను తమ ప్రభుత్వముక్రిందనుండు విశాలసామ్రాజ్యమున కేకఛత్రాధిపత్యమును మహాభాగునిరీతిని వహించియుండలేదు. గాన నేడిచటి దేవరసన్నిధానము హిందూదేశచరిత్రముయొక్క వివిధప్రవర్తకరంగములం దదృష్టపూర్వంబును నిరంతరసంస్మరణీయంబును నైయున్నది.

రాజభక్తి హైందవుల కుత్కృష్టధర్మము. ఆదికాలమునుండియును మునులు గురువులు నీధర్మమునుబోధించిరి. దేవరయొక్క జగద్వ్యాప్తసామ్రాజ్యమునందు మహామహులపట్ల బ్రిటిషు హైందవప్రజలకు మించిన భక్తి విశ్వాసములుగల ప్రజలులేరు. హిందూసామ్రాజ్యమునం దనేక జాతులు మతములు భాషలుగలవు. కాని ఆసేతు హిమాచలపర్యంతమును, పడమటికొండ హద్దులకును, చీనాసయాము సీమాంతములకును నడుమనుండు జనులం దరును రాజభక్తిని, స్వామిభక్తినిజూపుటయం దేకభావమును గలిగియున్నారు. మహాప్రభువులు మానడుమనుండు స్వల్పకాలమునందు మేముచూపు సంతోష గర్వభావము లీవిశాలదేశమునందుగల ప్రతినగరమునందును, పట్టణమునందును, పల్లెయందును నింతకు తక్కువవైభవముతోనైనను సమానోత్సాహముతోఁ బ్రదర్శింపబడును. మహాభాగుల కాయురారోగ్య సుఖంబులను బ్రసాదించుటకు వేడుచున్నాము. మహాభాగుల పాలనాకాలమందు హిందూసామ్రాజ్యము శాంతి సంతృప్తి సౌభాగ్యమార్గములయం దభ్యుదయ పరంపరను గలిగియుండుటను గోరుచున్నాము. మహామహుల హృదయములకు దీనికంటె సన్నిహితమైన యభీష్టములేదని మాగట్టినమ్మిక."

శ్రీచక్రవర్తి యీక్రిందిరీతిని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

"భక్తివినయ పూరితమైన మీసన్మానపత్రమునకు నేను రాణికిగాను నాకుగాను మనఃపూర్వకంబుగ వందనముల నర్పించుచున్నాను. మీమాటలు మాహృదయములను రంజింపజేసినవి. మేమింగ్లాండులో రాజ్యాభిషిక్తులమైనపుడు మారాజ్యమునందలి సకలభాగములతోటి పాటుగ హిందూదేశము దయావాత్సల్యముతో మమ్మునత్కరించిన యసంఖ్యాకములైన సందేశముల మేమీదేశమునకు వచ్చినప్పటినుండియు నాహైందవప్రజలలోని సకలజాతిమతముల వారివలనను బునఃప్రతిపాదితములైన యాసందేశములను మీప్రసంగము తిరిగిస్మరణకుఁదెచ్చుచున్నది. తనసభయందలి బ్రిటిషుహిందూదేశమునకు ప్రతినిధులైన సభ్యులయొక్క వివేకానుభవమువలన దాను పొందు బలపోషణములను నాగవర్నరు జనరలువలన నేను వినియున్నాను.

ఈదేశప్రజాపక్షమున మీరు మాకొసంగిన స్వాగతస్వారస్యమును నేగ్రహించితిని. మీసన్మానపత్రములో దెలిపినటులు "హిందూసామ్రాజ్యము శాంతిసంతృప్తి సౌభాగ్యమార్గములం దభ్యుదయ పరంపరల గలిగియుండుటకన్న మాహృదయములకు సన్నిహితమైన యభీష్టములేదని మీరు గట్టిగ నమ్ముడు."

ఈరాజసంభాషణ మందరునువిని సంతసించిరి. ఆమంటపమునుండి రాజదంపతులు స్వకీయశిబిరమునకు జేరిరి. అపుడుత్సవశ్రేణిలోనుండు సపరివార సమేతులైన సంస్థానాధీశులు రాజసమక్షమునసుండి వారియనుజ్ఞను గైకొనుచు దమతమ శిబిరములకేగిరి. దీనితో రెండవరంగము ముగిసినది. ఆదినము సాయంత్రము స్వదేశాధీశులకు రాజు దర్శనమిచ్చెను. శ్రీరాణి కోటలోని దివ్యమందిరములను సందర్శించెను.

శుక్రవారము ప్రొద్దున సంస్థానాధీశులకు దర్శనమిచ్చుటకును, సాయంత్రి ఎడ్వర్డుస్మరణ చిహ్నమునకు శంకుస్థాపనము చేయుటతోడను, రాత్రి విందుభోజనముతోను ముగిసినది. శంకుస్థాపనముచేయక మునుపు

శ్రీవారి ప్రసంగము.

“మీసంభాషణము నాహృదయంగమంబై కీర్తిశేషులైన నాప్రియజనక చక్రవర్తిపట్ల మనమందరమును, ముఖ్యముగా నేనును నెరవేర్చవలసినవిధులు మనోగతంబులగుచున్నవి. ఆయన హిందూదేశ దర్శనార్థము వచ్చిన మావంశజులలో మొదటివారు. వారి యాజ్ఞానుసారముగ యూరేడ్లకొద్దికాలముక్రిందట నేనివిశాలాద్భుతదేశమునకు వచ్చియుంటిని. అయ్యో! వారిచావునకై మన మింతత్వరలో విచారమును బొందవలసియుండునని మనమూహింపజాలకుంటిమి. నాతండ్రియొక్క కృతపరిచయులాభ...గిన కొలదిమంది చేకాక వారియొక్కయు, నాయొక్కయు వేలవేల హైందవప్రజలునిచ్చిన చందాలేస్మరణచిహ్నరూపమును వహించినవని మీరు తెలియజెప్పితిరి. వారికి హిందూదేశముపట్ల నుస్థిరగాఢానురాగ, మాదేశసంతానుల హృదయములందంకిటి యుత్సాహప్రతిబింబముతో జేరజాలినదని వినుటకు నాకానందదాయకముగా నున్నది. ఈప్రతిమ భావివంశజులకు మీరాభక్తిపూర్వకములను, వారి (రాజుగారి)విశ్వాసానురూపములను స్మరింపజేయుటకై సుప్రసిద్ధ సుందరప్రదేశము...భీకస్మరణచిహ్నముగానిలచియుండునని తలంచుటకు నాకా...సేనానమేతులై యూ...దుజేరియుండిరి. సంస్థానుచున్నది. ఈభావనలు వైవాహుగ్రహమువలన నిరంతరము నావంశజులకును హిందూదేశమునకును బురాణప్రసిద్ధములుగా నుండుగాక!”

చక్రవర్తి క్రిందికి దిగినపుడు కార్యనిర్వాహక సంఘముయొక్క జ్యేష్ఠసభ్యుడు ప్రభువున కీస్మరణచిహ్నముయొక్క సూక్ష్మాకారమును సమర్పించెను. చక్రవర్తి దానినిగ్రహించి సపరివార సమేతముగా స్వస్థానమునకేగెను. దీనిచిత్రపటము 44వ పుటలో గలదు.

శనివారము నాడుదయమున చక్రవర్తి సంస్థానాధీశులకు దర్శనమిచ్చెను. ఆరోజు సాయంత్రి మహారాణికి హైందవస్త్రీలు కానుకలర్పించిరి. ఈసదుద్యమమునకు పాటియాలా మహారాజు, వారిమంత్రియు కారకులు. మహారాణికి బహుమానమును సమర్పించుటకు వెళ్ళిన నారీమణులలో నీక్రిందివారుగలరు. పాటియాలా, కపూర్తలా, మోర్భంజ్, విజయనగరము మహారాణులు, జింజీరబేగము, శ్రీమతిటాటా, మెహతా, హైదరీ, దాదాబాయి, మధోల్కర్ గార్లు మొదలగు యువతీమణులు ను ఈనారీమణులు వజ్రఖచితమును, చిత్రనామాంకితమునగు విశాల చతుష్కోణ మరకతము నొకకానుకగానర్పించిరి. ఈమరకతము ఢిల్లీ మొఘలుల కాలమునుండి వచ్చుటవలన చక్రవర్తినికి తగిన పారితోషకము. రెండవది మధ్యను ఒకపెద్ద పచ్చజిగినీల కంఠహారము. అకంఠహారము యేనుపచ్చలనుకలిగి, ప్రతిపచ్చచుట్టును గులాబిరంగుల వజ్రఖచితమై సుందరతరముగనున్నది. ...బహుమానమును స్వీకరించి యాక్రిందిరీతిని చక్రవర్తిని ఒదలు చెప్పెను.

“మీయాహ్వానముయొక్క సన్మానము నామనంబున స్మరణంబుగనాటినది. నేనసప్పుడట ...వారు వారిప్రియాభివందనములకును సర్వాభక్తిని నా హృదయంగమంబులైన వందనంబుల ప్రేమతోనర్పించుచు, సామ్రాజ్య సోదరీసమాజమునకు ...దురనియమ గోరుచున్నాను. ...స్త్రీలయొక్క క్షేమార్థము నానద్దమానాదినముల...కందరకును సమ్మికనుబుట్టించుటనాసంకల్పము. హైందవస్త్రీలు స్వగృహములందు మంచి...సామర్థ్యముకలిగియున్నదిచరిత్రలవలన ...తల్లులు తమబిడ్డలమనోహృదయంబులందు నా...లకుఫలముగా హిందూదేశములోని చారిత్రము...స్వామిసేవకును, ప్రభుభక్తికిని సువర్ణితములు. ...స్త్రీలలో నెక్కుదిగా నైనను నిశ్చయముగా ప్రబోధమేర్పడుచున్నదని నేనుసంపూర్ణసంతోషముతో గ్రహించితిని. మీపిల్లలు వారిభావిభర్తలకు దగినహితాభ్యస్త సహచరిణులుగాపెరుగుటకై వారివిద్యాభివృద్ధిని మీరందఱు గోరుచున్నారని నానిశ్చయము. మీరిచ్చినకానుక నాకు

మూల్యాభరణముగనుండును. నేనుదానిని నెప్పుడుధరించినను సహస్రయోజనముల భూసముద్రములు మననడుమనున్నను నాభావనలు హిందూగృహములపై బ్రసరించి యీసుఖసమావేశము మఱల మఱలకల్పితమై మీకోమలహృదయములు సమర్పించినప్రేమను సంస్మరించెదను. మీయాభరణము భావిసంతతికి సామ్రాజ్యకులాభరణముగా సంక్రమించి యొకయాంగ్లేయరాణికి హైందవనారీమణులతో గలిగిన ప్రథమసమావేశమునకు స్మరణచిహ్నముగా నుండును. మీరునాపట్లను, రాజరాజేంద్రునిపట్లను బ్రకటించిన మీసత్సంకల్పాభివందనములకు గృతజ్ఞతను దెలుపుచు నేనునుసామ్రాజ్యయోగక్షేమ బలానుసంధానములకై నాప్రార్థనలను మేళగించుచున్నాను"

భానువాసరము సామాన్యముగా శ్రీరాజదంపతులకు విశ్రాంతిదినము. వారాదివసంబున క్రైస్తవప్రార్థనాగారమునకు బోవుట తప్పనిపనిగానుండును. ఆవాడుకప్రకారము డిల్లీయందును ఆదివారంబున ప్రార్థనామందిరమునకుబోయిరి. చెన్నపురిబిషపుగారొకసద్బోధనుజేసిరి.

సోమవారముప్రొద్దున పటాలములకు జెండాల నిచ్చుటలోను, మధ్యాహ్నము పోలోఆటను జూచుటలోను గడుపబడినది.

దర్బారు.

హిందూదేశచరిత్రమునందీదినము సుదినము.ఆరుమాసములనుండిజేయుప్రయత్నము లన్నియు నాదినమున ఫలప్రదలైవి. శ్రీపంచమజార్జిరాజేంద్రుని రాజ్యాభిషేకమతివైభవముతో నేవిఘ్నములునులేక నంతమునొందినది. అభిషేచనార్థమై యొకమహారంగము నిర్మింపబడినది. ఈమహారంగము రెండర్ధచంద్రాకార రంగములనుగిలదిగనిర్మింపబడినది. స్వల్పార్ధచంద్రాకార రంగమునందు రాష్ట్రపాలకులు, వారియధికారాతిథులు, సేనాధ్యక్షులు, స్వదేశసంస్థానాధీశులు, వారియధికారాతిథులు, వారినిమంత్రితులు, విశిష్టప్రేక్షకులు గూర్చొనుటకై 12000 ఆసనములుగలవు. విపులార్ధ చంద్రాకార రంగమునందు 50000 జనులుచూచుటకు దగినయేర్పాటులుగలవు. ఈరంగమునందు 6000 ఆసనములు విద్యార్థులకును, 8000 ఆసనములు నిమంత్రితులకును నిలువుదలచేయబడినవి. స్వల్పరంగమునకునడుమ నొకమంటపముగలదు. ఇదిసంస్థానాధీశుల వినతులను గైకొనుటకై నిర్మింపబడినది. దానికేవల చలువరాతితోను, సువర్ణమండితాంబర శిఖరములతోను పట్టాభిషేకార్థమై యొకసుందరమైన మంటపము నిర్మింపబడినది. దానికిని, పెద్దరంగమునకును నడుమను 20000 సైనికులు నిలుచుటకు స్థావర మేర్పఱచబడినది. ఈరంగప్రదేశమునందే శ్రీవిక్టోరియా మహారాజ్ఞియును శ్రీసప్తమఎడ్వర్డు సార్వభౌముండును హిందూదేశసామ్రాజ్యాభిషిక్తులైరి. మంగళవారము మధ్యాహ్నము పండ్రెండుగంటలకు శ్రీరాజదంపతులు రక్షకభటావృతసమావృతులై రంగస్థలము దు బ్రవేసించిరి. రంగిమంతయు పరమోత్సాహభరితులైన జననివహములతో నింపబడెను. రాజదంపతులు రంగస్థలమందు బ్రవేశించినపుడు 101 ఫిరంగులు కాల్చబడెను సైనికులు తుపాకిబారులతో సన్మానించిరి. బ్యాండులన్నియు నేకముగ జాతీయగీతమును బాడెను. జనులు జయజయధ్వనులతో చక్రవర్తిని చక్రవర్తినిని సంభావించిరి. రాజదంపతు లంతర్మంటపస్థపీఠముల నధిష్టించిరి.

ఈసంకులము మాటుమడిగినతోడనే శ్రీపంచమజార్జిచక్రవర్తి యిటులుచదువ నుపక్రమించెను.

"నేనునేడు మీనడుమను నంతఃపకృతజ్ఞతాజాతమైన నిష్కపట భావములతో నిలబడితిని. ఈయేడునాకును చక్రవర్తినికిని ననేకసత్కార్యానుష్ఠాన సహితంబును నానందకరంబైనను నసామాన్యశ్రమభార సహితంబును నైన యేడుగా బరిణమించినది. కానిమేము వెనుకను హిందూదేశమును జూచినపుడుగలిగిన హృద్వ్యాకులచింతనములు దూరభారములను లక్ష్యముసేయక మాప్రేమకు భాజనంబైన యీదేశంబునకు మరల రప్పించినవి. మేమునుపు స్వగృహ సౌఖ్యముల ననుభవించిన యీదేశమును దిరిగిచూచుటకై నిర్మల ప్రతీక్షతో దూరదేశప్రయాణమును జేయగడంగితిమి. దైవప్రసాదమున నాపూర్వీకుల కిరీటము ప్రాచీనసంస్కారములతోను, గంభీ

రవైభవముతోను నాశిరముపైనుంచబడి జూను 22 వ తేదిన వెస్టిమినిస్టరు ఆబియందు జరిగినరాజ్యాభిషేచనము ను నేనుమీకు స్వయముగఁ బ్రకటించుటకై గతజులైనెల లో బంపినసందేశమందు శ్రుతపరచిన నాసంకల్పమీ యాగమనము వలన ఫలించినది. విశ్వసనీయులైన హిందూదేశప్రజలకును రాజనిష్టగల సంస్థానాధీశులకును, మాయనురాగమును, హిందూసామ్రాజ్య యోగక్షేమములు మాహృదయముల కెంతహృద్యము లైనదియును మహారాణితోఁగూడిన నాసాన్నిధ్యమువలన దెలుపఁదలంచియుంటిని.

మరియును నామహోత్సవ వైభవంబును జూచుటకు నదుపాయము లేనివారు డిల్లీయభిషేచనము నందు బ్రమేయమును గల్పించుకొనుటకు వీలును గలిగియుండవలయునని నాసంకల్పము. నాగవర్నరులు, విశ్వసనీయాధికారులు, నాసామంతులు, ప్రజాప్రతినిధులు, నాహిందూసామ్రాజ్య సైనిక, నియోజికులును గల యీమహాజనసమూహ సందర్శనము పరమాహ్లాద సంతోషకరముగ నున్నది. నాకుధర్మనిష్టతోఁజూపనున్న వారిస్వామిభక్తిని, రాజభక్తిని నేనుసంపూర్ణసంతోషముతో స్వయముగస్వీకరించెదను. ఈప్రఖ్యాతసమయమున ప్రభువులను, ప్రజలను, సానుకంపభావమును, సానురాగహితాభిలాషయును, నాతోనేకీభావులను జేయుచున్నవను భావము నాహృదయస్థమైనది. ఈభావప్రదర్శమున కనురూపముగా నారాజ్యాభిషేకమును ప్రత్యేకసమీపానుగ్రహమునుదెలుపు విశేషలాంఛనములతో స్మరణీయముగా జేయనిశ్చయించితిని. వాటిని యీమహాసభకీరోజున ముందునా గవర్నరుజనరలుద్వారా ప్రకటింపించెదను.

మీయోగక్షేమసంతోషములకై నాకుగలసద్భావమును, మీహక్కులను, స్వానుభోగములను గాపాడుటకై పూజార్హులైన మాపూర్వికులు చేసిన ప్రతిజ్ఞలను నేనుస్వయముగ పునఃప్రతిపాదితములనుఁ జేయుటకునునా కీతరుణము చిక్కినందులకు నేనానందించుచున్నాను.

పరమేశ్వరుని యపారకృప నాప్రజలనుగాపాడుగాత! వారియోగక్షేమాభివృద్ధికైన నాసకలప్రయత్నములందును నాకుదోడ్పడుగాత!

సామంతులకును, ప్రజలకును, ఇచటనున్నయందరకును నాసానురాగాభివందనము లర్పించుచున్నాను."

రాజప్రతినిధి, సేనాధిపతి, సామ్రాజ్య సభాకార్యనిర్వాహకులు, హైదరాబాదు, బరోడా, మైసూరు, కాశ్మీరము, రాజపుత్రస్థానము, మొదలగు సంస్థానాధీశులును, వంగరాష్ట్రోన్నత న్యాయాధీశులును సామ్రాజ్య శాసనసభాసభ్యులును, చెన్నపురిగవర్నరు, వారికార్యనిర్వాహకసభికులు, వారికిసంబంధించిన సంస్థానాధీశులు, చెన్నపురిరాష్ట్రీయ ప్రతినిధులు యీతీరుననే బొంబయిమొదలగు రాష్ట్రముల రాష్ట్రపాలకాదులును రాజదంపతులయెదుటనిలిచి సవినయ వినమితోత్తమాంగములతో నొకరివెనుకను నొకరు దమప్రభుభక్తిని వెల్లడించిరి.

ఈకార్యక్రమానంతరము శ్రీరాజదంపతులు చేతులను గలిపికొని సువర్ణఛత్రాచ్ఛాదితులై సింహాసనంబులు గల మంటపంబులంజేరిరి. వారులేచిన వెంటనే సకలజనులు నిలఁబడిరి. శ్రీరాజదంపతులు సింహాసనముల నధిష్ఠించిన పిమ్మట రాజప్రతినిధియును, మంత్రియును, పరిజనులును సింహాసనమునకు ప్రక్కను నిలువఁబడిరి. దర్బారు సంస్కారాధిపతి సర్ హెన్రీమెక్మాహను రాజానుమతిని దర్బారును వ్యక్తీకరించెను. ప్రతీహారులీవార్తను ఘోషించిరి. మంగళతూర్యపటహనినాదంబులును, వాదిత్రగణమంగళ వాద్యంబులును, ప్రజల జయజయాశీర్వాద నాదంబులును బ్రతిధ్వనిల్లును సంతోషాబ్ధి తరంగములవలెఁ బొంగిపొరలి మహారావములతో మిన్నంటెను.

పిమ్మట దర్బారు సంస్కారాధిపతులీ విధమున రాజశాసనమును బ్రకటించిరి.

శ్రీమహారాజచక్రవర్తిగారి రాజప్రకటనము.

శ్రీజార్జి మహారాజచక్రవర్తి.

మాప్రభుత్వపు ప్రథమసంవత్సరమగు, క్రీస్తుశకము వేయిన్ని తొమ్మన్నూట పదవసంవత్సరపు జూలైనెల ది 19 వ తేది గలిగినట్టియు నవంబరునెల ది 7 వ తేది గలిగినట్టియు మారాజప్రకటనముల మూలమున, వేయిన్నీ తొమ్మన్నూట పదునొకండవ సంవత్సరపుజూను నెల ది 22 వ తేదిని సర్వశక్తుడగు భగవంతుని కృపాప్రసాదముచే మారాజ పట్టాభిషేక మహోత్సవమును జరుపగ[illegible]

రాజచిత్తమును ప్రకటించి వ్యక్తపరచియుంటిమిగావునను; కడచిన జూనునెల ది 22 వ తేది గురువారమున సర్వేశ్వరుడగు భగవంతుని కృపాప్రసాదమువలన, పైనిచెప్పిన మహోత్సవమును జరుపగలిగితిమి గావునను, పైనచెప్పిన మహోత్సవమట్లు జరిగినదని మాహిందూరాష్ట్రములలోని ప్రేమగల మాప్రజలకు మేము స్వయముగా తెలియపఱచుటయును, మాగవర్నరులను లెఫ్టినెంటు గవర్నర్లను, మాయితర ఆఫీసర్లను, మాసంరక్షణలోనున్న స్వదేశరాజులను, సంస్థానాధిపతులను, ప్రభువులను, మాహిందూసామ్రాజ్యపు పరగణాలన్నిటిలోను ఉన్న మాప్రతినిధులను, మాసన్నిధికి బిలుచుటయును, మా అపేక్షయు అభిలాషయునై యున్నదని మేము మాప్రభుత్వపు ప్రథమ సంవత్సరమగు క్రీస్తుశకము వేయిన్ని తొమ్మన్నూట పదునొకండవ సంవత్సరపు మార్చినెల ది 22 వ తేదిగల మారాజప్రకటనము మూలమున విశదపరచియుంటిమిగావునను;

ఇప్పుడు మేము మా రాజప్రకటనముగు దేనిమూలమున దానిని విశదపఱచుచు మాఆఫీసర్లందరికిని, ఢిల్లీలోనమావేశమయియున్న రాజులకు సంస్థానాధిపతులకు ప్రజలకుఅందరికిని, మహారాజచక్రవర్తిగా మాపూర్వాశీర్వాదములతో సంగి ఇండియాసామ్రాజ్యముయెడలమాకుగల గాఢవాత్సల్యమును అందలి క్షేమాభ్యుదయముల విషయమున మాకున్నట్టియు సర్వదాఉండునట్టియు, శ్రద్ధను దృఢముగా స్పష్టపఱచుచున్నాము.

మాప్రభుత్వపు ద్వితీయసంవత్సరమైన వేయిన్నితొమ్మన్నూట పదునొకండవ సంవత్సరపు డిశంబరునెల ది 12 వ తేదిని, ఢిల్లీ పట్టణములో మాయాసానమునుండి సాదరుచేయబడినది.

శ్రీమహారాజ చక్రవర్తిగారిని భగవంతుడు రక్షించుగాక.

"ఫోర్టుసెంటుజార్జి గజెట్టునుండి ఎత్తి వ్రాయబడినది"

అవుడు తూర్యనాదంబులును, వాదిత్రగణ శోభనవాద్యంబులును, జనాశీర్వాదంబులును, తుపాకుల బారులును ఫిరంగిగుండ్లును శ్రీ మేరీమహారాజ్ఞీ సమేతుడైన శ్రీ పంచమజార్జి రాజేంద్రుని ఢిల్లీరాజ్యాభిషేచనమును దిగంతంబులందు వ్యాపింపజేసెను. ఈసంకుల మాగిన పిదప గవర్నరుజనరలు రాజాజ్ఞానుసారముగా యీక్రింది వరదానములను దెలియజేసెను.

1. విద్యాభివృద్ధికై ప్రతియేటయేబదిలక్షల రూప్యములనునధికముగనిచ్చుట. 2. ఏబదిరూప్యములు తక్కువజీతముగలయుద్యోగస్థులకు నెలజీతములో సగముదు బహుమానముగ నొసంగుట. 3. హైందవ సైన్యాధికారులకు సయితము సాహస ధైర్యములకై విక్టోరియాక్రాసుపతకమునిచ్చుట. 4. సంస్థానాధీశులు రాజ్యభారమును వహించునపుడు నజరానాల నిచ్చుపద్ధతిని మాన్పుట. 5. ఖైదీలను కొందరిని విడుదలచేయుట. స్వల్పఋణములకై ఖైదులోబెట్టినవారు విడుదలజేయుబడుట. 6. ప్రసిద్ధ పురుషుల కీనామిచ్చుట. 7. సైన్యాధికారుల వితంతువుల కాజన్మాంతముపవేతనమిచ్చుట మొదలగునవి. ఈప్రకటనానంతరము ప్రతీహారులును, సైనికులును, ప్రజలును శ్రీరాజదంపతుల నేకగ్రీవముగ నభినందించిరి. రాజదంపతులు వినయవినమితోత్తమాంగములతో ప్రజలనభినందించుచు నంతర్మంటపమునకుబోయిరి. అవుడు శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి యీక్రింది మార్పులను బ్రకటించెను.

1. రాజధానిని ఢిల్లీకిమార్చుట, 2. గవర్నరుతోగూడిన వంగదేశరాష్ట్ర నిర్మాణము, 3. బీహారు, చోటానాగపూరు, ఒరిస్సాలనుజేర్చి ప్రత్యేకరాష్ట్రమును నిర్మించుట. 4. అస్సామునకు ఛీఫుకమీషనరును నియమించుట. ఈప్రకటనము శ్రోతలసమక్షమున బిడుగువలెబడెను. వీనినామోదించువారు కొందరు. ఖండించువారుకొందరు. నిందించువారు మరికొందరు. వినియూరకొన్నవారు కొందరు. ప్రతీహారులాసమయమున పటహతూర్యనినాదములతో దర్బారును ముగింపునకుదెచ్చిరి. శ్రీరాజదంపతులు దమ గుఱ్ఱపుబండినెక్కి సకల జనాశీర్వాదంబులను గైకొనుచు స్వకీయ శిబిరమునకుబోయిరి. రాజప్రతినిధియు ను నితరులును వారి గౌరవానుక్రమణముగ స్వకీయ వాసస్థలములకుం బోయిరి.

దర్బారురంగమును జూపు చిత్రపటములు 6 దీనియందుగలవు. 47 పుటలో నుపరిభాగమునగల పటము సింహాసన మంటపమును బ్రదర్శించుచున్నది. శ్రీచక్రవర్తి చక్రవర్తినులు దానియందు నిలబడియున్నారు. ఈ మంటపమున కొకవైపున సైనికులును రెండవప్రక్కను ప్రేక్షకులునుగలరు. అప్పుటయందున్న రెండవపటము రాజదంపతులకు గౌరవరక్షకులుగానుండిన రాజకుమారుల పటాలమును జూపుపటము. 49 పుటయందలి పటము

అంతర్మంటపమును జూపుచున్నది. రాష్ట్రపాలకులు వారియతిథులు, సంస్థానాధీశులు వారి యతిథులు మొదలగు వారామంటపమునకు వెనుకతట్టున పెద్దమంటపమునందును దానికి బ్రక్కనుగలరు. 50 పుటయందుండుపటమును నాభాగములో నుత్తరదిశను దెలుపుచున్నది. 51 పుటయును 47 పుటయందలి విషయమును వ్యక్తీకరించుచున్నది. 52, 53 పుటలయందలి పటములు దర్బారు పెద్దరంగములోని సామాన్యజనులను సైనికులను బ్రదర్శించుచున్నది. ఈపటములన్నియును 600 గజములు మధ్య కొలతగల ప్రదేశమును బ్రదర్శించుచున్నవి.

ఈపటావలోకనంబున దర్బారురంగ వైశాల్యంబును, సింహాసన మంటప సౌందర్యంబును, సామంతరాజుల వైభవంబును,విపులసేనాబృందంబును, మహాజననివహంబును,రాజ్యాభిషేచనంబును జనులరు లూహింపనోపుదురు.

మంగళవారమురాత్రి రాజశిబిరమునందు 4000మందికి గొప్పవిందు సేయబడెను. ఢిల్లీలోనుండు ప్రముఖులందఱావిందారగించవచ్చిరి. హైందవస్త్రీలు సహితము దివ్యాంబరాభరణాలంకృతలై వచ్చియుండిరి. రాజదంపతు లతిథులతో సదయహృదయులై మాటలాడుచు వారికానందమును గలిగించిరి. బుధవారముప్రొద్దున శ్రీమేరీ మహారాజ్ఞి మహారాణులకును, రాకుమారికలకును, ఆతిథ్యము నొసంగెను. భోపాలు బీగము, బరోడామహారాణి, ఇందిరా రాజకుమారి, బర్మా రాజాంగనలు మొదలగు నూర్గురు రాజాంగనలు వచ్చియుండిరి. చక్రవర్తిని వారు లొసగడనిచ్చిన కానుకలకై ప్రత్యేకముగా ప్రతిసుందరాంగికిని వందనము లర్పించెను. బుధవారముసాయంత్రి రాజదంపతులు కోటలోని దివానిఖాను మందిరసామీప్యమున తోటవిందునుజేసిరి. ఈవిందున కనేకవందల జనులువచ్చిరి. ఆదినముననే రాజదంపతులు కోటబురుజులపై నిలిచి బాదుషాహి మేలాలోని లక్షలకొలది జనులకు దర్శనమిచ్చిరి. చూచినవారందఱును పరమోత్సాహాభరితులై రాజదంపతుల గొనియాడిరి. గురువారము ప్రొద్దున బద్లికీసరయి ప్రదేశమున 50000 సైనికబృందము గూడినది. ఈసైనికబృంద విమర్శనార్థము చక్రవర్తి యశ్వారూఢుడై చనుదెంచెను. సామ్రాజ్ఞియును గుఱ్ఱపుబండినెక్కి వచ్చెను. చక్రవర్తి స్వయముగ సేనాధిపతితో గూడి సేనాదళంబులం బరీక్షించెను. అనంతర మాంగ్లేయపతాక మవరోహింపఁబడిన స్తంభసామీప్యమున నశ్వారూఢులై చక్రవర్తియును, సేనాధిపతియును, రాజప్రతినిధియును నిలఁబడిరి.

సప్తదళములుగా విభజింపఁబడిన సైన్యమంతయును ప్రతిదళమునందును శతఘ్నీదళము, తురంగదళము, పదాతిదళము, పరిచారదళము మొదలగు దళములతో గూడిన సప్తదళంబులును చక్రవర్తి ముందుగా నరుసకిరువదియైదుమందిగల వరుసలుగా మందగమనముతోను, పిమ్మట ద్విగుణీకృత వేగముతోను, ననంతరము త్వరగమనముతోనుబోయిరి. బ్రిటిషు సైన్యవిన్యాసానంతరము సామ్రాజ్య సామంత సైన్యమును నీరీతిని గమనమును జేసిరి. సామ్రాజ్య సామంతసైన్యమును జూచినపుడును బ్రిటిషుసైన్యమును జూచినపుడును వీరానేకములు దేశాభిమానము జూపరుల కవితర్కితముగ జనించినవి. రాజపుత్రసంస్థానాధీశులువారి సైనికబృందములకు స్వయముగ నాయకత్వమువహించి వారి లోకవిఖ్యాత పౌరుషప్రతాపములను బ్రకటించిరి. ప్రతాపసింహ మహారాజును జూచినపుడు జను లుత్సాహాభరితులైరి. నిజాము మహారాజు తన సైన్యమైన యొంకెలకారాటములకు నాయకత్వమును వహించెను. భావనగరు జోధపూరు రాజకుమారుల వీరోత్సాహమునుజూచిన వారందఱును వారలనభినందించిరి. ఈసైన్యవిన్యాస సన్నివేశము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యబలమును భరతవర్ష భావిజనుల బుజాశక్తులను గనులఁగట్టినట్లుండెను. వీరాభిమాన వినాశము దేశదుస్థితికి మూలమైనది. దేశమునందు శాంతి ప్రబలుటచే జనులందు వీరాభిమానము బ్రిటిషుపరిపాలనా లాభమువలన వర్ధిలుచున్నది. సైన్యవిమర్శన పటము 54 పుటయందుగలదు.

శుక్రవారమునాడు చక్రవర్తి నూతన ఢిల్లీనగరమునకు శంకుస్థాపనమును జేసెను. శంకుస్థాపనమునకు చక్రవర్తి యొకరాత్రిని చక్రవర్తిని రెండవరాత్రిని నియుక్తస్థలములోనుంచిరి. ఆరోజునను రక్షకభట విమర్శనమును మల్లయుద్ధ ప్రావీణ్యమును జూడబడినవి. శనివారము మధ్యాహ్నము ఒకగంటవేళ చక్రవర్తి వేటాడుటకై నేపాళ దేశారణ్యమార్గమును బట్టెను. చక్రవర్తిని విశ్రాంతికై యాగ్రాకోటకుబోయెను, శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రుని నిర్గమ సమయమునందును నాగమన సమయమునందువలె నధికారులు సామంతులును నుత్సవశ్రేణిగా నేర్పడి చక్రవర్తిని వీడుకొలిపిరి.

చక్రవర్తికి వేటాడుటయందు మంచిప్రజ్ఞగలదు. వారిగురి యమోఘము. నేపాళదేశారణ్యములందనేక పులులను, ఖడ్గమృగములను, భల్లూకములను, నితర క్రూరసత్త్వములను శ్రీవారు సంహరించిరి. వేటచిత్రపటములు 70 పుటలోగలవు. శ్రీ మేరీమహారాణి రాజపుత్రస్థానమునందలి సుప్రసిద్ధ స్థలములను నాగ్రాయందలి దివ్యమందిరములను జూచుచుం గాలమును గడపెను. ఆగ్రాకోటయందు సామ్రాజ్ఞిని జూపు చిత్రపటము 71 పుటయందుగలదు.

రాజదంపతు లిద్దరును పాట్నా సామీప్యమున రైలుబండిలో గయాసికొని 31 తేదిని కలకత్తా నగరమునుం జేరిరి. కలకత్తానగర పారిశుద్ధ్య సంఘమువారు శ్రీ రాజదంపతులకు స్వాగతంబు నొసంగిరి. వంగవిభజనోపసంహారమువలన వంగదేశీయులు మిగుల తృప్తియుతులై, రాజభక్తిపూరితులై పరమోత్సాహభరితులైరి. కలకత్తానగరమునందుం బ్రదర్శింపంబడిన రాజభక్త్యుత్సాహములు బొంబయి ఢిల్లీనగరములందు జూపంబడియుండలేదు. వంగదేశవాసులకుత్సాహము సహజగుణము. రాజానుగ్రహమువలన వారియుత్సాహము శాంతిభూయిష్ఠమై రాజారాధనమునకై మరల్పబడినది. కలకత్తానగరమునందు రాజసాన్నిధ్యమును బ్రకటించుటకు రమ్యమైన యుత్సవంబులు జరుపబడినవి. వాటికి సంబంధించిన చిత్రపటములు 69 పుటయందుగలవు.

జనవరి 8 వ తేదిని కలకత్తానువదలి 10 బొంబయిచేరిరి. ఆదినమునందే మెదీనా పొగయోడనెక్కి స్వదేశోన్ముఖులైరి. శ్రీరాజదంపతులు బోటునెక్కబోవుటను దెలుపుపటములు 71 పుటయందు గలదు.

దర్బారు ఫలము.

శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రుడు గత జానుమానమునందు ముందింగ్లాండులో రాజ్యభారముతోబాటుగ నితరభారములను స్వీకరించెను. ఆభారములను నధికారులకును, ప్రజలకును, సామంతరాజులకును విశదీకరించుటకు దర్బారవసరమైనది. శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి సామ్రాజ్యాధిపతి, సేనాధ్యక్షుడు, పౌరశ్రేష్ఠుడు, పవిత్రగృహస్థధర్మపరిపాలకుడు, శౌర్యగాంభీర్యాది గుణపోషకుడు, దానధర్మనిర్మాణకుడు, సదాచార శిక్షకుడు. ఢిల్లీనగరములో దర్బారు మహోత్సవములను జూచినవారికి రాజేంద్రుని యీగుణ విశేషములు బోధ్యములగుచున్నవి. రాజ్యాధిష్ఠాతలకుగల గౌరవ వైభవాధికారములు జనులకు నిర్ధారించునట్టులు వారిబాధ్యతలు స్ఫురించుట దుర్లభము. శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి పరసామ్రాజ్య స్వామ్యత్వమనకనువుగ నొకవేళను మంత్రిపుంగవుల నిర్ణయముల విమర్శించుచుండెను. ఒకసమయమున సేనానివహముల బరీక్షించుచుండెను. ఒకకాలమున సంస్థానాధీశులను నధికారులను సంభావించుచుండెను. ఒకప్రొద్దు పౌరునేయములై యాటలనాడువారి కుత్తేజమును గలిగించుచుండెను. ఒకదినమున సద్గృహస్థుల నతిథిసత్కారముల సంతృప్తులంజేయుచుండెను. ఈవిధమున చక్రవర్తికాలమంతయును సామ్రాజ్య హితార్థము వినియోగమగుచుండెను. రాజేంద్రుడు దన యాగమనము వలన నధికారులకును, ప్రజలకును బ్రత్యక్షముగ నీతిన్యాయపాలనశీలమును బోధించెను. సామ్రాజ్యపౌరులలో నగ్రగణ్యులై రాజేంద్రునివలె నధికారులును, ప్రజలును స్వకీయ సుఖలాభములను బాటింపక సమయానుసారముగ బ్రజాదేశహితార్థమై పాటుబడవలసియుందురు.

రాజాగమనఫలము.

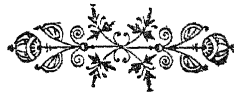
శ్రీపంచమజార్జి చక్రవర్తి నిష్కపట ప్రసంగములు శ్రీవారికి హైందవులపట్లగల సదభిమానానురాగములను వెల్లడించుచున్నవి. ఆరేండ్లకుబూర్వ మీదేశమును యువరాజుగా సందర్శించినపుడు దేశముపై దృఢానురాగమేర్పడి బ్రిటిషు హిందూదేశాధికారులకు అనుకంపా సందేశమును బ్రకటించెను. ఢిల్లీ దర్బారు ప్రకటనలయందు స్వకీయ హృదయస్థ దయానురాగములను వ్యక్తీకరించెను. కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయ సమ్మానపత్రమునకు బ్రత్యుత్తరమిచ్చుచు హైందవులకు ఆశ యను బ్రత్యయవచనము నుపదేశించెను. స్వదేశోన్ముఖులైనపుడు బొంబయి శాసనసభాసభ్యుల సన్మానపత్రమునకు నైకమత్యము అను మహామంత్రము నుపదేశించెను.

అధికారులు, అనధికారులు, హిందువులు, మహమ్మదీయులు, అతివాదులు, మితవాదులు, సామ్రాజ్యవాదులు, ప్రజాహితార్థవాదులు, యూరపియనులు, హైందవులు రాజభక్తిని బ్రకటించుట కేకభావముతో బ్రవర్తించిరి. హిందూదేశ కల్యాణమున కీయేకభావత్వము మూలమని దర్బారువలనను, రాజోపదేశమువలనను గ్రహింపనగును.

హిందూసామ్రాజ్యము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునకు శిరోభూషణమను లోకోక్తి ఢిల్లీదర్బారువలన ధృవపడినది.

రాజప్రతినిధిద్వారా హైందవప్రజలును, సామంతరాజులును, బ్రిటిషుద్వీపవాసులకు బంపిన వాత్సల్య సందేశము హైందవులకు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునందుఁ బౌరత్వ ప్రయోజనమును బ్రకటించుచు సామ్రాజ్యములోని యంతర్భాగములకు హైందవులపట్ల గౌరవమేర్పడుటకును, బ్రిటిషుద్వీపములకును హిందూదేశమునకును గల సంబంధము ప్రేమపాశబద్ధమై సామ్రాజ్యాభివృద్ధికిని హిందూదేశాభివృద్ధికిని దోడ్పడుటకునుఁ బ్రయోజనకారికాగలదు.

ఢిల్లీదర్బారువలన హిందూదేశ చరిత్రయందొక నూతనయుగ మేర్పడినది. ఆయుగస్థాపనమునకుఁ గారకులైన శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రులును శ్రీమేరీమహారాజ్ఞియును భగవదనుగ్రహమువలన నాయురారోగ్యైశ్వర్యవంతులై వర్ధిల్లెదరుగాత!

నాల్గవసంవత్సరాదిసంచిక.

ఇది క్రొత్తవిధమున ముద్రింపఁబడును. సంచికయంతయును దళసరియైన తెల్లకాగితములపైన ముద్రింపఁబడును. దానియందు సుందరమైన చిత్రపటములుండును:—

1. హిందూదేశమునందలి పుణ్యక్షేత్రములు, హిందూదేవాలయములు. 2. సుందరమందిరములు. 3. రమ్యస్థలములు. 4. ప్రాచీనమందిరములు 5. బౌద్ధస్తూపములు. మొదలగు వాటి సచరిత్ర చిత్రపటములు చక్కగా ముద్రింపబడును.

ఆంధ్రదేశమునందలి దేవాలయములు, బౌద్ధస్తూపములు, సుందరమందిరములు, రమణీయప్రదేశములు మొదలగువాటి చిత్రపటములను వాటి చరిత్రమును త్వరగాపంపుట కాంధ్రదేశీయులు ప్రార్థితులు. ఈపెద్దసంచికను ముద్రించుటకు కాలముపట్టునుగాన రెండుమాసములలో ముద్రణమారంభమగును.

సంచికకు సంబంధించిన క్రొత్తయభిప్రాయములను దెలిపిన నవి వదనపూర్వకముగ గ్రహింపఁబడును.

పత్రికాధిపతి.

ఉ. క్రూరఋణప్రదాతలకుఁ గోల్పడి సర్వధనంబు జీవనా
ధారము లేక, దీనులయి త్రాగఁగ గంజియుఁ గట్ట బట్ట లే
కారటమొంద పాలితుల హైన్యతఁ బాపఁగ నేర్పవృత్తి పెం
పారఁగఁ జేయ బెట్టుబడి పాలి నొసంగుచునుంటిరుత్కృపన్.

మ. సకుటుంబంబుగ వచ్చి చూపి మునుముంద ఢిల్లి ఢిల్లీపురిం
బ్రకటామేయ నృగేంద్ర పీఠముపయిం బట్టాభిషేకంబు నొం
దికడున్ రాజిలుచున్న మిమ్ము ధరణిన్ దీర్ఘాయురన్వితులన్
సకలారాధ్యుఁడు దేవదేవుఁడు పరంధాముండు సేయుంగృపన్.

మ.రా.శ్రీ, సుబ్బనరసయ్యగారు.

శ్లో. శ్రీవిక్టోరియ రాజ్ఞిసూను జనుషే సర్వంతు సన్మంగళం
లోకానాంహితకారిణే సుమహితే నీకాజేశపూర్వాన్నృణాం
మేరీరాజ్ఞిధవాయయః కరుణయా పాతిస్మ సర్వాః ప్రజా
స్తస్మై స్మపంచమజార్జి నామలవతే పుత్రాయయద్వర్ధప్రభోః.

మ.రా.శ్రీ, సూరివరపు సోమయాజులుగారిచే రచితము.

చం. వితయగుచైదముల్ మరచి విక్రమ మొప్పగ మత్తశత్రుసం
తతిరిలగూల్చి శిష్టులను తద్దయుఁ బ్రోవఁ శక్తియుక్తుడై
పతియగుసుతుల్ హితుల్ ప్రజలు సంతసమొందఁగ రాజ్యలక్ష్మిదా
చతురత నేల నేర్పొసగి జార్జిని బ్రోచుత నేతయూతమై.

చం. సరవగు రాంబులెల్ల బహువర్ణగ గూర్చి నిరంతరంబు శ్రీ
కరముగ జార్జి వంశతతికి గౌరవ మొప్పగ జేసి యొల్లెడన్
తిరమగు సద్యశంబొసగి దేశములెల్లయు నేలనూరువ
త్సరములు బ్రోచుగాక మనజార్జి నృపున్ పరమేశ్వరుండిలన్.

మ.రా.శ్రీ, డబీరు నారాయణమూర్తిశర్మగారు.

సీ. ఏరాజరాజేంద్రు ధీరతావిభవంబు, విభవంబు ప్రభులోక విభుల
కెల్ల, ఏమహాదేవుని ప్రేమోపయోగంబు, యోగంబు కలుషా
త్మగోగులకును, ఏలోకపూజితు శీలతాత్యాగంబు, త్యాగంబు
దారిద్ర్యమవనిజనుల, ఏసత్యవాగ్ధుర్యహిత నిత్యపుణ్యంబు, పుణ్యం
బు సప్తసముద్రతతికి. గీ. ఎవరలఘునాధికార మహిమచేత, గు
రుతరాధ్యులగాఁ జేయుఁ, బురుబుధాళి, నట్టిశ్రీజార్జి రిపుకరిమాహర
ణమూర్తి ప్రబలవర్తి కీర్తి పరిపూర్తి-బడయుఁగాత!

మ. ధరిత్రీకీర్తిందులలంతిగాలసితహిం * మాదేశరాజ్యంబును
త్స్వభావాప్తివమానుషీయమహిమా * సంపత్తిమైఁ బేర్మియై
భువనశ్లాఘన ధర్మకర్మగరిమల్ * పాల్పొందిపాలింప శ్రీ
భవుఁడైదవ జార్జి లోకికమునన్ * బాహుల్యశక్తిప్రభల్.

శా. పర్జన్యాది దిశాధినాధసంభవ * ప్రాచీన్యలావణ్యమున్
ఖర్జూరాచల పాలనేశమహిమా * నందంబు నాజ్ఞోల్లసత్
గర్జాహుంకృతరింఖదా సుభయదా * క్రాంతారివర్గత్వమున్
జార్జీంద్రుండిరువాగుగాఁ బడయుతన్ * సర్వజ్ఞదాక్షిణ్యతన్.

మ.రా.శ్రీ, కె. శ్రీనివాసాచారిగారిచే రచితము.

కం. ఎడుగర్దభూమిభర్తకుఁ, గొడుకై విక్టోరియాకుఁగూర్చుమనుమఁడై,
కడువిఖ్యాతింగాంచిన, నొడయని జార్జిని విష్ణుఁడు డర్విప్రోచున్.

కం. దూరముఁ జూడక తనపరి, వారముతో హిందుదేశపట్టముకొరకున్
గూరిమిమీఱఁగ వచ్చిన, జారిజికోయనవునుశౌచాలఁగ నోసఁగున్

మ.రా.శ్రీ, చిట్టా శేషాచలంగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఉ. అర్జున విక్రమప్రకట హాసితశౌర్య విజృంభణుండు స
ధూర్జటి వైభవాస్పద విభూతవిభూతి సమేత సర్వదో
ష్ప్రార్జితకీర్తి సత్కమలపాళ్యభి మండిత దిక్సతీగళు
జ్జార్జి సుచక్రవర్తిని విశాలదయన్ హరిబ్రోచుగావుతన్.

ఉ. గర్జదహంక్రియన్ పిడుగుకైవడి ఢీకొను సింహవట్లు వి
స్ఫూర్జిత వృత్తిశాత్రవుల బృందముపైబడి రక్తపూరము
ల్మార్జవగా నిజాసిగొని మార్తురదృంచెడి శౌర్యమూర్తినా
జార్జిసుచక్రవర్తిని విశాలదయన్ హరిబ్రోచుగావుతన్.

ఉ. సర్జకపాదపద్వయము సందిటరోటబెకర్చి త్రోసియా
నిర్జరశాపముల్గడుపు నీరజనాభుడు శౌరిమాధవుం
డర్జునసారధిత్వపదమందిన కృష్ణుడు సార్వభౌముని
జ్జార్జిసు చక్రవర్తిని విశాలదయన్ హరిబ్రోచుగావుతన్.

మ.రా.శ్రీ, వోలేటి నరసింగరావుగారిచే రచితము.

శా. శ్రీమజ్జార్జిమహావనీ విభుడు మేరీరాజ్ఞియుక్తంబుగా
సామంతాళికిరీటఘాటకుసుమాపమ్మాన పాదాబ్జుడై
క్షేమప్రక్రియ ఢిల్లి పట్టణమునన్ శ్రీమీరహిందూరమా
సామ్రాజ్యంబభిషేకమున్ గనియె సౌజన్యశ్రేణి కీర్తింపగన్.

ఉ. శ్రీకరుడైనజార్జి విభుసేవల నెంతయు భక్తియుక్తమై
ప్రాకట వైభవస్థితిని పౌరులచిత్తము సంతసిల్లగా
జోకడిశంబరాఖ్యనెలశోభితమా పదిరెండుతేదిసన్
వీకదలిర్ప గోటిఫలిపీటము సల్పిరి సాంపుతోడుతన్.

మ. రా. శ్రీ, యన్. కూరత్తాళ్వార్ అయ్యంగారు.

శ్రీభారత యాంధ్రగీతము, సుగంధివృత్తము.

దేవరాజ చక్రవర్తి ప్రసన్నుఁ బ్రోవుమా
చేవగల్గి మమ్ము నేలఁ జెల్మిబల్మిఁ గావుమా
శాత్రవంబడంచి మైత్రిశాస్త్రవృద్ధిఁ జేయుచున్
గాత్రశక్తిహస్తశిల్ప కార్యభారమూనుచున్
మాతృభక్తి రాజునందు మానకెందునందఱున్
చిత్రవస్తుకల్పనంబు చేసివృద్ధిఁ గాంచగన్.

సీ॥ మా రాజ్యచక్రమం దారూఢముగ సత్య సంధత న్యాయము కాంతిఁ గూర్చు। ఆవరంబున దేవయాశీర్వదింపుము నిగ్రహింపక మమ్ము నుగ్రహించి। రాజులు ప్రజలను రంజించుటను గల్గి ప్రజలు రాజులయెడ భక్తిఁ గొలిచి। ఐకమత్యంబున నలరి హిందూదేశ జనులకందఱ మను సమతఁ బెరుగ గీ. అతఁడు దీర్ఘాయువును బొంది యాదరమున ప్రజలవంతల నడఁగించి వారి సుఖమె। తనసుఖముగ నిరూపించి ధర్మమూన దేవ మా చక్రవర్తిని గావుమెపుడు.

సీ. నేలపాటును దుడ్డునిలుకడతో మేము, కూలిపనుల్ చేసి కూర్పఁ జేయు। ధనధాన్య సంపదల్ తగఁ గూర్చి సార్థించి బాగొంద బవరిత్యోగ కలిచి దేశభాంధవ్యంబు కోశసాహిత్యంబు చవపుసామ్ముల నేర్చి సజ్జనుల యి, వాంఛితకమేము తూఁడదరులముగాక యా త్మ్యకలంకనంబు డి వెరుగ గీ. అతఁడు దీర్ఘాయువును బొంది యాదరమునఁ బ్రజలవంతలనడఁగించి వారి సుఖమె తన సుఖముగా నిరూపించు ధర్మమూన దేవ మా చక్రవర్తిని గావు మెపుడు.

మ. రా. శ్రీ, కేసిరాజు సీతారామయ్యగారు.

సీ. దిటమైనదోపంపు తిమిరంబులపుంజ కరముల కమలింతగములన లము। దిక్కులకొంత వింత తెలివికేకూజంగ సరిబృందములు క్రీడ లడు గుపడఁగ। క్రమముగా నిండారు క కొల్లల చైవాటఁ గువలయంబున కె రు కొదలు దీఱ। పరతంబు తనకెందు వస్న్గ ఘనిమొప్ప న ర్మిలితోడ నుండఁతముబూన। నవయుల్లా సాద్రి గర్భప యోంబు రా। నవయమొంది యశోజ్యోత్స్న లావళనట్టి। జార్జిచ్ఛచంద్రుఁ డా మేరి సరగఁ గూడి। భువిని పాలింపఁ దైవంబు బ్రో చుఁగాత!

సీ. ఘనభూషభూమ సంజనితాంబు భృత్ప్రేమ గంధసామజయాన కన కగాత్రి। సౌధాగ్రఘటిత ధ్వజవ్వరముంధిను స్తని ప్రస్ఫుటాహస్త విశాల గృహప। రంపరాబద్ధతోరణకంజదళ నేత్ర రంభోరువును ధీవిరాజమాన। ప్రముదాంగుళీభూత వల్లకీసుస్వర ప్రౌఢామ ముకుర కపోలయైన। ఢిల్లీపురలక్ష్మిఁ జేపట్టి దేవమాఱ। శ్రీలదైవా ర పట్టాభిషేకమొందు। జార్జి ప్రభువును మేరి నిశాశ్వతముగ। భువినిపాలింప దైవంబు బ్రోచుఁగాత!

మ. రా. శ్రీ, త్యాడవీరపరసావతిగారు.

సీ. వేయికన్నులజూచు వేడుకి న్నాళ్లకు గలిగెనో యంచు సంక్రందనుండు। రెప్పవేయక గను చూప్పనకుఫలంబు గలిగె నేడని తెరగంటిమూక। ద్విసహస్రజిహ్వలఁ గనటుదీరనుతించు సమయము బ్బెనటంచు సర్పరాజు। పలుకుల చెలిసన్న పలుకునకుఫలంబుఁ గలిగె నేడను మను పలుకువెలది. గీ. హర్షమందిరి జార్జిపట్టాభిషేక। సంభ్రమముగాంచ వినుతించ సకలభావ। లను ప్రవేశించఁ దరమె భూజనులకెల్ల। వసుధఁ బట్టాభిషేకోత్సవంబుఁ బొగడ.

సీ. చిరకాలమీ వసుంధర లిండియారాజ్య మేలుగా వర్తయంచు నెల్ల జనులు। కలకాల మీదంపతుల నేక రాజ్యాధిపతులు గావలెనంచు బంధువితతి। యెల్లప్పుడీ సభూతల్లజేశ్వరుల స్నేహముగావలెనటంచు నమ్నృపులు। సర్వదా యీరాజ దంపతుల స్తుతి సౌఖ్యావాప్తిఁ గోరుచుంగాక నను మ్రొక్కుటలు. గీ. దేవతా ప్రార్థనము ల్లెల్ల దేశములను। దంబునను జేయ ఢిల్లీపురంబునందు। మహితగురుమూర్తిమూర్తి శాస్త్రసమ్మతముగాను। శ్రీ మహారాజ్ఞితో నభిషిక్తుఁడయ్యె.

మ. రా. శ్రీ, బుక్కపురి వెంకటకవిగారు.

సీ. రాజీవముందిర రమణీయభావము హృదయకమలంబు జనిన రాజు। నిరుపమమ్మానమున నిర్భరిత ధర్మపూర్వ సుపర్వశైలసుప ర్వరాజు। వరభీయత్నశ నికరభోగిజాల సంసారి పంక్తిజ నితాధి రాజు। యనుపమధ్యానని జాశ్రితప్రకర దోషాకరపటల శేషాహిరాజు. తే. గీ. పితృసమాసిత రాజ్యంబు ప్రీతిఁ బ్రోవ। రాజు లందరు గొల్వఁ రాణిఁ గూడి। వేడ్క పట్టాభిషిక్తుఁడై వెలయుచున్న। జార్జిభూవరేంద్రుని కిమ్ము గాత సౌఖ్యమెంతయు.

సీ. మతిచమత్కృతి సురమంత్రికిదీటయి గాంభీర్యమునందు నకడలి బోలి సత్యమునందు హరిశ్చంద్రుని వరియించి యీ ... శాసించు। వలనొప్పకల్మిని కైరసుని గెలిచి, సరిగొల్చెడి ధన్య సర్వగు ధర్మనుధర్మముల్ దాల్మిమెరసి గుచు ప్రీతిసద్రాడి యడచాము కెనసి. తే. గీ. భూరిగౌరవ్యయుత్తముఁడై కొలుకప్రజల। బ్రతుల సుబోలె పోషించఁబూని యున్న। రాజ్యమేలుచున్న యా రాజరాజ। జార్జిచక్రవర్తి నీ గృప గౌరిగాచు.

Lord Lytton.

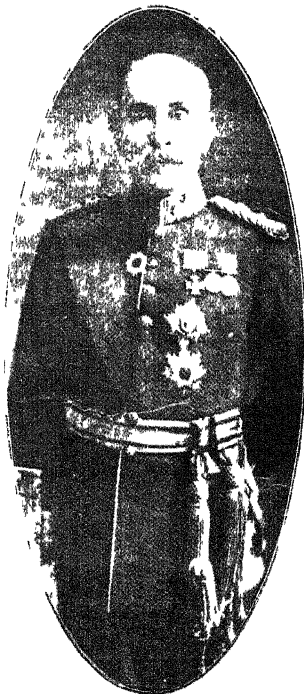
లిట్టను ప్రభువు.

Lord Curzon.

కర్జను ప్రభువు.

H. E. General Sir O'Moore Creagh.

సేనాధ్యక్షుడు స ర్ మూ ర్ క్రీగ్.

Lieut. Governor of Bengal.

బంగాళము లెఫ్టినెంటు గవర్నరు. సర్ విలియం డ్యూక్.

Sir Louise, Dane K.C.S.I., Lieut.Governor of Punjab.

సర్ లూయిడేను కె.సి.ఎస్.ఐ. పంజాబు లెఫ్టినెంటు గవర్నరు.

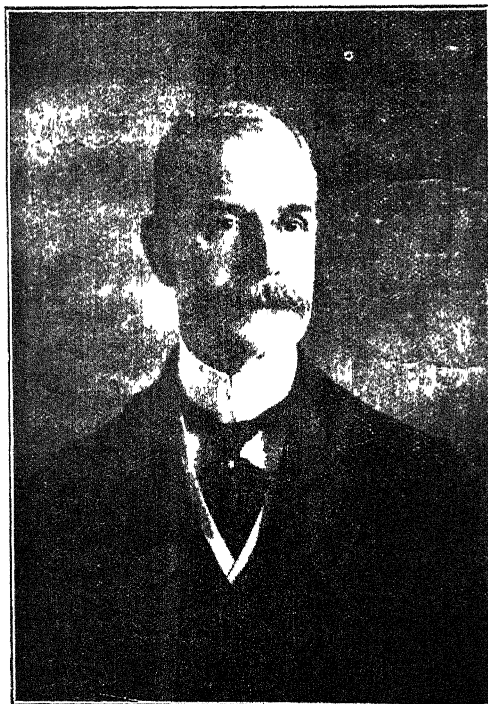

Sir John Pre-cot Hewett Lieut-Governor of the United Provinces.

Sir Reginald H. Craddock, K.C.S.I. Home Member.

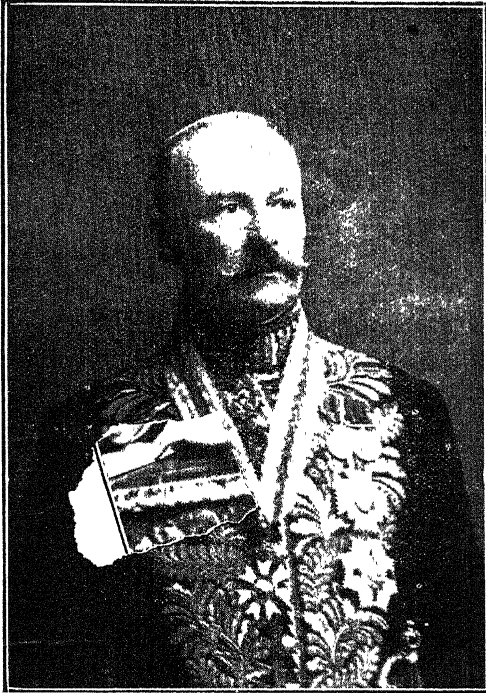
సర్ రెజినాల్డు క్రాడకు. స్వదేశాంగమంత్రి.

Sir Charles Bayley, K. C. S. I, Lieut. Governor of Behar.

బేహారు లెఫ్టినెంటు గవర్నరు.

Sir Guy Fleetwood Wilson.

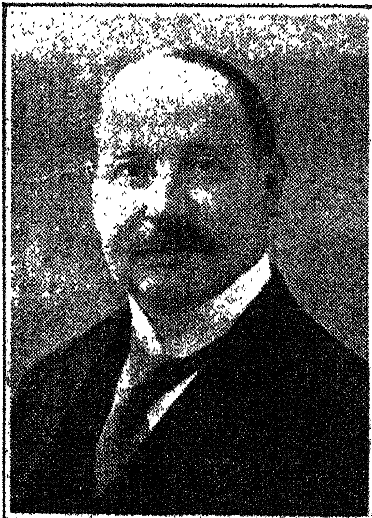
సర్ ఫ్లీటువుడు విల్సను. కోశాధ్యక్షుడు.

Sir Robert Carlyle.

రెవిన్యూమెంబరు. సర్ రాబర్టు కార్లైలు.

Hon. Sir Harcourt Butler K.C.S.I.
Member for Education.

గౌ॥ సర్ హార్కోర్టు బట్లరు. విద్యామంత్రి.

Hon. Mr. Clark. C. S. I.

గౌ॥ క్లార్కుదొరగారు
వాణిజ్యవ్యాపారమంత్రి.

Sir Lawrence Jenkins, Chief Justice of Bengal.

కలకత్తా హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయాధిపతి.

Sir Basil Scott, Chief Justice of Bombay.

బొంబయి హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయాధీశుడు.

Rear Admiral Sir Collin Keppel, K. C. I. E.

రేర్ అడ్మిరల్ సర్ కాలిన్ కెప్పెల్ మెడీసానావాధికారి.

Mr. E. A. Gair, Census Commissioner.

ఇ. ఎ. గైటుగారు, జనాభలెక్క కమిషనరు.

ప్రతాపరుద్రమహారాజు.

మ.రా.శ్రీ, మాడపాటి హనుమంతరావుగారిచే వ్రాయఁబడినది.

మ॥ "సతతంబశ్రుఝరిన్ విలోచనముల * జాలింపక, న్నాత్మనో
ధృతిదూలన్ హృదయప్రదేశముల భే * దింపంగ నుంకింప, కీ
గతికిం గారణ మేమొ, పాయుటకు మా * ర్గం బేదొ యీదుస్స్థితిన్,
పతితోన్నత్యమ! మాకు నీవిషయముం * న్నాతంబు నేర్పంగదే"!

దేశచరిత్రలందు మనకగపడు మహాపురుషులలోఁ గొందరతిహీనస్థితినుండి, స్వీయసామర్థ్య బలమున నత్యున్నతదశ నధిరోహించి, యామరణమునట్టి యుచ్చదశవలని సుఖముల ననుభవించియుండ, మఱికొందరు, శేముషీ విశేషముననేమి శౌర్యసాహసములందేమి పైవారికేమాత్రముఁ దీసిపోవువారు కాకపోయినను, జీవిత సంగరమున నెంతయో నిపుణతతోఁ బోరాడి బహుకాలము విజయలక్ష్మి దృగంచలముల నాకర్షించియుండినను తుదకుఁ దమకాలముననే తమవైభవము క్షీణమార్గము ననుగమించుటఁ గన్నులారఁగాంచు దుర్దశకుఁబాల్పడియుందురు. బాబరుచక్రవర్తివలన హిందూదేశాలవాలమున నాటబడిన మొగలు సామ్రాజ్యలత తరువాతిరాజులకాలమున నలుదెసలకెగఁబ్రాకి, చివరకు ఔరంగజేబు కాలమందు నిరుపమాన విస్తృతిని వహించి యంతకుఁ బూర్వమెన్నడును నెఱుంగనంత దట్టముగఁబూచి తనసౌరభముల దిగంతముల కనిపియుండుట మనకువిదితము. అయిన నంతటిసామ్రాజ్య విస్తారము ననుభవించిన యా ఔరంగజేబే యంత్యకాలమునఁ దన యధికారవైశాల్యమును గోల్పోయి యపారదుఃఖమునకుఁ గుఱియగుటననుభవించెను. ఇట్టి స్థితులందు వారివైభవక్షీణతకుఁ గారణములేవో కొన్ని తోచుచుండినను, తార్కికదృష్టితోఁ గాక సామాన్యదృష్టితో నవలోకించువారలకివి మార్పులని వార్యములగు దైవికకారణముల ఫలితములుగఁ దోపక మానవు. మనకథానాయకుఁడగు ప్రతాపరుద్రుఁడు సైతమిట్టిచారిత్రిక పురుషుల తరగతికి సంబంధించినవాఁడే.

వీరరుద్రదేవుఁడు, రెండవ ప్రతాపరుద్రుఁడనునామాంతరములుగల ఈమహాపురుషుని జన్మస్థానమైయొప్పు భాగ్యము కాకతీయ రాజపుంగవుల రాజధానియుఁ ద్రిలింగసామ్రాజ్య రమకావాసమును నగు 'ఓరుగల్లు' పురమునకు లభించినది. పదునాఱుసంవత్సరముల వయస్సునఁ గిరీటాధిపతి యయ్యెనను ప్రతాపచరిత్రలోని వాక్యమునుఁబట్టి, ఈయన క్రీ॥ శ॥ 1280 లోఁ జన్మించినట్లూహింపఁబడుచున్నది. దేశచరిత్రలును, తదితరగ్రంథములును నీయన తండ్రినామమునుగూర్చి మూకీభావము వహించియున్నను నీతఁడు ఆంధ్రదేశమందెల్లెడలఁ దనశుభ్రయశశ్చంద్రికల వెదజల్లి ఎదతెగని విజయములచేతను విమలవర్తనముచేతను, నెన్నికఁగాంచిన గణపతిరాజునకును, రాజ్యతంత్ర వైశారద్యమువలననుఁ బ్రజానురాగ మహిమవలనను, నద్వితీయగఁ బొగడొంది దుర్గయొక్కయవతారముగఁ జనులచే మ్రొక్కులందిన రుద్రమదేవికి దౌహిత్రుఁడు; ఉమ్మక్కగర్భశుక్తి ముక్తాఫలము. ఈతని బాల్యకాలవృత్తాంతములఁ దెలియుటకుఁ దగుసాధనములంతగాలేకపోయినను వీరయుగమనఁ దగు నక్కాలమున శౌర్యధనులగు రాజన్యుల పుట్టుకచేఁ బవిత్రమైన తనవంశగౌరవమును, యోగ్యమగువిధమునఁ గాపాడుకొనుటకునుఁ బూర్వీకుల యశస్సును మఱింత వృద్ధిచేయుటకును వలయు విద్యాసంపద నతఁడు పదునేనువత్సరముల ప్రాయమునాడే గడించెనని చెప్పెదరు. స్వకీయమగు మేధావిశేషమునకును దోస్సారమునకును మాతామహియగు రుద్రమదేవియొక్కనచ్ఛిక్షతోడ్పడ సర్వవిధముల నాఱితేఱి మన ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ॥ శ॥ 1296 న సింహాసనారూఢుఁడయ్యెను.

రాజ్యాంగసూత్రములఁ గేలఁబూనిన తరువాతఁ బ్రప్రథమమున నాతఁడు రాజధానియందు వసియించియుండు వివిధప్రజల ధనప్రాణరక్షణమునకై గట్టికట్టుదిట్టములఁ జేయనారంభించెను. ఆదినములలో నొక్కనాడు. ఆకుల పురుషోత్తముఁడను పండితునింట దోఁపిడికాండ్రు పడి సంపదనంతయుఁ జూఱగొనుటయేకాక అతనిమర్దించి

గాయపఱచిరఁట. మహారాజున కవ్వార్త పిడుగువలెవినవచ్చినందున నత్వరమే శౌర్యవిరాజితులగు డెబ్బదియొద్దరు పద్మనాయకులను నెంపికఁజేసి పంపి పట్టణపుఁ బ్రాకారిపైనుండిన డెబ్బదియేను బురుజులమీఁద నొక్కొక నాయకునిగను నాతనిక్రింది నలుగురు సరదారులను వారికి సహాయమొనర్చుటకు వలయు భటవర్గమును నేర్పఱచెను. ఈయేర్పాటులకొఱ కెంతయోద్రవ్యము వ్యయమైనను దరువాతఁ బ్రజలధనాదుల కెట్టి నష్టమును వాటిల్లక వారు నెమ్మదిగ జీవనములఁ గడుపుకొనుట సంభవించెను. మఱియుఁ బరిపాలితుల సుఖజీవనమునకు వలయు నితరకార్యముల నొనర్చి దిగ్విజయ యాత్రకై వెడలి కటకపురముపై దాడియొనర్చి యాతనిఁజయించి యమూల్యరత్నములఁ గానుకగాఁగొనెను. పిదప దక్షిణదేశోన్ముఖుఁడైచని రామేశ్వరము వఱకేగి మధ్యమార్గమున ననేకరాజులఁ బరాభూతులఁ జేసెననియు, వారిచేవలన ననర్ఘములగు నుపాయనములఁబడసి తులలేనిసంపదతోను నసంఖ్యాకమగు జతురంగబలములతోను నిజరాజధానిఁ బ్రవేశించెననియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ముకుందదేవి యను రాజ్ఞి దేశముపైఁగూడ నితనిసేనలు దండయాత్రనడపి విజయోపేతములుగ వెనుకకు మఱలెనని తెలియవచ్చుచున్నది; కాని యాయమ దేశమెచ్చటనుండెనో తెలిసికొన సాధనమెద్దియు నగపడదు. ఇదిగాక ఘూర్జరదేశముపైనెత్తి యచ్చటిరాజును రణరంగమున నోడించెననియు, నాతనినుండి ప్రబలసైన్యముఁ గొనెననియుఁ గొన్ని గ్రంథములు చెప్పుచున్నను, నిది యెంతవఱకు విశ్వాసార్హమో చారిత్రిక ప్రమాణములు లేనిది నిర్ణయింప నలవుపడదు. ఇవ్విధముగ నితఁడు గొప్పభూభాగమునుఁ దనకు లోఁబఱచుకొని యక్కాలమునందలి రాజులలో ననమానఖ్యాతినిఁ గడించియుండెను. ఎందఱో దేశాధీశులితనికి మాండలికులుగను చమూపతులుగను నుండినట్లు గ్రంథములును, శాసనములును సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

ఈతనికాలమున సామంతరాజుల పాలనముక్రింద నున్నదిగాక, స్వీయపరిపాలనమునకు లోఁబడిన దేశము తూర్పున గోదావరీనదివఱకును, నుత్తరమున బేరారు వఱకును, దక్షిణమున గృష్ణానదివఱకును వ్యాపించియుండినట్లగుపడుచున్నది. వేయిశబ్దములలో, నీభూభాగము మొత్తముమీఁద నిప్పుడు నిజామురాష్ట్రమెంతయున్నదో, యంతకుఁ దక్కువకాని వైశాల్యముఁ గలిగియుండినట్లు తోఁచెడిని. అనుదినకలహములచే స్వల్పవైశాల్యముగల రాష్ట్రములుతప్ప గొప్పరాజ్యముల నిర్మాణమున కవకాశములేని యక్కాలమున, నాంధ్రదేశరంగమందుఁ గాకతీయసామ్రాజ్యనాటకము సుమారు వేయివత్సరముల వఱకు నవవిలాసములతోఁ బ్రదర్శింపఁబడియుండుట యొక సామాన్యకార్యముకాదు. కాకతిప్రళయుని నాటనుండి, తనపూర్వులార్జించిన రాజ్యమునుఁ దనబాహుబలిమచే విశాలతరముగనొనర్చి వంద్యముగఁ బాలనమునల్పిన ప్రతాపరుద్రుని కీర్తియెంతయు, గొనియాడఁదగియున్నది. ఇతనిరాజ్యపు వార్షికాదాయమును, సామంత భూపాలురపలననిచ్చు గప్పములునుఁగలసి యనేకకోట్ల రూప్యములుగ లెక్కింపఁబడినవి. ఈతనికాలమున నోరుగల్లు పురవైభవము మేఱమీఱియుండెను. ఇప్పటి ఓరుగల్లుచుట్టును నాలుమైళ్ళదూరమును సుమారు 15 అడుగుల యున్నతియు, 14అడుగుల మందమునుగలిగి, యావరించియున్న మట్టికోట మొదటిది. *సుమారు ముప్పదిమైళ్ళకొలతగల యీకోటగోడ, అప్పటిచ్చటఁ జెఱువుకట్టగ నుపయోగింపబడ, యాప్రదేశమందు నిలయించులను వ్యవసాయము కొఱకు వాడఁబడుటకుఁ దగినవ్యవస్థ చేయఁబడియుండినట్లిప్పటికిని గానవచ్చెడిని. ఈకోటకు నడుమనున్న స్థలమంతయు జనసమ్మర్దముగల యావాసములచేతనుఁ బేటలచేతనునిండియుండెడిది. ఆగ్నేయదిశన నీకోటద్వారము, హనుమకొండకిప్పుడు 9మైళ్ళదూరమునసున్న గవిచర్లయను గ్రామసమీపమున నుండెననియు, నీగ్రామనామము గవిని (ద్వారము) చర్లయొక్క సంకుచితస్వరూపమనియు జెప్పెదరు. మట్టివాడయను పేరనిప్పుడు ప్రసిద్ధిఁజెందియున్నస్థల మక్కాలమున మట్టెలవాడ (మట్టెలమ్మువీధి)గ

* ఓరుగల్లుచుట్టు నెడుకోటలుండెనని జనులు వాడుకొనుచుందురు; కాని నిజముగ మూడుమాత్రమే కానవచ్చుచున్నవి. ఈమట్టికోట యొక్క యౌన్నత్య మందమును బ్రతాపరుద్రుని కాలము నాఁడిప్పటికంటె నెన్నిరెట్లో హెచ్చుగనుండెనని యూహింపబడుచున్నవి.

నుండెననియు వాడుకగలదు. ఇట్లే వేళ్ళమాటి పూర్వము
నుండినిలచియున్న గ్రామము లిప్పుడీప్రాంతమున నెన్ని
యోకలవు. పైకోటకు లోపలిభాగమున నిప్పటి ఓరుగల్లు
గ్రామము నావరించియున్న మట్టికోట సుమారు మైలు
న్నరపొడవును సంతియవెడల్పును, నష్టకోణాకారమును
గలిగియున్నది. దానిలోపల రాతికోటయొకటి సుమారొ
క చదరపుమైలు వైశాల్యముఁ గలిగియున్నది. దీనిలోన
మఱియొక మట్టికోటయుండెననిచెప్పి, ప్రాతయిటుకలతోడి
కట్టడఁపుఁగుర్తుల నిప్పటికినిఁజూపెదరు. ఈరాతికోటలో
పలనే రాజప్రాసాదములును, భవ్యదేవాలయములును
నుండినట్లు తచ్ఛిధిలములు చాటుచున్నవి. ఓరుగల్లను
నామము నీపురమునకొసంగిన యొక యొంటిరాతిగుట్ట,
చిన్న దేవళముతోను, నుత్సవాదిసమయములందు రాజధి
ష్ఠించుటకైవిచిత్రముగను నెత్తుగను నిర్మింపఁబడిన యున్న
తవేదికతోను నొప్పుచుఁ, దానొకకాలమునఁ జూచియుం
డిన విభవాతిశయములనుఁ, గాకతీయసామ్రాజ్య మహా
మహిమమును నేఁడుసైతము చూపఁజాలు వాగ్రహితమగు
భాషయందువన్యసింపుచున్నది. కాకతీయవంశపు రాజ
ధాని హనుమకొండనుండి ఓరుగల్లునకు మార్పఁబడుట
కెయ్యది కారణమయ్యెనని చరిత్రలు వాకొనుచున్నవో,
యట్టి పరశవేది లింగముగల దేవాలయమని చెప్పఁబడు
చిన్నగుడియొకటి సగము నేలలో నడఁగికానవచ్చుచున్నది.
హృదయమున కానందమును, నాశ్చర్యమునుఁ గలిగించు
చు, జక్కనిపనితనముచే బ్రకాశించుచుఁ గానవచ్చు నా
లుగుశిలాద్వారములును రాజుగారిభవనమునకు సంబంధిం
చియుండెనని చెప్పుచున్నారు. కోటలలో నిమిడియున్న
ప్రదేశమంతయు నక్కాలమున నొకప్రబల సామ్రాజ్య
లక్ష్మి కలంకారభూతములగు వివిధ వర్తకశాలలతోను,
గర్మాగారములతోను నిండియుండెడిదఁట. చిత్రకార స్వ
ర్ణకారులయొక్కయుఁ, బరిమళద్రవ్యవిక్రేతలయొక్కయు,
శిల్పులయొక్కయు, నితరవృత్తులు గలవారియొక్కయు,
గృహముల సంఖ్య సహస్రముల పరిమితికలిగియుండెను.
సామాన్యముగ దేవాలయములయొక్కయు, ముఖ్యముగ
శివాలయములయొక్కయు సంఖ్య, వందలకు మించియుం
డెను. ఇవిగాక నింకననేకజాతుల జనుల గృహములసంఖ్య
ప్రతాపచరిత్రలోఁగూడఁ జూపబడియున్నది; దానిలో గొం
త యతిశయోక్తియుండుట కొప్పుకొనినను, నాయాజా
తులకును, వృత్తులకును సంబంధించిన వారప్పురమున
నివసించి యుండిరనుటమాత్రము నిర్వివాదాంశము. ఒక
ప్పుడీమహారాజనుదినము భాగీరథీ పవిత్రజలములతోఁగాని
మహేశ్వరుని బూజింపనను దీక్షఁబూని, కాశీక్షేత్రము
నుండి ప్రతిదినమునీరందునట్లుచేయుటకై మూడు వేలయి
దువందలబ్రాహ్మణులనేర్పఱచిమూడువత్సరములకాలము
తనప్రతిన నిల్పుకొనినపిదప శివుడాతని మనోబలమునుబరి
క్షింపగోరి యేడుదినములవరకునునిరంతమగు గాలివానసృ
ష్టించెననియు, గంగాతోయములందనందున బ్రతాపరుద్రు
డా యేడుదినము లుపవసించుటచే శంకరుఁడాతనిభక్తికిమె
చ్చి యోరుగల్లునకుత్తరమున గ్రోసుదూరముపైన భాగీ
రథీఝరి యుద్భవిల్లునట్లనుగ్రహించెననియు నొకకథ కల
దు. దీనిమూలమెట్టిదైననుఁ, గాశిబుగ్గయనుపేర నొకబావి
ఓరుగల్లున కనతిదూరమున నున్నది. ఆషాఢమాసమున
బర్వదినములందు జనులచ్చటికిఁబోయి, యందలిజలముల
స్నానములొనర్చి గంగాస్నానఫలము లభించినదని సంత
సించుటయు, మృతకులకు సద్గతిలభించుటకై వారియస్థికలి
యపరగంగానలిలములందుఁ బడుటయు, నిప్పటికిని జరుగు
చున్నది. ఈబావికడ మహారాజుగారుకట్టించినదని చెప్పఁ
బడు దేవళముసైతము శిథిలావస్థయందు నిలచియున్నది.

ప్రజాహితతత్పరత హిందూరాజులకుఁ జిరకాల
మునుండి సహజభూషణమైవిలసిల్లినది. ఈనరపాలాగ్రణి
పాలితుల సుఖముకొఱకును, సంపద్వృద్ధికొఱకును సహ
కారములగు దివ్యతటాకములనేకములఁ గట్టించెను. 8000
గజములపొడవును, 6000 గజములవెడల్పును, నిండియుం
డినప్పుడు 13 చదరపుమైళ్ళ జలోపరిభాగమునుఁగలిగి,
కృష్ణానది కుపనదియగు మున్నేఱనుదానికి జన్మస్థానమును
సముద్రోపమానమును నగు పాకాలచెఱువీ రాజశ్రేష్ఠుని
కాలమున నిర్మింపబడినదేయని చెప్పుదురు; చరిత్రకారులు
సైతమట్లేవ్రాసిరి. కాని యిటీవలనాతటాకపుఁగట్టపైనున్న
శాసనమునుఁ బరిశీలించుటవలన నాయభిప్రాయము సరి

కాదనియు, నాచెఱువు గణపతిరాజుకాలమున నిర్మింపబడియుండవలయుననియుఁ దెలియుచున్నది. పైశాసనములోని శ్లోకములరచించిన రామనాథకవి తన్నుఁ గాకతీయగణపతిరాజు నాస్థానకవిగఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈవిషయమింకనువిచారణీయము. ప్రతాపరుద్రునికాలమునఁ గట్టబడిన దేవాలయములెన్నియో యిప్పటికిని జీర్ణావస్థయందు దమయేలిక యౌదార్యమునుఁ జాటుచున్నవి. ఈయన యెన్నియోమారులు తులాభారమునఁదూగి తనయెత్తు స్వర్ణమును బేదలకు బంచిపెట్టెను. గ్రహణకాలమందొకనాఁడు మౌద్గల్యక్షేత్రమున 11 బంగారపుటావులను భూసురలకు దానమిచ్చెను. కృష్ణమాచార్యుఁడను పండితుని కోరికప్రకారమొకనాఁడు బంగారపువర్షముఁ గురిపించెనను కథ నీప్రాంతములందలి బాలురుసైతమెఱుంగుదురు! మానుకోటతాలూకాలోని మాఁటేడు గ్రామసమీపముననున్న యొకశాసనమునుబట్టి, శా. శ. 1232 (క్రీ. శ 1310)నకు సరియగు సాధారణసంవత్సర శ్రావణ బహుళాష్టమి సోమవారమునాఁడు ప్రతాపరుద్రుఁడచ్చటికేగి, యంతకుమున్నచ్చట కాకతిప్రభుయుని సామంతుఁడగు మల్లనాయకునిచేఁ గట్టింపఁబడిన దేవాలయముం దర్శించి, శివదేవయ్య మొదలగువారనేక భూదానములొసంగినట్లగపడుచున్నది. వేయేల? శుష్కవచనములచే గాకఁ గ్రియాపూర్వకముగ నౌదార్యముఁ బ్రకటించుటయే యప్పటిరాజుల కీర్తిని చిరస్థాయిగాఁజేసిన ముఖ్యరహస్యము!

మొదటినుండి తుదవరకుయుద్ధప్రసంగములచేనిండియుండిన యీతని పరిపాలనకాలమున, విద్యావిషయములుఁగూడఁ గొంతశ్రద్ధనందియుండుట కన్పట్టుచున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమున కమూల్యాలంకారమై, ప్రతాపరుద్రీయమను నామాంకితమై, యొప్పు లక్షణగ్రంథమీ మహారాజు నాస్థానపండితుఁడగు విద్యానాథకవియొక్క విజ్ఞానఫలితమే. ఈజనపాలశేఖరుఁడు తానుప్రతాపమార్తాండమనుపేర నొకయుద్ధగ్రంథమును దేవభాషయందు రచించెను. విఖ్యాతకవియగు పాలకురికి సోమనాథుఁడు తనవిద్యామహిమచే దొంకిపర్తిమొదలగు నగ్రహారములబడసెను. మారనకవికృతమగు మార్కండేయ పురాణమున కీమహారాజు సేనానియగు గన్నమంత్రియే కృతిభర్తయయ్యెను!

ఇంతకుఁబూర్వము రెండుమూఁడు శతాబ్దములనుండి హిందువుల స్వాతంత్ర్యమును మ్రింగివైచుచుండిన మహమ్మదీయుల దండయాత్ర లిదివఱకును దక్షిణమునకు వచ్చియుండలేదు. ఈరాజుకాలముననే క్రీ.శ.1303వ సంవత్సరమున ఢిల్లీచక్రవర్తియగు నలాఉద్దీన్ మలిక్ కాఫూరను వానిక్రింద నొకప్రచండసైన్యమునునిచ్చి,యాతని వంగదేశమార్గమున, నోరుగల్లుపై కనిపెను. మ్లేచ్ఛసైన్యము హనుమకొండ కాఱుమైళ్ళదూరమునందున్న రేచర్లనగరమువద్ద విడిసెననియుఁ, బ్రతాపరుద్రుని వాహినీవారమద్దానినెదుర్కొని పూర్తిగఁ బరాభవించి యంపెననియు, నీసంగ్రామమున మహారాజునకు నరపతిరాయఁడను శూరవరుఁడమిత సహాయమొనర్చెననియుఁ బ్రతాపచరిత్రకర్త వ్రాసియున్నాఁడు. చంద్రగిరియనుపేర నిప్పుడు వ్యవహరింపఁబడుచున్న యీరేచర్లనగర మక్కాలమున బ్రతాపరుద్రుని ప్రాంతాధీశులై త్రిభువనగిరిరాజు కొండసింగపురము మొదలగు స్థలములఁ బాలించుచుండిన వెలమవంశజుల ముఖ్యస్థానమై యుండినట్లు అయ్యనవ్రోలు శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయుద్ధమున మహమ్మదీయసేనలు పరాజయమునొందుట యగపడుచుండినను, మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు పోరుజరుగకపూర్వమే చక్రవర్తి కార్యాంతరమునఁ దనసేనల ఢిల్లీకిఁ బిలుపించుకొనెనను నసత్యపువ్రాతల వ్రాసియున్నారు.

రెండవమాఱు కాఫూరు క్రీ॥శ॥ 1309 సంవత్సరమున ఢిల్లీనుండి వెడలి దేవగిరి మార్గమునఁ ద్రిలింగరాజ్యముం బ్రవేశించి (ఇప్పటి నిజామాబాదు) వచ్చి తత్సమీపముననుండిన సార్బార్ కోటను హస్తగతముచేసికొని యపరిమిత రక్తపాతమొనర్చెను. అటనుండి యాతఁడు ఓరుగల్లుపైనెత్తిరాగా ప్రతాపరుద్రుని సైన్యము లాతనితో డీకొని ధైర్యముగఁ బోరుసల్పెను. కాని దేశద్రోహియైన కటకరాజు తురుష్కులకు సహాయము చేసినందువలనను, మాతృద్రోహులగు కోటలోనికొందరు నాయకులు

ధనాశచేఁ దురుష్కులకు ననుకూలురైనందునను అదివరకు బాధఁజెందియున్న జైనులు రాజ్యములోనిగుట్టును శత్రువులకుఁ జెప్పినందువలనను' దుదకు హిందూసైన్యములకుఁ బరాభవము వాటిల్లుటచేతఁ 'ప్రతాపరుద్రుఁడు ఢిల్లీశ్వరునకుఁ గప్పముకట్టునట్లు సంధిచేసికొనవలసిన వాఁడాయెను.' హనుమకొండయందుఁ గాకతిరుద్రదేవుని కాలమున నిర్మింపఁబడి నేటికిని పురాతన శిల్పిచాతుర్యమునకొక యుత్కృష్టోదాహరణముగ నిలచియున్న వేయి స్తంభముల దేవాలయమును భిన్నభిన్నముగ నొనర్చిన గౌరవము కాఫూరుయొక్కయు నాతనిసేనలయొక్కయు నీతూరిదౌర్జన్యదుర్ణయములకే చెందుచున్నదని చెప్పుదురు.

తరువాతఁ గొలదికాలముననే ఢిల్లీసార్వభౌమత్వము ఖిల్జీ వంశమునుండి తుగలుఖు వంశమునకు మాఱెను. ఓరుగంటిరాజు దక్షిణహిందూదేశరాజులతోఁ గూడి యీమధ్యకాలముననే ఢిల్లీసింహాసనమునకుఁ గప్పముఁ గట్టుట మానినందున నప్పటి చక్రవర్తియగు గయాసుద్దీనుని పుత్రుఁడునుఁ దనమందబుద్ధియొక్క యతిశయముచేత హిందూదేశ చరిత్రయందొక క్రొత్తయధ్యాయముఁ గల్పించినవాఁడునునగు ఉల్లూఖానుఁడొక గొప్పసేనను వెంటఁగొని మలిక్ తైమూర్, మలిక్ అఫ్ఘాన్, మలిక్ తగీన్ మున్నగు సేనాధీశులతోఁ గూడి క్రీ॥శ॥ 1321 సంవత్సరమున నోరుగంటికోటను ముట్టడించెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు స్వయముగ నాసేనలతో మిగుల శౌర్యమునఁ బోరాడి యంతకుమున్ను దనకంటియుండిన పరాజయకళంకమునుఁ బూర్తిగఁ గడిగివైచికొనెను. ఆంధ్రసేనలా ఘోరసంగ్రామమునఁ బ్రాణముల సరకుసేయక పోరి తామొక్కకాలమున మగధరాజ్యమువంటి ప్రబలరాష్ట్రమును జయించినవారి సంతతులమనిచూపిరి. ఆంధ్రుల ప్రతాపము నెదుట నిలువఁజాలక మ్లేచ్ఛసైన్యములు చెల్లాచెదరు కాసాగెను. మ్లేచ్ఛసేనాధీశులు యువరాజుతోఁ బాటు పిక్కబలిమిఁ జూపిరి. ప్రతాపరుద్రుని సేనలు మ్లేచ్ఛసైన్యముల వెంటనంటి మలిక్ తైమూరును బట్టి వధించి మిట్టిపడుచుండిన ప్రతిపక్షులకు బుద్ధిసెప్పిరి. మలక్ ఆఫ్ఘాను పలాయనసూత్రమునుఁ బఠించుచుండ నంతకుమున్ను దీ మహమ్మదీయులవలన స్వాతంత్ర్యమునుఁ గోల్పోయియుండిన మహారాష్ట్రులాతనిఁ బట్టుకొని చర్మమొలిపించి చిత్రవధగావించి క్రీ॥శ॥ 1318 వ యందు దేశస్వాతంత్ర్యమునకై యత్నించుచు మ్లేచ్ఛులవలనఁ జంపఁబడిన హరపాలదేవుని హత్యకుఁ బ్రతీకారమొనర్చిరి!

కాకతీయ సామ్రాజ్యవనమిట్టి మహోన్నతపదవియందుండ నందు బ్రతికూలవాయువులు వీవసాగెను. అంతఃకలహములు క్రమముగ వృద్ధియై రాజ్యపుఁబలమునుఁ దగ్గింపఁ దొడఁగె. గణపతిరాజుయొక్కయు తరువాతి ప్రభువులయొక్కయు శైవమతావేశమునకు గుఱియైయుండిన జైనుల ప్రతీకారాసక్తి నాఁటి నాటికిఁ బెరిగి సామ్రాజ్యవినాశనమునకు సాధనముల గూర్చుచు మహమ్మదీయుల నాకర్షింపసాగెను. అట్లుకాదేని యంతకు వెనుకటివత్సరముననే బ్రతుకుజీవుఁడాయని కాళులకుఁ బుద్ధిసెప్పియుండిన తురుష్కులకు మఱల క్రీ॥శ॥ 1323 వ సంవత్సరమున నోరుగంటిని ముట్టడించునంతటి ధైర్యమెటనుండి రాగల్గును? ఉల్లూఖానుఁడు మరల నొకసైన్యమున్గొని త్రిలింగరాజ్యములోనిదగు బీదరుమార్గమున నోరుగల్లుఁబ్రవేశించి ప్రతాపరుద్రునోడించి ఢిల్లీకి జెఱగొనిపోయెను. ఖాజాహాజీ, మలిక్ భేధార్ ఖానులను సేనానుల నాతనివెంటనంపి ఓరుగల్లుకు సుల్తానుపురమను పేరుబెట్టి ఉల్లూఖానుఁడు తానును గొన్ని దినములకు ఢిల్లీకిఁబోయెను.

శాత్రవసేనాటవియందు స్వైరవిహారము సల్పిన యా రాజసింహము కాలవశమున ఢిల్లీలోఁ గొన్నినాళులు చెఱయందుండెను. అప్పుడు ఢిల్లీని పాలించుచుండిన చక్రవర్తియగు గయాసుద్దీనుయొక్క సౌజన్యమును నాతనితల్లియొక్క సద్బోధయు మనకథానాయకుని కారాగారవిముక్తికిఁ గారణములయ్యెను. ఆచక్రవర్తి యుచితమర్యాదలతోఁ బ్రతాపరుద్రుని స్వరాజ్యమునకంపెను. స్వదేశోన్ముఖుఁడై త్రిలింగదేశమున కొకదిశనహద్దగు కాళేశ్వరమునకాతఁడువచ్చెను. అంతకుమున్ను శత్రువులచే నొందిన పరాభవమును నెడతెగని యుద్ధప్రసంగములును నాతనిమనస్సును స్తబ్ధముగఁజేసెను. మిగిలిన జీవితభాగమును ప్రాపంచిక సుఖాభిరతిచేఁ గళంకితముకానీక

గాతమీాసలిలములచేఁ దనశరీరమును ఈశ్వరసేవార్చనలచేఁ దనయాత్మనుఁ బవిత్రముగఁ జేసికొనఁ గృతనిశ్చయుఁడై యతఁడు రాజ్యాంగవ్యవహారముల సోదరుఁడగు నన్నమదేవునకును గుమారుఁడగు కృష్ణదేవునకును నప్పగించి తాను పత్నీయుతముగ నచ్చటనే వసియించి క్రీ॥శ॥ 1323 సంవత్సరమున రుధిరోద్గారి సంవత్సర మాఘశుద్ధాష్టమీ గురువారమునాఁడు శివసాయుజ్యమునందెను. ఆయన భార్యయు సహగమనవిధిచే భర్తననుగమించెనని చెప్పఁబడుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రుని మరణముతోఁ గాకతీయవంశ వైభవము నిశాంతదీపికయయ్యెను. ప్రాంతాధీశులును సామంతులును స్వతంత్రులైరి. ఓరుగంటిరాజ్యమున మ్లేచ్ఛుల ప్రాముఖ్యత హెచ్చసాగెను. అట్లనుటవలన నీవంశమంతటితో నశించెనని తలపఁరాదు. కృష్ణదేవుఁడు తండ్రిపదవి నధిష్ఠించినతరువాత క్రీ॥శ॥ 1344 నఁ గాకతీయవైభవదీపిక కోలానునందుజరిగిన యుద్ధరూపమున విజయనగరరాజ్య సహాయమునఁ దుదిమారు భగ్గునమండి సేనాధిపతియు యువరాజునునగు వినాయకదేవుని వీరశయనముతోఁ గొండయెక్కె. వేయిసంవత్సరములనుండి శత్రురాజులకన్నుల మిఱుమిట్లుగొల్పుచుండిన రాజ్యమందిరము నంధకారబంధురముగ నొనర్చెను. ఓరుగంటి యువరాజు దేశరక్షణోద్యమమున నసువులఁ బాసి పేక్స్పియరుయొక్క యీక్రిందివచనముల ననుసరించెను.

చ. నడువుము ధర్మమార్గమున నమ్మికతో; భయ మొందబోకు మె
న్నడును; తలంపులన్నియును, న్యాయమునందు, స్వదేశమందు, నె
క్కుడు భగవంతునందెపుడుఁ గూరిమినిల్పు; నటుల్ప్రాణర్చినన్
బడితివయేనిధన్యుడవు; భాగ్యమిదే! కనుమయ్య క్రామువెల్॥

వాసిరెడ్డి సంస్థానము.

గుంటూరు డిప్యూటీతహశ్శీలుదారగు చిరుమామిళ్ల లక్ష్మీనారాయణప్రసాద్ బి. ఏ., గారిచే వ్రాయఁబడినది

వాశిరెడ్డిసంస్థానము చెన్నరాజధానియం దుత్తరసర్కారులలో నెన్నదగు సంస్థానములలో నొకటి. ఈసంస్థానికులు కమ్మవారు, షుమారు ఎనిమిదివందల సంవత్సరములకు పూర్వము దక్షిణహిందూస్థానమున 'వాసి' యనునామముతో నొకవంశము ప్రభుత్వముజేయుచుండెను. వారిప్రభుత్వస్థానమున కనతిదూరములో బహుయోజనవిస్తీర్ణంబగు నొక యరణ్యంబుండెను. అందునచ్చటచ్చట ఫలపుష్ప సమన్వితంబులగు వృక్షరాజములతో చుట్టుకొనబడి స్వభావసిద్ధమగు నందమును వెలిబుచ్చుచుండెడు గ్రామములుకలవు. ఏతదరణ్యంబునకు నాథుండులేని కతంబున 'వాసి' వంశీకులు, అందుముఖ్యగ్రామములగు, వల్లుట్ల, వాసివి,కలకట్టలను బాహుపరాక్రమము నెఱపి స్వాధీనపర్చుకునియు, మఱికొన్నిగ్రామముల క్రొత్తగ నేర్పఱచి వృద్ధిచేసియు తమరాజ్యమును బలపఱచుకొనిరి. పదపడి సామీప్య సంస్థానాధీశులగు రెడ్లతో వీరు చెలిమి వాటించి ప్రజాతృప్తికరముగ రాజ్యపాలన చేయుచుండిరి. ఇట్టిస్థితియందు రెడ్లప్రభుత్వమునకు లోబడినవారు కప్పమునుచెల్లించక ప్రభువులయెడ తిరస్కారభావంబును జూపింప ప్రజానాశనకరంబు గాకుండుటకునై యోచించి యుభయపక్షులవారును తులారణంబు నేర్పాటుగావించుకొనిరి. కాని రెడ్లప్రభువగు జౌడభూపతికి తనసైన్యంబున దులారణంబునకు తగినవీరుండు కానరాడయ్యె. 'వాసి' వంశంబున సదాశివయ్య యనునాతడు ప్రతిలేనివీరుండై బాహుపరాక్రమంబున యర్జునున కన్నమిన్నయై వెలయుచుండు కతన దనకుదానై మిత్రునకు దోడ్పాటుగా నెంచి జౌడభూపతిపక్షమున తానుతులారణంబున కేగనిశ్చ

యించి తనమనోనిశ్చయమును రెడ్డిప్రభువున కెఱుంగింప నాతండమితానంద పరవశుండై కౌగలించుకొని దీవనలిచ్చి యుద్ధంబునకనపెను. సదాశివయ్య త్రిపురసంహారకర్తయగు కేవల యాసదాశివుడో యనునటుల విజృంభించి ప్రతివీరుల నిమేషమాత్రంబున బొరిపుచ్చెను. ఇట్టియప్రతిమానవిజయంబు సహింపలేక ప్రతికక్షివారు తొల్లినియమంబునుదిగద్రావి పెక్కురొక్కమ్మడి సదాశివునిపైబడ నాతండును భూధరంబు పగదిచలింపక శత్రుసైన్యంబుల నుఱుమాడి జౌడభూపతి సంస్థానంబునుస్థాపించెను. ఇవ్విధంబున రెడ్లకు వాసి (గౌరవమును) తెచ్చినందున సదాశివయ్యయు తద్వంశీకులు నప్పటినుండియు వాసిరెడ్డివారని పిలువబడుచున్నారు. సదాశివయ్య తనకొనర్చిన మేలునకై జౌడభూపతి యాతనికి పెక్కుగ్రామంబులిచ్చి సత్కరించెను. తదాది సదాశివయ్య నెట్టులయిన వంచించి నిర్జించుటకుగాను శత్రువులు క్రూరాలోచనలు చేయుచుండి పూర్వము ద్వాపరయుగమందు నశ్వత్థామ పాండవశిబిరంబున నొనర్చిన దుష్టకృత్యంబును జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొని సదాశివయ్య భవనమును రాత్రివేళ నిద్రాసమయమున ప్రవేశించి యాతనిని తద్బంధువులను బాలురనక స్త్రీలనక నతికౄరులై వధించి వాశిరెడ్డిసంస్థానము నాక్రమించుకొనిరి. ఆసమయమున దైవనియతిని సదాశివయ్యపత్ని రెండుసంవత్సరముల వయస్సుగల తనకుమారునితో నచ్చటికి సామీప్యగ్రామముననున్న తనపుట్టినింటనుండెను. ఆపె యిట్టిఘోరవిపత్తును వినినతోడనే తన బాలకుమారుని నయితము శత్రులెట్టులయిన మోసగించి చంపెదరను వగపుతో తనకు మిక్కిలినమ్మకముగల యొకబ్రాహ్మణ యువతిచేతి కబ్బాలునొప్పగించి యవసరమగు ధనంబును భూషణాంబరంబులనిచ్చి యెట్టులైన నప్పాపని దూరదేశంబుగొనిపోయి రక్షించవలసినదనియు, తగు వయస్సున విద్యాబుద్ధులుగఱపి సమయానుకూలముగ తన పెద్దలయెడల శతృవులొనర్చిన ఘోరకృత్యంబును విశదీకరించి యందుల ప్రతీకారంబుచేయ ప్రోత్సాహపరచవలసినదనియు దిటవుగ నాపెకుబోధచేసి తానుసహగమనం బొనర్చెను. తరువాత నాబ్రాహ్మణాంగన శ్రీగిరి మల్లిఖార్జునుడను నామముగల యబ్బాలుని తీసుకొని గుంటూరునకు సుమారు 10.12 మైళ్ళదూరములోయున్ననూతక్కియను గ్రామముప్రవేశించి యచ్చట శక్తీశ్వర స్వామిపేర నొకయాలయముకట్టించి యందునివశించుచుండెను. ఆపె కడుజాగ్రతతో పెంచినందున శ్రీగిరి మల్లిఖార్జునుడు అసమానవిద్యాపారంగతుండై యుక్తవయస్సువచ్చిన పిదప నాపెచే తనకుటుంబమునకు సంభవించిన దుర్దశను విని దండతాడి తమహోరగంబు కరణిమండిపడి ప్రతీకారంబునకుగాను తనస్వదేశంబునకు బోవనుద్యమింప నాటిరాత్రి శక్తీశ్వరస్వామి వృద్ధబ్రాహ్మణవేషంబున నాతనికి బొడగట్టి యాతనియుద్యమమును నిరుత్సాహపరచి యాతండు కొలదికాలములో నొకప్రభుత్వమున కధినాధుండగునని చెప్పినదృశ్యుడాయెను. పిమ్మట మల్లిఖార్జునుడు అప్పటికి గుంటూరు సీమయందు నివసించుచుండు కమ్మవారిలో నొకకన్యను పాణిగ్రహణం బొనర్చెను. అతండును అతనివంశీకులును కొండవీటియందు కొన్నిగ్రామంబుల స్వాధీనపర్చుకుని యేలుచుండిరి.

కొన్నిసంవత్సరంబులు గడచినతరువాత వాశిరెడ్డి వంశములో చంద్రమౌళీశ్వరుడను నొకప్రముఖుడు ప్రభుత్వమునకువచ్చి స్థిరమగు సంస్థానమును స్థాపించవలెనను తలంపుతో కొంతసైన్యమును పోగుచేసుకొని హైదరాబాదునకువెళ్ళి సుబేదారుగారిని సందర్శించి అచ్చటనే వారిదండు సంబంధమగు కార్యములను కొంతకాలమువరకు నిర్వహించుచుండ సుబేదారనుగ్రహించి నూతక్కి తాటికొండ మఱికొన్నిగ్రామములను జాగీరిచ్చి గొప్పబహుమతులుచేసి బంపివేసెను. అంత కొన్నితరములకు వీరప్పనాయుడను ముఖ్యపురుషుడు జనించెను. ఈయన కుమారులలో రాఘవయ్య, రామన్న చంద్రమౌళియనువారు ప్రాముఖ్యులు, రాజ్యాభివృద్ధికాంక్షచే యీముగ్గురు సోదరులు మొగల్ చక్రవర్తియగు షాజహాను దర్శనార్థమై డిల్లీకివెళ్ళి తద్దర్శనంబుగానక పెక్కువత్సరంబులు వేచియుండి సేనానులయొక్కయు, దేశప్రముఖ్యులయొక్కయు స్నేహము సంపాదించిరి. ఇంతలో షాజహాన్ చక్రవర్తియొక్క సుబేదారులు కొందరు పన్నునీయక తిరుగబ

డినందున చక్రవర్తిచే యుద్ధమునకుగాను పంపబడిన సేనాధిపతులతో కలసి వాసిరెడ్డిసోదరులు మువ్వురు దండువెడలి తమ అసమానయుద్ధకళానైపుణ్యంబున యాసుబేదారుల నక్రమంబున స్వాధీనపర్చుకొనిరి. జరిగిన స్థితి తనసేనానులవల్ల చక్రవర్తి వినినవాడై సోదరులనురావించి నందిగామ పరగణాను దఖల్ పరచి మరికొన్ని యినాముల నిచ్చెను. అంతట వారుమువ్వురు సంతృప్తులై స్వదేశమునకువచ్చి దువరగాహంబులగు నరణ్యంబుల ఖాలీచేసి పెక్కుగ్రామంబులు నిర్మించి హైదరాబాదునకువెళ్ళి 1080 ఫసలీలో యిస్టేటుయందు సమభాగములుగ మువ్వురు షుబేదారువల్ల సనదునుబడసిరి. ఈమువ్వురు సోదరులలో రామన్నయొక్క వంశము కొలదిసంవత్సరములలో నంతరించెను. చంద్రమౌళియొక్క వంశీకులు కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా చింతలపాటివంటి ప్రభువులై ప్రస్తుతమున శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి చంద్రమౌళీశ్వర ప్రసాద్‌బహద్దర్ మన్నెసుల్తాన్‌గారు కడుశ్లాఘనీయముగ ప్రజానురంజకముగ రాజ్యపాలన జేయుచున్నారు. ఇకను ముగ్గురిలో మిగిలియున్న రాఘవయ్యగారివంశము జ్యేష్ఠవంశము. ఇందు పదునేడవ శతాబ్దమున రాజావాశిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడుగారను దివ్యపురుషుండుదయించి సత్తెనపల్లితాలూకా చింతపల్లి ముఖ్యపట్టణముగా రాజ్యమేలెను. ఇద్ధాత్రీంద్రుని వైభవమహాత్మ్యములనుగురించి - వాల్టరు ఇల్లియెటు దొరవారు గవర్నమెంటుకు 1846 సంవత్సరం యేప్రియలు 14 తేదీన వ్రాసినరిపోర్టుయొక్క తర్జుమా సంగ్రహము ను యీక్రింద బొందుపఱచుచున్నాను.

"వాసిరెడ్డి ప్రొప్రైటరగు వెంకటాద్రినాయుడు తన కుటుంబ సంస్థానమగు చింతపల్లి ఎస్టేటునకు తోడు రేపల్లె ఎస్టేటులో భాగమగు వెంగుపురం డిస్ట్రిక్టును, కొల్లూరు, నిజాము పట్నములను కొని కొన్ని కారణాంతరములచే అమరావతిని రాజధానిగా నేర్పరుచుకొని అచ్చట దివ్యభవనములను శృంగారోద్యానంబులను నిర్మించెను. చేబ్రోలు మొదలగు మఱికొన్ని గ్రామములలోకూడ రాజభవనములను మంగళగిరియందు పదునొకండుద్వారములుగల అత్త్యున్నతగోపురమును అమరావతి చేబ్రోలు మున్నగు ననేక దివ్యస్థలములయందు దేవాలయములను కట్టించెను. తనరాజ్యమున ముఖ్యమగు పుణ్యస్థలములయందు ముప్పదియడుగుల యెత్తుగలిగి బంగారు మొలాముచేసిన 160 యిత్తడి స్థంభములను స్థాపించి రెండుమారులు వెండితోడను ఒకమారు బంగారుతోడను తులాభారముతూగి సద్బ్రాహ్మణులకు పంచిపెట్టెను. రామేశ్వరము మొదలుగాగల యాత్రలుసేవించి, కాశీకి పోవునపుడు పేష్వాబాజీరావుగార్కి అమూల్యములగు నజరులు సమర్పించెను. తనపేష్కష్‌ను ముందుగజెల్లించి తనమార్గవ్యయములకుగాను 2 లక్షలరూపాయలు కబ్లీకు గవర్నమెంటు ఖొక్కసములో అనామతుగానుంచిరి. నైజామువద్దనుండి మన్నెసుల్తాన్ అనుబిరుదును లక్ష పెగోడాలు (సుమారు 4 లక్షల రూపాయలు) నజరుపొసికొనిరి." ఈ వెంకటాద్రీంద్రుని దాతృతాస్వభావము తనయిస్టేటునుండి 66 గ్రామముల సద్బ్రాహ్మణులకు నగ్రహారంబులుగ నిచ్చుటయె చాటిచెప్పుచున్నది. గుంటూరు కృష్ణాజిల్లాల యందు నిప్పటికి బహుకుటుంబములు నయ్యగ్రహారంబులవల్లనే జీవించుచున్నవి. ఇతండు కేవల మనుష్యమాత్రుండు కాడనియు తపోవిఘ్నముచే భూమియందవతరించిన నొకానొక ఋషిశ్రేష్ఠుడనియు చెప్పుటకుగాను కొన్నికథలను వంశపరంపరగా యీజిల్లాలజనులు చెప్పుకొనెదరు. వాటిసత్యాసత్యంబులు దురూహ్యంబులు గావున నవి నిందుదహరింపబడలేదు. బుస్సీనామమును పిన్నవయస్కుల భయపెట్టుటకెటుల "బూసి, బూచి" యని వాడబడుచున్నదో అటులనే గొప్పతనమందును దాతృతాస్వభావమందును వాశిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడిగారిపేరు ఆబాలగోపాలము ఈదేశమందు సామెతగా జెప్పుకొనెదరు.

ఈవాసిరెడ్డి సంస్థానమును ప్రథమతః స్థాపించుటకై వీరిబంధువులగు కమ్మవారు అనేకయుద్ధములయందసమాన శౌర్యపటిమను కనుబఱచి పెక్కుమంది తమ ప్రాణంబులం గోల్పోయిరి. వాశిరెడ్డి ప్రభువులకు శత్రురాజులతో యుద్ధము సంభవమగుచున్నదని వినినమాత్రమున (యెచ్చటయున్న కమ్మప్రముఖు లచ్చటనుండియే యాలుబిడ్డలతో జెప్పక రణరంగంబున కఱికెను. ఇట్టిమహా

వకారంబుజేసిన బంధువులనియెంచికొంబోలు పెక్కుమంది కనేకాగ్రహారంబు లొసంగబడెను. కాని వెంకటాద్రీంద్రుడు యుక్తిచే మోసగించి అయ్యయి యగ్రహారంబుల సనదులు తగులబెట్టించి రూపుమాపెను. చంద్రునకు కళంకమున్నటులీయన సద్గుణసంపత్తి కియ్యదియే పెద్దకళంకము. కొదువ విషయంబుల వెంకటాద్రీంద్రుడు కేవల దేవేంద్రుడనియే జెప్పనొప్పును. భూలోక దేవేంద్రుడని వాడబడుటకయినందనవనమును ఐరావతనామముగల గజమును అమరావతిపట్టణమును యేర్పాటు గావించినటుల జెప్పుకొనెదరు. వైకుంఠపురమందును అమరావతియందును దేవాలయములలో స్వామికి ఎదురుగనుండు శిలావిగ్రహములు యిమ్మహామహునవని దృష్టాంతములు గలవు. ఈయనకుజగన్నాధబాబు రామనాధబాబులను నిద్దరు దత్తపుత్రులుగలరు. వీరిరువురు అన్యోన్య రాజ్యకాంక్షతో వ్యాజ్యెము లాడదొడంగిరి. ఇట్టులనే యేదియో యొకకారణముచే వాసిరెడ్డి యిస్టేటు 1816-17 మొదలు 1843-44 వరకు అప్పటి మండలాధికారియొక్క నిర్వాహకములోనుండెను. 1825 సంవత్సరములో జగన్నాధబాబుగారు మరణించిరి. 1832-33 సంవత్సరముల కరువు యీ సంస్థానమును కడుదీనదశకు తీసుకునివచ్చెను. గవర్నమెంటు బాకి వృద్ధియాయెను. తాత్కాలికముగ ప్రభుత్వమునకువచ్చిన రామనాధబాబుగారి దురాలోచనలవల్ల మరింతబీదగిల్లెను. కేవలస్వోదర పోషణార్థమైపయోముఖ విషకుంభములవలె నక్కవినయములతో కొలువొనర్చుచుండిన దివానులయొక్కయు గుమాస్తాలయొక్కయు గృహములయందు ధనరాసులు మెండయ్యె. సంస్థానపునౌకర్లు స్వామిద్రోహులై మోసగించి సంస్థానపు ధనములో తమపేరను తమభార్యలపేరను పెక్కుయీనాములను వంటభూములను సంపాదించిరి. ఇంటియందు వంటచేసి తద్దినములు పెట్టించెడు పౌరోహితులు సహితము సమయమువేచి వెండిబంగారులను హరించి లక్షాధికారులయిరి. ఇన్నికారణంబులనుబట్టి 1844 సంవత్సరము వచ్చునరికి నవరత్నరాసులతో నిండియుండిన సంస్థానపు బొక్కసమున పైసాకూడకఅవయ్యెను. ఆసంవత్సరములోనే యిస్టేటును గవర్నమెంటువారు స్వాధీనపర్చుకొని ఋణవిముక్తిజేయుటకు ప్రయత్నించియు వలనుపడక 1844 సంవత్సరములో అప్పులక్రింద వేలమువేసి గవర్నమెంటువారే స్వాధీనపరచుకొనిరి. ఎప్పటికైనను తిరుగ యిస్టేటుహక్కుదారుల స్వాధీనపరచునటుల యప్పటి యొడంబడిక. కాని జమీందారుల స్థితిగతు లరయుటకై నియమింపబడి తమతావుకువిచ్చేసిన వాల్టరు యిల్లెయటు దొరవారికి మనోత్కృష్టికరముగ నడుచుకొనని హేతువచే అదివరలో యిస్టేటు స్వాధీనపరచుకొన్నది మొదలుకొని యిచ్చుచువచ్చిన రూ. 1000 అల్లవున్సును మాత్రమే అప్పటిజమీందారునకు ఖాయపరచిరి. జగన్నాధబాబుగారి కుమారులు లక్ష్మీపతినాయుడుగారు విద్వత్ప్రభువుగని ఖ్యాతివడసిరి. వీరు రత్నపరీక్షయందు మిగుల నిపుణతగలవారని వాడుక. వీరిదత్తపుత్రులే కంచిమైనరుగారని వాడుకగల శ్రీరాజా వాశిరెడ్డి వెంకటలక్ష్మీనృసింహనాయుడు బహద్దరు మన్నెసుల్తాను గారు. వీరిదాతృతా స్వభావమును ధైర్యగాంభీర్యాదిగుణములును లోకవిదితంబు గావున వేరుగ వక్కాణింపబనిలేదు. తొలుత దక్షణహిందూస్థానము కాపురము గాగల వాశివంశము ప్రస్తుతమున కృష్ణాగుంటూరుజిల్లాలయందు వాశిరెడ్డి యనునామముతో నెట్లు వ్యవహరింపబడుచున్నది స్పష్టముగా వ్రాసితిని. "వాసిరెడ్డీయము"ను నొకగ్రంధము అమరవాది రామకవిగారిచే వ్రాయబడి కొలదికాలములో నచ్చొత్తింపబడునని వినుచున్నాను. అదినత్యమైనచో నద్ది లోకోపకారిగనుండుననుటకు సందియములేదు. గుంటూరు సమీపమున తుమ్మపూడి గ్రామమున వాశిరెడ్డి వెంకటసుబ్బయ్యగారను నొకరు యేతద్వంశచరిత్రను విపులముగా వ్రాసితిరని వినుటకెంతయు సంతసించుచున్నాను. ఈసంవత్సరము కృష్ణాజిల్లా కేసరపల్లి గ్రామమున జరుగబోవు ద్వితీయ కమ్మమహాజనసభయందు శ్రీరాజా వాశిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడుగారి వర్ధంతిని జరుపుకొనుటకొక చిత్తుతీర్మానము జేయబడెనని తెలిసినది. అట్టిమహాపురుషునియందు కమ్మజనుల కుండవలసిన భక్తి గౌరవములకుగాను తగినయేర్పాటు గావింపబడునని తోషపూర్వకంబుగ నుడువుచు సెలవటితో విరమించుచున్నాను.

ఆంధ్రవార్తాపత్రికల వ్యాపింపఁజేయు సాధనములు.

మ॥రా॥శ్రీ, అష్టావధానియగు నందగిరి శేషగిరిరావుపంతులు గారిచే రచియింపఁబడినది.

ఆంధ్రదేశాభిమానులారా? మనదేశమభివృద్ధి గాంచవలెనన్న దేశమంతట ముందు మన స్వభాషాపత్రికలు వ్యాపింపవలయునని యందఱకుం దెలిసినదేకదా. మనకు శుభకర్మలలో విఘ్నేశ్వరపూజ యెట్టిదో మనము నాగరికత నొందుటకుఁ బత్రికావ్యాపనం బట్టిది. ఒక్కొకజిల్లా కొక్కొకపత్రిక స్థాపించి దానికిఁ బదివేలచందాదార్లను జదువరులనుగాఁ జేసినచో, నపుడు మనదేశములోఁ బత్రికలకు మంచివ్యాప్తికలిగినదని, మనము సంతసింపవచ్చును. కాని మనయాంధ్రదేశములోఁ బ్రస్తుతము లెక్కకుమాత్రము (మాసపత్రికలతోఁగూడ)సుమారిరువదియున్నను, జందాదార్లను, రెండువేలకుఁబైగా సంపాదించిన పత్రికలు నాల్గుకంటె నెక్కువలేవు. ఒకయాంధ్రపత్రికమాత్రము 7000 చందాదార్ల నాకర్షించుకొని దినదినప్రవర్ధమానమగుచున్నది. తక్కినవన్ని, యన్న మోగామచంద్రాయని నానాటికి క్షీణించుచున్నవి. వీటినభివృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చుమార్గమును మనము కనుఁగొన్న యెడల, నవి క్షీణించుటకుఁ దగినకారణమేదో యదియును మనకు బోధపడఁగలదు. కాన వార్తాపత్రిక లభివృద్ధియగు పద్ధతుల నాకుఁ దోచినంతవఱకు మనవిచేయుచున్నాను.

1. పత్రికచదువరుల మనస్సుల నాకర్షించుట:— ఇది పత్రికావ్యాప్తికి మొదటిహేతువు. [illegible] [illegible] పుడంటిలో నున్నట్టుల దీనిలోనే [illegible] తమంత్రము నిమిడియున్నది. అట్లుటున్న నాకర్షించు వానిలోఁ బ్రాముఖ్యములైనవాటి నిక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను. పత్రికలోని వ్యాసములు హృదయంగమములగు నిర్దుష్టశైలితోను నవరసములలో నాయారసముల కనువైన కల్పనాచాతుర్యముతోను, విలసిల్లుచుండవలయు. మఱియు శాస్త్రచర్చ, మతచర్చ, భాషాచర్చ, వ్యవహారచర్చ మొదలగు సచ్చర్చలం జేయుచుఁ దగినన్ని పుటలతో శోభిల్లుచుండవలయును. పెద్దవై సుందరమైన యక్షరముల తోడను, మందమైన నున్ననికాగితములతోడను, దేశభక్తులు, సంస్కర్తలు, మొదలగువారి చిత్రపటములతోడను జూపఱ కమితానందము నొసంగుచుండవలయు. వేయేల? "ఈసారిపత్రికయం దేరసము వెల్లువగొల్పఁబడునో, యేచిత్రపటము కన్నులపండువు సల్పునో యేవ్యాసము నాశక్తింబురికొల్పునో, యేమిచిత్రవిచిత్రములు, మనోవైచిత్ర్యముం గల్పించునో, పరదేశాచార వ్యవహారములేమి వింతలఁదెచ్చిపెట్టునో" యని ప్రతిచందాదారుఁడు నువ్విళ్లూరునట్లుండవలయు.

2. సంపాదకుఁడు కేవలము స్వలాభమునే పరిగణింపక, చందాదారులకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించుట:— పత్రికవలనవచ్చు లాభములోఁ దనకుటుంబపోషణకుఁ దగినంతద్రవ్యము నుపయోగించి మిగిలినధనమును సంవత్సరాదిసంచిక ఉచితముగాఁ బంచిపెట్టుట మూలముగను, బత్రికకుఁ జందాతగ్గించుట మూలముగను, వ్యాసముల వ్రాయువారికి బహుమతులిచ్చుట మూలముగను, వినియోగముచేయవలెను. ఈభారమొక్క సంపాదకునియందే యాధారపడియున్నది. ఇట్లుచేసిన పత్రికాధ్యక్షుని యందు జనులకు గౌరవముహెచ్చి, [illegible] బత్రికకుం జందాదారులుగఁ జేరుదురు. [illegible] ధిపతియొక్క సాధ్యము.

3. సంపాదకుఁడు [illegible] భాషాపాండిత్యము, [illegible] సంస్కారము, [illegible] కలిగియుండవలయు:— ఇప్పటికవులు రచించు గ్రంథములలో [illegible], ఇది నిర్దుష్టము, ఇది నీతిబోధకము, ఇది నీతిబాధకము, ఈసంస్కరణమేలు, ఈసంస్కరణకీడు" అని మహాజనులకు బోధింపఁగల సామర్థ్యము పత్రికాసంపాదకునియందున్న నే పత్రికశోభించును. పత్రికాభివృద్ధికిదియు నొకహేతువే.

4. సంపాదకునకుఁ ద్రికరణశుద్ధియుండుట:— ఇదియుఁ బత్రికావ్యాప్తికొకకారణమే. ఏది జనసమ్మతము

న్యాయసమ్మతమునగునో దానినే సంపాదకుఁడు యోజింపవలయు. యోజించినదానిం బత్రికలోఁ బ్రచురింపవలయు. ఆప్రచురించినదానిని ముందుతానే యాచరింపవలయు. సంపాదకుని నడవడి మంచిదిగానిచో, జనులచే దూషింపఁబడుటయేగాక, యతని దుర్జనత్వముపత్రికయందుఁగూడ నారోపింపఁబడి క్షీణింపఁజేయును.

5. సంపాదకుఁడు స్వదేశస్థుఁడై యుండుట:—ఇది ప్రాముఖ్యమైనది. విదేశీయుఁడైనచో, సంఘసంస్కరణాదులవిషయమై, యతఁడు వ్రాయువ్రాతలయందు, జనులకు విశ్వాసము కుదురనేరదు.

6. పత్రిక నియమితకాలమందప్పక, చందాదారుల హస్తంబుల నలంకరించుట:—చంద్రకిరణములకై నిరీక్షించు చకోరములవలె నియమితదినంబునం బత్రికలకెదురుచూచుచున్న చదువరుల మనఃపద్మములు ముకుళించునట్లు కొన్నిపత్రికలు నాలుగుదినము లెంచుమించుగా వచ్చుచున్నవి. ఇది పత్రికాగౌరవంబునకుఁ గొంత భంగకరము. పత్రికావ్యాప్తిఁ గోరువారు సకాలంబునఁ బత్రికలంపవలయు.

7. ఉపవిలేఖరులకుఁ బ్రోత్సాహముఁగల్గించుట:—కొందఱు పత్రికాసంపాదకులు తమకుఁదోఁచిన తుచ్ఛసంగతులనే వ్రాయుచుందురేకాని, యుపవిలేఖరులంపు లోకోపయోగమైన వ్యాసముల నెన్నఁడు సకాలములోఁ బ్రచురించుటలేదు. ఏలయనఁగ నంతకంటె యుపవిలేఖరుల నేర్పాటుచేసికొని, ద్రవ్యమూలకముగా వారిని రంజింపఁజేయనిచోఁ బత్రికలు మంచివ్యాసముల బ్రాయఁజాలవు. నాగరికత హెచ్చినపు డుపవిలేఖకు లూరకయే వ్యాసములవ్రాసి పంపుచుందురనుట స్పష్టము.

8. పత్రికలయందలి వ్యాసములు వ్యాకరణయుక్తములుగాఁగూడ నుండుట:—కొన్నిపత్రికలలోని వ్యాసములు, వ్యాకరణమన నేమోయెఱుఁగనివారిచలన, వ్రాయఁబడుచుండుటచేఁ బత్రికలకు మర్యాద తగ్గుచున్నది. పుటకొక పొరఁబాటుండుట తగుఁగాని, పదితొంటికి యున్నచో సంపాదకుఁడు లఘుత్వమునకుం బాల్పడుఁగదా.

9. ప్రతిసంచికయందు నేదోయొక దివ్యమైనవ్యాసముండుట:—మనపత్రికలలో నొక్కొకప్పుడు మనోహరములైన వ్యాసములుండును. ఒకప్పుడన్నియుఁ బేలపిండివ్యాసములేయుండును. అట్లుగాకుండ పత్రికాధిపతులుజాగ్రత్తవుచ్చుకొని చదువరుల మనంబుల రంజింపఁజేయవలయు. లేనిచో నొకప్పుడు చందాదారులధికముగా జేరుటయు నొకప్పుడు చేరకుండుటయుఁ దటస్థమగును.

10. అనైకమత్యహేతువులగు వ్యాసములంబ్రచురింపకుండుట:—ఇది ముఖ్యవిచారణీయము. ఒకపత్త్రికయందు, యల్లప్పయను శూద్రుడును, బుల్లప్పయను బ్రాహ్మణుండు నేదోయొక విషయములో నేనెక్కువంటే నేనెక్కువయని, వివాదపడుచుండగాఁ గొందఱు యల్లప్పపక్షమును గొందఱు బుల్లప్పపక్షమునుఁజేరి వాడు వెధవయనివీరును, వీడుకుంకయని వారునుం బత్రికలకుఁ దఱుచుగా వ్రాయుచుండుటయు, నట్టివ్రాతలంజూచిన గ్రామములలో నైతము వారిపక్షమునఁ గొందఱు, వీరిపక్షమునఁ గొందఱుచేరి, కుడిచికూర్చుండి తగవులాడుటయుఁ జూచుచున్నాము. జాత్యభిమానముచేఁగాని, స్వశాఖాభిమానముచేఁగాని, ద్వేషింపఁ గాన్పించు వ్యాసములఁ బత్రికాధిపతులు లెడమివ్వకుండుట సంఘమునకు శ్రేయస్కరము. వాగ్గౌరవమునకభివృద్ధికరము.

11. పక్షపాతముఁజూపకుండుట:—ఇది పత్రికాశిరోభూషణము. ఒకరిలాభముఁజూచి, వేఱొకరి స్వవారిదేమైనను మిన్నకుండుటయు నప్పగువారి దోషములనూఱింతలుఁ బ్వెల్లడిఁజేసి నిందించుటయుఁ బక్షపాతదోషంబునకాకరంబగు. దీనిఁ దరిఁజేరనీయక పత్రికాధిపతులొకకంటితోఁజూపవలయు.

12. పరిపాలకులకైన నున్నదియున్నట్లు చూపుట:—ఇది ముఖ్యముగ నుపవిలేఖరుల కన్వయించునేని, లంచముగొండి యధికారుల భయపెట్టి వారిని బ్రజానుకూలముగాఁ బ్రవర్తించునట్లు చేయునుగాన, నీవిషయముచేఁ బత్రికమీద జనసంఘమునకభిమానము హెచ్చి, దాసులుగా నుందురు.

13. అవశ్యకర్తవ్యము దాలస్యముమానుట:—అదిగోయన్నపని కాదునెలయగుచుపుట యెట్టిపనికైనను మంచిదికాదుగదా. కవులెవ్వియో గ్రంథములఁజేసి, గు

ణాగుణములం దెల్పుటకై, బత్రికల కంపినపుడు పత్రికా సంపాదకులు విమర్శింపక, నెలలతరబడి నూరకుండి చివరకు "కాగితములు నున్నగనున్నవి, అక్షరములు మిన్నగనున్నవి, శైలి వెన్నగనున్నది, నీతి మన్నుగనున్నది, పద్యములసొంపుసున్నగనున్నది" అని నాల్గుతడిపొడిమాటలువ్రాసి, తమయసామర్థ్యమును వెల్లడిచేసికొనుచుఁ జదువరులకు నవ్వుఁబుట్టించుచున్నారు. అట్లుకాకుండ వీలైనంత త్వరలో గ్రంథముయొక్క ప్రయోజనమును గొంచెము విపులముగా వ్రాసి జనులకు వెల్లడియగునట్లు చేయుచుండవలయు. ఇదియును బత్రికలకొక ముఖ్యాలంకారమై పదుగురి నాకర్షించును.

14. దస్యుపుష్ప వృత్తాంతములు వ్రాయక, యుపయుక్తమైన వ్యాసములనే వ్రాయుచుండుట:— ఇది కష్టసాధ్యమైనపని. హంగులేనివారికి సాధ్యపడదు. కృషి, వాణిజ్యము, చేతిపనులు, విద్య, కవిత, వైద్యము, రాజకీయవ్యవహారము, శౌచము, దయ, శాంతము, మొదలగు వానివలనఁ గలుగు లాభములను గూర్చియు, మతద్వేషము జారత్వము, అనైకమత్యము, క్రోధము, అసూయ, డంబము గర్వము, అతిబాల్యవివాహముచేయుట, స్త్రీపునర్వివాహములు నొప్పకుండుట మొదలగువానివలన వచ్చు నష్టకష్టములంగూర్చియు, నొక్కొకసంవత్సరములో వ్రాసినది వ్రాయకుండ వ్రాయుచుండవలయు. అట్లు సంఘమునకు మేలుసేయువ్రాఁతల విడిచి "అమెరికాలో నొకకోటీశ్వరునకున్న మేడ యాకాశమున కంటుచున్నది; మూఁగామను-దొక సభజరుపఁబడెను. ఆహాను నూఱ్వురు సభ్యు లంకరించిరి. చప్పట్లతో మిటాయిలు చక్కఁగా జరిగెను. పిమ్మట ఫలహారముల మెక్కిరి." అనెడుసంగతులతోడనే పత్రికలోని యర్థభాగమును బూరించఁదగదు. అట్టివి మన యాంధ్రభాషాపత్రికలలో నొకటి రెండుగలవు. ఇట్టివానికి విశేషవ్యాప్తి కలుగనేరదుగదా.

15. విద్యావ్యాప్తి:— పత్రికావ్యాపకత్వమునకిది ప్రాణంబని చెప్పఁదగు. "పెండ్లియైనఁగాని పిచ్చికుదురదు. పిచ్చికుదిరినఁగాని పెండ్లికాదు" అనులోకోక్తి, విద్యావ్యాప్తికిని బత్రికావ్యాప్తికిని సంబంధించును. మనయాంధ్రులలోని స్త్రీపురుషసంఖ్యలో నర్ధభాగమైనను బ్రైమరీ జ్ఞానము సంపాదించినచో, మనపత్రికలు పెంపొందఁగలవు. ఈవిషయమునిర్బంధోచితవిద్యాశాసనమును మన గవర్నమెంటువా రంగీకరించిననే ఫలించును. అపుడుగాని మన దేశమందుఁ బత్రికావ్యాప్తి సంపూర్ణము కానేరదు.

16. పత్రికా వార్షికోత్సవము:— సంపాదకుఁడు తన పత్రికావిషయమైన లాభనష్టములు మంచి చెడ్డలు బోధించి ప్రోత్సాహముచేయుటకు, నాంధ్రమహాజనులను రావించి యుక్తమైనచోట నొకటిరెండురోజు లీపేటసభ చేసి, పత్రికోత్సవంబు సల్పవలయు. అట్లుచేసినచో జనులకదు సంతసిల్లి పత్రికలఁ దెప్పించుకొనుటకుఁ దారట్లాడుదురు. ఇదిపత్రికలు వ్యాపించుటకు మంచి యుపాయమగును.

పైనఁజెప్పిన పదునాఱువిషయములలో, నేలోపములేకుండఁ బత్రిక నడుపఁబడెనేని నప్పత్రిక, షోడశకళా పరిపూర్ణమగు చంద్రబింబమువలె మహాజనుల మనంబులంగప్పియున్న యజ్ఞానాంధకారమును బటాపంచలుగా విచ్చి వివేకము, నీతి, ఐకమత్యము, స్థైర్యము మొదలగు దేశోద్ధారకగుణసస్యములం బెంచి, దిగంత విశ్రాంతకీర్తితో వెలుఁగొందును. ఇట్టివ్యాసముల వ్రాయుటకై యస్మదాదులకుం బ్రోత్సాహము కల్పించిన శ్రీమదాంధ్రపత్రికాధిపతిగారికి కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనములర్పించి యింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

ఉ. ప్రకటమైన ధైర్యమెడి * స్వజనాదరణంబొసఁగి, వి
ద్యావ్యాపకమైన క్త్రియును * వాంఛితేచ్ఛలనిచ్చి, నిత్యస
ద్రూపము కావ్యరాజిఁ గను * దూరదృష్టమహాఘనంబ నిల్చు శ్రీకరమౌ
శ్రీపతి యాంధ్రపత్రికను * శ్రేయము మెచ్చెదను కాల్పు యుక్తము.

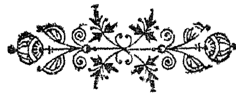
క. అవివేకతిమిరంబు * నంతరింపఁగఁ జేయు,
భాస్వత్ప్రచారమై * పరగుచు
నచిత్రపటిమల్ * చయ్యనపికసింపఁ,
బాల్పికి శోధిఁ * బోలు నెద్ది
పత్రికోధనము * ప్రాలంబులనొసంగ,
నలఘురత్నాకరం * బైవరఁగి
వాణిజ్య కృష్యాది * వార్తాలగత్నుమఁ,
బుల విరజల్లఁగ * బ్బాతయొద్ది

యదియెగా యాంధ్రపత్రిక * యంద్రుబుధులు,
పుడమి నాచంద్రతారక * ముగ నెసంగి,
యాంధ్రదేశమందంతట * నలరునట్లు,
సోమశేఖరుడద్దాని * నోముఁగాత.

సీ. వివిధవినోదముల్ * వేడ్కతో నెఱుఁగనిక.
బరియించి బాలురు * వడయుఫలము
సృష్టిలోనున్న వై * చిత్ర్యంబుగననిన్నుఁ
బరియించి వృద్ధులు * వడయుఫలము
పరదేశ వనితల * పద్ధతులెఱుఁగనిక
వనితలు పరియించి * పడయుఫలము
దేశచారిత్రల * స్థితిఁగన నిన్నువి
క్షించి సంస్కర్తలు * సెందుఫలము
నూరకేపోవ నీతంద్రి * పేరు నీదు
సారుతీరులు నూహూర * సాటకుండ
యాంధ్రపత్రికారాజమా ? * యరయ నాంధ్ర
గౌరవంబుంటముంచనీ * కతనఁగాదె.

సీ. శ్రుతులతో లోకవి * శ్రుతులతో బహుశబ్ద
గతులతో జ్ఞానముం * గఱపికఱపి
శ్రీలతో శుభకర * శ్రీలతో జయకర
శ్రీలతో లోకంబు * తేలియేలి
రుచులతోఁ దనరత్న * రుచులతోఁ
బటుచిత్ర రుచులతో జగముల * బ్రోచిప్రోచి
కల్మితో నీరుల * కల్మితో బోధల
బల్మితో భువనముల్ * ప్రాఁకిప్రాఁకి
భారతీకాంత వసువునఁ * బరగు నాంధ్ర
పత్రికా కల్పవల్లిఁ జేఁ * బట్టుఁడయ్య
వడిగ నభిమతార్థంబులఁ * బడయుఁడయ్య
యాంధ్రజనులార ఘనులార * యార్యులార.

క. ఎన్నికబుర్లం జెప్పినఁ
గ్రన్నన నీయాంధ్రపత్రి * కను జదువనిచో
నున్నయొజ్ఞానము * గావునఁ
మన్ననఁ గొనుఁడయ్య తెల్గు * మానవులారా.

తెలుగుదేశములో వ్యవసాయమభి వృద్ధికి తగినమార్గములు.

మ.రా శ్రీ, కొచ్చర్లకోట వెంకటలక్ష్మీనరసింహారావు గారిచే వ్రాయఁబడినది.

తెలుగుదేశములో వ్యవసాయ మభివృద్ధిగావలెన నిన రయితులు పూర్వపుపద్ధతులు సమూలముగ విడనాడి నూతనమార్గము లవలంభించవలయును. రయితుక్షేమ మే దేశక్షేమమని నమ్మి భాగ్యవంతులు, జమీందారులు మహారాజులు మొదలగువారు రయితులకు మంచిమార్గ ముల యందభిరుచిగలుగున ట్లుపదేశములుచేసి, వలయు నప్పుడు ఇతరులకిచ్చు ఋణములకువడ్డీస్వీకరించుదానికంటె తక్కువవడ్డీకి అప్పులీయవలసియున్నది. రయితునకు భూ మినియెట్లు సస్యముల కనుకూలముగ బాగుచేయవలయు నో ఇప్పటికిని తెలియదు. పూర్వము అనేకసంవత్సరము లనుంచి వాడుకచేయు నాగలినే ఇప్పటికిని ఉపయోగించు టచూడ మహావిచారమును కలుగజేయుచున్నది. సుమారు 500 సంవత్సరములనుంచి వేటిలోనయినను మా ర్పులుచెందినవిగాని నాగలిలో నేవిధమైన మార్పుకలు గలేదు. నాగలి మార్పుచెందకున్న. భూమిని కావలసినట్టు ల శుభ్రపరచుటకు మంచిమార్గములు కానరాకున్నయు వి. తక్కువ పరిమితముగల భూమిలోరయితుకు కావలసిన విధముగ గునపము, పార మొదలగు చేతిసాధనములతో బాగుచేయుటకు పూనుకొనునేగాని యెక్కువపరిమితము గల భూమిలో చేతిపనిముట్లతో పనిచేయుటకు సాహసిం చడు. ఎక్కువపరిమితముగల భూమిలో చేతిపనిముట్ల వలన పనినెరవేరదు. భూమిని యెప్పుడు లోతుగదున్ను టయే మంచిపద్ధతి. లోతుదుక్కివలన యనేకలాభముల ను రయితుపొందగలడు. భూగర్భములో తొమ్మిదంగుళ

ముల లోతునపురుగులు నివసించుటయేగాక అక్కడ గ్రుడ్లుపెట్టును. గ్రుడ్లుపెట్టినపురుగులు చచ్చిపోవును. కొన్ని మాత్రము జీవముగలిగియుండును. పంటకాలము సమీపించుసమయమునగాని, అంతకుపూర్వముగాని గ్రుడ్లన్నియు చితికి పురుగులగును. ఈపురుగులుచేయుహాని ఇంతంతయని వర్ణింపుటకలవిగాదు. ఇదిగాక సస్యములకు హానికలుగజేయు చెడుమొక్కలయొక్క వేళ్లు భూగర్భములో సుమారు 10అంగుళములవఱకు వ్యాపించును. తడితగిలినతోడనే చెడుమొక్కలు చిగర్చి సస్యముల కాహారముగ నుపయోగించిన విలువగలిగిన ఎరువులను చెడుమొక్కలు తమపోషణ కుపయోగించుకొని, సస్యములకు తగిన ఆహారము లేకుండజేయును. అందుచే సస్యముపాడగుటకు హేతువు. కాబట్టి భూమిని చక్కగ దున్నుట అనగా 9 లేక 12 అంగుళములు లోతువఱకు దున్నుట మిక్కిలి అవసరమైనపని. ఇంతలోతుగ దున్నుటకు కఱ్ఱనాగలికాక ఇనుపనాగలినే యుపయోగించవలసి యున్నది. ఇను[illegible] నాగలిని ఎనుబలాగలేవ[illegible] [illegible] దుని [illegible] రయితులు [illegible]న్నారు. అందుచే [illegible] [illegible]న్నారు. [illegible]

[illegible]

[illegible] ఇదిగాక కఱ్ఱనాగలియొక్క మట్టిపలక కల్లిగొరువుగా నుండుటచే భూమిని దున్నునప్పుడు మట్టి [illegible]పైభాగ[illegible] ఒడి అం[illegible]కొను చున్నది. ఆవిధముగమట్టి పలకకు అంటుకొనిన మట్టివలన కఱ్ఱులోపలిభాగమునకు ప్రవేశించజాలకున్నయది. కఱ్ఱనాగలితో దున్నునప్పుడు నాగలియొక్క చేతిపిడిని తఱచునదుముచుండవలయును. దున్నునప్పుడు నాగలి నదుముచుండుట మిక్కిలి ప్రయాస. కఱ్ఱనాగలితో దున్నుట వలన భూమి చక్కగ కదపబడదు. ఇనుపనాగలికిందు మట్టిపలక గుండ్రముగ నుండుటవలన్ని దున్నునప్పుడు మట్టిపలక పైభాగమునున్న నిరివి అంటుకొనక ప్రక్కబడుచుండును. భూభాగముయొక్క లోపలిభాగము నెలు పలకును, వెలుపలభాగములోభాగమునకును పోవులాగున ఇనుపనాగలిచేయబడును. ఇనుపనాగలికర్రు చిక్కనిమొన గలిగి భూమియొక్క లోభాగమునకు సులభముగ ప్రవేశించును. భూగర్భములోయుండు చెడుమొక్కలవేళ్లను నూడబెరికి వెలుపలభాగమునకు దెచ్చుటవలన చెడుమొక్కలు ఎండవేడిమి జచ్చిపోవును. వీటిని తిరుగ భూమిలో పూడ్చుటవలన మట్టిలోగలిసిపోవుచున్నవి. చెడుమొక్కలు భూమిలో గలియుటవలన భూమినుండి అవిగ్రహించిన ఆహారము తిరుగ భూమిలోజేరుచున్నది. భూమియొక్క లోభాగము వెలుపలకు వచ్చుటవలన గాలి[illegible]ని భూమిబాగుపడును. లోభాగమునందుండు పురుగుల గ్రుడ్లు పురుగులు పైభాగమునకు[illegible] [illegible] నశించును. [illegible] కాబట్టి [illegible] గా [illegible].

[illegible]

[illegible] విధాయు పైన[illegible] [illegible] [illegible] ప్రత్యేకముగనుండును. [illegible] బెంగును. మంచివిత్తనములకు [illegible] చివేయుటవలనసస్యముసుహాలకు[illegible] [illegible] చ్చును. విత్తనముల[illegible] [illegible] [illegible] గునవిలేకుండ జూచుట రయితులకు మిక్కిలిభారమైనపని. మంచివిత్తనము లుపయోగించుటవలన పంటవృద్ధిపొందును.

మొక్కలను మార్చివేయుట:—రయితులెప్పుడు తనభూమిలో ఒకసస్యమునే వేసి పంటజేయుటవలన భూ

మి బలహీనతచెందును. ఒకసస్యము భూమినుండి గ్రహించిన ఆహారమును తిరుగభూమి కూడదీసుకొనలేక గ్రమేపిభూమి బలహీనతజెందును. గనుక ఒకసారిభూమిలో లోతుగ వేరుపాఱుమొక్కలను వేసినయెడల మలిసంవత్సరముగాని రెండవపంటకుగాని భూమిపైభాగములోవేఱు పాఱు మొక్కలను వేయవలయును. ఈరీతిగ జేయుటవలన కొంతకాలము అడుగుభూమికిని, కొంతకాలముపై భూమికిని స్వస్థతగలిగి అదివఱకు మొక్కలుగ్రహించిన ఆహారమును గూడదీసుకొనును. కాబట్టి మొక్కలను మార్చి వేయుటవలన పంటలధికము కాగలవు.

బీడుపరచుట:—బీడుపరచుటలో రెండుపద్ధతులున్నవి. చేనుకోసినతరువాత భూమిలో తడియుండగానే వెంపలి, పెసర, వులవ, జీలుగు మొదలగునవి భూమిలో జల్లి, మొక్కలయినతరువాత కొంతకాలమునకు పూవు బూయుట కారంభించును. అప్పుడు యీమొక్కలను భూమిలోనకు దున్నివేయవలయును. ఇదియొకపద్ధతి. ఇక రెండవది భూమిలో యేమొక్కలనువేయక, భూమినిదున్నక వదలివేయుట మొకటిది పసిరకబీడు, రెండవది వట్టిబీడు. ఈరెండుపద్ధతులవలన భూమిబాగుపడి పంటలు యెక్కువగును.

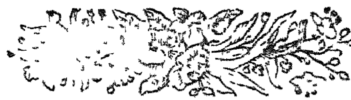
ఎరువులు:—మొక్కలు భూమినుండి గ్రహించిన ఆహారమును తిరుగ భూమికి కలుగజేయుటకు ఎరువులే ముఖ్యములైయున్నవి. ఎరువులుగా నుపయోగించు [illegible] పశువుల [illegible]లకు పంపబడుటవలన విశేష [illegible] మనదేశము [illegible]డగిలేదు. చముడుగిం [illegible] మొక్క [illegible] చముడునే విదేశములకెగుమతి చేయకుండినయెడల యెరువుగ క్రింద నుపయోగించవలయును. ఎముకలు పశువుల [illegible] కంప [illegible]టవలన హిందూదేశములోనుండు భూములు క్షీణించుననుట కెంతమాత్రమును సందియములేదు. కావున యెరువనుకొనునట్టి ఏవస్తువయినను, ఏరీతిగానైనను విదేశములకు ఎగుమతి చేయకుండుటవలనను వాటిని మనభూముల కుపయోగించుటవలనను మనహిందూదేశ నిస్సారభూములన్నియు సారవంతములయి ఫలభరితములగుటకు సందియములేదు.

పశువులపేడ, మూత్రము:—పశువులపేడను పిడకలనుజేయక యెరువుగ నుపయోగించుట రయితునకు మిక్కిలి విధాయకమైనపని. పశువులకొట్టములు వీటవాలుగనుంచి చివరభాగమున గాలువత్రవ్వి యాకాలువచివర నొకగోయిత్రవ్వి ఆగోతిలో కాలువగుండ ప్రవహించుపశువులమూత్రము పడులాగుననొకకుండనుపెట్టవలయును. అనుదినము కుండలో బడుమూత్రము, పేడ, చెత్త, వేరొకగోయిలో నిలవజేయవలయును. 15దినములకొకసారిగోతిలోనిలవజేసిన పేడమొదలగువాటిని తిరుగ వేయుచుండుట యొకవిధాయకమైనపని. తిరుగవేయనియెడల వేడిజనించి మొక్కలయాహారము పైకెగసిపోవును. ఈవిధముగ నిలవజేయబడినయెరువు పొలములోపరచి దున్నుటవలన మంచిఫలితము దీయవచ్చును. పిడకలుజేసి అమ్ముటవలన సస్యములకు పనికివచ్చు మంచివిలువగలిగిన యెరువు పాడయిపోవుచున్నది. పేడకుప్పలు వెలుపలనిలువజేయుటవలన ఎండకుఎండి వానకుదడిసి సస్యములకు పనికివచ్చు మూత్రలవణము పైకెగసిపోయి వట్టినిరర్థకపు యెరువగుచున్నది. ఇట్టినిరర్థకపు యెరువువలన భూములు చక్కగ ఫలించవు. కాబట్టి పశువులపేడను జాగ్రత్తచేయువిధములు నేర్చుకొని నిలవజేయుటవలన, పొలములలో ఉపయోగించుటవలన భూములు మంచిఫలితము నిచ్చుననుటకు సందియములేదు.

పశువృద్ధి:—పశువృద్ధి నిమిత్తము తగుప్రయత్నములు చేసికొనవలసియున్నది. పశువులను చక్కగా పోషించినయెడల మనయెడల నవి యెక్కువ ప్రేమగనబరచును. పశువులను తగినమేతపైరులను రక్షణచేయుట బహుముఖ్యము. హిందూదేశ వ్యవసాయమునకు పశువే ముఖ్యమైనది గనుక రయితు పశువృద్ధినిమిత్తము మిక్కిలి పాటుపడవలసియున్నది. ఎద్దుదూడలను ఆవులపై దాటనీయకుండగ దగినశ్రద్ధ తీసుకొనవలయును. ఎద్దుదూడలను సంవత్సరములోపలగాని, రెండుసంవత్సరముల లోపలగాని పిచ్చలనదీయించి వేయుటమంచిది. పశువృద్ధినిమిత్తము ప్రతిగ్రామములోను మంచిజాతియెద్దులను జాగ్రత్తపెట్టుట రయితులకు విధాయకమైనపని. ఈరీతిగా జేయుటవలన

ఒలముగల ఎద్దుదూడలుపుట్టును. ఈదూడలు మంచిజాతిఎద్దులయి లోతుదుక్కిచేయుట కనుకూలించును. వ్యవసాయాభివృద్ధికి మంచిజాతిఎద్దులే మూలాధారము.

అన్యోన్య ఋణసహాయసంఘములు:—రయితువ్యవసాయము చేయుదు మన్నను ధనము లేమిచేకుందుచున్నాడు. పల్లెటూరి షావుకారులు పెట్టుబాధలపరిమితము. రయితులకు పెట్టుబళ్లుపెట్టి షావుకారులు కుబేరులగుచున్నారు. ఇట్టిషావుకారులు పెట్టుబాధలనుండి రయితులనుతొలగించవలెనని అన్యోన్యఋణసహాయ సంఘములను ప్రతిగ్రామములోను నెలకొల్పి రయితుచేతిలోనికి తక్కువవడ్డీకి ధనమువచ్చుమార్గము లాలోచించుటవలన మనహిందూ దేశవ్యవసాయ మచిరకాలములోనే అభివృద్ధిపొందగలదు. ధనములేమిచే మంచిపశువులను, తగిననాగళ్ళను, యెరువులను కొనజాలకున్నారు. జమీందారులు మొదలగుభాగ్యవంతులు అన్యోన్య ఋణసహాయ సంఘములను నెలకొల్పి వాటినివృద్ధిచేయుటకు పూనినయెడల హిందూదేశవ్యవసాయ మభివృద్ధిపొందగలదు.

సత్పథము.

మ రా. శ్రీ, పి. సీతాపతయ్య బి. ఏ, గారిచే వ్రాయబడినది.

శ్రీసచ్చిదానందస్వరూపుడగు నీశ్వరుని సృష్టియందలి భూతములలో ప్రాణులుత్తమములు. ప్రాణులందు బుద్ధిజీవులుమేలు. బుద్ధిజీవులయందు నరులు శ్రేష్ఠులు. మనుజులందు విద్వాంసులు ముఖ్యులు. వారిలో బ్రహ్మవిదు లెక్కుడని మనువుసెప్పె. జీవుడు ప్రవృత్తిమార్గమున ననేకజన్మములెత్తి బహుకష్టములంది నానాట జ్ఞానముదయింప సంసారము నిస్సారమనియు నిహలోకసుఖంబులెల్ల నీటిబుగ్గలనియు భావింపజొచ్చు. ఆ తెలివి పుట్టినతోడనె వాడు బ్రహ్మముంగాంచగోరి సత్పథంబున నడవ మొదలిడవలయు. ఈమార్గమున జరించువారలె సుమ్ము లోకోపకారార్థమై దమదేహంబుల ధనంబులధారవోయువారు. ఎద్దిరేయేనొక్క తెరువున దమపొట్టపోసికొని వేఱొండుదలంపక నూతికప్పవిధంబున బ్రతుకువారెందఱున్నను దేశమునకు వన్నెయు వాసియు నెట్టులబ్బు. మనదేశపువారు మోక్షమార్గమున మునిగిడి మూలగూర్చుండుట గాదలంతురు అదిసరికాదు. లోకమునకు మేలుసేయుటకంటె మోక్షమన వేఱొకటిగలదే? జగమునకుగర్తయు భర్తయు నగు నీశ్వరుండు లోకహితార్థమై చరించుచున్నవాడుగదా. అట్టగుటంజేసి మనుజుడొక్కొక్కడును దానట్టివాడుగావుటకు యత్నింపవలయు. దీనికిసాధనములు నాల్గుగలవు. వానిపేరు లెక్కింగినంతనే యొక్కఫలంబును గలుగనేరదు. అనుష్ఠానంబునగాని యవిసిద్ధింపవు. అట్లుగాని నాడా తెలివి నీటవ్రాసినవ్రాత సుమ్ము. ఒక్కపెట్టనన్నింటి దుదముట్ట సాధింపరాకున్నను గొంతగొంతగనైన సాధింపబూనుటమేలు.

ఈసాధనములలో మొదటిది వివేకము. ఒక్కొక్కవిషయమునందును వివేకముతో వర్తింపవలయు. సమస్తధనమ్ములు బ్రాథవంబును నీదేహపాతముతోడనణంచు. కాన నివి యెల్ల నశాశ్వతములు. ప్రలయకాలమందును గందనికుందనివానిం గోరుటయే వివేకము. ఇట్టితెలివియేగదా జ్ఞానికి నజ్ఞానికింగల తారతమ్యము. నరునకీవివేకము గలిగెనా వాడెవ్వడైననేమి? ఏదేశస్థుడైననేమి? ఏమత

H. H. Maharaja Sir Krishnaraj Yachendra Wodayar.
Maharaja of Mysore.

మైసూరు మహారాజు. మహారాజా సర్ కృష్ణరాజ యాచేంద్ర వొడయర్.

H. H. Maharaja Sir Sayaji Rao Gaikwar Bahadur-
Maharaja of Baroda.

బరోడా మహారాజు.
మహారాజా సర్ సయాజిరావు గాయకవాడు బహదూర్.

H. H. Maharaja Sir Pratap Sing
Maharaja of Jammu & Kashmir.

కాశ్మీర మహారాజు. సర్ ప్రతాప సింహ బహదూ

H. H. Maharajadhiraj Rajeswar Maharaja Sir Fateh Sing
Bahadur, Maharana of Udaipur.

ఉదయపురము మహారాజు., మహారాణా సర్ ఫతెసింగు
బహదూరు.

ష్ఠుఁడైననేమి? వాఁడుపరమేశ్వరేచ్ఛానువర్తియై లోకంబునకు మేలుఁగూర్పదొరకొను. వాఁడె గర్తవ్యంబునెఱింగినవాఁడు. తక్కటివారు మిక్కుటంబగు నజ్ఞానాంధకారమున మునింగి భేదబుద్ధితో స్వార్థపరులై వర్తింతురు. మఱియు ధర్మమిదియనియు నధర్మమిట్టిదనియు నిజానిజంబు లివ్వియనియు నెఱుంగనగు. పరోపకార ధర్మస్వరూపము చక్కఁగఁదెలిసికొనవలయును. దేహంబులకంటెఁ దావేఱని యెఱింగి వానికిఁ లోఁబడక వర్తింపవలయు. వానియిచ్చవచ్చినటుల వానింబోనివ్వరాదు. ధర్మంబు నడపఁగోరినపుడు దేహములు వశవర్తినులుగాక విమార్గములఁ ద్రొక్కించు. మనకు దేహములు మూఁడుగలవుగదా. వానిలోస్థూలదేహము కాసంతపనిసోకిన నువ్వాని చతికిలంబడు. చెప్పినమాటవిననొల్లదు. తిండికిరాళ్ళబండి. పనికి మీాయదృష్టముసుమీా. అది తనకింపగునటుల సోమరితనంబునఁ బ్రొద్దుపుచ్చఁజూచు. ఈదేహమును నరుఁడు స్నానపానాదులచేఁ బరిశుద్ధముగనుంచుకొని మట్టుమీారకుండఁజూచుకొనవలయు. ఆపశ్శరీరము కామక్రోధములకుఁ బుట్టినిల్లు. అదిచూచినవానినెల్లఁగోరుచు నవి దొరకకున్న లోలోన నుడుకుచు చెప్పరానిసంకటములు దెచ్చిపెట్టు. పలుదెఱంగులగు పేరాసలు దొమ్మిచేయఁ గర్తవ్యంబు నెఱుంగుట దుర్లభము. తేజశ్శరీర మహంకారమున కునికిపట్టు. సమాధియందును దానిభేదబుద్ధి యుడిమానదు. అదియెల్లపుడు స్వార్థమునే యభిలషించు. పుణ్యపాపములయందు న్యూనాధిక్యంబులులేవు. ఒక్కకార్యమునకంటె వేఱొకకార్యము పుణ్యమున నధికమను తలంపు ప్రమాదముసుమ్ము. పుణ్యముఁగోరినవాఁడు లోకమ్ములు కలగుండుపడినను వెనుదీయక ధర్మమాచరింపవలయు. తప్పులలోఁ బెద్దవనియుఁ జిన్నవనియులేవు. స్వల్పకార్యములందును ధర్మము తప్పకనడపవలయు. లోకోపకారములగు కార్యములను జాగరూకతతో విమర్శించి మఱిచేయవలయు. జ్ఞానము సంపాదించునెడఁ దృప్తిజెందరాదు. ఎన్నిపాట్లుపడి జ్ఞానమును సంపాదింపవలయు. ధర్మమర్మము నెఱింగి త్రికరణశుద్ధిగ యథార్థమ్మునే నడపవలయు. "యాపశ్యతి నసాబ్రూతే యాబ్రూతే సా నపశ్యతి" యనుపురాణవచనంబును బుద్ధినిలిపి తెలిసి తెలియక పరులమీాద నిందమోపరాదు. మాటలాడునప్పుడు లేనిపోనివి కలిపిచెప్పుటసరికాదు. పరులదోషంబులెన్నుట సజ్జనునకుఁగాని వావి. సర్వభూతంబులయందీశ్వరుఁడున్నవాఁడనిభావించి వానికి నెవ్విధంబునను గీడువాటిల్లకుండ వర్తించుటయె శ్లాఘనీయము. సత్పురుషుఁడు తనశక్తికొలది యితరులకు మేలుఁగూర్చు.

రెండవసాధనము నిష్కామత్వము. అనేకులకుఁ గోరికల దిగనాడుటయన్న గుండెఘుబ్బుమను అవిలేకున్నవారు భూమిమీాద నిల్వనేరరు. ఇట్టివారు పామరులుసుమీా. వివేకియగువానికి నిహలోకపదార్థములు గంధర్వనగరంబులు. వానికిఁ గామమునకెక్కడిది? లోకంబునఁ గొందఱు స్వర్గలోకసుఖంబులఁ గోరి యిహలోకసౌఖ్యముల విడనాడుదురు. అదియును గామమేగదా. లోకహితార్థమైచరించుట వెలిగ నన్నియు బంధహేతువులగు. అట్లగుటంజేసి కోరికలెవ్వియుం గొఱగావు. ఇంతియెగాదు. ఉపకారమొకనికింజేసి దానిఫలముంజూడఁగోరుటయుఁ దగదు. స్వధర్మమాచరించుటయే ప్రయోజనంబుగఁ గార్యముల నడపవలయు. అణిమాదిసిద్ధులఁగోరుటయుఁ దగదు. పరులు తన్నుఁబొగడిననేమి? నిందించిననేమి? ఈనిందాస్తుతుల నభిలషించి వర్తింపరాదు. కొందఱు సమయాసమయంబు లెఱుంగక వదరుచుందురు. అదికానిపనిసుమ్ము. పలుకకుండుటయేమేలు. పలుకవలసినచో సత్యమును హితమును బలుకవలయు. వీధితిన్నెపైఁ గూర్చుండి "లోకాభిరామ" మని యిరుగుపొరుగువారిదోషంబుల గణించుటకంటె దుర్గుణము వేఱులేదు. ఆమాటలు లోకఘాతుకం

క. వినుమా లోభమె యజ్ఞానం, బును సద్విక ఫలప్రదములు * పుట్టును లోభం
బున నజ్ఞానము గావున, జనసాయక లోభముడుగు * సౌఖ్యము లొందన్.

బులగుఁ గాని యభిరామంబులుగావు. సజ్జనుఁడట్టిమాటలఁ జెవియొగ్గివినఁడు. మౌనమే పరలోకమునకు నిచ్చెన. దాని సాధించుటకు భగీరథప్రయత్నమువలయు. కొందఱు తమకార్యంబుల నట్టేటవిడిచి పరులను దిద్దఁబూనుదురు. మాటసాగినచో మెల్లమెల్లన హితవాక్యముల నితరులకు సన్మార్గముఁజూపవలయుఁగాని యకాండతాండవము సల్పుట నీతికాదు. ఇవియెల్ల సత్పథంబునఁ జరించువానికి సంకెళ్లుసుమ్ము.

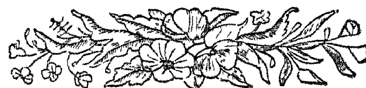
మూఁడవసాధనము సద్వర్తనము. దీనికి మొదల మనోనిగ్రహమువలయు. మనస్సు సార్వకాలమును నిశ్చలముగ నుండకపోయెనేని నేకార్యమును సాధింపనలవికాదు. కోపంబు దేహంబునకుఁ దాపంబుఁదెచ్చు. కోపము డఁగి మనసు నిశ్చలముగనున్న ధైర్యముగలుగు. దానిచేఁ గష్టములెల్ల దాటవచ్చు. సంపదల రాకపోకలకును బంధుజనుల సంయోగ వియోగంబులకును గదలకుండుటయే మనోనిగ్రహము. ఇవియన్నియుఁ బూర్వకర్మవశంబులని సంతసంబుననుండుటయే వివేకము. గడచినదానికి వగచిననేమి ఫలంబు? స్వధర్మంబును నేర్పుననడపుము. కష్టములుసుట్టికొనినచో మిన్నుపైఁబడ్డరీతిఁ గ్రుంగుట సరికాదు. దిగులంది దిగుచెమటలుకార్చిన దుఃఖమంతకంతకు హెచ్చుఁగాని తగ్గదు. నలుగడలకు మనంబుఁ బరువిడకయుండ స్వవశంబుచేసి కొనవలయు. ఎప్పుడుఁగాని దాని నిరావ్యాపారంబుగ విడువరాదు. సద్విషయంబుల నిరంతరము ధ్యానించుటమేలు. పిదపవాత మేల్కాంచి లోకమెల్లసుఖంబుననుండుఁ గావుతమనితలంపవలయు. గర్వించితిరుగరాదు. తెలివిలేమియే సుమ్మీ గర్వమునకుఁగన్న తల్లి. తనతలఁదన్నువారెందఱు మున్నుండిరి. ఇపుడు నున్నవారు. ఈశ్వరుండొక్కరుండె గొప్పవాఁడు. తాఁజేసిన కృత్యంబులెల్ల వానిపనులని తలంపవలయు.

సమస్తకార్యముల మిగులజతనంబున నడపుటయే యార్యజనసమ్మతము. అన్నిపనులకుఁ దామున్నగఁబోవలయు. స్వధర్మంబునడపుట యందిట్లు వర్తింపవలయుగాని యితరులపనులకుఁ బిలువని పేరంటమేగరాదు. తన పనిఁదాఁజక్కఁగఁ దీర్చినజాలదే? అనేకులకితరులపనులలోఁ దాముప్రేలుపెట్టకున్న నిద్రపట్టదు. సత్పథంబున నడచువానికివి తగవు. అన్నిపనులును చిన్నవనక పెద్దవనక తూచాతప్పకయుండ నీశ్వరార్పణబుద్ధితో జరుపుట సజ్జనునకు లక్షణము. ఇతరులదోషముల సహింపవలయు. ఇతరమతస్థులఁ దూలనాడరాదు. ప్రపంచమందలి యన్నిమతంబులును బరమేశ్వరుం జేర్చుమార్గములు. తమమతంబును దమయాచారంబులును శ్రేష్ఠములని భావింపరాదు. సర్వమతంబుల సమబుద్ధితోఁజూడవలయు. మామతమే మేలనియు మాయాచారములె సదాచారములనియు, మేమెగదా యాభిజాత్యులమనియు దురభిమానమున విఱ్ఱవీగువారు వెఱ్ఱివారు. విద్వాంసుఁడు కష్టముల సంతోషముతో నోర్చు. అవి కర్మవశంబులని భావించు. దైవమొద్దిచూపిన నది తనకుఁ బ్రసాదమని నగుమొగంబుతోఁ గైకొను. తనకు మిగులఁగూర్చుచుట్టంబులు పోయినను వగవఁడు. విహ్వలింపఁడు. సార్వకాలంబును సంతసముతో వర్తించు. వాఁడు స్వాస్థ్యపరత్వముమాని లోకహితంబె కూర్పసమకట్టు. తనదేహబలంబును బుద్ధిబలంబును దాచికొనక శ్రద్ధతో నొక్కొక్కకార్యమును నిర్వహించు. ఇహలోక తుచ్ఛసుఖంబులెవ్వియు వానికి రుచింపవు. ఎట్టికష్టములువచ్చినను వాఁడు పట్టువదలక సన్మార్గమున నడచు. ఈయసిధారావ్రతము నెవ్విధంబుననైన సాధించును.

ఇంతకు నేర్చువానికిఁ దనయందును గురునియందు ను విశ్వాసంబు తనంతనజనించు. మనమీశ్వరాంశము లగుటంజేసి మనకెద్దియులోకమున నసాధ్యముగాదు. ఇట్టి నమ్మిక పొడముదనుక మనకెవ్వరుతోడ్పడినను ఫలంబు లేదు. గొప్పకార్యముల సాధించినవారలెల్ల మనవలె మనుష్యులుగారె. వారిచేనైనది మనమేల సాధింపఁజాలము. ఇట్టియుత్సాహంబులేని పిఱికికండవారు లోకమున నేమి చేయఁగలరు.

సర్వభూతదయ నాల్గవసాధనము. ఇదిసాధనము లన్నింటిలో ముఖ్యమైనది. దయలేనివాని చదువులేల? శీలంబులేల? «దయయు సత్యంబులోను గాఁదలపఁడేని కలుగనేటికిఁ దల్లులకడుపుచేటు.» ఈసాధనమును ముముక్షుత్వమని మనవారందురు. ముముక్షుత్వమనఁ దాను మాత్రము సంసార బంధమునుండి వెలువడుటగాదు. అదిమేలుగాదు. దయాస్వరూపుండగు నీశ్వరునివలె లోకహితార్థముగఁ జరించుటయే మోక్షము. ప్రాణులకు నెవ్విధంబునను గీడుసేయకుండుటయు సమయ మబ్బినపుడెల్ల వానికి సహాయముచేయుటయు దయనాఁబడు. పరులదోషము లెన్నుట, క్రౌర్యము, తామసక్రోధ యనునవి పాతకంబులలో నెల్లఁ గడుపెద్దవి. ఇతరులదోషంబుల గణింపరాదు. ఒక్కొకపదార్థమునందును సుగుణంబులును దుర్గుణంబులునుగలవు. దుర్గుణమ్ములఁ దలంచుట పాపమునకు సంచకరమిచ్చుట. దానిచే దుష్టభావబింబములు లోకమెల్లఁజుట్టుకొను. మనమెవ్వరియందు దుర్గుణమారోపింతుమో వానికి నాగుణంబెపుట్టు, ఇంతియేగాదు. లోకమందావార్త నలుగురినోట నానినానాటఁబలిసి తీగెలుసాగు. దీనికంటె దుర్గుణమొక్కటిగలదే? కాన సత్పురుషుఁడు పరులదోషముల నొక్కరుచెప్పినను వినరాదు వినినను మఱలవానిం దలంపరాదు. క్రౌర్యమన్న తెలియంగలఁ గీడు తెచ్చు. తెలిసి జీవులమెడఁగ్రౌర్యముఁజూపువారు గర్కనులునున్నారు. జంతుహింసకు సజ్జనుఁడు చొరఁడు. పోలేరమ్మకని పోతులరాజునకని మేఁకల దున్నల బలిపెట్టుటదోషము. ఉబుసుపోకకై వేటాడి జంతువులఁజంపుదురు. పిల్లికిఁ జెర్లాటమయ్యె నెలుకకుఁ బ్రాణసంకటము. నిష్ఠురపలుకులచేఁ బరులహింసించుటయుఁ దగదు. తెలిసి తెలియకయు నట్టిమాటలు నోరజారకుండఁజూచుకొనవలయు. పైరులకుఁ బాలిసేయకున్నఁ బండదనుట మూఢత్వము. క్రొత్తఋండ్లకుఁ గోళ్ళనుజంపుటలోనగు దురాచారము లనేకములు మనదేశముననున్నవి.

ఇవి యెల్ల దయాగుణంబునకుఁ బ్రత్యక్షశత్రువులు. సత్పురుషుడు వీనినెల్ల దూరముగఁ ద్రోయవలయు. పుణ్యదేశంబగు నీభారతదేశమునఁ గూటిబీదలై విద్యాగంధము లేకపశుప్రాయులగువారెందఱులేరు. వారునెప్పరానివారఁట. ఆర్యులార ఇఁకనైన మీరువారింగడకంటఁజూడరాదె. మాటలుమాయమ్మ చేయిసవతమ్మగాక వారికిఁ జేయిచ్చి వారింగాపాడుట కర్తవ్యము. అట్లుగాదేని మనవారి «నీటగువల్లె వాటు సభనిల్చెడు తీవియుఁబ్రాతమాటలన్ । బాటవమొప్పఁ జెప్పఁబలుపాండితియున్ వృథగాదెమిత్రమా.»

పలుకక యుండుకంటెఁ దగఁ * బల్కుట మేలు వినుండు సత్యముం । బలుకుట ధర్మమార్గమునఁ బల్కుట సర్వజనప్రియంబుగాఁ

బలుకుట యోలి నెక్కుడగు*భంగులు వీని నెఱింగి యుండుమీ । బలుకక నాల్గుచందములఁ*బల్కఁగ మెత్తురు ర,35,04 శా. కాం.

ఆంధ్రరాష్ట్రము.

ఆంగ్లేయపరిపాలనము రామరాజ్యమువలెను ధర్మజుపాలనము కరణిని జగజ్జనానురంజకముగనొప్పుచున్నది. ఆంగ్లేయుల ధర్మానురక్తి, కార్యనిర్వహణ దక్షత్వము, సాహసధైర్యములు, శాంతస్వభావము, వ్యవసాయ పరాయణత్వము మొదలగు సద్గుణములు వారిపాలనా ప్రశస్తికిఁ గారణములు. ఏమహారణ్య మధ్యమునందైనను నేపర్వత ప్రాంతమునందైనను నేయెడారి నడుమనైనను నాంగ్లేయ పౌరాంకితము నిర్భయత్వము నుపపాదించుచున్నది. బ్రిటిషుపౌరనామము గౌరవమునకు భాజనము. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాసులైన హైందవులును గాలక్రమమున నీసంపూర్ణగౌరవమునుఁ బొందఁగలమని యుత్సాహపూరితులై యున్నారు. ఆంగ్లేయులపాలనము ధర్మపరిపాలనమనుట నిర్వివాదాంశము. పాలనము కాలానుగుణ్యముగ సంస్కరింపఁబడుచున్నది. జనులేక కంఠ్యముగఁ దమసాధక బాధకములనుఁ బాలకులకు నివేదించినపుడు వంగవిభజనవంటి స్థిరీకృతవ్యవస్థ నయితము పరిహరింపఁబడినది. ఆంగ్లేయపరిపాలనము ధర్మాయత్తమైనను హిందూదేశరాష్ట్రనిర్మాణ ముచితరీతినిఁ జేయఁబడినదనుటకు వీలులేదు. సంధివలననో విజయమువలననో దేశము లభించినపుడు వీలునుఁబట్టి దేశ మేదోయొకప్రాంతమునకుఁ జేర్చఁబడినది. ఈచేర్పులో జాతిభేదముగాని భాషావిశేషముగాని భూభాగసంబంధముగాని పాటింపబడలేదు. మగధదేశమును నుత్కలదేశమును వంగదేశములోఁ జేర్చుట దీనికి ముఖ్యనిదర్శనము. దూరస్థమైన వంగదేశ విషయమునువదిలి సమీపస్థమైన చెన్నపురిరాష్ట్ర నిర్మాణము విచారయోగ్యముగా నున్నది.

చెన్నపురిరాష్ట్రములో నాలుగైదుభాషలు వ్యవహరింపఁబడు[illegible] ఉత్తరమున గంజాము మండలములో నుత్కలాంధ్ర[illegible]లు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఆమండలములో నీయుభయభాషలును వృద్ధిఁజెందకున్నవి. ద్వైధీభావమువలన నుభయభాషా పోషకులును నరుదుగనున్నారు. కన్నడభాష మూఁడురాష్ట్రములలో ముప్పతిప్పలు వడుచున్నది. బొంబయి కన్నడము మహారాష్ట్ర గోవాని భాషామిళితముగానున్నది. మైసూరు కన్నడము శుద్ధకన్నడముగా నెంచఁబడుచున్నది. చెన్నపురిరాష్ట్రములోని కన్నడ ముభయరాష్ట్ర కన్నడముల ననుగమించుచున్నది. కన్నడులును నాంధ్రులవలె వెనుకఁబడియున్నారు. కాని మైసూరు రాజ్యములో రాజపోషణమువలనఁ గన్నడభాష యభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది. మలయాళులు నయితము రాజపోషణమువలనను స్వాయంసహాయమువలనను నభివృద్ధిఁ జెందుచున్నారు. మిగిలిన ద్రవిడాంధ్రజాతులలో ద్రావిడులప్రభ హెచ్చుగనున్నది. ద్రవిడదేశమునందేకాక నాంధ్రదేశమునందును వారియధికారము వ్యాపించుచున్నది. ఉన్నతోద్యోగములన్నియును ద్రావిడుల హస్తగతములుగ నున్నవి. రాజకీయవ్యవహారములందు నమిత మధికతరప్రవేశము ద్రావిడులకుఁగలదు. ఇక నాంధ్రులస్థితి విచారణీయము.

వేదయుగములో నైతరేయ బ్రాహ్మణకాలమున ననగా నిప్పటికి మూఁడువేలేండ్లకుఁబూర్వ మాంధ్రులు వింధ్యాద్రికి దక్షిణముననుండెడి యనాగరికజాతివారుగఁ జెప్పఁబడిరి. ఆంధ్రులు మృగయాజీవులుగ మనువుచే నిరూపింపఁబడిరి. 2200 సంవత్సరములకుఁ బూర్వము గ్రీకుదేశ చరిత్రకారుడగు మెగస్తనీసుచే నాంధ్రసామ్రాజ్యము ప్రబలసామ్రాజ్యముగ నిర్దేశింపఁబడినది. చంద్రగుప్త మౌర్యునికాలములో నాంధ్రులు శ్రీకాకుళమును రాజధానిగఁగలిగి కృష్ణా గోదావరీనదులకు నడుమనున్న దేశమున కేలికలుగనుండిరి. అశోకవర్ధనుని కాలములో బౌద్ధధర్మ మాంధ్రదేశమునందు నయితము వ్యాపింపఁజేసినటులు వానిశాసనములు దెలుపుచున్నవి. పిమ్మట నాంధ్రరాజులు స్వతంత్రులై క్రీ. శ. 236వర కాంధ్రదేశము నవిచ్ఛిన్నముగనేలిరి. ఈరాజులలో [illegible]వవాడగు

హాలునికాలమునందు బృహత్కథ పైశాచిభాషలో రచింపఁబడినది. ఆంధ్రసామ్రాజ్యము 456 వత్సరములువర్ధిల్లి 236తో నంతరించినది. నాలుగైదుశతాబ్దములలో నాంధ్రదేశము పల్లవులచేఁ బాలింపఁబడుచు వెంగిపురము ముఖ్యపట్టణముగనుండెను. అపుడాంధ్రదేశము దక్షిణమునఁ గాంచీనగరమువరకు వ్యాప్తినిఁగాంచెను. చాళుక్యులు పిమ్మట నయిదుశతాబ్దములవర కాంధ్రదేశమునకుఁ బాలకులై రాజమహేంద్రవరమును రాజధానిగఁ జేసిరి. శూరాగ్రేసరుఁడగు హర్షవర్ధనుఁడు దనజయభేరిని నుత్తరహిందూస్థానము నందంతటను మ్రోగింపఁజేసెను గాని 620లో నాంధ్రదేశపరిపాలకుఁడగు రెండవ పులకేశినుని జయింపలేక మరలిపోయెను. పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమునఁ జాళుక్యరాజ్యము వినాశమునొందెను. పదుమూడు పదునాలుగు శతాబ్దములలోఁ ద్రిలింగదేశస్థమైన నోరుగల్లు కాకతీయ రాజులకు రాజధానిగనుండుటంజేసి యాంధ్రుల విజృంభణమునకుఁ గొంతయవకాశ మేర్పడినది. 1565లో విజయనగర సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నముగా నంతవర కాంధ్రులు గొంతపోషణమునుఁ గలిగియుండిరి. ఆంధ్రదేశములో మహమ్మదీయ రాజ్యస్థాపనతో నాంధ్రదేశరాజుల బలమంతరించినది. ప్రాగ్వాణిజ్య వర్తకసంఘమువారు పూర్వతీరస్థ వర్తకశాలలను మొదట నాంధ్రదేశములో మచిలీపట్నము నిజాముపట్నములలో స్థాపించిరి. ఇప్పటికి నూటయేబది యేండ్లనుండియు నాంధ్రదేశమును నితర భరతఖండ భాగములవలె నంతరాయములులేక నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది. "చరిత్రలేనిదేశము శుభప్రదము" అనియొక చరిత్రకారుఁడు నుడివియున్నాఁడు. ఆంధ్రదేశములో సంపూర్ణ శాంతి స్థాపింపఁబడినది. దేశవిప్లవకరములగు దురాక్రమణముల కెడములేక దేశము బ్రిటిషుపరిపాలకులచేఁ రక్షింపఁబడుచున్నది. బ్రిటిషు పరిపాలకులచే గల్పింపఁబడిన నీటికాలువలు మూలమూలలవ్యాపించి సస్యములు బాగుగ ఫలించుచున్నవి. దేశము ధనధాన్యసమృద్ధినిఁ గలిగియున్నది. ప్రజలు సుఖములఁ బడయుచున్నారు. సకలవిధముల నాంధ్రదేశము బ్రిటిషుపరిపాలనముక్రింద నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది.

కాని తెలుగుదేశము చెన్నపురిరాష్ట్రములోని మిగిలినభాగములవలె నభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నటులు తోఁచదు. దీనికి ముఖ్యకారణమాంధ్రదేశ మధ్యస్థమగు ముఖ్యపట్టణము లేకుండుటయైయున్నది. చెన్నపురిరాష్ట్రమునకు మద్రాసు రాజధానిగనున్నది. ఇదిఆంధ్రదేశమునకు దక్షిణసరిహద్దుగ నున్నది. తూర్పుతీరవు రైలుమార్గ మేర్పడకఁబూర్వ మాంధ్రులకీనగరము దుర్గమముగ నుండెను. ద్రవిడులకిది సమీపస్థముగనుండెను. మొదటినుండియును రాజధానిలో ద్రావిడులప్రాముఖ్యత హెచ్చుగను నాంధ్రులప్రాముఖ్యత తక్కువగను నుండెను. ఉన్నతోద్యోగములన్నియును ద్రవిడులకు లభించుచుండెను. రివిన్యూబోర్డులలోను నున్నతన్యాయసభలోను నరవవారికె పెద్దపనులీయఁబడుచుండెను. పెద్దపనులందే కాక చిన్నపనులందు సయితము తెలుగువారరవవారిపోటికిఁ దాళజాలకున్నారు. చెన్నపురిలోఁ బ్రచురింపఁబడు వార్తాపత్రికలాంధ్రేతరులచేఁ బ్రచురింపఁబడుచున్నవి. ఆపత్రికాసంపాదకులు వారివారి స్వత్వములను రక్షించుటకై ప్రయత్నించుట సహజము. వాణిజ్యవ్యాప్తికైనను నాంధ్రదేశములో ననువగు నావాశ్రయమేర్పడియుండలేదు. విద్యావ్యాపనము చెన్నపురిరాష్ట్రములోనిదక్షిణ భాగమందున్నటు లుత్తరభాగమునందు లేదు. ఆంధ్రభాషయందలి పదనార్థగ్రంథములను నిర్ణయించుటలో సయితమాంధ్రభాషనెఱుఁగని ద్రావిడులు ప్రామాణికులుగనున్నారు.

ఈస్థితికి మూలకారణ మాంధ్రదేశములో ముఖ్యపట్టణమొకటి లేకుండుటయును రాష్ట్రీయపట్టణ మాంధ్రదేశమునకు దూరస్థముగ నుండుటయుఁనుగాఁ దోఁచుచున్నది. 1901 సంవత్సరపు జనాభాలెక్కలప్రకార మాంధ్రులజనసంఖ్య యీక్రింద వివరింపబడినది.

చెన్నపురిరాష్ట్రము	1,42,76,509
నిజాము రాష్ట్రము	51,48,302
మైసూరు రాష్ట్రము	8,35,046
మధ్యపరగణాలు	1,29,287
మిగిలిన స్థలములు	3,07,728
	2,06,96,872

1911వ సంవత్సర గణనప్రకార మాంధ్రులసంఖ్య రమారమి 2,50,00,000 అయియుండును. కాలక్రమమున వారిసంఖ్యయింకను నభివృద్ధినిఁజెందుట కవకాశము గలదు. 1903-04 సంవత్సరములలో చెన్నపురి రాష్ట్రములో రూ. 6,06,00,000 భూమిసిస్తువసూలైనది. ఆమొత్తములో నాంధ్రమండలములనుండి రూ॥ 3,50,00,000 లు వసూలైనది. ఈమొత్తము సగముకన్న నధికముగనున్నది. చెన్నపురిరాష్ట్ర విస్తీర్ణము 1,41,705 చతురపుమైళ్ళు. దానిలో తెలుగుమండలములవిస్తీర్ణము91,516. తెలుగునాడు రమారమి రెండువంతుల విస్తీర్ణమును గలిగియున్నది. ప్రజాబాహుళ్యమైనకొలది రాష్ట్రములు విభజింపఁబడుటయును నవీనరాష్ట్రములు నిర్మింపఁబడుటయును సహజము. తరుణమాసన్నమైనపుడు చెన్నపురి రాష్ట్రములోని యాంధ్రమండలంబులు ప్రత్యేకరాష్ట్రముగ నేర్పాటుచేయుట ముఖ్యమని తోచుచున్నది. ఈ రాష్ట్రనిర్మాణమువలన నాంధ్రదేశములో నొకముఖ్యపట్టణ మేర్పడఁగలదు. అదిభాషాభివృద్ధికిని దేశాభివృద్ధికిని వాణిజ్యాభివృద్ధికిని నిలయముగాఁగలదు. తీక్ష్ణస్పర్థవలన నింతవరకాంధ్రులు వెనుకఁబడుటకు గల కారణ మంతరించగలదు. ప్రస్తుతము ప్రత్యేకరాష్ట్రనిర్మాణ మసంభవముగా నెంచఁబడిన వంగరాష్ట్రములోని డక్కానగరమునందువలె సంవత్సరమునకు మూడునాలుగుమాసములు చెన్నపురి రాష్ట్రపాలకు లాంధ్రదేశములో నివసించుటయైన నుచితముగనుండును. సంవత్సరము నందంతటను సమశీతోష్ణముగల వాల్తేరిందుకుఁ దగియున్నది. విశాఖపట్టణము దగ్గర ననేకసంవత్సరములుగ నాలోచనలోనున్న నావాశ్రయము నిర్మించుట కవకాశమేర్పడి వాణిజ్యాభివృద్ధియునుఁ గాఁగలదు.

జాతీయైకత్వమును నభిలషించు నీకాలములో ప్రత్యేక జాతీయరాష్ట్రనిర్మాణము హానికరమని కొందరనవచ్చును. కాని ఈయూహలో సత్యమునులేదు. ఒకరాష్ట్రవాసుల యభివృద్ధి వేరొకరాష్ట్రవాసులకు హానికరము గానేరదు. సకలరాష్ట్రవాసుల సౌఖ్యము సామ్రాజ్యబలమునకు హేతువు. బలవంతులతో బలహీనులచేరిక హానికరము. లయావృత్తములో బలహీనులు బలవంతులకు గ్రాసముగనేర్పడుచున్నారు. ధనవంతుల ధనసంచయమునకు ధనరహితులు దోడ్పడుచున్నారు. ఆత్మరక్షణము ప్రాణికోటికి నుత్తమధర్మము. వ్యక్తికిని, కుటుంబమునకును, కులమునకును, జాతికిని నీధర్మములఁ ఘనీయము. స్వకీయస్వత్వములను గుణగణంబులను రక్షించుకొనుటకై యాంధ్రులును స్వతంత్రమును గలిగియున్నారు.

ఇంతవరకాంధ్రులకు బలవంతులతోటి సాహచర్యమువలన హానిగలిగినది. ఈయుపద్రవమునుఁ దొలఁగించి యాంధ్రుల యాత్మగౌరవమునుఁ జెంపొందించుట పాలకులవిధి. ఆంధ్రులును విధిచోదితులైన వ్యవస్థానమునుఁ జేరుటకై తమయావచ్ఛక్తిని వినియోగింపవలసియుందురు. ప్రయత్నములేకఁ గార్యముసిద్ధింపనేరదు. యత్నించినపుడు సిద్ధిగలుగకున్నను దోషములేదు. ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రనిర్మాణమువలన నాంధ్రదేశమున కనువగు రాజధాని యేర్పడఁగలదు. దేశవిస్తీర్ణమును, దేశాదాయమును, ప్రజాబాహుళ్యమును నీనిర్మాణమున కనుకూలముగనున్నవి. ఈనిర్మాణమువలన భాషాభివృద్ధియును, వాణిజ్యాభివృద్ధియును, సహజైశ్వర్యాభివృద్ధియునుఁ గాగలదు. భిన్నరాష్ట్రములలో నివసించునాంధ్రులు దృఢపాశబద్ధులై దేశాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడఁగలరు. మండలాధిపతులు దేశభాషను సులభముగ నభ్యసించఁ గలరు. ఈ మహద్విషయ మాంధ్రమహాజనులకును నాంధ్రదేశీయ నాయకులకును, బాలకులకును విచారార్హమగుచున్నది.

ఆంధ్రస్త్రీల స్థితి.

శ్రీమతి కళ్లేపల్లె వెంకటరమణమ్మగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఆంధ్రస్త్రీలనగా నాంధ్రదేశపుస్త్రీలనిగాని లేక నాంధ్రభాషను మాతృభాషగాగల స్త్రీలనిగాని యర్థము. కాబట్టి వారిస్థితిని తెలిసికొనుటకుముం దాంధ్రదేశమన నెద్దియో, భాషయెట్టిదో, పూర్వచరిత్ర మెటులనుండెనో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. ఆవిషయములన్నియు మ॥ రా॥ శ్రీ, చిలుకూరివీరభద్రరావుగారిచే రచింపబడి శ్రీవిజ్ఞానచంద్రికామండలివారిచే ప్రచురింపఁబడిన యాంధ్రులచరిత్రమున విరళముగా చర్చింపఁబడియున్నను దానినిచదివి యుండనివారికి సులభముగాఁ దెలియుకొరకు క్లుప్తముగా వ్రాయుచున్నదానను.

ఆంధ్రదేశమనునది దండకారణ్యములో నొకభాగమని చరిత్రలవలననేగాక శ్రౌతస్మార్తకర్మారంభముల కేర్పరచబడిన సంకల్పవిధానమువలన నాంధ్రులందరకు తెలిసియేయున్నది. ఆదేశ మాంధ్రవిష్ణువనురాజుచే స్థాపింపబడినదగుట నాంధ్రదేశమనఁబడెనని కొందరూహింపుచున్నారు. మనుష్యులు నివసించుటకు సాధ్యముకాక నంధకారబంధురముగానుండు నరణ్యమంధ్రమనఁ బడునని యు, తమ తెగవారొకరు తమతోపోరాడి యీయరణ్యపుదేశముల ననార్యజన మధ్యమున నుండుటచే నార్యులు వారి నాంధ్రులనియు, వారిదేశము నాంధ్రదేశమనియు వాడిరని కొందరభిప్రాయపడుచున్నారు. విశ్వామిత్రుని పుత్రులలో నేబదుండ్రాశ్రమములనుండి వెడలగొట్టఁబడిరనియు వారిలో నాంధ్రులనువారు నివసించిన దేశ మాంధ్రదేశమనియు వారిసంతతివా రాంధ్రులనియు ననబడుచున్నారని కొందరు తలంచుచున్నారు.

ఏచరిత్రము లెటులనున్నను మనమిప్పుడు నివసించియున్న దేశము వేదకాలమున నాంధ్రదేశమనఁబడి తరువాత కళింగ, త్రికళింగ, త్రిలింగ నామములచే వ్యవహరింపఁబడుచూవచ్చి వర్తమానకాలమ్మున తెలుగుదేశమనఁబడుచున్నది. శ్రీశైలము, ద్రాక్షారామము, కాళేశ్వరము నను మూడుక్షేత్రములయందలి లింగములచే నలరారుట, త్రిలింగదేశమనియు దాని తద్భవమగుఁ దెలుగుదేశమనియు ననఁబడెనని యప్పకవీయమువలన తెలియుచున్నది.

ఈదేశముత్తర పశ్చిమ దక్షిణములు క్రమముగా నుత్కల, గోండీ, మహారాష్ట్ర, కర్ణాట, ద్రావిడదేశములచేఁ జుట్టబడి తూర్పుసముద్రతీరమున లక్షావదు నేడువేల మైళ్ళవైశాల్యమును, రెండుకోట్ల పదిలక్షల మహాజనులును, కలిగియున్నది. ఇపుడిది గంజాము, విశాఘపట్నం, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు, అనంతపురం, కడప, కర్నూలు, మండలములను, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు, బళ్ళారి, హైదరాబాదు, నాగపూరు, గోండ్వానాలలోని భాగములను కలుపుకొనుచున్నది.

మనదేశము దండకారణ్య మధ్యప్రదేశమగుటచే నాదిమ నివాసు లనాగరికారణ్య జాతులవారిలోనివారై యుందురని పొడకట్టుచున్నది. గాని వారలార్యులీదేశమును ప్రవేశించునరికే, నాగరికులై యార్యులనెదిరించి హోరాహోరిగాపోట్లాడి, కొన్నిచోట్లజయమును, మరి కొన్నిచోట్ల నపజయమునుపొంది, తుదకు బలవంతులగు నార్యులతో ముఖాముఖిని పోరాడజాలక, బహుకాలమరణ్యముల, బర్వతగుహలదాగి పగదీర్చుకొనుచు, నార్యులచే తరుమగొట్టబడుచు, క్రమక్రమముగ, వింధ్యమునకు దక్షిణమున స్థిరపడిరి. అక్కడ నాగులు యక్షులు దానవులు మున్నగువారితోఁగలసి నార్యులచే దస్యులనబడుచు వృక్షముల, పాముల, పక్షుల, పిశాచముల నారాధింపుచు, పిశాచభాషను మాటలాడుచూ నుండిరి. కొంతకాలమున కుత్తరమునుండి యార్యులు కొందరువచ్చి వీరితోకలిసి యార్యాంధ్రులైరి. వారి యసాంస్కృతమును వీరి పైశాచీభాషయుగలసి యాంధ్రభాషయయ్యెను. ఆర్యాంధ్రులయొక్కయు దస్యులయొక్కయు రక్తసమ్మేళ

నమ్మిన నాంధ్రులైరి. పిమ్మటకొందరు ద్రావిడులు దక్షిణదేశమునుండి పశ్చిమోత్తరమునకు క్రమముగా వ్యాపించి మార్గమధ్యమునగల మలయపర్వతపు లోయలలోనుండు మనుష్యుల స్వభాషయగు కన్నడముతో తమభాషనుచేర్చి కొంతకాలము మాటలాడుచు నుత్తరమునుండివచ్చిన యార్యులతోగలసి వారిసంస్కృతమును వీరికర్ణాట ద్రావిడములను కలిపి రూపభేదములతో వ్యవహరించుకొనుచు క్రమక్రమముగా కొందరాంధ్రదేశమునకు వచ్చి వారిలోకలిసిపోయిరి. ఇటుల సంస్కృత, ప్రాకృత, పైశాచీ, ద్రావిడ, కర్ణాటాది భాషాసాంకర్యమువలన నేర్పడిన భాషయందు మహమ్మదీయాంగ్లేయాది విదేశభాషాసమ్మేళనముకలిగి వర్తమానకాలపు తెలుగుభాషయైనది. ఇది హిందూదేశభాషలలో మూడవదియైననూ, "దేశభాషలందు తెలుగులెస్స" యని భరతఖండపు పండితులవలనను "ఇటాలియనుభాషనుఁబోలి యున్నద"ని ఖండాంతర పండితులవలనను కొనియాడఁబడుచున్నది. ఇదియేయాంధ్రభాష. దీనిని మాతృభాషగాగలవా రాంధ్రులు. వారిదేశమాంధ్రదేశము. ఆదేశపుస్త్రీలేయాంధ్రస్త్రీలు.

ఆదికాలమున నాంధ్రదేశమున వర్ణాశ్రమభేదములులేకుండెను. ఆర్యులయందుండెనుగాని దక్షిణాపథమున వారిసంఖ్య మిక్కిలి తక్కువగానుండుటచే బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులగుటకు మార్గములేర్పరచఁబడి వారిని వివాహము చేసికొనుచుండిరి. శూద్రులుచేసిన వంటకములను భుజింపుచుండిరి. గాని బౌద్ధులయొక్కయు జైనులయొక్కయు "అహింసాపరమోధర్మ" యను బోధవలన క్రమక్రమముగా దాక్షిణాత్యులగు పంచద్రావిడ బ్రాహ్మణులు మాంసభోజనమును వర్జించిరి. ఔత్తరాహులగు పంచగౌడ బ్రాహ్మణులుమాత్రమింకను పూర్వాచారము నవలంబించియేయున్నారు.

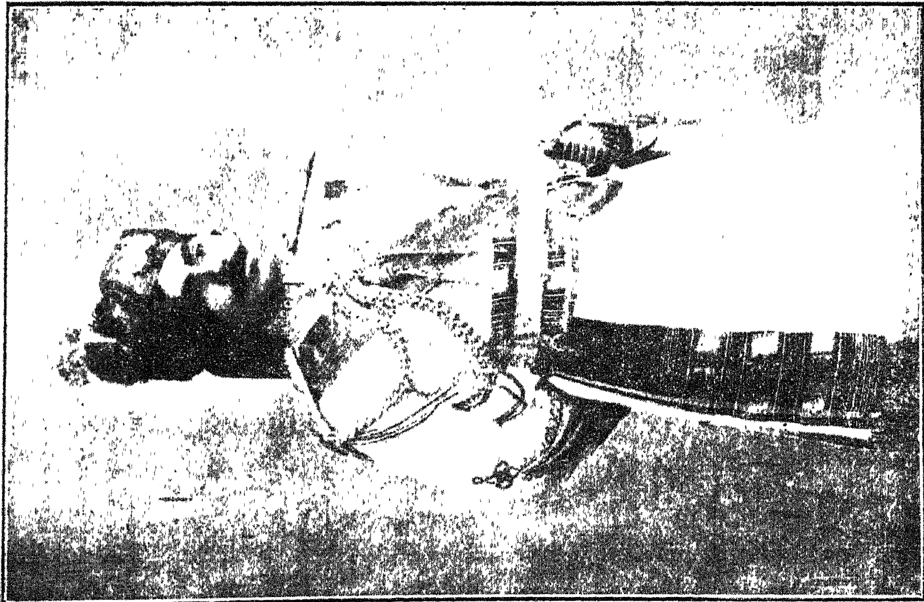
ఆదినుండియు నాంధ్రస్త్రీలలంకార ప్రియులుగానే యుండిరి. ముఖమున పచ్చబొట్టును, చెవుల పోగులు, చేతుల కంకణములు, కాళ్ళనందెలు కడియములు, మొలనొడ్డాణము, మెడను సరములను ధరింపుచుండిరి. కటిప్రదేశమునకు పైభాగము నలంకారములచే గప్పుటయేగాని రవిక, పయ్యెద, బనియను మొదలగువాని నెఱుగకుండిరి. ఆంధ్రరాణులు సహితము రాజసభలలో తమ భర్తల ప్రక్కను గూరుచుండుచు వచ్చిరిగాని రాణివాసమెరుగరు. పురుషులచే మిక్కిలి మర్యాదగ జూడబడుచుండిరి. మతకార్యములయందును స్త్రీలే ప్రాముఖ్యరాండ్రుగ నుండుచూవచ్చిరి. యేమతమవలంబించినను స్త్రీలేమార్గదర్శినులుగానుండిరి. పురుషులకన్న స్త్రీలకే మతాభివేశ మధికముగానుండెను. సర్వసామాన్యముగా పురుషులే స్త్రీలకు వశులైయుండిరి. స్త్రీలు విశేషవిద్యావతులైయుండిరి. శాతవాహనుడు తొలుత విద్యావిహీనుడైయుండి, విద్యావతియగు పట్టమహిషిచే నధిక్షేపింపబడి సిగ్గుపడి విద్యావంతుడగుటకు ప్రయత్నించి గుణాఢ్యశర్వవర్మలకృషిచేత పండితుఁడై విద్యావతియగు పట్టమహిషిపట్ల కృతజ్ఞతను చూపించెనను బృహత్కథయందలి గాథ ఆకాలపు స్త్రీవిద్యయొక్క ప్రభావమును, గౌరవమును వేనోళ్ళచాటుచున్నది. మఱియు మగధదేశాధీశ్వరుండగు సుధన్వానునిరాణి "కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి కో వేదానుద్ధరిష్యతి" అను శ్లోకమువలన కుమారిల భట్టాచార్యుల కుద్రేకమును కలుగజేసి వైదికసిద్ధాంతముల మొనరించెనను గాథవలన నప్పటిస్త్రీలెట్టి మతావేశపరవశలై తమ పట్టిన పట్టును సాధించుకొనుచుండిరో తేటపడుచున్నది. మండనమిశ్రుని భార్యయగు [illegible]వలన నప్పటి స్త్రీలు భర్తలకెటుల తోడుపడుచుండెడువారో స్పష్టమగుచున్నది. కాఁబట్టి స్త్రీలు సంఘమునకు కేవలము భూషణప్రాయులుకాక సంఘస్థితికి పునాదివంటివారనియు గృహముయొక్కయు, సమాజముయొక్కయు, జాతియొక్కయు, తుదకు మానవకోటియొక్కయు యభ్యుదయము స్త్రీలస్థితిమీదనే యాధారపడియుండుననియు, వారి సహాయములేనిచో పురుషులేమియు చేయఁజాలరనియు, నాకాలపువారి నిశ్చయాభిప్రాయమై యుండెనని తెలుపకయే తెలియుచున్నది. అట్టిస్త్రీలిపుడేస్థితి యందున్నారో విచారింతము. ప్రస్తుతము స్త్రీలవిషయమున విధియింపఁబడియున్న కట్టుబాట్లయొక్క యోగ్యాయోగ్యతలను

H. H. Mir Sir Mahmud Khan.
Wali of Kalat

మీర్ సర్ మహమ్మద్‌ఖాన్. కాలట్ వాలి.

H. H. Maharaja Sir Ganga Singh Bahadur
Maharaja of Bikaner.

సర్ గంగాసింహ బహదూర్. బికనేర్ మహారాజు.

H. H. Maharaja Shri Sumer Sinha Saheb Bahadur.
Maharaja of Jodhapur.

మహారాజా శ్రీ సుమేరసింహ సాహెబ్ బహదూరు.
జోధపూరు మహారాజు.

H. H. *Maharajadhiraja* Sir Pratap Singh.
Regent of Jodhapur.

మహారాజాధిరాజ సర్ ప్రతాప సింహ బహదూర్
ఇడారు మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Madho Sindhia Bahadur.
Maharaja of Gwalior.

సర్ మాధోరావు సింధియా బహాదూర్.
గ్వాలియర్ మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Shahu Chatrapati Maharaja.
Maharaja of Kolhapur.

మహారాజ సర్ షాహు ఛత్రపతి మహారాజు.
కోల్హాపూరు మహారాజు.

H. H. Maharajadhiraj Sir Sawai Madho Sinha Bahadur.
Maharaja of Jaipur.

మహారాజాధిరాజ సర్ సవాయి మాధవ సింహ బహదూర్.
జయపురం మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Bala Rama Varma Bahadur.
Maharaja of Travancore.

మహారాజ రాజా సర్ బలరామ వర్మ బహదూర్.
తిరువాన్కూరు మహారాజు.

లాభాలాభములను, గూర్చిన తర్కవాదము నటుంచి, పురుషుల విషయమున నాచరణములోనున్న కట్టుబాట్లతో సరిజూచి, విమర్శించినచో స్త్రీలు కేవలము హీనముగాఁ జూడబడుచున్నారని,నిష్పక్షపాతబుద్ధిగలవారి కొప్పుకొనకతప్పదు. పురుషులవలె స్త్రీలు బ్రహ్మచారిణులుగా నుండి జీవయాత్రగడుపరాదు. జ్ఞానోత్పత్తియగుపరకైన నవివాహితలుగా నుండకూడదు. భర్త దుర్మార్గుడై హింసించిననూ, పరస్త్రీలోలుడై యవమానించినను, పాషండుడైతనకు ప్రతికూలుడైననూ, విడనాడరాదు. భర్తషండుడైనను తుదకు మరణించినను పునర్వివాహములేదు. జారత్వము జాతిభ్రష్టత్వము. స్త్రీలకుస్వేచ్ఛాప్రవృత్తి లంజెరికము. వైధవ్యమామరణాంత మనుభవించవలయును. స్త్రీలకిదియే బ్రహ్మచర్యము. ఇంటనుండు సన్యాసము. స్వాతంత్ర్య [illegible] లేదు. [illegible] మంతకన్న లే [illegible] లుగా నూడ [illegible] బడు [illegible] రియాలోచనలు ప్రళయాంతకములనియు, [illegible]మును కాపాడజాలరనియు, వారితో రాచకార్యములను చెప్పగూడదనియు, అనృతవాదులనియు, వారిని నమ్మకూడదనియు, చంచల స్వభావులనియు మొదలగు దుర్గుణములెన్నియో వారియందాపాదింపబడినవి.

ఇందుకుకారణము లేకపోలేదు. మనసంఘమున దేశకాలముల కనుకూలములగు మార్పులు జరిగినవి. అప్పుడు బాలికావివాహములు ప్రారంభింపబడినవి. ఆయాచారముల నాచరణలోనికి తెచ్చుకొరకప్పుడు పురుష సంపర్కములేని స్త్రీలకు చెల్లుచుండిన కన్యాశబ్దము సాధింపబడినది. అందుకనుగుణములగు స్మృతులుకల్పింపబడినవి. తుదకది నాటుకొని ప్రస్తుతము కన్యయనుపదము పరిణయమైన పసికూనకు సహితముచెల్లుకున్న యది. అది కారణంబున స్త్రీవిద్య గగనారవిందమైనది. జ్ఞానచక్షువులేక స్త్రీ లజ్ఞానాంధకారమునఁబడిమూర్ఖురాండ్రనిపించుకొనిరి. వారిగర్భమునబుట్టి, వారిశిక్షను బెంచబడిన యాంధ్రులందరును నట్టివారేయైరి. అట్టివారివలన త్రిమూర్తులు ముప్పదిమూడుకోట్ల దేవతలు, లెక్కకుమిక్కిలియగు వ్రతములు, తీర్థములు, క్షేత్రములు బయలుదేరినవి. చరాచర జంతుజాలములు విగ్రహములు నారాధింపబడినవి. ఆచారములన్నియు నపార్థములుచేయబడినవి. పసికూనల వివాహములకుతోడు, రజస్వలాపూర్వ నిషేకములేర్పడినవి. వానివలన ననుకూలదాంపత్యము కరువైనది. పెట్టుమందులు పుట్టినవి. వశీకరణౌషధములు వన్నెకెక్కినవి. పదురెండేండ్లకే పట్టితల్లులై యబలలను నామము సార్థకమైనది. వారిసంతాన మంతకన్న బలహీనమై దేశమును పరదేశీయుల పాలొనరించినది. ఆంధ్రస్త్రీల కాచారమధికము. స్వప్నములయందు, శకునములయందు, ముహూర్తములయందు, పూర్వజన్మ పునర్జన్మములయందు, విగ్రహారాధనమందు నమ్మకము మెండు. పిశాచములన్న భయము. పూర్వాచారములయందు పట్టుదల మిక్కుటము. ఈమొ [illegible] యున్నియు [illegible] నీచముగా చూడబడుచున్నను వారి గృహరాణిత్వము వారినెడబాయలేదు. వారియందు స్థాపింపబడిన మోహినీయంత్రము శిథిలముకాలేదు. వారికి సన్నిహితమైన వశీకరణ మంత్రశక్తి తగ్గలేదు. కాబట్టి మహావక్తలు, సంస్కరణవాదులు, నగుపురుషులు సభావేదికలయందు స్త్రీవిద్యను గూర్చియు, బాల్యవివాహములనుగూర్చియు, వితంతూద్వాహములను గూర్చియు గంభీరోపన్యాసము లొనరించియు నిల్లు చేరుటతోడనే తమస్త్రీల గృహోపన్యాసముల నెదుర్కొనజాలక తమ యుద్యమములకు వెనుకంజవేయుచున్నారు. దానిం గని పెట్టిన బుద్ధిమంతులగు విద్యాధికులు, జాతియొక్క మాతయు, ప్రబోధకురాలును, సంఘముయొక్క సృష్టిస్థితిలయములకు కారకురాలును స్త్రీయనియు, జ్ఞానజ్యోతిచే నామెకరము, కరమలంకరింపబడనిచో తాము మార్గదర్శకులు కానేరరనియు నిశ్చయించి స్త్రీ విద్యాభివృద్ధికై పాటుబడుచున్నారు. ఇపుడిపు డాంగ్లేయప్రభుత్వలాభము వలన కొలదిమందిస్త్రీలు విదుషీమణులై తమవిధాయక కృత్యములను యథావిధిగా నెరవేర్చుకొనుటకు తగినసామర్థ్యము నార్జింపుచున్నారు. స్త్రీ సమాజములస్థాపించి

తమసోదరీ తిలకమ్ముల నుద్ధరింపవలయునని ప్రయత్నము లొనరించుచున్నారు. కాని కొందరుపురుషులు సంస్కారప్రియులమని చెప్పుకొనుచు, పరిపూర్ణ విద్యావతులగు స్త్రీలను సహితము దూషించుటకు సాహసింపుచున్నారు. అందుకుతోడు సంతానసత్స్వజాతి స్త్రీయనగా బిడ్డలుగల స్వజాతిభార్య కర్థమిచ్చు "కులాంగనా" శబ్దమున కపార్థములను కల్పింపుచున్నారు. తుదకు కన్యాశబ్దము వలె నీకులాంగనాశబ్దమును మనలనెట్టి పాట్లు బెట్టునో దెలియకున్నది.

స్త్రీలు విద్యావతులగుచున్నను, చిరకాలానుభవమువలన నభ్యాసపడిన మతావేశపరవశత్వమున పూర్వాచార పరాయణులైకొందరును, ప్రాపంచిక జ్ఞానమువలన నవనాగరికత నలవరచుకొను నుద్దేశముతో కొందరును భిన్నాభిప్రాయులై యొకటిగానుండిన సమాజములతో వేరుపడి ప్రతిసమాజములను స్థాపించుకొని వివాదపడుచుండగా వారిరువురకును సఖ్యమొనరించుటకుబదులు పురుషులొకరిపక్ష మవలంబించి రెండవవారిని తూల్ల నాడుట శోచనీయము. అందువలన నిపుడాంధ్రస్త్రీలస్థితి తామరపాకుపై నీటివలె తహతహలాడుచున్నది. వీరు "నాతికి మానంబె తొడవునయముగసుమతీ" యను నీతి నాధారము చేసికొని మానమునకై ప్రాణమునుసహితము గోలుపోయెదరు. ఈసరికి పరిపూర్ణవిద్యావతులు పలువురు కానరారు. ముగ్ధలమూర్ఖత్వము మూలబడలేదు. సాహసము సన్నగిలలేదు. పాశ్చాత్యనాగరికత ప్రాముఖ్యత వహింపలేదు. పట్టుదల ప్రాబల్యముపలచబడలేదు. అలంకార ప్రియత్వమడుగంటలేదు. పూర్వాచారపరాయణత్వము పూజ్యముకాలేదు. ఇట్టిసమయమున నట్టివ్రాతలు పుట్టిలో నెన్నప్పకొట్టి నట్లుండునని విన్నవించుకొనుచు నీవ్యాస .

హిందూదేశమున ప్రస్తుత మాంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రానుసారము పని చేయు మంత్రసానులు.

శ్రీమతి మొవలికంటి రామాబాయమ్మగారిచే వ్రాయబడినది.

అల్పజ్ఞురాలగు నబలయొకతె యిట్టిమహద్విషయమును చర్చించుట పరిహాసాస్పదమని యెరుగుదును. గాని మహనీయులు పలువురు పఠించు నీపత్రికారాజమున కలంకారప్రదముగా రచియింపఁబడిన వివిధ విషయములుగల వ్యాసముల కడపట నాదేశీయసోదరీమణులకడగండ్లనించుక విన్నవించుట నావిధిగానెంచి క్లుప్తముగా కొన్ని నష్టములుమాత్రమే వివరింపబూనితిని. పత్రికాపాఠక మహాశయులీయాపదను వారింప దగునుపాయమును యోచింతురుగాక! భరతఖండవాసులు నానాటికి శరీరబలముతోపాటు మనోబలముగూడ గోల్పోవుటను మనయమూల్యమగు నాయుర్వేదము నామమాత్రావశిష్టమై రణచికిత్సాది యుత్తమభాగమేమంగలి వెంకనిచేతనో జడియుండ యికమంత్రసాని తనమునకు గుడ్డికుమ్మరి గురివిచెవిటి చాకలిచెల్లి యమరుట యేమివింత. ప్రస్తుతకాలముకన్న ముప్పది నలుబది సంవత్సరములక్రిందట స్త్రీలకింత నాగరికత ముదురలేదు గాన వారిప్పటివారివలె కడు దుర్బలులుగా నుండరైరి; ఐనను యపుడపుడు మూర్ఖమంత్రసానులవాతబడుచుండిరి. అట్టిలోపమును వారింప దొ

H. H. Maharaja Sir Bala Rama Varma Bahadur.

H. H. Maharajadhiraj Sir Sawai Madho Sinha Bahadur.

రతనమువారు వైద్యశాలలుగల ప్రతియూర యాంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రానుసారము మంత్రసానితనము చేయుటకొరకు స్త్రీ నేర్పరచుచువచ్చిరి. అట్టిమంత్రసానులు బోధనావైద్య శాలలో పనినేర్చునపుడు శాస్త్రసమ్మతముగా మంత్రసానితనము చేయుచున్నను వారివారి నియమితగ్రామములయందు ప్రవేశించినవెనుక నూటికి సగముమంది తమయిష్టప్రకారముగానో లేక ప్రసవస్త్రీల యింటిదురాచారముల నవలంబించియో మంత్రసానితనమొనర్చి పెక్కుకష్టములు నష్టములుగలిగించుట నాసోదరీమణులకెల్లరకు అనుభవైకవేద్యమె. కొందరు మంత్రసానుల యవివేకఫలము [illegible] ఫలింపకున్నను ప్రసవిణులు నూటికి మూడు [illegible] మూత్రాశయలోపములు గర్భాశయలోపము [illegible] తీగని కసుమవ్యాధులకు గురియై సంతానార్హత [illegible] గల యంటురోగములుగూడ యారోగ్య శరీరయగు వేరొక ప్రసవిణికంటుటగలదు. ఇన్నిబాధలు లేకపోయినను పెద్దడోలువలె పొత్తి కడుపుదిగబడి వికారరూపము లభించుట కడువిచారకరము. పైదోషములు కొన్నిప్రసవస్త్రీల యవివేకమువలనగూడ బుట్టవచ్చును గాని ప్రసవకాంతయొక్క బాధ్యత మంత్రసాని యధికముగా వహింపవలసినది విధాయకము.

బుద్ధిమంతురాలగు మంత్రసాని ప్రసవావస్థయందుండు గర్భిణిని చూడవచ్చిన వెంటనే తనహస్తములను శుభ్రపరచికొని ప్రసవిణిని పరీక్షింపవలయును. కాల్యావసగమునగాని యవివేకమునగాని మంత్రసానిమరచినను హస్తప్రక్షాళనము చేయించుటకు యింటివారేమరగూడదు. గర్భకోశావస్థలను పరీక్షింపబోవునపుడు కొంచమాముదముచే చేయితడుపుటమాత్రము మనమెల్లర మనుదినము చూచుచుందుము. గాని పరిశుభ్రముగా హస్తక్షాళనము చేయుటయేగాక గోళ్ళయందెట్టి మాలిన్యము లేకుండచూచికొని గాఢమగుకార్బాలికు లోషనులోగాని [illegible] ఋతౌషధజలంబులగాని స్వర్నాణువులు నశించువరకు అనగా అధమము పదినిముషములైన చేతిని నాననిచ్చి వెనుక తైలమలది శిశూదయము తెలిసికొనుట యావశ్యకమనియు ప్రక్షాళనము క్రమముగా గమనింపక పైపయినీటిలో తొలచిన చేతితోముట్టుటచే అదివరకు జరిపిన కాన్పునందలి స్త్రీరోగవేళ నెట్టివ్యాధులయిన గలవేని పాపమారోగ్య శరీరయగు వేరొకప్రసవిణికంటి "అయ్యవారిచేయబోయిన కోతియయ్యె" ననుసామెతనంభవించునని స్త్రీవైద్యశాస్త్ర పారంగతురాండ్రవలన వినుచుంటిని. ఇదిగాక ప్రసవమును జరుపునపుడు గర్భిణి యింటివారి నిర్బంధనచేతను త్వరగా ప్రసవముజరిగిన సుఖముగా నిల్లుచేరవచ్చుననెడు నాతురతను కూడుచుండపెట్టి కాన్పుజరుపుట పెద్దదురాచారముగా నున్నది. యీ పాడలవాటుచేత గర్భాశయము స్థానభ్రంశమొందుటయు పలుచని [illegible] శాశ్వతలోపములు సంభవించుచున్నవి. దీనినిమించిన క్రూరకృత్య మింకొకటి కాన్పున జరుపుచున్నారు. ఏమనగా ప్రసవించినవెంటనే బట్టకట్టుటకనియు పడకమార్చుటకనియు నవసూతికను లేవనెత్తి నిలువబెట్టుట. యిందువలన ప్రసవాయాసముచే బడలియున్న సుకుమారశరీరలగు కాంతలు బలముచాలక వెంటనేమూర్ఛిల్లిపడుటయు వైద్యులకొరకు పరుగులెత్తుటయు నేననుదినము చూచుచున్నాను. మూర్ఛతోమాత్ర మీయాపదముగియునా. పూర్తిగా సంకోచమొందని గర్భాశయ మీకదలిక కోర్వజాలకపోవుటచే భయంకరముగా రక్తస్రావము ప్రారంభించి కొన్నిఘంటలలో ప్రసవిణులు మృత్యుదేవత కెరయగుటయుగలదు. లేదా, చావుతప్పి కన్నులొట్టపోయెనను సామెతవలె ఋతుశూల శ్వేతరక్త కుసుమములు మొదలగు వ్యాధులపాలయి జీవిత సుఖమునను గోల్పోయి బాధనొందువారి ననేకులజూచుచున్నాము. సూక్ష్మబుద్ధిగల మంత్రసాని శిశూదయభాగమును గర్భమునంటియె గ్రహింపజాలును. లేదా, గర్భాశయవిరళమును శిశువుదయించురీతియు మృదుపరీక్షచే తెలిసికొనుట శాస్త్రసమ్మతమైనను పలుమారనవ్యాకరముగా ప్రసవిణిని బాధించుటయెగాక ప్రకృతికి విరోధముగా ప్ర

సూతికవాయువువలన జరుపబడుకార్యములు హస్తచాకచక్యమున జరుపజూచుట చాలప్రమాదకరము. ప్రసవము గుస్త్రీకిగాని చుట్టుమూగి వినోదముచూచు నమ్మలక్కలకుగాని శాస్త్రవిషయములగమ్యగోచరమగుటచే మంత్రసాని చిరకాలాభ్యాసమగు హస్తలాఘవము నుపయోగించి "గుడ్డెద్దుచేనబడినట్లు" వైద్యపట్టముగూడ నిర్వహించి మరింతయనర్థము దెచ్చిపెట్టుచున్నారు. నూటికి పదుగురు మేధావినులగు మంత్రసానులుండకపోలేదు. వైద్యులలభింపని యాపత్కాలమున యట్టివారు సాహసించి తెలిపితేటలుపయోగించి వైద్యులు చేయదగుపనులు చేయుచున్నారని ప్రతిమంత్రసానియు తనబుద్ధి మాంద్యము నుపయోగించి పనిచేయబూనుట శోచనీయము. మంత్రసానిగన్న ప్రసవముగుస్త్రీకి ప్రాణములు కుదుటబడి రక్షకురాలగంటినని ధైర్యముచే బలముగలదై సుఖప్రసవమొందుటకుమారుగా మంత్రసాని నొకక్రూర రాక్షసిగా చూచి దిగులొందుటచే ప్రసవమంతకంతకు విలంబమగుట యొక్కొకపుడు తటస్థించుటగలదు. ఇట్టి యీగండములన్నియు గడచి ప్రసవించినను మావి అనగా బిడ్డకు తల్లికింటియుండు సంబంధమగు బొడ్డుతీగను వెలుపరుచునపుడు కొంతయవివేకము జరిగి ప్రసవిణికి తీవ్రజ్వరము సన్నిపాతముగూడ జాలచోట్ల సంభవించుచున్నది. ప్రసవకార్యములు ముగిసిన వెనుక నడుముబిగించుటయని "తుంటిపై గొట్టిన మూతిపండ్లురాలె"నన్నట్లు పైపొట్ట రెండుతుండెములుగా తునియునట్లు కట్టుబట్ట కొంగుతో మనవారు కట్టుకట్టులే యాంగ్లేయవైద్యశాస్త్రానుసారము పనిచేయు మంత్రసానులుగూడయవలంబించుటచాలవింతగానున్నది. పాపము!! వారిననేల యింటివారు వెంటనే వలయు సామగ్రినీయక జాలముచేయుటకుతోడు యూరికొక్కరితమాత్రము నియమింపబడి దివారాత్రములు నిద్రాహారముల కెడములేక దినమున కొకటిరెండు యంతకన్నధికముగా కాన్పులు జరుపవలసివచ్చిన యెటులో యాతుట్టబయటబడిన పారిపోదమనుచింతయెగాని శాస్త్రనిషేధములు సమ్మతములు గమనించుటకెడముండునా? అట్టితరుణమున నెచటనో యొకచోట కట్టివేసి తనపనియైనదనిపించుకొని పోజూచుట తప్పుకాదు. ప్రసవానంతరము బంతివలె నిటునటుచలించుగర్భకోశము స్థానము తప్పకుండ స్వస్థానమునచేర్చి మెత్తని దూదిమైచి కొంచెముదళముగానుండు మూరెడువెడల్పును మూడునాలుగు మూరలపొడవును గల వస్త్రఖండముచే తగినంత బిగువుగాపొత్తికడుపుపై బిగించికట్టిన కట్టువలన యనేకలాభములును యటులగాక నడ్డగిడ్డముగానేగుడ్డచేతనో ముడివైచిన రక్తనాళములు క్రమముగా ప్రవహించజాలక అజీర్ణము శూలవ్యాధి బాధపడుదురని స్త్రీవైద్యశాస్త్రజ్ఞురాండ్రనేకులవలన వింటిని. ప్రసవస్త్రీకలను రక్షించు వైద్యాధికారులయిన ప్రసవిణుల క్షేమమార్గములను మంత్రసానులకు పదేపదే యుపదేశించుచు పాతగిల్లిన బోధనా వైద్యశాలానియమముల నాచరించుచుండిరో పాలుమాలిరో యను విమర్శనచేయుచుంటిరా? లేదు మాసమునకు జరుపవలసిన ప్రసవములలోపించిన మంత్రసానుల భయపెట్టుటయు వేతనములు తగ్గించుటయేగాని ప్రసూతికలయాపదలను వారించు నియమము లేర్పరుపరైరి ఆంగ్లేయదేశమునందలి స్త్రీలందరు విద్యాధికురాండ్రగుటచే మంత్రసానితనము చేయుకాంత చాలవరకు వైద్యశాస్త్ర పరిచయురాలైయుండునని వింటి. మనవారికంతభాగ్య మింతలో సమకూడదు గాన ప్రస్తుతము నేర్పు మంత్రసాని పనులకన్న మరికొన్నియధిక విషయములు నేర్పుట యావశ్యకమేమో బుద్ధిమంతులేయోచింప నర్హులు. పోనిండు మేలులేకున్న మానెను కీడుచేయకుండ కఠినముగా తగునియమము లేర్పరచిన కొంతనయము. నాస్వదేశ సోదర సోదరీమణులారా! మనకిట్టికష్టనష్టములు గల్గుటకు కారణమెద్దియో గ్రహించితిరా? మనయుదాసీనత్వమెసుడీ. మంత్రసానిపని నీచమనియెంచుటయేసుడీ. విద్యాగంధమెరిగిన ప్రతినారీమణియు జీవనోపాధిలేక లోకోపకార చింతజోలిపోకున్నను తన్నుదారక్షించుకొనుటకైన యీవిషయమావశ్యకమని యొప్పుకొందురా! పోనిండు గృహావ్యాపకభారమున దూగాడు సోదరీమణులమాట యటుండనిచ్చి. సంసార దూరులై కడుదురవస్థల పాల్పరుపబడి వంటయిళ్లనుదుకు

లెక్కకు మిక్కిలిగాగల యనాథయువతుల నిట్టిమహద్విషయముల ప్రవేశపెట్టి స్వలాభ మేలపొందరాదు. పొట్టపోసికొనుట మాత్రమే ప్రధాన కర్తవ్యముగానెంచి వైద్యశాలలపనిచేయు మంత్రసానులు బీదసాదలనక పీడించి రహస్యముగాను కొన్నిచోట్ల బహిరంగముగాను దొరతనమువారిచే నిషేధింపబడినను కట్నము లధికముగా గొనుచు నట్లీయనివారియెడ కానుపుసమయములో మొగము చిట్లించుకొని ధుమధుమలాడుచుమాటలాడి పల్కరించిన వారిపై మండిపడుచు తప్పని సరిగాన తద్దినమువలె కార్యము ముగించునామె ప్రసవిణికి మృత్యుదూతికవలె గాన్పించి నెరపుగొలుపుటేమి హాశ్చర్యము. యొకరిమాట యేల మనమొరులకు విధిగా నుపచరింపవలసియున్న నెంత చీదరించుకొందుము. "బాధ్యతలేని బావగారిపై దూలముపడ్డా దుఃఖమురాదు" యన్నటుల కూలికికొలువున్న వారి కభిమానమెటులవచ్చును. మన స్వకుటుంబములోని కాంతలు మంత్రసానులుగా పనిచేయుచున్న నెంతనెమ్మది, యెంతధైర్యమో మీరే యోచించుకొనుడు. ప్రతి కుటుంబమునందునను యొకస్త్రీ ప్రసవవిధుల నెరిగియున్న యూరందరి నుద్ధరించుటలేకున్నను తనవారికుపయోగించి పెక్కునష్టముల నాపబడునని నానమ్మకము. మనవారి దురభిమానమేమియో గాని తమకుపయోగించువిద్యలు తమవారభ్యసించుట పరువులోపము. తిరుగా నేయమ్మయైనను సహాయముచేసిన యానందించి యక్కరతీరిన వెనుక నాక్షేపించుటకు అందరు పండితులెయగుదురు. మనవారిపై నిపుడధికారము చెల్లించునదియెవ్వరో తెలియునా? మనము తెలిసికొనజాలకున్నను తననిరంకుశాధికారము చెల్లించు రాణి స్వార్ధదేవతయొసుడీ? ప్రతి నారీమణియు తనకారోగ్యము, తనకాయుష్యము, తనకు ధనముకోరుటయెగాక యితరుల యౌన్నత్యమున కోర్వజాలక కలహములె విదుషీమణుల కలంకారములని భావించుచు స్వార్థదేవిశాసనముల పాలించుచునేయున్నది. జ్ఞానాధికులగు సోదర సోదరీమణులారా! స్వప్రయత్నములచే లభ్యమగు విషయములకుగూడ యొరులపైనే భారముంచి చేతులుముడుచుకొని కూరుచుండుట సిగ్గుకాదా? మంత్రసానితనముచేయు స్త్రీ కొకింత లోకోపకారచింతయైన యుండవలెను; లేదా స్వకుటుంబమునందలి బాధ్యతగలదైయైన యుండవలెను.

గావున పరోపకార పారీణులగు సోదరీమణులు కొందరీవిద్య నీచమైనదిగానెంచక యభ్యసింప వేడెదను. మనపురాణ కాలమందలి కాంతలు మంత్రసానితనము ఘనకార్యముగా నెంచినట్లు, నిదర్శనములు గలవు. పాండవుల జననియగు కుంతీదేవి వ్రతనియతయై యంత్యజుల గాలిసోకుట గూడ యపవిత్రమని మతగురువులచే నాదేశింపబడి స్నానార్థము కొలనికేగునెడ యొకతరుమూలమున నసహాయయై ప్రసవవేదననొందు పంచమజాతిస్త్రీనిజూచి భూతదయచే వ్రతముమాట మరచి వెంటనే మంత్రసాని కృత్యములు నెరవేర్చి వెనుకస్నానమొనర్చి వ్రతవిఘాతమయ్యెనేయని వగచుచు నిల్లుచేర శ్రీకృష్ణులచటి కరుదెంచి సంగతినంతయు కుంతివలన విని వ్రతఫలముకన్నను వేయిరెట్లధిక ఫలము అకస్మాత్తుగా లభించగా వగవనేలయని యూరార్చెనట. యీవిషయము భవిష్యత్పురాణము నందలి కుంతీ కృష్ణసంవాదరూపమగు దశఫలవ్రతమున చెప్పబడియున్నది. అల్పజ్ఞానముగల మనకన్నియు నాక్షేపణలేగాని సర్వజ్ఞులగు పురాణకాంతలు సమస్తకళల నెఱింగియే యుండిరి. వారలు పరార్థమునకే పాటుబడుచు స్తుత్యచరిత్రలయినను మనవారుస్వార్థమునకైన నేలప్రయత్నింపరాదు?

చ. నతులగుచున్ మహోన్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణోన్నతిఁ బ్రకటించుచుం బరజనక్రియకార్యసమర్థతన్ నమం
చితనిజకార్యసంగ్రహముఁ జేయుచు నిష్ఠురవాదులన్ క్షమాధృతిన్ నిరసించుచుం బరఁగు ధీరులు పుణ్యులుగారె యేరికిన్. భ. నీ.

ప్రపంచము.

మ.రా.శ్రీ, మ. వెంకటరత్నము బి. ఏ. గారిచే వ్రాయబడినది.

మనమెంత విచిత్రమయిన ప్రపంచములోనున్నాము! మనము పుట్టినివసించుచున్నట్టి యీభూలోకము మిట్టపల్లములు కొండలు లోయలు కలదయియున్నను మొత్తమున నొక పెద్ద మయిదానమువలె కనబడుచున్నది. అదికదలక ఒక్కచోటనే స్థిరముగా నిలుచున్నట్లును దానిచుట్టు సూర్యుడును చంద్రుడును నక్షత్రములును గ్రహములును తిరుగుచున్నట్లును మనకండ్లకగుపడుచున్నది. మనపయిని ఆకాశము భూలోకముమీద బోర్లించిన ఒకగిన్నెవలె నగుపడి భూమిని అంటుకొనినట్లుగా కనబడుచున్నది. ఇవేవియును నిజములుకావని మనము శ్రద్ధతో పరీక్షించినయెడల స్పష్టముగా తెలియును.

మనభూలోకము ఒకగుండ్రని బల్లవలె లేదనియును బంతివలెను వెలగపండు నారింజపండు మొదలగు పండ్లవలెను గోళాకారము కలిగియున్నదనియును మనముసులభముగా రుజువుచేయవచ్చును. సముద్రతీరమున మనమునిలుచుండి చూచుచుంటిమేని, దూరమునుండి రేవునకు వచ్చుచున్న ఓడలయొక్కశిఖరములును తెరచాపలును మాత్రమేమనకు మొట్టమొదట కనబడును. ఆఓడలు దగ్గిరకు రానురాను వాటిఅడుగుభాగములు కూడను కనబడును. ఆలాగుననే రేవువద్దనుండి సముద్రముమీద దూరముగాపోవునట్టి ఓడలయొక్క అడుగుభాగములుమాత్రము అవిపోయినకొలది మొట్టమొదట అదృశ్యమగును. కడపట వాటిశిఖరములును కనబడకపోవును. ఇందులకు కారణము భూమ్యుపరిభాగము గుండ్రముగానుండుటయే.

మరియునుభూలోకములోని సమస్తప్రదేశములకును ఓడలు సముద్రముమీద పోయి రాగలుగుచున్నవి. సమమయిన గుండ్రనిబల్లయొక్క అంచువంటి అంచుభూలోకమునకున్నట్లు వాటికెక్కడను కనబడదు. ఇందువల్ల కూడను ఈభూలోకము గోళాకారము కలదయి యున్నదని రుజువగుచున్నది.

ఆకాశము మనచుట్టును భూమినంటుకొని యున్నట్లుకనబడుచున్నదిగదా. ఆలాగున నదిఅంటుకొని యున్నట్లుకనబడు ప్రదేశము ఎల్లప్పుడును వలయమువలెగుండ్రముగా నుండును. దానికిక్షితిజ (horizon) అనిపేరు. భూలోకములో నెచ్చటమనమున్నను, అదిఅట్లేవలయమువలె అగుపడుచుండును. ఇదిగోళాకారముగల వస్తువులకుండెడి లక్షణముగాని యితరముల కుండదు. కాబట్టి యీభూలోకము గోళాకారముకలిగి యున్నదని చెప్పుటకిది మరొకదృష్టాంత మయియున్నది.

సముద్రముమీద వచ్చుచును పోవుచునుండు ఓడలనుచూచియేగాక భూమియొక్కపయిభాగమును పరీక్షించికూడను ఈభూలోకము గోళాకారము కలిగియున్నదని మనము నిరూపింపవచ్చును. రెండుమూడు మైళ్ళ వైశాల్యముగల యొకమయిదానములో ఒక్కొక్కమయిలుదూరమునందు సరిపొడుగుగల మూడుగడలను సమమయిన లోతునకు పాతిపెట్టి, మొదటిగడ కొనపయినుండి రెండవగడ కొనమీదుగా మూడవగడకొనను ఒకఓకు(telescope)తో చూచినపక్షమున ఆగడలయొక్క మూడుకొనలును సరిసమాన మయిన యెత్తుననున్నట్లు కనబడక, నడుమనుండు గడయొక్కకొన 8 అంగుళముల యెక్కువ యెత్తుకలిగియున్నట్లు కనబడును. దీనికికారణము భూలోకముయొక్క వర్తులాకారమేగాని వేరొకటి కానేరదు.

చంద్రగ్రహణములు పట్టినపుడు చంద్రునిమీదపడు భూచ్ఛాయ యెల్లప్పుడును గుండ్రముగానుండుటవల్లను సూర్యచంద్ర నక్షత్రాదులన్నియును గుండ్రముగానుండుటవల్లనుకూడను భూలోకము గోళాకారము కలదయి యున్నదనుటకు మరికొన్ని సాదృశ్యములు సహితముకలవు.

ఇకను భూలోక మెంతపెద్దదో విచారింతము:— చెన్నపట్టణమునుండి బెజవాడ సూటిగా ఉత్తరమునను న్నది. ఆరెండుపట్టణములకు కొంచెమెచ్చు తక్కువగా 210 మైళ్ళ దూరమున్నదనవచ్చును. చెన్నపట్టణమునుండి ఉత్తరముగా పోయినకొద్దీ ధ్రువనక్షత్రము ఆకాశమందెక్కువ పైగానున్నట్లు కనబడును. అదిచెన్నపట్టణమందు క్షితిజనుండి 13 అంశల(degrees)దూరముననున్నది, బెజవాడవద్ద అది క్షితిజనుండి 16 అంశల దూరముననున్నట్లు కనబడును. గనుకసుమారు 210 మైళ్ళదూరమునకును ధ్రువనక్షత్రము ఆకాశముమీద 3అంశల దూరముఎత్తుగా లేచియుండునట్లు అయినది, అనగా 70 మైళ్ళ దూరమునకు ఒక్కొక్క అంశయెత్తు వారవచ్చును. ఒకవృత్తము (circle) అంతయును 360 అంశలుగా విభజింపబడుచున్నది. గనుక భూగోళముపయిన ధ్రువనక్షత్రమునకు దిగువనుపోయెడివృత్తములోని ఒక్కొకఅంశ 70 మైళ్ళపొడుగు గలదైనపక్షమున ఆవృత్తమంతయును70× 360 లేక 25200 మైళ్ళ పొడుగు గలదయ్యియుండవలెను. అనగా భూలోకముయొక్క చుట్టుకొలతసుమారు 25000 మైళ్లుండును. ప్రతిచక్రములోను దానిపరిధిఅనగా చుట్టుకొలత(circumference)దానియొక్క వ్యాసము(diameter) కంటె అనగాదానిఅడ్డకొలత కంటె 3 అంతలు పెద్దదిగానుండును. దీనినిబట్టి భూలోకముయొక్క నాభి(center) నుండి పైభాగము (surface) అనగా దానివిష్కంభము, (radius) $25000\times\frac{7}{22}\times\frac{1}{2}$ లేక 4000 మైళ్ళపొడుగు కలదయియున్నట్టు రుజువగుచున్నది. ఈభూలోకమెంత పెద్దగోళమై యున్నదోచూడుడు. దానివిష్కంభము 4000 మైళ్ళును వ్యాసము 8000 మైళ్ళును, పరిధి లేకచుట్టుకొలత 25000 మైళ్ళును పొడుగుకలిగియున్నవి. ఇదితెలియగనే, గోళముయొక్క సాధారణ ధర్మములనుబట్టి, భూలోకము యెంతపెద్ద గోళమయి యుండవలెనో ఎంత బరువుకలదయి యుండవలెనో మనము సులభముగాజెప్పవచ్చును. కాబట్టిభూలోకములోనిమిడియున్న జలమృత్పాషాణాది పదార్థము లన్నియును $\frac{4000}{3}\times\frac{2\times4000}{1}\times\frac{25000}{1}$ లేక 27,000,00,00,000 మైళ్ళ ఘనమానము కలవై యున్నవి. ఈభూలోక మెంత పెద్దగోళ*మైయుండునో మీరే యూహింపుడు.

ఈభూగోళము కదలకుండనే ఉన్నట్లును దానిచుట్టును సూర్యనక్షత్రాది గోళములన్నియును తిరుగుచున్నట్లును మనకండ్లకు కనబడుచున్న వేగాని వాస్తవమున మనభూలోకమే సూర్యుని చుట్టుతిరుగుచున్నది. మనము పొగబండిలో ప్రయాణము చేయుచున్నప్పుడు మన బండి మిక్కిలి వేగముతో పరుగెత్తుచున్నను మనముదానివంకచూడక మనచుట్టును దూరముననున్న వృక్షాద్రులను చూచుచుంటిమేని అవేఅన్నియును మనకెదురుముఖముగా పరుగెత్తుచున్నట్లు కనబడును. అట్లేమనభూలోకము నిజముగా సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచున్నను మనము కదలకుండ నున్నట్లుండి మనచుట్టును సూర్యుడును నక్షత్రములును తిరుగుచున్నట్లు కనబడుచున్నవి. మనకు రాత్రింబగళ్ళు అనేకాలవిశేషములు కలుగుచుండుటకు అదితనఅక్షము (ఇరుసు) చుట్టును సూర్యునియెదుట తిరుగుచుండుటయే కారణము. మనకు వసంతము గ్రీష్మము, వర్షము, శరత్తు, హేమంతము, శిశిరము అనెడిఋతువులు ఆరును క్రమముతప్పక యేటేటను యుగాదినుండి వచ్చుచుండుటకు మనభూలోకము తనచుట్టును తిరుగుకొనుచుండుటయేకాక సూర్యునిచుట్టును కూడా 365 దినములకొక్కసారి ప్రదక్షిణము చేయుచుండుటయే మూలమయియున్నది. భూలోకము సూర్యునినుండి 9,20,00,000 మయిళ్ళదూరమందున్నది. ఇదెట్లు కనుగొనిరనగా, సూర్యుడు నక్షత్రములమధ్యనుండు స్థానమును జ్యోతిష్కులు ఒకనాడు కనిపెట్టి ఆరునెలలయిన పిదప మరలపరీక్షించి చూచినపుడు కొంచెము స్థాన

---

* శ్లో. భూరంభాంస్యనలోనిలోంబర మహర్నాథోహిమాంశుః పుమా నిత్యాభాతిచరాచరాత్మక మిదం యస్యైవమూర్త్యష్టకమ్। నాన్యత్కించనవిద్యతె విమృశతాం యస్మాత్పరస్మాద్విభో స్తస్మై శ్రీగురుమూర్తయేనమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయె.

భేదము కలుగుచున్నది. దానికేసూర్యలంబన (solar parallax) అనిపేరు.

లంబనయనగా నేమోసూక్ష్మముగా తెలిపెదను. మనము కదలక స్థిరముగానుండు ఒకవృక్షము వంటియే వస్తువుచంకనయినను ఒకచోటనుండి చూచితిమేని, అదిమనకు ఈశాన్యమూలగా నున్నట్లు కనబడుననుకొనుడు. తరువాతమనము సూటిగా తూర్పుదిక్కునకు కొంతదూరమునడిచితిమేని మునుపుమనము చూచియుండిన వస్తువుఇప్పుడు మనకు వాయవ్యమూలగా నున్నట్లు కనబడును. ఇట్లుఆవస్తువు ఉండినట్లుండిన స్థానమునకు మార్పు కలుగుటయే లంబన (parallax) యనబడును. మనమెంత దూరము నడచినామో, ఆవస్తువు రెండుచోట్ల లందును మనకంటితో చేయుకోణము లెంతెంతవో కొలిచితిమేని ఆవస్తువు మనవద్దనుండి యెంతదూరమున నున్నదో మనము త్రికోణీశాస్త్ర(Trigonometry)ప్రకారము కనుగొనవచ్చును.

ఇట్టిసూర్యలంబననుపట్టి గణితమువేసి చూడగా సూర్యుడు భూలోకము నుండి పయినచెప్పినంత దూరముననున్నట్లు తేలుచున్నది. సూర్యుడు భూలోకమునుండియింతదూరమున నున్నాడని కనుగొనగానే అతడుఎంతగొప్ప గోళమయియుండవలెనో లెక్కవేయుట సులభము. సూర్యగోళము భూగోళముకంటె 1,300,000 అంతలుపెద్ద. ఇంతపెద్దదయిన సూర్యగోళము చుట్టును మనభూగోళము 9,20,00,000 మయిళ్ళ దూరమున తిరుగుచున్నది. గనుక భూలోకము సూర్యునిచుట్టును తిరిగెడిమార్గము ఒకవృత్తమువలె నుండును. అదియే భూమియొక్క కక్ష్యఅనబడును. ఆకక్ష్యయొక్క విష్కంభము 9,20,00,000 మయిళ్ళుఅని పయినచెప్పితిని. గనుకదాని వ్యాసము 2×92000000 లేక 18,40,00,000 మయిళ్ళు. దానిపరిధి$\frac{22}{7}$×18,40,00,000లేకసుమారు 57,80,00,000 మయిళ్ళు.

సూర్యునిచుట్టును భూగోళమునకు అవతల తిరుగుచుండెడి గ్రహములు కొన్నిగలవు. అవి అంగారకుడు, బృహస్పతి, శని, యూరేనసు, నెప్ట్యూను అనునవి. వాటిలోనెప్ట్యూను అనునది సూర్యునినుండి 280,00,00,000 మయిళ్ళదూర మందున్నది. గనుక దానియొక్క కక్ష్య యెంతపెద్దదయి యుండవలెనో మీరేలెక్కవేసి కనుగొనుడి. అది 17,60,00,00,000 మయిళ్ళపొడుగు గలదయి యున్నదని మీకు తెలియును.

సూర్యుని కుటుంబములోచేరిన గ్రహములన్నియును, అనగా, బుధుడు, శుక్రుడు, భూమి, అంగారకుడు, బృహస్పతి, శని, యూరేనసు, నెప్ట్యూనుఅనునట్టి పెద్దగ్రహములును, ఇవిగాక యింకను మూడువందలకు పయిగా నున్న చిన్నచిన్న గ్రహములును ఇంతదూరముపోగా సూర్యునిచుట్టునుతిరుగుచున్నవి. ఇదియెంత గొప్పదూరమో విచారింపుడు. సూర్యుడునుఅతనికుటుంబమును ఒకద్వీపసముదాయము(archipelago)వలె ప్రపంచములోనున్నవి. వాటికిని తక్కినన‌క్షత్రములకును నడుమను ఒకగొప్పమేరను మిక్కిలిపెద్దకాళీస్థలము ఒకటి కలదు. సూర్యుడు నక్షత్రములలో నొక్కటియయి యుండి మనకు మిక్కిలి దగ్గరగానున్నాడు. ఆకాశమందు మనకగుపడుచున్న నక్షత్రము లన్నియును మనము వర్ణింప లేనంత గొప్పదూరమున నున్నవి. అవియును మనభూలోకము వలెగాక మనసూర్యుని వలెనే స్వయంప్రకాశము కలవయి, సూర్యునికంటె మిక్కిలిపెద్దవయి యుండి, తమతమ చుట్టునుతిరుగుచున్న గ్రహములనెడి కుటుంబములు వేర్వేరుగా గలవయియున్నవి. త్రిశంకునక్షత్ర సముదాయములో ప్రధాననక్షత్రము (Centauri) సుమారు ఒకవికల(one second)లంబన కలదయియున్నందున మన భూలోకమునుండి 20,000,00,00,00,000 మయిళ్ళదూరమున నుండవలెను. సూర్యుని తరువాత ఇదేమనకు మిక్కిలిదగ్గరగానున్న నక్షత్రమయినట్లు కనబడుచున్నది. తి

కినా నక్షత్రములన్నియును మఱెంతంత యెక్కువ దూరములందుండవలయునో యూహింపుడు. మన ప్రపంచముయొక్క విస్తీర్ణమును కనుగొనినవా రెవరునులేరు. మనుష్యులెంతెంత పెద్ద ఓకులను వేసిచూచినను దానిఆద్యంతములను తెలిసికొనుట కెవరికిని సాధ్యము కాలేదు.

మనకు ఆకాశములో తెల్లనిపాలయేటివలె కనబడెడి ఆకాశగంగ (Milky Way) యనునది మిక్కిలి గొప్ప ఓకులతో చూచినపుడు అదియంతయును నక్షత్రములప్రోగయియున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. పిండిలోని రేణువులు కలసియున్నట్లును మహాసముద్రములోని నీటిబిందువులు చేరియున్నట్లును ఆకాశగంగలో నక్షత్రములు మనవద్దనుండి మిక్కిలి మిక్కిలి దూరముగానున్నను ఒండొంటితో కలిసియున్నట్లు కనబడుచున్నవి. అయినను అవి ఒండొంటినుండి అనేకకోట్లుతరబడి మయిళ్ళదూరముననున్నట్లు ఊహించుటకు మనకుఆస్పదము కలుగుచున్నది.

కొన్నితోకచుక్కలు ఒక్కొకప్పుడు మనకగుపడి ఆకాశములో మిక్కిలి వేగగతితో పోవుచున్నను మళ్ళీ మనయొద్దకు రాకయున్నవి. ఇందువల్ల వాటికక్ష్యలెంత పెద్దవయియున్నవో ఈప్రపంచమెంత పెద్దదయియుండవలెనో కూడను విశదమగుచున్నది.

మనకగుపడు నక్షత్రములలో మిక్కిలివిచిత్రములయిన వనేకములున్నవి. [illegible] కంటికిబ క్కటిగా గనపడుచున్నను [illegible] నాలుగు నక్షత్రములుకలిసి యుండును. అవి మిక్కిలిపెద్ద గోళములయియున్నను ఎంతోదూరమున నున్నందునబక్కనక్షత్రమే అయియున్నట్లు మనకంటి కగుపడుచుండును. మరియును మనకండ్లకగుపడని నల్లని అనగా కాంతివిహీనమయిన నక్షత్రములుకొన్ని కాంతిగలనక్షత్రములు మరికొన్నిటి చుట్టునుతిరుగుచున్నవి. అవిమిక్కిలి పెద్ద మర్భిణులతో నల్లనిచుక్కలవలె కనబడును.

ఆకాశముఅనగా స్థలమనునది అంతటను సూర్యాదినక్షత్రములతోను భూమ్యాది గ్రహములతోను చంద్రాది ఉపగ్రహములతోను తోకచుక్కలు ఉల్కలు మొదలగు విచిత్రగోళములతోను వ్యాప్తమయి యున్నది. భూలోకములోనున్న యిసుకరేణువుల నయినను ఎవరికయినను లెక్కపెట్ట దరమగునేమోగాని ప్రపంచము యొక్క విస్తీర్ణతను గ్రహించుటగాని ప్రపంచములోనున్న నక్షత్రాదుల సంఖ్యను లెక్కపెట్టుట ఎవరితరమునుకాదు.

మనభూలోకమేయే వాయువుల (gases) తోడను ఏయేశిలలు లోహములుమొదలగు వాటితోడను చేయబడియున్నదో అట్టివాయువులతోడను అట్టిశిలలు లోహములు మొదలగువాటితోడను చంద్రుడుమొదలగునట్టి ఉపగ్రహములును బుధుడు, శుక్రుడు, అంగారకుడు మొదలగు గ్రహములన్నియు తోకచుక్కలు ఉల్కలు మొదలగునవియును సూర్యుడును సహాచేయబడియున్నట్లు వాటివాటివెలుగును శోధించి పరీక్షచేయు స్పెక్ట్రొస్కోపుఅను నొకసాధనమువల్ల రుజువగుచున్నది. నక్షత్రములలోని పదార్థములును అటువంటి వాటితోనే చేయబడియున్నట్లుకూడా పయినచెప్పిన సాధనముమూలముననే విశదమగుచున్నది. ఇందువల్ల ఈమహాప్రపంచమంతయును ఒక్కవిధమయిన పదార్థములవల్లనే చేయబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

[illegible]గాలోకము తనకక్ష్యను లేశమయినను తప్పి పోక [illegible] సూర్యునిచుట్టుతిరిగివచ్చుచుండుట [illegible] నే తక్కిన గ్రహములును, ఉపగ్రహములును, త[illegible] మొదలగునవియును వాటికి విధాయకమయియున్న [illegible] పొరపా టేమియునులేక తిరుగుచుండుటకూడను మిక్కిలి ఆశ్చర్య కరమయి యున్నది. మరియును ప్రపంచములోనున్న నక్షత్రములన్నియును వాటివాటి గ్రహములును

క. రోషము శోకము రాగ, ద్వేషము లభిమానదర్పవేగాలస్యా
శ్లేషము లజ్ఞానమునిమ్మ, నిషిజనము సెప్ప మాననీయచరిత్రా.

లెక్కలేని వయ్యూను వాటివాటి గతులలో సరిగాతిరుగు చుండుట యెంతఅద్భుత మయియున్నది!

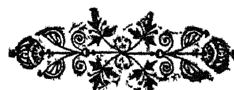
ఈలెక్కలేని గోళములన్నియును తమకక్ష్యలలో నింతక్రమముగాను హద్దుమీరకను తిరుగుచుండుటకు వాటికి పరస్పరముగల ఆకర్షణశక్తియే కారణమని మనమెరుంగవలెను. చంద్రుడు మనభూలోకము చుట్టునుతిరుగక పారిపోవకుండగను, మనభూలోకమును తక్కిన గ్రహములును సూర్యునిచుట్టును తిరుగక పారిపోవకుండగను చేయునట్టి ఆకర్షణశక్తి యేదో ఆశక్తియే మనవద్దనుండి మిగుమిక్కిలి దూరములందున్న నక్షత్రములనే మహాగోళములను ఒండొంటిని ఆకర్షించుకొని ప్రపంచములో నేమియును గందరగోళము చేయకుండునట్లు పనిజరుపుచున్నది.

మనభూలోకములోనున్న జీవరాశి యెంతవిస్తారమయియున్నది! పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతమని మనము సాధారణముగా మాటాడుచుందుముకదా. చీమలకంటె సహా చిన్నవయిన జంతువులెన్నియున్నవి! మనకండ్లకగుపడనట్టి జంతువులెన్నియో సహితము ఉన్నవని సూక్ష్మదర్శిని(microscope) మనకు తెలియజేయుచున్నది. దాని మేరకు కూడను అందని మిక్కిలి చిన్నజంతువులింక నెన్నియున్నవో యెవరుచెప్పగలరు? ఈభూలోకమువలెనే యితరఖగోళములును లోకములయి యున్నవనుటకును, దీనిలోవలెనే వాటిలోకూడను లెక్కలేని ప్రాణులుండవచ్చు ననుటకును కొంతఆస్పదముకలదు. మనభూలోకములో మాత్రమే ప్రాణులున్నవని చెప్పుట యెంత మాత్రమును విశ్వసనీయము కాకుండ నేరదు.

తుదతెలుసుకొనరాని యీమహాప్రపంచమెట్లువచ్చినది? అదితనంతట తానేపుట్టినదా? లేదా, దానినిసృజించినవాడెవడయిన నున్నాడా? అదితనంతట తానేపుట్టియున్నదనిచెప్పే నిరీశ్వరవాదులయొక్క ఊహ యెంతమాత్రమును సరియయినది కాదనుటకు సందేహము లేదు. లోకములోనిసమస్తమతములును అనగామనుష్యులందరును ఈప్రపంచమునకు కారకుడయిన సర్వేశ్వరు డొకడుండి యుండవలెనని చెప్పుచున్నారు. ప్రాచీనశాస్త్రములును నవీనశాస్త్రములునుకూడా ఈజగత్తునకు కారణమయిన మహాశక్తియొకటి యుండి యుండవలెనని ఉద్ఘోషించుచున్నవి. ఆమహాశక్తియే దైవమయియున్నది. దేవుడు లెక్కలేని యిన్నిలోకములను సృజించివాటిని పరిపాలించుచున్నాడు. ఆయనసంకల్పమేదో గ్రహించుటమనుష్యమాత్రులకు సాధ్యముకాకుండనున్నది. అదేదియయియున్నను మనము మనసృష్టికర్తయొక్క ఆజ్ఞలకు లోబడియుండుట మనవిధియయియున్నది.

ఇట్టిమహాప్రపంచములో మనసూర్యు డెంతవాడు? మనభూలోక మెంతవాటిది? మన మెంతవారము? మనముదానిలో నలుసంత వారముకాదా? సనుకమనము వినయవిధేయతలు గలవారమయియుండి మనుష్యులందరిమీదను సమస్తప్రాణులమీదలను సహ ఆత్యంతానురాగము గలవారమయియుండి వారివారలకు సహాయము చేసికొనుచుండవలెను. అప్పుడుగాని మనబ్రతుకు సార్థకము కానేరదు.

కవిత.

రాళ్ళపల్లి - అనంతకృష్ణశర్మచే వ్రాయఁబడినది.

లోకమున మనుజులందఱకును ముఖ్యముగ నానందమిచ్చునవి రెండు. ధనమును, విద్యయును. అందు ధనమస్థిరమగుటచే నందువలనఁ గలుగు నానందము చిరకాలమొకతీరున నుండదు. ఇఁక విద్యాధనమన్ననో యేనాటికిని దఱుఁగక సంపాదించువానికిఁ జిరకాలమింతంతనరాని సంతసమును గూర్చునది. అందుఁగూడ నితరశిల్పవిద్యలకన్న శాస్త్రములకన్న సుబోధమై మనోరంజకమై యభ్యసించున వెల్ల మున్ముందు కౌతుకము నొసఁగునది రసవంతమగు సాహితి. అట్టి సాహితి నేర్చినందులకేమిఫలము? కవిత!

ఏలాటి కఠినాత్మునైన వశీకృతుంజేయునదియు, నెంతటియల్పకవికిని మునుముందుగ నింకను రచియింపవలయునను నాసఁబుట్టించునదియుఁ, గర్తకును భర్తకును మనిసంతకాలము బ్రహ్మానందమును గూర్చునదియుఁ, జిరకాలము యశస్సును బోషించునదియు నగు కవితప్రభావముఁ బొగడ నెవరితరము? కాళిదాసుఁడు, భవభూతి, నన్నయ, తిక్కన మొదలగు కవిమణులును, భోజుఁడు, కృష్ణదేవరాయలు మొదలగు రాజపుంగవులును యశఃకాయులై చాలకాలమైనను నేఁటికిని మన కన్నులఁగట్టినట్లగపడుచుండుట యీ కవితామతల్లి మాహాత్మ్యమే కదా? అంతయేల? ఎక్కడనో దిక్కుమాలిన యొక్క గుజ్జువాఁడగు సాహిణి మారుని పేరుగూడ మహారాజపుంగవుల నామములబలె నిప్పటికిని మనయాంధ్రులనోటఁ గీర్తింపఁబడుచుండుట వేములవాడ భీమకవి కవితాశక్తిచేత నేకదా? ఇట్టి కవితనుగూర్చి మన యాంధ్రసోదరులతోడ నిప్పుడించుక యాలోచింతము.

సాధారణముగ నెట్టివారికిని గవితఁ జెప్పవలయునని యాశయుండును. పల్లెటూళ్ళలోనుండు కోఁపువాండ్రు సైతము దాముపోటఁగొట్టునపుడును దున్నునపుడును పాడుటకేలపదములల్లవలయునని ప్రయత్నపడుచుందురు. ఇఁక నొకటిరెండక్షరములు వచ్చినవారిఁ జెప్పవలయునా? అట్టి మోటువారు రచించునదియుఁ బండితులు రచించునదియుఁ గవితయేనా? కాకున్నఁ గవితయన నెట్టిది?

వశ్యవాక్కగువాఁడు తనమనమున నుదయించు భావముల నితరుల మనమునకెక్క సరసముగ వాగ్రూపమున వెలయించుట కవితయనఁబడును. 'అతఁడువచ్చె నితఁడుపోయె'నని వ్రాయుట కవిత్వముగాదు. మనమాడుకొను మాటలనే విలక్షణమగురీతిఁ బద్యరూపముననఁగాని వచనరూపముననఁగాని చెప్పుట కవిత. ఇట్టికవితకుఁ బ్రతిభ ప్రధానమగు బీజము. ప్రతిభయనఁగాఁ జెప్పదగు పలుకులను రసము లొలుకునట్లు క్రొత్తక్రొత్తత్రోవల ముద్దుముద్దుగఁబలుకుటకు సాధనమగు ప్రజ్ఞ. ఇది మనుజునకుఁ బుట్టుకతో రావలయుఁగాని యొకరు బోధించుటచేఁగాని వ్యర్థముగ 'ఘటపట'యని శాస్త్రముల వల్లించుటచేఁగాని రానేరదు. మనుష్యుఁడు కవియై పుట్టవలయుఁగాని, పుట్టి కవిగానేరఁడు. స్వతస్సిద్ధమగు ప్రతిభగలవాఁడు చిన్ననాఁటినుండి యేదైననొకటి యల్లఁజూచుఁగాని మిన్నకుండఁడు. అట్టివాఁడొక పద్దెమును జెప్పినను సరసముగఁ జెప్పును. సంపూర్ణముగ శాస్త్రపాండితి సంపాదించినవాఁడైనను బ్రతిభలేకున్న నెంతప్రయత్నపడినను బద్దెమును వ్రాయుటకష్టము. ఒకవేళ నెట్లైన సాధింపవలయునని పట్టుపట్టి రచియింపఁబూనెనా యాకవిత నీరసమై చెఱుకు పిప్పివలె నుండును. ఇందుల కుదాహరణము కృష్ణదేవరాయలు. రాయలు రచించిన యాముక్తమాల్యదను జూచినవారికి సంస్కృతంబునను, ఆంధ్రంబునను అతనికిఁ గల్గిన యసమానపాండిత్యము తేటతెల్లమగును. ఇఁక నాగ్రంథములోని పద్దెములంజదువ బోరకొంటిమా వానినర్థము చేసికొనుటకుఁ బది నిఘంటువులు దగ్గరనుంచుకొనవలసి యుండును. కవితాశైలిని జూచినచోఁ బాటిపోవుదానిని బలవంతముగ వశపఱచుకొన్నట్లు స్పష్టముగఁ దెలియఁగలదు. అట్లే వేమనపద్యములను విమర్శింపుఁడు! అతనికిఁ బాండిత్యమత్యల్పమని యాతని పద్దెముల నొకమారుచూచిన బాలునకును దెలియకపోదు. ఇతఁడు జెప్పినట్లు చిన్నచిన్నపద్యములలో నంతభావమునునించి యందఱకును దేటతెల్లమగునట్లు కష్టములేక చెప్పుట తలక్రిందు తపముజేసినను శ్రీకృష్ణదేవరాయలకును సాధ్యముగాదు. ఈకాలమునఁగూడ నట్లు కేవల పాండిత్యముచేతనె కవితను వశపఱచుకొనఁజూచు మహామహోపాధ్యాయు లచటచటఁగలరు. అయ్యో! వారికవితాశక్తిచే నీకాలమున నాంధ్రసరస్వతి యెంతప్రౌఢత్వము వహించినదో చెప్పనలవికాకున్నది.

ప్రతిభగల్గి సరసముగఁ గవిత్వము జెప్పఁగలవాఁడు దాని నభివృద్ధిఁ జేయకుండుటయుఁ బాండిత్యముగల్గి ప్రతిభలేనివాఁడు బలవంతముగ దానిని స్వాధీనముజేసికొనఁ బూనుటయు ననుచితములు. మున్ముందు వృద్ధినొందక యాకవిత చెడును. పద్యము ముగిసినఁ జాలునని చెప్పుటచే నిదియును జెడును. కావున మనుజుఁడు తనకుఁగల కవితాశక్తిని సన్మార్గమున వినియోగించి యభివృద్ధి నొందింపవలయును. అట్లభివృద్ధి నొందింపుటకు సాధనము లనేకములుగలవు. అందు మొదటిది.

౧. చక్కనిసాహితి.

సాహితియనఁగా నేభాషలోఁ గవితఁ జెప్పఁబూనునో యాభాషయందు నిర్దుష్టమగు జ్ఞానము. ఏపదమున కేయర్థమున శక్తిగల్గునో యేమాట నెట్టిచోటనుపయోగించిన నేయర్థము మారునో చక్కఁగ నెఱిఁగినఁగాని కవిత్వముఁజెప్పఁబూనరాదు. ఇట్టి నిర్దుష్టజ్ఞానము [illegible]

కరణమును బాగుగ నభ్యసించినఁగాని కలుగదు. అందుచేఁత మన హిందూదేశములో నే భాషలోఁ గవిత్వము జెప్పవలయునన్నను అన్నిటికిని మాతయగు సంస్కృతభాషను సలక్షణముగ నెఱిఁగియుండవలయును. సంస్కృత సహాయములేనిది దేశభాషలోఁ గవితనుడువుట సులభసాధ్యముగాదు. ప్రకృతము మన యాంధ్రభాషలో నచ్చతెనుఁగు శబ్దములెక్కువగ లేవు. ఒకటిరెండున్నను వానినాదరించువారలును సాధారణముగ నిదివఱకును గావ్యములను వ్రాసినవారు నిపుడు వ్రాయుచుండువారును తెనుఁగుతో సమానముగ సంస్కృతమును వాడియున్నారు. కొన్నియెడల సంస్కృతపదము ప్రయోగించుటచే వచ్చురసము తెనుఁగుపదములచే రాదు. ఎంతమితముగ వాడినను పద్యమున నొకటిరెండుమూఁడైన సంస్కృతపదములుప యోగింపకతప్పదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు సభలో నడిగిన

«సంస్కృత సాహితీపటిమ చాలని వాని కవిత్వమేటికిన్ ?»

అను ప్రశ్నకుఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి :—

«సంస్కృత సాహితీపటిమ చాలని వాని కవిత్వ మేటికిన్»

(అనఁగా ఏటఁబోవునను)అని యా ప్రశ్నకే యుత్తరముగఁ జెప్పెనని యొకకథగలదు. ఇందలి సత్యాసత్యత లెట్లున్నను దేశభాషాకవితకు గీర్వాణభాషావ్యుత్పత్తి యత్యావశ్యకమనుట నికథ స్పష్టముగఁ దెలియఁజేయుచున్నది. ఇతరకవుల ప్రయోగములవలననే యాజ్ఞానము సంపాదించుట యసాధ్యముగుసని. ఏలయన నీకాలమునఁ గొందఱు పాణినియపరావతారులగు మహానుభావులవతరించి నూతనమార్గముగ నవలలు, నాటకములు, జీవచరిత్రలు, మున్నగునవి రచియించుచు దేశాభివృద్ధితోఁబాటు భాషాభివృద్ధిఁగూడఁ జేయుటకై తెనుఁగునకేగాక సంస్కృతమునఁగూడ వ్యాకరణవిషయమునఁ గ్రొత్తత్రోవలు చూపిరి. వీరి పదప్రయోగములకును ప్రాతకాలపుబాణినిసూత్రములకును నేసంబంధమునుండదు. అట్టివారి పదప్రయోగములఁ గొన్నిటి నిట వివరించుట యధికప్రసంగముగ నుండదని యెన్నెద.

«సునాయాసము, «అయిష్టము, «శ్రమావంతుఁడు, «అనైక్యకరణము, «ప్రాముఖ్యత, «సమస్తదేశ విద్వాంసశిరోవేష్టనాగ్రభాగ, «ఛందోసూత్రము, «ఛందోత్పత్తి, «జాతీయతాభావము, «సౌభ్రాతృత్వము, «వికర్తనిబలె, «అంగాజద్వీపసమ్మన్యుఁడు, «అధికయశత, «లోకసామెతలు, ఇత్యాది......

అయ్యో! సంస్కృతాక్షరముల నొండురెండు నేర్చినవానికిఁ గూడ నీప్రయోగములగాంచినఁ దలచెటచిటమనకుండునా ? సామాన్యముగ సాధునిషులగు కొందఱి గ్రంథములలో నివి లెక్కకుమీఱియున్నవి. ఇట్టితప్పుల కుప్పలగు గ్రంథాభావములనమ్మి కవితఁజేయఁబూనువాఁడెంత వెఱ్ఱివాఁడు ? !«తాఁజెడినక్రోతి వనమంతయుఁ జెఱిచె,» నన్నట్లు ఈగ్రంథములు దాముజెడినదేగాక యిక ముందు కవితరచియించువారిఁగూడ నిద్రోవకులాగుచున్నవి. ఇందులకు నేనేప్రథమోదాహరణము. సంస్కృతమున నించుకంత పరిచయము సంపాదించియుంటఁజేసి యాంధ్రమునఁ బ్రజ్ఞయత్యల్పమైనను కవిత్వము జెప్పవలయునను కిచ్చిచే నేనురచియించిన «తారాదేవి, ఆంధ్రసుభాషితకౌస్తుభము. అను చిన్నపద్యకావ్యములలో

«ఓరాజాత్మజ పల్కుకేలనిక నేయున్,

«అంతకుమున్నె యా హరసింగు తనతండ్రి లక్ష్మాసింగును,

«నినుగణియింపకన్ జడుఁడు,

అని యసంబద్ధముగఁ బ్రయోగించితి. ఇట్టి పెక్కుపొరబాటులకు ఆంధ్రవ్యాకరణమున జ్ఞానమల్పముగుటయు సాధునికప్రయోగముల నమ్మియుండుటయునే కారణములని చెప్పవలెను వేరుగఁజెప్పవలయునా? కావున నిఁకముందు కవితఁజెప్పఁదలచువారు ప్రయోగకరణులగుటమాని సంస్కృతాంధ్ర వ్యాకరణములలో మంచిప్రజ్ఞ సంపాదింపవలయును. ఇఁక రెండవది.

౨. ఛందశ్శాస్త్రమున జ్ఞానము.

పద్యకవితకిది ముఖ్యము. వచనము వ్రాయువారికీ భాగముతోఁబనిలేదు. దీనినెఱుఁగకున్న నెట్టివాఁడును పద్యములను రచించుటకనువుపడదు. మనయాంధ్రకవితకు నితరభాషాకవిత్వమునకు వలెనొకప్రాస నియమమేకాక యతినియమమును దప్పకుండవలయును. ఛందశ్శాస్త్రమునఁ బ్రవేశములేకున్న నేవృత్తమునకేమిలక్షణమో యెన్నిట యతియో ప్రాసనియమమెట్లో తెలియజాలము. నిర్యతి ప్రాసములుగఁ బద్యములను వ్రాయరాదా? యని కొందఱందురేమో యదివట్టిభ్రమ. అటు వ్రాయుటచే నేమిలాభము,? కవికిఁగష్టము తక్కువయయి యింకను రసపుష్టి గలుగఁజేయుట కనువగుననియా ? కల్ల. రసపోషణమునకు యతిప్రాసములెట్లు నిరోధకములో యట్లే యీచోట గురువేయుండవలయు, నీయెడలఘువేయుండవలయునని నియమముగల పద్యములు మాత్రమట్టివిలేలకావు ? అట్లుతలఁచువారు సుఖముగ వచనము వ్రాయఁబూనవలయునేకాని పద్యములలో యతిప్రాసములుమాత్రము వలదని వాదించిన నేమిప్రయోజనమో తెలియరాకున్నది. ఒకవేళ నన్నినియమములను నిరాకరించియు వీరు ఒకనియమమును దప్పకుండ వ్రాసిన నన్నయ తిక్కనాదులవలె నొకపద్యమైన వ్రాసముఁ జెప్పఁగలరా? అట్లురచింప సమర్థులగు మహానుభావులెవరైనన్నను వారికి నిర్యతిప్రాసపద్యము అనుకూలముగనుండుఁగాక! మనకిప్పచ్ఛిభ్రమలతోఁబనిలేదు. మనవంటివారెన్ని జన్మముల, బ్రయత్నించినను నన్నయాదులలో నొకనివలెఁ బ్రాంశుమైనఁ దులఁదూఁగము. కావున మనయోగ్యతకుఁ దగినట్లు ప్రాచీన నియమితమార్గము ననుసరించియే సరసముగఁ గవితఁజెప్పుటకుఁ బ్రయత్నపడవలసినది కర్తవ్యము. ఇఁక మూఁడవది.

3. ఔచిత్యము.

తాను వర్ణించుకాలమునకును శాస్త్రములకును అవిరోధముగ వర్ణించి చెప్పుటయే ఔచిత్యమనఁబడును. ఏకాలమున

వర్ణించుసమయమున నేవిధముగఁ జెప్పఁదగునో యేయేపాత్రములకట్టి గుణదోషములు వక్కాణింపవచ్చునో యెఱింగినగాని కవితఁ జెప్పఁబూనరాదు. శ్రీరామచంద్రుఁడు వధువచ్చుకాలమున గడియారమున గంటలు జాఁబివచ్చెనని చెప్పుట యెంతహాస్యాస్పదముగ నుండునో కదా? మహాకవియగు క్షేమేంద్రుఁడు సంస్కృతమున 'ఔచిత్యవిచారచర్చ' యనుగ్రంథము రచించి యందీవిషయమును జక్కఁగఁ జర్చించియున్నాఁడు. పాపము! మనవారికట్టి గ్రంథములు మనసునకెచ్చుటలేదు. కవిత్వమువచ్చుటకు వాత్స్యాయన కామసూత్రములను బాగుగ నభ్యసింప వలయునఁట! అత్యుక్తులు నతిశయోక్తులు మొదలగున లంకారాభ్యాసములచేఁ జదువువారికి దిక్కుతల కెక్కఁ గనఁబడిన స్త్రీనివర్ణించుచుండినఁ జాలును. సంస్కృతకవులు జూపినత్రోవనె మన యాంధ్రకవులును ద్రొక్కి దానినిమఱింత పెంచిరి. అదియేమి యోగదృష్టియో కాని వారి కేవనిత కంటఁబడినను దక్కినస్త్రీవయవములన్నియు నటుండ దొలుదొల్త జఘనకుచములే స్పష్టముగదోఁచును. ప్రాచీనులొకరైన నిట్టిమార్గము నవలంబించియుండిరా? వారిలో నౌచిత్యవిచారము సంపూర్ణముగ నుండెననుటకు వారిగ్రంథముల యౌన్నత్యమే ప్రబలాధారము. చూడుఁడు! నన్నయతిక్కనాదుల కవిత యంతగఁ బ్రశంసింపఁబడుటకేమి కారణము? అత్యుక్తు లతిశయోక్తులును వారునేర్చియుండలేదు. చెవులకింపుగదోఁచు యమకాదులన్నను వెదకినను గానరావు ఇఁక శ్లేషకల్పనలనువారికిని బద్ధద్వేషము. ఉన్నదియున్నట్లులో కానుభవసిద్ధములగుమాటల నెవరినోటవచ్చునవి యట్లట్లే పద్యములలిమిడ్చి రసపుంజముగ జెప్పుటయే కదా వారికవిత యున్నతికిఁ గారణము? ఇంతకన్నఁ గావ్యమున కేమికావలయు? వారిమార్గమునే తరువాత సూరనమొదలగువా రాశ్రయించిరిగాని రాఁగరాఁగ నాయౌచిత్యజ్ఞానము బుడమున్న నశించి [illegible] దునకైనఁ గానరాకపోయినది. ఈకాలమునఁ గొందరభిమానులు ప్రయత్నించి మఱలదాని నుజ్జీవింపఁ జేయుచున్నారని తెలుపుటకెంతయు సంతసమయ్యెడి.

ఇట్టియౌచిత్యజ్ఞానము జక్కఁగఁ గలుగవలయునన్న లోకానుభవము బాగుగనుండవలయు. కావునఁ గవియగువాఁడు ప్రాపంచికములగు పలువిషయములను జక్కఁగఁ బరిశోధించుచుండవలయును. తత్త్వము నువిచారింపక తేఁటి సంపెఁగ నంటదనియు, కమలము సూర్యోదయమున వికసించుననియు, కువలయము ముకుళించుననియు, నొకరు చెప్పిన పిచ్చిమాటలనే విశ్వసించి మాటలుమార్చివ్రాయుటతగదు. ఎక్కువచమత్కారముగఁ జెప్పలేకుండినను స్వభావానుసారముగ నౌచిత్యమును విడక చప్పిడిమాటలతోఁ జెప్పినను బాగుగనుండును. ఇఁక నాలవది.

౪. సారళ్యము.

చక్కనిసాహితీజ్ఞానము గలిగి ఛందస్సెఱిఁగి యౌచిత్యజ్ఞానముల వడసియున్నను గవితలో సారళ్యములేకున్న నేకిని రుచింపదు. సారళ్యమనఁగా నన్వయకాఠిన్యములేకుండుట. సరళముగనున్నను సుమతిశతకమునందఱు నాదరించుచుండురుగాని చమత్కారమెక్కుడుగనున్నను సారళ్యములేమి నాముక్తమాల్యద నెవరును సరకుఁగొనరు. సారళ్యమన నపూర్వపదములనే ప్రయోగింపరాదని యర్థముగాదు. ఇక్కడనుండఁదగు పదమక్కడనుంచి యక్కడనుండఁదగు పదము వేఱొకచోటనుంచి దీర్ఘసమాసములతోఁ బద్యము జిక్కుపఱచుట కఠినముగునుగాని యుక్తమగుచోట నెట్టికఠినపదము నుపయోగించినను సందర్భవశమున నర్థముగాకపోదు. అందరికిని దెలియునట్లు రచింపవలయుననుపిచ్చి కవిమనమున నుదయింపరాదు. అట్లు ఏజన్మమునఁగాని రచించుటయసాధ్యము. ఏలయనఁ దెనుఁగునఁ బ్రవేశము తక్కువగఁగలవాఁడు సుమతిశతకమును వేమనపద్యములను సైతము కఠినములని నిరసించును. ఎంతటికఠినపదమైనను దఱచు ప్రయోగించుటచే సులభముగఁ దోఁచును. అట్లని గ్రంథమంతయు నిఘంటుసహాయముచేఁగాని యన్వయింపరాని పదములచే నించరాదు. సరళములగుపదములను తఱచుగనుపయోగించుచు నడుమనడుమఁ గఠినపదములను గ్రమముగఁ బ్రయోగింపఁబూనవలయును. అనుపయుక్తములగు యమకాదిప్రాసములను రచియింపవలయునను పిచ్చియుండరాదు. ఏలయన యమకములను సరసార్థపదములచేఁ గూర్చుట సులభసాధ్యముగాదు. పద్యమున కలంకారముగ మనవారేర్పఱచిన నియతప్రాసమేచాలును. వలయునన్న సమయోచితముగ నర్థసందర్భము చెడకుండ వృత్త్యనుప్రాసము నచటచటఁ జొనుపవచ్చును. కఠినసంధులను తెనుఁగునఁగాని సంస్కృతమునఁగాని ప్రయోగింపరాదు. అట్లుప్రయోగించిన సారళ్యమునకు భంగముగలుగుటయేకాక శైలియు వికటముగఁ గటుతరముగనుండును. ముఖ్యముగ నర్థగాంభీర్యమునకుఁ దోడు శబ్దసారళ్యము గూర్పనభిలషింపవలయునే కాని పదముల [illegible] నపేక్షించుట కవితాలతకు మూలోచ్ఛేద మొనరింప జూచుటయే.

ఇంకను జర్చింపవలసిన విషయము లనేకములున్నను [illegible] జాలమిచే నింతట విరమింపనెంచితి. ముఖ్యముగఁ గవితాభివృద్ధికి "సాహితి, ఛందస్సు, ఔచిత్యము, సారళ్యము" అను నాల్గుసాధనములు ప్రధానములనుట యీయుపన్యాసమున ముఖ్యాంశము.

ఈవిషయములన్నియు నాంధ్రపండితులకుఁ గ్రొత్తవి కావుగాన వారికినిది విన్నవింపలేదు. నావలె నల్పప్రజ్ఞచేఁ ద్వరపడి కవితఁ జెప్పనుత్సహించు నాంధ్రమిత్రులెవరైననున్న నట్టివారికీవిషయము సౌహార్దమునఁ దెలుపవలయుననియే నాయుద్దేశము.

ఈవ్యాసమునఁగల కొన్నిమాటలచేఁ గొందఱికించుక వైమనస్యము గలుగవచ్చును. బాల్యచాపలమున సందర్భానుసారముగ వ్రాయవలసివచ్చినందులకు వారందఱిని దయయుంచి నన్ను క్షమింప వేఁడుకొనువాఁడ.

తే॥ గీ॥ అతులహర్షమునిడు మనినన్నివాస్య
తునకదటుశేని వక్త్రార్తి నొదవఁజేయుఁ
జదువునట్టెల్ల మున్ముందు చవులుగొల్పు
పరశవిశకుసాటి యీయాధరణిఁ గలదె? ॥

ఆరోగ్యశశికళ.

మ.రా.శ్రీ, కొప్పిర్తివ్వడి శేషవెంకట కాశీపతిగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఆరోగ్యమనఁగా రోగరాహిత్యము శశికళయనగా 16 పద్యములుగలది. ఆరోగ్యమును గురించిన పదియారుపద్యములు గలది గావున దీనికి ఆరోగ్యశశికళయని పేరువచ్చినది.

దేహారోగ్యంబె మొదలఁ * దెలియఁగవలయున్.

సీ. దేహధారులకెల్ల * దివ్యధనంబెన్న నారోగ్యమేసుఁడీ * యయ్యలార । కూలినాలిని జేసి * కుడుచు పేదలభాగ్య, మారోగ్యమేసుఁడీ * యయ్యలార । కలిని దారిద్ర్యనకైన * జలము నోసంగెడి, దారోగ్యమేసుఁడీ * యయ్యలార । చీకులేకం డ.గా * జీవింపఁజేసెడి, దారోగ్యమేసుఁడీ * యయ్యలార
తే. ముక్కుటయు మూల్గుటయు లేక * నొక్కక్రితి ।
నుక్కడ్డివలెనుండి * చెక్కుఁజెదర ।
కుండ, రాళ్లనుఁదన్నెదర్ * పిండిగాగ ।
చేర, యారోగ్యమెంతటి * దయ్యలార॥

సీ॥ స్థిరమైనబుద్ధిచే * దీపింపవలెనన్న, యారోగ్యమేఁగదా * యవసరంబు । తేటమాతెల్వియే * తిరపడవలెనన్న, యారోగ్యమేఁగదా * యవసరంబు నిశ్చలజ్ఞానము * నెనడగావలెనన్న, యారోగ్యమేఁగదా * యవసరంబు । జ్ఞాపకశక్తినే * సాధింపవలెనన్న, ~~యారోగ్యమేఁగదా~~ కల్ల
తే.గీ. దీనిఁబొందకఁగతియేది * దేనికైన ।
నన్నిటికిఁగూడ నిదెమూల * మౌనుగాన ।
ప్రతిదినంబును దీనిగా * పాడుకొనుచు ।
బ్రతుకఁగావలె రాజులున్ * ప్రజలుగూడ. ౨.

సీ. పుత్రఫలంబులం * బొందఁగావలెనన్న, నారోగ్యమేసుఁడీ యవసరంబు । పుణ్యభూములఁజూడఁ * బోవఁగావలెనన్న, నారోగ్యమేసుఁడీ * యవసరంబు । గొప్పవిద్యలయందు మెప్పొందవలెనన్న, నారోగ్యమేసుఁడీ * యవసరంబు । సభలలో వక్తృత్వ, శక్తిని వెలయింప * నారోగ్యమేసుఁడీ (యవసరంబు
తే.గీ. సాముఁ గరిడీని నేర్వంగ * జాలుటకును ।
యీఁదులాటకు గుఱ్ఱము * నెక్కుటకును ।
కాళ్లనడకను జిత్రముల్ * గాంచుటకును ।
అరయ నారోగ్యమేసుఁడీ * యవసరంబు॥ ౩.

సీ॥ జపతపంబులకునై * స్నానసంధ్యానుష్ఠింప, నారోగ్యమును లేమి * నను వుపడదు । భక్తిగీతాధ్యాయ * పారాయణముఁజేయ నారోగ్యమును లేమి * ననువుపడదు । ప్రవిమలహృదయుఁడై * పార్థివంబొనరింప, నారోగ్యమును లేమి * ననువుపడదు । ఆజ్యంబు నమకూర్చి * యగ్నిహోత్రముఁజేయ నారోగ్యమును లేమి * (ననువుపడదు
తే.గీ॥ నిత్యనైమిత్తికంబుల * నిర్వహించి ।
పరముఁగాంచుటకును నిదే * వలనెతుదకు
దీనికిదెసాటి భువిలోన * దెలిసికొనఁగ,
గాన దీనిని సమకూర్పఁ * బూనరయ్య॥ ౪.

సీ॥ ఘోరాటవులయందు * కుంజరంబులనైన * నారోగ్యకలిమిచే * నాఁచవచ్చు । క్రూరదృష్టిని గాంచు * క్రొవ్వులులైనను, నారోగ్యకలిమిచే * నాఁచవచ్చు । కడుమోటులైనయా * ఖడ్గమృగములైన నారోగ్యకలిమిచే * నదుమవచ్చు । మదగజంబును బట్టు * మకరేంద్రమునునైన * నారోగ్యకలిమిచే * నదుమవచ్చు,
తే॥ తుదకు మృగరాజమైనను * తోలఁగాముందు ।
ప్రవిమలారోగ్యశాలి యౌ * భాగ్యశాలి ।
కన్నియుఁగరస్థమైయుండు * నవనియందు ।
గాన దీనిని సమకూర్ప * బూనరయ్య॥

సీ॥ పాయసాన్నముగల్గి * భక్షింపలేరుగా, నారోగ్యమును లేని యట్టివారు । తీపుమిఠాయిలం * దినవల్లగాదుగా, ఆరోగ్యము ~~నారోగ్యము లేనివారలు~~ లేని బుజ్జుప్రగోలి * భరియింపలేరుగా, ఆరోగ్యమును లేని * యట్టివారు । ఇక్షురసమైన * యిష్టమామిడినైన, ఆరోగ్యమును లేని * యట్టివారు
తే॥ ఊటలూరంగఁ గనుఁగొన * నొప్పుగాని ।
నోటఁబెట్టంగఁదగదుగా * కోటియున్న
ఫలముగల్గను ఆరోగ్య * పదవిలేక ।
గాన దీనిని సమకూర్ప * బూనరయ్య॥ ౬.

సీ॥ శ్రీరామచంద్రుఁడా * ఘోరాటవులఁగ, నారోగ్యమేఁగదా యాదరించె । పాండవులజ్ఞాత * వాసంబులనుగుంద * నారోగ్యమేఁగదా * యాదరించె । అలహరిశ్చంద్రుండు * పలుబాధలను బొంద నారోగ్యమేఁగదా యాదరించె । అలనలచక్రవర్తి * దన్నిపాట్లను బొంద నారోగ్యమేఁగదా * యాదరించె
తే.గీ. వాతశీతాతపంబుల * వలనిబాధ
నీళ్లపళ్లాడితలనొప్పి * కాళ్లతీత
మొదలుగాఁగలవానినిఁ * బొందనీక ।
గాన దీనిని సమకూర్పఁ బూనరయ్య॥

సీ. అధికమౌలక్ష్మిరయా * యాంగికేయులఁబొంద నారోగ్యతామ
హి * మాతిశయమె। అధికశౌర్యౌదార్య * మాజపానులఁ
బొంద। నారోగ్యతామహిమాతిశయమె। అధికధీచాతుర్య*
మాజర్మనులవౌట కారోగ్యతామహి * మాతిశయమె। పరి
షియా వారంత ప్రాబల్యమునుఁబొంద, నారోగ్యతామహి *
తే.గీ, కారణముసుండి భరతకు*మారులార　(మాతిశయమె
మనముదానిని పూర్తిగా * మరచినాము।
మనుకుచున్నాము ఆరోగ్య * ధనములేక।
గాన దీనిని సమకూర్ప * బూనరయ్య॥　౮.

సీ. మనవంటి మనుజుఁడే * యినుపగోలునుబట్టి లీలతోఁద్రెంచె
పు * టాలుమనఁగ। మనవంటిమనుజుఁడే ఘనశిలాఫలకమ్ము
గుండెపైఁగొట్టించు * కొనియునాగె। మనవంటిమనుజుఁడే *
మంచిపూటొబండిఁ గొడలనీడ్వండని * ఋషియకుండె। మన
వంటిమనుజుఁడే చనిబోనులోనికి పులినోటచెయిదూర్చి నిలచె
తే. మనకువానికిభేదమే * మనఁగవచ్చు　(నహహా
వానికారోగ్యజనితమౌ * బలముగలదు।
లేదు మనకదివెదకిన * లేశమైన
గాన దానినిసమకూర్ప * బూనరయ్య.　౯.

సీ. సేవకావృత్తిచే * జీవనమ్మునుఁజేయ నారోగ్యమునులేక నను
వుపడదు। వాణిజ్యమునకుటుం * బమునీడ్చుటకునైన నారోగ్య
ములేక * నవుపడదు। చేతిపనులనేర్చి * భూతిఁగడపుట
[illegible] లేక* ననువుపడదు। స్వామినిఁసేకలించి। పా
[illegible] లేక * [illegible]పడదు।

అన్నిటినఁగూడముఖ్యమై * నట్టిదిదియ।
గాన దీనిని సమకూర్పఁ బూనరయ్య॥　౧౦.

సీ॥ ఆరోగ్యహీనుఁడై.* నట్టివానినిఁజూచి, తొలఁగిపోదురు ప్రజ
ల్ * దూరమునకు। ఆరోగ్యహీనుఁడై * నట్టివానినిఁజూచి,బం
ధుమిత్రులుగూడ * పరిహసింత్రు। ఆరోగ్యహీనుఁడైనట్టివానిని
జూచి, పెండ్లియాడినదైన విసుగుఁజెందు। ఆరోగ్యహీనుఁడై*
నట్టివానినిఁజూచి తల్లిదండ్రులు వహో * గొల్లుమందు
తే॥గీ॥ రకట ఆరోగ్యహీనమై * నట్టిబ్రతుకు।
బ్రతుకుకంటెను చచ్చుటే * పరమసుఖము।
యిన్నిటికిఁజూడఁగారణం * బిదియగాన।
దీనిసమకూర్చుకొనవేగ * బూనరయ్య॥　౧౧.

సీ. కృతయుగంబులవారు, వెతలేమియెరుఁగక, నష్టిగతప్రా
ణు * లౌచుజనిరి। త్రేతాయుగంబున * నీతివర్తులు,
మాంసమున్నవాళ్లు * మనెడివారు। ద్వాపరమ్మునచర్మ *
లోపమ్మతేనన్ని, రోజులుబ్రతికిరి * తేజమలర। కలియు
గంబందున * గలయుట్టినమల్ల, అన్నమయప్రాణు*లనఁ
తే.గీ. యున్నవారలమీరీతి * వన్నెఁదొలఁగి।　(గనొప్పి
కలకాలందైనఁ దినుటకు * బలములేదు
కారణంబేమియారోగ్య * లిమిలేదు।
గాన దీనిని సమకూర్పఁ * బూనరయ్య॥　౧౨.

కటకటా! యేవాడఁ * గన్నెత్తిచూచిన, అగ్నిమాంద్యము
చేత * నడలువారె। కటకటా! యేసీమ * గాంచినప్పటికిని;
శుక్లనష్టములచే * సోలువారె। కటకటా యేపల్లెకడకేగిచూ
చిన, శ్వాసకాసలబాధ * పడయువారె। కటకటా యేదెసఁ
గనుఁగొనుదామన్న * సుఖరోగబద్ధులై సొక్కువారె,
తే.గీ. పక్షవాతములుబ్బులు * పాండువులును।
గుండెజబ్బులు రణములు * నిండియుండె।
దివ్యతరమైనదేశమీ * స్థితికివచ్చె।
గాన నారోగ్యమును గూర్ప * బూనరయ్య॥　౧౩.

సీ. ఆరోగ్యమందున * నాసక్తియున్నచో, దేహపరిశ్రమం* దీ
పికొనుఁడు। ఆరోగ్యమందున * నాసక్తియున్నచో, మలిన
ములేనిండ్ల * మసలుకొనుఁడు। ఆరోగ్యమందున * నాసక్తి
యున్నచో, చిత్తసంశుద్ధినిఁ * జేసికొనుఁడు। ఆరోగ్యమం
దున,నాసక్తియున్నచో * నాహారమునమితి * నరసికొనుఁడు
తే॥గీ, మలినవస్త్రంబులనువీడి * మంచివలువ।
లనుధరింపుఁడు మేల్సువా * సనలఁగొనుఁడు।
వ్యర్థవాగ్వ్యయవాదముల్ * వదలుకొనుఁడు।
కలుగు నారోగ్యమనుగొప్ప * ఫలముమీకు॥　౧౪.

[illegible] గలవెల్లి
[illegible]
[illegible]
గలవారు బాలసూర్యునియెండ * బడుటతగదు। ఆరోగ్య[illegible]
దన * నాసక్తిగలవారు ప్రేతధూమమునోక * వీలుపడదు
తే. రేయి దధ్యన్నభుక్తినిఁ * జేయరాదు।
మత్తువస్తువులనుకిన * మరగరాదు।
తనకుమించినఁ బెండ్లాము * దలఁపరాదు।
కలుగునిట్లున్న యారోగ్య * ఘనఫలంబు　౧౫.

సీ. ఆరోగ్యమందున * నాసక్తియున్నచో, నియమింపఁబడినట్లు
నిద్రఁబొందు। ఆరోగ్యమందున * నాసక్తియున్నచో లఘు
వైనహారము * లందినుండు। ఆరోగ్యమందున * నాసక్తి
యున్నచో, నధికమౌమిథునేచ్ఛ * వదలుకొనుఁడు। ఆరోగ్య
మందున నాసక్తియున్నచో స్నానపానంబుల*శ్రద్ధగొనుఁడు.
తే. త్రాగుఁబోతులదొంగలఁ * దాప్పకొండ్రె।
కఠినచిత్తులలోభులఁ * గలయఁబోక।
మంచిగాలినిమనుజుల * మరుకకున్న।
గలుగునారోగ్యమనుగొప్ప * ఫలముమీకు.

(ప్రమాదములు మన్ననీయములు)

భారతసంఘ పారిశుద్ధ్యత.

అమూల్యమ్మ చౌదరిచేత వ్రాయబడెను.

ఈయంశము గంభీరతయందు మహాసముద్రమునుబోలి, చూచ్చుకొలది లోతును, తఱచినకొలది తలంపులేజనించుచు, దరినినిలచి చూచువారికి విస్మయమును, అజాగ్రతపరులకు ప్రమాదమును పని చేయువారికి కష్టతరమును, పెట్టెక్కినవారి కత్యానందమును గలుగ జేయజాలినదిగానున్నది. అయిననుదీనియందు, కనుగొనినమార్గముల ననుసరించినవారు పనిచేయుచును దారితప్పినవారు తీరనికష్టములనొందుచు జ్ఞానవంతులు నూతనోపాయములను కనిపెట్టుచులోకజీవనమును గడపుచున్నారు. ఈవిషయమందనేకులు విశేషపరిశ్రమచేసి, పెక్కు గ్రంథములవ్రాసి దురాచారపిశాచమును పారదోలుటకై పెక్కు ఇడుములనొంది యక్రమజనసంఘ మహారణ్యమధ్యమున సురక్షితమగు దారినిజూపు నానవాలరాళ్లవలె నిలచియున్నారు. కొనమార్గమును గనుటకుమందధికశ్రమపడవలసిన యవసరముకానము. పైమార్గము నవలంబించి యందరునడువబూనినక్రమముగా, కాలిబాటలు, రాచమార్గములేర్పడి, మానవసంఘమునకు సౌఖ్యముకలుగును. నీటియావిరిబలమును కనిపెట్టిన జేమ్సువాట్ అనెడి యాంగ్లేయబాలుని యూహల ననుసరించియేకదా పొగబండ్లు పొగయోడల సౌఖ్యములను ప్రజలుచూచుచున్నారు!

ఇపుడు మనము ఈవిషయమున జేయదగినది ఘనులగు మనపూర్వికుల ననుసరించు[illegible]? ఇపుడు [illegible]వార్తలను మ[illegible] [illegible]ర్వము, జనసంఘమన నేమి? [illegible]లకు కారణములేవియో [illegible]

సంఘమనుమాట చిన్నదయినను, అదిబహుజనుల నడవడులను, ఆచారములను తెలియపరచుచున్నది. ఏదేశమందలి యొట్టిసంఘమయినను, ఆయాదేశస్థుల జీవితముల సమూహముగదా! మనుజులలో నొక్కొక్కరియందు స్పష్టపడనిగుణములు సంఘమునందుస్పష్టముగా గనపడును. జనులప్రవర్తనలు సాధారణముగా యుక్తమయినవియై, వారు వృద్ధిదశలోనున్న సంఘము వృద్ధినొందుచున్నదనియు లేనియెడ అజనసంఘము చెడినదనియు చెప్పుదురు.

సంఘములను క్రమపరచి వానియందలి యపరిశుద్ధతను దొలగించుసాధనములు మనయందేనిలచియున్నవి. శత్రుసంహారమునకై వినియోగింపవలసిన ఆయుధములను బంధువులు, స్నేహితులపై వినియోగించెడి బుద్ధిహీనునివలెను కేవలము వినియోగింపకున్నందున త్రుప్పుపట్టి ఆయుధములు చెడిపోవగా, శత్రువు నెదిరింపలేక వారికిలొంగిపోవు యుక్తిహీనునివలె యుక్తాయుక్త ప్రవర్తనన్నెరుగని యనేకులు చెడిపోవుచు, తమసంఘములకు చేటును, సిగ్గును కల్గించుచున్నారు. మానవుడు చేయవలసిన దంతయు వానియందలి మనోశక్తులను వృద్ధి నొందించుచు క్రమముగ వినియోగించుటయే. మానవుని సృష్టియంతటికంటె యమూల్యమయిన ఆత్మశక్తులను మృగమునంటి [illegible]ము నను గ్రహింపబడియున్నందున, విషయసుఖములు నరునికి మృగసామాన్యములుగనున్నవి. కాన మనుజునిలో నున్నయీరెండు గుణములకు పోరాటమున్నది. ఆత్మశక్తులు, శరీరాశలతో పోరుచునేయుండును. వీనిలో నేదేనియొకదానికి బలముతగ్గునెడల నీపోరాటము తగ్గకుండును. వెలుగునుకప్పుటకు చీకటియు, ఆరోగ్యమును చెరచుటకు రోగాంకురములు, పంటలనుపాడుచేయు కలుపుమొక్కలను బోలి సృష్టియంతటియందును [illegible]ప్రదములయినవానిని చెరచుఅంకురములు సహజముగ జనించుచున్నవి. నరుని [illegible]లతో పోరాడు అజ్ఞానాదులును, వానిసౌఖ్యమునకై నిర్మింపబడిన ఇంద్రియములు ద్రేకించుటలోనే [illegible]నించుచున్నవి. [illegible] మనుష్యుని తప్పుదారికీడ్వజూచుచుండును. అవివేకనరుని యుక్త కాలము. దానినివానిలక్ష్యపెట్టనేని ఆత్మశక్తులు తక్కువయి మాంస[illegible] [illegible] యుక్త వివేచనను నశింపజేసి అపరిశుద్ధ[illegible] [illegible]గింపును. ఇట్టియపజయము మానవసంఘముల [illegible] మాపివారిని, త్రాగుబోతులలెక్కపడు, [illegible], [illegible] జేరిచి, వారిమర్యాద, పేరు, ప్రఖ్యాతులు యుక్త[illegible] [illegible]నును. ఆంగ్లకవీశ్వరుడి [illegible] మాంసాశే[illegible] [illegible] పరతంత్రుడగుచున్నాడు. "రాజ్యము నేలువారికం[illegible] [illegible]దానే [illegible]విజ్ఞానియయిన సాలోమోను చెప్పుచున్నాడు.

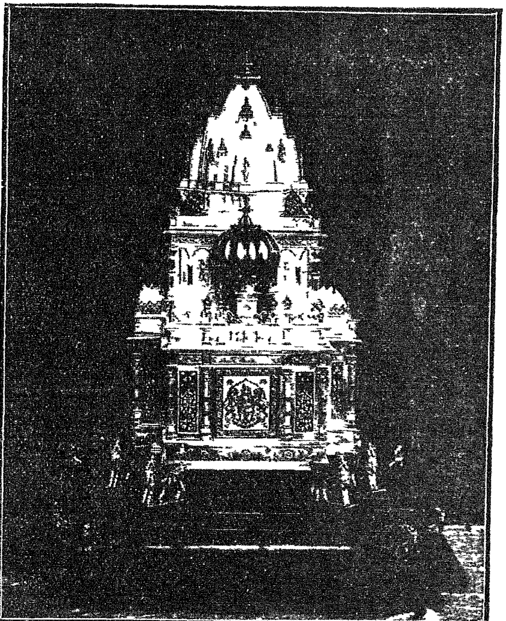
కష్టములకు బుట్టినిల్లయి మానవగౌరవమును బూర్తిగబాడు చేయు అపరిశుద్ధతకు మనుజులెల్లు లొంగిపోవుచున్నారో యొక్కింతయాలోచింతము. ఎరనుజూపి మీనమునుబట్టెడి గాలమువలెనే, మానవుని కుపద్రవకరమగు లోకవాంఛలు అమృతప్రాయములుగ దోచి వానిఇంద్రియములను లోబరచుకొనుచున్నవి. మధురాహారములయందు యిష్టమును, చేదుపదార్థములయందు వెగటును బాలునకు కలిగించునది వానిరసనేంద్రియమేగదా! మృదుమధుర స్వరసములు సంభాషణయందు ప్రీతిని గొల్పునది శ్రోత్రేంద్రియమేగదా! వింతరంగులు వింపొనర్చునది నేత్రేంద్రియమునకుగాదా! నరుని క్షణికవసౌఖ్యముల నొసగుచున్న ఇట్టియింద్రియములే, లోకవాంఛలను గాలములదగిలికొని నరునకు పెక్కుకష్టముల గల్గించుచున్నవి. కంటికింపగునవి అనుభవింపవలెననియెందరో దుబారి ఖర్చులనుచేసి, అనవసరములగు భోగముల యందువారిడబ్బునువినియోగించిచీదలగుచున్నారు. అనీతివాక్కులను, కథలనువినిన బాలురదుష్ప్రవర్తనయు, మోసగాండ్లపలుకులువిని పొందుచున్న కష్టములు, మతమును దైవజ్ఞానమునుగూడ నాశనమచేయుగ అమూఢులవాదనలు, వినుటవలననేగదా సంభవించుచున్నవి. బుద్ధి

H. H. Sultanah Jahan Begum
Begum of Bhopal

సుల్తానా జహాన్ బీగం భోపాలు బీగం.

The Casket Presented by the Pombay Municipality to H. I. M. George V.

బొంబయినగర పారిశుద్ధ్య సంఘముచే
శ్రీజార్జిసార్వభౌమునకొసంగబడిన వెండి కరండము.

H. H. Maharaja-i-Rajagan Bhupendra Singh Mahendra Bahadur. Maharaja of Patiala.

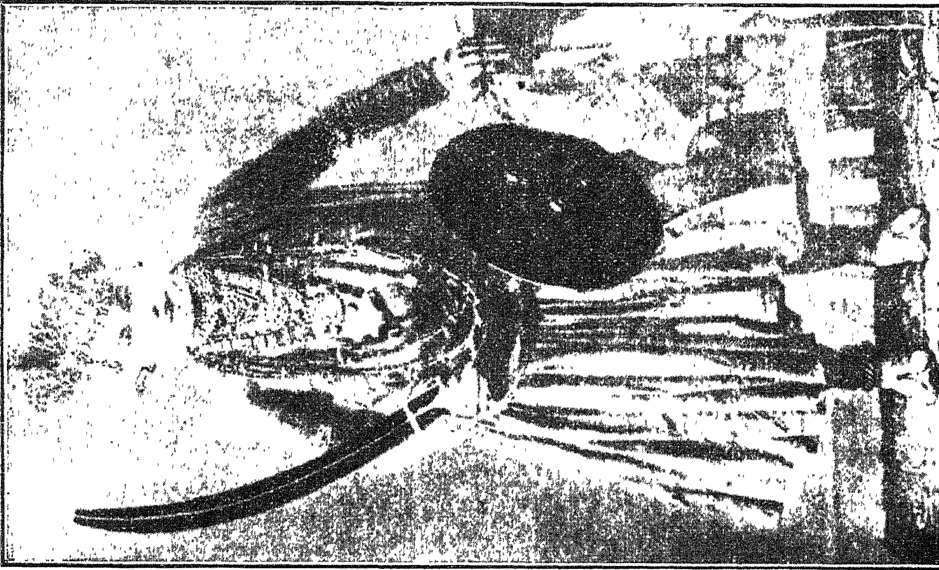
మహారాజ-ఇ-రాజగన్ భూపేంద్రసింహ మహేంద్ర బహదూర్. పాటియాలా మహారాజు.

H. H. Maharaja Tukoji Rao Balasaheb Holkar. Maharaja of Indore.

మహారాజ తుకోజీరావు బాలాసాహెబ్ హోల్కారు. ఇండూరు మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Bhanwar Pal Deo Bahadur.
Maharaja of Karauli.

మహారాజ సర్ భానువరపాల దేవ బహదూర్.
కరౌలీ మహారాజు.

H. H. Maharao Raja Sir Raghubir Singh Bahadur.
Maharaja of Bundi.

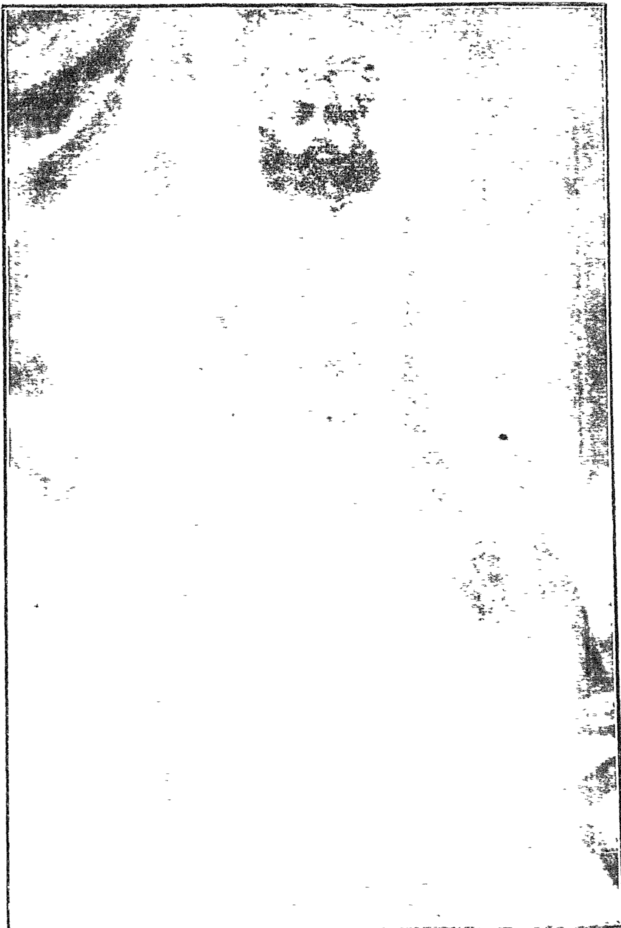
మహారావు రాజా సర్ రఘుబీర సింహ బహదూరు.
బుంది మహారాజు.

H. H. Jam Shri Ranjit Singhji.
Jam of Jamnagar.

జామ్ శ్రీ రంజిత్ సింహాజి. జామ్నగరు రాజు

H. H. Maharaja Sir Venkataramana Singh Bahadur.
Maharaja of Reeva.

మహారాజా వెంకటరమణసింహా బహాదూరు.
రేవా మహారాజా.

శ్రీమతి అమూల్యమ్మ చౌదరిగారిచే వ్రాయబడినది.

మంతుడగువాడు ప్రతివిషయమును సమబుద్ధితో విమర్శించునని పెద్దలు చెప్పుచుండగాను, కీడెంచిన మనము మేలెంచినయెడల, చెడుగుకంటె లాభములే యధికములై యున్నవి. నరుని నీతివర్తనమునకు, మనస్సంతోషమునకు, సౌఖ్యమునకు నివియే ప్రధానములని గానిపించుచున్నవి. సుఖముల కాకరమయినను దుఃఖములకును మార్గమని అవయవముల నాశనముచేయవచ్చునా? వెలుగు వేడిమినిచ్చి చలినిదీర్చి భోజనాదుల పచనచేయుచున్న నిప్పు ప్రమాదమువలన దేహగేహములకంటి నష్టము కల్గించునని యగ్నిని నాశనముచేయు బుద్ధిహీనుడుండునా? తలగుడ్డచుట్టలేక తలఖండించుకొన్నట్లు, సామర్థ్యములేక ఇంద్రియములపై నేరమారోపించుట యేమి న్యాయము? ఇట్టిస్థితియందు నరుడు చేయదగిన కర్తవ్యమేమియని యోచింప- అక్రమమును విడచి క్రమమును గైకొనవలెనని కనబడుచున్నది. అదియె మానవుని శ్రేష్ఠతయును వాని విధియునై యున్నది.

మానవుని విధియిదియనియు వాడు నడువవలసిన మార్గమిదియనియు, నొకరుచెప్పకుండనే గ్రహించుటకు జ్ఞానసముద్రుడగు అనంతదేవుడు, మానవునకు అంతరాత్మనిచ్చియున్నాడు. ఆబోధయే యెల్లమానవులయందు లిఖింపబడియుండుటచే విద్యానాగరికతలులేని కొండప్రజలుగూడ జారచోరాది కార్యములు తప్పనియెరుగుదురు. ఆబోధకనుకూలముగా నడచువాడు, తన్నుతాను వృద్ధిచేసుకొనువాడును తోడివారికి మేలుచేయువాడునై యుండి ఈశ్వరప్రీతిని పొందును. అట్టివాడె దైవమానవులతోడి సంబంధముగలవాడు. దేవునకు పుత్రుడును తోడివారలకు సోదరుడైయుండి ఆబంధుత్వమును కాపాడువాడు. ఇదియె దైవమానవసమ్మతమును సర్వమతములు నంగీకరించు ముక్తిమార్గము. ఈరెండువిధులె ముక్తిమార్గరహస్యసూత్రమని యేసుక్రీస్తు సెలవిచ్చుచున్నాడు.

దీనివలన మనుజుడు యుక్తప్రవర్తకుడయి బ్రదుకుట దైవమానవసమ్మతమని తెలియుచున్నది కావున, నరుడు ఆత్మశక్తులను జ్ఞానమును నీతిని ఒకదానికొకటి సహకారులగునటుల వృద్ధినొందింపవలెను. విద్యాహీనునికంటె విద్యావంతుడు గారవింపబడుటయు, నీతిమాలిన రాజుకంటె సత్ప్రవర్తకుడగు పేదవాడు ఆదరింపబడుటయు చూడగా, శరీరమునకు లాభకరములగు మనోశక్తులను నీతినివృద్ధిపొందించు ఆత్మశక్తులను నరుడు వృద్ధిపొందింపవలసియున్నది. నరుని జ్ఞానశక్తుల వృద్ధిక్షయములకు ప్రపంచమందు కొన్ని సహాయములున్నవి. అవి వాని యనుదినజీవనమునకు సంబంధించియుండును. వానిలో కొన్నిటి నిచట పేర్కొనెదను.

1. బాల్యమునందు ఇంటిలో బాలకుని బ్రతుకు- 2. స్నేహము- 3. పుస్తకములు- 4. కూటములు- 5 ఆచారములు. ఇవియె మానవుని మానవసంఘమును అపరిశుద్ధపరచుటకును క్రమపరచుటకును సాధనములై యున్నవి.

1. బాల్యావస్థ;—మానవసంఘము రాబోవుతరమున నెటులుండునో యీతరపు పిల్లలనుజూచి చెప్పవచ్చును. వారు పెరిగి లోకమునకుపచరించుటకో లేక తమదేశము, సంఘమునకు సిగ్గులచేటయి నిలచుటకో బాల్యముననే సిద్ధపడుచున్నారు. "బాలునికి వాడు నడువవలసిన త్రోవలనభ్యసింప జేయుము. వాడు ముసలివాడయినను దానినుండి మరలడు" అని సొలొమోను జ్ఞాని చెప్పుచున్నాడు. "ఏదేశీయుల గుణాగుణములయినను వారిబిడ్డలస్థితిగతులనుబట్టి పోల్పవచ్చును" అనిలారనను పండితుడు చెప్పుచున్నాడు. "ఆశ, ప్రేమ, సౌమ్యతయును వానినిగురించి బోధించుటకై దైవము బిడ్డలనొసగియున్నాడని" మరియొక పండితుడు వ్రాయుచున్నాడు. "చిన్నబిడ్డలను నిషేధింపక రానీయుడి వారుగదా స్వర్గలోకమునకు స్వతంత్రులు" అని యేసుప్రభువు సెలవిచ్చుచున్నాడు.

బుద్ధిమంతులగు తలిదండ్రులు తమబిడ్డలనిమిత్తమై తాముత్తరవాదులని తలచి, తమబిడ్డలయందు గ్రహణశక్తులు కల్గుట కారంభించినది మొదలు వారినిదిద్ది వృద్ధిపరచి లోకోపకారులనుగ జేయుచున్నారు. వారికి పసితనమునుండి వేళకు భోజనపానముల నిచ్చుటకు, నిద్రపుచ్చుటకు, ఆడనిచ్చుటకు అలవాటుచేసి వారికి క్రమమును నేర్పుదురు. వారు అన్ని విషయములందును మర్యాద శుభ్రము కలవారగునటుల జేయవలెను. న్యాయము సచ్చరిత్రము సూనృత్వమును అలవడజేయవలెను. వారితో సంభాషించునప్పుడు మంచిసంగతులను చెప్పుటకు, వారు మంచిపనులను జేయుటకును వారిని ప్రోత్సాహపెట్టవలెను. మనదేశమందు పసితనముననే బిడ్డలకు బూతుమాటలను నేర్పి, వారామాటలు పలుకుచుండగా విని సంతసించు అవివేకులగు తల్లిదండ్రు లెందరుగలరు? ఉగుపాలతో నేర్చిన యీదుర్మార్గపు మాటలనిన భయము సిగ్గులేక, వీధులవెంబడి, మాటలాడుకొనుట వినగా నెంతటివారికైనను హృదయము కంపమొందునుగదా!

వారికి మితవ్యయమున్నగునవి పిన్నవయస్సునుండి అలవడజేసినయెడల, వారు పెద్దవారయిన వెనుక క్రమప్రవర్తకులగుదురనుటకు సందేహమా? మనదేశములో 7, 8 యేండ్లయీడువచ్చువరకు బిడ్డలను దిసమొలలతో నుంచుటయు, బిడ్డలయెదుటనే పెద్దలుచేయు అపవిత్ర సంభాషణలును పిల్లలమనసుల నెంత పాడుచేయును! ఈవిషయములం బాలురను క్రమపరచుట దేశమునకు గొప్పలాభకారియగును. అటుగాక పిల్లల యిచ్చవచ్చినట్లెల్ల బోనిచ్చుచు వారిని అదుపు ఆజ్ఞలేక పెంచినయెడల, అగడము నేరిచి అవిధేయులు, సోమరులు, మంకువారునై వీధులవెంబడి అల్లరిచేయుచున్న బాలసమాజము నిత్యము మనకన్నులబడుచునేయున్నది. వారు పెరిగి యెట్టివారు కాగలరో సుళువుగ నిశ్చయింపవచ్చునుగదా! కృషిశాస్త్రము నేర్చినవారు పెరిగినచెట్లయందుగాక మొలకలయందును గింజలయందును జేయుచున్న పనివలన, వ్యవసాయము ఫలములవృద్ధినొందుచున్నవిగదా! యటులనే చిన్నబిడ్డలయందు క్రమముగ పనిసారంభించిన సుళువుగను నిరాటంకముగను

జరుగుచుగదా! అట్టివారికై బాలసమాజముల నేర్పరచి మనవారేల ప్రని చేయరాదు? మనదేశమునందు ప్రఖ్యాతిజెందియున్న దాదాభాయి నౌరోజిగారు, తనఖ్యాతియంతయు దల్లికే జెల్లునని, తన్ను సన్మార్గము నడిపిన తల్లినిగూర్చి చెప్పుచున్నారు. అటులనే అనేకులు ఘనులు తమవృద్ధికి తమతల్లులే కారణమని చెప్పుచున్నారు. నిశ్చయముగా తండ్రిలోగాని తదితరబంధువులతోగాని లేనిసంబంధము తల్లితో బిడ్డకున్నది. అదివారి జన్మతోడిదె. వారుగర్భమున నుండునపుడు తల్లియూహాపోహ లెట్లుండునో వారుపెరిగినవెనుకను అగుణములే వారియందు కానవచ్చునని చెప్పుచున్న పండితులవాదనలు సహేతుకములేగదా!

ఈసత్యమును ఆయాచరిత్రలనుబట్టి తెలుసుకొనవచ్చును. కావున తల్లిలక్షణములు బిడ్డలకలవడుననుటలో నాశ్చర్యములేదు. పిల్లజన్మించినదిమొదలు హెచ్చుగ తల్లియొద్దనేకదా పెరుగుచుండును? బిడ్డల కనుకరణశక్తి విస్తారముగుటచే వారుతల్లిప్రవర్తనను అనుకరింపుచుందురు. అదియున్నులో తల్లియే వారికొక విద్యాగురువుగా నున్నది. ఇట్టిమహానవ్రుల నడవడులను వారి[illegible] అధారముగ స్త్రీ[illegible] [illegible] తల్లిబిడ్డ[illegible] [illegible] బాలికలు [illegible] స్త్రీవిద్యయు, [illegible] హిందూ[illegible] లు, తమ[illegible] తమవృద్ధికి [illegible] అధారులైన స్త్రీ[illegible] పలుకుల [illegible]. ఆంగ్లేయ[illegible] [illegible] స్త్రీ[illegible] లకెట్టుచేయుటావశ్యమైనదిగ వారికి మంచివిషయములందు సహాయులుగను, బిడ్డలపురోవృద్ధికి కారకులైయున్నారో చూచి యీదేశపుస్త్రీలకు సహాయముచేయుడు.

2. స్నేహము:— ఇంటిలో వృద్ధికొందిన బాలుడు ఇకప్రపంచములో పెరుగవలసియున్నాడు. తలిదండ్రులను ఇంటిని విడువగానే వానితో చెలిమిచేయు స్నేహితులతో వానిజీవనముండును. నీస్నేహితు లెట్టివారో జెప్పిన నీవెట్టివాడవగుదువో చెప్పగలనని యొకపండితోత్తముడు చెప్పుచున్నాడు. బాలునివృద్ధి చేయునదియు స్నేహమె. వానినాశమార్గమునకు దించునదియును స్నేహమె. కావున బుద్ధిమంతులగు తలిదండ్రులు తమబిడ్డలెట్టివారితో స్నేహము చేయుచున్నారో జాగ్రతగాకనిపెట్టి, దుర్మార్గులనుండి దూరపరచవలయును. చెడుస్నేహములు బిడ్డలనడవడులను చెరచి, యింటియొద్ద తల్లిదండ్రులకష్టములను నష్టపరచి, వారిని సురాపానము, జూదము దుర్మార్గవర్తనము మున్నగు దురాచారములపాలు చేయుచున్నవి.

3. పుస్తకములు:— పిమ్మటబాలుడు విద్యనేర్చుకొనబడికిపోవుచుండుటలో తోడిబాలురతోడి స్నేహమును జాగ్రతపడుచుండవలెను. బాలురు కథలుచదువుచుండుట కెక్కుడుగ యిచ్ఛయింతురు. వారెట్టిపుస్తకములు చదువుచున్నారో జాగ్రతపడవలెను. నీతిమాలినవియు బాలకులను దుర్మార్గమునకు ద్రిప్పగల చెడుకథలున్న పుస్తకములు వారికిదొరకనియరాదు. దొరతనమువా[illegible]ట్టిపుస్తకములరూపుమాపిన దేశమునకు గొప్పమేలుకలుగును.

కూటములు:— [illegible] కి సహాయములైయున్నవి. సమాజములు, [illegible] ప్రోత్సా[illegible] గాని నాటకశాలలు, భోగపుమేళము[illegible] మొదలగువానికడకు పోనియ[illegible] రాదు. వానియందలి అపవిత్రపు పాటలు ఆటలు వారిమనస్సులను చెరచును.

అచారము[illegible]:— ఒకటె మనకు మే[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పరిపాలింపకు[illegible] గా, యు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్త్రీ[illegible] [illegible] [illegible] అవకరమా అప్పటి స్థితి [illegible] [illegible] మన కంగీకరింపని కొందరు పతివ్రతాతిలకములగు [illegible] చుచు, బాల్యవివాహములుచేసి, లోకమునెరుగని [illegible] లు కాగా వారినిపైనిబంధనలకు లోబడచేసి, [illegible] న్నిరీతుల కష్టములు చేయుచున్నారు. వారికను[illegible] వివాహముచే సినకలుగుఆచారభంగమునకోర్చుకొనక,యెన్ని[illegible] చుచున్నారు, ఈవిషయమున దేశమున కుపకారముచేయ బద్ధకంకణముగట్టుకొనిన, వీరేశలింగము పంతులుగారి ప్రయత్నములు కష్టములు స్త్రీలపాలిట కొంతసహాయమును చేయగలిగినను దేశమునకింక బూర్తిగ సహాయము కలుగనీయక ప్రతికక్షులవారింక మానక ప్రయత్నములనుచేయుచున్నారు. ప్రస్తుతము విద్యాధురీణ లగువారు ఇట్టిదు

రాచారములను మాన్పుటకు ముందంజవేయుటకు, మూలనున్న మనలమ్మలభయమున సాహసింపకుండిన దేశమెట్లు బాగుపడును? ఇక మనదేశమున నుపకారులు కావలసియున్న పడుచువారిననేకులను నాశనపుగోతికీడ్చు వేశ్యలయందలి గౌరవమును తగ్గించి ఆట్టివారలవృత్తి తగ్గించినగాని దేశము వృద్ధిలోనికి రాదు. మనదేశస్థులు తమస్త్రీలను స్వాతంత్ర్యము, విద్య, సంగీతములయం దభివృద్ధినొందనీయక వారి సంతోషములనిచ్చు లలితవిద్యలను దుర్మార్గవర్తనులగు భోగమువారి పాలుచేసి, వారలను పెండ్లిండ్లాది శుభకార్యములందును భక్తిరసములుగ నుండవలసిన మతసంబంధపనులందును వారలగారవించి, వారి నృత్యగీతాది యభినయములచే నాకర్షింపబడిన పడుచువారు తమకుటుంబములను, మర్యాదను మరచి వారికివశ్యులై యింటిలి భార్యల యొంటిని గుల్లజేసి, సంసారసుఖములు బిడ్డలసంతోషములు నాపాడు స్త్రీలపాలిటబెట్టి, పాడగుచున్నారు. తుదకువారి యవస్థలను అంగడివీధులు, వేశ్యలయరుగులు, ఔషధశాలలు, వారుబిచ్చమునకై తిరుగుచున్న యిండ్లలోనున్నవారును యెరుగుదురు.

ఇంకను మనదేశములో నిట్టిసంఘదురాచారము లెన్నియోగలవు. మర్యాదక్రమము నెరుగనివారిని బాలుల్నతప్పను యభిప్రాయమే నశించియున్నవారిని, అన్యాయములకంటకము గంధనాపేక్షులగువారల నెందరినో చూచుచున్నాము. కొన్ని యాత్రలయందును మహాజనతాచారములందును మాఘసంబంధపనులందలి దుర్మార్గవర్తనము చెప్పుటకైనను, తలచుటకైనను సహింపగూడని హేయము [illegible] కాలకులగా పాడుచేయు [illegible] నన్నిటిని వెనకి నిర్మూలపరచిననేగాని సంఘము పవిత్రము గానుండు. కావున మాత జన్మమెత్తినవారందరును మపిధిని నెరవేర్చుటలో తమయొక్క సుఖదుఃఖములు తమవిగానే భావించి సంఘాభివృద్ధికై పాటుపడవలెను ఏ దేశస్థులయిన ఆజనసంఘము వృద్ధిలోనికివచ్చిన దేశము వృద్ధినొందును. స్వసంఘపరిశుద్ధతగలదయిన వాడునట్టి తృప్తినే యనుభవించును. తోడిమానవులతోడిదే తనసుఖాభివృద్ధియనియు తనతోడివారిక్షేమార్థము తానుజేయవలసిన కార్యములనేకములున్నవని బుద్ధిమంతుడు గ్రహించును. లోకములో తృణము మొదలు మహామేరువువరకున్న సృష్టియంతయు స్వలాభమునకు గాక పరోపకారార్థము జేయబడెనని సృష్టియావత్తు ఘోషించుచున్నది. సృష్టిలో నాధిక్యుడగు నరుడిక నెంతలోకోపకారుడై బ్రతుకవలసియున్నదో యోచింపుడి! నరునియందు పరోపకారము (స్వార్థపరత్వమును విడచుట) విధిక్రమమునెరిగి వర్తించుటతోనే యారంభమగును. దీనియందె ఆత్మగౌరవము, నీతి, ప్రవర్తన మున్నగునవి యిమిడియున్నవి. దేశాభిమానులుగా నుండగోరినవారు తమయుద్యోగవ్యవహారముల మానుకొని యుండనక్కరలేదు. ఉద్యోగవ్యవహారములలోను అనుదినప్రవర్తనయందు నీకార్యము నెరవేర్చవచ్చును. అవగా స్వప్రయోజనముగోరక కాలమును గడుపవచ్చును. న్యాయముగా డబ్బునార్జింపుచు, ద్రోహములుచేయక అన్యాయము జరిగించక లంచములుగైకొనక యుద్యోగములు చేయుటలో నెంతయో లోకోపకారికావచ్చును.

ఇకతనవిధియని యెరిగి లోకములో బ్రతుకువానికి మిగులకష్టములు వచ్చును. దురాచారములు మాన్పప్రయత్నించువానికి ప్రతికక్షులబాధలు, బంధువులనిందలు, స్నేహితుల దూషణలు, పెరవారల పరిహాసములు, ఎదురాడుటలు, లేమనపుడు ధైర్యము విడువరాదు. పూర్వాచారముల నుల్లంఘించుచున్నాగని నిందించుచున్నను, జరుగుచున్న మార్పులవలన ఎవ్వరికే హానియు కలుగకుండుటయే గాక యందరికి మేలును కలుగును. క్రొత్తమార్గములయందు ప్రజలకున్న అభిష్టము నశించి దురాచారములు రూపుమాయుటకు చాలకాలము పట్టును. కావున నసేకమూర్తిపని నిరుత్సాహము కలిగించును. [illegible] చేయునది క్రమమునితోమనపుడు మనకొకవిధమగు నుత్సాహము కలుగును. అది [illegible] గాయములకు వెరవక [illegible] కూరుచి నిలువబెట్టునది యీయుత్సాహమే గదా! [illegible] నిర్వహించుటకు ఓర్పు ప్రేమ అగత్యము. ప్రేమతోగూడిన చిన్నపనులవలన [illegible] ఈపనిలో ఆరోగ్యము ఐకమత్యము గొప్ప [illegible] కాగుట [illegible] దునా? నాయొక్కనివ [illegible] ఒక్కడు తన ప్రవర్తనను దిద్దుకొనిన దుష్ప్రవర్తకుల [illegible] దా? ఇటుల ప్రతివాడు తనబుద్ధిని లాభవినియోగించి యుక్తమార్గము ననుసరించిన లోకము శీఘ్రకాలముననే బాగుపడును. గాన విద్యావంతులగు పడుచువారలారా! హిందూదేశీయులారా! దేశమునకు సంఘమునకు నష్టమును కలిగించు దురాచారముల దొలగించి తోడివారికి సహాయమును జేయ త్వరపడుడి! దేశమందలి అనర్థములెల్ల మిమ్ము దేశక్షేమార్థమై పాటుపడ పిలుచుచున్నవి. మీపిలుపు నలక్ష్యపెట్టకుడి! స్థిరచిత్తతతో పోరాడ యత్నించుడి! దురాచారశత్రువును సంహరించుపరి శుద్ధతయు నశించును! మీరులోకవిఖ్యాతి గాంచెదరు మానవుల యాదరణమును భగవంతుని సహాయమును మెప్పును మీకు గలుగును. భగవంతుడు మనకు సహాయము చేయుగాక!

నేత పరిశ్రమ.

మ.రా.శ్రీ, హోసూరు సుబ్బారావుగారిచే వ్రాయఁబడినది.

అయ్యా!

నేయుట కావిరియంత్రము లుపయోగములా?

చేతిమగ్గము లుపయోగములా?

తామాంధ్రపత్రిక మూడవ సంచికకు పరిశ్రమలనుగురించి యొకవ్యాసము వ్రాయఁగలరాయని అడుగుచున్నారు. ఈనాలుగైదు సంవత్సరములనుండి నాకుండు యల్పానుభవముచే, దగినశక్తిచాలకున్నను, నాచేఁజేయఁబడవలసిన కృతకృత్యమనితోఁచి వ్రాయఁబూనితిని.

ఆంధ్రపత్రిక ప్రథమ సంవత్సరాది సంచికయందు పరిశ్రామిక వృత్తులనుగురించి మ.రా.శ్రీ, వంగల వెంకటనారాయణ బి. ఏ. గారిచే దివ్యమైనవ్యాసము వ్రాయఁబడినది. రెండవ సంచికయందు మ.రా.శ్రీ, నాదిరాజు చలపతిరావుగారు తద్విషయమై వ్యాసమును వ్రాసి ఆంధ్రులకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి. గత రెండుసంచికల వ్యాసములును, పరిశ్రామికోన్నతికి పాశ్చాత్యుల పద్ధతుల నవలంబింపవలెననియు, ప్రతి పరిశ్రామిక వృత్తికిని యంత్రసహాయముండిన, వస్తువుల నతిత్వరితముగను, అతిసులభమైన వెలలో నంతుసస్తులఁజేసి, పాశ్చాత్యుల వాణిజ్యముతో తులతూగునటుల జేయవచ్చునని దెల్పుచున్నది. ఈయభిప్రాయము పైవారిచేకాక, బరోడా మహారాజుగారుమొదలగు గొప్పగొప్ప విద్వాంసుల యభిప్రాయమైయున్నది. అయితే కొన్నికారణములనుబట్టి యోచించిన నాకు జూడనిటులఁదోఁచదు. పాశ్చాత్య పరిశ్రామిక పద్ధతుల ననుసరింపవలెనను వారిప్రశ్నల కుత్తరములు కనుగొనిన నిజస్థితిఁ దెలియును.

1. హిందూదేశీయుల జనసంఖ్యయెంత? 2. పరిశ్రామికవృత్తుల నవలంబించువారి సంఖ్యయెంత? 3. హిందూదేశీయుల కుపయుక్తములగు వస్తువులెవ్వి? 4. ఈయుపయుక్తములగు వస్తువులను పరిశ్రామికులు సమకూర్చుటకుఁ జాలియున్నారా? పైయంశముల కుత్తరములు కనుగొనిన పిదప దీనిని యోచింపుడు. 5. పాశ్చాత్యులకు గావలసిన వస్తువులెవ్వి? 6. వారల కుపయోగుపడు వస్తువులను మనము సమకూర్చగలమా? 7. పాశ్చాత్యులు పరిశ్రామిక వృత్తుల కేపద్ధతుల నవలంబించెదరు? 8. ఆపద్ధతులయందు గుణదోషములెవ్వి?

పైఁజెప్పిన ప్రశ్నల కుత్తరములు వ్రాయఁబూనినచో సంవత్సరాది సంచిక కంతయు నొక్కటేవ్యాసముండును. గనుక రెండుమాటలతో ముఖ్యాంశములఁ జూపి, మనపరిశ్రమలకు యంత్రసహాయ్యమువల్ల కీడేగాని మంచికలుగదని తీర్మానించెద.

హిందూదేశములో కడచిన జనసంఖ్య లెక్కప్రకారము 3,15,132,537 జను

మందిలో సుమారు 5 కోట్లజన

దు ప్రవర్తించుచున్నారు. ఈ 5 కోట్లలో సుమారు ఒకకోటి యిరువదిలక్షల జనము నేతపరిశ్రమతో జీవించుచున్నారని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈనేత పరిశ్రమవల్ల కలిగిన బట్టలు హిందూదేశీయులకు ముఖ్యావశ్యకము. నేతతో ఘనతజెందినయివంటిన్ని నేర్పఱులైన యీకోటి యిరువదిలక్షల జనము సుమారు ముప్పదికోట్ల జనులకు కావలసిన బట్టలను తయారుచేయఁజాలక ప్రోత్సాహముగాని, ధనముగాని లేక పరితపించుచు క్షీణించుచుండ, నేతపరిశ్రమలోనుండు జనులలో, సహస్రాంశమైన లేనటువంటి అప్రజ్ఞులు మిల్లులు ఫ్యాక్టరీలుపెట్టి పాశ్చాత్యుల కుపయోగపడు కేవల సుఖాస్పదములైన, మైనపొత్తులు, నబ్బులు, బట్టనులు, స్టాకింగులు, బూట్సులుచేసి వీటిపరిశ్రమలో నిపుణులైన పాశ్చాత్యులతో తులతూగుట సాధ్యమా? అటులసాధ్యము కాకున్న వేలకొలది ధనవ్యయముచేసి యంత్రశాల లేర్పఱచుకొందురా?

ఈవిషయములలో గొప్పయాంగ్లేయవిద్వాంసులు కూడ యంత్రశాలలవల్ల మనదేశమునకు కీడుగాని మేలు కాదనియెచెప్పుచున్నారు. జె. యస్. కెల్లరిఅను ఆంగ్లేయ విద్వాంసుడీప్రకారముచెప్పుచున్నాడు. "విదేశవాణిజ్యము స్థాపింపకముందు, స్వదేశవువాణిజ్యమును సరిపఱచుకొనుడు." ఇకను, ఇంగ్లాండు, ఫ్రాన్సు,స్విట్జరులండ్, ఇటలి మొదలగుదేశములలో నేయు యావిరియంత్రములకెంత ప్రోత్సాహము చేయుచున్నారో చూతము. ఇంగ్లాండులోననేక యావిరియంత్రములున్నను, చేతిమగ్గములే యధికముగానున్నవని, కలకత్తా చిత్రకళాశాల యధికారిగానున్న ఇ. బి. హావల్ దొరగారొక గ్రంథంబున నిటులు వ్రాయుచున్నారు. "విద్యుచ్ఛక్తి,యావిరి వీటి బలీయముతో నడుచు యంత్రములున్ను సూక్ష్మబుద్ధిగల పరిశ్రామికులున్ను, చేతితోనేయువారు అత్యల్పముగనున్ను గల ఇంగ్లాండునందుకూడ చేతితోనేయు యంత్రములు (మగ్గములు) యావిరియంత్రములతో సమానమగుచుండ, తెగలగానేర్పడి తరతరములుగ నేతపరిశ్రమయందు కుశలులై దినమునకు 3 అణాలనుండి 8అణాలకూలితో తృప్తినొందు నేతగాండ్లనేకులుండు హిందూదేశమందు, నేత పరిశ్రమయొక్క యభివృద్ధికెంత శుభసూచనలున్నవో చూడుడు"అనివ్రాసియున్నారు. స్కాండినేవియాలో ప్రతిగ్రామమందును, చేతిమగ్గములే యుపయోగించుచు [illegible] ఫ్రాన్సు, స్విట్జ[illegible], ఇటలీ [illegible] ట్టునేయుటకు చేతిమగ్గములేయుపయోగించు చున్నారు. మిస్ క్లైయిన్ బేలీ అను నొకయాంగ్లేయ నారీమణి లండనులోనుండు చిత్రకళాసంఘములో నీప్రకారముపన్యసించెను. "పట్టు వ్యాపారాభి వృద్ధివలన నేతగాండ్రు జనసమ్మర్దముగల నగరములనుండి పరిశుభ్ర వాయువును సులభతర జీవనోపాధియుచుఁ గల సఫకు ఎస్సెక్సులకుఁ బోయిరి. ఇప్ సివిచ్, బ్రాంటర్, డడ్బరియను వాటిచుట్టు పట్ల గ్రామములును విశేషవ్యవసాయమునకు స్థానములైనవి. చేతి మగ్గపు నేతగాండ్రు లభించుటయు కష్టతరమగ నున్నది." చేతిమగ్గముల పరముగ నాంగ్లేయవిద్వాంసుల యభిప్రాయము లనేకములుగలవు. కనుక పశ్చిమ దేశీయులుకూడ చేతిపరిశ్రమలనే యనుసరించుచుండ, మనదేశీయు లావిరియంత్రముల నుపయోగింపవలయుననుట కేవలమౌఢ్యము. ఆవిరియంత్రములను పరిశ్రమ కుపయోగించుటచే కలుగుకీడు లెవ్వియన:—

1. పట్టణములలో జనస్తోమము మెండగుట. అందుచేనవి రోతబట్టుట. 2. పల్లెటూరులన్నియు జనులు విడుచుటచే పాడగుట. 3. చేతిపరిశ్రమలయందు కావలసిన బుద్ధికుశలత, యంత్రములఁద్రిప్పు వాడుకచే మౌఢ్యమగుట. 4. యంత్రశాలలందు పొగ, ఉష్ణము,దుమ్ము మొదలగువాటిచే నందలిపనివాండ్రు రోగపీడితులగుట. 5. యంత్రశాల లధికారులకును కూలివాండ్రకును బత్తెముల విషయమై తగవులు జరగుట. 6. యంత్రశాలలందు స్త్రీ పురుష సాన్నిధ్యముచే ధర్మ విరుద్ధమైన కార్యములు జరగుట.

పైన జెప్పబడిన కీడులన్నియు తప్పక జరుగు ననుటకు పశ్చిమ దేశములే యుదాహరణములు. కానయంత్ర సహాయ్యముతో జేయు పరిశ్రమలకన్న చేతితోజేయు పరిశ్రమలు సర్వోత్తమములు. మనదేశములో నేత పరిశ్రమ లభివృద్ధిఁ జేయుటకు యంత్రముల నావశ్యకములు. గుంతమగ్గములకే కొన్నిమార్పులు జేసిన, పశ్చిమ దేశముల వాణిజ్య మెదుర్కొనుటయే కాక దేశీయ వ్యాపారము నభివృద్ధి జేసి దేశౌన్నత్యమునకుఁ దోడ్పడ ముఖ్యమైనది లాళీ [illegible] రెండు లాళీలను పారునటులజేయుట. ఇందువల్ల [illegible]సము తగ్గుటయే కాక, పనులు శీఘ్రముగా జరుగును. ఇప్పుడు గుంతమగ్గములో పనిచేయువారు నిమిషమునకు 10 మార్లు లేక 15 మార్లు లాళీలను విసరగలరు. పశ్చిమ దేశములతో సరిసమానముగ బట్టలను తయారు చేయుటకు ఒకనిమిషమునకు 50 లేక 60 మార్లు విసరునటుల చేసి యిప్పుడుండు మగ్గములతోనే 247½ కోట్ల గజముల బట్టలను నేయవచ్చును. ఇప్పుడు సుమారు 165 కో[illegible] గజములు నేయుచున్నారని తెలియవచ్చు

చున్నది. వంగదేశమందు నొకభాగమగు సిరాంపూర్ అను గ్రామమందు నూతనముగా కనిపెట్ట బడిన లాళీపారు మగ్గములు బహుకాలమునుండి అనగా 1773 సంవత్సరము నుండి ఉపయోగించు చున్నారని, కోలిన్ దొరగారు 1890 సంవత్సరములో వ్రాసియున్నారు. ఆ ప్రాంత్యములో సుమారు 10,000 నేతగాం డ్రుండు నటుల సూచింపబడినది.

గుంత మగ్గములనే కొన్ని మార్పులచేత నిమిషమునకు 60 నుండి 75 మార్లు లాళీలను పారునటుల చేసి నెలకు 4, 5 రూప్యములు సంపాదించువారు 7 నుండి 10 రూప్యము లిప్పుడు కూలి సంపాదించు చున్నారట. ఇప్పుడు మనలో 40,00,000 నేతగాండ్రు సంపాదించునదంతయు నెలకు 1,20,00,000 నుండి 1,60,00,000 రూప్యములగుచున్నవి. నూతనపద్ధతినవలంబించినచో 14,40,00,000 నుండి 19,20,00,000 రూప్యము లగును. [illegible]గా పశ్చిమ దేశమునుండి దిగుమతి యగు బట్టల వెలలో మూటిలో రెండవభాగము సంపాదింప గలదని హావెల్ దొరగారు వ్రాయుచున్నారు. కనుక చేతి మగ్గములలోనే మార్పులు చేయుట కెత్నించ వలయును.

ప్రస్తుత మీక్రింద వివరించిన నూతన లాళీపారు మగ్గములు కనిపెట్ట బడినవి.

మగ్గములు.	ఎన్నిమార్లు లాళీ పారును.		
1. సాధారణమైన లాళీపారు మగ్గము	నిమిషమునకు	33	మార్లు.
2. కాలితో త్రొక్కుటవలన లాళీపారు ఆటోమాటిక మగ్గము	,,	54	,,
3. సయాజి ఫాక్టరి మగ్గము	,,	31	,,
4. ,, ,, గుంతమగ్గము	,,	20	,,
5. సాల్వేషన్ ఆర్మి ఫాక్టరి మగ్గము	,,	37	,,
6. ఇంగ్లీషు మగ్గము	,,	31	,,
7. ఆటోమాటిక్ జపాను మగ్గము	,,	41	,,
8. హాట్టర్స్లి ఇంటిమగ్గము	,,	92	,,

[illegible]ంకా అనేకములు కలవు [illegible] వాట్ కంపెనీ [illegible] 1860 సం [illegible] ఉపయోగింపవచ్చును గాని, ఇక్కడిక్కడి పోకలు [illegible]వు.

తెలుగుదేశములోని నేతపరిశ్రమ.

మ. రా॥ శ్రీ, జి. గోకర్ణముగారిచే వ్రాయబడినది.

ఈభరతఖండమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన చతుష్షష్టి కళల లో నొక్కటి నేతపరిశ్రమ. యీపరిశ్రమయే పూర్వపు టార్యుల ముఖ్యవృత్తులలో నొక్కటియైనట్లు దేశచరిత్రల వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇప్పటికి నీపరిశ్రమ పెక్కు దేశములయం దభివృద్ధిజెందినట్లు నానావిధములైన యీ విరియంత్రములవలనఁ దయారై మనదేశమునకువచ్చు వస్త్రములే చాటుచున్నవి. అయినను మనతెలుఁగుదేశములో యంత్రసహాయములులేమిచే నీపరిశ్రమ మభివృద్ధికాదయ్యెను. యీదేశములో బూర్వకాలమునుండి వాడుచున్న చేతిమగ్గములును, నూతనముగా (అనఁగా) పదిసంవత్సరములనుండి వాడుచున్న ఫ్లైషటిల్ మగ్గములును సుప్రసిద్ధింజెందినవి. ఈమగ్గములవలనఁ దయారగుచున్న వస్త్రములు యంత్రములవలనఁ దయారైన వస్త్రముల కంటె చాలాకాలము మనఁగలవియు ననేకములగు వన్నెవన్నెలుగలవియును పెక్కువిధములైన పేటులుగలవియును సొంపగు చుక్కలచే విలసిల్లునవియునై గానఁబడుచున్నవి.

ఇప్పటికిని నీవరిశ్రమచేయువారిలోఁ గొందఱు విద్యాధికులున్నను, మిక్కుటముగా విద్యాగంధమెఱుంగని వారలగుటచే లోకవ్యవహారికంబులఁ గుత్తెుంగమిం జేసి, యితరులచేతులలోఁ జిక్కుకొనియుండిరనుటకు సందేహము లేదు. తెలుఁగుదేశములో వాడుచున్న పయినఁ జెప్పఁబడిన రెండుమగ్గములలోచేతి మగ్గమున నేసినవస్త్రము మిక్కిలి సొంపుగానుండును. మొత్తముమీద యిఱువది వేలకుమించిన సంఖ్యగల మగ్గములు తెలుఁగుదేశములో గలవు. యీమగ్గములవలనఁ దయారగుచున్న వస్త్రంబులేయే దేశంబులకు నేయేనామంబుతో నేయేకాలములందు పోవుచున్నవో కొంచెము వివరముగా వ్రాయతలంచితిని. ప్రస్తుతము తెలుఁగుజిల్లాలలో నాయకమణులవలె ప్రకాశించుచున్న గంజాం, విశాఖపట్నం జిల్లాలయందు తయారగుచున్న నాణ్యములేని సన్నపు వస్త్రము లాయా జిల్లాలయందు నిరంతరము ఖర్చుపడుచున్నవి. ఇందు వెండినరిగె పనులుగల్గి తయారైన వస్త్రములున్న నవి సేలం పుల్లంపేట మొదలగుచోట్లఁ దయారైనంతటి మేలైనవి కావు. గోదావరిమండలములోని కాకినాడ, పిఠాపురము, తుని, పెద్దాపురము, కొత్తపల్లె, ఉప్పాడ, తమ్మారము, నరసాపురము, పాలకొల్లు, రాజమండ్రి మొదలగు ప్రదేశములందు పలువిధములైన వస్త్రములు, (అనగా) రుమాళ్లు, కండువాలు, చీరెలు, చావులు, తలపాగాలు తయారై నిరంతరము కలకత్తా, నాగపూర్, రంగూన్, నెల్లూరు, చెన్నపట్టణం, గుంటూరు, బెజవాడ, హైద్రాబాదుల కంపఁబడుచున్నవి. కొన్ని నాణ్యముగల వస్త్రములు తయారగు ప్రదేశముల నివసించువారలు వాడుకొనుచున్నారు. ఇచ్చట రెండువందల నెంబఱు సిలుకు సహితము మూడుమూరల వెడల్పుఁ బెట్టి నేయంగలపనివాండ్రున్నారు. యిచ్చట నేతపరిశ్రమ చేయువారలకు మిక్కిలి తక్కువ కూలిలభించుటఁగలదు. కాని, మాఱుబేరమునకు నేయువారిదగ్గర కొని యమ్ముకొనువారలకు మిక్కిలి లాభముఁగలదు. కొనువారలకు నిచ్చటివస్త్రములు చాలాతక్కువ వెలకువచ్చినను, వాడుకొనువారలకు మధ్యభాగము వెలితిగా నుండుటచేత జవుత్వరలో చినిగిపోవును. కృష్ణామండలములో చేరిన యేలూరు, పెడన, రాయవరము, పోలవరము, మచిలీపట్టణముల యందు పల్లెటూళ్ళ జనులకు వాయిదాల కమ్మఁబడునట్టి ముతకనూలు వస్త్రములు లండన్, అమెరికాఖండముల కంపఁబడుచున్న దిగుబడి కైలి, శైలాన్ (అను) మిక్కిలి తళుకుగల్గి చూచుటకు డెబ్బదియైదుపౌనుల కాగితము వలెనుండునట్టి విలువగల సన్ననూలు వస్త్రములును తయారగుచున్నవి. ఇవివెడల్పు మిక్కిలితక్కువవెడల్పుగా నున్నను చూచుటకు నింపుగానుండును. గుంటూరుమండలములోచేరిన మంగళగిరి, తెనాలి, ఐలవరం, అద్దిపల్లె కనగాల, భట్టిప్రోలు మొదలగుచోట్ల వాయిదాల కమ్మఁబడునట్టి నాణ్యము వెల్లచావులు, చీరెలు, మహమ్మదీయుల యుపయోగార్థము హైద్రాబాదు కెగుమతిచేయఁబడుచున్న మోతీ, లంగీ, బడీ, రంగుపక్కాగానుండు అచ్చుతఱుచు రుమాళ్లు తయారై నైజాంరాజ్యములోనుండు ప్రజలు వాడుకొనుచున్నారు. తన్మండలములో చేరిన చీరాల, పేరాల, వీవూరిపాలెం, జాండ్రపేట, వేటపాలెం, పందెస్వపల్లి (అనునీ) యీయుగ్రామములయందు నివసించు నేతపరిశ్రమ చేయువారివలన – మూవిచిగుళ్ళను గోరు కాంతిగలపెద్ద చ్చాయ రుమాళ్లు, డబ్బీరుమాళ్లు, రంగురుమాళ్లు, తోపురుమాళ్ళు, బజారు రుమాళ్ళు, వెల్లచక్కిరుమాళ్ళు, బొడ్డబ్బాచీ మొదలగు రకములలో హంస, షరానీ, గవాతీ, లాయరు, చౌకీ, పిల్లపగు, ఒటాబరీ, అమీరుఖానీ, సన్నకొత్తైనిమిది, మూలతొమ్మిది, చంద్రకాళీ, గులాబీ అనుపేరులచే బలువిధములైన పడగున పేకయందు చుక్కలుగల తానులును తయారై యంతరమందు ఇంగ్లీషు, అఱవము, తెలుఁగు, కన్నడి, మరాటి, హిందీభాషలలో కోరిన పేరునచ్చునట్లు నేయఁగల పనివాండ్రుగలరు. మఱియు నిందు వెండినరిగెతో పుష్పములు కుట్టబడిమహమ్మదీయుల రంజాన్, మొహరంపండుగలకు హైద్రాబాద్, ఔరంగబాద్, ఎల్లోరాకును, బొంబాయి రాజధానిలోచేరిన పెక్కుపట్టణముల కెగుమతి చేయఁబడుచున్నవి. అచ్చటయీ బొడబ్బాచతానులను ఆషియామాల్ అనియును వెల్లచక్కితానులను సోప్యానిమాల్ అనియు వాడఁబడ చు

న్నవి. బజారు సైజురుమాళ్ళు వేలకొలదితానులు తయారై చెన్నపట్నం, కడప, బెంగుళూరు, కాలికట్, మంగుళూరు, గోవా, రత్నగిరి, సూరత్, బొంబాయి, సోమనాథ్, కరాచి, ధార్వాడా, ఉబ్లి, వేదగిరి మొదలగు పట్టణములకును గుజరాతీదేశమందలి యన్నిచోట్లకు నెగుమతి చేయఁబడుచున్నవి. మఱియు కాలికట్ బనార్సుచెక్కులకంటె నాణ్యముగల చెక్కులున్ను నూలునెంబరు పక్కాఛాయి వేటపాలెం, రుమాళ్ళు, కైలి, కైలాస్, దిగుబడి, కొళంబురాస్తా, అమామీ, బడీ, మోతీ, పునహాపట్టుచీరెలకుఁ బ్రతిగానుండునట్టి నూలుపుతానీ దట్టి నీలిఅంచుల చీరెలున్ను మిక్కుటముగా తయారుచేయఁబడి నిరంతరము నానాదేశములకంపఁబడుచున్నవి. నందిగామ తాలూకాలో చేరిన జగ్గయ్యపేటయందు మంచిపట్టునేయుచున్న పనివాండ్రు గలరు. లత, పుష్పము, కోరకము, గుచ్ఛము, కాయ, పిందెలాదిగాఁగల నానావిధ పేటలువచ్చు రవికెలతానులు, మడిపంచెలు, తాప్తాలు తయారై మధ్యదేశము నందు ఖర్చుపడుచున్నవి. కొండవీడుకు సమీపమునఁగల రాజాపేట, చిలకలూరుపేట, నర్సారావుపేట, ఇనకొండ, వలపర్ల మొదలగుచోట్ల పదియుఁడుకుల ఛాయగల సైపిండిరుమాళ్ళు మోతీ, చూచీ, పంచవన్నెలు సాప్లగల రవికెలతానులు తయారై గుంటూరు బెజవాడ ఇనకొండ వగైరా గ్రామములలో ఖర్చుపడుచున్నవి. కర్నూలు జిల్లాలో చేరిన పెక్కు గ్రామములయందు జమఖానా, కావునూలు, దుప్పట్లు, ముదుగువెల్లచాపులు నేయుపనివాండ్రు గలరు. నైజాంరాజ్యములోచేరిన ఒరంగల్లు, మట్టివాడ, అనుము కొండలయందు ముదుగులోడింపుడు రుమాళ్ళు పల్లెటూళ్ళజనులు మిక్కిలిగా నుపయోగించుకొను రాయలు, కూసలమ్మ, గంగాసాగరము, కడ్డీ, నాగులు, కాశ్రేమ్, బద్దెలు అనునట్టిచీరెలలో భేదములుగలమూర్తులు నేసవేలు తయారైనైజాంసర్కారులో చేరిన కొన్నిగ్రామాదులందును, పల్నాడుసీమయందును, భద్రాచలాది ఆరణ్యక ప్రదేశములందు నివసించు చెంచు, కోయ, ఖాండీ, కురవ జాతులకమ్మబడుచున్నవి. నెల్లూరుపురమందు తన్మండల సామీప్యక జనమడుగు, వావిళ్ళ, దంపూరు, వేంకటగిరి, కాళహస్త్రి, తిరుపతి మొదలగు గ్రామములందు నిరంతరము పెద్దపెద్దంచులుగల నీలిచీరెలు అన్యదేశీయుల కుపయోగపడనట్టి రుద్రాక్షపేటు, బనార్సుపేటు, గువ్వకన్నుపేటు, మొగ్గపేటు, గుచ్ఛకపేటు, లక్ష్మివిలాసకపేటు ఇట్లె పెక్కువిధములగు పేట్లుగల పలువిధములై వన్నెలుగల చీరెలు, నానాదేశీయులు వాడుకొనుచున్న పెద్దపట్టంచులుగల దక్షిణాది రవికెలతానులు, లక్కపట్టుతో తయారుచేయఁబడినమడిపంచెలు, తాప్తాలు, చాపులు, తుండుగుడ్డలు, కాంచీపురిలోతయారగునంతటి మేలైనవియు బరహంపురములోతయారగుచున్న పట్టుచీరెలు చాపులుకంటె శ్రేష్ఠమైనవి. నిరంతరము సంఘటింపఁబడి బొంబాయి, చెన్నపురిరాజధానులయందుండు బ్రాహ్మణాదు లుపయోగించుకొనుచున్నారు. కడపజిల్లాలోచేరిన మాధవరము, పుల్లంపేట, అప్పంపేట మొదలగుచోట్ల మిక్కిలి సన్నపునూలులో వెండిసరిగెను పైనివ్రాసిన పేటులేగాక గుఱ్ఱముల బొమ్మలు, ఏనుఁగులబొమ్మలు, అంమనవచ్చునట్లుగానుకమ్మివద్ద బనార్సుబుటా, హంసలాది నానావిహంగములును వికసితలతాగుల్మవృక్షములు వచ్చునట్టు నేయఁగల పనివాండ్రచే పొడవు వెడల్పు సమానముగానుండునట్టి అయిదు మూరల తలపాగాలు, మూఁడుమూరలు వెడల్పుగల కండువాలు, చీరెలు, చాపులు పెక్కురంగులుగలవి తయారయి మధ్యదేశమందు నిరంతరము సర్వజనులచే వాడఁబడుచున్నవి. పైనజెప్పఁబడిన ప్రదేశములందుగాక తెలుఁగుదేశములో మూలమూలలనున్న యనేకగ్రామములందు నీపరిశ్రమచేయువారలుకలరు. మొత్తముమీద క్రీ.శ. 7 వ శతాబ్దమునహుయేన్సాంగను బౌద్ధుఁడు(ఆంధ్ర)దేశము 600 మైళ్ళని వ్రాసియుండుటఁజేసి పండితులందఱిప్పటికి తద్విధంబునసే దలంచుచుండిరికావున మిక్కిలి వైశాల్యమైన

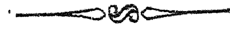
యీఆంధ్రదేశములో నీపరిశ్రమాభివృద్ధిఁ బొందనికారణములనేకములుగలవు. ఇందు స్థలసంకోచమువలనఁ గొన్నింటినిమాత్రమేఁ వ్రాయదలంచితిని. విద్యావిహీనత్వము, పనిచేయనిసోమరితనము, ముందుగా కూలిడబ్బు లభించుటచేత గల్గినగర్వము, తాగుబోతుతనము, తానుగ్రహించిన నూతనమార్గము యితరులకుఁ జెప్పకుండుట ఇట్టిలోభములవలన యీపరిశ్రమ మభివృద్ధిఁ జెందదయ్యె. దీనిని యభివృద్ధిఁ జేయవలయునని దేశాభిమానియగు మ.రా.శ్రీ, పింగళ లక్ష్మినారాయణగారి ప్రోత్సాహమువలన శ్రీ మునగాలరాజాగారు బెజవాడపురమందు బరోడా మగ్గములను దెప్పించి 1907 సం॥న పనివాండ్రను కుదిర్చి పనులు ప్రారంభించిరికాని రెండుసంవత్సరములు పనిసాగి అందు తయారైన చెక్కులు మొదలుగాగలవి ఖర్చుపడకుండుట పనివాండ్లు కొంతసొమ్మపహరించుటవలన చాలనష్టముగల్గి కంపెనీ తీసివేయవలసి వచ్చెను. గుంటూరిబోర్డువారు బాపట్లతాలూకాలో చేరిన వేటపాలెపురమందు దేశాభివృద్ధికి ఫ్లై షటిల్ మగ్గములనుబెట్టి పనివాండ్రనుకుదిర్చిజీతముతేర్పఱచిపనిసాగించిరికాని సరియైన యేర్పాటులు కుదరక నష్టమువచ్చినందున వెంటనే పనిముట్లువేలాంవేయించిరి. రాజమండ్రి, కాకినాడ, విశాఖపట్నం, తెనాలి, బాపట్ల మొదలుగాగల కొన్నిగ్రామములయందలి దేశాభిమానులు కొందఱీపరిశ్రమాభివృద్ధికిఁ బాటుపడిరికానిసోమరితనముగల పనివాండ్రవలనఁ గొనసాగవయ్యెను. పనివాండ్ర సోమరితనమనివ్రాయుటేలయుందురేమో. ఈలోకంబునఁగల సమస్త శాఖికోద్యోగియులకు నెలమొదటితారీఖునుండి ఆఖరుతారీఖువఱకు పనిసక్రమముగాఁ జేసియుండిన జీతముల పైయధికారులు యిచ్చెదరుగాని, నేతనేయు పనివాండ్లకువలె ముందుజీతములిచ్చుట గాన్పడదు. ఇదియే నీపరిశ్రామికోన్నత తరువునకుఁ వేఱుపురుగుగాఁదోచుచున్నది. 1. ఇట్టి దురభ్యాసముగా జీతము ముందునిచ్చుట మాన్పుట 2. ఏయేదేశములందుగల పండితులచే నీపరిశ్రామికాభివృద్ధికిఁ గావలసిన యావిరియంత్రములు కనిపెట్టఁబడినవో అట్టి విశ్వవిఖ్యాతిఁజెందిన యంత్రములను వర్తకసంఘమువారు తెప్పించి, తెలుగుదేశములో నూరూరఁబెట్టించి, పనివాండ్రకు పనులనుగల్పించుట. 3. తెలుఁగుదేశములోగల మహారాజులు, రాజులు, జమీందారులు, దివానులు, విద్వాంసులు, విద్యార్థులుచేరి ప్రకృతశాస్త్రాభివృద్ధిని జేయదలంచిన విజ్ఞానచంద్రికా మండలివారివలె నన్యభాషలోగల గ్రంథములను భాషాంతరీకరణముఁ జేయించి లోకోపకారపరాయణులై సర్వవిధముల నీపరిశ్రమాభివృద్ధికి గ్రంథములు వ్రాయించుట 4. తెలుఁగువార్తాపత్రికలలో నప్పుడప్పుడు నేతపరిశ్రమనుగుఱించిన యుపన్యాసములు వ్రాయించుట. 5. ప్రతిసంవత్సరము సంఘసంస్కర్తలు చేయుచున్న మండలికసభలోని పరిశ్రమాభివృద్ధినిగూర్చి చర్చించి ప్రజలకుఁ బోధింపఁజేయుటచేత నేతపరిశ్రమ మభివృద్ధిజెంది ఇతరదేశములవలె మనదేశము భాగ్యవంతమై బీదఃనులు బాగుపడెదరని నాయభిప్రాయము. దైవముసర్వదా జనులను రక్షించుగాక. గుణగ్రహణపారీణులిందు దోషములను మన్నింపఁ బ్రార్థితులు.

చ. అతనికి వార్ధికుల్యయగు ♦ నగ్నిజలంబగు మేరుశైల మం
చిత శిలలీలనుండు మద ♦ సింహము జింకతెరంగుఁ దాల్చుఁ గో
పితఫణి పూలదండ యగు ♦ భీమ్మవిషంబు సుధారసం బగున్
క్షితి జనసమ్మతంబగు సు ♦ శీల మదెవ్వనియందు శోభిలున్

దేశాభిమానము.

మ.రా.శ్రీ, పా - నరసింహంగారిచే వ్రాయబడినది.

[జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ]

సమస్తసత్కార్య సమాచరణమునందును సజ్జనాళికి సంతతానందోత్సాహములఁ బ్రసాదించి ప్రపంచమునం దధికమైన ప్రస్తుతినిఁగాంచిన గుణరాజము, దేశాభిమానము. తమజన్మభూమినిఁ బ్రేమింపని మానవులు లోకమందుండజాలరని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును. సకలకలావిశారదులగు పండితులేగాక జ్ఞానలవశూన్యులగు పామరులు సయితము తమదేశమునందు నిర్వ్యాజానురాగమును గనఁబఱచుచున్నారు. కాకిపిల్ల కాకికిముద్దనినట్లు గుణాగుణ వివక్షతలేకయే ప్రతిమనుజుఁడును తనమాతృదేశమును గీర్తించుచున్నాఁడు. ప్రచండమార్తాండుని కిరణజాలముచే ననవరతము మలమలమాఁడుచుండెడు మధ్యాఫ్రికాదేశ వాసుఁడును సూర్యరశ్మి యిసుమంతయు నెఱుఁగక దీర్ఘరాత్రులనుభవించుచు దుర్భర శీతబాధచే గజగజ వణకుచుండెడి ధ్రువసమీపవాసుఁడును తమ వాసభూములతోఁ బోల్పఁదగిన యితర పుణ్యభూములు భూవలయమునందు లేవని మురియుచున్నారు. ఇఁక సుఖప్రదమైన శీతోష్ణస్థితినికలిగి సకలవిధ సంపత్సమృద్ధమైన మనభారతదేశమువంటి ప్రదేశములలో నివసించు మనుష్యులు తమ దేశములయం దనురక్తినిగల్గియుండుట యొక యాశ్చర్యముగాదుగదా!

ఆహా! దేశాభిమానమునం దెంతటి మహత్తరమైన యమోఘశక్తిగలదు. దేశచరిత్రలుద్ఘోషించుచున్న విప్లవములును, పరివర్తనములును, యుద్ధములును దేశాభిమాన దేవతయొక్క విలాసములేగదా! ప్రజాసంక్షోభకరములగు నీకార్యములేగాక దేశక్షేమకరములగు మహాసభలును, సత్ప్రతిష్ఠాపనలును నా వేలుపుయొక్క మహిమాఫలితములే యని నుడువుట కేమిసందియము? దేశజననియొక్క యావేశశక్తిచే యోధవరులు రణభూమియందు నిర్వక్రపరాక్రమములతోఁ బోరాడి తమప్రాణములఁ దృణప్రాయముగాఁ బరిత్యజించి కీర్తిపాత్రులైరి. దేశమాతయొక్క ప్రోత్సాహప్రాబల్యముచే బలహీనలగునబలలు సయితము సమరరంగములయందు శౌర్యస్థైర్యములంజూపి వినుతికెక్కిరి. దేశభక్తియొక్క మహాత్మ్యముచే సుందర మందిరములయందు మహాభోగము లనుభవించెడు లక్ష్మీసంపన్నులు తమయైశ్వర్యముల నవలీలవిడనాడి సామాన్యస్థితినిఁ జేపట్టిరి. దేశానురాగముయొక్క ప్రభావముచే భీరువులు ధీరులైరి; లుబ్ధులుదాతలైరి; దుర్బలులు బలాఢ్యులైరి. వేయేల! దేశాభిమానముయొక్క సమ్మోహనశక్తిచే మనుష్యులు నూతనచైతన్యవికాసమునుగాంచిరి.

సరళమార్గమునఁ బ్రసరించినపుడిట్టి యనంతలాభముల నొడఁగూర్చెడు దేశాభిమానప్రవాహము వక్రమార్గమునఁ బాఱఁదొడంగెనేని మిక్కిలి యనర్థదాయకమగును. అజ్ఞానవశులగు మాతలు తమబిడ్డలయందలి ప్రేమాతిశయమువలనఁ బరకీయుల యారోగ్యైశ్వర్యములఁ జూచి యసహిష్ణులయి సుఖభంగము నొందునట్లు సమాలోచనపరులుగాని మనుజులు దేశాభిమానభ్రమచే పరదేశీయులయెడల నసూయఁబూని వారినాశనమునకై ప్రతీక్షించుచుండుట కొన్నివేళల సంభవించుచుండును. ఈదురభిమానగ్రస్తు లమానుషములైన ఘాతుకకార్యముల సయితమునాచరించి దేశపురోవృద్ధికి భంగము గావింపవచ్చును. చోరహస్తగతమైన ఖడ్గరాజమువలెనే దేశాభిమానము సుజ్ఞానశూన్యులైన మానవుల హృదయసీమలయందుఁ బ్రవేశించి దేశోపద్రవహేతువుకావచ్చును. కనుక స్వదేశాభ్యుదయము నభిలషించెడు మహానుభావులందఱు శ్రేష్ఠతమమైన దేశభక్తి దేశమంతటను వ్యాపించునట్లు కృషిసలుపవలయును.

సర్వోత్కృష్టమై, సకలశుభదాయకమైన దేశాభిమానము మూఁడు ప్రధానలక్షణములతో నొప్పుచున్నది.

అందు మొట్టమొదటిది నిర్వ్యాజమై నిష్కళంకమైన ప్రేమ. మాతృప్రేమయుంబలె మాతృదేశప్రేమయు స్వచ్ఛమైనదయి యుండవలెను. దేశవీరులని సుప్రసిద్ధినిగాంచిన మహాత్ములందఱు తమవాసభూములయందు నిర్హేతుకజాయమానానురాగమును జూపియుండిరి. దేశభక్తి తత్పరుఁడగు ప్రతిహైందవుఁడును తనదేశమునందలి ప్రతిభాశాలురయందును, ప్రశస్తవస్తుచయమునందును దృఢానురక్తిని గల్గియుండవలయును. శ్రుతిస్మృతేతిహాసములు రచియించి సుజ్ఞానతేజమును సర్వైనలఁ బ్రసరింపఁజేసిన మహర్షీశ్వరులఁ దలంచినప్పుడును, శిల్పవాణిజ్యాదుల వృద్ధినొందించిన విజ్ఞానవిశారదుల మనంబున నెంచినపుడును, సంఘమత సంస్కారములఁగావించి సన్నుతిఁగాంచిన శంకర, రామానుజ, రామమోహనాది సంస్కర్తలఁ బేర్కొనినపుడును, ప్రతిభారతీయుని హృదయమును దేశభక్తితోనుప్పొంగవలయును. మనదేశము నలంకరించు హిమవన్నగాది మహాపర్వత పంక్తులను, గంగా సింధు బ్రహ్మపుత్రాది నదీనదంబులను, ప్రపంచమునందలి యద్భుతవస్తుకములలోఁజేరిన తాజ్‌మహాల్, కోహినూరువజ్రము, మయూరసింహాసనము మున్నగు నమూల్యపదార్థములను స్మరించినపుడు ప్రతిభారతపుత్రునకు దేశమునందనురాగము జనింపవలెను.

పరదేశస్థులుగూడఁ గనఁబఱచఁగలిగిన యీయభిమానమును గల్గియుండుటయేగాక ప్రతిభారతీయుఁడును హిందూసంఘమునకుఁ గళంకసదృశములుగానున్న దురాచారముల నిమిత్తమును దుష్టసంఘముల నిమిత్తమును ప్రేమాపూర్వకమైన కన్నీరుకాల్వలుగట్టఁ గార్చవలెను. దుర్భరదారిద్ర్య నిపీడితులై విద్యాశూన్యులై యజ్ఞానవాహినియందుఁ దోగుచున్న ప్రజానీకముకొఱకు దేశభక్తులందఱు దుఃఖింపవలయును.

దేశాభిమానమునందు ముఖ్యలక్షణమైన యీయనురాగము ధర్మవిరుద్ధముగా నుండఁదగదు. కాన సత్యప్రియత్వము ప్రవిమలంబైన దేశభక్తియందు రెండవలక్షణమై తనరుచున్నది. దేశమునందలి లోపముల నయితము గుణములుగా స్తోత్రపాఠముసేయుట యెన్నటికి దేశాభిమానముగానేరదు. "అసత్యమైనది దేశభక్తిగాదు. ప్రతిదురభ్యాసమును, ప్రతిదురాచారమును నభివృద్ధికి బ్రతిబంధకము. వానిని నిలువఁబెట్టుట దేశభక్తి విరుద్ధము." అని గతించిన శ్రీ సర్. టి. మాధవరావుగారు నుడివియుండిరి. "జపానుదేశ సంబంధమైనదంతయు మంచిదని మేము చెప్పము. కాని మంచిదెల్ల జపానుకుఁజెందినదై యుండవలెను." అని యుదారహృదయుఁడగు నొకజపానీయుఁడు నుగ్గడించియుండెను. భారతదేశ స్థితిగతులఁ జక్కఁగా బరిశీలించి, యందలిలోపములనవరించి, యితరదేశచరిత్రలశోధించి, వానినుండి సద్విషయముల గ్రహించి స్వదేశమునందుఁ బ్రవేశపెట్టుట ప్రతిదేశాభిమానసీయుని ధర్మమైయున్నది. సత్యసమన్వితమైన దేశాభిమానమున కుదాహరణముగా నొకచరిత్రాంశము నిట నుడువుట నమయోచితముగా నుండకమానదు. పూర్వకాలమునందు ఏథేన్సు పట్టణవాసులలో థెమిస్టాకుల్సు అనునొక సేనానాయకుఁడుండెను. దేశభక్తి పరాయణుఁడేయైనను నీతఁడు ధర్మబుద్ధిగలవాఁడు గాఁడయ్యెను. ఈదండనాథుడు ఏథెన్సురాష్ట్రమును మిగిలినవానికంటె మిన్నగఁజేయనెంచి తత్పరిపాలక సభ్యులకొకయాలోచన నివేదింపనెంచెను. ఈయుపాయము నాతఁడు రహస్యముగా నొక్కనికి మాత్రమే చెప్పెదనని నుడువుటచే నాసభానదులు దానిని వివరించి దానిపై తనయభిప్రాయమును దెలుపుమని విశ్వాసపాత్రుఁడును బుద్ధిమంతుఁడునైన అరిస్టైడ్సు అనువానిని నియోగించిరి. సమీపపు రేవుపట్టణమునందుఁ గుమిగూడియున్న పరరాష్ట్రనౌకా సంఘము నాకస్మికముగా నగ్నిపాలుచేయవలయునని యాసేనానియుపదేశించిన యుపాయము నాలకించి, అరిస్టయిడ్సు సభ్యులతో "ఆలోచన లాభకారియేగాని ధర్మసమ్మతమైనది" కాదని చెప్పెను. అంతనా సభానదులు మాఱుమాటాడక యాయాలోచనను వెంటనే నిరాకరించిరి. సత్యప్రతికూల మార్గములచే స్వదేశౌన్నత్యమును సాధింపనెంచని యాసభాస్తారుల దేశభక్తి సంస్తవనీయముగదా!

ఇక దేశాభిమానమునందు మూడవలక్షణము స్వార్థత్యాగము. స్వసుఖపరిత్యాగమే గాఢానురాగము

యొక్క ఫలితము. ప్రేమపాశబద్ధుఁడైన మానవుఁడు తన ప్రియవస్తువునిమి త్తమెంతటియమూల్యపదార్థముల నైన విడనాడుటకును, నెన్నియిడుములనైన యనుభవించుటకును సంసిద్ధుఁడైయుండును. తమమనోహారిణుల మనోరథసిద్ధికొఱకు తమ సర్వస్వమును ధారవోసిన మనోనాయకుల మనమెందఱఁ నెఱిఁగియున్నాముగాము! నిజజనకుని యభిమతము నీడేర్చునిమి త్తము యావజ్జీవ బ్రహ్మచర్యదీక్ష నవలంబించి యపూర్వ స్వార్థత్యాగముఁ జూపిన భీష్ముని వృత్తాంతము నెఱుఁగని వారెవరు! అట్లే దేశాభిమాన ప్రపూర్ణహృదయులగు మహాపురుషులు తమదేశహితార్థమై యెట్టి స్వార్థత్యాగమునైనను గావించుటకు నడుముకట్టుకొనియుందురు. జపానుదేశమునందలి సామంతరాజులందరు తమదేశక్షేమముకొఱకు రాజ్యాధికారమును బుద్ధిపూర్వకముగా చక్రవర్తికినర్పించి ఖ్యాతిగాంచిరి. కడచిన రుష్యాజపాను యుద్ధములో జాపానీయులనేకులు లోకరీతరువాత నొకరుగాఁ దమప్రాణ విరామము గావించి విజయలక్ష్మిని తమదేశమునకు సంపాదించిరి. భారతదేశాభ్యుదయము నభిలషించెడు దేశభక్తులందరు తమదేశాభిమానమును వాక్చాతుర్యము మూలముననేగాక కార్యరూపమునఁ గనఁబఱచవలెను. నిమ్నజాత్యుద్ధరణమునందును, వితంతుదుర్దశా నివారణమునందును, జాతిభేద నిర్మూలమునందును, పటుతరంబైన పట్టుదలతోఁబని చేసి స్వార్థత్యాగ బుద్ధిని జూపవలెను. భోగభాగ్యముల నించుకైన యాసింపక పరార్థ పరాయణులై తమకాలమును ధనమును ప్రాణమును దేశసేవకై సమర్పించిన వీరపురుషుల జీవితముల మూలముననే సర్వదేశములు నుద్ధరింపఁ బడినవి. ఇట్టి సల్లక్షణ సమన్వితంబైన దేశాభిమానమును యుక్తరీతులఁ బెంపొందించుట దేశక్షేమాభిలాషుల ధర్మమై యున్నది. ఇంగ్లాండు అమెరికా జపాను మున్నగు నాగరికాగ్ర గణ్యములైన దేశములందలి విద్యాలయములలో దేశభక్తియు ధారాళముగా విద్యార్థులకు బోధింపఁబడుచున్నది. మనదేశపాఠశాలలలోనట్టి యుపదేశములఁ జేయుటకుఁ బ్రత్యేకకాల నిర్ణయము లేకపోయినను దేశభక్తి పూరితుఁడగు నుపాధ్యాయుఁడు తన శిష్యబృందముయొక్క మానస క్షేత్రమునందు దేశాభిమాన బీజముల సమయానుసారముగా నాటవచ్చును. దేశభక్తిని వృద్ధి పొందించుటకు ముఖ్యసాధనములలో నొకటి దేశ చరిత్రాపఠనము. సకల కార్యముల కాకరంబై యితరదేశములకుఁ గన్నెఱ్ఱఁ గావించినట్టియు, ప్రస్తుతకాలమునందు నయితము ప్రపంచమునందంతట యసమాన గౌరవమును గాంచుచున్నట్టియు, భావికాలమునందుఁగూడ పురోభివృద్ధి నొందఁగల సూచన లనేకములు గనఁబఱచుచున్నట్టియు, మన హిందూదేశముయొక్క వృత్తాంతమును సమగ్రముగాఁ బరిశీలించిన యేభారతపుత్రుఁడు నిర్మలమై, గాఢమైన దేశాభిమానమును గల్గియుండక యూరకుండఁ గలండు ?

దేశచరిత్రా పరిజ్ఞానమునకన్న దేశాభ్యుదయ హేతువులగు సత్కార్యములందుఁ గృషిసలుపుటయే దేశాభిమానమును బోషించుటకుఁ బ్రబల సాధనము. దేశభక్తిలేశముగల యెల్ల జనులును యథాశక్తితో దేశసంసేవనము సలుపవలయును. కార్యసమాచరణ మొనర్పరని వాగాడంబరమువలన దేశాభిమానము నీరెత్తని వృక్షమువలెననతికాలములో నంతమొందును. కవీశ్వరులును, సంగీత విశారదులును, చిత్రప్రబంధ రచనా కుశలులును, నాటకప్రదర్శకులును తమ ప్రజ్ఞాకౌశలములచే నీదేశాభిమానాగ్ని చల్లారక నిరంతరము జనసామాన్యము యొక్క హృదయ వీథియందు ధగధగ వెల్గుచుండునట్లు ప్రయత్నించ వలయును. మహాపురుషుల సంవత్సరోత్సవములు దేశాభిమానాభివృద్ధికి ననుకూలములుగాఁ జేయవచ్చును. ఆంధ్ర ధాత్రియందిప్పుడిప్పుడె దేశాభిమాన భానూదయమైనది. ఆంధ్రమహాజనులు గాఢనిద్రము మేల్కాంచి తమదేశ స్థితిగతుల బరిశీలించి యుచిత కార్యసాధనము కొరకై గడంగుచున్నారు. సాహిత్యము వృద్ధిఁ గాంచ నారంభించినది. విద్యాలయములందందు బయలు దేరుచున్నవి. నూతనోత్సాహములో నాంధ్రప్రపంచము ప్రకాశించుచున్నది. భక్తాభీష్ట ప్రదాయకుఁడైన భగవంతుఁ డుత్కృష్టదేశాభిమానము నాంధ్రజనుల కందఱకుఁ బ్రసాదించునుగాక !

శా॥ శ్రీకళ్యాణగుణాకరుండు భువనంబెల్లన్ సృజించున్ స్వతం
త్రైశ్వర్యం బొదవంగ నుండ దివ్యయోగ స్థానంబు కందంబు బ్ర
హ్మాకల్ప ద్రుమమిా శ్వరుండు దయతోఁ గళ్యాణ మున్నిచ్చు బం
ధేశార న్మిలయింపు గాత మనమ ద్దేశాభిమానంబె దక్ష.

ఆంధ్రచిత్రభాషలు; ఉపయోగించుపద్ధతులు.

మ.రా.శ్రీ, రాయుప్యాద రామచంద్రప్రసాదరావుగారిచే వ్రాయబడినది.

ఆంధ్రదేశమునందు ప్రతి ఆంధ్రుడును ఆంధ్రభాషమాట్లాడగలడు. తల్లిభాషయగుటచే చదువుకొనని వాడు నయితము సహజముగా మాట్లాడనేర్చియున్నాడు. దీనినే తెలుగనియు తెనుగనియు పిలచుచున్నాము. అయితె పదిమంది ఆంధ్రులొక్కచోటగూడినప్పుడు అందు యేయిద్దరైనను అచటనున్న తక్కినవారికి తెలియకుండునట్లు మాట్లాడదలచినచో తమ స్వభాషలో కొంత మార్పునుగలిగినభాష ఆవశ్యకము. అటులనె యెవరైనను తమరహస్యములు తమ బంధుమిత్రులకేరికైనా తెలుపవలెనని యభిలషించెనేని వారివారికి కొన్నిసంజ్ఞలు తమభాషలో నుండుటకూడా అత్యావశ్యకము. కావుననే కొందరు బుద్ధిశాలురు కొన్ని వాగ్రూపకములును కొన్ని లిఖితరూపకములును నగు భాషలు వాడుకలోనికి దెచ్చియున్నారు అందుకొన్నిటి నీక్రింద పొందుపరిచెదను.

శ్లో॥ రామ। చ్ఛాయ। అజా। నా। టకం। తప। దశా। హణ।
పడ। బాల। సకా। వక్ష్॥ యిత్యైతె రామ భద్రికం॥

దీనిని రామచ్ఛాయ భాషయనియు రామభద్రికమనియు పిలచెదరు. యీభాష మాట్లాడుటకును వ్రాయుటకును యిరుదెరంగుల నుపయోగమయినది. గాన ముందు కంరవపారము చేయవలెను.

దీనిని నుపయోగించు పద్ధతియెట్లనగా:—

గీట్లమధ్యనున్న ప్రతిరెండు అక్షరములలో మొదటి అక్షరమునకూరు రెండవ అక్షరమును, రెండవఅక్షరమునకు మారు మొదటిఅక్షరము నుపయోగించి మాట్లాడవలెను. అంగా, తాకుమ, మకురా, చ్ఛామయ, యకుచ, అకు, జకుల ఇటులనె తక్కిన అక్షరములునుకూడా మార్చుకొనుచు స్వభాషలోని యుచ్చారణలను ప్రయోగించి మాట్లాడవలెనని తెలిసికొనవలెను.

“నీకు యీభాష తెలసునా” అని మాట్లాడవలసివచ్చినయెడల నకుగ, కకున గ్గనుక “గీసు” అనిన నీకు అని అర్థమగును “యీభాష” అనుటకు “చీలాడ” అనియు “తెలుసునా ?” అనుటకు “పెబుకుగా?” అనియు వాడినయెడల “గీసుచీలాడపెబుకుగా?” అని అగును అపుడు యితరులకు దీనియర్థము తెలిసికొనుట దుస్తరముగానుండును. తానుద్దేశించి మాట్లాడినవారికి మాత్రము “నీకుయీభాష తెలుసునా ?” అని అర్థమగును.

2. మాట్లాడుటకు వీలులేక వ్రాయుటకుమాత్రముపయోగించుభాషలు అందు.

(1)	౧	౨	౩	౪	౫	౬	౭	౮
।	అ	క	గ	ఙ	చ	ట	డ	ణ
ч	ఞ	ణ	త	ద	ప	బ	ఛ	న
щ	య	ర	ల	వ	శ	ష	స	హ

దీనిని వ్రాయుపద్ధతి తెలిపెదను. ప్రక్కన గీయబడిన “। ч щ” యీసంజ్ఞలయొక్క అర్థము వకటవ పంక్తి, రెండవపంక్తి, మూడవపంక్తి అని తెలుపుట అయియున్నది. వాటిని „I II III” యీమాదిరిగా గీచినను గీయవచ్చును. పైనకనబడుచున్న ౧ లగాయతు ౮ వరకుగల అంకెలు ప్రతిపంక్తిలోను అక్షరస్థానము తెలుపుటకు వేయబడినవి, గావున ౧పంక్తిలోని యొకటవ అక్షరము అ అనియు రెండవ అక్షరము క అనియు యెనిమిదవ అక్షరము ణ అనియు తెలుపుచున్నది. ఇటులనె రెండవ పంక్తిలోని మూడవ అక్షరము త అనియు నాలవ అక్షరము ద అనియు యేడవ అక్షరము ఛ అనియు తెలియచేయబడుచున్నది. మరియు మూడవపంక్తిలోని మొదటి అక్షరము య అనియు ఆరవ అక్షరము ష యనియు యెనిమిదవ అక్షరము హా అనియు సులభముగా యెరుంగునది. పైనవ్రాయబడిన తప్సీలు పూర్ణముగా తెలిసికొనిన తరువాత ఛ యెక్కడనున్నదనిన (ч) రెండవపంక్తిలో (౭) యేడవ అక్షరముగా నున్నదని సులభముగా వెంటనే జవాబుచెప్పవచ్చును. ఇటులనె తక్కినవియు తెలిసికొనగ

లము. కాబట్టి „శ్రీరాములు" అని వ్రాయుటకు([illegible]...) యిటుల వ్రాసిన అగుచున్నది. విష్వక్సేనుడు అని వ్రాయుటకు రెండు మార్గములుగలవు. (1) [illegible] .... ఇటుల రెండువిధములుగా వ్రాయవచ్చును. ఇందు మొదటివ్రాతలో వ వత్తు సవత్తు (్వ ్స) యిటుల యివ్వబడినది. రెండవదానిలో క్రిందివత్తులకు కూడా అంకెలను వేసి వ్రాయబడినది. దీనిని అంకెలభాషయనియు సంఖ్యాలిపియనియు నానాకపేర్లుగలవు. ఈభాషను తరుచుగా చాలామంది వాడుచున్నారు.

3. ఈఅంకెలభాషలో వేరొకమాదిరిభాష కలదు దానిని యీక్రింద కనుపర్చెదను.

(2)

	I	II	III	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ప్రం
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ద్వితీయం
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	తృతీయం
[illegible]	చ	[illegible]	[illegible]	చతుర్థ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	పంచ
[illegible]	ట	[illegible]	[illegible]	షష్టకం
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	సప్తమ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	అష్టమం

దీనికి మొదటిది పంక్తియని ప్రశ్నించినచో అంకెలవలన తెలిసికొనవచ్చును. పంక్తికి మూడు అక్షరములు అని పైనవేయబడిన సంజ్ఞలవలన తెలియనగును. దీనిని నుపయోగించు పద్ధతి పైనవ్రాయబడిన అంకెలభాషయట్లేగాన తిరిగివ్రాయుట అనవసరము. అయినను మాదిరికొరకు ఉదాహరణము చూపెదను. శ్రీరాములు [illegible] వ్రాసినయిట్లుండును. ఇటులనే యెన్నికాగితములనైనను వ్రాయవచ్చును. అయితే యిది తరుచుగా ప్రతివానికిని అంతగా తెలియదు.

4 గర భాషయని మరియొకటి కలదు. ప్రతిరెండు అక్షరములమధ్యను యీ గర శబ్దముపయోగించి మాట్లాడుటే దీనిని నుపయోగించువద్ధతి. „నీవు యేమిపనిచేయుచున్నావు ?" అనుటకు „నీగిరీవు, యేగరేమి పగరని, చేగరేయు, చుగురున్నాగరావు." అని యనవలెను. ఈవిధముగా యెంతవడిగానైనను మాట్లాడదలచిన మాట్లాడవచ్చును. ఈభాష బొత్తుగా చదువురానివారుసహితము మాట్లాడుచున్నారు. అట్టివారితో నేను స్వయముగా మాట్లాడికూడాయున్నాను. మనము వేరొకసంగతి కనిపెట్టవలసియున్నాము. అదియేమనగా నీవు అని మాట్లాడునప్పుడు "నీగిరీవు" అనుచున్నాము. అవుడు యీ గరకు యేమిమార్పు కలిగినది. మొదటి అక్షరము, న+ఈ—నీగాన మనముపయోగించు గరకు గకు ఇకారమును రకు ఈకారమునువచ్చును. ఇటులనె ఉకారము ఎకారము మొదలగునవియు వచ్చుచున్నట్లు పైనవ్రాయబడిన వాక్యమువలన నిదానముగా పరీక్షించిన దానిమార్పు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. మొదటిగమీాద హ్రస్వాచ్చును రమీాదదీర్ఘాచ్చును వచ్చుచుండును.

(5) వర్తకులు మాట్లాడుభాష వేరొకటి [illegible]. ధాన్యములకు సంఖ్యలకును, నాణెములకును వారు మారుపేర్లు కల్పించి స్వభాషలో నాయావసము [illegible] గించి యితరులకు తెలియకుండ న [illegible] మాట్లాడుచున్నారు. వర్తకులు పెరముచే కుజేటు [illegible] మందిరు [illegible] వారు మాట్లాడు [illegible] భాషను «ధనకోటివాణి» యని పేరెరి.

ధాన్యములకు వారుపెట్టిన మారుపేరు నామములు.

[illegible]—ముక్కులు, పసుపు—కొమ్ములు, అముదాలు—[illegible]గిలు, నువ్వులు—చీమలు, పులవలు—[illegible]లపాలు, కందులు—పగడాలు, పెసలు—పూసలు, మిర్చి—[illegible]డిసెలు, జొన్నలు—బొంతులు, ఈవిధముగా నానావిధ ధాన్యములకు ఆకారములనుబట్టి పేరుపేర్లు వాడుకొనుచున్నారు.

సంఖ్యలకు పెట్టబడిన పేర్లు.

1—ఏకురు, 2—అవ్వారు, 3 ఉద్దను, 4—పోగు, 5—వాల, 6—చల, 7—సాతురు (లేక) పోతురు, 8—టుల, 9—నౌడు, 10—అంగళ్ళు, 11—అంగళ్ళేకురు, 12—అంగళ్ళవ్వారు, 20—అవ్వారంగళ్ళు, 30—ఉద్దనంగళ్ళు! 50—వాలంగళ్ళు, 100—సతుకు, 200—అవ్వారు సతుకులు, 400—పోగుసతు

కులు700—సాతురుసతుకులు లేక పోతురు సతుకులు,1000 డకారు,5000—పాలడకార్లు,1624—డకారుచల సతుకల అవ్వారంగళ్ళుపోగు, 3598ఉద్దనుడకార్ల పాలసతుకుల సౌరం గళ్ళుటల, యీవిధముగా వాడుకొనుచున్నారు. 7,17,70,700యీమోడుతో గురించిన అంకెలన్నియు ద్వివిధముగా నుచ్చరించబడు చుండును.

నాణెములకు పెట్టబడినపేర్లు.

దమ్మిడి—బటువు, కాని—తాపిక, అణా—రికారు, పావులా—గరి, రూపాయి—రుకారు, అర్ధ—సార్థ (సగము అని అర్థము) నాసి—తక్కువ. ఈ విధముగా నుపయోగించుచున్నారు. సంఖ్యలనుగల మారుపేర్లను నాణెములకుగల మారుపేర్లను వచ్చిన తరువాత నివి రెండును కలిపి మాట్లాడుదురు. అపుడు యీగాని అనవలసివచ్చిన యెడల ఉవ్వారు బటువులు అనియు అర్ధణా అనవలసినయెడల అవ్వారు తాపికలు లేక సార్థ రికార్లు అనియు అర్థరూపాయి అనవలసి వచ్చిన యెడల అవ్వారు గరులు లేక సార్థరుకార్లు అనియు జేడకు అవ్వారు రికారు అనియు నుపయోగించు చుందురు. ముక్కాని—ఉద్దను తాపికలు; అణాకాని—రికారు తాపికలు; అణా—ముక్కాని—రికారు ఉద్దనుతాపికలు లేక తాపికనాసి అవ్వారు రికార్లు రు 0-2-3— అవ్వారు రికార్లు తాపికలు అనియు 0-2-6 సార్థ అవ్వారు రికార్లు అనియు ఉపయోగించుచుందురు. రూపాయిఅణా—రుకారు రికార్లు; రూపాయిమూడుఅణాలు—రుకారుఉద్దను రికార్లు; రూపాయి పావులా—రుకారుగరులు లేక రుకారుసో రికార్లు అనియు అనుచుందురు, రూపాయి ముప్పావుల అనుటకు గరినాసి అవ్వారు రుకార్లు లేక రుకారంగళ్ళావ్వారు రికార్లు అనియు అనవచ్చును. 3-6-6 అనుటకు ఉద్దనురుకార్లచలరికార్లసార్థరికార్లు అనెదరు. కమీషను వర్తకులు వద్ద నీవు యెలా తీసికొంటివని ఒకవర్తకుడు వేరొక వర్తకుని అడుగును. అచటనున్న రయితులకు తెలియకుండునట్లు ముక్కలు బస్తా 1 కి పాలరుకార్లగరులు అని అనును. అనగా రు 5-4-0 అని తెలియగలదు. పైనుతాను 1 కి ఖరీదెంతయని వారిలోవా రడుగుకొనినపుడు సోగురుకార్లసాతురు (లేకపోతుర(రికార్లబటువు అని చెప్పును అపుడు రు 4-7-1 అని అర్థము కాగలదు.

(6) ఈపైవు తరచుగా మేము పయోగించుకొనుచున్నభాష మరియొకటికలదు. దానికి త్రిప్పి మరుగుభాషయని వాడుచున్నాము. ఎట్లనగా ‹‹నీవు తెలుగుపత్రికలు తప్పక చదువవలెను›› ఈవాక్యమునందునీవు అనుశబ్దములో మొదటిఅక్షరముమీదనున్న ఈకారము అచటనేయుంచి రెండవఅక్షరముమీదనున్న ఉకారము రెండవస్థానమునందె యుంచి వ మొదటికిని న రెండవస్థానమునకును చేర్చవలెను. అప్పుడు నీవుఅనుశబ్దమునకు వీను అనిఅగుచున్నది. ఇటులనే తెలుగు అనుటకు లెతుగుఅనవలెను. ఇందుమూడవఅక్షరమును మనము కదిలించవలసిన అవుసరములేకపోయినది. పత్రికలు అనుటకు తప్రిలకు అనవలెను. ఇపుడు మొదటవ్రాయబడిన వీనుమాదిరిగా జంటలపూర్వకలగినది. ‹‹తప్పక›› పత్తక, ‹‹చదువవలెను›› దచువలవెను. అగుచున్నది, పైవాక్యమంతయు ‹వీనులెతుగు తప్రిలకు పత్తకదచువలవెను› అగుచున్నది. అచ్చుఅక్షరములు వచ్చినపక్షమునకు యీక్రిందిమాదిరిగా వాడవలెను. ‹‹ఇదియేమివింత›› దిఇ మేయి తింవ అనవలెను. ఎప్పుడు అనుటకు పెప్యుడు అనవలెను.

(7) కభాష ఇది ప్రతి అక్షరమునకు ముందు క బెట్టి మాట్లాడుట ఎట్లన ‹‹ఇదిక్రొత్తభాష›› అనుటకు కఇకదికక్రొకత్తకభాకష అనిన అగుచున్నది. సామాన్యముగా ప్రతి పిల్లవాడును యీభాష మాట్లాడగలిగియున్నాడు. క అక్షరము తరువాత వుంచి మాట్లాడుటయుకలదు. ఇది రెండవవిధము. ఇదియెట్లనగా ‹‹ఇకదికక్రొకత్తకభాకషక›› అనగా ఇదిక్రొత్తభాష అని స్పష్టమగుచున్నది. యీరెండవపద్ధతి మొదటిదానికంటె కఠినము. చిన్నిపిల్లకాయలు యీక కు బదులు మరియే అక్షరమునైనను పెట్టిమాట్లాడుచుందురు. గపెట్టిమాట్లాడిన గభాషయనియు తపెట్టిమాడిన తభాషయనియు చెప్పచుందురు.

అ ర టి తో ట.

మ-రా-శ్రీ, గోపరాజు పేరాజుపంతులను దివ్యజ్ఞానానందంగారిచే వ్రాయఁబడినది.

« ఎవడు 360 అరటిచెట్లను నాటి వృద్ధిపరచునో వాడు సుఖించును.» అని బంగాళీభాషలో నొకసామెతగలదు. ఇదిస్వానుభవమున నిజమని తేలుచున్నది. 360చెట్ల వలనరూ360లు అనగాదినమునకు ఒకరూపాయ చొప్పున వచ్చును. ఈ రాబడి ఒక సామాన్య కుటుంబమునకు సుఖ జీవనమునకు జాలి యుండును.

హిందూ దేశమున గల సమస్త ఫలవృక్షములలో అరటి చెట్టువలె నంత త్వరలో ఫలితమునకు వచ్చునది మరియొకటిలేదు. వేదములకాలము నుండి యీ ఫలమున్నదని యనుటకు అనేక నిదర్శనములు గలవు. ఈ రాజధానిలో దీనికిగల గౌరవము ప్రజలు వాడుకొను సామెతల వలననే తెలియగలదు. « అరటికాపు బీదవాని పంట» « ఫాల్గుణమున నాటిన అరటి బహుఫలమిచ్చు» ...«ఆషాఢ శ్రావణముల నాటిన అరటి అణగారి పోవును» « అరటికి క్రొత్తమన్ను అతిలాభము» «అరటికి ఆరు కొత్తెనలు నూరు నీరు» « అరటితోటలో కుండెడు ధనమున్నది.» « అరటిచెట్టునందు దైవత్వమున్నది.» « అరటి జ్ఞానుల ఆహారము» «అరటిచెట్టు కుటుంబ భవిష్యత్తును దెలుపును.»... ఇత్యాది యర్థమిచ్చు సామెతలెన్నియో గలవు. అరటిచెట్టు ఉత్తరముగా గెలవేసిన తోట చక్కగా ఫలించుననియు, తూర్పునకు వేసిన రైతు ధనవంతు డగుననియు, పడమరకు వేసిన చెట్టుచచ్చుననియు, దక్షిణమునకు వేసిన రైతు చచ్చుననియు యిప్పటికిని వాడుక గలిగియున్నది. ఈ సందర్భమందు గెలలు మనయిష్టము వచ్చువైపునకు వేయుటకు నూతన శోధనవలన దేరిన చిత్ర మీక్రింద బొందుపరచెద. చెట్టు యేవైపునకు గెల వేయవలెనని మనము కోరుదుమో పిలకలను పాతునపుడే మొదటివేరును ఆ వైపునకు త్రిప్పిన మనకోరిక నెరవేరును.

అరటిపండ్లు మంచి యారోగ్యకరమగు యాహారమని శాస్త్రజ్ఞులచే సిద్ధాంత పఱచబడి యుండుటయే గాక దీనిపిండి బంగాళా దుంపలకన్న 48 రెట్లును గోధుమ రొట్టెకన్న 28 రెట్లును సులభముగా జీర్ణమగుననియు గొడ్డు మాంసముల కన్నను 4 గింతలు బలమైనవనియు ధృవపరచిరి. పలు పనుల కుపయోగించుటచే కలియుగ కల్పవృక్షమనినను జెల్లును. మరియుఒకఎకరములో పండు అరటి పంటకు 20 ఎకరముల భూమిలో పండు గోధుమ పంట సరి తూగుటయు, ఆరోగ్యకరమగుటయు, త్వరలో ఫలితమునకు వచ్చునదగుటచేతను, నార అనేక పనుల కుపయోగించుచు, యిప్పుడు మిగుల ధరకలిగి యుండుట చేతను, చిరకాల కరువులతో కూడినదియు, బహు కుటుంబాభి వృద్ధియు నగుచుండు మనదేశమున అనువగు భూమిగల ప్రతిరైతు నీపంట నభివృద్ధి నొందించవలసినదే గాని రైతులకు కృషిశాస్త్ర విద్యాభివృద్ధి లేమిం జేసియో, తమ పూర్వుల పద్ధతులు అనేకములు తాము తప్పించుచున్నను « అరటికి మాత్ర మచ్చుబా టుండవలెను» అను పిచ్చి వాడుక చేతనో, మరే కారణము చేతనో గాని యీసేద్య మంత విరివిగా వ్యాపింప జేయుచుండుటలేదు. మంచిమంచి జాతుల అరటి పిలకలు యేయే స్థలములందు దొరుకునది తెలిసిన వానిని దెప్పించి వేసి వృద్ధిపరచువా రిప్పుడిపుడుబయలు దేరుచుండిరి గాని అట్టివి దొరుకుచోట్లు దెలియకున్నవి. నాకు దెలిసినంతవరకు తోటవేసి పెంచురీతి యీక్రింద దెలుపుచున్నాడను.

భూమి సిద్ధముచేయు రీతి :— అరటితోటకు ఎఱ్ఱనేలలు మిక్కిలి మంచివి కాని మిశ్రమరేవడి నేలలలో గూడ వేయవచ్చును. తోటవేయుటకు యేర్పరచుకొన్న భూమిగో ఒక సంవత్సరమునకు పూర్వమే సస్యమును వేయక చుట్టుకంచె మాత్రము వేసి భూమిని అధమము 8 సార్లు అయినను దున్ని యుంచి 3 అడుగుల లోతును,

H. H. Nawab Sir Mahammed Ibrahim Ali Khan Bahadur.
Nawab of Tonk.

నవాబ్ సర్ మహమ్మదు ఇబ్రాహిం అలీఖాన్ బహదూరు.
టోంకు నవాబు.

H. H. Nawab Sadiq Mahomed Khan.
Nawab of Bhawalpur.

నవాబ్ సాదిక్ మహమ్మదు ఖాన్.
భావల్పూరు నవాబు

H. H. Raja Sir Rama Varma
Raja of Cochin.

రాజా సర్ రామవర్మ. కొచ్చిన్ రాజు.

Maharao Sawai Sir Khengarji
Rao of Cutch.

మహారావు సవయి సర్ ఖెంగర్జి బహాదూర్.
కచ్చి మహారావు.

H. H. Maharao Sir Umed Singh Bahadur.
Maharaja of Kotah.

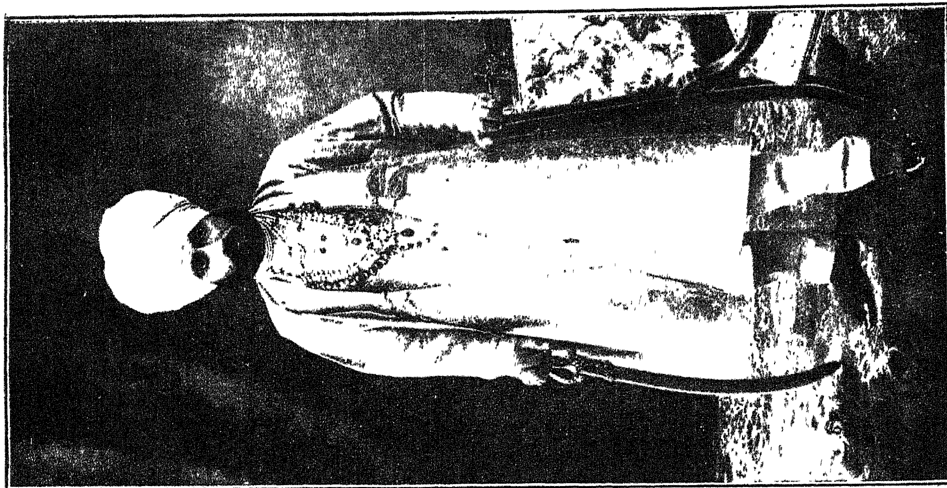
మహారావు సర్ ఉమేద సింహ బహదూర్.
కోట మహారాజు.

H. H. Maharaja Sawai Kishan Singh Bahadur,
Maharaja of Bharatpur.

మహారాజ సవయి కృష్ణ సింహ బహదూర్.
భరతపూరు మహారాజు.

H. H. Maharaja Sir Ranbir Singh Bahadur.
Maharaja of Jind.

మహారాజా సర్ రణబీర సింహ బహదూర్.
జిందు మహారాజు.

The Trainbearess of their Majisties.
Indian Princes,

రాజదంపతుల వస్త్రాంతభాగములం బట్టుకొనిన హైందవ రాజకుమారులు.

అంతేకై వారమును గల గోతులను 10 జేసి అడుగుల కొకటి చొప్పున త్రవ్వియుంచి (ఎఱ్ఱనేలలైన చెదలు చచ్చుటకు యెండు ఆకలముల నందులో వేసి తగలబెట్టి) బూడిదతో పొడిమట్టిని జేర్చి 3 వంతులా గోతుల నింప వలయును.

జాతులువిస్తీర్ణములు:— అరటులలో వందలకొలది జాతులున్నవి. అందిచట వృద్ధిగానుండు జాతులనేరి 2 అడుగుల మొదలు 4 అడుగుల యెత్తుకు లోవుగల మంచి భొద్దుగల పిలకల నేరితెచ్చి ఒకవారము నీడనార బెట్టి (ఇట్లు చేయకున్న పిలకలు పిమ్మట సన్నగిలి గలకల్లో నీరుదిగి కుళ్ళును) ఆగోతులలో వేసి సందులేకుండ గట్టనచేసి పూడ్చి నీరుపెట్ట వలెను. వేరూనిన పిదపచివరల కత్తిరించిన చెట్టు బలముగ బెరుగును.

వేయుకాలము :— ఫాల్గుణ చైత్రమాసములందీ తోటల నాటుట బహుమంచిది. ఆషాఢ శ్రావణములు నాటిన లోవల పురుగుపట్టి తోటలు వృద్ధికావు.

నీరు :— వారమునకు 2 సార్లు నీరు పెట్టుటయు 2 నెలల కొకసారి మొదళ్ళమట్టి కుళ్ళగించి తీసి, క్రొత్త మట్టి వేళ్ళపై కప్పుచుండుటయు శ్రేష్ఠము.

పెంట :— బూడిదయు, పచ్చి (ఆవు) పేడయు దీనికి శ్రేష్ఠమగు యెరువులు. మనుజుల మలమూత్రములును మంచి యెరువే. చెన్నపురి ప్యారీఅండ్ కంపెనీ వారి ప్రత్యేక యెరువైన మేలే.

కలుపుతీత దున్నుట :— సాలు 1 కి అధమము 3 సార్లు కలుపు తీయుచు 3 సార్లు దున్నుచు 6 సార్లు మొదళ్ళ మట్టికుళ్ళగించి క్రొత్తమట్టి వేయుచు ఆకులను కోయకున్న మంచి గెలలు విడుచును. క్రొత్తశోధన ప్రకారము యేచెట్టుఆకు దానికే బలముగాన వర్షాకాలమందలి యెండాకులను చెట్టు నరికిన అరటి దుంపలను మొదళ్ళ వద్దనే కుళ్ళ నియ్యవలయును.

ఫలితము, ఉపయోగములు:—వేసినసంవత్సరము లోవుగనే ఫలితమునకు వచ్చును. దీనిఅన్ని భాగములుఉపయోగ కరములే కాయలు ముదిరిన పిమ్మట పైచెక్కు తీసి ముక్కలుగ తరిగి ఎండబెట్టి దంచి, పిండిచేసిన, కాయకంటె మూడు రెట్లెక్కువ లాభము వచ్చును. అరటిపండ్లు, సర్వకాలము దొరుకున వగుటచే, జ్ఞానులు, ప్రత్యేక మిదే యాహారముగా నుపయోగించుచున్నారు. అరటిపండ్లనుండి, మనోహరమగు వెలిగారము చేయుదురు. అరటి కాడల రసము, నల్లరంగు వేయుట కుపయోగించును. రంగుపోదు. డిప్పలవలన చెట్టు 1 కి ½ పౌను నార కనీసము వచ్చును. అరటి నారచే జరివిగా వస్త్రములును, పలువలువిధములగు తాళ్ళను, చాపలును, తివాసులును, మొదలగునవి చేయుచుండుటచే నారకెక్కువ గిరాకి కలిగి టన్ను 1కిరూ 375 లు మొదలు రూ 525 లు వరకు ధరగలిగియున్నది. ఎక్కడికిని పంపలేనివారు, తాళ్ళుగా చేసినను లాభము వచ్చును. నార సులభముగా దీయుటకు రూ 3 మొదలు 5 వరకు ధరగల యంత్రము లనేకములు సిద్ధము చేయబడి యున్నవి. నారకు ప్రత్యేకము «మూసాటెక్సు టైలిస్» జాతి అరటి బహుమంచిదని నిర్ధారణ చేయబడినది. యకరము 1 కి సుమారు వేయి బోదెలు పట్టును. బోదె 1 కి కనీసము 1రూ. చొప్పునవచ్చినను, శాస్త్రపద్ధతిగా వృద్ధిపరచిన తోటకు యకరము 1 కి సంవత్సరమునకు వేయి రూపాయలు ఫలితము రాగలదు.

ఔషధోపయోగము :— ఆయుర్వేదము నందు అరటిదుంప రసమును, పట్టలలోని నీరును, కొన్ని వ్యాధులకు అనుపానముగను, లేత మొవ్వువంటి అరటాకులను (పొక్కు పాలాస్త్రి పుండు) గాయములకు, పుండ్లకు,రణములకు కట్టెదరు. ఎండను ఆటంకపరచుటలో దీనికెక్కువ శక్తి కలదు గాన, కన్నుకలక, మొదలగు కంటి రోగములవారికి దీని పండుటాకు లుపయోగింతురు. బలహీనులకు దీనిపండ్లచే చేసిన షర్బతులు మంచి బలము చేయును. వాడుకలోని ఉపయోగము లందరునెరిగినవే అరటిచెట్లవరసల మధ్యమధ్య కందదుంపల నాటిన లాభము వచ్చును. కృషి విషయమై యేసందేహములున్నను కృషిపత్రికలు నివారించును. బుద్ధిమంతులందరు యీకృషి విస్తరింప జేసి మార్గదర్శులై దేశమాతకు సుపుత్రు లనిపించు కొనవేడెద.

సంగీతము.

మ.రా.శ్రీ, దువ్వూరి జగన్నాథశర్మగారిచే వ్రాయబడినది.

మనదేశమును బూర్వపు రాజులు పాలించుచుండినపుడు సంగీతవిద్యకు ఆదరమును దగు గౌరవమునుండెడివి. ఇప్పుడట్టి యాదరమును గౌరవమును వారితోనే పోయియుంట నీవిద్య ఎక్కడనో నూటికొక్కరియందు మాత్రమే కాన్పించుచున్నయది. ఇదిగాక దేశమందుగల గొప్ప యనర్థదాయకమైన వృత్తిగల వేశ్యలయందీ విద్య వ్యాపించియుండుట నీవిద్యకు నానాటికి గౌరవముతగ్గి తుదకొక నీచవిద్యగానైతము బరిగణింపఁ దటస్థించినది. ఏదియైనను బూజ్యులయవలంబనమున నభివృద్ధియు నీచావలంబనమున క్షీణదశయు నొందుట సహజమేకదా! ఈ విద్యామహిమమెఱింగిన ప్రాజ్ఞులచేనియ్యది పూజ్యవిద్యగా నెన్నఁబడుచుండినను జనసామాన్యమునకు మాత్రమట్లు బొడగట్టక నీసభలవి దమున్నను నీతిపథ వ్యతిరిక్తములైన శృంగారభాషణములతో నీవిద్య వేశ్యలచేఁ బ్రదర్శింపబడుచుండుటవలన గౌరవముగా నెన్నకుండుటయు నద్దానినభ్యసింపకుండుటయుఁ దటస్థమగుచున్నది. ఇట్టిస్థితిలో విమర్శనాశీలురైన బుద్ధిశాలురుపెక్కండ్రు దేశమున దైవానుగ్రహమువలన బయలుదేఱినవారై ప్రతిదానియందు గుణమెంతకలదో యవగుణమెంతకలదో తెలిసికొనుచుండుటవలన నింతకుఁబూర్వ మిఱువదియేండ్లక్రిందటికంటె నిప్పుడీవిద్యయభివృద్ధిలోనున్నదనిచెప్పవీలగుచున్నది. ఇట్లీవిద్యయేగాక జనులదుర్బుద్ధివలన నణఁగఁగొట్టఁబడినట్టి వివిధవిద్యలుకూడ నిప్పుడభివృద్ధినొందఁ బ్రారంభించినవి. నిక్కమారయుచో నీవిద్దెకంటె నుత్తమమైనవిద్య మఱియొండులేదనియే చెప్పనగును.

త్రివర్గ ఫలదాస్సర్వే దానయజ్ఞ జపాదయః
ఏకంసంగీత విజ్ఞానం చతుర్వర్గ ఫలప్రదమ్।
హరిశాపిస్తుతో ధర్మోర్థశ్చ కామాన్పాదితః
నిష్కామస్తదనుష్ఠానా న్మోక్షమాప్నోత్యసంశయమ్॥

ధర్మార్థకామములనెడి మూడుఫలములుమాత్రమే దానయజ్ఞ జపాదులవలనఁగలుగును. సంగీతవిజ్ఞానమువలన నన్ననో ధర్మార్థ కామమోక్షములనెడి వర్గచతుష్టయమును నిస్సంశయముగాఁగలుగునని యిందలి ముఖ్యాభిప్రాయము. ఇదిగాక

వీణావాదన తత్త్వజ్ఞో శ్రుతిజాతి విశారదః
తాలజ్ఞశ్చాప్రయాసేన మోక్షమార్గం నియచ్ఛతి॥
గాయంశ్చరిత్రాణిరథాంగపాణేః। నిత్యన్నిరస్తాఖిల కర్మబాధః
నిరంకుశస్సన్ వహోవిరాగీ। కైవల్య మభ్యేతి ముకుందభక్తః॥

యను మొదలగు స్మృతివచనములనారసినను మోక్షమొందుటకు వేదాంతమార్గమును సంగీతాభ్యాసముఁదక్క వేఱుమార్గములు లేవనియు వేదాంతాభ్యాసమున హానినొందుటతప్పిన మోక్షమిచ్చునదేయనియు సంగీతమో నిరపాయముగా బరమొసఁగునదియై యున్నదనియు సర్వవస్తునములై హరిపాదసేవాపరాయణులై సంగీతాధారమున మోక్షమునిరంకుశముగా నరులుబొందగలరని తెల్పుచున్నవి. మఱియు నాదమే మోక్షకారణమని యనుభవజ్ఞులైన మహర్షులు వక్కాణించియున్నారు. అందు

ఆహతో నాహతశ్చేతి ద్వేధా నాదో నిగద్యతే
తత్రచానాహతం నాదమేకాగ్రన్యస్త మానసా ॥
గురూపదిష్టమార్గేణ మహాతః పర్యుపాసతే
దశక్తి విహీనత్వాన్న మనోరంజకో నృణాం
తస్మాదాహతనాదస్య శ్రుత్యాది ద్వారతోఖిలామ్
జ్ఞేయం విశన్వతే లోకరంజనమ్ భవభంజనమ్॥

అను శ్లోకమువలన ఆహతానాహతములను ద్వివిధనాదములలోను నిశ్చలమనస్కులకేలభించు అనాహతనాదము గురూపదేశమార్గమున బుషులు పాసించుచున్నారనియు నది రక్తివిహీనమగుటచే జనులకు సంతోషకారణముకాదు గనుక సంగీతములోని యాహతనాదము శ్రుత్యాదిముఖమునఁ దెలిసికొన్నచో జనులకానందమును బాపనాశనమును సంపూర్ణముగాఁగలుగుననియుఁ దెలియుచున్నది. ఇట్టి యీవిద్యనభ్యసించి దీనిమహిమము ననుభవముచేఁ దెలిసికొన్నవారు జయదేవాదులును, నారాయణతీర్థులును నారదాదులును, దత్తిలకోహళా

దులును, ఇటీవలఁ ద్యాగరాజ రామదాసాదులు పెక్కం డ్రుకలరు. కాఁబట్టి యీవిద్య పవిత్రమైనదియు రాజసభలఁ బూజింపఁబడునదియు, సంతోషజనకమైనదియునై ధనాదిక సంపత్కారణమును, యశోహేతువును, మోక్షదాయకమునై యున్నది.

ఇట్టి యీవిద్య గుణగ్రహణ పారీణుల కరుణాళుత్వమే యింతవఱకైనను మునుపటికంటె వ్యాపింపఁగారణమైయున్నను ఇఁకను బహుజనులందు, వ్యాపింపఁజేయు నాటంకములు లేకపోలేదు. అయ్యాటంకములంగూర్చి తగినవారు శ్రద్ధవహించినఁగాని రూపుమాసి యీవిద్య యభివృద్ధి నొందఁజాలదు. ఈవిద్యలో గీతములపై ముఖ్యఘట్టమైన స్వరజతిపదవర్ణతానవర్ణములను విద్యాఘట్టమంతయు శృంగారరసప్రయుక్తమైయుంటయు విశేషించి బాలికలుగాని బాలురుగాని వినరానంత యేహ్యవర్ణనములతో నుండుటయుఁ గారణములుగాఁ బల్వురు దమబిడ్డలకు సంగీతవిద్యను సంకోచమువిడచి చెప్పింపసాహసింపకున్నారు. అద్దానింగూర్చి విద్యావంతులు శ్రద్ధవహించి భక్తిరసము వెదజల్లు సాహిత్యముల రచింపఁదొడరుట మొదలగు బనుల్గొనర్చి పాటుపడిరేని ఈవిద్య నిరాటంకముగా వ్యాపించి యభివృద్ధినొందుటకు సంశయమింతయు లేదు. సరియైన దేహతత్త్వముగలవారెవరైనఁగానియీవిద్య నభ్యసించి శ్రుతితో మేళగింపఁబడిన గాత్రధ్వనిగలవారై రాగలయానుసరణముగాఁ బాడిరేని బొందవలసిన బ్రహ్మానందముగల యీసంగీత శాస్త్రముంగూర్చి నాయీచిన్నవ్యాసములో దాని యుత్కృష్టతాదివివరణమింతయుఁ జేయజాల కుసికికి విచారమందుచు నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రపత్రిక కార్యాలయమువారి సదుద్యమములవలన నాంధ్రభాషాయోష సంవత్సరాది దివసంబునకుఁ దనపుత్రులైన పండితరత్నములచే నీఁబడిన వ్యాసభూషణంబులందాల్చి బయల్వెడలుచుండెనుగదా! ఆంధ్రభాషంగల రుచిచే ద్రావిడులుసైతము సంగీతకృతులనాంధ్రంబునఁ బాడుచుండ నీసంగీతములో నింకను ఆంధ్రగీత ప్రబంధాదికరచన మధికమై సంగీతవిద్యయు నాంధ్రమున వృద్ధినొందునను నాశగలవాడనై స్వభాషామాతృదేవతపైఁగల గాఢాదరమును సూచించుకొనుచుఁ బెద్దలకుఁజింకక వ్యాసము వ్రాయఁబూనిన నాసాహసమునకుఁ బ్రాజ్ఞులు మన్నింపఁ బ్రార్థితులు నాయీవ్యాసములోనిసద్విషయములంగూర్చి విజ్ఞులందు విమర్శనము గల్గుఁగాక!

విదేశగమనమువలన గలుగు కొన్ని లాభములు.

ఇంగ్లాండులోనున్న యొకయాంధ్రునిచే వ్రాయఁబడినది.

హిందూదేశమైరోపాఖండ దేశములనుండి పెక్కు సంగతులను నేర్చుకొనవలసియున్నది. మనుజుఁడు ప్రపంచవైచిత్ర్యమును దెలిసికొనుటకు రెండుమార్గములున్నవి. మనయింద్రియాదులను లోఁబరచుకొని మన బాహ్యప్రపంచమునుండి కలుగు కష్టసుఖములను లక్ష్యపెట్టకుండుట యొకమార్గము. బాహ్యప్రపంచమును మనయాజ్ఞలకు విధేయపడునట్లు చేయుట రెండవది. ఈరెంటిలో మొదటిమార్గమునే మనదేశస్థులంతవఱకు నవలంబించియుండిరి. పాశ్చాత్యులు రెండవమార్గమునుఁ గైకొనిరి. ఈ రెండుమార్గములనుగూడ మనుజుఁ డవలంబించవలెను. మన మితరదేశములతోఁ గలియవలసి వచ్చినప్పు డెగోపాఖండస్థుల బలముచే మనము, వారలకు లోఁబడియుండ

వలసివచ్చినది. అందుచేత వారికి బలము నొసగిన విద్యలను మనముకూడ సంపాదింపవలెను. ఈసంగతి నందఱు కనిపెట్టియే యున్నారు.

పరదేశములకు భారతీయులు విద్యాసంపాదనార్థము పోయినప్పుడు కలుగు నితరలాభము లెయ్యవి? హిందూదేశజనులకు జాత్యైక్యత యసాధ్యమనియు, హిందూదేశజనులనేకజాతులవారనియు, ఒక జాతివారు గుణములలో, జీవనావిధానము (Mode of life)లో మఱియొక జాతివారినుండి చాలభేదము కలవారనియుఁ జెప్పఁ గోరెడువారికు సంతోషమగును. ఇట్లు నమ్ముటకన్న నెక్కువతప్పులేదు. ఆంధ్రులు, మహారాష్ట్రులు, వంగదేశస్థులు భాషాభేదము గలిగియున్నను వారిజీవనావిధానములో నేమియు భేదములేదు. వంగదేశస్థులైనరొ మేశ చంద్రదత్తుగారీకాలములో వంగదేశ జీవనావిధానము నుదహరించుచు వ్రాసిన నొక కథను జదివియుంటిని. అందులో వంగదేశనామముల నాంధ్రనామములుగా మార్చినయెడల నాకథయాంధ్రదేశస్థుల జీవనావిధానముగనే కొంచెమైన భేదములేకుండ కనఁబడెను. ఈసంగతి—అనగా హిందూదేశ జనులందఱికి జీవనావిధానముఒక్కటియె యగుట—పరదేశములో భారతీయులు కలసినప్పుడు మిక్కిలి స్పష్టమగును. లండను, కేంబ్రిజి, ఆక్సుఫర్డు మొదలగు పట్టణములలోని భారతీయులసభలలో భరతవర్షముయొక్క అన్నిభాగములనుండి విద్యార్థులుకలసి మెలంగుచుందురు. మహారాష్ట్రులు, వంగదేశస్థులు, పాంచాలదేశీయులు, మద్రాసువారు, లంకద్వీపమువారు, కాశీవైపువారు—అందఱు నిక్కడ కలసికొని తమలో భాషాభేదముతప్ప నితరభేద మేమియు లేదని కనిపెట్టుదురువారియున్నతాదర్శనములు, వారి జీవితాశయములు, వారిజీవనావిధానము కొంచమైన భేదములేక సమానముగనున్నటులు తెలియుచున్నది.

మనదేశ మింగ్లాండుదేశముచేఁ బరిపాలింపఁబడుచున్నది. హిందూదేశముయొక్క ప్రస్తుతస్థితిలో నాంగ్లేయ పరిపాలన మవసరము. కాని యీపరిపాలనమన్ని విధములను మేలుగాకఁ గొన్నికీడులను గలిగియున్నది. ఇందులో ముఖ్యమైనది హైందవులు తమ పౌరుషముఁ గోలుపోవుట. పరదేశస్థులచేఁ బరిపాలింపఁబడు నప్పుడు వారుచేయునవన్నియు మేలేయని పొగడుచు, వారు తిట్టినను గొట్టినను నోరాడక యూరుకొనుచు, తమ్ముఁలనుతామే నిసింమకొనుచు మనుజులనేకులు ప్రవర్తింతురు. ఇంగ్లీషువారలు హిందూదేశస్థులయెడ గర్వించుచుఁ బ్రవర్తించినను మనవారు 'దేవరచిత్తము'ని యణకువతో మెలగుదురు. ఈచెడుగుణము పోవుటకు ముఖ్యమార్గము స్వాతంత్ర్యమును కలిగియున్న నితర దేశములకుఁబోయి యక్కడఁ గొంతకాలము నివసించుటయే.

ఆంగ్లేయులమెలఁకు విధములువేఱు; మనవిధములువేఱు. హిందూదేశములో నధికారబలము లను కలిగియున్న ఆంగ్లేయుల విధములన్నియుఁ దప్పకుండ మన మార్గములకన్న గరిష్ఠతరములని ప్రజలు తలఁపఁగలరు. కాని యింగ్లాండుదేశమునకుఁ బోయినపుడు వారిమార్గములను మనమార్గములను మనము సరిగాఁబోల్పఁ గలుగుదుము. ఇంగ్లాండులోనున్నప్పుడు వీరిజీవనావిధానములోని చెడుగులను మనజీవనావిధానములోని మేలును హిందూదేశములోఁ గనిపెట్టని విధమున నిక్కడఁ గనిపెట్టఁ జాలుదుము. భారతీయులమని మమ్ములము మేము గౌరవించుకొని మాదేశమునం దత్యంతాదరము ను గర్వమునుఁ బొంది యుండుదుము. లోకోపకారమునకై మనదేశమెంతేని చేసినదనియుఁ జేయఁగలదనియుఁ దలఁతుము. మనదేశాభ్యుదయమునకై మనమెంతేని పాటుఁబడుట వలననె మనజీవనము సఫలమగుననియుఁ దలంతుము.

ఆంధ్రభాషాభిమానము.

మ. రా. శ్రీ, సి॥ శివయ్య శాస్త్రిగారిచే వ్రాయఁబడినది.

క॥ మనమున ననఘుముఁ దలఁచెద
మునిజననుతపాదజలజు ముదవైరిహరిన్
మనసిజ జనకుని వినతా
వనితాసుతయాను దీన జనతాపహరున్ ॥

ఏదేని యొకదానియం దేరికైన నభిమాన ముంచ నియమించఁ బూనిన నద్దాని ప్రాశస్త్యముం గూర్చి పెల్లుగ నుడివిన నాయభిమానాంకురము వారి మనంబున వేరూనుంగాని లాఁతి వితంబునం గానేరదు. కాన నేనిట వ్రాయఁబూనిన "యాంధ్రభాషాభి మానంబ" ను వ్యాసంబునఁ దొలుత నాంధ్రభాషా ప్రాశస్త్యముం గూర్చి వ్రాయుట యత్యంతావశ్యకం బని సహృదయుల హృదయంబులకెల్లఁ గరతల గతామలకంబు కైవడిఁ దేటతెల్లంబ.

పరమ పావనంబగు నీభరతఖండంబునఁ గల శ్రుతిసుభగంబులగు దేశభాషలలో నెల్ల మిన్నయని స్వదేశ వాస్తవ్యులవలనను, బరదేశ వాస్తవ్యులవలనను, బేరెన్నికంగన్న దీ తెలుంగు బాసయొకండ. దేశంబునంగల బాసల కన్నిటికన్న నీబాస కర్ణపేశలత్వంబున నిరవధిక యశంబు సముపార్జించుటకుఁ గల కతంబు మృదుపద సదసంబనఁదగు గీర్వాణంబు తోడునీడంబలె దీనినెడఁ బాయకుండుటయ యని తలంతు. ఈ యమూల్య గీర్వాణ భాషాలంకారము మనబాసం గైసేసిన పగిది వేఱొండు బాసం గైసేయదయ్యె. కొందఱిమది తక్కుంగల ద్రవిడాది భాషలరీతిఁ బ్రాచీనంబు గాదనియుఁ, గతిపయహాయనంబులకు మున్ను నన్నయభట్టారకుండను కవిపుంగవునిచే సృజియింపఁ బడినదనియుఁ, గవిమండల మండనుండన నొప్పు రామరాజ భూషణ ప్రణీత వసుచరిత్రము నందలి

"మ॥ మహిమున్వాగనుశాసనుండు సృజియిం*పంగుండలీంద్రుండు ద
న్మహనీయస్థితిమూలమై నిలువ శ్రీ*నాథుండు ప్రోవన్మహా
మహులైసోముఁడు భాస్కరుండు వెలయిం*పన్సొంపు వాటించు నీ
బహుళాంధ్రోక్తిమయప్రపంచమునఁ ద*త్ప్రాగల్భ్యమూహించెదన్ ॥"

అను పద్యము నాధారంబుగఁ గైకొని నుడువుచుండువారు, ఆయదియు విచారిత రమణీయతం దెల్పెడిని. అమ్మాయి నీతెనుంగు నన్నయభట్టారక కల్పితంబయియునచో, శిశుసమమగు నీబాసను సరస మృదుమధుర శైలిని నాంధ్రమహాభారతాదిమ పర్వత్రయం బొనర్పఁగల్గు నెట్లు? ఆకవి తిలకుని కవితను సారమతిం బరికించిన నాయది శైశవంబుననుండు భాషా బాలికా పలుకులం బోలెఁ గన్పట్టదు. పై పద్యంబున రామరాజభూషణునకు నన్నయభట్టు లక్షణవతియై యొప్పని యాంధ్ర భాషా యోషను సలక్షణఁగ నొనర్చిన వాఁడని యాశయంబుగాని యన్యంబు గానేరదు. నన్నయ భట్టారక విషయికం బయిన "శబ్దశాసన" బిరుదమును నీయర్థంబునే వేనోళ్ళ చాటుచున్నయది. నవీనంబుగ మ.రా.రా. శ్రీ, మానవల్లి రామకృష్ణకవి ప్రకటిత కుమారసంభవ ప్రణీతయగు టెంకణాదిత్యుండు నన్నయకుం బూర్వకాలీనుండని నుడువుచున్నవారుగాని యాయంశంబు విబుధ వివాదగ్రస్తంబయి యిదివఱకును ననిర్ధారితంబగుటంజేసి దానినే నిట నిప్డు గైకొననైతి. లక్షణవతియగు మన తెనుఁగు భాషకు జనకుండు నన్నయ భట్టారకుండనియే యిప్పటి నాయాశయంబు.

ఎదియెప్పగిది నొప్పినను రాజమహేంద్రపురమును ముఖ్యపట్టణముగ నుంచుకొని వేగిదేశమును నేకలంబొరయ నీయక పాలనం బొనరించిన రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థాన విద్వత్కవియగు నన్నయ భట్టారకునిచే నీసలక్షణాంధ్రభాష యుత్పన్నంబై శంభుదాసాది కవితల్లజులచేఁ బోషితయయి, భాగవతుల నెల్లరఁ దనభాగవతసుధాపయోధిం దొప్పదోఁగంజేసిన బమ్మెర పోతనాదులచే నలంకృతయయి, పిదపఁ దనపూర్వపుణ్య పరిపాకవశంబున నోయన దక్షిణదేశంబును నేకాతపత్రంబుగఁ బాలనంబు

సేసిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల ప్రాపుఁజెంది యౌవన సౌఖ్యంబుల నెల్లనోలి ననుభవించి యెంతయు నివ్వటిల్లె.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల మాతృభాష కర్ణాటకంబయ్యు నీ తెనుంగుపై నింతటి యనురాగము చూపుటకు దీని సౌకుమార్య మాధుర్యాది సుగుణగణంబుల ప్రథమగణనీయంబులగు కతంబులై విలసిల్లు. ఈ యిలాపాలకుని కాలంబుననె మనభాషాలలన వింతవింత తొడవులచే నలంకరింపఁబడియె. తొల్లింటి నన్నయాదు లక్కాలంబున మనుజులు పురాణశ్రవణ పరాయణు లగుటం జేసి యాకయిత నేతకులు సంస్కృతంబు నందలి పురాణంబులనె తెన్గింపఁ గడంగిరి. పదంపడి సకల కవికుల సనాథులగు శ్రీనాథాదులు సంస్కృత కావ్యంబులను గొన్నింటిని నాంధ్రీకరించిరి. ఆయావిశైలిని గాంభీర్యతను వహించి భాషా ప్రౌఢిమం దెల్పునవి యైనను, సంస్కృతపద జటిలంబులగుటం జేసి యన్వయకాఠిన్యతను వహించి [illegible] కు వన్నెవెట్టవాయె. పురాణంబులనుండి [illegible] వీరుల సొంపుఁగొల్పు చిత్రకథ నొకదానిం గైకొని స్వకపోలకల్పితంబులగు వర్ణనలఁ గావ్యంబులు [illegible] కాలంబుననే రచియింపఁబడెనో, ఇట్టి కావ్యంబులు రచియించిన కవిపుంగవులలోఁ బ్రథమగణనీయుం డల్లసానిపెద్దన. ఇతండు మనుచరిత్రంబను మహాకావ్యంబును రచియించి రాయలవారి కంకితమొసఁగె. ఈ మహామహుండు [illegible] రాజ్యంబు స్థిరపఱచుకొనుట [illegible], [illegible] నొక్కెతకుంబై [illegible] యుండినను, మాతెనుఁగుభాషయందు వారికిఁగల గౌరవంబుచే భువనవిజయంబను సభను నష్ట దిగ్గజంబులని పేరువడసిన యల్లసాని పెద్దనాది కవుల నెలకొల్పి, తానును సంస్కృతాంధ్రంబులఁ జక్కని పాండిత్యమును గడించిన వాఁడగుట గ్రంథంబుల రచియించియు, వారిచే రచియింపించి సన్మానించియు, బలుతెఱంగుల భాషం బోషించె. ఈమన్నెఱేఁడు కళింగదేశ విజిగీషామనీషం దండెత్తి వెడలి విజయవాటికను వాసరంబులఁ గొన్నింటిని గడపి, యెనంతర మాంధ్రధరాపురందరుల ముఖ్యపట్టణమై యొనలారు శ్రీకాకుళంబుం జేరి హరివాసరం బుపవాసంబు సల్పి యందలి యాంధ్రమధుమధనుని యాలయంబున జాగరణంబు సల్పుతఱి నక్కమలాపతి పొడసూపి,

"గీ॥ తెలుఁగదేల యన్న దేశంబు దెలుఁగేను
దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులుగొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స ।"

యని చెప్పినట్లు తనవిష్ణుచిత్తీయ గ్రంథంబునందు వ్రాసికొని యుండువాఁడు. ఇది యొండు చాలదే? మన తెనుఁగుభాషా శ్రైష్ఠ్యంబును దానిపై రాయలవారికిఁ గల యనురాగంబును సూచించుటకు? ఈ రేకిఁ గడుంగూర్చు నచ్చెలియుఁ గవియునగు నల్లసానిపెద్దన రాయలు యశఃకాయుఁడైన పిదపఁ దనసానుభూతి నీక్రింది పద్యమునం దెల్పియుండువాఁడు.

"సీ॥ ఎదురైనచోఁ దన మదకరీంద్రము నిల్పి కేలూఁతయొసఁగి యెక్కించుకొనియె ! మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ బల్లకి దనకేలఁ బట్టియెత్తె ! బిరుదైనకవిగండ పెండేరమున కీవె తగుదని తాన పాదమునఁ దొడిఁగె ! కోకటగ్రామాద్య నేకాగ్రహారంబు లడిగినసీమలయందు నిచ్చె !

గీ॥ నాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని ।
పెద్దనకవీంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతోఁ దివి [illegible]
బ్రతికియున్నాఁడ [illegible] బోలె ।"

[illegible] శ్రీకృష్ణరాయ [illegible] బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టియెత్తెనేని? [illegible] రాయలవారిం [illegible] తెనుఁగు భాషపైని వారికిఁగల యనురాగంబెట్టిదే? ఎట్టి [illegible] సౌకుమార్యంబు మనభాషయందు లేనిచో నిట్టి యన్యభాషను మాతృభాషగాఁ గలవారి మనీషుల నాకర్షింపనేర్చు? అనాఁడట్టి వారి మనీషల నయితము నాకర్షించిన మనభాష యదియె మాతృభాషగాఁ గల మనమనీషుల నిపుడాకర్షింప లేమికి నెంతయు నచ్చెరు వొందవలసి యున్నయది. రాయల వెనుకను మన్ననలం బడసిన వారిలో ముక్కుతిమ్మనయనఁబడు నంది తిమ్మన ద్వితీయుండు. ఈకవి ప్రకాండుం డల్లసాని పెద్దనవలెనే తేనెలొలుకు ముద్దుపలుకులఁ

పారిజాతాపహరణంబను కావ్యంబును రచియించి రాయలకె కృతియిచ్చె. ఈతని పలుకు లతికోమలములు. కాననె "ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకని" లోకమునందు వాడుకలో నున్నది. ఈకవి తల్లజుఁడు కృష్ణదేవరాయల భాషాపోషకత్వమున్ను నిమ్మగ నీపద్యమ్మున నుడివి యుండువాఁడు.

"క. ప్రతివర్ష వసంతోత్సవ । వతు రాగత సుగత సుకవినికర గుంఫితకావ్య । స్మృతిరోమాంచితశంకిత । చతురాంతః ప్రసాధన ! తురా."

ఇంతయేల! ఈనరవరుని పేరారయని బాలురను గోపాలురను నీతెలుఁగునాటనుండ రనిన౯ జదువరు లీతని భాషాభిమాన పోషకత్వంబులరయుదురుకాబోలు.

వెండియుఁ గర్ణపేశలంబును, శిశువులను, పశువులను సయితము బ్రమాన్పడంజేయు గానంబునకుఁ దద్దయు ననువగు మనతెనుఁగుపై జెప్పిన చొప్పుననొక స్వదేశ నరపతుల యుల్లంబులుమాత్రమేకాదు. పరదేశీయులగు నాంగ్లేయుల యుల్లంబులు సయితము పల్లవింపించిమించె. నూతన కవీశ్వర కుసుమసమంబగు తనదు సౌకుమార్యంబున (Italian of the East) అనివారివలన బిరుదందె. మనకుఁ బ్రభువులయి యేవేళను మనల నేలుచుఁ బారయ సేయుచు కనుఁగల్గి కాపాడు నాంగ్లేయులడెందంబులకు నిం దుగొల్పి బడసిన గౌరవంబు దీనికొక్కండునకు దక్క మఱియే దేశభాషకును నలవడదయ్యె. కొండొక యాంగ్లవిద్వద్వరేణ్యుఁడు రాజ్యకార్యంబు నెఱప నీసీమ కేగుదెంచి తనదు రాజ్యకార్యంబునకు వలసినంతమాత్రము తెనుంగుం దెలుసుకొన సమకట్టి చదువఁ జదువ నందలి రుచి నవనవోన్మేషం బగుచు సాంతంబుగ దానిం బఠించి చక్కని సాహిత్య మలవరుచుకొని భాషాభివృద్ధికై మిక్కుటంబగు సాయం బొనర్చె. అతని చరిత మిందుఁ గొంతవివరించినఁ జదువరుల డెందంబుల కమందంబగు నానందంబుం బొందుపడం జేయునను తలంపున దానికై దొరకొనియెద.

కతిపయాబ్దంబులకు మున్ను సి. పి. బ్రౌన్ అను నాంగ్ల విద్వద్వతంసుఁడు కొండొక రాజకీయకార్య నియుక్తుఁడై యీసీమ కరుదెంచె. అతండు ప్రప్రథమంబునఁ దెనుఁగు బాసను దనదు రాజకీయ కార్యంబుల కనుకూలపడు నంతమట్టునకు నేర్చుకొనవలయునను తలంపున బండితున కొకనికి వేతనం బొసంగి తనకడ నిడుకొని చదువఁ దొడంగె. చదువఁ జదువ నందలి రుచివాచామగోచరంబగు ముదతో నభ్యధికంబులగు సద్గ్రంథంబుల నెల్లం దుదముట్ట బఠించి చక్కనిసాహిత్య మలవఱుచుకొనియె. ఈతఁడు విరచించిన నిఘంటు ద్వయంబును, వ్యాకరణంబును, ఛందంబును, నీవిషయంబున సాక్షియై యొప్పెడిని. మఱియు విద్వాంసులకు వెక్కసంబగు రొక్కం బొసంగి వసుచరిత్రము, విజయవిలాసము, మున్నగు కఠినతమంబులగు గ్రంథంబులకు వ్యాఖ్యానంబుల లిఖియింపించె. అక్కాలంబున ముద్రాయంత్రంబులు పంచబంగాళం బగుటం జేసి యమూల్యంబులగు గ్రంథంబు లనేకంబులు నామమాత్రావశిష్టంబు లగుచుండె. ప్రయత్నపరుండై సలకొర్చి దేశదేశంబులనుండి వ్రాసియున్నింటిం దెప్పించి క్రమ్మఱ లిఖియింపించి యొక్కొక్క ప్రతి బుస్తకను, నాణి ముద్రియంబులు చెత్తి పొందు తన సొంత యక్కరంబులచే నాంగ్ల భాష నొక్కొక్క గ్రంథంబునకు నుపోద్ఘాతంబు వ్రాసి దొరతనము నాఱికొనఁగిరి. వారు వాని నిపుడు చెన్నపట్ణస్థితప్రాచీన పుస్తక భాండాగారంబున బదిలంబుగ నుంచియున్నవారు. ఇమ్మహాశయుండిట్రితి నింతటి యుపకార మొనర్చిన దొ సుప్రసిద్ధులగు కవుల పేరుకవుల కాపాడిరి. మఱియు మాతృభాషకును సిట్టి మహోపకృతి నొనర్చిన యీ పర దాతయగు నీదొర యశువుం దీర్చుకొన మన తెనుఁగు దేశ వాసులందఱును వారియెడఁ గృతజ్ఞతా కలితమతులై యుండుటకన్న వేఱొండు వెఱవుఁ గానము.

ఇక్కారణని మన తెనుఁగు తనదేశము పరదేశమను భేదము లేశమైనను లేక వెంటను గుంటువడని కీర్తి మోసె. దీనికంతటికిని గారణంబు మన తెనుఁగు బాస యొక్క యపూర్వ సౌకుమార్యంబని మీకె విదితచరంబయియుండ మఱియొకమాఱు నేవ్రాయుట చర్వితచర్వణంబ కాదె?

ఇట్టియిదినంబు లనేకంబులు ననుడుఁగన్నతండ్రులం బోలెఁ గడుపున నిడుకొని కాచి కాపాడుచుండిన శ్రీకృష్ణదేవ రాయాది మానవనాథు లీధరకుదూరులైరి. మనయాంధ్రభాషావధూటికిని గష్టదినంబు లాసన్నంబు లయ్యె. ఉపకారం బొనర్చువా రనన్నైనను నపకారం బొనర్చు మహాత్ములు మెండయిరి. ఇమ్మధ్యకాలంబున మన తెలుఁగుబాస యను యెలనాగకు సంభవించిన దుస్థితిని నిరవశేషంబుగ వర్ణింప నీభాష చాలదు గాన మీరలె యూహించుట యుచితతమంబని తలంతు. ఇట్లుండఁ "గష్టంబు లెన్నంటికిని గాఁపురంబులు సేయవు" ను లోకోక్తిచందంబున మన తెనుఁగుబాస తొల్లింటివంతను నయితము మఱపింపఁ గల్గినంతటి యాంగ్లసామ్రాజ్యమే తెంచె. వీరి రాజ్యపరిపాలనంబువలన జనులు బొందుచుండు లాభంబు లనేకంబులు, అయుష్ప్రత్యుపకృతిక మేయంబులు, వాని యన్నింటను మేలిమియైనది యందందు విద్యాశాలల స్థాపించి జనులను విద్యావంతులుగ నొనర్చుట. వారు కళాశాలలం జదువఁ గడంగిన ప్రతివిద్యార్థియు నాంగ్లభాషతోడ నేదేనియొక దేశభాషను సముత మవశ్య పఠనీయంబుగ నియమించిరి. దీన నెంతయు మఱి మనయాంధ్రంబు తెక త్తెం దొడంగి యందందుఁ గల భాషాభిమానుల స్వాంతంబులకు సంతసంబుం గడురఁ జేసె. కాని నవీనంబుగ నియమింపఁబడిన విద్యాశాఖయందలి దేశభాషా విషయకంబులగు నియమంబులం బరికింప గ్రమ్మఱ మున్నటికన్న సంకుచితముగ నొరలు నోయని వంగపడవలసి యున్నది. దొరతనము వారికిట్లు పట్టుబట్ట దయతప్పుట కిదిచేసిన దోసమేమియో తెలియరాకున్నది. ఈ దేశభాషా విషయక నిబంధన మన భాషాభిమానం బరీక్షింప నియమించినట్లు తోఁచెడిని. ఇంతయేల! "మనపసిఁడి పసిమిఁ గలదైన గంసాలినడుగ నేమను" నట్లు భాషాభిమానంబు మనకడ నుండిన వారి యుత్తరువులకై నిరీక్షింపనేల. మాతృభాషాభిమానంబు లేనివాని మనుగడయే మనగడయన నొప్పునే? మాతయున్నను మాతృభాషయన్నను నొక్కటియకాదే? భేదంబు గలదే? "మాతృదేవోభవ పితృదేవోభవ" యను నుపనిష దర్థానురోధంబుగఁ దల్లిఁగన్న పగిదిఁ దత్తుల్యయగు మాతృభాషను నయితము గనవలయునుగాదె? చూడుఁడీ క్రిందిపద్యము స్వదేశాభి మానంబును, దదనుసారియగు స్వభాషాభిమానంబును నెట్లు నొక్కి వక్కాణించుచున్నదో "ఉండునె భూమియం దొకఁడుఁ డీయది నాదగుజన్మభూమి నేనుండెడిచోటు నాదియనియు త్బక ప్రాణము గల్గు పీనుఁగై" స్వదేశ స్వభాషాభిమాన విరహితుండు ప్రాణంబుతోడి పీనుంగఁట. ఈమాట యొకటి చాలదె మనదు హృదయాలవాలంబున దేశభాషాభిమాన బీజంబును నాట? కాన నికనైన మనమున జ్ఞానమూని మనయాంధ్రభాషా పూర్వపుబాన్నత్యముం దలంచుఁడు. ఆయాదేశంబులవారు స్వదేశభాషాభిమాన భూషిత మనీషులై వారిమాతృ భాషాభివృద్ధి బొంపెనో నరింపు జతనంబులంగనుడు. మనభాషయగు తెనుగు భాష యందభిమానముఁంగలిగి దానింజదివి యభివృద్ధిఁ జేయఁగడంగుడు.

ఆంధ్రభాషాభిమానులగు చదువరులారా! నేనీ వ్యాసము నింతటితో విరమించితిని. ఈవ్యాసంబునుసారమతులు వ్రాసినఁ బలువిషయంబులు వ్రాసియుందు రోటుకుంభంబు సంద్రంబునమునిఁగియుఁ దనకొలందికిందగిన జలంబునె పొందులాగున విషయంబనల్పంబైనను బుద్ధియల్పంబగుటంజేసి వ్రాయవలసినదంతయు వ్రాయకయుండవచ్చు. వ్రాసినయల్పంబునను దప్పులు కుప్పలైయుండవచ్చును. "ప్రమాదో ధీమతామపి" యను నార్యవచనానుసారముగ ధీమంతులకేతప్పులుండుట సహజంబగుడు నాబోంట్ల మందమతికిఁ దప్పులు సకుట యొకయరిదికాదు. వానినన్నింటిని నొప్పులుగనె పరిగణించి యానందింపఁ జదువరులకు మాకెంతయు నిదీనునవేఁ బ్రార్థితులు.

క॥ వరకవిజన ప్రోవు. మురహర
సరసీజవిమానయాన సత్యాబాధా
కరవిశ్వతపృథులశైలా;
పరమకృపాకలితహృదయ భవబంధహరా.

సముద్రయానము.

మ. రా. రా. శ్రీ, మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులువారిచే వ్రాయబడినది.

నసాహసమనారుహ్య నరో భద్రాణి పశ్యతి.

అయ్యలారా? పూర్వకాలమందొకప్పుడు సకలవిషయము లయందు మహాప్రసిద్ధినిగాంచిన మనబ్రాహ్మణజాతి కాలక్రమమున నీభరత ఖండము పైకి దండెత్తివచ్చిన తురుష్క పారశీకాది దేశాధిపతుల యభియోగములచే దేశస్థితి మారుటవలన నియమముతో దమ తమ వైదికాచారములను వైదిక విద్యలను నిలుపుకొనలేక కొంతవట్టును వర్ణాశ్రమాచార వినేతలగు మంచి పరిపాలకులు లేక కొంతవట్టును స్వవర్ణోచిత వైదిక కర్మాచారణమందు వైదికవిద్యా సంపాదనమందును శిథిలాదరులైరి. పరమ వైదిక సంపత్తిగల ప్రాచీన మహాఋషుల గోత్రోత్పన్నులే నా వీరని శంకను బొడమింపనవస్థకు లోనయిరి. వీరికి దగిన రాజావలంబనము లేకపోవుటచే వీరి యుదర పోషణకు వీరే పనిచేయవలసి వచ్చుట వలన పూర్వపు వైదికనిష్ఠ కవకాశము చిక్కకుండెను. లేమి సర్వానర్థ మూలముగదా? దారిద్ర్యోపహతులైన యీ జాతివారిట్లు నానాటికి వృత్త్యంతరముల నాశ్రయించి జీవనము చేయుచు వచ్చిరి. ఇంతలో నీభారత వర్షీయుల ప్రాక్తన పుణ్యవశమున నాంగ్లేయ ప్రభువు లీదేశమును స్వాధీనము చేసికొని పరిపాలన మారంభించిన తరువాత వీరిప్రాచీన గ్రంథసామగ్రిని, వీరిబుద్ధి కుశలతను, నాగరికతను బాగుగ విమర్శించి దెలిసుకొని వీరి వర్ణాశ్రమాచారములను గూడ చక్కగ బరిపాలింపుము వానికి క్షతిరాకుండ నభయమిచ్చి పూర్వస్థితిని బాగుజేయ సమష్టి దేశమునందంతట బాఠశాలలను స్థాపించి లౌకికప్రజ్ఞా జనకమగు నాంగ్లేయవిద్యనే కాక వీరి వేదశాస్త్రాది విద్యలను గూడ వీరు మునుపటివలె నభ్యసించుట కవకాశము గలుగునట్లు జేసిరి. వీరిపై దొరతనమువారి కృపారసాయన మహార్ణవ ముత్కూలమై పొర్లి పార సంజరించి తమతొల్లిటి జీర్ణస్థితిని విడిచి ప్రతివిషయమందున నౌన్నత్యమును గాంచుచున్నారు. ఇప్పుడు వీరు దొరతనము వారిచే నత్యున్నత పదములయందు నియోగింపబడు చున్న వారయి యించుమించుగా రాజ్యధురము నంతయును వీరే నిర్వహించు చున్నారని చెప్పవచ్చును. ఈ యుద్యోగములచే వీరు సకల పురుషార్థ సంపాదకమగు నమిత్తైశ్వర్యము నార్జించుచున్నారు. ధన మూలము గదా జగత్తు. ఇట్టి గొప్ప పదవుల యందుండి దొరతనమువారిచే సన్మానింపబడుచున్న వారిని జూచి ప్రలోభితులై వీరిలో మరి కొందరు ధనవత్పుత్రులు కుశాగ్రీయ బుద్ధులునైన పిన్నవయసు వారం డ్రీ యిండియాలో నేర్పబడు విద్యలచే దృప్తినొందక యధికముగా విదేశ విద్యాభ్యాసమునం దభిలాష గలవారయి వ్యయప్రయాసముల కోర్చి, కొంతకాలము స్వదేశ స్వజన స్వగృహ పరిత్యాగ దుఃఖము ను సహించి యింగ్లాండు జర్మనీ జపాను మొదలగు దూరస్థిత పరదేశములకు నోడలనెక్కి సముద్రముగుండా బోవుచున్నారు. అచ్చట నిజప్రయోజన పరిసమాప్తిపర్యంతము నివసించి వివిధ విద్యాపారంగతులయి స్వదేశమునకు తిరిగి జనుదెంచు చున్నారు. కాని నూర్యాలోకమును జూచి సహించనేరని దివాంధములవలె పరోచ్ఛ్రాయా సహిష్ణువులయిన మనవారిలో గొందరు సముద్రయానము (1) శ్రుతిస్మృతులచే నిషేధింపబడిన దనియు (2) శిష్టాచార గర్హితమనియు (3) చండాలాన్నమును భక్షించుటచేతను విహిత కర్మాననుష్ఠానము చేతను పతితులయి జాతిభ్రంశము నొందుచున్నారనియు వీరితో సహవాసము చేసినవారు గూడ పంక్తిబాహ్యులనియును,(4) బుద్ధిపూర్వకముగా జేసినదానికి ప్రాయశ్చిత్తమే లేదనియు, నొకవేళ ప్రాయశ్చిత్తము జేసికొనినను వీరితో మునుపటివలె వ్యవహారము గలియగూడదనియు గొన్ని యాక్షేపణలం బన్నుచున్నారు. ఇట్లు ఘోషించు నీమహాజనులు కేవలము దురాగ్రహగ్రస్తులుగాని శ్రుతిస్మృతి సూత్రమర్మములను ప్రాచీన చరిత్రములను లేశము నెరింగిన వారుగారు ఈ యభినివిష్ట బుద్ధులు తాము పట్టిన కుందేటికి మూడే కాళ్ళన్నట్లు నైతర డిసులయి తమ పక్షమును సమర్థించుకొనుటకు లేనిపోని యుక్తులు బలుకుదురు.

ఇందులో శ్రుతి సముద్రయానము నెంతవట్టును నిషేధించినదో మొదట విచారింతము. భగవదారాధన రూపమగు యజ్ఞాదికర్మను విధించు వేదమెచ్చటను సముద్రయానమును నిషేధించినట్లు ప్రమాణమును గానము. ఋగ్వేదములో నొకటిరెండు స్థలములలో సముద్రయానకథ పేర్కొనబడినది. ఎట్లన "తుగ్రోహభుజ్యమశ్వినోదమేఘేరయిం నకశ్చిన్మమృవాఅవాః। తమూహధుర్నౌభిరాత్మన్వతీభిరంతరిక్ష ప్రుద్భిరపోదకాభిః॥ తిస్రఃక్షపస్త్రిరహాతివ్రజద్భిర్నాసత్యాభుజ్యమూహథుః పతంగైః। సముద్రస్యధన్వన్నార్ద్రస్య పారే త్రిభీరథైశ్శతపద్భిష్షడశ్వైః॥ అనారంభణేతదవీరయేథామనాస్థానే అగ్రభణే సముద్రే। యదశ్వినావూహథుర్భుజ్యమస్తం శతారిత్రాంనావమాతస్థివాంసం॥" (ఋగ్వేదము ప్రథమమండలము 16 సూక్తము. 3-4-5 ఋక్కులు) దీనియర్థము పూర్వ మశ్వినీదేవతల యం దత్యంతభక్తిగల తుగ్రుడను నొకరాజర్షిగలడు. దవిష్టద్వీపగతులగు శత్రువులచే నాతడు గడుబీడింపబడినవాడై వారినిజయించుటకు భుజ్యుడను తనపుత్రుని సైన్యములనిచ్చి నావలతో సముద్రములోనికి బంపెను. చాలదూరము సముద్రములో ప్రయాణముజేసినతరువాత మధ్యసముద్రమందు దైవవశమున నొక పెద్దగాలివానచే నోడలు బ్రద్దలయి యందులోనుండు వారికి జీవితసంశయముగలిగెను. అప్పుడు భు

జ్యాడనువాడాపదనుండి తొలగించుమని యశ్వినీదేవతలను స్తుతించగా వారు కరుణించి వీనిని సురక్షితముగా తమ నావలచేత మూఁడుదినములలో వానిగృహమునకు దిగఁబెట్టిరి. ఇందువల్ల నశ్వినిదేవతలయొక్క మాహాత్మ్యము భక్తవాత్సల్యము వెల్లడిచేయబడుచున్నవి. సముద్రయానముయొక్క మంచిచెడ్డలనుగూర్చి యేమియుచెప్పలేదు. కాని సముద్రయానము ప్రత్యవాయ బహుళమయిన కర్మయగుటచే నట్టినిషిద్ధకర్మనాచరించినవారిని దేవుడు కుపితుడై శిక్షించినాడనియు వీరు చేసినస్తోత్రములచే తిరిగిప్రసన్నుడై రక్షించినాడనియును దీనితాత్పర్యమని కొందరు కల్పింతురు. బాగున్నది. అట్లయితే భారతములో రాజసూయయాగమునకుముందు సహదేవుడు దక్షిణదిగ్విజయయాత్రయందు నావతో ప్రయాణముచేసి సముద్రమధ్యమందున్న ద్వీపవాసులను జయించి నిరపాయముగా నిజస్థానమును జేరినట్లు సభాపర్వాంతర్గత దిగ్విజయపర్వము ముప్పదియొకటవ యధ్యాయములోని యరువదియొకటి డెబ్బదియవ శ్లోకములచే గానవచ్చుచున్నది. (సాగరద్వీపవాసాంశ్చ నృపతీన్మ్లేచ్ఛయోనిజాన్ । నిషాదాన్పురుషాదాంశ్చ కర్ణప్రావరణానపి । ద్వీపంతామ్రాహ్వయం చైవపర్వతం రామకం తథా । తిమింగిలంచ సనృపం వశే కృత్వా మహామతిః) ఇందుకు పూర్వోక్త భిన్నతాత్పర్యకల్పకులేమి సమాధానమిత్తురు? మఱియు [illegible] సరిదొకవిధమున పరిశుద్ధిగాంచవచ్చును. సముద్రయానము పాపకర్మ యయినచో [illegible] నలనిర్వాహము [illegible] రక్షించగూడదు. అట్లుగాక [illegible] దైవకృపచే సురక్షితముగా [illegible] జేరిరి. [illegible] సముద్రయానము [illegible] త్రము నిషేధించినటు [illegible]. సముద్రయానము విదేశమునకు బోయి [illegible] నివసించువారిని భగవత్స్వరూపులగు భగవద్భక్తుల [illegible] జేయ నేరదు.

"యోమాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వంచ మయి పశ్యతి ।
తస్యాహం న ప్రణశ్యామి సచ మే న ప్రణశ్యతి"

(ఎవడన్నిటియందు నన్ను నాయందన్నిటిని చూచుచున్నాడో నేనతనికి నశింపను. నాకతడు నశింపడు) వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభః (జనమంతయు వాసుదేవస్వరూపముగా నెఱుంగుమహాత్ముడరుదు) సర్వత్రసమదర్శినామ్ (సమదృష్టిగలవారికన్నిచోట్ల నీశ్వరస్వరూపము! గానవచ్చును) సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ (ఇదియంతయు బ్రహ్మమే) నేహనానాస్తికించన (ఇచట పలుతెఱగులగాలేదు. అనగా నబ్రహ్మాత్మకవస్తువేదియు లేదనుట) మయాతతమిదం సర్వం జగదవ్యక్తమూర్తినా (ఈజగమంతయును ప్రకాశరూపుడనైన నాచేత వ్యాపించబడియున్నది) ఇత్యాదివాక్యప్రామాణ్యముచే నీవిశ్వమంతయు బ్రహ్మాత్మకమనియు నచట నబ్రహ్మాత్మకమయినది లేదనియు సర్వభూతసంఘాత మీశ్వరాత్మకమనియు భూతారాధనమే యీశ్వరారాధనమనియు బోధించబడుచున్న అద్వైతైకత్వవిజ్ఞానమే సకలవేదములకు నంతస్తాత్పర్యము. ఇదియేపరమార్థమైన వైదికమతధర్మము. నౌకాయాత్రచే విదేశమునకజని యచ్చటనివసించువాడిట్టి పరమవైదికధర్మమున కనధికారి గానేరడు. ఏతాదృశానసంధానరూపధర్మానుష్ఠానమునకు దేశకాలనియమ మక్కఱలేదు.

ఇకను సముద్రయానమునుస్మృతిశాస్త్ర మెట్లునిషేధించుచున్నదో విచారించుటప్రాప్తావసరము. మనుస్మృతిలోనపాంక్తేయులనుగా గొందరినిజెప్పివారితోఁగుల్యముగా "అగారదాహీగరదః కుండాశీ సోమవిక్రయీ సముద్రయాయీ వందీచ తైలికః కూటకారకః । ఏతాన్విగర్హితాచారా నపాంక్తేయాన్ ద్విజాధమాన్ । ద్విజాతిప్రవరో విద్వానుభయత్రవివర్జయేత్" (గృహములను దహించువాడు, విషము బెట్టిచంపువాడు, భర్తబ్రతికియుండగా జారస్త్రీగర్భమందు బుట్టినవానియన్నమును తిని జీవించువాడు, సోమలత నమ్మకొనువాడు, సముద్రయానము చేయువాడు, స్తుతిపాఠకుడు, తైలము కొఱకు నువ్వులబిండువాడు, కూటసాక్ష్యము నిచ్చువాడు, నిందితాచారులు నపాంక్తేయులు నధములు బ్రాహ్మణులు నైనవీరిని బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడు దైవపితృకర్మలయందు విడువవలయును) అని నిందించియున్నారు. ఇట్టివాడు దైవపితృకర్మలయందు విడువబడుచున్నాడు. అయితే యిచట సముద్రయాయిన్" శబ్దముకైనున్న 'ణిన్', అను తాచ్ఛీల్యప్రత్యయముచే వాణిజ్యాదిప్రవృత్తినవలంబించి కలకాలము నావలతో సముద్రయానముచేసి జీవించువాడనియర్థము. స్మృతియిట్టివాని నిషేధించుచున్నదని చెప్పవలయునుగాని [illegible] ఏమనగా బ్రాహ్మణునకు శ్రౌతస్మార్తము సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలు, నైమిత్తికకర్మలు పంచమహాయజ్ఞములు మొదలగు బహుకర్మలు నవశ్యకర్తవ్యములుగా స్మృతిశాస్త్రము విధించుచున్నది. మాటిమాటికి సముద్రయానముచే [illegible] సమును విడిచియుండి చిరకాలప్రవాసము నావలమీద చేయువానికి కర్మచక్రానుష్ఠానము మిక్కిలి యసంభవము. కావున చిరకాలము స్మృతివిహితకర్మచరణము నుల్లంఘించుటకలవాటుపడినవాని విషయములో నీస్మృతినిషేధము పట్టునని చెప్పుటయుక్తము.

ఈవిషయము [illegible] ప్రతిస్మృతులు [illegible] బాయ [illegible] గుచున్నవి. [illegible] చిరకాలముగాని సముద్రయానముచేయుట [illegible] చెప్పినట్లు గారాదు. స్మృతియేని నిషేధించుచున్నది. శ్రుతిస్మృతులకు పరస్పరవిరోధము సంభవించునప్పుడు "శ్రుతిస్మృతివిరోధేతు శ్రుతిరేవగరీయసీ। అవిరోధే సదాకార్యం స్మార్తం వైదికవత్సదా" (శ్రుతిస్మృతులకు పరస్పరవిరోధమున్నప్పుడు శ్రుతిబలీయము. విరోధములేనపుడు వైదికకర్మమువలె స్మృత్యుక్తకర్మను సదాచేయవలయును) విరోధేత్వనపేక్షంస్యా దసతిహ్యనుమానమ్. జైమిని పూర్వమీమాంసాసూత్రము. 1 అధ్యాయము, 3 పాదము, 3 సూత్రము. (దీనియర్థము. శ్రుతితో విరోధించు స్మృతి యప్రమాణమున నాదరణీయమగుచున్నది. ఎట్లన- మేడికఱ్ఱతో జేసినయూపమును స్పృశించి ఉద్గానముచేయవలయునని విధించు శ్రుతితో నాయూపమును నూతనవస్త్రముతో నాచ్ఛాదింపవలయునని చెప్పు స్మృతి విరోధించుచున్నది. గాన దీనికప్రామాణ్యాపత్తి కలుగుచున్నది) ఇత్యాదిప్రమాణవచనములచే

బలవత్తరమయినదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇదియగాక మరియొక విశేషముగలదు. బ్రాహ్మణములు, సూత్రములు, స్మృతులు మొదలగువానిచే విధింపబడిన కర్మలు మనఃపారిశుద్ధ్యము నుత్పాదించి తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠకు దోడ్పడును. తొలినుండి శరీరేంద్రియనిగ్రహపరుడై జీవపరమాత్మల యథార్థ స్వరూపమును సంబంధమును విద్యాబలముచే నెఱింగి తత్త్వానుసంధానపరుని కకించిత్కరములు ఇట్టినిష్ఠకుదగని వారికవి యుపయోగకరములు. కాబట్టి పూర్వోక్తాత్మైకత్వ విజ్ఞాన విశుద్ధున కీనిషేధము లేశముదగులదు ఇతరులవిషయమందైనను సముద్రయానము చేయునపు ములో నివసించు సమయమందు నీ స్మృత్యుక్తాచారములను నిర్వర్తింప నవకాశము లభించదని స్మృతినిషేధించుచున్నదిగాని వాడెక్కడ నున్నను యథావిధిగా నాకర్మల నాచరింప శక్తుడయ్యెనేని వానివిషయములో నిట్టి నిషేధముపట్టదు. సముద్రయానమటుండనిండు మరియొకయంశమును మనవిచేయుచున్నాను. పూర్వమొకప్పుడు "సింధుసౌవీర సౌరాష్ట్రాం స్తథాప్రత్యంతవాసినః। అంగవంగకళింగాంశ్చ గత్వాసంస్కార మర్హతి। సౌరాష్ట్రసింధుసౌవీరా నవంతీందక్షిణాపథమ్। ఏతాని బ్రాహ్మణోగత్వా పునస్సంస్కార మర్హతి।) అనువచనానుసారముగా నార్యావర్తము విడిచి బ్రాహ్మణుడు సింధు సౌవీర సౌరాష్ట్రాంగవంగకళింగాది దేశములకుజనినచో జాతిచెడునుగావున పునరుపనయనాదిసంస్కారములను జేసుకొనవలయునను విధియుపదేశమాయెనో విచారింపుడు ఇప్పుడీదేశములన్నియును సత్సజ్జాతిబ్రాహ్మణులచే నాక్రాంతములయి నివసింపబడుచున్నవి. ఎవరెవ్వరికిట్టి నట్టియాక్షేపణ నిప్పుడుజేయ శక్యముగాదే! వేయేల నిప్పుడు మనవారుకొందరు బర్మా జపానులలోనగు దేశములకు సముద్రయానముచేసి పోవుచున్నారు. వారివిషయమయి శిష్టాచార పరాయణులు లొప్పుకొనుచున్నారా లేదా. ఇట్లనే ఐరోపా ప్రస్థానముకూడ మనకొన్ని [illegible] పరిపాటికాగా పచ్చిశిష్టాచార్యపేతమగును. బ్రాహ్మణులతో నింటి నైష్ఠికవృత్తియనగా [illegible]మియుండవలయునము పిదపను పాకగణము లేనివా తగురుపనయనమందుండి స్వాధ్యాయముచదువుట, అగ్నిహోత్రపరిచర్య, భిక్షాటనము, మొదలయిన కర్మలనాచరించి యథాశాస్త్రముగా బ్రహ్మచర్యవ్రతమును ముగించి పిమ్మట గృహస్థాశ్రమమును స్వీకరించి స్వాధ్యాయ ప్రవచనము పంచమహాయజ్ఞముల నాచరించుట, శిలోంఛవృత్తులచే జీవించుట మొదలగు విధులనాచరించుట ప్రకృతమే బ్రాహ్మణాశ్రమమునకు గానము. స్వస్థలమందున్న వారాచరించుచున్నారు గనుక విదేశమునకు బోయినవారాచరించలేదురా? అందరు సమానస్థితిలోనేయున్నారని దృఢముగా జెప్పవచ్చును. ప్రాచీనులయిన పరమర్షులీ కర్మకలాపమునే యభిప్రాయముతో నేప్రయోజనమునకు గల్పించిరో యట్టియభిప్రాయము నట్టిప్రయోజనమును నానాటికి దెలుసుకొనజాలక జనులేదో విధముగా కర్మలనాచరించుటయే ప్రధానమనితలంచుచున్నారు. ఇదికేవలభ్రాంతిమూలము.

విదేశమునకు బోయినవారు చండాలాన్న భక్షణచే జాతిభ్రంశము నొందుచున్నారను విషయమును విచారింతము. ఐరోపాజాతివారిలో మనభరతఖండమందువలె వీరుబ్రాహ్మణులు వీరుబ్రాహ్మణేతరులు వీరు చండాలురను వర్ణవివేకము లేదనియును చండాలులనగా నెట్టివారో వారిలక్షణమును మనధర్మశాస్త్రములవలన బాగుగ దెలిసినచో నిట్టియాక్షేపణలకు నోరెత్తుదురా? ఐరోపాజాతివారును మనమును చరిత్రవిషయప్రారంభమునకు మునుపొక కాలమందుత్తరధ్రువమందేకమతాచారావలంబులై యేకభాషావ్యవహారులయి చిరకాలము ఐకమత్యముతో జీవించిన యార్యజనుల సంతతివారము. కాలక్రమమున నాయార్యులు సంఘజీవనమును మాని నలుగురు నలుదిక్కులకు చెదిరిరి. వారిలో పడమటిదిక్కునకు జనుదెంచినవారి సంతతివారైరోపావారు. నాటినుండి నేటివరకు వారొకజాతివారుగా నేర్పడియుండిరి. భరతఖండమునకు వచ్చినవారిలో మాత్రము కొన్ని కారణములచే నవాంతరజాతులేర్పడినవి. దేశపు శీతోష్ణస్థితిచే దేహ భాషావ్యత్యాసమేగాని పడమటియార్యసంతతిలో జాతివ్యవస్థలేదు. గావున వారిలో పంచములెట్లుందురు? చండాలలక్షణమును మనుస్మృతి యిట్లుచెప్పుచున్నది "శూద్రాదాయోగవః క్షత్తా చండాలశ్చాధమో నృణామ్" (శూద్రునిచే బ్రాహ్మణస్త్రీయందు బుట్టించబడినవాడు చండాలుడు) వీరొనర్పవలయు వ్యాపారములెవ్వియ', మనుస్మృతి 10 అధ్యాయము 51, 52, 55, 56 శ్లోకములు) చండాలశ్వపచానాంతు బహిర్గ్రామాత్ప్రతిశ్రయః। అపపాత్రాశ్చ కర్తవ్యా ధనమేషాం శ్వగర్దభమ్। వాసాంసి మృతచేలాని భిన్నభాండేషు భోజనమ్। కార్ష్ణాయసమలంకారః పరివ్రజ్యా చ నిత్యశః। దివాచరేయుః కార్యార్థం చిహ్నితా రాజశాసనైః। అబాంధవం శవం చైవ నిర్హరేయురితి స్థితిః। వధ్యాంశ్చ హన్యుస్సతతం యథాశాస్త్రం నృపాజ్ఞయా। వధ్యవాసాంసి గృహ్ణీయుశ్శయ్యాశ్చాభరణాని చ। దీనియర్థము - చండాలురు శ్వపాకులు గ్రామమునకు వెలుపల నివసింతురు. మృతులయినవారి వస్త్రములు వీరుకట్టుకొందురు. వీరుభోజన పాత్రములు లేనివారైయుండవలయును కుక్కలు గాడిదెలు వీరిసొత్తు. పండపెంకులయందు భోజనము. వీరినగలు ఇనుముతో చేయబడినవి. సర్వకాలము భ్రమణులైయుందురు. రాజశాసనములచే చిహ్నితులై పనులమీద పగటివేళ తిరుగవలయును. బంధువులులేని శవమును మోసికొనిపోవుదురు. అపరాధముచేసినవానిని రాజాజ్ఞచే వధించి వారివస్త్రములను శయ్యను నగలను తీసికొందురు.

కావునవీరిని చండాలులనదగదు. వీరుమరియొకవిధముగా హూణమ్లేచ్ఛాది శబ్దములచే వ్యవహరించబడు నొకజాతివారు. తారానాథతర్కవాచస్పతి తనబృహదభిధానములో నీవిధముగా నాశబ్దములను నిర్వచించియున్నాడు. "శ్వపాకస్తు ముమషశ్చ హూణోయవనఇత్యపి। లోకబాహ్యస్తథావాజి గవాశ్యాచారవర్జితః। మ్లేచ్ఛఃకిరాతశబరపుళిందాద్యాశ్చతద్భిదా గోమాంసఖాదకోయస్తు విరుద్ధంబహుభాషతే। సర్వాచారవిహీనశ్చ మ్లేచ్ఛయిత్యభిధీయతే। (అచా

రవిహీనుడు, గోమాంసభక్షణచేయువాడు విరుద్ధభాషణమును జేయువాడు హూణుడు మ్లేచ్ఛుడని పిలువబడుచున్నాడనియు కిరాతశబరపుళిందాదులు వీరిలో భేదములనియు యీశ్లోకములకర్థము) గోమాంసభక్షణము, విరుద్ధభాషావ్యవహారము, ఆచారహీనతయును నీయాడునుగదా మ్లేచ్ఛశబ్దాభిలాప్యులుగాజేసి వీరిని విహీనులనుగా స్మృతికర్తలైన మనయిటీవలఋషులు దలంచునట్లుజేసినవి. పూర్వకాలమందు మనయార్యజనులుగూడ గోమాంసభక్షణము నమితముగాజేయుట కలవాటుపడియుండిరని జెప్పుటకు గృహ్యసూత్రములు, పురాణములు, పాణినినిరుక్త గోఘ్నాదిశబ్దములు, మనకుముఖ్యమైన నిదర్శనములు. కాలక్రమమున మతాచార వ్యత్యాసముచే వీరుమాని వేసినారు. వారిప్పటికి విడువలేరు. ఇక విరుద్ధభాషావ్యవహార విషయమునందయితే, పూర్వమొకప్పుడు గొప్పరాజ్యమేలిన గ్రీకుజాతివారు తమభాషను మాట్లాడువారుతప్ప తక్కినజాతులవా రందరు నకిరాత (Barbarians) ప్రాయులన్నట్లు భరతఖండమందలి యార్యులు సంస్కృతభాష వ్యవహారములోనున్న కాలమందితర భాషలను మాట్లాడువారిని మ్లేచ్ఛులని (అపశబ్దములు మాట్లాడువారు) వ్యవహరించెడివా రన్నందుకు "మ్లేచ్ఛోహ వా నామ యదపశబ్దః తస్మాద్బ్రాహ్మణేనన మ్లేచ్ఛితవై నాపభాషితవై - తేఽసురా హేలయో హేలయ ఇతివదన్తః పరాబభూవుః" ఇత్యాదిశ్రుతియే ప్రమాణముగాదీసికొనవచ్చును. ఇక వారి యాచారములంటేనా భరతఖండమునందునివసించు నీహిందువులలోనే నానావిధభేద భిన్నములైనమతములు ఆచారములుండుటచే పరస్పరవిరోధములు కలిగియైకమత్యము చెడియున్నవారైనపుడు వీరికివిదేశస్థుల మతాచారములు కొంచెమైనను రుచించునా? శ్లాఘనీయములగునా? కాబట్టి దేశకాల విప్రకర్షకృతాజ్ఞానముచే నిగ్గోపావారు కేవలవిజాతీయులు నసమజాతివారు నస్పృశ్యులని భ్రమియించెదు పామరజనులుతప్ప తదితరులయిన ప్రపంచచరిత్రరహస్యాభిజ్ఞులు వారునుమనయార్యుల సంబంధులేయనితెలిసికొనుచున్నారు. ఇట్లువారియన్నమును భక్షించినమాత్రముచే దృష్టముగాసంభవించు లౌకిక హానియేమి? "సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్యయే తద్దర్శనాత్" బ్రహ్మసూత్రములు 3 అధ్యాయము. 4 పాదము 26 సూత్రము (ప్రాణముపోవు పదవాటిల్లినపుడెవ్వరిచ్చినయన్నమైననుదినవచ్చును) అట్లుపూర్వాచారము గలదనుటవలన పూర్వకాలమందు షస్తిచాక్రాయణుడను నొకఋషి దేశకరువుపెంపడి దేశాంతరమునకుబోవుచు మార్గమధ్యమందు క్షుద్బాధచే గతప్రాణుడైనీచజాతివాడైన మావటివానియొద్దనుండి కొంచమాహారమును స్వీకరించి ప్రాణమును నిలువరించుకొనెనని యుపనిషద్గాథ. ఇదిగాక మనుస్మృతి పదియవ యధ్యాయములోని 102,103,104,105,106,107,108. శ్లోకములు చూడుడు. "నవ్రతః ప్రతి గృహ్ణీయాద్బ్రాహ్మణ స్త్వనయంగతః। పవిత్రందుష్యతీ త్యేతద్ధర్మతో నోపపద్యతే నాధ్యాపనాద్యాజనా ద్వాగర్హితాద్వా ప్రతిగ్రహాత్। దోషో భవతి విప్రాణాంజ్వలనాంబు సమాహితే। జీవితాత్యయమాపన్నో యోన్నమత్తియతస్తతః। ఆకాశమివపంకేన నసపాపేన లిప్యతే। అజీగర్తస్సుతంహంతు ముపాసర్పద్బుభుక్షితః। నచాలిప్యతపాపేన క్షుత్ప్రతీకారమాచరన్। శ్వమాంసమిచ్ఛన్నార్తోఽత్తుం ధర్మాధర్మవిచక్షణః। ప్రాణానాం పరిరక్షార్థం వామదేవో నలిప్తవాన్। భరద్వాజః క్షుధార్తస్తు సపుత్రో విజనేవనే బహ్వీర్గాః ప్రతిజగ్రాహ వృథోస్తక్ష్ణో మహాతపాః। క్షుధార్తశ్చాత్తుమభ్యాగా ద్విశ్వామిత్రః శ్వజాఘనీమ్। చండాలహస్తాదాదా యధర్మాధర్మవిచక్షణః॥ క్రమముగావీటియర్థము· ఆపదనొందినబ్రాహ్మణుడు నీచునివల్లనుండియైనను తము దానమును పరిగ్రహించవచ్చును. అతనికిపాపములేదు. ఎట్లనగా పవిత్రమయిన గంగోదకము వీధికాలువనీళ్లచే దూషించబడదని శాస్త్రమర్యాద. నిందితుడైనవానికి వేదముచెప్పినను యజ్ఞముచేయించినను, వానివలన దానము పట్టినను ఆపదలోనున్న బ్రాహ్మణునికి దోషముతగులదు. ఏలననగా బ్రాహ్మణులుఅగ్నితోను ఉదకముతోను సమానులు. ప్రాణాపదనొందినబ్రాహ్మణుడెట్టివానియన్నముదిన్నను ఆకాశమునకు బురదఅంటనట్లు వానికి పాపముంటదు. అజీగర్తుడను ఋషి తనఆకలి బోగొట్టుకొనుటకు శునశ్శేపుడను తనకుమారుని చంపదగిన యజ్ఞపశువునిగా నమ్మివేసి సొమ్ముపుచ్చుకొనెను. అయినను వానికి పాపముంటలేదు. పుణ్యపాపముల బాగుగనెరింగినవాడు దేవుడను ఋషిప్రాణరక్షణార్థమై కుక్కమాంసమును భక్షించినను కిల్బిషముగలవాడుకాలేదు. తపశ్శాలియైన భరద్వాజుడు పుత్రులతో నరణ్యమందు నివసించుచు క్షుధార్తుడై వృధువను చెక్కడపుపనివానివల్లనుండి యనేకగోవులను పరిగ్రహించెను. ధర్మాధర్మ విచక్షణుడైన విశ్వామిత్రుడు చండాలహస్తమునుండి దీసికొని కుక్కచట్టను దినుటకుద్యమించెను.) ఈప్రమాణములచే నాపదలోనున్న బ్రాహ్మణుడేమిజేసినను దోషిగాడని విశదమగుచున్నది. ఇప్పటికాలపు బ్రాహ్మణులుగూడ దేశకాలస్థితి మారుటచేత తమపూర్వపు వైదికనిష్ఠను బొత్తిగావిడిచి యేదోయొకవృత్తినవలంబించి యుదరపోషణమును జేసికొనవలసినవారగుటచే నాపద్ధర్మస్థులని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును. కావున విద్యాసంపాదనార్థమయి విదేశములకుబోయి యచట స్వయముగా పాకమునొనరించికొనుట కశక్తులయి యలభ్యావకాశులయి యేమియు నెచటను గానక యన్నాతురులై పరగువారు మనభూసురకుమారవిద్యార్థు లచటివారిచ్చు నన్నమును క్రయపూర్తముజేసి యవశముగా యథారుచిగాదినుట దప్ప నింకేమిజేయగలరు. అయినను విదేశీయాన్న భక్షణజేసినవారగుటచేత వీరు ప్రాయశ్చిత్తముల కర్హులనియు ప్రాయశ్చిత్తానంతరమందు స్వజాతులలో గలియవచ్చుననియు ప్రాచీనఋషులు స్మృతులలో వ్రాసియున్నారు. అట్లువ్రాసినవారిలో మన్వాదులతో దుల్యమయిన ప్రామాణ్యము నాప్తతమత్వము గలవాడు కల్పసూత్రకారుడు వేదార్థరహస్య పారావార పారదృశ్వుడునగు బోధాయనఋషి యిట్లువ్రాయుచున్నాడు· "అథపతనీయాని, 1. సముద్రసంయానమ్. 2. బ్రహ్మస్వన్యాసాపహరణమ్. 3.

భూమ్యనృతమ్. 4. సర్వపణ్యైర్వ్యవహరణమ్ 5. శూద్రసేవనమ్. 6. శూద్రాఽభిజననమ్. 7. తదపత్యంచ, ఏషామన్యతమం కృత్వా—చతుర్థకాలామిత భోజినస్స్యురపోఽభ్యవేయుస్సవనానుకల్పం। స్థానాసనాభ్యాం విహరంతఏతే త్రిభిర్వర్షైస్తదపఘ్నంతి పాపమితి॥ దీనియర్థము. ఇక జాతిని చెడగొట్టు పాపములెవ్వియనగా 1. సముద్రముమీద ప్రయాణము జేయుట. 2. బ్రాహ్మణుడు దాచిపెట్టిన సొమ్మును హరించుట. 3 భూమినిగురించి యనృతమాడుట 4. నిషిద్ధానిషిద్ధవిచక్షణ లేకుండ సర్వద్రవ్యములతో వర్తకముచేయుట. 5. శూద్రునికొలువుచేయుట. 6 శూద్రజాతిస్త్రీయందు పుత్రునిబుట్టించుట. 7. తానుశూద్రునికిబుట్టుట. ఈపాతకములలో దేనినైన జేసినవాడు చతుర్థకాలమందు (నాలుగుమార్లుతినుట కలవాటుపడినవాడు ఒండటిమూడుభోజనములను మాని నాల్గవభోజనకాలమందు) మితాహారమును దినుచు మూడుకాలములయందు స్నానముచేయుచు కొంతసేపుకూర్చున్నవాడై కొంతసేపునిలువబడినవాడై కాలముగడపుచు నిట్లు మూడుసంవత్సరములుచేసినయెడల నాపాపమునశించును. ఇట్లుచేయనేరని పక్షమందీనిగుర వ్రాయబడిన పదునొకండు కృచ్ఛ్రములనైన జేయవలయునని పూర్వోక్తప్రాయశ్చిత్తమునకు ప్రతినిధిగా విధించబడినది.

"1. పద్మోదుంబరబిల్వైశ్చ కుశాశ్వత్థపలాశయోః ।
ఏతేషా ముదకంపీత్వా పర్ణకృచ్ఛ్రోంత దుచ్యతే॥
2 పంచగవ్యంచగోక్షీర దధిమూత్రశకృద్ఘృతం ।
జగ్ధ్వాపరేహ్న్యుపవసేద్దేవసాంతపనోవిధిః ॥
3 పృథక్సాంతపనైర్ద్రవ్యైః షడహస్సోపవాసకః । .
సప్తాహేనతు కృచ్ఛ్రోయం మహాసాంతపనం స్మృతః॥
4 త్ర్యహంసాయంత్ర్యహంప్రాతస్త్ర్యహంభుంక్తేత్వయాచితం
త్ర్యహంపరంచనాశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యో విధిస్స్మృతః॥
5. సాయంతుద్వాదశగ్రాసాః ప్రాతః పంచదశస్మృతాః ।
అయాచితే చతుర్వింశః పరేహ్న్యనశనంస్మృతం॥
6, కుక్కుటాండప్రమాణంస్యాద్యావద్వాస్య ముఖంవిశేత్ ।
ఏతద్గ్రాసం విజానీయాచ్ఛుద్ధ్యర్థం కాయశోధనం ।
7. త్ర్యహముష్ణం పిబేదాపస్త్ర్యహముష్ణం పిబేత్పయః
త్ర్యహముష్ణం ఘృతంపీత్వావాయుభక్షో దినత్రయం.
8 షట్పలాని పిబేదాపస్త్రిపలంతు పిబేత్పయః ।
పలమేకంతువైసర్పిస్తప్తకృచ్ఛ్రం విధీయతే ॥
9. దధ్నాచత్రిదినం భుంక్తే త్ర్యహంభుంక్తేచసర్పిషా ।
క్షీరేణత్రిదినం భుంక్తే వాయుభక్షోదినత్రయమ్.
10. త్రిపలం దధిక్షీరేణ పలమేకంతుసర్పిషా ।
ఏతదేవవ్రతంపుణ్యం వైదికం కృచ్ఛ్రముచ్యతే॥
11. ఏకభుక్తేన నక్తేన తథైవాయాచితేనచ ।
ఉపవాసేన చైకేనపాదకృచ్ఛ్రః ప్రకీర్తితః॥

ఈరీతిగా నొకసంవత్సరమునకు ముప్పది ప్రాజాపత్యములు మూడుచాంద్రాయణములు చొప్పున మూడుసంవత్సరములకు తొంబది ప్రాజాపత్యములు తొమ్మిది చాంద్రాయణములు ప్రాయశ్చిత్తముగా విధించబడినవి. కాని పరమకారుణికుడైన యాబోధాయన మునిపుంగవుడు దేహపాటవహీనులు నన్నగతప్రాణులునైన యీకాలపుమనుజులు విధించబడిన యీకర్మలలో నొక్కటియైనను యథాశాస్త్రముగా నిర్వహించజాలనపుడు వీటినన్నిటి నెట్లు నర్వశక్తులని యూహించి యీప్రాయశ్చిత్తముల కనుకల్పముగా గోదానమును విధించి యున్నాడు. ఎట్లన "ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ ధేనుం దద్యాత్ప్రయత్నవాన్। ధేనోరభావేదాతవ్యం తుల్యంమూల్యం నసంశయః। ధేనుః పంచభిరాఢ్యానాం మధ్యానాంత్రిపురాణికా। కార్షాపణైకమూల్యాహి దరిద్రాణాం ప్రకీర్తితా" దీనియర్థము (పూర్వోక్తములయిన ప్రాజాపత్య చాంద్రాయణాదివ్రతముల నాచరింప నశక్తుడైనవాడు పాలనిచ్చుగోవు నొకదానిని దానమివ్వవలయును. అంతకు నశక్తుడైనవాడు ధేనుమూల్యముతో తుల్యమయిన ద్రవ్యమునైన నివ్వవలయును. ధనవంతులు ధేనుమూల్యముగా నైదువరహాలు నిచ్చుకొనవలయును. మధ్యమజీవనులు మూడుపురాణములను (పురాణమనగా కనబడిగవ్వల విలువగలనాణెము) దరిద్రులొక కార్షాపణము నివ్వవలయును. (కార్షాపణమానము. ముప్పదిరెండు గురివెందగింజల యెత్తుగల స్వర్ణము పణము పదియారుపణము లొక కార్షాపణము) "అనాదిష్టేషు పాపేషు శుద్ధిశ్చాంద్రాయణేనతు" అనియాజ్ఞవల్క్యుద్యను శాసనమువలన నన్నిటికంటె చాంద్రాయణ వ్రతము విశేషముగా పాపశోధకము గావున పూర్వోక్తప్రకారమున నొకయేటికి మూడుచాంద్రాయణములచొప్పున మూడేండ్లకు తొమ్మిది చాంద్రాయణములనైన జేయవలయును. దానియందుగూడ నసమర్థుడు ప్రతిచాంద్రాయణమునకు యేడున్నర గోదానముల చొప్పున తొమ్మిది చాంద్రాయణవ్రతములకు ప్రత్యామ్నాయభూతములయిన అరువదియేడున్నర గోదానముల జేయవలయును. దానియందు నసమర్థుడైనవాడు యెనబది నాలుగు రూపాయిలారణాలను నిష్క్రయముగా నివ్వవలయునని విధి. ఇదియే ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానాశక్తులయినవారి కందరికి సుకరమయిన ప్రాయశ్చిత్తము. ఇదిగాక మరియొకవిశేషము. "షోడశాన్ప్రదావేయ ప్రాణాయామస్తుమానసాత్। ప్రాణాయామసహస్రంతు పాతకానాం విశోధకః" అనియాజ్ఞవల్క్యుడు."

"సర్వేషా మేవపాపానాం సంకరే సముపస్థితే ॥ దశసాహస్రమభ్యస్తా గాయత్రీశోధనీపరా ॥ అనిఅత్రి। రోగవాన్పాపవాంశ్చైవ రుద్రంజప్త్వాజితేంద్రియః। రోగాత్పాపాద్వినిర్ముక్తోహ్యతులం సుఖమశ్నుతే అనిశాతాతపుడు। రహసికృతానాం మహాపాతకానామపి శతరుద్రీయం ప్రాయశ్చిత్తమితిశంఖః। ఇత్యాదివచనశతప్రామాణ్యముచే దీర్ఘకాలకాయక్లేశాది సాధ్యములయిన పూర్వోక్తప్రాజాపత్యాది ప్రాయశ్చిత్తకర్మలజేయజాలనివాడు మీదనుపన్యసింపబడిన ప్రాణాయామగాయత్రీ సహస్రజప శతరుద్రీయావర్తన పుణ్యతీర్థ నిషేవణాదులచే సర్వపాపములను తొలగించుకొనగలడని సర్వఋషిసమ్మతము.

బుద్ధిపూర్వకముగా జేసినపాపమునకు ప్రాయశ్చిత్తమే లేదని మతభాందసులు జేయునాక్షేపణమునకు సమాధానము.

“అకామతః కృతేపాపె ప్రాయశ్చిత్తం విదుర్బుధాః ॥ కామకారం కృతేప్యాహురేకే శ్రుతినిదర్శనాత్ । అకామతః కృతం పాపం వేదాభ్యాసేన శుధ్యతి । కామతస్తు కృతంపాపం ప్రాయశ్చిత్తైః పృథగ్విధైః ” మను॥అధ్యా ॥ 45-46శ్లోకములు (అనిచ్ఛ)తో జేసినపాపము ప్రాయశ్చిత్తముచే శుద్ధినొందును. బుద్ధిపూర్వకముగా జేసిన పాపములకుకూడ గొందరాచార్యులట్టి మూలశ్రుతికొనవచ్చుటవలన ప్రాయశ్చిత్తమును విధించియున్నారు అజ్ఞానకృతపాపమునకు విధింపబడిన ప్రాయశ్చిత్తముకంటె జ్ఞానకృతమయిన పాపమునకు ప్రాయశ్చిత్తమెక్కువ కఠినముగా నుండునని మనుస్మృతివ్యాఖ్యతయగు కుల్లూకభట్టుని వివరణము. ఇంకను మూలశ్రుతియేమనగా ఇంద్రోయతీన్సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛత్ । తమశ్లీలావాగేత్యావదత్ - సప్రజాపతి ముపాధావత్ తస్మాత్తముపహవ్యం ప్రాయచ్ఛత్ ఇంద్రుడు తొల్లి బుద్ధిపూర్వకముగా గొందరిఋషులను తుక్కులచే దిని[illegible]గా తెరసుగతి[illegible] యును నివారించుకొనుటకు బ్రహ్మ[illegible]యుప దేశించిన యుపహవమను ప్రాయశ్చిత్తకర్మ నుజేసికొని పాపవిముక్తిగాంచెనని తాత్పర్యము.

దీనిచే బుద్ధిపూర్వకముగానొనర్చిన పాపకముకూడ ప్రాయశ్చిత్తముచే నివారింపబడుచున్నదని తేలినది.

సముద్రయానము పాతిత్యమునాపాదించు కర్మలలో నొకటిగా బరిగణింపబడు[illegible] నిప్పుడాచరించినవారితో [illegible]భోజనము నొనరించువారికి దోషమున్నదా లేదాయను సంగతి యిక మనకు విచారణీయము.

ఇందుకు ధర్మసింధువు తృతీయపరిచ్ఛేదము. పూర్వభాగము. “కలియుగే బ్రహ్మహంత్రాదే రేవాసంవ్యవహార్యత్వరూపం పాతిత్యం। తత్సంసర్గిణస్తు నరకహేతు దోషసత్వేపి పాతిత్యంనాస్తి సంసర్గదోషః పాపేష్వితి కలివర్జ్యేషువచనాత్ కృతేసంభాష్యపతతి త్రేతాయాం స్పర్శనేనతు । ద్వాపరేత్వన్నమాదాయ కలౌపతతి కర్మణా । బ్రహ్మహననాది కర్మణైవ పాతిత్యం నసంసర్గమాత్రేణేతి తదర్థాః”-

మనుస్మృతి 11 అధ్యాయము 180 శ్లోకము, సంవత్సరేణ పతతి పతితేనసహాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాన్నతు యానాసనాశనాత్.

స్మృతికౌముది. “సంసర్గదోషః నైవస్యాన్మహాపాతకినః కలౌ। ఇత్యాద్యనేక ధర్మశాస్త్రవచనములచే కలియుగమందు పతితులతో భోజనాదికము సల్పినవారికంతమాత్రము దోషములేదనియు పీరు పంక్తిపావనులుగారనియు స్పష్టమగుచున్నది.

కావున విద్యావంతులైన సార్థకులయి విదేశముల కరిగిన బ్రాహ్మణకుమారులనిమిత్తమయి మనవారికి భూసురోత్తములు కరుణించి శాస్త్రోక్తమయిన ప్రాయశ్చిత్తములను లఘుప్రకారముగా గావించి వారివారి కులములలో గలుపుకొనుటకు సమ్మతింతురేని మన్నించుచున్నారు. భావి భారతీయాభ్యుదయమునకు ఆధారభూతులగు వీరిట్టు నిరుత్సాహులగుచో వారేమి లాభముగాంతురు. దేశస్థుల విద్యాధిక్యతచేతనే దేశోన్నత్యము సిద్ధించును.

సత్కళత్రము.

శ్రీమతి, మేడపల్లి - శ్రీనివాసమ్మగారిచే వ్రాయబడినది.

నగృహం గృహమిత్యాహుర్గృహిణీ గృహముచ్యతే.

సకలజంతువులు ప్రాణవాయువు నాశ్రయించి యెట్లుబ్రతుకుచున్నవో అట్లనే నాలుగాశ్రమములు గృహస్థాశ్రమము నాశ్రయించి జీవించుచున్నవి. ఏకారణముచే మూడాశ్రమములు ప్రతిదినము జ్ఞానదానముచేతను నన్నదానముచేతను గృహస్థునిచే జీవింపజేయబడుచున్నవో అందువలన గృహస్థాశ్రమము గొప్పది. గృహశబ్దమునకు భార్యయర్థము “జాయాభర్త్రాత్మం యశస్త్వాఽగౌ” (జాయాపూర్వకముగాన ఋతమేజాయవు, కీర్తికారణము గావునత్యాగమేయశస్సు) అని కార్యకారణముల కభేదోపచారముచేసినట్లు యిల్లుభార్యామూలము గావున యింటికికూడ గృహశబ్దవ్యవహారము గలుగుచున్నది. గృహస్థాశ్రమము కళత్రప్రధానమయినది, హిందూధర్మశాస్త్రప్రకారము మనజాతి చారిత్రములందు వివాహవిధినియమము భర్తృభార్యాసంబంధము మొదలయిన కట్టుబాటులు మరియే యితరజాతియందునున్నట్టు దలచను. మనుస్మృతి ప్రథమాధ్యాయములో ముప్పదిరెండవశ్లోకము. ద్విధాకృత్వాత్మనోదేహ మర్ధేన పురుషోఽభవత్। అర్ధేన నారీతస్యాంస విరాజ మసృజత్ప్రభుః. తొల్లిభూతసర్గోన్ముఖుడగు బ్రహ్మతనశరీరమును రెండుభాగములుగాజేసి యొకభాగముచె బురుషుని యొకభాగముచే స్త్రీనిసృజించెను. ఆస్త్రీయందు విరాట్సంజ్ఞగల పురుషుని సృజించెను. భాగవత తృతీయస్కంధము ద్వాదశాధ్యాయములో నేబదిరెండవశ్లోకము. “కస్యరూపము భూద్ద్వేధాయత్కాయమభిచక్షతె । తాభ్యాం రూపవిభాగాభ్యాం మిథునంసమపద్యత. బ్రహ్మయొక్క రూపము రెండుప్రకారము లాయెను. ఆరెం

డింటిచే మిసురమనగా స్త్రీపురుషులయిరి. “విప్రాః ప్రాహుస్తథాచైతద్యో భర్తా సా స్మృతాంగనా” భర్తయే భార్యయని పండితులు వచించుచున్నారు. ఈప్రమాణములచే స్త్రీపురుషులకు సకలవిషయములందు తుల్యాధికారము సామ్యమును సిద్ధించుచున్నవి. రెండుభాగములుగా విభక్తమయిన యొకవస్తువుయొక్క భాగద్వయము గుణము ధర్మము యోగ్యత మొదలగువానియందు తుల్యముగా నుండక తీరదుగదా.

“దాంపత్యం కర్మాణి కర్తవ్యాని, ప్రజాశ్చోత్పాదయితవ్యాః,” “ధర్మార్థకామేషు నాతిచరితవ్యా” మనమిరువురము కర్మలనొనర్చవలయును, సంతానమును బడయవలయును, ధర్మార్థకామములయందు భార్యభర్తచే నుల్లంఘింపబడదగినది కాదు.” ఇందువలన పురుషుడు తానొకడు నొనర్చగల శ్రౌతస్మార్తకర్మలయందు సకలపురుషార్థసాధనమందను భార్యముఖ్యమయిన సహాయభూతురాలనియు కర్మఫలభోక్త్రియనియు స్పష్టమగుచున్నది. మనపూర్వ లిఖితవిషయమందు లేకపోయినను కర్మలయందు స్త్రీకిచ్చిన స్వాతంత్ర్యము నప్పటికి నిప్పటికి ననువర్తించుచున్నవి. అందువలననే భార్యకు “పత్ని” యనిపేరు. ఈశబ్దము పురుషుడు దానొనర్చు యజ్ఞములఫలము ననుభవించునదియని యర్థమందురూఢము, పురుషునితో నామెకూడ ధర్మము నాచరించునది గావున సహధర్మచారిణియని పిలువబడుచున్నది. విదేశీయజాతులలో సాంఘికనియమములుగాని యిట్టి మతవ్యవస్థతో జేరిన నియమములుగాని లేకుండుటచేసి వివాహబంధమంత దృఢముగా నుండదని తలంచెదను. అట్లుగాక మనహిందువులలోను ముఖ్యముగా ద్విజాతిలో వివాహసంబంధ మవిమోచ్యము. పూర్వోదాహృతయుక్తులవలన స్త్రీలకు పురుషులకువలె కర్మలయందు విద్యయందు మరియు నితరములగువాటియందును తుల్యమయిన యధికారమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇందుకు మనప్రాచీనగ్రంథములే సాక్ష్యము. ఇట్లు కుటుంబమునకు స్త్రీ ముఖ్యురాలని రూఢియైనది.

పురుషునికిభారము తగులకుండ దాను జేయుదగిన గృహకృత్యములను జక్కగ నిర్వర్తించుచు భర్తృచిత్తానువర్తినియై యత్తమామలయందు మగనిసంబంధులయందును యథాయోగ్యమయిన పూజ్యభావము నెరపుచు సుశీలైకనిరతయై తనకుగలదానితో దృప్తినొంది కాలముగడుపుట సామాన్యముగా సత్కళత్ర మనిపించికొనును. భర్తవైద్యుని యెన్నుకొనుచు నెల్లప్పుడు నాతని హితాచరణమునందాసక్తురాలై యుండవలయును. గృహమును గృహోపకరణములను నిర్మలముగా నుంచుట, గురువులు, భృత్యవర్గము, నాడుబిడ్డలు వారియనుబంధులు మొదలగువారియందు యథోచితగౌరవమును జూపుట, దుష్టవర్తనులగు నాడువాండ్రతో గలియకుండుట, అతివ్యయముగాని యపవ్యయముగాని జేయుచున్నప్పుడు భర్తను బలవనిర్బంధ్యము దు బోధించుట, బంధుగృహములయందు దేవాలయములందు జరుగునుత్సవాదులకొరకు నియాజ్ఞబడసియే పోవుట, భర్తనిద్రించిన పిదప బండుకొనివరువాత లేచుట, వంటయింటిని పరిశుభ్రముగాను దర్శనీయముగాను నుంచుట, వల్లభుడొకవేళ కుపితుడై తననొక్కమాటనినను దానిని మనస్సునందుంచుకొనకుండుట మొదలగునవి స్త్రీని సత్కళత్ర వ్యవహారమునకు బాత్రురాలినుగా నొనర్చు విశేషలక్షణములు. మగని యనుమతిపయి వ్రతాదులసల్పవలయును. కాంతుని ప్రియాప్రియములు తనప్రియాప్రియములుగా నెంచవలయును. అయనకు దెలియజేయక యెవ్వరికేమియు నివ్వగూడదు. రోగార్తుడైనప్పుడు పరదేశమున కేగినపుడు తైలాభ్యంగనము కేశసంస్కారము వర్జించవలయును. ఇట్టి సద్వృత్తముగల సాధ్వీమణులుండు గృహము సకలసంపన్నిలయము సర్వమంగళావాసమని నమ్మెదు.

ఈరీతిగా సత్కళత్రమునకుండవలసిన సామాన్యవిశేషలక్షణముల జెప్పి యిక యీమె గృహమునందుండి నిర్వహించవలసిన పనులను జెప్పుచున్నాను. గృహస్వామినియై చేయవలసినపనులు పురుషుడు దనశక్తికొలది సంపాదించు విత్తము నీమెచేతిలో నిడినపుడు రాబడికితగిన వ్యయము జేయ బ్రయత్నించుటయేగాక యందులో బ్రతిమాసమును కొంచమయినను మిగుల్చుటకు శ్రద్ధబూనవలయును. సంవత్సరముపొడవున తాముపయోగించుతిండి సామానులను కాలము ఖరీదు చౌకమారుగా సంగ్రహించవలయును. ప్రతిమాసమునకు గావలసినవానిని మాసాదియందే స్వీకరించవలయును. ఇంటిలోనుండు ధాన్యము మొదలగు నిలువవస్తువులు రద్దుగాకుండ జాగ్రత్తతో గాపాడవలయును. ఇంతియగాక మగడింటికి దెచ్చు నితరపదార్థములను గూడ దక్షతతో గాపాడి నియతకాలమునకు చాలునట్లు మితముగా వ్యయపరచవలయును. విశేషధనవతియయినచో భృత్యులచే బనిపాటులు జేయించునపుడు వారపహరించకుండ వద్దనుండి జాగరూకతతో గనిపెట్టవలయును వేవరాలు స్వయముగా జేసికొనును. అంతియగాని యలసతజూపిన యెడల కార్యములు చెడును. సంసారమునకు మోసమువాటిల్లును. దాసీలకు దాసులకు దావ్వవలసిన జీతముల మాసప్రారంభమునందె తప్పక యివ్వవలయును. లేనియెడల వారు పనులయందు విరాగమును జూపుదురు.

ఇక యీమె తల్లియయి చేయవలసిన పనులవిచారింపగా నీమాతృత్వము గృహస్వామినీత్వముకంటె నెక్కువబాధ్యతగల పదవిగా గానవచ్చుచున్నది. స్త్రీ తానంతర్వత్ని యయినదిమొదలు గర్భస్థశిశువునకు తనకును రోగముపుట్టించు నాహారమును బొత్తిగామాని యారోగ్యకరము పుష్టివర్ధకమునైన యాహారము దినవలయును. తాను నీరసించికొనియున్నదని తనవారందరు గారాబముతో జూచి యింటిలో పనులనేమియు ముట్టుకొననివ్వక సుఖముగా నొకచోటనుండమందురు. ఇదిచాలతప్పు. వారిమాటల పాటించకతనశరీరమునకు నుచితమయిన వ్యాయామము గలుగునట్లు యింటిపనులు సాగించవలయును. ఇది సుఖప్రసూతికి గారణము. తరువాత పుట్టినపిల్లలను పెంచి పెద్దవాండ్రనుచేయుటలో నధికప్రయాసమునప్రమత్తతను సహిష్ణుతనుగలిగియుండవలయును. పిల్లలకువచ్చు చిన్నజబ్బులకుతగిన చికిత్సలను నేర్చియుండవలయును. తరుచుగా శిశువులు తండ్రితో కంటె తల్లితో సన్నిహితతరమయిన యనుబంధము గలవారయి, యెక్కువ

కాలమును తల్లితోనే గడుపుదురు. గావున వారుత్పిల్లాడుట కొట్లాడుట మాటిమాటికి నిర్నిమిత్తముగా గినియుట మొదలగు పరుషవచనపు చేష్టల కలవాటుపడకుండ చిన్ననాటనుండి మంచిత్రోవలో నడచుట కభ్యాసపడునట్లు బుదుబుగరపుచు శిక్షించుచుండవలయును. తిర్యగ్జంతువులు తండ్రియొక్క గుణములను మనుష్యులు తల్లియొక్క గుణము నెక్కువగా గలిగియుందురు గావున తల్లి యెట్టి సుగుణసంపద గలదియగునో పిల్లలునట్టిగుణము గలవారగుదురు. బడికిబోవు కుర్రవాండ్రను తల్లితానుస్వయముగా పాఠములు జదివించుచు వారివిద్యాభివృద్ధికి వశమయినంతశ్రద్ధను దీసికొనవలయును. పైనుపన్యసించిన ప్రకారము సర్వవిధములచే గుణవతియనిపించుకొను భార్యయె భాగ్య. ఇట్టిగుణవిశిష్టయయిన కలత్రమును గలిగియుండు పురుషునిభాగ్యము నిర్వచనీయము. స్నిగ్ధంభవత్యమృతకల్పం మహో కలత్రం హాలాహలం విషమివాపగుణం తదేవ (భర్తయందు స్నేహముగలభార్య అమృతముతో సమానము. గుణహీనురాలయ్యెనేని కాలకూటవిషముతో దుల్యము) అనిగదా శాస్త్రము. «సంతుష్టో భార్యయా భర్తా భర్త్రా భార్యా తథైవచ। యస్మిన్నేవకులేనిత్యం కల్యాణంతత్రవైధ్రువమ్. (ఏ కులమందైతే భార్యచే భర్తయు, భర్తచే భార్యయు పరస్పరముసంతోషమునొందుచుజీవింతురో ఆకులమందు తప్పక సర్వశుభములు ప్రాప్తించును) అని మనువుగూడజెప్పియున్నాడు. ఇట్టిదాంపత్యసుఖజనకమయిన సత్కలత్రమునుగుఱించి మహాకవియగుభవభూతి «అద్వైతం సుఖదుఃఖయోరనుగుణం సర్వాస్వవస్థాసుయద్విశ్రామో హృదయస్య యత్రజరసా యస్మిన్నహార్యోరసః। కాలేనావరణాత్యయాత్పరిణతే యత్స్నేహసారేస్థితం భద్రంతస్య సుమానుషస్య కథమప్యేకంహితత్ప్రాప్యతే» అనినుడివియున్నాడు.

సద్భార్యయనునది పురుషునికి సర్వవిధ బంధుప్రతినిధి. లంకాప్రవాసనమయములో రామవిరహముచే గృశించుచున్నసీత వాయుపుత్రునితో జెప్పినమాటను విచారించు డెట్లున్నదో «నచాస్యమాతా నపితా నచాన్యః స్నేహాద్విశిష్టోస్తి మయా సమో వా» (రామునియందు నాకన్న స్నేహముతో సమానముగు స్నేహముగలవారుగాని అంతకంటె నధిక స్నేహము గలవారుగాని యతని తలిదండ్రులైనగారు. ఇకమరెవ్వరుగారు) దశరథుడు కౌసల్యవిషయములో నిట్లుచెప్పియున్నాడు. «యదాయదాహి కౌసల్యా దాసీవచ్చసఖీవచ। భార్యావద్భగినీవచ్చ మాతృవచ్చోపతిష్ఠతి,» (పరిచర్యచేయునెడ దాసీవలె, ద్యూతక్రీడాదులయందు సఖివలె, ధర్మాచరణమందు భార్యవలె, ఇంకొకభార్యను పెండ్లియాడునపుడు సోదరివలె శరీరపోషణాదివిషయమునందు తల్లివలె నన్ను సేవించుచున్నది.) ఈవాక్యములచే దలిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు, అక్కచెల్లెండ్రు, మిగిలినబంధువులు మొదలైన వారికంటె సాధ్వియగు భార్య పురుషునియందెక్కువస్నేహము, ప్రీతివిశ్రంభము గలిగియుండునని స్పష్టమగుచున్నది. గృహమేధికి లోకమునందు భార్యయొక్క సద్గుణసంపదకంటె నెక్కువప్రీతికరమైన దింకొకటిలేదు. ఇందుకుదాహరణముగా దండివిరచితమైన దశకుమారచరితమునుండి యొకచిన్న కథ నిచటనుదాహరించుచున్నాను. ఆగ్రంథమందొకడు «కింగృహిణః ప్రియహితాయ» (గృహస్థునకు ప్రియముకొఱకు హితముకొఱకు నేదియగుచున్నది)అనియడుగగా మరియొకడు «దారగుణాః» (భార్యయొక్క గుణములు) అనియుత్తరమిచ్చినాడు. అక్కథయెట్లనిన, ద్రవిడదేశమందు కాంచియనుపట్టణముకలదు. అందుధనవంతుడగు శక్తికుమారుడనునొక బేహారి గలడు. వాడుసుమారు యిరువదివత్సరముల ప్రాయముగలవాడైనపుడిట్లు చింతించెను. భార్యలేనివానికివలె సద్భార్యలేనివానికిని సౌఖ్యములేదు. సత్కలత్రము నెట్లుసంపాదించవలెనని తలంచి కుంచెడుధాన్యముమూటగట్టికొని జ్యోతిష్కుని వేషముతో దేశాటనము జేయనారంభించెను. కనపడిన ప్రతికన్యక నీకుంచెడుధాన్యముతో నాకుసంపన్నమయిన భోజనమమర్చగలవాయని యడుగగా నామె నాచేతగాదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచుండెను. ఇట్లుకొంతకాలము దేశములవెంబడి తిరిగితిరిగి కొనకు కావేరీతీరమునకువచ్చి యచటనొక గ్రామమందున్న వైశ్యకన్యక నట్లనే ప్రశ్నించెను.

అందుకామె వల్లెయని యాధాన్యమును బుచ్చుకొని యాతని గొంతవడి విశ్రమించుమని చెప్పెను. ఇంతలోనామె యావడ్లనెండలో నిడి దంపితీసినయూకనమ్మి పాకభాండములను వంటచెరుకును దెప్పించెను. వంటకాగా నార్పినబొగ్గుల నగసాలివాండ్రకు విక్రయించి నెయ్యి, పెరుగు, కూరమొదలగు వ్యంజనముల సంపాదించి వాటితో నతనికి షడ్రసోపేతమయిన భోజనము నమర్చిపెట్టెను. అందుపైనతడామెచాతుర్యమునకు బుద్ధికుశలతకు నచ్చెరువంది సంతుష్టుడై యామెను బెండ్లాడి తనయాస్తిని తనకుటుంబజనము నామెయధీనముజేసి సుఖముగానుండె. కావునగృహస్థునకు స్వకళత్రముయొక్క గుణసంపదకంటె నధికమయిన హృదయోల్లాస కారణము మరేదియులేదు. రథగమన మేకచక్రముతో సిద్ధింపనట్లొక పురుషునిచేగాని యొకస్త్రీచేగాని గృహపరిపాలనము నిర్వహించబడదు. ఆడుదానిచేత నర్థము మగవానిచేత బిడ్డయు నభివృద్ధినిగాంచరను లోకోక్తియున్నను తెలివిగలయాడుది ద్రవ్యముగాపాడ గలిగినట్లు మగవాడెంతసహాయసంపన్నుడైనను మాతృహీనశిశువుల దల్లిలేదనులోపము తట్టకుండ బోషింపనేరడను నంశము మనమందరమెఱింగినదే. «పితుర్దశగుణం మాతా» (తల్లి, దండ్రికంటె పదింతలు హెచ్చు)అనిగదా శాస్త్రము.

వస్తుస్థితియిట్లుండ వలసియుండగా విద్యాహీనతచేతనో సహజమగు బుద్ధిమాంద్యముచేతనో మనలో గొందరమ్మలు పైనుపన్యసించబడిన కలత్రలక్షణముల కనభ్యంతరులై యున్నట్లు గన్పట్టుచున్నారు. ఇందుకుపురుషులే పూచీదారులని నిశ్చయించుడు. «యాతియంతుః ప్రమాదేనగజో వ్యాళత్వ వాచ్యతామ్,» (మావటీని ప్రమాదముచే గజము దుష్టమయినదనిపించుకొనుచున్నది) అన్నట్లు నడిపించుపురుషుడు వివేకి, ఋజుమార్గవర్తి దక్షుడునుగానిచో నిట్టిస్థితి యబలలకు దటస్థించుట నిశ్చయము. «స్త్రీణాంహి సాహచర్యాద్భవంతిచేతాంసిభర్తృసదృశాని। మధురాపిహి మూర్ఛయతే విషవిటపిసమాశ్రితావల్లీ» (మంచితీగలయినను విషవృక్షమును జుట్టికొని చెడినట్లు [illegible]

Shri Rao Sir Venkata Svetachalapati Ranga Rao Bahadur.
Maharaja of Bobbili

శ్రీరావు సర్ వెంకటశ్వేతచలపతి రంగారావు బహదూర్.
బొబ్బిలి మహారాజు.

Shri Rao Venkata Kumara Mahipati Surya Rao Bahadur.
Raja of Pithapuram.

శ్రీరాజా రావు వేంకట మహీపతి సూర్యారావు బహదూర్.
పిఠాపురం రాజు.

Shri Maharaja Sir Velugoti Shri Rajagopala Krishna Yachendra Bahadur. Maharaja of Venkatagiri.

శ్రీ వెంకటగిరి మహారాజు.

Maharaja of Vizianagaram. విజయనగరం మహారాజు.

సర్ మదనసింగ్ బహదూరు. కిషెంగర్ మహారాజు.

H. H. Sir Madan Singh Bahadur.
Maharaja of Kishengarh.

H. H. Maharaja of Datia. దతియా మహారాజు.

Rajah of Sawantwadi. సావంతవాడి రాజా.

Nawab Bahadur of Murshidabad. మూర్షిడాబాదునవాబు.

Rajah of Jamkhandi. జంఖాండీ రాజా.

Nawab of Janjira. జంజీర నవాబు

Rajah of Mudhol. ముధోలు రాజా.

Rajah of Akkalkot. అక్కలకోట రాజా,

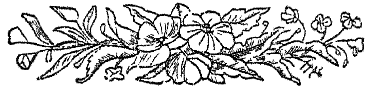

Senior Branch of Mirja. మీరజ్ జ్యేష్ఠశాఖ.

Miraj Junior Branch. మీరజ్ కనిష్ఠశాఖ.

గావున స్త్రీలయినను గూడ భర్తయున్నతో సమానధర్మములు కలది యగును.) అనువచనానుసారముగా నవినాభావ సంబంధముచే గొన్నాళ్లకు పురుషచిత్త సాదృశ్యము స్త్రీచిత్తమునకబ్బుట వింతగాదు. సోదరీమణులారా పూర్వకాలపు స్త్రీలస్థితిని యిప్పటివారి స్థితిని త్రైకారువేసిచూడగా నెంతవ్యత్యాసమున్నదో యాలోచింపుడు. వేదములందు పురాణములందు శ్లాఘింపబడినవారయి పాతివ్రత్యము, పతిభక్తి, భగవద్భక్తి, విరాగము, వేదశాస్త్రవిజ్ఞానము, తత్త్వజ్ఞానసంపద మొదలగు దివ్యగుణముల కావాసభూములయిన గార్గి, మైత్రేయి, సులభ, కలావతి, యశోవతి, చూడాల, దేవహూతి, వేదవతి, అనసూయ, అరుంధతి, సీత, దమయంతి, ద్రౌపది యాదిగాగల స్త్రీరత్న శతములకు మనభరతఖండమేగదా ఆకరమయ్యెను. ఇట్టిజగద్విఖ్యాత ప్రభావముగల వీరమనయార్యనారీలలామములేగదా, వీరినిట్టి గొప్పస్థితికి దెచ్చినవి విద్య, బుద్ధి, సద్వృత్తమును. ఇవిలేకపోవుటచే నీకాలపుమనము హీనస్థితిలో నున్నారము. ప్రాచీనార్యస్త్రీలు బ్రహ్మవాదినులనియు సద్యోవధువులనియు రెండుతెగలుగా నుండేవారు. వారిలో బ్రహ్మవాదినులను వారికి పురుషులవలె నుపనయనము వేదాధ్యయనము స్వగృహమందు భిక్షాచరణముండెననియు, సద్యోవధువులను వారికి వివాహము సమీపించగా నొకరీతిగా నుపనయనమొనర్చి వివాహకర్మ విధించబడెననియు స్మృతిశాస్త్రమువలన గానవచ్చుచున్నది. ఈమధ్యకాలములో మనవారు స్త్రీలనిట్టి యధికారముండితొలగించి మూఢవ్యతిరేకములో ద్రోసి తమయుపచారమందే వీరికాలమంతయు పర్యవసించునట్లుచేసిరి. తమస్త్రీలు విద్యావిహీనులయియుండుటవలన నష్టము తమదిగాదా? యిరోపాజాతివారి యంగనామణులను జూడుడు. వారును పురుషులవలె విద్యనేర్చి తెలివిగలవారగుటచేగదా సంఘములో మగవారితో సమానముగా గౌరవించబడుచున్నారు. కొన్నాళ్లక్రిందటివరకు స్త్రీలకువిద్యగరపుట యొక పెద్ద తప్పని మనవారిలో గొందరియభిప్రాయము. మనభాగ్యవశమున నాంగ్లేయప్రభుత్వ మభివృద్ధినొంది దేశమందంతట బాలికలకు పాఠశాలలను స్థాపించి విద్యనభ్యసింప జేయుచుండుటచే చాలమట్టుకు ప్రజలకాయభిప్రాయములు మారినవి. బంగాళా రాజధానియందియు బొంబాయి రాజధానియందియు కొందరు మనసోదరీమణులు పురుషులవలె విదేశములకరిగి యచట పలువిధములయిన విద్యలలో నుత్తీర్ణులగుచున్నారు. సంఘసంస్కరణకర్తలు తమయాయువును ధనమును స్త్రీవిద్యావిషయమయి వినియోగపర్చి పాటుపడుచున్నారు. ఈకాలమందుప్రతిపట్టణమందునొక స్త్రీసమాజమేర్పడియున్నది. అందులోనచటనుండు స్త్రీలందరు వారమున కొకసారి సమావేశమునొంది యుపన్యాసములను వార్తాపత్రికలను జదువుచునొకరివల్ల నింకొకరు తెలియనియంశములు తెలిసికొనుచున్నారు. ఇదియంతయు నాంగ్లేయప్రభువులవలన మనముగలుగుచున్న గొప్పలాభములలో నొకటియని తలంచుచు వారిచిరాభ్యుదయమునకు నీశ్వరుని బ్రార్థించుచున్నాను.

నన్నయభట్టారక పంచరత్నములు.

మ.రా.శ్రీ, శంభర సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిచే వ్రాయబడినది.

ఉ॥ రాజమహేంద్రపట్టణ వరమ్మును నేలిన యట్టి రాజభూ
రాజమహేంద్రుకొల్వును గరంబవమాన కవిత్వధారలన్
రాజిలఁజేసి వ్యాకరణరాజముఁగూర్చి కవీంద్రకోటిచేఁ
బూజలఁబొందు నాదికవిపుంగవు నన్నయ నెన్న శక్యమే.

గీ॥ వేదములలోనఁ బంచమవేదమగుచు
నఖిలమునపురాణములయం దగ్రమగుచుఁ
బరగువ్యాసరచితమైన భారతమ్ము
తేనెలొల్కంగఁ గొంతయాంధ్రీకరించె॥

గీ॥ పరగఁబాండిత్యమనెడి కవ్వంబుమట్టు
బుద్ధిలతఁజుట్టి యిక్కవిపుంగవుఁడు
తనదమానసపాథోధిఁ దరిచి తరిచి
యోగఁబుట్టించె నాంధ్రభాషామృతమ్ము॥

క॥ ఆకలనక్షితి భువినిఁ దకుఁ గవిచంద్రులకు మున్న నన్నయభట్టా
రకుఁడిచ్చెనుగవితాకర। నికరమ్ములనాంధ్రధారణిన్ హేలయిఁ దన్॥

ఉ॥ వాయకనన్నపార్యుఁడిభక్తిమెయింగొనియాడె పద్యముల్
జేయుచునుండువాఁడగుటఁజేసి కరంబనురాగమొప్పఁగా
నీయెడఁబంచరత్నముల నెంతయుఁగూర్చెను శంభరసూర్యనా
రాయణశాస్త్రి కానఁ గవిరాజశిఖామణులాదరింపుడీ॥

దేశాభిమానము.

మ. రా. రా. శ్రీ, చక్రవధానుల మాణిక్యశర్మగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఆ॥ స్వర్గపదవికంటె జనని గౌరవనీయ।
జననికంటె గొప్ప జన్మభూమి।
జన్మభూమికంటెఁ జగతిలో మఱి లేదు।
పూజనీయ మనకుఁ బురుషులార॥ 1.

ఉ॥ అమ్మలనయ్యలం గనిన యమ్మ చరాచరజంతుకోటిఁ జీ।
వమ్ములనిల్ప నన్నమును పానము సద్రసపూర మాత్మ దే।
హమ్ములఁ గన్న యమ్మ కలుషమ్ము హరించి జగంబునెల్ల పూ।
తమ్మొనరించు నమ్మ భరతమ్మను మించిన యమ్మ యున్నదే! ॥ 2.

సీ॥ "ఆత్మవదూర్ధ్వశాఖి" యను సూక్తి నెఱపంగఁ
దేశాభిమానమే తెన్ను మనకు।
"సత్యంవద" యటన్న సద్బుద్ధి పలుకంగఁ
దేశాభిమానమే తెన్ను మనకు।
"ధర్మంచర" యటన్న కర్మఁ జేయఁగ నున్నఁ
దేశాభిమానమే తెన్ను మనకు।
పరహితాచరణ మన్పరమార్థ మొనరింపఁ
దేశాభిమానమే తెన్ను మనకు।

గీ॥ జనులుత్తరియింప మోక్షసాధనము వెదుకఁ।
దేశభక్తియె మేలైన తెన్ను మనకుఁ।
గాన దేశాభిమాన వీక్షణము లేని।
జన్మజన్మయె! చట్రాతిజన్మ కాక॥

సీ॥ మానవుల్ తొమ్మిదిమాత్రమె కడుపున
నతికష్టమున మోయు నాత్మమాత।
జన్మాంతమును సురస్థలమున మోసి, భ
క్తిదలిర్ప రక్షించు దేశమాత।
ఎడపిల్ల నిమలంబుఁ దుడుచుటకును నస
హ్యముఁ జెందుచుండెడుఁ నాత్మమాత।
ఎవని మలినమైన నెపుడు వహ్యముతోడ
స్థిరముగ భరియించుఁ దేశమాత।

గీ॥ అల్పకాలమె పోషించు నాత్మమాత।
తిరముగను బ్రోచు ననిశమావె దేశమాత।
అఖిలజనులాత్మమాతను నధిగమించి।
నట్టి శ్రీదేశమాతఁ జేపట్టవలయు॥

సీ॥ దేశాభిమాన ప్రదీపంబు లేకున్న
నజ్ఞానతిమిర సంహారమెట్లు।
దేశభక్తికళాప్రకాశ కల్గకయున్న
నైకమత్యఫలంబు నందుటెట్లు।
దేశాభిమాన ప్రతిష్ఠఁ బొందకయున్న
స్వేచ్ఛాసుఖము బ్రాప్తించుటెట్లు।
దేశాభిమాన కీర్తి నివహింపకయున్న
నవమాన వైభవం బందుటెట్లు।

గీ. దేశమఖిలేశ్వరుని ప్రకాశమరయు।
దేశభక్తియె యలజగదీశుభక్తి।
గాన దేశాభిమానంపు కలిమి లేని।
మానవుడు మానవుడె యెందు మ్రాను కాక.

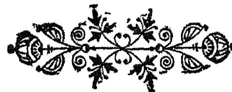
చంపకమాలిక.

అరయఁగఁ దేశభక్తి యన నాటలఁ బాటల నాటకంబు మీ।
దరయ కతల్పరాదు పరమార్థముల న్దొలిజన్మమందు నీ।
శ్వరపదభక్తి రంజిలఁగ వల్పి మహత్తరపుణ్యవైభవ।
స్ఫురణఁ దలిర్త్రు శెట్టినరపుంగవు లట్టి మహానుభావులే।
పరమగు దేశభక్తియను భామిని పాణిఁ గ్రహింప నర్హులౌ।
దురుసుఁడి మాయమాటల కృతుల్ పచరించెడువార లర్హులే?
చిరతరమైన సద్గుణవిశేషము, నెల్లరఁ జూచి యాత్మ సో।
దరులుగ నెంచి వారియనుతాపముఁ గాంచి సహింపలేక లోఁ।
బురఁ బురఁ బొక్కి యాశ్రితవోవఁగఁ బ్రాణసువర్ణధనంబునున్।
జరుపఁగ సిద్ధమైన పురుషత్వమునుం, బెరవారి సంపదో।
త్కరమును జూచి యోర్చి ముదంబును బొందుట లోకమందు నం।
దఱొక రీతిఁ జూచుటయె ధర్మమటంచు దలంపుగొంట, యీ।
వరసుగుణంబులం గలిగి వర్ధిలువారలె భక్తులౌదు రెం।
దఱు మఱి దేశభక్తులము తప్పక మేమని సత్సభాళులం!
దరమరలేక లెక్చరుల వాయిగనిచ్చుచు, దేశభక్తియే।
సిరులకు సాధనంబనుచుఁ జెప్పి విదేశపు వస్త్రముల్ బహి।
ష్కరణముసేయుఁడంచు రభసంబుగ నార్చుచు నింటభార్యకౌ।
దరమున గ్లాస్గోమల్లు నొకతానునొసంగెడువారు భక్తులా!।
స్థిరముగ యంత్రశాలల స్వదేశమున న్నెలకొల్పుడంచు లె।
క్చరుల నొసంగి యుక్తగుణవిశేషు డొకఁడొక యంత్రశాల దు।
ర్భరమున నిల్ప నందునొక భాగముగైకొని సొమ్ము నీయ రెం।
దరొ మఱి సాగదంచును పృథక్స్థలి హాయిగ లెక్కకొయిట్టి దు।
స్తరతర కార్యసాధకులె! దబ్బర హిందువు లేడ యంత్రముల్।
వంలఁగ జేయు లేడ యని పక్కున నవ్వుచు గేలి సేయు సా।
మదులారా! దేశభక్తులు ప్రమాణముగా వచియించినంత యా।
చరణను బెట్టినట్టి పురుషప్రవరుల్ కద దేశభక్తులన్।
వరకరుణా ప్రపూర్ణులను పండితవర్యులు, గానసీధరన్।
నరులకు దేశభక్తియె ఘనంబగు మోక్షఫలం బొసంగెడున్.

చం. ఘనతరదేశభక్తి యనుకల్మిఁ జెలంగినవారిఁజూచి, భూ।
జనులితడెల్లవారలకు సజ్జనుడంచుఁ బరోపకారి యం।
చును దలపోసి కూర్మిఁ గనుచుంటయె కాకొకయొగ్గునచ్చరన్।
గొనకొని దానికై యనులఁగూడ నొసంగుదు రద్భుతంబుగన్.

చం. ఒకయెడఁ బ్రాణదానము మరొక్కెడఁ మానమురక్షణసేయుచే।
జొకతరిఁ బోయిన మహోన్నతసంపద లందఁజేయు నిం
కొకయెడఁగీర్తిఁ బెంచుఁ బురుషోత్తము డంచును, గాన, దేశభ।
క్తికి సమమైనధర్మము క్షితిన్ గనజాలము మిత్రలోకమా.

చం. బకుడల యేకచక్రపురిఁ బౌరులఁ ఘోరతఁ గ్రమింగుచుండ నం।
దొకడునుతత్పురిన్ విడువనొల్లడు మేనులనైనమానవాం।
తకునకొసంగ సమ్మతినిడాల్చిరి కావునఁ బ్రాణికంటె శ్రే।
ష్ఠము జనజన్మభూమి ప్రథమంబుగ సేవ్యమటంచు నెంచుడీ.

ఆంధ్రబ్రాహ్మణులు వారిభవిష్యత్తు.

మ. రా. శ్రీ, వెలగలేటి - రంగయ్యగారిచే వ్రాయబడినది.

ఆర్యావర్తమునందలి వంగమునందలి చాతుర్భాగములలో ననాదినుంచియు బ్రాహ్మణులు ముఖ్యులుగా భావింపబడుటకు హేతువులు పలువురచే భిన్నముగా చెప్పబడుచున్నవి. ఆర్యులీదేశమును ఆక్రమించుచుండినపుడు తామారాధించు దైవములపూజకొరకు నియమింపబడినవారలయధికారమువృద్ధిజెంది బ్రాహ్మణులేర్పడిరని కొందరందురు. వేదములపఠించి వానినిగాపాడుటబట్టి బ్రహ్మముఖమునుంచి పుట్టినవారు బ్రాహ్మణులనికొందరును, సత్యయుగమునందందరును బ్రాహ్మణులైయుండ, కాలక్రమమున క్షీణతనొందినవారితరవర్ణములు నేర్పడిరని కొందరును యనుచున్నారు. జీవాత్మ తనస్థితిననుసరించి బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర కళేబరములలో నొకదానియందు జనన మొందునని బిసెంటుగారు సెలవిచ్చినారు. వీరివిద్య, వైరాగ్య దారిద్ర్యములంబట్టి ప్రపంచమందలినే యితరతెగవారును యనుభవించనట్టి యఖండగౌరవ సన్మానముల ననుభవించినారు, ననుభవించుచున్నారు.

కాలక్రమమున నీనాలుగుశాఖలవారికి సంబంధ బాంధవ్యము లును, భోజనాదివ్యవహారములును నంత మొందుటచే వైరమేర్పడినది. బౌద్ధమతవ్యాపకముచే బ్రాహ్మణులయాధిక్యత ధ్వంసంచబడినను, శంకరాచార్యులు, కుమారిలభట్టు మొదలగువిద్వచ్ఛేఖరులు బౌద్ధమతశ్వంగమును ఛేదించి వేదమతమును పునరుద్ధారణచేసిరిగాని మహమ్మదీయుల దండయాత్రలు, దేశము పరాధీనమగుట, అరాజకము, కల్లోలము, యూరోపియనుల యాగమనము, క్రైస్తవ మతవ్యాపకములచే వేదమతమున కాధారభూతులగు బ్రాహ్మణులు పురాతనయాధిక్యతను బొందలేకున్నారు.

కొన్నివందల సంవత్సరములనుండియు బ్రాహ్మణులకొన్ని తెగుల్లకగుటచే దినదినక్షీణతను గాంచుచున్నారు. ప్రథమమున బ్రాహ్మణులయందు భేదములేకపోయినను కాలక్రమమున నియోగి, వైదికి వైష్ణవులను శాఖలుగలిగి, నొక్కొకటితిరిగి పల్లులువేసి నొకటితో నొకటి సంబంధము నాశముచేసుకొని, సంబంధ బాంధవ్యములు మాని వైషమ్యముల వృద్ధిచేసికొని, సదాపోరాటములలో తమశక్తిని వృథ జేయుచున్నారు. ఈవిభజనమునకు కారణము స్పష్టముగా గానరాకున్నది. లౌకికవ్యవహారముల వర్తిలుచుండినవారు నియోగులుగను, మతకార్యముల వర్తించువారు వైదికులుగను నేర్పడిరి. నియోగులు వేదముచదువుట పూర్తిగవిడిచివేయ, వైదికులు వీరికంటె నాధికత్వమారోపించుకొని, దేవళములలోను, సన్మానసభలలోను నగ్రత్వమును లాగికొని, నియోగులలో వృద్ధులకైన నమస్కరించుటమాని, యాశీర్వదింపదొడగిరి. తమపౌరుషము కొంచెమయిన లోపముగలిగిన సహింపనేరని నియోగులు, తమలో లింగధారులు, యార్వేలవారు, ప్రథమశాఖవారు, గోల్కొండవారను భేదములుద్భవిల్లుటచేతనోగాని లేక లౌకికవ్యవహార తొందరలచేతనోగాని నీయవమానమునకు తల యొగ్గిరి. కానికొలది వత్సరముల క్రిందట ధీక్షితులవారు తమశక్తికొలదిని నియోగివైదికుల సమానత్వమును స్థాపించుటకు నియోగులకు వేదాభ్యాసముచేయించి పద్ధతినెలకొల్పినారుకాని దీనినుంచి కొన్నకరిష్ణలు, నియోగిఫండులను లాభములేర్పడినను వైషమ్యము అభివృద్ధిగాంచినది. వైదికులలోను వెల్నాటులు మొదలగు తెగలేర్పడి నొండొరులతో వివాహములు మానినారు.

మూర్తిత్రయములో నొకడగు విష్ణువునే నారాధించుచు రామానుజాచార్యుల సంప్రదాయము నవలంబించినవారు వైష్ణవులైరి. వీరికిని నితరబ్రాహ్మణులకును దృష్టిదోషముగూడ నవలంబించినారు. వీరుముఖ్యముగా విష్ణాలయములలో పూజారులుగనుండి, వైద్యవృత్తి నవలంబించుచున్నారు.

బ్రాహ్మణులిట్లు తెగలుగ నేర్పడి వివాహబాంధవ్యములు మాని వైషమ్యముల వృద్ధిజేసుకొని, చెడిపోవుచున్నారు ఇంతియగాక యతి బాల్యవివాహములు వీరివిద్యాబుద్ధి బలముల నాశముచేయుటచే నకాలమృత్యువుపాలయి, బాలవితంతువులఘోషలు వీరినియనునిమిషమును శపించుచున్నవి.

బ్రాహ్మణులలో ననేకులు విద్యనభ్యసించక, జిరిపమే వృత్తిగా నేర్పఱచికొని, బాధ్యతలనేమియు వహింపక, దేశసంచారములచేయుచు, నితరులకేమియు లాభము కలిగింపక వారిచే పోషింపఁబడుటచే బ్రాహ్మణ్యమునకంతకు నపకీర్తిని కలుగజేయుచున్నారు.

ఇక నితరవర్ణములవారు వీరినెట్లు మన్నించుచున్నారో చూతము. ఇతరవర్ణములవారందరు బ్రాహ్మణులయాధిక్యతను ప్రశ్నించుచున్నారు. వైశ్యులును ద్విజులగుటచే మరచిపోయిన వేదాభ్యాసమును తిరిగిచేయుట ప్రారంభించినను ధనలాభములేమిచే విశేష శ్రద్ధచేయకున్నారు. తమక్రిందివారగు శూద్రులు తమయాధిక్యతను ప్రశ్నింతురను భయముచే బ్రాహ్మణుల యౌన్నత్యమునుగూర్చి నోరుమూసుకొనియున్నారు అంతియగాక నితరులకున్న ధైర్యసాహసములు వీరలకు లేవను సంగతి జగత్ప్రసిద్ధమగు సామితయే వెల్లడించుచున్నది.

వీరికన్న శూద్రులు ధైర్యముగలవారు. తమమనస్సులోని విషయమును బహిరంగముగా జెప్పగలవారు. వీరియందు యాంగ్లేయవిద్య వృద్ధియగుటచేతను ధనముగూడుటచేతను నొకవిధమగు శక్తియుద్భవిల్లినది. ఈశక్తిముందుగావించిన కార్యము. నామములలో మార్పు, రెండవది యాభరణములలో మార్పు, మూడవది వస్త్రములలోను, నాలవది వేషభాషలలోను కలిగినది. వీరిపుడు యాంధ్రమునభ్యసించి, భారతాదిగ్రంథములచదివి, సారముగ్రహించుటచే సంధ్యావందనమొనరించుటకు తమకును హక్కుగలదని యెంచుచున్నారు. ఇ[illegible]మునుపు యేమండి యని బ్రాహ్మణుల పిలుచుచుండ నిపుడు వీరిలో ధనికు "ఏమయ్యా" యనిపిలుచుచు, మునుపు బ్రాహ్మణులు కనుపడినతోడనే నమస్కరించువారిప్పుడు క్రమముగ మానివేయుచున్నారు. వీరువిశేషకార్యముల నెరవేర్ప శక్తిగలవారయ్యును నైకమత్యత లేమిచేతను, యంతర్విభాగముల వలనను, నాశారహితులు, నిష్కాములగు నాయకులు లేమిచేతను, ధనమును కోర్టులలోను కయ్యములలోను వ్యయముచేయుటచేతను తగునభివృద్ధిగాంచలేకున్నారు.

హిందూసంఘములో యంత్యజాతులను పేరుగల వారనేకులున్నారు. వీరుబహునీచముగా జూడఁబడుచు, వ్యవసాయపుపనులవలనను కూలినాలివలనను బహుకష్టముమీద జీవయాత్ర సల్పుచున్నారు. వీరుదగ్గరకు వచ్చినస్నానముచేయవలెనట! వీరిని తాకగూడదట! వీరికి విద్యనేర్పగూడదట! అహా! హిందూదేశముయొక్క దుస్థితికి వీరియెడల మనముజూపు నిర్దాక్షిణ్యమే కారణము! వీరిదుఃఖమే వ్యాధిరూపమున పీడించుచున్నది! వీరినోరులేనిశాపములే స్వతంత్రమును నాశనముచేసినవి! పెరుత్రాగుబోతులు, కనుక తిండికిగతిలేక యెల్లప్పుడును యప్పులపాలైయున్నారు. వీరిగృహములు బహుయనారోగ్యకరములు. వీరుద్విపాదపశువులనవచ్చును. దీనిలో పము బ్రాహ్మణులదే.

అయినను హిందూసంఘము బ్రాహ్మణులపై కొక్కసారిలేవ లేకపోవుట క్రిందిహేతువులు గానవచ్చుచున్నవి

1. బ్రాహ్మణులు మతాధికారులగుటచే, వివాహాదికార్యములు జరుపుటకు వీరియత్యవసరము. 2. యూరూరను బ్రాహ్మణులే కరణములుగానుండి, నితరవర్ణస్థులవ్యవహారములన్నియు నమ్మకముగా చక్కగా నెరవేర్చుచుండుట. 3 బ్రాహ్మణులు గొప్పయుద్యోగములనుండుట. ఈవిషయ మింతవరకాపి యితరులెట్లు వీరినిచూచు చున్నారో యాలోచింతము. మహమ్మదీయులలో పల్లెటూరులలో నివసించువారలు బ్రాహ్మణులన్న గురుభావముతో జూతురు. పట్టణములలోనుండువారికిని, బ్రాహ్మణులకును నంతమైత్రత లేదు. ఇది యుత్తరహిందూస్థానమందెక్కువగా గానఁబడును. మతవిషయములగు హేతువులంబట్టియు, రాజకీయసంబంధములగు కారణములనుబట్టియు నీవైషమ్యము హెచ్చుగునటులనే గాన్పించుచున్నది. వీరిపట్టుదల ప్రఖ్యాతమైనది వీరిశూరత్వము మొక్కపోనిది. బ్రాహ్మణులందరు యార్యమతమును వదలిన యెడల దేశమంతయు సులభముగా తమమతమునవలంబింతురని యెంచి ఘాజిరీలుతగుయాకర్షణల గలుగజేయుచున్నారు. నూర్గురితరవర్ణముల వారిని తమమతములోనికిమార్చుటకన్న నొకబ్రాహ్మణుని మార్చుట యెక్కువగతలచుచున్నారు. క్రైస్తవులను పురికొల్పి, తమసహజహక్కులను బ్రాహ్మణులవద్దనుంచి లాగికొనునట్లుచేయుచు, వీరికివిద్యగరపియుద్యోగముల సంపాదించుటలో బ్రాహ్మణులకు పోటీదారులుగ జేయుచు నిమ్నజాతులవారిని సమయము గనిపెట్టి తమలోనికిదీసుకొని క్రైస్తవులుగ మార్చివేయుచున్నారు. హిందూమతశృంగము అన్నిటిని విరుగగొట్టఁదలచియున్నారు.

దొరతనమువారు నిష్పక్షపాతమును జూపుట రాజనీతి. ఇతరవర్ణస్థులలో రాజ్యభారము నిర్వహింపఁగలవారు తగునంతమంది లేకపోవుటచే బ్రాహ్మణులనే యుద్యోగస్థులుగ నేర్పరచుచున్నారు. కాని కొలదికాలమునుంచియు బ్రాహ్మణేతరులకు యపరిమితమగు ప్రోత్సాహమునిచ్చుచు బ్రాహ్మణులను నిరుత్సాహపరచుచున్నారు. రాజ్యపరిపాలనమను శకటమునకు ముఖ్యభాగములగు తెల్లవారితో భోజనాదులనుగ్రహించక నిరాకరించుచు, సాంఘికవిషయములలో వీరికంటెను తామేయధికులమని బ్రాహ్మణులు స్వగౌరవమును పోగొట్టుకొనకుండుటచే కాబోలు నిపుడు బ్రాహ్మణులకన్న శూద్రులకు ప్రోత్సాహమియ్యవలెనని గుప్తశాసనములను శాసించియున్నారు.

అంతియగాక దేశమందు బయలిడిన దేశస్తుప్రోత్సాహము, జాతీయవిద్య, జాతీయభావప్రచారము మొదలగు నవశక్తులకన్నిటికిని పుట్టినిల్లు బ్రాహ్మణులేయనియు, నిష్కామకర్మ స్వార్థపరిత్యాగము నకుచు వీరేపెన్నిధియనియు దొరతనమువారు గ్రహించిరి.

వీరిస్థితియిట్లుండ దేశస్థితియైనను సౌఖ్యదాయకముగా నున్నట్టుగాన్పించదు. ఒకమూల మహమ్మారి, నొకవైపు కలరా, నొకదిక్కు జ్వరములు, మరియొక్కదిక్కు నితరవ్యాధులు జనులనాశము జేయుచున్నవి. జనుల బలము నానాటికి క్షీణించుచున్నది. ధనము,

జనసామాన్యములో నానాటికిబీదతనము హెచ్చుచున్నది. విద్యయా, యైదుయూరుల కొక్కటియైన పాఠశాలలేవు. చేతిపనులా, కృష్ణపక్ష చంద్రునివలెనున్నవి. జనులయందు నైకమత్యమా, విశేషము గానరాదు.

ఇట్టిస్థితిలోయున్న దేశమునకును, దేశములోని బ్రాహ్మణులకును రాబోవుస్థితియెట్టిదనియొక శంక మనమునయొదమును. సముద్రములోపోటునకు పూర్వమాటు యుండనట్లును, ధర హెచ్చుటకు పూర్వము తగ్గునట్లును, వర్షముకురియుటకు పూర్వము యుక్కవేయునట్లును తేజోవంతమగు భవిష్యత్సూచకముగా నీప్రస్తుతస్థితి ప్రాపించినదని యెంచెదను.

ఇదియెట్లుచేకూరును? స్వార్థపరిత్యాగముచేతను, దేశభక్తివలనను ఎట్లు? ఒకరిదుఃఖమును నివారింపవలెననిన దానినిమనమనుభవింపవలయును. ఒకానొకరు కుమారుడుపోయి దుఃఖములోనుండిన వానితోవాగ్చవలెనని మనమువారియొద్దకుచని,వారితోపాటు కొంతవరకు దుఃఖించి మంచిమాటలు చెప్పవలెనుగదా! ఇందువలననే యేసు ప్రపంచమందలి పాపమును పరిహరించుటకు తనశరీరమును శిలువకర్పించెను. పావురమును రక్షించుటకు శిబి తనదేహమునందలి మాంసమిచ్చివేసెను. దీనినే స్వార్థపరిత్యాగము, పరులయందలిప్రేమ, మానవసేవ, ఈశ్వరారాధనయందురు కానదేశదుఃఖమును నివారించవలెనన్న స్వార్థత్యాగులుండవలయును.

ఈసిద్ధాంతమును ధృడపరచుటకు చరిత్రనుండి సాక్ష్యముల నిచ్చెదను. ఐరోపాఖండమంతయు యజ్ఞానాంధకార మయమైయుండినపుడు క్రైస్తవభిక్షుకులు ఈశ్వరునియందలి భక్తిచేతను, మానవులయందలి ప్రేమచేతను సర్వస్వమ్మునుత్యజించి, యరణ్యములగొట్టి, బాటలేర్పరచి, వ్యవసాయమును వృద్ధిచేయుటచేతను, పాఠశాలలస్థాపించి విద్యనువ్యాపింపజేయుటచేతను, యౌషధశాలలు స్థాపించిరోగములకారణములారసి వానినిర్మూలము గావించుటచేతను, నదవసిచేతను బోధవలచేతను మానవుల దుర్మార్గమునుండిమరల్చి సన్మార్గప్రవృత్తిని నవలంబించునట్లు చేయుటచేతను నాగరికతనెలకొలిపి ప్రస్తుతకాలమందలి ఐరోపాఖప్రసాదులు వేసి కారకులయిరి. ఐరోపావరకును చననవుసరములేదు.ఆసియాలోదుష్టత్వము అనాగరికత ప్రబలినపుడేగదా బౌద్ధబిక్షుకులు నానాదేశములకుజని, మతమునువ్యాపింపజేసి, నాగరికతకు పునస్థాపనమునుజేసిరి. పంజాబునందు వేదబాహ్యమగు మతము ప్రబలినపుడు దయానందసరస్వతియును వారిశిష్యులును స్వార్థమునుత్యజించి వేదమతమునుతిరిగి జనులకుబోధించిరి. రారాజగు శ్రీకృష్ణుడు ప్రపంచోద్ధారణకేగదా సారధియాయెను.

ఇట్టిస్వార్థత్యాగమే బ్రాహ్మణులిపుడుచేయవలసియున్నది.

వీరేయెందుకు చేయవలయును? ఉపనయనమందే తండ్రివీరికి "భవతిభిక్షాందేహి" యనిబోధించుటచేతను, శాకభక్షకులగుటచే శరీరమును యింద్రియములను సులభముగా వశపరచుకొనగలుగుటచేతను, వీరేసంస్కృతవిద్యకు పెన్నిధియైమతోద్ధారకులగుటచేతను,యితరులు వీరినిప్పటికిని గురువులుగా భావించుటచేతను, మేధావియు, కార్యసాధనాశక్తియు వీరేగలిగియుండుటచేతనునీకార్యభారము వీరిమీదనేయున్నది వీరీకార్యము నిర్వహింపకపోయినచో యేమిసంభవించును?

మీయనితరవర్ణజులలో యసంతుష్టి యెటులపెరుగుచున్నదో వివరించితిని. ఆయసంతుష్టి విశేషముగాపెరిగిగాని నొక్కసారి ప్రళయసామ్యమగు శబ్దమునుకరింపజేయుచు బయలుపడదు. అప్పుడు బ్రాహ్మణధ్వంసముగాని లేక బ్రాహ్మణులకు నీచమగు, దుఃఖకరమగుపాటునుసంభవించును. బ్రాహ్మణులు నశించిన యార్యమతమును దానితో వేదాంతమును, దానివెంట ప్రపంచముయొక్క శాంతియు నశించును. కనుక బ్రాహ్మణేతరులు వీరినాశమొందింప యత్నింపరాదు. ఇతరదేశములందలి మతగురువులు వేనవేలు జీవితములనుభవించుచుండ మనమతగురువులు కమండలువును దండమునుమాత్రమే కలిగియున్నారు ఇతరమతబోధకులు నైశ్వర్యమనుభవించుచుండ వీరు పోలెడుబియ్యమునకు విఘ్నేశ్వరపూజ చేయించుచు, పంటచేలలో యున్న ధాన్యపుకంకులను గ్రహించి ద్రవ్యమార్జించుటకు యత్నించక బీదవారైమనుచున్నారు. అంతియగాక వీరార్యసంఘమునకుశిరస్సగుటచే, సేనకుయధిపతియంటివారలు.నాయకుడులేని సేనయేమిచేయగలదు?

ఓయాంధ్ర బ్రాహ్మణులారా?

మీసంఘమందలి యితరులును, యితరమతస్థులునుమీమీద సెట్టితలంపులతోనుండిరో తెలిసికొనినట్టుగానరాదు స్వగౌరవమునునిలుపుటకుసంఘీభావమవసరము సంఘీభావము యనురాగమువలనను, యనురాగము బాంధవ్యమువలనను, బాంధవ్యము వివాహములవలనను గలుగుచుండ, మీలోస్మార్తవులు, వైష్ణవులను పెద్దతెగలును, తిరిగివైదికనియోగులను తెగలును, తిరిగి వీరిలో పిల్లతెగలును యుండి, వివాహములును, పంక్తిభోజనములునులేకయుండ సంఘీభావమును గౌరవమును నెట్లుండును?

ఆచారములను యూహాబంధములుదప్ప మీలోవివాహములు చేసికొనుటకును, యతిబాల్యవివాహములు వర్జించుటకును నేయభ్యంతరములున్నవి? శాస్త్రములలో బ్రాహ్మణులనియున్నదిగాని వైదికులనియు, నియోగులనియు, వీరువివాహము లాడకూడదనియు, యున్నదా? విద్యానాశనము, యారోగ్యభంగము, బలహీనత, యాయుక్షీణమేగదా, యతిబాల్యవివాహముల ఫలితములు?

అదియట్టులుండ, వైశ్యులుమొదలగు నితరులును, వీరిపూర్వులును మిమ్ములగురువులుగా భావించి యిహపరములలో మిమ్ములనమ్మియున్నారు. బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చిన పుణ్యమనిగదా వీరుభావించుట, యట్టిస్థితిలో వీరిని దేశముయొక్క యభివృద్ధికి దేవలసినభారము మీదియేగనుకను, ధనమార్జించినను, సుఖమనుభవించినను కాలునిచేబడి దండనయనుభవింపక దప్పకపోవుటచేతను, స్వర్గమును జన్మరాహిత్యమును కోరియైనను యార్యావర్తమును యున్నతస్థితికిదే వమకట్టుడు. స్వర్గమక్కరలేనిచో కీర్తికొరకైన నట్లుచేయుడు. కీర్తియక్క

రశేనినో మీహృదయములయందలి దయను వెలువరించిన నదిశివునితల నుంచి ప్రవహించిన జాహ్నవీబిందువువలె, జాతి, ప్రవహించి, వెల్లువలై, మానవజాతికి సుఖమును సంపదను సమకూర్పగలదు.

ఔషధశాలలుస్థాపించి, రోగముల కారణములారసి, జనక్షయము నాపుడు, శిల్పములను, కళలను, నెలకొల్పి, వ్యవసాయము నభివృద్ధి నెసి జనులకన్నదానము చేయుడు. అన్నదానమహిమ యిట్లువర్ణింపబడినది.

«ధర్మరాజు రాజసూయయాగమును నెరవేర్చినతదుపరి సగముసువర్ణమగు నొకమూషికము శేషములగు పదార్థములలో పొరలుచుండ చూచినవారు కారణమేమని ప్రశ్నించిరి. దానికామూషిక మిట్లుచెప్పదొడగెను. «అమరావతియనుపట్టణమున దరిద్రబ్రాహ్మణుడొకడు భార్య, పుత్రులతో భిక్షమెత్తుకొని జీవించుచుండ నాపురియందొక క్షామముకలుగ యారుదినములవరకు నేమియు దొరకకుండె. మరుసటిదినమున నొక సేరుపిండిదొరుకగ నాలుగుభాగములు చేసి భోజనము చేయ యత్నించుచుండ నొకయతిథితలుపుతట్టెను. ఆతిథిక్షుధనుతీర్చుటకు తమయాహారమునర్పించి, యారాత్రియే నలుగురును పరంపదించిరి. అతిథివిస్తరిక్రింది పిండిలోనేనుపొర్లాడ సగము శరీరము సువర్ణమాయెను. తక్కినశరీరమును సువర్ణముగుటకు నెంతయో దేశముతిరిగి విసికివేసారితిని గాని ఫలములేదయ్యె. ధర్మరాజు రాజసూయాధ్వరమునుగూర్చి వినివచ్చితిగాని నాశరీరము సువర్ణముగాలేదు అబ్రాహ్మణునిదేధర్మమనిచెప్పెను»

అన్నదానముకంటెను విద్యాదానముత్తమము.

«విద్యయొసగును వినయంబు వినయమునను
బడయుపాత్రత పాత్రతవలన ధనము,
ధనమువలనను ధర్మంబు దానివలన
నైహికాముష్మిక సుఖంబులందునరుడు»

ఇట్టివిద్యను ప్రతికొంపకు లాగికొనివెళ్ళి, యందుకొరకును ప్రాచీనోలి జనులలోనైకమత్యము, దేశభక్తి, స్వాతంత్ర్యరవము నెలకొల్పుము. బ్రహ్మచారులైనవారు భీష్మునివలెను, గృహస్థులు వసిష్ఠ, ద్రోణాచార్యుల వలెను, సన్యాసులైనవారు వ్యాసశుకదయానంద వివేకానందులవలెను దేశసేవజేయుడి.

కలకత్తాలోనియాంధ్రవిద్యార్థులకు కృష్ణకుమార్ మిత్తరుగారు «ప్రపంచమంతయు తపించుచున్నది. మీహృదయములలో ప్రేమయున్నయెడల నార్పుడు లేనియెడల వృద్ధిచేయకుడు» యనిబోధించెను.

వివేకనందస్వామిట్లు సెలవిచ్చినారు:—

«మేలుకొనుడు. గమ్యస్థానమును చేరువరకు నాగకుడి. సన్యాసములేనిది గొప్పకార్యములు నెరవేర్పజాలము. ఇతరులకు సహాయముచేయవలెనను స్వలాభము వదలవలయును. ధనస్త్రీకాంచనము నీశ్వరుని సేవించుట దుర్లభము. మనపూర్వులు గొప్పకార్యములజేయుటకు ప్రపంచమును త్యజించిరి. మోక్షముకొరకు సన్యసించువారనేకులున్నారు. మోక్షమునుగూడవదలి యితరులకు సహాయముచేయుము. నీవు నేను మనబోటియనేకులు నశించిననేమి, జాతిమాత్రము శాశ్వతముగా నుండవలయును. జాతిక్షీణించుచున్నది. లెక్కలేని పరిజలశాపములు మనమీదయున్నవి. దప్పిచే వీరు మొరలిడ, మురికినీరిచ్చినాము కాని జీవనది ప్రక్కనే ప్రవహించుచుండెను. వస్తుసమృద్ధియున్నను యుపవాసముంచినాము. వీరికద్వైతము బోధించుదుమేగాని దయజూపము. లోకాచారముల యూతగొని వీరిని నీచులుగా జూచుచున్నాము. అందఱు ఈశ్వరస్వరూపులని చెప్పుదుమేగాని యాచరణయందు పెట్టము. మనస్సులో ధ్యానించవలెను మాత్రమా! మేలుకొనుడి, ఈ శరీరము నశించిననేమి? రోగియు పాపియు, ధనికుడు దారిద్ర్యుడు, మృత్యువువాత బడక తప్పదు. ఈశరీరము శాశ్వతముగాదు. మేలుకొని యథార్థతవహింపుడు. మనలో యథార్థత్వము బహులోపముగాయున్నది. భయంకరమగు మరణచ్ఛాయ శరీరమువెంట నంటునట్లు కార్యమువెంట నంటగల పట్టుదల యవసరము»

ఇంతకంటె ఘనకార్యమొకటియున్నది. ప్రపంచమందంతను వేదాంతమతము వ్యాపింపవలసియున్నది. వేదాంతము వ్యాపించిన గాని నిశ్చయముగా సౌఖ్యము ప్రపంచమున నేర్పడదు. ఈకార్యభారము యార్యావర్తముమీదనే యున్నది. ఈభారమువహించుటకు పూర్వము గృహము చక్కబెట్టుకొనవలసియున్నది. గృహము చక్కచేసికొనినగాని మనశ్శాంతియుండదు. ఈమహత్కార్యము నెరవేర్చుటకు నడుముకట్టుడు. శాశ్వతకీర్తిని సంపాదింపుడు. మీ పూర్వులగు ఋషులను జ్ఞప్తియందుంచుకొని కార్యసాధనముచేయువరకు వెనుకకు మరలకుడు. ప్రపంచమందధర్మము వృద్ధియైనపుడెల్లను యవతరించి ధర్మమును పునరుద్ధారణచేయు శ్రీకృష్ణుడుమీకుసహాయమొసగుగాక!

అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మకరోతియః
స సన్యాసీచ యోగీచ ననిరగ్నిర్నచాక్రియః.

స్వేచ్ఛానిర్బంధ శిక్షలకుగల భేదము.

మ.రా.శ్రీ, మూసిరాజు వెంకటేశ్వరరావు, వేముగంటి రామకృష్ణారావుల గార్లవలన వ్రాయబడినది.

విద్యాతత్వమునుగూర్చియు, తదావశ్యకతనుగూర్చియు, నొకకాలమునజర్చించుట, యత్యావశ్యకమైనను నిష్పడిచ్చుట చర్చింపబడుటమాత్ర మనావశ్యకమని తోచెడిని. కాలగమనము పూర్తిగాగాకపోయినను, విశేషభాగములందుమాత్రము, మానవజీవితమునందలి విశేషములైన ముఖ్యావశ్యకములును, మరియు, ప్రతిదేశముయొక్కయు, ప్రతిజాతియొక్కయు దేశీయ, జాతీయాభ్యుదయములెల్లను విద్యపైననే యాధారపడియుండునను విషయమును, లోకమునకు వ్యక్తీకరించుచుండుటెల్లఱకును దెల్లంబయ్యె.

ఒకకాలమీలాగునగూడ, ననగా నెల్లదేశములయొక్కయు, నెల్లజాతులయొక్కయు, నభివృద్ధియంతయు ఖడ్గధారపైననే యాధారపడియుండెను. ఏజాతి, మఱియు, నేదేశము, ఖడ్గధారణయందును, యుద్ధమునందును, బలహీనముగనుండెనో, యాజాతి యాదేశమితరజాతులకెల్లను లొంగియుండవలసియుండెను. మఱియువారియొల్ల యభ్యుదయములును, ఎల్లకోరికలును, ఎల్లవాడుకలును, ఎల్లశక్తులును, పతితములైయుండెను. భిన్నజాతులయొక్క చరిత్రలను విలోకించుటచే నీవిషయము మనకుజక్కగ ద్యోతకము కాగలదు.

అనేకకాలములయందు, జాతులయొక్కయు, దేశములయొక్కయు నభివృద్ధి, కల్లోలములవలనను, యుద్ధములవలనను, ఖడ్గోపయోగమువలనను, గలుగుచుండెను. మతములుగూడ దేశజాతులపై తమనిరంకుశాధికారమును, స్థాపించినవి. అయిన నవియుగూడ, గొన్ని సమయములయందు సంక్షోభములను, రణములను, ఖడ్గములను లోనుగావలసియేవచ్చెను. రూము, గ్రీసు, దేశముల పురాతనచారిత్రలీవిషయమున కనేక ప్రబలాదర్శములుగనున్నవి. మతావేశములు ఖడ్గమునెడు వాగ్రూపమున వెలువడుచుండెను. జాతీయోత్సాహమునందును, జాత్యావేశమునందును, ఖడ్గము సంపూర్ణముగ బాలుగొనియెను. అసమప్రాపంచకమునందీకత్తులును, ఖడ్గములును, ఈనాళికాయంత్రములును, ఈశతఘ్నులునులేవు ఆకాలములయందలి జాతీయౌన్నత్యము జాతీయగారవపరమావధియొకటైయుండెను. కత్తులు, కటార్లు, యుద్ధములు, మొదలైన వెల్లను, నానాటికి, వృద్ధికాదొడంగెను.

ప్రపంచమునందలి యెల్లవిషయము లౌకతాత్వికాధారముపైననే నడుచుచుండి యభివృద్ధిగాంచుచుండును. ఇక్కాలమునందన్నిటికంటెను, జాతీయోద్ధరణమునకును, దేశాభ్యుదయమునకును, ఔన్నత్యపరమావధికిని, మూలకారణము, శిక్షియనియే జెప్పనొప్పును. తరువాత రెండవది, ఖడ్గము. ఈసమయమున, లేక యీకాలమున నేదేశము, మఱియు నేజాతి, తనయభివృద్ధికిని తనయౌన్నత్యమునకును, శారీరకభుజశక్తులపైనను, కేవలఖడ్గధారపైనను, ఆధారపడియుండునో, ఆజాతి, యాదేశము, మార్గవిహారమై పెడత్రోవపట్టి, కడపట నిరర్థకమౌనను టమాత్రము నిశ్చయము

ప్రతియుగము నొకవేషమును ధరించియుండును. ప్రతివేషము నొకయభిప్రాయమును వ్యక్తీకరించుచుండును. ప్రతివ్యక్తియు, గాలానుసరణముగ, నొకయాకాంక్షాపరిపూరితమైయుండును. కాలానుసరణమైన నాయాకర్షణమును సరియైనమార్గమునంబెట్టిన దానిచే ననేక మహాకార్యములును, వ్యవహారములును వేయేల, మానవావశ్యకములెల్లను కడునిపుణతతో, నవలీలగ, సాధింపనగును. కాని యకాలమునందాని నుపయోగింపకున్న కాలము మీరిపోవును. సమయము మించిపోవును. తరువాత నెంత చింతించియు నెట్టిప్రయత్నములంజేసియు నిష్ప్రయోజనమౌను.

కాలముయొక్క మాహాత్మ్యమును, గనుగొనుట యొకమహావిషయము. మానవజీవితసమయావధియంతయు, దానిపైననే యాధారపడియుండును. వెలుగుండినప్పుడే వెతుకుకొనవలయు నన్నట్లు, జీవితమహాసముద్రముయొక్క సమయానుకూలమైన యొకతరంగము, మన యజాగ్రతచే, దృష్టినుండి మఱుగుపడినచో, మరల నట్టిసమయము మనజీవితాంతమువఱకును, చేజిక్కకపోవును. మనమెల్లప్పుడు, ప్రతిపదార్థమును, ప్రతికార్యమును, మనజీవితసాఫల్యమునకై చేయుచుందుము. అయ్యది శారీరకలాభమైనను; లేక యాధ్యాత్మికమైనను నైయుండును. ఈరెండలాభములలో నేదేనియొకదానిని పొందనిచో మనప్రతికార్యమును నిరర్థకమును నిష్ప్రయోజనమును నౌను. తరచున్నసాకర్యమును సాధించుటయు మిన్నకుండుటయు, నొకటిగనే పరిగణించును. శరీరమున నట్టియుపకారమును జేయజాలని యాహారము, జీర్ణకోశమునకుమాత్ర మొక్కవిధమైనపనినిగల్పించి శ్రమనొందించినదౌను. నష్టమునుగలిగించు నాహారమారోగ్యమును జెరిచినదౌను. లాభనష్టములరెంటిని గలుగజేయజాలని యాహారముమాత్ర మనయవయవములకొక నిష్ప్రయోజనమైనపనిని గల్పించినదౌను.

మనము జీవితలాభముల భారము నొకత్రాసునం దూయుటలేదు. రెండువిధములైన త్రాసులందూయుచున్నాము. మనలాభములన్నియు, నిత్యములనియు, నైమిత్తికములనియు, ద్వివిధము. మనలమున్న జీవితవిధానపరమావధికి నిరంతరాయముగను, నిరభ్యంతరముగను జేర్చజాలినవి నిత్యములు. నైమిత్తికములన, మనయావశ్యకము లౌకవిధమైన నిబంధనలతోను, నిర్బంధములతోను, గూడియుండి యానిర్బంధములును, నిబంధనలును, భేదింపజాలనిచో తదర్థమై మనము ప్రాణమానవిత్తములసైతము సరకుసేయక గావించిన యెల్లప్రయత్నములును, నెల్లపరిశ్రమలును నిరర్థకములును నిష్ప్రయోజనములును నగుటయే. అట్టిమహాప్రయత్నములు, మంటగలియుటచే మనయొక్క

ఘోరమైన యశాంతి దేవతకాహుతి సేయబడి, జీవితాంతము వరకును, తీరని, మహానష్టదాయకమైన మనోవ్యాధిచే పీడితులమై మనోవేదనాభరమును వహింపజాలకల్లాడుచుందుము.

ఎల్లశాఖలును, ఎల్లప్రయత్నములును, ఎల్లయభిప్రాయములును నిట్టిపద్ధతిచేతనే యావృతములైయున్నవి. శిక్షాక్రమమంతయు దీనికిలోబడియున్నది. జనులందరును సాధారణముగ రెండువిధములైన యభిప్రాయములతో, శిక్షబొందుచుందురు. అందొకటి నియమిత లాభముల బొందునది. రెండవది, అనియమితలాభములను బొందునది. నియమిత లాభమును బొందవలయుననెడి కోరికతో బొందుశిక్షయే నిర్బంధశిక్ష. ఉదాహరణార్థము; ఒకడు పాఠశాలనుండి బయలువెడలినతోడనే యొకపెద్దయుద్యోగమునం బ్రవేశించి బలమైన వేతనమును బొందవలయుననెడి కోరికతో వాస్తుకళాశాలయందు బ్రవేశించును. తాను న్యాయవాదిత్వ పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణుడైనతోడనే న్యాయస్థానమున కేగి తనకార్యములం జక్కబెట్టుచు, వేనవడసి, తత్ప్రతిఫలమును గడింపవలయునను నభిప్రాయముతో నాపరీక్షకై పాటుపడుచుండును ఈలాగుననే బి.ఎ, ఎం.ఎ, ఎల్, ఎల్, డి, మొదలగు గాగల పరీక్షలకెల్ల శ్రమపడువారందరును, తామే మోమాందువరుసగ నుద్యోగభాగ్యము లందగలుగుదుమనెడి యాశచేతనే ప్రయత్నముల సల్పుచుందురు. ఇట్టివారు బొందుశిక్షయంతయు నిర్బంధశిక్షయే ఒకవేళ దురదృష్టవశమున నీనిర్బంధమును జయింపలేకపోయినచో దానికి లోబడుటయేగాక తీరని యొకపెద్దదుఃఖమునకు బాల్పడవలసివచ్చును. నిర్బంధమును జయింప లేమికి శిక్షితుడొకవైపు చింతించుచుండ నాతనికి విద్యనేర్పించినవారును, లేక తలిదండ్రులును మఱియొకవైపు ఆశాభంగులై విచారమును సూచించుచుందురు. ఒకానొక సమర్థుడైన ఎం ఎ, విద్యార్థి గౌరవపరీక్షయందు కృతార్థత నొందజాలనప్పుడాతని మనస్సెట్లుండునో యదియాతనికె గోచరమగును. తదితరులకు దురవగాహము.

తానొక వ్యాపారము పెంచలిడి, యందుకై నిరంతరకృషి, యోచనాపరిశ్రమ, మున్నగువానిజేసి గూడ చిట్టచివరకు దుర్దశాపిశాచంబు, తమావరింప, నెల్లవిధముల గోలుపడి, తిరిగి కోలుకొనలేనంతటి దుస్థితికి బాల్పడినవారును మరియు బ్రతిఫలము లభియించుట, దుస్తరముగ గన్పట్ట చింతాక్రాంతులై యల్లాడువారును నెంతయు శోచనీయులుగదా.

నిర్బంధ కర్మముయొక్క పర్యవసానమెల్లప్పుడిటులనేయుండును. ఎప్పుడైతే నిర్బంధము జయింపబడదో యప్పుడే నిర్బంధింపబడినకార్యముకూడ కొఱగాకపోవుచుండును. వాస్తవముగ నెల్లప్పుడొక నిర్బంధమునకును నొప్పందలకును లోబడియుండును. మరియు దాని యభిప్రాయముగూడ నిదియే.

ఒకవేళ నేనొకపనిని, యదియుగిసిన తదుపరి, నాయజమానునివలన నొకపారితోషికము దీసికొను నొప్పందలపై జేసినచో నాకార్యబాధ్యతయంతయు నామీదనే యుండును. లేక నేనట్లు వాగ్దానము చేసినచో కార్యము పనిజేయజాలకున్నచో నిరుత్సాహుడ నౌదును. మఱియు నానిరుత్సాహత నాధైర్యమను మహావృక్షమునకు జేటుపురుగై నష్టకారియగును. మఱియు నిజకార్య పరిపూర్తివిషయమై పెద్దకాలము యోచింపవలసియుండును. మఱియు నాపరిశ్రమ నాకుసంతోషకరము కాక దుఃఖదాయకమగును. ఒకవేళ నదృష్టవశమున నాచే జేయబడిన కార్యమునకు మంచిప్రతిఫలము లభియించినచో "సంతోషపుగాలి చాలపనిచేయు"నను నార్యోక్తిని ననుసరించి నాధైర్యోత్సాహము లతిశయించును.

నిర్బంధశిక్షయందు లభియించిన నిరుపమానందమే లభియించును. లేకున్న దుఃఖము. మనోస్థిమితమిందు మందునకును గానరాదు. ఒకవేళ్లయున్నను హృదయమునకు నిజమైన సంతోషము నొసంగునదిగాక యాగంతుకసౌఖ్యమున కాకరమై నాటకపాత్రవలె సుఖవేషధారియై మాపట్టును. స్వాతంత్ర్య శిక్షయన కేవల మొకేయుద్దేశముచే నిర్బంధింపబడక "దానివల్ల పొందవలయును. ఏలయన నదిపొందదగినది" అని యెంచి వర్తించుటయె దీనిపేరే విద్యాప్రియత్వము. ఇదియే విద్యాపూజత ఇట్టిశిక్షవలననే నిజమైనసంతోషము నిజమైన విజయము చేకూరును. ఈశిక్షయే సత్యవిద్యాపరిగ్రహణ ప్రతిబంధకోపకరణము. ఈశిక్షయే వివిధనిర్బంధములనుండి విడదీసి మానవుని స్వేచ్ఛాపరతంత్రునిగ జేయును. ఈశిక్షవలననే మానవునిహృదయ ఫలకము తేజోమయమై మేధాదర్పణమతిశయకాంతిమంతమై యభిప్రాయపరంపర ప్రబుద్ధమార్గమునే యవలంబించి మానవుని నిజమైన స్వాతంత్ర్యోత్సాహ పూరితునిగ జేయును.

ఈశిక్షయే బీదతనమునకు కష్టసముదాయమునను దుఃఖమునను నిరుత్సాహమునకు శాంతిధైర్యముల సుఖసంతోషముల నుపదేశించు గురువు. ఈశిక్షయే ప్రతిసమయమునను నొకేవిధమైన యాకర్షణమును గలిగియుండు నయస్కాంతము. ఈశిక్షయే యొకబీదవానికిని రాజునకును గల తారతమ్యమును బోధించువక్త! ఈశిక్షయే స్వాతంత్ర్యశిక్షాదక్షుడైన యొకబిక్షుకుని నిర్బంధశిక్షావముక్తుడైన యొకచక్రవర్తికన్న లక్షరెట్లధికునిగను, గౌరవనీయునిగను సిద్ధాంతీకరించు తార్కికుడు. ఈశిక్షయే యొకపతితజాతినిగాని దేశమునుగాని, నౌన్నత్యసోపానము నారోహింపజేయ నద్వితీయసహాయకారి. దీనిమూలముననే జాతీయపతితసంతతి యభివృద్ధిమార్గము ననుసరించును. ఈశిక్షావిధానమే జాతీయశక్తి సామర్థ్యాదులందు తేజోమారుతము నింపివేయు ప్రధానోపకరణము. ఏశిక్ష యవతారపురుషులతత్వవేత్తల శాబ్దికుల ప్రపంచమునందలి, బలవత్సంపన్నులైన జనులకన్నులకు మహామేరుసదృశులుగ జేయునో, ఏశిక్ష తన్నాశ్రయించువారికి, జీవితాంతమువరకు, సాయకారిగనుండునో, ఏశిక్ష తన్నెన్నిదినములు సంపాదించినను తరగక యింకను గఱమొటకు దనవిషయములచే నిండియుండునో, అట్టికల్పవృక్షము అట్టియద్వితీయ ధనరాశి అట్టిజ్ఞానమారుత మీస్వాతంత్ర్య శిక్షయే!!!

మానవుడు తాను నిర్బంధశిక్షనుబొందిన తదుపరి మనోస్థిమితముగలుగుననియు తనకోమలహృదయాబ్జములు మఱింతప్రఫుల్లములై తేజోమయము లౌననియు, నిజమైన సంతోషము చేకూరుననియు, స్వాతంత్ర్యను రక్తి ప్రబలుననియు నువ్విళ్లూరుచుండును.

కానియీయంశములొక్కటి నిర్బంధశిక్ష వలన నెట్లులభించును? ఒక ఐ. సి. ఎస్. విద్యార్థిగాని, లేకయొకడాక్టరుగాని, లేక నిర్బంధానిర్బంధోద్యోగిగాని, యిట్టియమూల్యరత్నముల సంపాదించునా? అంతవరకుపలో నేల, అతనిసంకుచిత మేధయందీ యభిప్రాయములకైన, తావుకలుగునా? కల్ల! నిర్బంధశిక్ష నలువైపుల, దట్టమైన గోడలుగల యొకయాతుఖానవంటిది. నీరు హెచ్చినను, తగ్గినను, తననియమమును దాటినచో సు.నిండిపోయినచో, నీరుపైకిబోవుట్రను. నిండనిచో నిండవలయునని గోరుచుండును. ఏదేశముగాని, ఏసైన్యముగాని యౌన్నత్యశిఖరము నారోహింపనడుముకట్టునో, యందునిర్బంధశిక్షాభిలాషులెందరుగలరో, స్వాతంత్ర్యశిక్షాభిలాషు లెందరుగలరో, యొక్కకల్పితపట్టిక, నెదుటనుంచుకొని యవలోకించిన నీయంశము తెల్లమగును. ఏజాతియందుగాని ఏదేశమునందుగాని, నిర్బంధశిక్షావహాయులసంఖ్య హెచ్చుగానుండునో, యాజాతి యాదేశము, స్వేచ్ఛావిహీనమై బేలదనమున కాకరమై సంతోషవిక్రేతయై యొప్పుచుండును. ఇట్టిజాతియందు, స్వాతంత్ర్యశిక్షాప్రకాశ మావంతయైన గలుగబోదు. నిర్బంధవిద్యాప్రవీణులయందు, ద్రవ్యమూ న్యాయముగరాదు. అభివృద్ధియూసున్న. సంతోషమూ అసలేలేదు. స్వేచ్ఛయూ అనగూడదు. సత్యమార్గమూ అంతకుమున్నే. మనస్థిమితమూ తలవగూడదు. ఏదినమిట్టివారి నిర్బంధితావశ్యకము పూర్తిగాదో, యాదినమే వారికి, విద్యాశిక్ష బొత్తిగావ్యర్థముగను. వేరుగనుగాన్పించును. ఒకడాక్టరుగాని, యొకన్యాయవాదిగాని, తనతన పనులుక్రమముగ, సాగకుండినచో, డాక్టరుగారు తమవైద్యగ్రంథములను, వకీలుగారు, తమశాసనగ్రంథములను, చూరునజెక్కి యావృత్తుల నిందింపదొడగుదురు. ఏలయన తమయుద్దేశము పూర్తిగాక వ్యతిరేకప్రతిఫలము లభియించుచున్నదిగదా.

నిర్బంధశిక్షవలన, నెప్పటికిని స్థైర్యోత్సాహ సుఖసంతోషాదులు గలుగవు సరిగదా, విద్యాగౌరవతగూడ, చెడిపోయి, మేలుకీడులను, రెంటికిని, గారణభూతమౌను నిర్బంధశిక్ష యితరులదయపై నాధారపడిన కూలిపనివంటిది. అతనికిమనసువచ్చిన గూలినిచ్చును. లేకున్నలేదు. దినమంతయుగష్టపడి, కూలిపనిచేసియు యజమానునియనుగ్రహముపైన నేయాధారపడియున్నయొక కూలివాని స్థితిగనుగొనుడు తానుదినకూలి దీసికొనిగూడ, రాబోవునెలకై విచారించువాడెంతటియదృష్టహీనుడు. తానుపరీక్షయందు కృతార్థుడైన తదుపరి యెట్టిస్థితివచ్చునోయెవ్వరినియాచింపవలయునో యనుసంశయములనే తన విద్యార్థిజీవితమునం దాలోచించుకొనునట్టివిద్యార్థికట్టివిద్యవలననేమి లాభము సమకూరును? కొన్ని సమయములందు, విద్యార్థులజీవితము, నిరుత్సాహపూరితముగను, స్థైర్యధైర్యరహితముగను, గన్పట్టుచుండుటకు, కారణమేమియనువిమర్శగలుగుచుండును. ఇట్లుత్సాహభంగము గలుగుటకు, గారణముసాధారణముగా విద్యాశిక్ష నిర్బంధముగనుండుటయే. యెందుచేతననితోనైన, నీపరిశ్రమయొక్క ప్రతిఫలమితరుల, యనుగ్రహముపైయాధారపడునదిగ నుండుననాతనికెన్నో మేధలయందు, సంతోషోత్సాహము లెక్కడినుండివచ్చును? ఏపనినైన నిర్బంధముగ జేసినచో, ననేకవిధమైన యాటంకములగలుగును. ఉత్సాహమునకు భంగము తటస్థించును. ఒకస్వాతంత్ర్యవిద్యాశిక్షితుడు, తానొకబిక్షకస్థితియందున్నను, సంతోషముతోనేయుండును. ఏలనన, నాతడేయుద్దేశముతో, విద్యగఱచెనో, యదియిట్టిస్థితియందును, దనకుగలవడియేయుండును. మఱియుదాను సంపాదించిన మూల్యమునకు, హానికూడారదౌను. స్వాతంత్ర్యశిక్షితుడు, నిర్బంధశిక్షితునివలెగాక, వెంటవెంటనే, ప్రతిఫలము గ్రహించుచుండును. ఇకనీతడన్నోయొకవిద్యార్థి రేయింబగలొకటి పరిశ్రమజేసి చేసి, తనపరీక్షాపర్యవసాన మితరులయనుగ్రహముపై నాధారపెట్టుకొని, యుండునట్లు ముందుముందు గష్టపడి, ప్రతిఫలాపేక్షకై యితరులయాచించుచుండును. స్వాతంత్ర్యశిక్షయన ప్రాపంచిక వ్యవహారములనుండి, స్వేచ్ఛగా నుండుటయని, మాయభిప్రాయముగాదు. విద్యాసంపాదన కొంకనిర్బంధమునకులోబడి, తన్నిర్బంధానుసారముగ, బ్రతిఫలము లభింపకున్న, నావిద్యావిద్యాగౌరవ సౌధమునుండి, పతితమౌసదిగాకుండ, నుండవలయును. మనమొకవేళ విద్యను, విద్యాపక్షమున నభ్యసించిన నత్యధిక జీవితాధారము గలిగినచో శ్రేష్ఠమే. అట్లుకాకున్నను, విద్యాసంపాదనమువలనగలుగు, నిజమైన లాభమమాత్రమెక్కడికిని బోదుగదా. వివిధావశ్యకాపరిపూర్తికై విద్యయెయాధారమైనను, నిర్బంధితావస్థలో నుండి, యిట్టివిపరకు దమగౌరతయె, జెఱచుకొను, లాభములనభిలషించునదిగా నదియుండగూడదు.

సత్యవిద్య నెట్టిమొదట స్వాతంత్ర్యదర్శకములైన యావశ్యకముల, బూర్తిజేసి, విశాలమార్గముల బ్రవేశపెట్టును నిజమైనసంతోషముకలుగుట కడ్డులై నిలువబడు, వివిధాటంకముల దరిమివేయును. ఏజాతియందుగాని, యెంతవరకు స్వాతంత్ర్యవిద్యాప్రకాశము ప్రసరించదో, యంతకాలము పండితజనమందు గలుగబోదు. నిర్బంధవిద్యాశిక్షితులు, విద్యావశ్యకముల నెంతవఱకని పూర్తిజేతురు? విద్యాపరిపూర్ణములైన దేశచారిత్రముల, నవలోకించినచో విద్యానయప్రాపంచికములందలి, తేజోవిరాజితములైన సూర్య, చంద్ర, నక్షత్రములీస్వాతంత్ర్య విద్యాశిక్షితులేయని చెప్పనొప్పును.

ఏజాతియభ్యుదయము నొందదలచునో, యదియెట్టియెందలు, తనజాతీయ సంతతియందు, విద్యావిజయములకై, ప్రాణములైనను [illegible]గించి, ముందడుగువేసి పోరాడువారిని, తమకాలమునంతను దా[illegible] పరిశ్రమలోనె వినియోగించువారిని సిద్ధపరుపవలయును జాతీయ[illegible]యు నిట్టికార్యమునేయవలంబించుట దుస్తరమైనను, నెవ్వరెవ్వరికి దిచ్ఛగలదో, వారైనను, నీసౌధోపరిభాగము నధిష్ఠింపప్రయత్నించుట యుక్తము ఏవిధమున సేవకొకవృత్తి వర్తకమునకు దీటురాదో మఱియు నుద్యోగస్థులవలన, యింతవరకే కొక మౌన్నత్యపదవి నందలేదో, య[illegible] నిర్బంధశిక్షావిధానమునగూడ, స్వాతంత్ర్యశిక్షానదుపాయములు సిద్ధింపనేరవు ఆత్మీయసంతోషము, వంశికసంతోషము, స్థానికసంతోషము అని సంతోషముత్త్రివిధము. నిర్బంధశిక్షవలన, మొదటిరెండును జేకూరవచ్చునుగాని, జాతీయ, దేశీయాభ్యుదయములకు, మూలకారణమైన, జాతీయసంతోషము మాత్రమిందుగలుగనేరదు.

ఆంధ్రసంఘస్థితి.

మ. రా శ్రీ, కే. వి సుబ్బారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

మనమాతృభూమియగు భరతఖండ మొకప్పుడు ప్రపంచంబునం గల నాగరికౌన్నత్యదేశంబులయందు ప్రథమగణ్యంబుగా నుండెను. ఇప్పుడు మనముండు కాలముగూడ సంఘస్థితియందు మార్పు గలుగుచుండుటచేత మిక్కిలి ముఖ్యమైయున్నది. భరతఖండంబునం జనించి, భరతఖండవాసులమై, మనమాతృభూమికి జరుగుచున్న మార్పులకు మనము కారణభూతుల మగుచున్నాము. అసామాన్యములగు మార్పులు దేశమందంతటను జరుగుచున్నది. ప్రతిసంఘమును క్రొత్తక్రొత్తనాగరికతను జెందుచున్నది. భావములును, ప్రతిఫలములును మార్పుజెందుచున్నవి. వర్ణాశ్రమాచారములును ధర్మములును మార్పుజెందుచున్నవి. అనాగరికములకు ప్రాతసంఘస్థితులకు క్రొత్తమార్పులు జనించుచున్నవి. అంతియేగాక మనము జీవించెడి రీతులయందుగూడ మార్పులు గలుగుచున్నవి. పాశ్చాత్య నాగరికతయనెడు క్రొత్తతేజము హిందూసంఘంబున ప్రబలి, కొన్నిచోట్ల రహస్యముగాను, మరికొన్నిచోట్ల రహస్యములేకుండగను, మార్పుజెందించుచు, సిద్ధాంతీకరించుచు, తుదకు ప్రతిఫలంబులను, సారాంశములను దేటపరచుచు, సంఘసంస్థితిని వృద్ధిజేయుచున్నది. ఆతేజము హిందూసంఘంబున పాతుకొని, దానియనాగరికతను, అజ్ఞానాంధకారమును, విచ్ఛిన్నంబుగావించి అట్టిస్పష్టంబుల(వేళ్ళ) చివరకు కొరకి వేసినదనవచ్చును. దానంజేసి ప్రతివర్తకసంఘమును, ప్రతిమతసంఘమును, గొప్పయల్లకల్లోలమును జెందుచున్నది. అట్టి రంగంబునం దేమియు సంబంధము లేనివానివలె నీవూరకుండగలవా? నీమాతృభూమికి రాబోవుకీడును పూర్తియైన మనస్సుతో నాలోచించినయెడల, నీహృదయంబు కొట్టుకొనుచుండదా? నీకు విచారముగలుగదా? ప్రాతసంఘములకును, క్రొత్తసంఘములకును, స్వదేశమునకును, పరదేశమునకును, జరుగుచున్న వివాదములయందు జోక్యముకలుగజేసికొనుట, నీదగు గొప్పపనులయం దొక్కటికదా! అల్లకల్లోలధ్వనులతో యుద్ధంబుజరుగుచుండ, అట్టి యుద్ధరంగంబునం దేమనుజుడు సుఖంబుగ నిద్రించును? హిమాలయము మొదలు కన్యాకుమారియగ్రమువరకు నొకపెద్ద యుద్ధరంగంబైయుండ, అందు ప్రాతసంఘస్థితులును, నవీన సంఘస్థితులును, అనెడు రెండు సైన్యంబు లతిఘోరంబుగ యుద్ధముచేయుచుండ, నీవూరక జూచియుండగలవా? ఆయుద్ధంబునందు నీయోపినంతవరకు సాయంబుచేయక తప్పదుగదా? నీశక్తియంతయు ధారవోసినపిదప, సారాంశంబేమియగు, నందలి ఫలాఫలంబులు నీవే యనుభవింతువుగాక? దుష్టసంఘంబులును, వాటిస్థితులును, అన్నివంకలను ప్రబలి, మనమీదికి వచ్చుచుండ, అట్టివాని నెదుర్కొనుటకై తగినంత యుద్ధసామగ్రిని బలపరచుకొనుడు. లేనిచో గొప్పయనర్థము సంభవించును. యుద్ధరంగంబంతయు నెలుగెత్తి మనను గలియుటకై మొరలిడుచున్నది! సిద్ధముగానుండుడు! ఎవ్వరట్టి ప్రయత్నంబువలన ఫలంబు నెఱిగియు, మన్ను మెదవిన సర్పంబువగిది నొదిగికూర్చుండి, ఏమియు చేయలేనివానివలెనుండిన యట్టివాఁడు, తానుచెడిపోవుటయును, దుఃఖాంబుధి మునుంగుటయేగాక, ఆదుఃఖమును తనపుత్రపౌత్రపారంపర్యమును వెదజల్లి దానిని వారి ననుభవింపజేసి, వారిచే తుదకు నిందింపబడును. మరియు నెవ్వడు తనసంఘసంస్కరణంబున, అశ్రద్ధవహించి, సంతోషమాత్రమునకు పాశ్చాత్యుల, వారి ఆచారములననుసరించి, వారింబోలి దుస్తులధరించి, వారింబోలి శిరస్సులనుంచి, వారింబోలిభుజించునట్టి వాడించుకనాలోచించి, వారింబోలి సంఘసంస్కరణము చేసికొనవలయును. మరియు నెట్టి సంఘసంస్కరణము తనమాతృభూమి యవస్థందలంచి, తనసంఘాంతర్గత దురాచారంబుల బింకమ్మునదిర్చి, అట్టివాటిని నిర్మూలముచేయునో, అట్టి పుత్రరత్నము, తనమాతృభూమిచే నాశీర్వాదింపబడి, తాను స్వేచ్ఛయును, సంతోషమును తప్పకపొందును.

నీమాతృభూమియొక్క భవిష్యత్తంతయు నీచేత నున్నది. మరియు నీవే, యామెకురాబోవు సుఖదుఃఖములకు కారణుండవు. ఆమెకర్మమనెడు పెట్టెయొక్క బీగము నీచేతనున్నది. మరియు దేవునియెదుట, నీవునీ మాతృభూమియెడ జేసిన సుకృత దుష్కృతములకు సాక్ష్య మీయవలసివచ్చును. నీకండ్లతో నీమాతృభూమియొక్క, దేహదార్బల్యమును, మనోదార్బల్యమును జూడుము? ఆమెయొక్క రోదనములవిని, జాలినొందితివేని, త్వరలో నామెసహాయమునకు బరువెత్తుము!

చూడుడు! మీవంకజూచుకొనుడు!! ఆచారంబులనెడు త్రాళ్ళచేగట్టబడి, స్వేచ్ఛాభ్రష్టులై, మతంబనెడిమూర్ఖంబుచే బాలింపబడుచు, మీయొక్క స్వచ్ఛమైన బుద్ధులును, జ్ఞానమును, ఆచారంబనెడు బండరాతిక్రింద నణుగద్రొక్కబడినవి! మరియు మీగృహంబులవంక జూచుకొనుడు! అచ్చట, అవర్ణనీయంబులైన దురాచారంబులనెడు తెరలుప్రబలి, మీయొక్క భార్యాపుత్రికలును, సోదరీజనులును తమంబునంబడి బాహ్యప్రపంచంబన నేమియు దెలియక కొట్టుకొనుచున్నారు! గాన వారిని విడుదలజేయుడు!. మీన సంఘసంస్కరణంబనెడుత్రోవ ముండ్లతో నింపబడియున్నది. గాన నట్టిత్రోవనడచు నిచ్ఛజనించిన వారు ముందు ముండ్లకై సిద్ధముగనుండుడు.

ఇంకమన సంఘస్థితికి రోగములనుదెచ్చు కీటకంబులెవ్వియో నాలోచింతము.

హిందూసంఘమునకు దుస్థితినాపాదింపజేసిన దయ్యము „విగ్రహారాధన" యను నిర్వివాదాంశమైయున్నది. విగ్రహారాధన హిందూస్థానమున నొక శాపమువలె ప్రవేశించి, హిందూసంఘమును బూర్తిగ బాడుచేసెను. నీవు విద్యాపరిపూర్ణుండవై, ఇంకను విగ్రహారాధనమందు విశ్వాసముంచితివేని నీచదువుకు పరువుతక్కువగును. నీపితృప్రపితామహాదులనుండివచ్చుచున్న విగ్రహారాధన నేటితో పరిసమాప్తినొందింప నీకొకవేళ కష్టముగానుండును గాబోలు! అట్లయిన, నీపితృప్రపితామహులనుండి వారందరొక్కకరె, ఎద్దియోనొకదినంబున నూతిలోబడి బలవన్మరణంబునొందుదురు. పావము? నీవు నేడట్లు నీపితృప్రపితామహులనుండి వచ్చుచున్న యాచారము నేలపోగొట్టవలెనని నీవుకూడ నూతిలోబడుదువు గాబోలు! కాదు కాదు! గాన నీవావిగ్రహారాధన మొగము జూడకుము. దానవది తనంతట క్షీణించిపోవును. నీయొక్క ఆత్మసంరక్షణార్థమై, నీయొక్క లక్షలకొలది సోదరులయాత్మసంరక్షణార్థమై, ఆపెనుభూతంబును జంపివేయుము.

విగ్రహారాధనకు బిమ్మట దానికి ప్రాణస్నేహితుండై చిరకాల సహవాసియైన 'వర్ణము' (Caste) యనెడు దుష్టుడొకడున్నాడు. ఆవర్ణము హిందూసంఘమునకొక చెంపపెట్టుగానున్నది. ఆవర్ణమైకమత్యమును లేకుండగజేసెను. అది మనభరతఖండముయొక్క సంతర్బహిర్భాగముల వర్తకవ్యాపారమును జెడగొట్టెను. అది సంఘముయొక్క దేహదార్బల్యమునకును, మనోదార్బల్యమునకు ముఖ్యకారణంబైయున్నది. అది సంఘముయొక్క స్వేచ్ఛను నిర్మూలముజేసెను. ఆవర్ణమనెడు దయ్యము, బాల్యవివాహములు మొదలగు దురాచారములకు సహాయమొనర్చెను. ఆవర్ణమే మన పవిత్రమైన మాతృభూమిని పాశ్చాత్యులచేత బెట్టినది.

వేదంబునం దెచ్చటనైనను వర్ణభేదంబును గురించి వ్రాయనేలేదు. వేదంబున దెచ్చటనైనను, మనసంఘమును, కలసిభుజించుటకుగాని, కలసి తిరుగుటకుగాని, అడ్డుపెట్టు నాశంబులుగానరావు వేదంబునం దెచ్చటను వివిధ వర్ణంబుల యంతర్వివాహముల నడ్డుపెట్టునంశంబులు గానరావు. హిందువులకు వేదమే ప్రమాణమనియెదరు. గాని వారుచేయుపనులన్నియు వేదాతిక్రమణంబులేయని నవ్వుచున్నారు. ఆవర్ణంబొకరికంటె నొకరినెక్కువగాజేసి, అట్టివారికి సర్వాధికారమిచ్చినది. గాన వర్ణము దేవునియొక్క సర్వసమాదరణత్వమునకు ప్రతివచ్చినదిగాన నదినింద్యమైయున్నది. గాన నట్టివర్ణంబునెదిరించి పనిజేయుడు. మనసంఘము వృద్ధిబొందగలదు.

మరియు మనవివాహకార్యంబులు దేశంబునకు గొప్ప ముప్పును దెచ్చుచున్నవి. ఈదురాచారములనేడి

బండ్ల పంక్తిని "బహుభార్యాత్వము" నెడు, ఆవిరియంత్ర మీడ్చుకొనిపోవుచున్నది. ఆదురాచారము ఎనుబది సంవత్సరముల వయసువానికి, ఎనిమిదేండ్ల కూననిచ్చి వివాహము జేయించుచున్నది. అంతనట్టికూనలను అజ్ఞానుల న్బాలవితంతువులుగా నొనర్చుచున్నది. గాన దయామయులగు నోసోదరసోదరీమణులారా! పైనపేర్కొనబడిన దయ్యంబుల నాశనంబుగావించి, కుటుంబములన్నియు నైక్యంబు జేసికొనుడు. అంత గ్రామంబులును, నగరంబులును నైక్యంబునొందును. అంతయావన్ బంగాళమును యావనపంజాబును, యావన్ బొంబాయియును, యావన్ చెన్నపురియును నైక్యంబునొంది గలసి పనిచేయుగాక! అంత హిందూమాత సుఖంబుగ నుండుగాక!

కృషి ప్రశంస.

మ.రా.శ్రీ, దువ్వూరి బాలకృష్ణమూర్తిగారిచే వ్రాయబడినది.

మనపూర్వులు హిమవత్పర్వతమున కుత్తరభాగమున మధ్య ఆసియాలోనున్న ఆక్ససునదీ ప్రాంతముల నుండివచ్చి మొదట సింధునది పశ్చిమతీరమున నివసించు సరికే వారికి వ్యవసాయమం దనుభవము కలదని వేదములు వక్కాణించుచున్నవి. వారానదీ తీరమందు వసించుకాలములో వరదలు తీసిపోయిన తరువాత బురదగానుండు ఒండు మంటిమీదను కొన్నివిత్తనములు చల్లుటవల్ల దుక్కి అక్కరలేకనే ధాన్యములు పండుచువచ్చినవి. అందువల్ల వారికి వ్యవసాయపు పనిముట్లతో నవసరము లేక పోయినది. కాలక్రమమున జనాభివృద్ధి అగుటవల్లనున్ను, తిరిగి మరికొందరు జన్మస్థానమునుండివచ్చి వారితో కలుసుటవల్లను చోటుచాలక, వారు సింధునదిదాటి హిందూదేశములో ప్రవేశించవలసి వచ్చినది. ఆనదిని దాటిన తరువాతను పూర్వమువలె బాడిగానుండు యొండుమట్టిలో యెల్లప్పుడు విత్తనములు విత్తుటకు వీలు లేకపోవుటచేత నేలనుత్రవ్వి గుల్లపరచి విత్తనమువేయుట అవసరమైనది. ఇట్టిస్థితిలో కొన్నాళ్లు చేతితో నేలనుగోకి విత్తనములను చల్లుతూవచ్చినారు. కొంతకాలము వాడిగల కర్ర గసిగలతో నేలనుత్రవ్వుచు వచ్చిరి. ఈప్రకారము విస్తారము నేలత్రవ్వుటకు కష్టమగుటవల్లనున్ను, జనాభివృద్ధి అయినకొలది యీలాగున పండించు ధాన్యములు చాలక విరివిగా వ్యవసాయము చేయుటకు అవసరము కలుగుటవల్లనున్ను బుద్ధికుశలత వృద్ధిఅయి దున్నుటకు పశువుల నుపయోగించువిధము కనిపెట్టిరి. అప్పుడే నాగలిని యేర్పాటుచేసి పశువులనుకట్టి దున్నుటకారంభించినారు. ఆకాలమునందు యేర్పాటుచేయబడిన నాగలే యీరోజునకికూడ యేవిధమైన మార్పులులేకనే ఉపయోగించబడుచున్నది. కాని మన పూర్వులతోబాటు కొంతమంది పశ్చిమమార్గముగా ఐరోపాఖండము లోనికి వెళ్లినవారు యీనాగలికి బహుమార్పులుచేసి మంచిపనిముట్టుగా తయారుచేసినారు. కర్రనాగలి శీఘ్రకాలములో అరిగిపోవుటవల్ల పాశ్చాత్యులు నాగళ్లను పూర్తిగా యినుముతోగాని ఉక్కుతోగాని తయారుచేయుచున్నారు. మనదేశములో మననాగలిన్ని దానితోబాటు మన వ్యవసాయమున్ను అభివృద్ధి కాకుండుటకు మన శాస్త్రములే కారణము,

శ్లో. రామాద్యాచయమేదినీం ధనపతేర్బీజం బలాల్లాంగలం
ప్రేతేశాన్మహిషం తవాస్తి వృషభః ఫాలంత్రిశూలం తథా
శక్తాహం తవచాన్నదానకరణే గోరక్షణే షణ్ముఖః
ఖిన్నాహం హరభిక్షయాశ్వరు కృషింగౌరీవచః పాతుకః॥

సప్తసముద్ర ముద్రితమైన భూమిని పరశురాములు బ్రాహ్మణులకు దానముచేయు సమయమందు కొంతభూమిని యాచించవలసిన దనిన్ని తనకు మిత్రుడైన కుబేరునివద్దనుండి విత్తనములు సంపాదించవలసిన దనిన్ని బలరాముని దగ్గిరనుండి నాగిలినిన్ని యమధర్మరాజువద్దనుండి దున్నపోతునున్ను తెచ్చి తనవద్దనున్న ఆంబోతుతో జతచేసి త్రిశూలమును నాగేటికఱ్ఱుగా నుపయోగించి దున్నినయెడల తాను పొలములోనికి అన్నపుముంతలను మోయగలననిన్ని కుమారస్వామి పశువులను కాచుననిన్ని భిక్షాటనముచేసి జీవించుటవల్ల నలుగురిలోను తనకుచాలా చిన్నదనముగా నున్నదనిన్ని పార్వతీదేవి సాంబమూర్తితో చెప్పినట్లు చిత్రవర్ణనవల్లను వ్యవసాయ వృత్తియొక్క ప్రాముఖ్యత తేటబడుచున్నది.

"కృషితో నాస్తి దుర్భిక్షం జపతో నాస్తి పాతకం"

"కరువుమానుప పంట మిడతలుమానుప మంట"

మొదలైన అనేకవిధములైన ఆర్యోక్తులవల్ల ప్రాచీనమునుండిన్ని వ్యవసాయోత్కర్ష స్పష్టమగుచున్నది.

ప. అడిగినజీతంబివ్వని మిడిమేలపుదొరనుగొల్చి మిడుగుటకంటే
వడిగల యెద్దులగట్టుక మడిదున్నుక బ్రతుకవచ్చు సుమహిలో సుమతీ.

సేవకావృత్తికన్న వ్యవసాయముచేసి జీవించడమే మంచిదని చెప్పబడియున్నది. కాని ఆచరణలోమాత్రము ఆనీతి విశేషముగా కనుపించదు. నాలుగుముక్కలు చదువుకున్న వారందరికి సేవకావృత్తియందే అభిరుచికాని వ్యవసాయము చేయుటకుతలంపే ఉండదు. ఇందుకుడదాహరణములను మనశాస్త్రములనుండే కనుపరచవచ్చును. ఉత్తమజాతులు వ్యవసాయము చేయకూడదనిన్ని అందువల్ల పాపము సంభవించుననిన్ని పరాశరస్మృతి ఘోషించుచున్నది.

శ్లో. సంవత్సరేణ యత్పాపం మత్స్యఘాతీ సమాప్నుయాత్
అయోముఖేన కాష్ఠేన తదేకాహేన లాంగలీ.

పల్లెవాడు సంవత్సరమంతను చేపలను పట్టుటవల్ల సంపాదించు పాపమంతను యినుపకర్ర కోలవేసిన నాగలితో దున్నువాడు ఒకేదినమందు సంపాదించును.

శ్లో. పాశకో మత్స్యఘాతీచ వ్యాధశ్శాకునికస్తథా
అదాతా కర్షకశ్చైవ సర్వేతే సమభాగినః.

పాములవాడు, పల్లెవాడు, వేటకాడు, యెరుకలవాడు, దానముచెయ్యనివాడు, వ్యవసాయము చేయువాడు సమానపాపులట.

బ్రహ్మక్షత్రియులు నాగిలిని ముట్టకూడదనిన్ని వైశ్యులు శూద్రులుమాత్రమే నేలను దున్నవచ్చుననిన్ని మనుస్మృతి చెప్పుచున్నది. కాని పరాశరస్మృతిలో బ్రాహ్మణులు ఒకపూట అనగా ఉదయమందుమాత్రము దున్ని మధ్యాహ్నము జాతీయకృత్యములను చేసుకొనవచ్చునని చెప్పబడియున్నది.

శ్లో. స్థిరాంగం నీరుజం తృప్తం సునర్దం షండవర్జితం
వాహయేద్దివసస్యార్థం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేత్.
జప్యం దేవార్చనం హోమం స్వాధ్యాయం చైవమభ్యసేత్
ఏకద్విత్రిచతుర్విప్రాన్ భోజయేత్స్నాతకాన్ ద్విజః.

బ్రాహ్మణుడు బలిష్ఠమైన యెద్లనుకట్టి ఒకపూట దున్నిన తరువాతను స్నానముచేసి నిత్యకృత్యములను అనగా జపము, దేవతార్చన, హోమము, స్వాధ్యాయము, బ్రాహ్మణ భోజనములను చేయవలయును. శ్రీమహాభాగవతమును తెనిగించిన బమ్మెరపోతనామాత్యుడు వ్యవసాయము చేయుచుండెనని ప్రఖ్యాతికలిగే ఉన్నది. వ్యవసాయము చేయుటవల్ల ఎట్లుపాపముకలుగునో అందుకువిముక్తి యెట్లో యీక్రింద చెప్పబడియున్నది.

శ్లో. వృక్షాన్ ఛిత్వా మహీం భిత్వా హత్వాతు కృమికీటకాన్
కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే.

చెట్లను నరుకుటవల్లను, నేలను దున్నుటవల్లను, పురుగులు చీమలు మొదలైన వాటిని చంపుటవల్లను కలుగుపాపములన్నియు కళ్ళములో కాపువాడు దానముచేయుటవల్ల పోవును.

శ్లో॥ రాజ్ఞేదత్వాతు షడ్భాగం దేవానాం చైకవింశకం।
త్రింశద్భాగం బ్రాహ్మణానాం కృషింకుర్వన్నదోషభాక్.

పండినపంటలో ఆరోవంతు రాజుకున్ను ఇరువై ఒకటోవంతు దేవస్థానములకున్ను ముప్పదియవవంతు బ్రాహ్మణులకున్ను ఇచ్చినయడల కాపువానికి వ్యవసాయము చేయుటవల్ల పాపములేదట. ఈరీతి దానములవల్లను రాజాశ్రమములలో నుద్యోగములను సంపాదించిన్ని ధర్మస్థానములలో భోజనాదులుచేసిన్ని వ్యవసాయము చేసినయడల పాపము లభించుననిన్ని చదువుకొన్న వారందరు వ్యవసాయము నంటకనే దూరదూరముగా నుండుచువచ్చినారు. క్షత్రియులుకూడ పైరీతినే సేద్యమును విడిచిపెట్టిరి. మనుస్మృతి రీత్యానుచితవృత్తి అయినను వైశ్యులు కూడ వ్యవసాయముచేయుట గౌరవముకాదని "కృషిశ్శిష్టావృష్ట్యా" అనున్యాయరీత్యా వదలివేసి వాణిజ్యమునే అవలంబించినారు. ఈరీతిగా క్రమక్రమేణ వ్యవసాయము ఉత్తమజాతులనుండి నాల్గవజాతివారికిన్ని పంచమజాతివారికిన్ని అధీనమైనది. ఇందువల్ల "అనశ్యం పితురాచారం" అను న్యాయమునుపట్టి మోమార్పులున్ను లేక ఒకేరీతి హిందూదేశములో వ్యవసాయముజరుగుచున్నది. "బాపనసేద్యం బనుగులనష్టం కాపుల చదువు కాసులనష్టం" అని చెప్పియుండుటవల్ల బ్రాహ్మణులకు వ్యవసాయము చేతకాదనిన్ని కాపువానికి చదువురాదనిన్ని తెలియుచున్నది. ఈవిధముగానే అనేక సామితలనుపట్టి ప్రాచీనమునుండిన్ని మనదేశములోని వ్యవసాయము చదువులేని కాపులచేతిలో నుండుటవల్ల వృద్ధిలోనికిరాలేదు. పశ్చిమదేశములలోనో బాగాచదువుకొనినవారు శాస్త్రపరీక్షలో కడతేరినవారు వ్యవసాయముచేసి యెన్నో అభివృద్ధులు చేసినారు. అన్నిటికన్నను ముఖ్యహేతువ రయితుల బీదస్థితి.

"సంసారిబీద భూమిబీద"

"వస్తు గొడ్లు ఉన్నవాడిదే వ్యవసాయము"

"చేతిలోలేనిది చేలోకి ఏలాగువస్తుంది"

అనిచెప్పినట్లు పెట్టుబడిపెట్టి వ్యవసాయము చేయలేని కాపులచేతిలో సేద్యము విడిచిపెట్టుటవల్లను విశేషముగా కాపువాళ్లు విద్యావిహీనులగుటవల్లను మనదేశపు వ్యవసాయము చాల హీనస్థితిలో నుండుటకు కారణమైనది. దీనికితోడు విడవకుండా కరువులు పట్టుకుని ఉన్నమట్టుకైనా తినకుండా కాపువానిని పీడించుచున్నవి.

"పాలు అంబారంబు పరగభూపతిపాలు। దుక్కిటిపశువులు ధూళిపాలు" అనుసామెత నిజమవుచున్నది.

ఇంతేకాక "వ్యవసాయము వెర్రివానిచేతి రాయి సమానము"నిన్ని తెలివితేటలేమిన్ని అక్కరలేకనే అదునుకు వర్షముకురిస్తే ప్రతివాడు సేద్యము చేయగలడనిన్ని ఒకపిచ్చి దుర్భ్రమ మనలను బాధించుచున్నది. యిరోపాఖండములోను, అమెరికాలోను జరుగుచుండిన అభివృద్ధులవలన మనదేశములోకూడ వ్యవసాయము బహువిశేషముగా వృద్ధిని పొందించవచ్చునని దృఢముగాచెప్పనగును. మనదేశములో సేవ్యార్హమైన భూమి చాలాభాగమిదివరకే సాగుబడిలోనున్నది. కాని జనాభివృద్ధిమాత్ర మెక్కువ అగుచున్నది. ఇందుకు తగినట్టుగా క్రొత్తభూమిదొరుకుట కష్టసాధ్యము. మంచిభూములు యావత్తు నిదివరకే సాగుబడిలోనుండుటవల్ల మనకిప్పుడధికముగా వ్యవసాయమునకు గావలసిన భూములు హీనతరమైనవిగను మామూలుగా వాడబడు కృషిపద్ధతులీభూములయందు వినియోగించవుగాన యుపాయాంతరములను గనుగొని వ్యవసాయపు పనులయం దత్యంతనైపుణ్యముచేతను మంచి యెరువులనుచేర్చి భూములను బలపరచి మునుపటికంటె రెట్టింపు ఫలించునట్టుగా చేయుట విద్యావంతులకు ప్రధానకృత్యమైయున్నది. ఈలాగున పశ్చిమదేశములయందువలె జేసినయడల మనదేశపు వ్యవసాయముకూడ శీఘ్రికాలములో వృద్ధిలోనికి వచ్చుట కెంతమాత్రము సందియములేదు.

మామిడిచెట్లు, వాటిని పెంచువిధము.

మ.రా.శ్రీ. ఉప్పల వెంకటసుబ్బారావుగారిచే వ్రాయబడినది.

మనహిందూదేశములో మామిడిచెట్టు చూడని వారుగాని మామిడిపండుపేరు విననివారుగాని యుండరు. ఇచ్చట స్వతహాపుట్టిన వానిలోనేమి, ఇతరదేశములనుండి యిచటకు తెచ్చిన వానిలోనేమి జగత్ప్రఖ్యాతి నొందిన రకరకములైన మామిడిచెట్లు మనదేశమునందుకలవు. మనదేశమందున్న మామిడిజాతులు సుమారు 300 వందలదాక నున్నవి. అందు 150 జాతులకు పైగా ప్రసిద్ధినిజెందిన రకములుగలవు. ఆరకములలో వాటిని కొన్ని యీక్రింద బొందుపరచెదను. 1. బంగినపల్లి 2. గుండ్రి బంగినపల్లి 3. సువర్ణరేఖ 4. పెద్దసువర్ణరేఖ 5. జామియామిడి 6. సారమామిడి 7. జంపులమామిడి 8. నల్లమామిడి 9. హయిదరాబాదునల్లమామిడి 10. వేరుపనస 11. తేనెపనస 12. యర్రగోవా 13. నల్లగోవా 14. మల్గోవా 15. బంగారుతీగె మామిడి 16. ముక్కరసం 17. పెద్దరసం 18. గుండ్రిరసం 19. నల్లరసం 20. దిల్పసందు 21. ఆమీరుపసందు 22. గుండ్రపసందు 23. అమీరుగోవా 24. నవాబుమామిడి 25. ఉవ్వా 26. అసలుఉవ్వా 27. యేనుగుకలకాయల మామిడి 28. సన్నాకులమామిడి 29. నగరం మయిలాపురి 30. భూలోకసుందరి 31. చెన్నపట్నం పెద్దాకులు 32. నీలిమామిడి 33. రోమాన్సు 34. బెంగుళూరా 35. ఖాదర్పసందు 36. గవరయ్యాడాను 37. కోలంగోవా 38. చిన్నరసం 39. యేనుగుదత్తం 40. కలక్టరుమామిడి 41. నవనీతం 42. జిన్నుగున్న 43. కవున్సిల్పసందు 44. పెంటగన్నేరు 45. రాజుగన్నేరు 46. యామెంటు 47. హనుమంతమామిడి 48. అరండల్ 49. మైలాపురి 50. రసపురి 51. గుత్తుల యిరసాలా 52. పెద్దమామిడి 53. బొబ్బలుమామిడి 54. కస్తూరి 55. సెట్టినారి మామిడి 56. కొత్తపల్లి కొబ్బరమామిడి 57. ఆర్యపటం యిరసాలా 58. తెల్లగులాబి 59. ఆకిపల్లి తెల్లకాయలమామిడి 60. తియ్యమామిడి 61. తగరంపూడి తియ్యమామిడి 62. బందరు బండలు 63. గుల్కందు 64. లాఖ్ 65. యాండ్రూసు 66. పండెం మామిడి 67. యీవివారి పెద్దమామిడి 68. పంచదార గున్న 69. రాజుమాను 70. చిలకలమాను 71. నల్లకాయల యాండ్రిసు 72. గొల్లపల్లి తియ్యమామిడి 73. కద్దేమాక్ 74. జెర్రిపోతులమామిడి 75. పీతరపసందు 76. పూరకాయల మామిడి 77. అల్ఫాన్సో 78. లాంగ్డా 79. నల్డా 80. హైదరీ మొదలగునవి. సకలదేశములందును ఫలవృక్షములలో ప్రసిద్ధిజెందినవి మామిడిచెట్లే అయియున్నవి. ఏవృక్షమైనను ఒక్కొక్క స్వభావముగల భూమియందు ఒక్కొక్కవిశేషమును పొందుచుండును. ఒకేచెట్టుయొక్క విత్తనములను తీసుకొనివెళ్ళి ఒకటిరాతినేలలోను మరియొకటి రేగటిభూమియందును వేరొకటి యిసుకనేలయందును పాతిపెట్టినయెడల రుచియందును ఆకారమునందును, వర్ణమునందును, గుణమునందును, వానివాని ఫలములుమాత్రమేగాక మెదుగుటలోను రోగములచే పీడింపబడుటలోను ఎరువుమొదలగు ఉపపత్తులను కోరుటలోను వృక్షములకుకూడా అపరిమితమైన భేదముకలదై వేరువేరు విత్తనములనుండి పుట్టినట్లు కనుపించును. అనగా ఆమార్పుచేయుశక్తి ఆయాభూముల యొక్క స్వభావమునందుండును. ఎంతమధురమైన పంచదారలోనైనా ఎంతతీయని తేనెలోనైనను ఉప్పు, పులుసు, కారము మొదలగు దానినేదయినను కలిపినయెడల మొట్టమొదటి మాధుర్యము నిలుచునా! నిలువకపోవుటయేగాక ఉప్పుకలసినది పంచదారకలసినదానితోను పంచదారకలసినది కారముకలసినదానితోను రుచియందు మాత్రమేగాక రంగులోకూడ భేదము కలిగియుండునని అందరును యెరుగుదురు. అట్లే సురేకారమును, ఉప్పును, ఎక్కువగల భూమియందు ఫలించుపండ్లకన్న అవిలేని భూమియందు ఫలించుపండ్లు ఎక్కువ మాధుర్యముగా

నుండుటకు సందేహమేమియులేదు. మంచినీళ్లు పడుచోట్ల పెరుగునట్లు ఉప్పునీళ్ళుపడు స్థలములయందు యేవృక్షములు పెరగవని మనయందరికి తెలిసినయంశమేను. ఉప్పునీరుపడుచోట ఏచెట్టయినను వేసినయెడల దానినిపెంచుటకు ఎక్కడనుండియో కష్టపడి మంచినీరుపోయుదురుకాని ఆభూమిలోనే మంచినీరుపడునట్లు చేయుటయెట్లు అను విషయమునుగూర్చి రవంతయు విచారింపరు. అందుకే వ్యవసాయమునకుకూడను మంచివిద్య ముఖ్యసాధనమనియు వ్యవసాయముకూడ పెద్దశాస్త్రమనియు శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.

మరియొక్క స్థలమునందుండు మంచిమంచి ఫలములను తమతోటలములలో మార్పులేకుండ పండించుటకు మనవారిప్పుడు అవలంబించుచున్న పద్ధతి అంట్లుకట్టుట. మనవారు యిదివరకు వాడుకచేయుచున్న పద్ధతి కొమ్మలనుండి మాత్రమే అంటుకట్టుట. యీఅంటుకట్టుటను ఇంగ్లీషులో (గ్రాఫ్టింగు) అని అందురు. యిదిగాక చిగుళ్ళతో అంటుకట్టుపద్ధతికూడ మరియొకటి కలదు. దానినే యింగ్లీషుభాషలో (బడ్డింగు) యని అందురు. అంట్లు కట్టుటనుగూర్చి యీదిగువ నుదహరించుచున్నాడను. యిపుడు మనదేశమునందు వాడుకలోనున్న పద్ధతినిగూర్చి వ్రాయుదును. మామిడిటెంకలనుదెచ్చి యొకస్థలమునందు నారుగాపోసి అవి మొలచినమొక్కలు సుమారు 1½అడుగు పొడుగుగాపెరిగిన తరువాతను ఆమొక్కలను గోలెములలోనికెత్తి యొకస్థలమునందు కుదుటవేయవలెను. ఆలాగు కుదుటవేసిన పదిహేనుదినములు పోయినపిమ్మట అంట్లు కట్టవలసిన చెట్లవద్దకు తీసుకొని వెళ్ళివుంచి చెట్టుకొమ్మను మొక్కనుగూడ ఒకప్రక్కను వాడిగల చాకుతో పైపొర ఊడునట్లు ఒకఅంగుళము పొడుగున కొంచెముగీచి ఆగీచినభాగములు రెండును ఒకదానినొకటి అంటియుండునట్లుచేర్చి ఆపైన మైనపుగుడ్డ చుట్టి దానిపైని సన్ననిపురిదారముతో దగ్గరదగ్గరగా చుట్టి ఆఅంగుళము పొడుగునను బిగించికట్టవలెను. యీదారముకట్టినకట్టు సరిగా బిగియనియెడల అంటు సరిగా కలియక చెడిపోవును. ఆలాగుకట్టినది క్రమక్రమముగా చెట్టుకొమ్మయున్ను మొక్కయు ఒకదానితోనొకటి అంటుకొనుటకారంభించి సుమారు 4మాసము లగునప్పటికి పూర్తిగా అంటుకొనును. అప్పుడు క్రమక్రమముగా మొక్కయొక్క తలయున్ను చెట్టుకొమ్మమొదలును అనగా మొక్కఅంటుకట్టిన స్థలమునకుపైనను కొమ్మ ఆస్థలమునకు క్రిందను కోసివేయుటకు ప్రారంభించుదురు. అట్లు పూర్తిగా కోయునప్పటికి మొక్కమొదలును కొమ్మ తలయునుగలిగి అంటుప్రత్యేకమును వేరుగా గన్పట్టును. యీలాగు తయారుకాబడ్డ అంట్లును యొకస్థలమందు తిరిగి కుదటవేసి 10, 15 దినములుంచి ఆవెనుకతీసి, వేయవలసిన స్థలము వద్దకె తీసుకువెళ్లి అచటను యీ అంటు యొక్క మొదటినుండు మట్టిదిమ్మను కదలకుండా పైగోలెము పగులగొట్టి ఆమట్టిదిమ్మతో భూమిలో పాతవలెను. యీమట్టిదిమ్మ విడిపోయిన యడల అంటుకు ప్రాణభయము కలుగును. గాన అంట్లు పాతునపుడు బహుజాగరూకతతో పాతవలెను. ఇక రెండవ మోస్తరు అంట్లు కట్టుటను గూర్చి వ్రాయుదును. దీనిని పైనిచెప్పిన అంట్లు కట్టుటకు పోసినట్లే నారుపోసి గోలెములకుయెత్తి పైప్రకారముగానే చేసి తరువాత అంటు కట్టవలసిన చెట్టువద్దకు తీసుకువెళ్ళి ఆమొక్కను వకప్రక్కను ఒక అంగుళము పొడుగుగా సన్నని చాకుతో రెండవప్రక్కకు రాకుండునట్లును మూడువంతులు తెగునట్లును చీల్చవలెను. చెట్టునందు, నవనవలాడుచున్న చిగురుకొమ్మను చూచి ఒక అంగుళము పొడుగు వుండునట్లు ఆచిగురునకు క్రింద నఱకి ఆనరికినచోట గోరుగల మొనవలె ఏటవాలుగా అనగా ఆచిన్న చిగురుకొమ్మ ఒకవైపు అంగుళము పొడుగునను రెండవవయిపు అరఅంగుళము పొడుగును ఉండునట్లుగా చాకుతో నేర్పుగా కోయవలెను. ఆ పిమ్మట ఆచిగురు కొమ్మను ఆ కోసిన అంచుమొక్కయొక్క చీల్చిన సందులోనికి పోవునట్లు అతికి వెంటనే మైనపు గుడ్డచుట్టి దారముతో బిగించి కట్టవలెను. ఈ పని చేయుటయంతయు మిక్కిలి చురుకుగల వారు తీవ్రములయిన సాధనములతో ఒక నిమిషములో ముగించవలెను. అనగా మొక్కకాని చిగురుకొమ్మగాని కోసినతర్వా

H. H. Maharaja of Hill Tippera హిల్ టిప్పర మహారాజు.

Raja of Kapurthala. కపూరతల రాజు.

Bundlekhand Maharaja.

బుందెలఖండు మహారాజు.

Maharaja of Sikkim. సిక్కిము మహారాజు

Nawab of Rampur, రాంపూరు నవాబు.

Maharajah of Panna. పన్నా మహారాజు.

Raja of Anigundi.

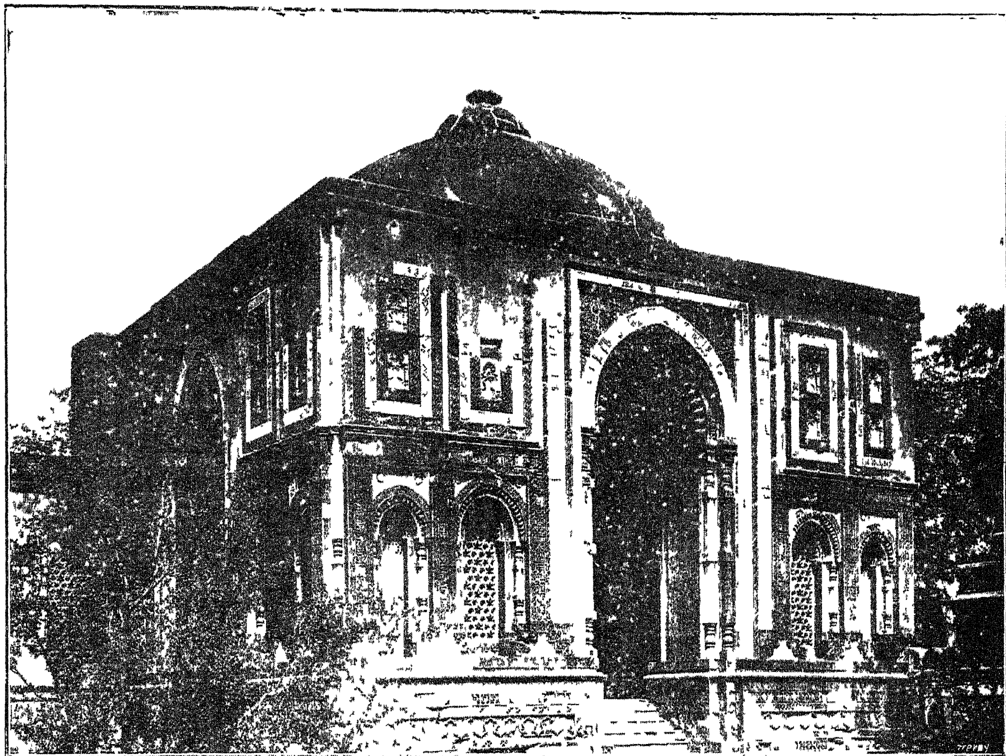

అనిగుండి రాజా.

Zamindar of Gurza.

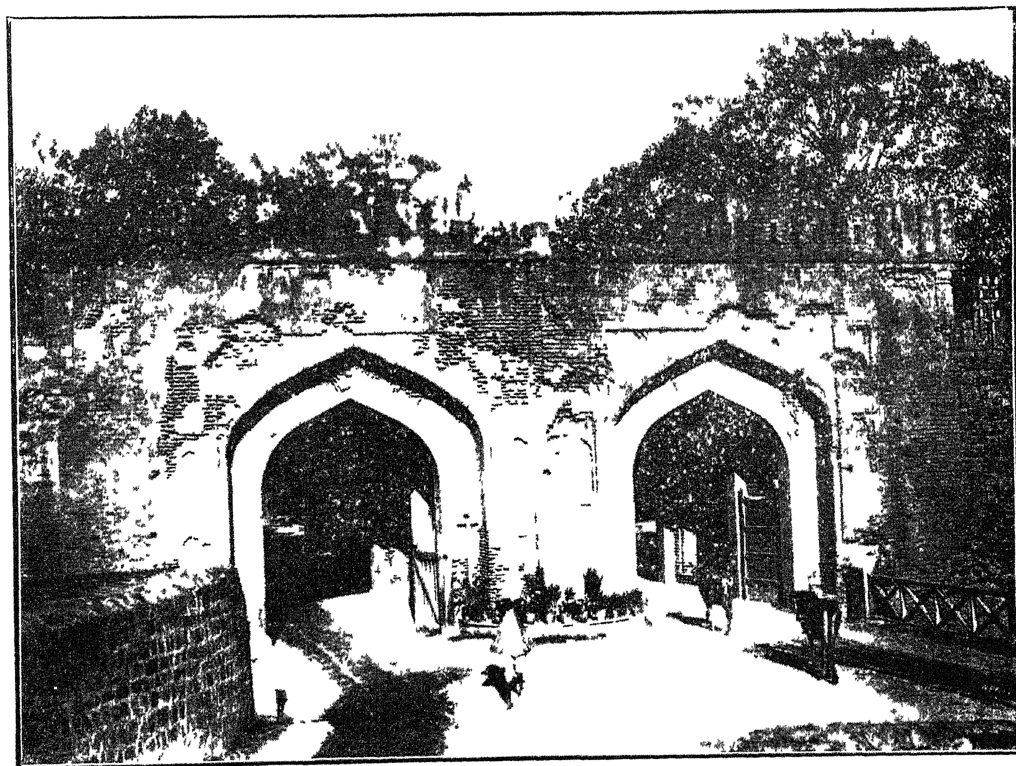

గురుజ జమీందారు.

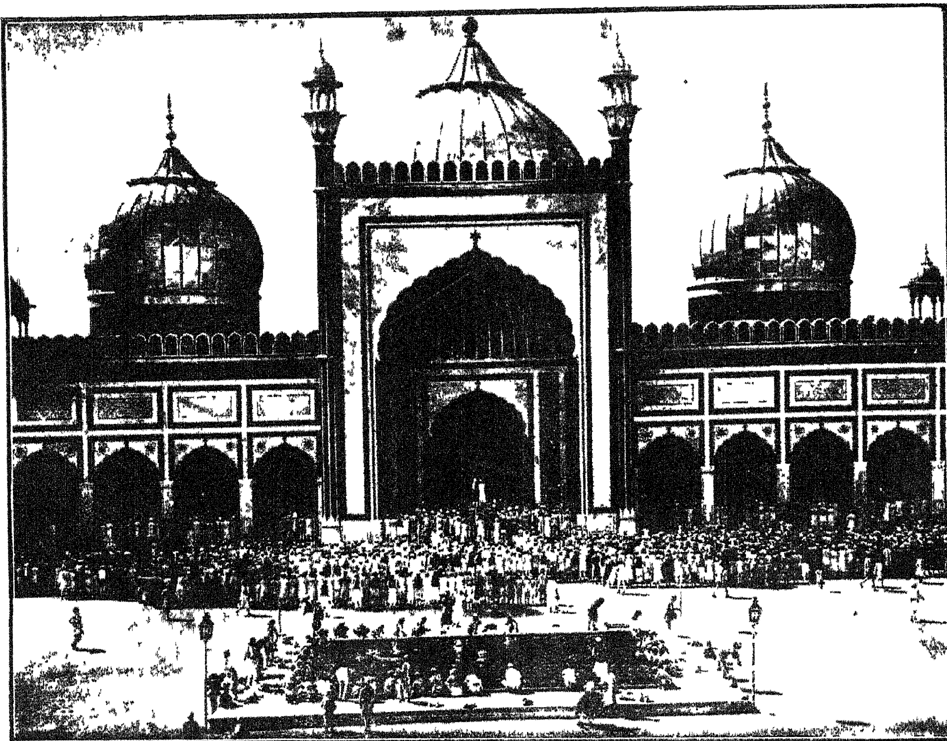
Alla Uddin's Gatawayf at Delhi.

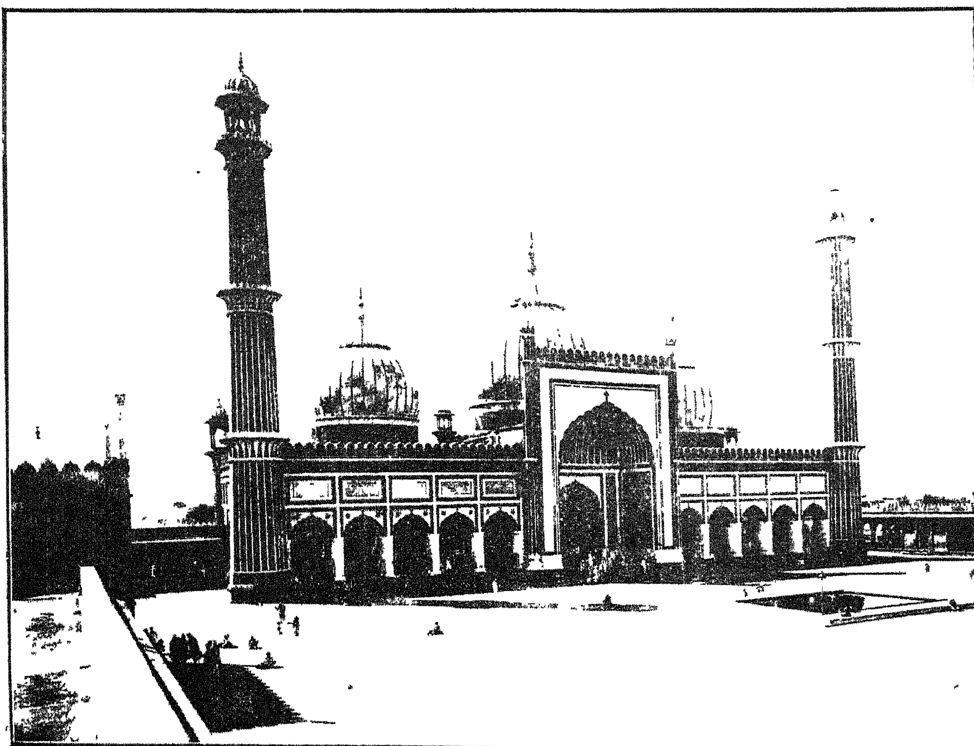
అలాఉద్దీను గోపురద్వారము, ఢిల్లీ.

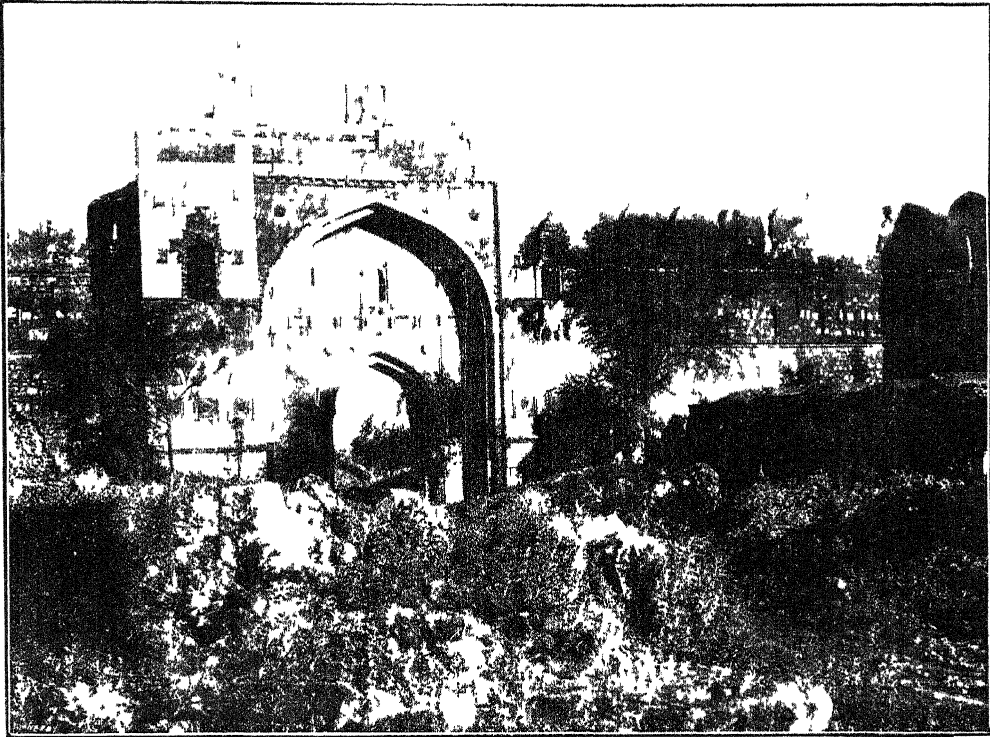

Cashmir Gate, Delhi

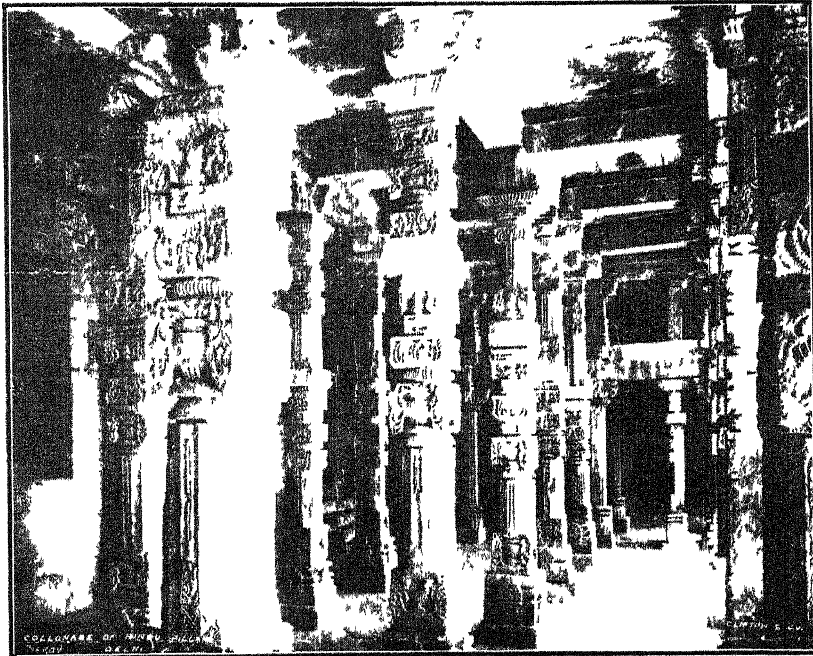
కాశ్మీరద్వారము, ఢిల్లీ.

Juma Masjid, Southern Side. Delhi.
జూమా మసీదు, దక్షిణదిక్కు, ఢిల్లీ.

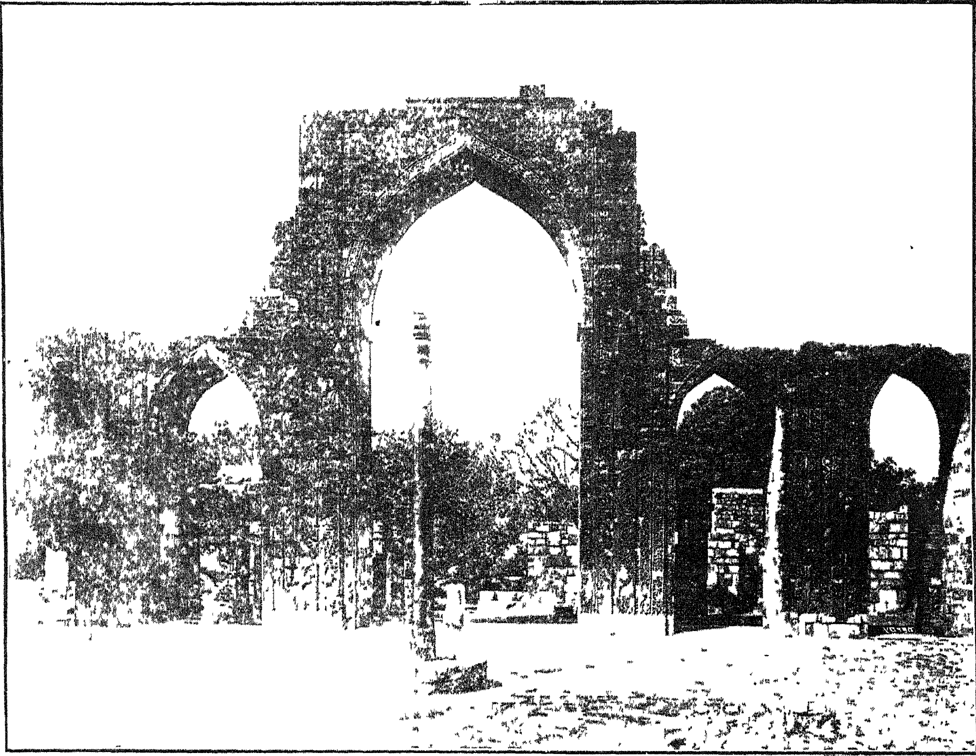

Juma Masjid, Eastern Side, Delhi.
జూమా మసీదు, తూర్పుదిక్కు, ఢిల్లీ.

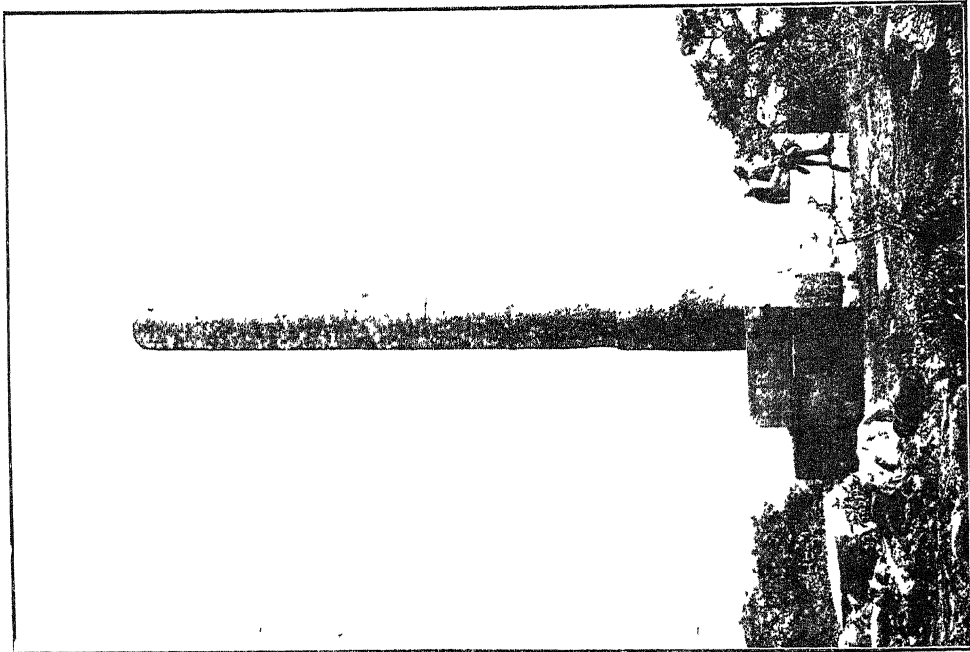
Old Fort, Delhi. పురాణదుర్గము, డిల్లి.

Hindu Mantap, Delhi. హిందూమంటపము, డిల్లి.

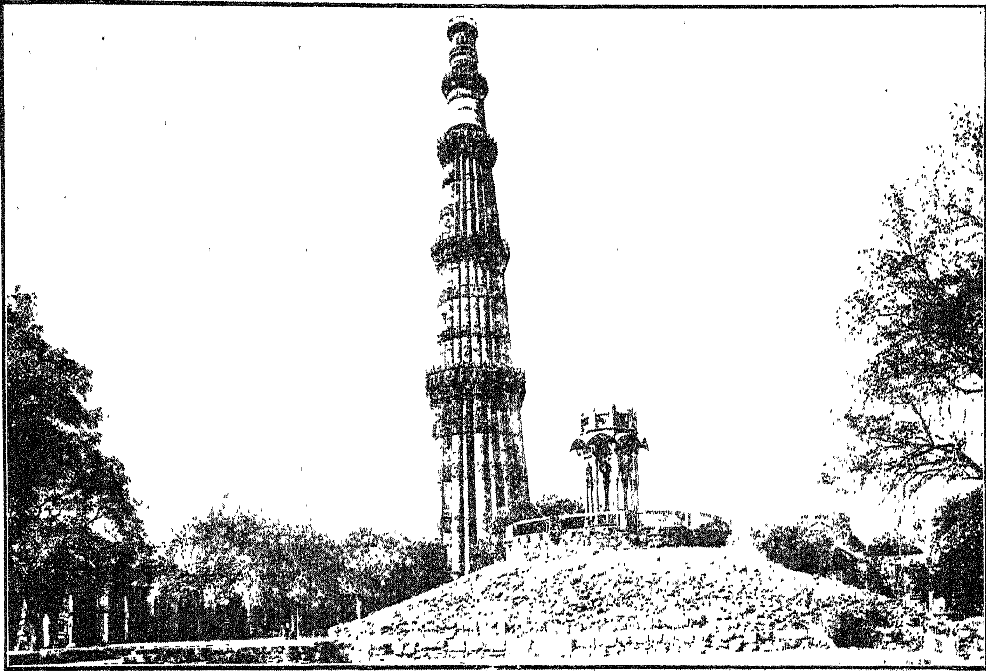

Iron Pillar, Delhi లోహ స్తంభము, ఢిల్లి.

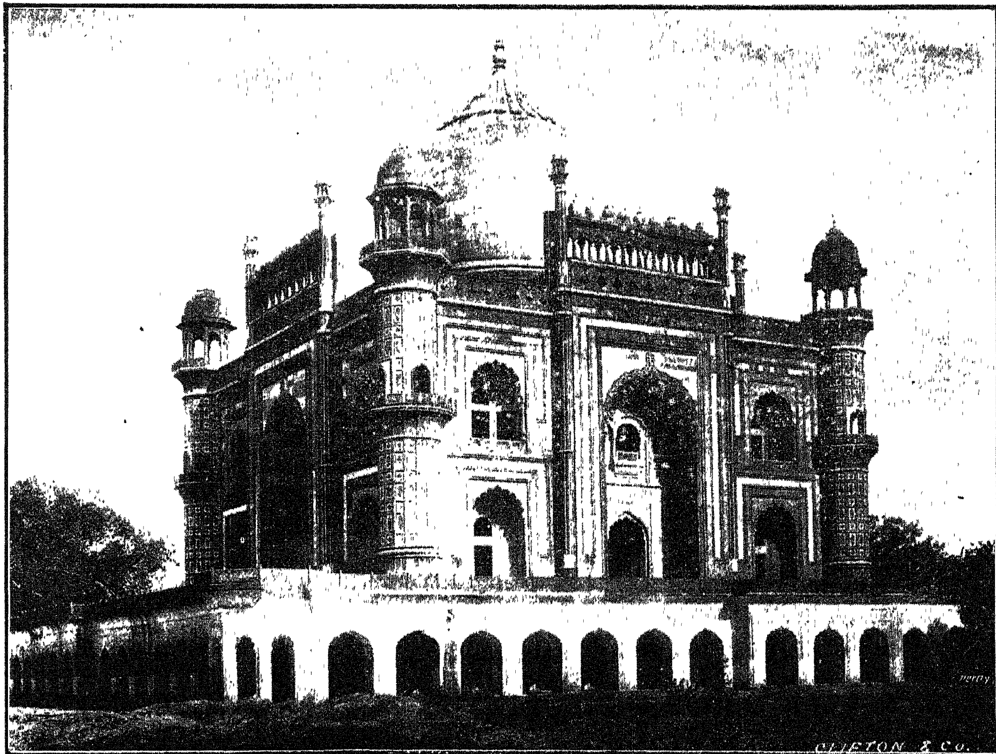

Asoka Pillar, Delhi.

అశోక స్తంభము, ఢిల్లీ.

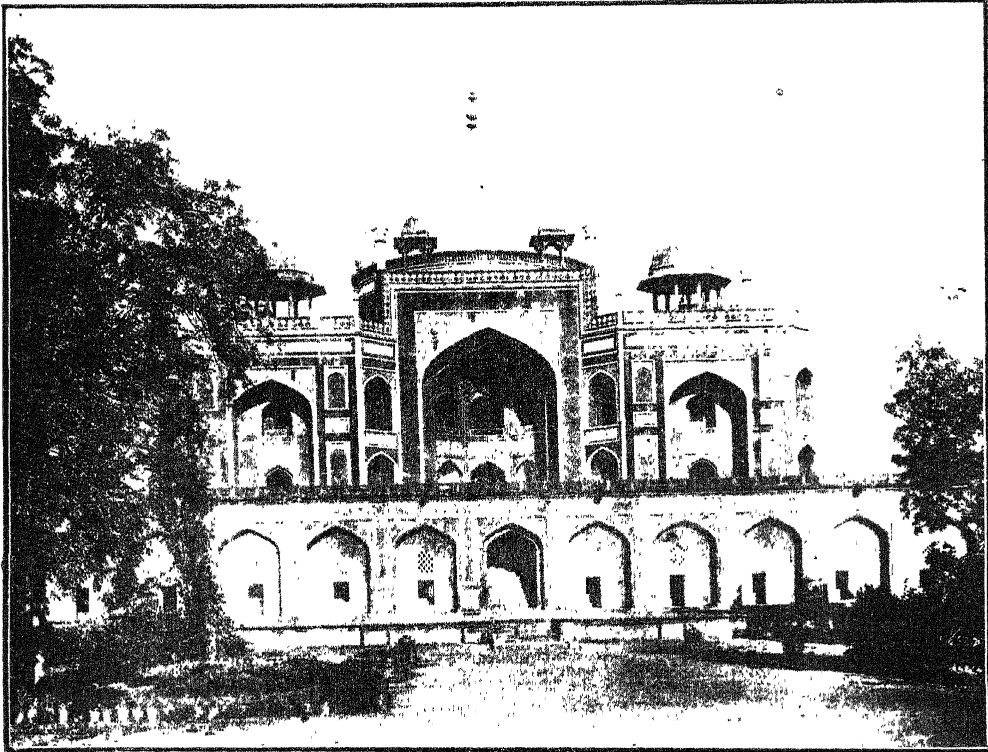

Kutub Minar, Delhi. కుతుబు మినారు, డిల్లి.

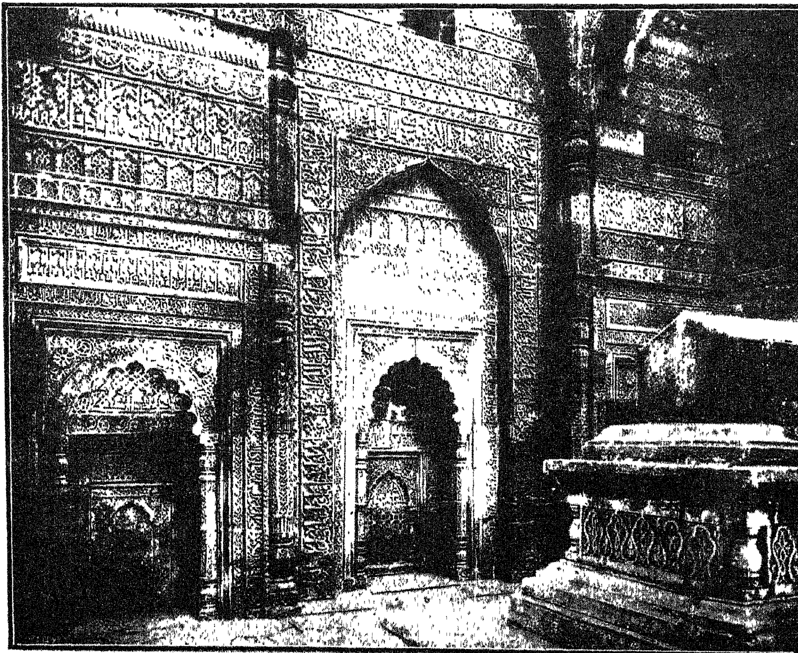
Mausoleum of Sufter Jung, Delhi.

సఫ్టరు జంగుగోరి, ఢిల్లి.

Mausoleum of Humayun, Delhi.

హుమాయూను గోరి, ఢిల్లి.

Tomb of Altumash, Delhi.

అల్తమష్ గోరి, ఢిల్లి.

త నీరు కమ్మగూడదు. అతుకు నప్పుడు చిగురుకొమ్మ అంచు మణగ గూడదు. దీనినే ఇంగ్లీషులో (బడ్డింగు) అని అందురు. మనవారు దీనిని చిగురంటు అని చెప్ప వచ్చును. ఇవి కట్టుటయందు నైపుణ్యత వచ్చిన తరువాత దినమున కెన్ని యంట్లయినను కట్టవచ్చును.

పైని వివరించిన రెండుజాతులు అంట్లుకూడా యిసుక భూములయందు 15 గజముల దూరమునకు ఒకమొక్క చొప్పునను తదితర గిట్టభూములయందు 10 గజముల దూరమునను పాతవలెను. ఇసుక భూములయందు చెట్టు పెద్దదిగా పెరుగుట చేతను తదితర భూములకన్న యెక్కువ దూరమున పాతుటకు కారణము. ఈ మామిడిచెట్లు పెరిగిన తరువాతను కూడ చెట్టును చెట్టు తగులకుండా యుండవలెను. సమీపముగా పాతినయెడల ఒక చెట్టు కొమ్మలు వేరొక చెట్టు కొమ్మలు మీదుగానుండుటచేతను వాటికి తగిన గాలి యెండ వగైరాలు తగలక పోవుటచేత కాపు కాయక యుండును. విశాలముగా యున్న యెడల గాలి యెండ తగులుచెట్లు అనుకూలముగా కాయును. ఈ యంట్లువేసిన తరువాతను ప్రతిదినమును ఉదయ సాయంత్రములయందు దినమునకు రెండు పూటలును నీరొక సంవత్సరము వరకు పోయుచుండవలెను. అప్పటినుండి దినమున కొకపూట నీరుపోసిన చాలును. యీప్రకారముగా మూడు సంవత్సరముల వఱకు నీరు పోయుచుండవలెను. అంతటనుండి నీరుపోయకపోయినను యిబ్బంది యుండదు. మొక్కలకు తరుచు గొప్పుతవ్వుచూ యుండవలెను. సంవత్సరమునకు రెండుసారులు వెంపలిని వర్షకాలములందు మొక్కల మొదట వేసి కప్పవలెను. యీ వెంపలి యెండకాలములో యెంతమాత్రము వేయకూడదు. అట్లు వేసినచో వేడిమి లావు అయి మొక్కలు క్షీణదశను జెందును. చిన్న అంట్లుగా యుండునప్పుడు మొక్కలు మొదటపెద పట్టుచూ యుండును. గాన తరుచు మొక్కలను పరీక్షించుచూ చెదలు దులుపుచూ యుండవలెను. అటుల దులపనిచో మొక్కకు కొమ్మకు కలిపి కట్టిన జాయంటు స్థలమున నుండు కండను తినివేసిన యెడల ఆరెంటు విడి అంటు నాశనమునకు కారణమగును. మొక్కలకు చీడ అనెడు పురుగు ఆకులయందు ప్రవేశించి ఆకులను నాశనము చేయుచుండును. అట్టి తరుణములయందు ప్రాతఃకాలమున ఆకులపైని పడుమంచు ఆరకుండగనుగాన కుమ్మరబుగ్గిని చెట్ల ఆకులపైని జల్లవలెను. అట్లు చల్లగా నిదివరకుండుపురుగు నాశమై అంతటినుండి పురుగు బట్టకుండును. యీప్రకారముగా అతి జాగరూకతతో అంట్లుపాతిన మూడు సంవత్సరములవరకు కనిపెట్టి చూచిన యెడల నంతటినుండి వృద్ధిబ జెంది అనుకూలమైన చెట్లు అయి ప్రతివత్సరంబును బాగుగా కాయుచుండును.

మానవజన్మఫలము.

మ. రా. రా. శ్రీ, శ॥ వేంకటరంగశాస్త్రి గారిచే వ్రాయఁబడినది.

సర్వేశ్వరుఁడు ప్రపంచమునందు నానావిధ ప్రాణులను సృజించి యింద్రియబలమును విశేషించి మనోబుద్ధిబలమును గల్పించి మనుష్యులను సృజించెను. ప్రాణిజాలములో మనుష్యుల కధికముగా నట్టిశక్తిని గల్పించిన జగదీశ్వరుని యుద్దేశము మనుష్యులు ప్రపంచమున కధికమయిన ప్రయోజనమును గలిగింపవలయు ననుటయే యని మన మూహింపవలయు. కానిచో నఖిలప్రాణులకును దమకుఁ దమకుఁ గావలసిన నిద్రాహార గ్రామ్యసుఖముల మీఁది యాసక్తిమాత్రమే మనుష్యులకు నుండుట సర్వేశ్వరుని యుద్దేశమై యుండవలయును. తావన్మాత్రమునకు మనోబుద్ధ్యాది బలమును గల్పించుట యనావశ్యకము గదా! కావున నంతయు నాలోచింపఁగా మనుష్యునకు వివేకము ప్రధాన మని నిశ్చయింపఁదగును. వివేక మనఁగాఁ బరిశీలనము. యుక్తాయుక్తములను గార్యాకార్యములను బరిశీలించి యేర్పఱచి యయుక్తముల నకార్యములను బరిహరించి యుక్తములను గార్యములను గ్రహించి యనుష్ఠించుట మనుష్యునకు విధియై యుండెడు. లోకమునకు ద్రోహమును భయమును గలిగింపక మేలుగావించు పనులు దనకించుక కష్టములు గలిగించునవి యయ్యును యుక్తము లనఁబడును. వీనికి విరుద్ధము లయుక్తము లనఁబడును. అట్టి యుక్త ధర్మమును విసర్జించి చేయఁబడునవి కార్యము లనఁబడును. వీనికి వ్యతిరిక్తము లకార్యము లనఁబడును. యుక్తధర్మానుష్ఠానమునకు సత్యము, శౌచము, శాంతి, జ్ఞానము, దయ, స్థైర్య, ముత్సాహము, ధర్మనిష్ఠ, యార్జవము, సమత్వము, సంతోషము, సాధుసంగ, మాస్తికత్వము మున్నగు గుణము లావశ్యకములు. సర్వకాలముల యందును మాఱకుండునది సత్యము. సర్వధర్మములలో నది ప్రధానము. ,,సత్యాన్నాస్తి పరోధర్మః" యనుట వింటిము కదా "సత్యంవద" యని యుపనిషత్తులలో నాచార్యుఁడు శిష్యుని జదివించి యతనికి హితోపదేశము జేయు సందర్భమున నిరూపింపఁ బడినది. అశ్వమేధసహస్ర మొక్క వైపునను సత్యము నొక్కదాని నొక్క వైపున నుంచి తూఁచఁగా సత్యమువలననే భారము నిలిచెనని మహాభారతములోని యీక్రింది పద్యమువలన స్పష్టమయ్యెడు.

క॥ వెలయంగ నశ్వమేధం । బులువేయును నొక్కసత్యమును నిరుగడలం । దుల నిడి తూఁపఁగ సత్యము ; వలననములు నూపు గౌరవంబున పేర్మిన్ ॥

మఱియు సత్యమఖిల ధర్మములకంటె నుత్తమమని యీక్రింది మహాభారత పద్యము సిద్ధాంతీకరించెను.

తే॥ గీ॥ సర్వతీర్థాభిగమనంబు సర్వవేద
సమధిగమము సత్యంబుతో సరియుగావు ।
ఎఱుఁగు మెల్ల ధర్మంబుల కెందుఁ బెద్ద
యండ్రు సత్యంబు ధర్మజ్ఞులైన మునులు ॥

సత్యనిష్ఠవలననే హరిశ్చంద్రాదులు సద్గతి సాధించి రనుట యెల్లవారికిని దెలిసిన విషయము. సామాన్యముగా సత్యము సులభమని యందఱకును దోఁపవచ్చును గాని యనుష్ఠించుట దుష్కరము. ఇట్టి సత్యమును భూతద్రోహ కారణ మగునేని యపుడు గ్రాహ్యము కాదు. సత్యము వలన నితరులకుఁగాని దనకుఁగాని ప్రాణహాని మొదలగు కీడులు కలిగెనేని యప్పు డసత్యమైనను గ్రాహ్యంబు. శౌచమనఁగా శుద్ధి. ఇది వాక్శౌచము, క్రియాశౌచము; మనశ్శౌచము ననఁగఁ ద్రివిధము. పరుషము లయోగ్యము లసంబద్ధము లనృతప్రాయము లు నింద్యములు నగుపలుకులు పలుకకుండుట వాక్శౌచము. అన్యాయములు భూతద్రోహకరములు నగుపనులు విడిచి న్యాయానుసారమున సర్వభూతములకు నాత్మకును సుఖము కలుగు విధముగఁ గార్యము లొనర్చుట క్రియాశౌచము. స్నానప్రక్షాళనాదులు క్రియాశౌచ మని గణించుటయుఁ గలదు. అద్రోహచింత, పరుల కుపకారము చేయు

నిష్ఠయు ధర్మేతరములకుఁ దొలఁగఁ బూనికియు మనశ్శౌచము. ఇందు మూఁడవది యత్యుత్తమము. ఇతరులు దన్నుఁ దన్నవచ్చిన నోర్చియుండుట శాంతి. ఇట్టి యోర్పు గలిగినచో నితరులపైఁ గ్రోధము దనంతన నిలిచిపోవును. అరిషడ్వర్గములో రెండవదియైన క్రోధమునకిది మంచిమందు. కావుననే "శ్లో॥ శాంతిఖడ్గః కరేయస్య క్రోధః కిం తం కరిష్యతి॥" అట్టి శాంతిని బూనక క్రోధమునకు వశ్యుఁ డయ్యెనా మానవుఁ డేయకృత్యమైనం జేయును. కావుననే

శ్లో॥ క్రుద్ధః పాపం న కుర్యాత్కః క్రుద్ధో హన్యాద్గురూనపి
క్రుద్ధః పరుషయా వాచా నర సాధూ నధిక్షిపేత్ ।
వాచ్యావాచ్యం ప్రకుపితో న విజానాతి కర్హిచిత్
నాకార్య మస్తి క్రుద్ధస్య నావాచ్యం విద్యతే క్వచిత్ ॥

అని రామాయణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఆత్మహత్యాదులకుఁ గారణమైన క్రోధమును నిగ్రహించుటయే శాంతి తెలివి జ్ఞానము. ఇది యనేక జన్మవాసనావశమునను విద్యవలనను విద్వత్సహవాసమునను బ్రపంచానుభవమునను గలుగును. ఇదియే మనుష్యులకు నితర ప్రాణులకును భేదమును స్పష్టముగాఁ జూపెడు గుణము. పూర్వజన్మవాసనా వశమునఁ దనంతన కొంత యలవడినదో విద్యవలనను విద్వత్సహవాసము వలనను దానికభివృద్ధిఁ గావించుకొని గ్రంథములందు నేర్చుకొన్నదానికంటె వేయింత లెక్కువగా లోకానుభవమువలన జ్ఞానమునకు వృద్ధిఁ గావించుకొనవలయును. అట్టి జ్ఞానమే మార్పు నొందక కలకాలము నిలిచి లోకోపకారము మొదలగు నితర గుణములకు సహకారి యగును. ఇట్టి జ్ఞానము సార్జించుట మనుష్యులలోఁ బురుషుల కెట్లట్లే స్త్రీలకు నావశ్యకము. అట్లు లేనిచో స్త్రీలమానవ జన్మమున కేయుపయోగము గలుగదు. కలకాలము పురుషులకుఁ బరిచర్యాదులే చేయుచు దాసవృత్తిఁ బూని యస్వతంత్రలై స్త్రీలు వర్తింపవలయునని తలఁచువారును లెస్సఁ బర్యాలోచించినచో స్త్రీలకు విద్యాభ్యాస మావశ్యకమనియు విద్యలేక కేవల మూఢత్వమున వర్తించు స్త్రీలు సంసార కార్యములందు సైతము వారికిఁ జేయవలసిన సహాయము చేయఁజాలరని కారణమున గృహ వ్యాపారములందు వారెన్ని పాట్లు పడుటయు నాత్మానుభవమున నిశ్చయింపఁ గలరు. మన భారతవర్షము విద్య మొదలగు గుణములచేతనే లోకోత్తర ప్రశస్తిఁ గన్న పూర్వకాలమందు విద్యావతులైన నారీమణులచే వన్నెకెక్కిన దని పురాణేతిహాసములను బరిశీలించినవారికి విశదమే కదా. లౌకిక విద్యలయందే కాక పరమార్థ సాధకమైన వేదాంత విద్యయందును స్త్రీలు సామర్థ్యము సంపాదించి యుండిరని జనక సులభాసంవాదము నారద పంచచూడా సంవాదము మున్నగు మహాభారత కథలవలన స్పష్టపడియెడు. ఇంతేల ? వేదాంత విద్యకుఁ బ్రధాన ప్రమాణముగా శ్రీశంకరాచార్యులు మొదలగు మతాచార్యు లంగీకరించిన బృహదారణ్యకోపనిషత్తుఁ బరిశీలించినచో నయ్యుపనిషత్తు యాజ్ఞవల్క్యముని తనభార్యకు బోధించిన యధ్యాత్మ విద్యయేయనుట విద్వాంసులకుఁ దెల్లము. అట్టి మహావిద్య సాధింపవలయునన్న స్త్రీ లెంతటి విద్యావతులై యుండవలయునో యిందుఁ బ్రత్యేకముగా నెత్తిచూప నక్కఱలేదుగదా! అట్టి స్త్రీవిద్య మధ్యకాలమం దుత్సన్నమై యిప్పుడు మనదేశమునకు మంచికలుగు నిమిత్తము కాఁబోలుఁ గ్రమ్మఱఁ దల సూపినది. క్రమక్రమముగా నుత్తరోత్తరాభివృద్ధి నొందఁ గల దని యూహింప నవకాశము గలిగెను. ఆంగ్లేయులు స్త్రీపురుషు లందఱును విద్యను గడించుటవలనం గదా వారి బిడ్డలు తల్లిదండ్రుల వివేకవంతమైన రక్తముచే నుత్పన్నులై యత్యంత మేధాశాలులై యత్యద్భుతములైన విద్యుచ్ఛక్త్యాది కార్యములను బుద్ధితో నూహించి సృజించి లోకోపకారముఁ జేయఁజాలిరి. మనదేశమునందు స్త్రీ పురుషులలో విద్యాకాలక్రమమున నశించుటకు మంచి పరిపాలనము మధ్యకాలమందు లేక పోవుట మొదటి కారణము. ముఖ్యముగా మధ్యకాల పరిపాలనమునందు స్త్రీల పాతివ్రత్యరక్షణమే ప్రధాన కార్యమైనట్లు తెలియవచ్చుటం గాఁబోలు. స్త్రీలు పురుషులట్లు చదివి నలుగురిలోఁ దిరుగుట యాఁబడనల సించ్చిన దాని దదాఁగా స్త్రీ విద్య యడుగంటి యుండవచ్చును. లెస్స యాలోచించినచో నెవ్వఁడుగాని నె

మ్మదితోఁ దన దారాధనాదులను రక్షించుకొనుట యా కాలమందుఁ గష్టసాధ్యమై యుండినదానఁజేసి కొందఱో లు స్త్రీలఁ జదివించుట సాకల్యముగా విడచుటయుఁ బురుషులు సైతము దగిన నెమ్మదియు సౌకర్యమును లేని కారణమున విద్యాభివృద్ధిఁ జేసికొన నవకాశము గలుగమిం జేసి చేయవలసిన వివిధ విద్యలయందుఁ బరిశ్రమము మానుటయు నేర్పడియెను. ఇటీవలనే మనభాగ్యాతిశయమున నాంగ్లేయ పరిపాలనమునంజేసి పూర్వపు సంకటము లన్నియుఁ బూర్తిగాఁ దొలఁగి పోయి స్వాతంత్ర్యవృత్తితో సుఖముగా వర్తింప నవకాశము గలిగిన దానను వివిధ కళాశాలలును బాలికా పాఠశాలలును దేశమందు మిక్కిలి నియమించి విద్యకుఁ బ్రోత్సాహముఁ గలిగించిన దానను మనకు నానావిధ విద్యలు నేర్చికొన నవకాశము గలిగెను. ఇట్టి యుపకారమొనర్చినమన యాంగ్లేయ ప్రభువులయెడఁ గృతజ్ఞతతోఁ వర్తింప వలయుట మనకు విధి. మఱియు నాంగ్లేయులలో స్త్రీలును బురుషులును విద్యలందు నేర్పరులై యుండుటవలనవారిఁ జూచి యిట్టిస్థితి మనుష్య జన్మఫలమని మనవారికిని దోఁచుటఁ జేసి స్త్రీవిద్యయుఁ దలసూపి నానాఁట నాటుకొనియె. మన విద్యాభివృద్ధి కాంగ్లేయ పాలనము ప్రధాన కారణమని యెవ్వరికేఁ గాని యొప్పుకొనక తప్పదు. విద్యవలన గర్వము గలుగు ననునది యొక కళంకము ప్రాచీనముగా నేర్పడి యుండెను. కావున దానిం బ్యాజించి విద్యవలన గలుగు నాగరికత వివేకము సత్కార్యనిష్ఠ సద్గుణావలంబనము సన్మార్గ ప్రవర్తనము మొదలగు వానిం గ్రహించుట సజ్జనులకు ధర్మము. కావుననే,

క॥ ధనమును విద్యయు వంశం ।
బును దుర్మదులకు మదంబు బొనరించును స
జ్జనులైనవారి కడఁకువ ।
యును వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా ॥

యని మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది. విద్య యుంచుక నేర్చినవారికే మదము కలుగుఁ గాని విద్యాపరిపూర్ణులకు గర్వమొకవేళ యారంభదశలోఁ గలిగియుండినను పరిణామదశలో మూలముట్ట నశించి వినయము మొదలగు సద్గుణములనే గలిగించుచునియును సర్వవిధసుగుణములకు నిదానమైన విద్యవలన సర్వ సుగుణములును గలుగుఁగాని యేదుర్గుణమును గలుగదనియు నిశ్చయింపఁ దగియుండెను. కావున విద్యకు గర్వమను కళంకముఁ గల్పింపఁ దాదు. ఇతరుల కష్టములను నివారింపఁ దలంపు, దయ ఇయ్యవి యలవడునేని యక్రోధ, మద్రోహ, మనసూయయుఁ దనంతటఁ గలుగు. నిర్భయ వృత్తియే ధైర్యము. ఇది మనుష్యునకు సంపాదనీయము లైన యాఱు సుఖములలో నొక్కటి. మహాభారతమునం దుద్యోగపర్వమున ధృతరాష్ట్రునకు విదురుఁడు నీతి బోధించు ప్రకరణమునందు నిర్భయవృత్తి యొక సుఖమని యీ క్రింది శ్లోకమున నిరూపించెను.

శ్లో. ఆరోగ్య మానృణ్య మవిప్రవాస స్సద్భిర్మనుష్యై స్సహ సంప్రయోగః । స్వప్రత్యయా వృత్తి రభీతవాస షడ్జీవలోకస్య సుఖాని రాజన్.

మనము సత్ప్రవర్తనలో నున్నంతదాఁక నేభయమును గలుగదు. ప్రతిమానవునకును దనవలనఁ దప్పు కలిగినచో నితరులకుఁ దనచేసిన తప్పు తెలియకుండినను నెవ్వరేమనుకొందురో యను భయము దన మనస్సున దనంతనే కలుగుచుండెను. “పులికంటె గిలిగొప్పదను” సామెత వినుదముకదా. సత్ప్రవర్తనము జ్ఞానము సత్యాదినిష్ఠయుఁ గలుగునేని నిర్భయవృత్తి యనంబడు ధైర్యము దనంతన కలుగును. అట్టి ధీరుఁడు తన చేయఁబూను సత్కార్యమును ధారాళముగాఁ జేసి యందు జయముఁ బొందఁగలఁడు. పనుల యెడ నెనుదీయక యాసక్తితోడను పట్టుదలతోడను బ్రవర్తించుట యుత్సాహము. ఇది ధీరుని సొమ్ము. ఉత్సాహము లేనివాఁడు చేయఁబూనిన కార్యములను నెఱవేర్పను దత్ఫలము ననుభవించను జాలడు. ఉత్సాహమునకు మిగిలిన బలము పురుషునకు లేదు. ఉత్సాహవంతులు కార్యముల నట్టునఁ జెడరు.

శ్లో॥ ఉత్సాహో బలవా నార్య నా స్త్యుత్సాహాత్పరం బలం
ఉత్సాహవంతః పురుషా నావసీదంతి కర్మసు ॥

అని రామాయణము. ఉత్సాహమింత బలవంతమగుటం బట్టియే రాజనీతిశాస్త్రములం దుత్సాహమొక శక్తియని గణించిరి. ఇట్టియుత్సాహ మున్నను దాని

ని సత్కార్యములందే వినియోగింప వలయుఁ గాని యసత్కార్యములయందు దుపయోగింపరాదు. దానికి ధర్మనిష్ఠ యావశ్యకము. ఇయ్యది యితనికిఁ గర్తవ్య మని శాస్త్రములయందుఁ జెప్ప బడినదియుఁ బెద్దలు బోధించినదియుఁ బెద్ద లాచరించునదియుఁ దనబుద్ధిచే విమర్శించి యుత్తములగు విద్వాంసుల యంగీకారముఁ బొందినదియు ధర్మము. దానియం దాసక్తి ధర్మనిష్ఠ. ఇది యలవడునేని చెడ్డపనులపై బుద్ధి ప్రవర్తింపదు. దానం దనకునుఁ బరులకును సుఖము సర్వవిధములఁ గలుగు. లోకమును ధరించునది ధర్మమని ధర్మశబ్దమున కవయ వార్థముఁ బెద్దలు సెప్పుదురు. దీని కార్జవము మూలము. కుటిలముగను గపట యుక్తముగను బ్రవర్తించుట మాని ఋజుభావమునం బ్రవర్తించుట యార్జవము. ఆర్జవవంతునకు ధర్మవిరుద్ధ కార్యము లదెనఁ బోవ నావశ్యకత కలుగదు. అతఁడు దనకుఁ దానే ధర్మమందుఁ బొచ్చును. దీనికి సమత మూలము. ఈశ్వరుఁడు సృజించిన ప్రపంచమందలి జీవులందఱు నీశ్వరాంశ రూపముల నొక్కరూప యని భావించుట సమత. ఇట్టి సమున కెవ్వరియెడఁ ద నేనియుఁ గుటిలముగను సకపటముగను వర్తింపవలసిన కారణము లేదు. దీని వలన మదము మాత్సర్యము క్రోధము భూతద్రోహము మొదలగు దుర్గుణము లెల్ల నిర్మూలముగ నశించును. భూతదయా సత్య శౌచ శాంతి ప్రభృతులగు గుణములెల్ల నొకటి వెంబడి మఱియొకటిగా నభివృద్ధి నొంది నరునకు యోగ్యతను దన్మూలముగా నానరునకు నితరులకును సర్వసుఖములను శాశ్వతముగాఁ గలిగించును. సర్వశాస్త్రములయందును మనుష్యులు సాధించుకొనవలయునని చెప్పఁబడు నుత్తమగుణ మిదియే. దీనికి సంతోష మావశ్యకము. ఏది లభించినను దృప్తి గలుగ కుండినం దనమనుస్సునందు సర్వకాలము లందును దనకంతెః గొంద అధిక లనుదుఃఖ పడుచుండినచో సమతా బుద్ధి కలుగదు. జ్ఞాన గుణాదుల నార్జించునెడఁ దక్క గృహ వ్యాపార సుఖాదులయెడఁ దనకు లభించిన వానితో సంతోషింప కుండినచో సుఖము గలుగదు. ఇట్టివి గలుగవలయు నన్న సాధుసంగము ముఖ్యము. శక్తికొలది విద్యాధన సూనృతవచనాదులచే లోకమున కుపకారము సేయువారు సధర్మ నివృత్తులును సాధువులు. వారితోడి చేరిక సాధుసంగము. యోగ్యజనుల సహవాసము వలన యోగ్యగుణములును దుర్జన సహవాసమువలన దుర్గుణములును గలుగును. "సంసర్గజా దోషగుణా భవంతి" యను నభియుక్తోక్తి లోకప్రసిద్ధము కదా. "శ్లో॥ గుణవద్వస్తు సంసర్గా ద్యాతి స్వల్పోపి గౌరవం । పుష్పమాలాను షంగేణ సూత్రం శిరసి ధార్యతే ॥" యనుటయు విద్వాంసులకు విదితము. వీని కన్నిటికిని దేవుఁడు గలఁ డను ప్రమాణబుద్ధి ప్రధాన కారణము. ఇయ్యదియే యాస్తికత్వ మనఁబడును. దీనిం గూర్చి చర్చింపవలయు నన్న నెంతయోఁ జెప్పవలసి యుండెడు. సర్వశాస్త్రములు నిందే వర్తించినవి. ఇట్టి గుణముల నన్నింటిని బరిగణించి నిరూపింప వలయునన్న గ్రంథవిస్తర మగును. కావున నిఁక వీని విమర్శనము నింతటితోఁ జాలించెద. గుణములెల్ల బరస్పరాను బంధమున సత్పురుషుల కభ్యాసమున లభ్యములు. ఇన్ని గుణములు గలిగియు మనుజుఁడు లోకోపకారమును శక్తికొలఁదిఁ జేయవలయు ననుటయే మనుష్య జన్మమునకుఁ బరమఫలము కానిచోఁ దనపనులు మాత్రము నెఱవేర్చుకొనుపశు పక్ష్యాదులకును మనుష్యులకును భేద మేర్పడదు. అట్టి యుపకారము చేయఁజాలనిచోఁ జేయవలయునని మనఃపూర్వకమైన తలంపేనియు నుత్తమము. అట్టితలంపు గలుగునేని కొంచెమేనియు నతనివలన లోకమున కుపకృతి గలుగక పోదు. ఉపకార మనఁగ ధనమిచ్చుటయే కాదు. లోకహితమునకు మనుష్యు డాచరించు నానావిధ ప్రయత్నములు నందుఁజేర్పఁదగు. అట్టి యుపకారబుద్ధి యుండినం దప్ప నట్లొక్క రీతిని సర్వేశ్వరుఁడు మానవులకు బుద్ధ్యాదిబలము నిచ్చినదానికి ఫలము గన్పట్టదు.

చ. మనుజులఁ బ్రాణిజాలమున మాన్యతమై సకలేంద్రియాదిశ
క్తిని సృజియించె, దానిఁ బరికించి నరుల్ భువనోపకారచిం
తనమెయి వర్తిలం దగు, నుదారపథం బది, మానవత్వ మెం
దిరఁగున పుణ్యవృత్తికిని నిత్యఫలం బదికాదె చూడఁగన్.

గ్రామపంచాయతీసభలలాభములు.

మ. రా. శ్రీ, ధూళిపాళ సుబ్బయ్యగారిచే వ్రాయబడినది.

ప్రస్తుతమానసమున మనదేశమందు ప్రతిగ్రామమునందును జనులు సాధారణముగా నెంతచిన్న కలహమునకైనను న్యాయసభలకుఁబోయి న్యాయవాదులకును, లేఖకులకును కుక్షింభరిత్వమునకై యెన్నిబూటకములనైన నాడుటకు వెనుదీయని సాక్షులకును మితిలేనిధనము వ్యయముచేసి లంచములిచ్చి యచిరకాలములోనే లక్షాధికారులు భిక్షాధికారులగుట జనసామాన్యమునకు విశదమైనసంగతియేకదా! అట్టిదురవస్థ జనులకుఁ గలుగకుండఁజేయుటకు ప్రయత్నముచేయుట దేశౌన్నత్యమునుగోరు ప్రతిమానవునియొక్క ముఖ్యకర్తవ్యమని నేను వేరె వక్కాణింపనక్కరలేదు. ఇట్టి దురవస్థను బాపుటకు ముఖ్యముగా నెరవేర్పవలసినపని యేదియన ప్రతిగ్రామమునందును పంచాయతీసభలనేర్పరచి గ్రామస్థులందరును పట్టుదలతోను, సంఘీభావముతోను శ్రమపడిపనిచేసి యచిరకాలములోనే నవియంతరించకుండ తగినయేర్పాటులన్నియుచేసి వానిని వృద్ధిలోనికి తీసికొనివచ్చుట.

పూర్వము మహారాజులు పరిపాలించినదినములలో పంచాయతీకోర్టులే న్యాయాన్యాయములను బరిశీలించి జనులను బాగుగ పరిపాలించుటయందును, వారిదురవస్థలను బాపుటయందును పాలకులకు మిక్కిలి సహాయకారులుగనుండెడివి. పూర్వకాలమననేల? క్రీస్తుశకము పదియారవశతాబ్దాంతమువరకును మహారాష్ట్రదేశమునందు ప్రజలకు న్యాయమునిచ్చిన వీపంచాయతీసభలేగదా! ఇటులనే హిందూదేశమునందక్షిణరాష్ట్రములయందును యీయాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునకుఁబూర్వము పంచాయతీసభలున్నట్లు మనకు చరిత్రలవలన విశదమగుచున్నది. ఆంగ్లేయప్రభుత్వము దేశమునందు తలయెత్తినది మొదలు వారి న్యాయస్థానములును, వాటియందు వాదించుటకు న్యాయవాదులును బయలుదేరిరేకాని యంతకుపూర్వము మనదేశమందు న్యాయవాదులున్నటుల యాధారములేవియుఁ గానరావు. మనహైందవులిదియేమియో కాని దూరపుకొండలు నునుపన్నట్లు యీనవీన న్యాయస్థానములకు బాగుగ సలవాటుపడి న్యాయదూరులై ప్రాచీనసభలను బొత్తుగామఱచి సంచరించుచు నిప్పటిసభలకెక్కువ ప్రోత్సాహముఁ గలిగించుచున్నారు.

పూర్వము ప్రతిగ్రామమునందును ఒకపంచాయతీసభయుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆగ్రామమునందు కలహములేవైన యున్నయెడల యీసభలోనికి న్యాయవిచారణకై రావలసినదే కాని యిప్పటివలె నెంతదూరమున్నను తాలూకాయూళ్ళకు వెళ్ళెడివారుకారు. ఈ పంచాయతీసభయందు ఆగ్రామస్థులే సభికులుగనుండి కలహములను బాగుగ విచారించెదరు. ఒకగ్రామములోని కలహమును ఆగ్రామస్థులే విచారించుటవలన నెంతలాభమున్నదో యిప్పటివారలకుఁ గొంచమైనను దెలియదుగాని యది ప్రాచీనులకు బాగుగ తెలియును. ఇప్పుడు సాక్షులమని పేరుపెట్టుకొని వెళ్ళువారలందఱును సాధారణముగ నిజస్థితిని యణువులో నూఱవవంతైనను యెరుగనివారై ధనమునకాసపడియో లేక యీర్ష్యచేతనో వెళ్ళువారైయున్నారు. ఒకగ్రామములోని కలహమాగ్రామములోనే విచారింపఁబడుటవలన నిట్టివారి సాక్ష్యములన్నియు గడ్డిపరకకన్న తేలికనై న్యాయమనెడి మహావాయుప్రవాహములోఁ గొట్టుకొని బోవునుగదా! ఈదినములలో యన్యాయముల కొడిగట్టి, పరులకొంపలు తీయుటకుగాను యిట్టిసాక్షులను దీసుకొని వెళ్ళువారలును వారివాదన లన్యాయములైనను కడకు కృతార్థులై కార్యసిద్ధిని బొందుచున్నారు. ఇక పంచాయతీసభలయందన్ననో న్యాయమైన వాదనలున్నవారికేగాని, యన్యాయస్థులకెన్నడును కార్యసిద్ధిగానేరదు. ఏలనన నొకగ్రామములోజరుగు ప్రతికలహమును గ్రామస్థులైనవారికి పూర్తిగా కాకపోయినను గొంతయైన దెలియకమానదు. అదియునుగాక

గ్రామస్థులందరి యభిప్రాయమువల్లను ఆవిషయము యొక్క న్యాయాన్యాయములను గ్రహించుటకు పంచాయతీ సభవారికున్నంత యవకాశము యీరోజులలోని కోర్టులకుండదు. కావున జనులు నీతివంతులును న్యాయమూర్తులునై యన్యాయాసత్యములన్న నెట్టివియో యెరుంగకుందురు. అందువలననే సంఘమునందు కట్టుబాట్లును సంఘీభావమును బాగుగనుండును. కనుక యిట్టిపంచాయతీసభలుండుస్థలములు ధనధాన్యములతో తులతూగుచు సత్యమున కాలవాలములై యొప్పును.

ఈకాలములోఁ గోర్టులకుఁ బోవువారల కొకవిధమైన ప్రోత్సాహమును పట్టుదలయు మనమునందుఁ బ్రవేశించి జయకాంక్షకలవారై కోర్టునందు కార్యము సిద్ధించనియెడల మఱియొకకోర్టునకుఁబోవుచు యీవిధముగ సంతతకలహములను పెంపొందించుచుందురు. కాని యీ పంచాయతీసభలయందు ప్రజలకట్టి యుత్సాహము గలుగదు. ఇట్టిపట్టుదలయు నుండదు. కావున సంతతకలహములు వృద్ధిపొందనేరవు. ఇట్టి అంతఃకలహములను నిరుత్సాహపరచు నీపంచాయతీసభలు లేక యాంగ్లేయప్రభుత్వమువారి న్యాయసభలు న్యాయమును వింతగఁ బరిశీలించుచున్న యీకాలమందు విద్యాధికులెవ్వరైనను పల్లెటిగ్రామములకుఁబోయి యందలిజనులు యెట్టిస్థితియందున్నవారో చూచినయెడల పూర్వకాలమునందువలె వారు పరస్పరము సహాయమొనరించుకొనుటయు, ఐకమత్యభావమును, నూటికి మూడుభాగములైనను గనుపింపదు. కాని పూర్వములేని యైశ్వర్యమొక్కటిమాత్రము వారలకబ్బినటుల స్పష్టముగా కనుపించకమానదు. అది యేమియన పరస్పరవైరమును, లేశమాత్రమునకై కలహములును, ఆకలహములలో గ్రామస్థులందఱు నేదియో యొకనైపున తమంతనె తాముచేరి కలహమును గాలివానగఁజేసి న్యాయసభలకెక్కించి, యైశ్వర్యములతోఁదులతూగుచున్న వారిని నష్టెట్లోముంచుటయును. పంచాయతీసభలుండుటవలన నిట్టివేవియు సంభవింపనేరవుకదా! ఒకవేళసంభవించినను మిక్కిలి సంపన్నులనతికాలములోనే భిక్షాటనమునకై బయలుదేరవలసినంత దుర్గతిపాలై నీచస్థితిలోనికివచ్చుటకు నవకాశములేదు. ఏలయన నీపంచాయతీసభలందు న్యాయవాదులు మొదలైనవారుండరు. అందువలన ధనముకొరకు పీడించువారును తక్కువగనేయుందురు. అదియునుగాక సాక్షులకొఱకై మితిమీరినధనము వెచ్చింపవలసిన యవసరముండదు.

వర్తమానమునందు జనులు న్యాయసభలకు బోవలెనన్న నొకసమయాన యేబదిమైళ్ళును మఱియొకసమయము నూఱుమైళ్ళును ప్రయాణముచేయవలసియుండును. ఇంతదూరము రాకపోకలకు సాక్షులు మొదలైన వారలకందరకును ఖర్చులు వీరలే భరింపవలసియుండును. ఇక న్యాయసభలలోనైతే కేసువిచారణ, ఒకదినములో నెన్నడునుకాదు. అందువలన వాయిదాలు వేయబడును. అట్టి వాయిదాలు పదియైనయెడల నిరుకక్షులవారును యెంత ధనమును ప్రయాణములక్రింద వ్యయపరపవలసిన వారగుదురో చదువరులకే విశదము. ఇక పంచాయతీసభలున్న పక్షముననో దూరపుప్రయాణములతోఁ బనియేలేదు. ఆ కారణమున ధనవ్యయము మూఁడువంతులు తగ్గును. ఇదేవిధముగ నికనెన్నియో లాభములు పంచాయతీసభలవలన ప్రజలకుఁగలుగును.

కాఁబట్టి యపరిమితలాభమును జనుల కొనగూర్చు యీ పంచాయతీసభలను ప్రతివారు మహానందముతో యాహ్వానముచేసి మిక్కిలి కృతజ్ఞతను, యవిచేయు మేలునకుగాను, వానియందు చూపుదురని నాయభిప్రాయము. కాని 'లోకోభిన్నరుచి' యనినటులనే యనేకమంది యనేక యభిప్రాయము లీపంచాయతీ సభలయందు గలవారై యుండవచ్చును. ఏకారణముచేతనో మనచెన్నపురిరాజధానియందు గవర్నమెంటువారు బొంబాయి రాజధానియందలి ప్రజలకు నీపంచాయతీసభలనిచ్చెదమని వెల్లడిజేసియు, పంచాయతీల నేర్పరచుటకు తమకిష్టము లేదని వెల్లడిచేసియున్నారు. ఇదియంతయు మనదురదృష్టమేకాని వేరుకాదు. కావుననిది ముఖ్యముగా మనదేశస్థులందరిచేతను కోరదగినది.

ఆంధ్రుల శిల్పకళాదక్షత్వము.

మ. రా. రా. శ్రీ, జి. ఎ. రామమూర్తిగారిచే వ్రాయబడినది.

ఆంధ్రుల శిల్పకళాదక్షత్వమును గూర్చి వ్రాయునపుడు పూర్వమాంధ్రదేశ మెచ్చటిదియో దానిపూర్వచారిత్ర మెద్దియో నాట బరిపాలకులగు రాజు లెవ్వరో యప్పటి నాగరికత యెట్టిదియో వారొనర్చిన శిల్పకళాదక్షత్వ మెట్టిదియో కొంచెము తెలుపవలసి యున్నది.

చెన్నపురి రాజధానియందలి నార్తర్న్ సర్కార్సు అని పిలువబడు భాగమే ఆంధ్రదేశమై యున్నది. కాల సంవత్సరంబై బాహుబలంబున బుద్ధివైభవంబున సాటిలేని ప్రభులతో విలసిల్లి మహాజనంబులకు బుట్టినిల్లగు నిరుపమవైభవములతో భాసిల్లుచున్న యీయాంధ్రదేశము మహోన్నత పూర్వ మొకప్పుడు ఘోరారణ్యప్రాయంబగు నరణ్యంబుగ నుండెడి దనియు నందు వసించుచుండెడి జనులు బట్టబయలైన నెరుంగని యనాగరికులై యుండెడివారనియు దేశచారిత్రలవలన దెలియుచున్నది. అప్పుడార్యు లీదేశమునకు వచ్చి యిచ్చటి కిరాతులతో గలసి పోయిరి. ఈ యుభయజాతి సంతతి వారలె యాంధ్రులుగా నెన్నబడుచుండిరి. ఆర్యరక్తము వీరిలో ప్రవహించుటచే క్రమముగ బుద్ధికుశలులగుచు వచ్చిరనియు నంతకుబూర్వమె శ్రీకాకులమును బట్టణమును రాజధానిగ జేసుకొని సుచంద్రుడను రాజు తత్పరిదేశమును బరిపాలింప మొదలిడెననియు బలశాలియగు నాతని సోదరుం డాంధ్రదేవుండను వాడు విర్జిత సకల శాత్రవుండై మిగుల ఖ్యాతి గాంచి శ్రీశైల, కాళేశ్వర, భీమేశ్వరములకు నడుమ ప్రాకారంబులను దుర్గంబును నిర్మించి దేశోపకారుండయి జనుల సుఖపెట్టెననియు పురాణములనుండి యొక గాథ బయలు వెడలుచున్నది. అట్లయిన నీరాధారమైన యాంధ్రదేశమున కీతనిచే నిర్మింపబడిన మహాదుర్గంబె మొదటిదై యుండవచ్చును. ఈతని దేశోపకారబుద్ధికిని సత్పరిపాలనమునకును నాటి జను లీతనికి మిక్కిలి కృతజ్ఞులై యుండి యీతని దైవసమునిగ నెంచి యతని జీవితానంతరము దేవాలయము నొకటి గట్టించి యీతనిపేరున బూజింపుచు వచ్చిరనియు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవు డీయాంధ్రదేవుడే యనియు దేట బడుచున్నది.

ఆంధ్రు లీస్థితికి వచ్చువరకును శిల్పకళయం దప్రవేశులుగనె యుండిరి. శిల్పకళయందె గాదు. సర్వవిధముల వారు మృగప్రాయులుగ నుండిరి. చెట్లనీడలయందు నివసింపుచు నాకలంబుల దిని జీవించుచు తమ జీవితముం గడుప జొచ్చిరి. ఆర్యుల సంపర్కముచే వీరలకించుకించుక నాగరికతా జ్ఞానము యభివృద్ధిగా దొడంగెను. అంధకార తుల్యమగు యజ్ఞానమునుండి తేజోవంతమగు నాగరికతా జ్ఞానమునకు వచ్చునపు డాంధ్రుల కలవడిన శిల్పవిద్యా నైపుణ్యమును మూడుభాగములుగా నేర్పఱచి చెప్పవచ్చును.

అందు మొదటిది గృహనిర్మాణమై యున్నది. ఎండల కోర్చుచు వర్షములకు దడియుచు ఋతుభేదములం దుఃఖిపట్టుల మార్చుకొనుచు వారు చిరకాలమట్లు కాపురములు సేయజాలక పోయిరి. మొదట చిన్నచిన్న కుటీరముల నేర్పరచి కొనియు పిమ్మట మంటిగోడలతోడైన మరికొంత విశాలములగు నిండ్లు గట్టుకొనియు దర్వాత దలుపులనియు, ద్వారబంధము లనియు, రాతిగోడలనియు, రాతికట్టడములనియు నిర్మింపుచు క్రమముగ దివ్యములగు భవనములును సౌధములుకూడ నిర్మింప గలిగిరి. భూమియందు గప్పబడిపోయిన నాటు కట్టడము లనేకములిప్పుడు మనవలన గనిపెట్టబడుచున్నవి.

అప్పు డాంధ్రులకు గొంత మనస్థిమితము గలిగినది. నూతన నాగరికులగు నయ్యాంధ్రులకు కేవల, శారీరక సౌఖ్యములందే గాక నధ్యాత్మిక జ్ఞానమునందు సైతము ప్రవేశము గలిగెను. దేశాభిమానమును, దైవభక్తియును, విగ్రహారాధనమును, నానాట నభివృద్ధిజెందెను.

అపుడు వారొనర్చిన రెండవకార్యము దేవాలయ నిర్మాణమై యున్నది. అంతకు ముందు వారు సూర్యునారాధించియు, పంచభూతముల సేవించియు దర్వాత జిన్నచిన్న మంటి విగ్రహముల నేర్పరచికొని బూజించియు తమదైవభక్తిని జూపుచు వచ్చిరి. క్రమముగ భక్తియభివృద్ధిగా దొడంగెను. అప్పటిచేతలయం దందముగ జేయబడిన విగ్రహములయందలి యనురాగము పెంపుచే వాటిని పూజనీయములగు దేవతా విగ్రహములుగ నేర్పఱుచుకొని వాటి నారాధించుచు వచ్చిరి. ఏచెట్ల క్రిందనో నిర్మింపఁబడిన యావిగ్రహముల భద్రపరచుట కేదైన గృహవంటిది కావలసి వచ్చెను. మున్ముగ జిన్న పందెరలనియు బర్ణశాలలనియు మంటికట్టులనియు రాతికట్టడములనియు క్రమముగ వారభివృద్ధి జేయసాగిరి. అప్పటికి శిల్పకారి తనమున వారించుక ప్రఖ్యాతులైరి. ఇంకయు పరివృద్ధి జేయ వారికి కుతూహల ముదయింపుచు వచ్చెను. భవనము లెట్లు నిర్మింపవలయునో విగ్రహము లెట్లు చెక్కవలయునో చిత్రపటము లెట్లు వ్రాయవలయునో దెలుపు బౌద్ధశాస్త్ర గ్రంథము లాంధ్రుల యీ యుద్యమమునకు మిక్కిలి దోడ్పడినవి. తమ దైవభక్తికి దోడుగ తమ పనితనముల నెల్ల వారు దేవాలయములందె జూపుచు వచ్చిరి. విగ్రహముల చుట్టును నిర్మింపబడిన రాతి కట్టడములు బహుజన నివాసానుకూలములగునటు లందముగ మలచబడిన శిలాస్థంభములపై విశాలములుగ నిర్మింపుచు వచ్చిరి. పిమ్మట వాటిపైని దర్శనీయములగు గోపురముల నిర్మింపఁ జొచ్చిరి. వింతవింతలగు లోహపు విగ్రహముల జేయ దొడగిరి. చిత్రచిత్రములగు నగిషీపనులు గోపుర భాగములపైని చిత్రింప మొదలు పెట్టిరి. భగవంతుని లీలావతార కథలెల్ల ప్రాకారములందు విగ్రహరూపకములుగ చిత్రింప దొడగిరి. వారిదైవభక్తికి దోడుగ నాగరికతయును పనితనమును యభివృద్ధి జెందుచు వచ్చెను. కన్నులపండువొనర్చు వీరి యద్భుత శిల్పనిర్మాణములకు జనులెల్ల ముచ్చటపడ జొచ్చిరి. ధనికులగు భూపతులు దక్క యొరులా ముచ్చటల నెట్లు తీర్చుకొనగలిగెదరు? శిల్పకులు తమశిల్పకళా నైపుణ్యము నభివృద్ధి జేసుకొనుట కప్పుడు రాజావలం బనంబును వారి యమిత ధనసహాయ్యంబును హెచ్చరికలును మంచియవకాశము నిచ్చెను. ఆకారణమున వారిచే నిర్మింపబడిన శాశ్వతములగు దేవాలయములను నేడు మనము దేవతా నిర్మితములనిచెప్పుకొను చుంటిమి.

విశాఖపట్టణ మండలంబున సింహాచలమనెడి గ్రామమందలి కొండపైన యత్యద్భుతమగు దేవాలయ మొకటి కలదు. అయ్యది మిక్కిలి పురాతనపు కోవెలయని యందలి యనేక శాసనములవలన స్పష్టపడు చున్నది. శిల్పవిద్యా నైపుణీ ధురంధరుండగు చిత్రకారుం డొకడు దానినొక్క రాత్రియందు నిర్మించెననియు వాని కుమారుండు ముఖద్వారంబు పూర్వాభిముఖంబున నుంటజూచి యది తగదని యొక్కనిముసములో నాదేవళంబు నంతయు పశ్చిమ ముఖంబునకు ద్రిప్పివైచెననియు దానొక రాత్రియం దద్భుతముగ నిర్మించిన యమ్మహాదేవాలయము నవలీలగ ద్రిప్పివైచెనని కొమరునిపై గినిసి తక్షణమా వానిని చీరివైచి వాని ప్రేవుల మెడ వాల్చెననియు నొక విచిత్రమగు వాడుక గలదు. పై కథ కనుగుణ్యములగు రాతి విగ్రహము లా దేవళంపు గోపురమున నున్నవి. స్వభావ సిద్ధములై జీవకళ లుట్టిపడు ననేకములగు రాతివిగ్రహములందు గలవు. మనోహరములగు లతలును, స్తంభములును, పీఠములును, ఘంటలును, వృక్షములును, నగిషీ పనులును దానియందు జెక్కబడి యున్నవి. దాని ప్రాకారములు మిక్కిలి గొప్పవిగా నున్నవి. లెక్కకు మీరిన శాసనములందు గలవు. అత్యద్భుతములగు గొప్పగొప్ప పనితరము లనేకము లందుగలవు. ఒక్కసారి దానిని గనులార వీక్షించు నపుడే దేశభక్తుని హృదయము ఝల్లుమనకుండును? పూర్వపు శిల్పకారుల మహోన్నత్యమును దెలుపు యీ దేవళము తత్పర్వత శిలానిర్మితము గాదనియు నట్టిశిలలా కొండయం దెచ్చుటను గానరావనియు గొందరభిప్రాయ పడుచుండిరి.

ఇట్టి శిల్పకళానైపుణ్యముతోడనే వెలుగొందు శ్రీకూర్మమను విశాఖపట్టణమండలి నొకగ్రామమున మరియొ

క గొప్ప దేవాలయము కాదు. వివిధములగు స్తంభములు నూరుగకములకు మించి యున్నవి. క్రొత్తక్రొత్తగ నగిషీ పనులను బెట్టబెట్ట పద్మములను విశాలములగు శిలాఫలకములపై చిత్రింపబడి యనేకదేవళముల నలంకరింపుచున్నవి. ఆదేవళము నైతము పూర్వుల శిల్పకౌశలత్వమును వేనోళ్ళ జాటుచున్నది.

ఈ విధముగ నదినాభివృద్ధిని బొందుచున్న యాంధ్రుల కవివరకె లోకవ్యవహారము లధికము లయ్యెను. శత్రువులతో నిలచి పోరాటకును, దేశక్షేమము కొరకును, రాజ్యాంగపద్ధతుల బలపరుచుకొనుచు వచ్చిరి. పంట నాశనమునుండి రక్షించుట కేర్పరచుకొనినవారి కుటీరనిర్మాణబుద్ధి కౌశల్యంబును, దైవభక్తి బెంపునఁ బెట్టబడిన విగ్రహనిర్మాణ నైపుణ్యంబును, వారికప్పుడు జాలవయ్యెను. శాత్రవజన దుర్భేద్యంబులగు మహాదుర్గములను ప్పుడు వారు నిర్మింపవలసి వచ్చెను. బుద్ధికుశలులగు నాయాంధ్రుల కయ్యది యొక దుస్సాధ్యమైన పనిగాక పోయెను. సమష్టులగు రాజులట్టి కార్యములందు మిక్కిలి ప్రోత్సాహమును జూపుచు వచ్చుటచే నెంతెంతలు మహాకార్యములైనను వారు సులభములుగ నెరవేర్చుచు వచ్చిరి. అన్యదేశములతో వర్తక వ్యాపారములు జరుపుచు వచ్చిరి. అందువలన నన్యులకడనున్న యితర పనిముట్లు మున్నగున వనేకములు జూచి తామును వాటిని నిర్మింపుచు వచ్చిరి. దేశ మన్నివిధములగు కట్టుబాటులతో క్షేమకరముగా నుండెను. వారి మహా[illegible]ర్యములను గూర్చి శిలాఫలక[illegible] శాసనరూపకములు[illegible] వచ్చిరి. కీర్తిశేషులగు మహాపురుషుల గౌరవార్థ మనేకములగు స్తూపంబుల గట్టింపుచు వచ్చిరి. తమచే జయింపబడిన దేశములయందును జయస్తంభములను బాతింపుచు వచ్చిరి. నిత్యోపయోగములగు గృహోపకరణముల నెన్నింటినో యభివృద్ధి జేసిరి.

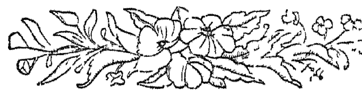
భావిజనంబుల శిల్పవిద్యానైపుణ్యంబులకు మార్గదర్శకులైరి. శిల్పకళాపరిశ్రమము వలన పూర్వుల మహోన్నత్యమును గూర్చి దేశచరిత్రములు వందిమాగధులవలె బొగడుచున్నవి.

దేశచారిత్రము పూర్వజ్ఞానము వంటిది. అయ్యది దేశాభివృద్ధికి మహోపకార మొనర్చును. మనదేశమున పూర్వచారిత్రములను దెలుపు చరిత్రా గ్రంథములు లేకపోవుటచే పూర్వదేశ స్థితిగతులను గనిపెట్టుటకు నిరాధారులము గావలసివచ్చినది గాని యట్టిచారిత్రములను గనిపెట్టుటకు నిపుణులగు పూర్వుల శిల్పవిద్యానైపుణ్య మొకటియె ప్రబలాధారముగ నున్నది. ఈశిల్పవిద్యయందు లోహపదార్థములందును దారు సముదాయములందును, పనితనమును జూపుటకన్న రాలపైన పని జేసిజూపుట యెక్కుడు కష్టము. బౌద్ధమతావలంబకులగు నాంధ్రుల కియ్యది యభిమానవిద్య. ఆకాలంబున నిర్మింపబడిన ముక్తికాంతకు కాపురంబులును, సుందరంబులగు మందిరంబులును, రమ్యంబులగు హర్మ్యంబులును, మనోహరంబులగు సరోవరంబులును చిరకాలము క్రితమే శిథిలములయ్యును నేటికిని జూపరహృదయము నాకర్షించుచున్నవి. వివిధంబులగు వాటి నగిషీపనులను జూచిన నిప్పటికిని గనులకు మిరుమిట్లు గొలుపుచున్నవి. స్వభావసిద్ధంబులగు నాటి శిలావిగ్రహంబు లిప్పటికిని సవకళ లుట్టిపడుచున్నట్లు గన్పట్టుచున్నవి. శాశ్వతంబులగు నాటిగోపురంబులు మున్నగు కట్టడము లిప్పటికిని జూపర నత్యద్భుతాలోకన మానసులంజేయుచున్నది. పురాతనంబులగు నాటి పనితనముల యందలి శిలాంతర్నిర్మితంబులను మాత్రమె మనము జూడగలుగుచున్నాము. ఇంకకన్న సుభసాధ్యములగుటచే నింకయు మిగుల సొగసగు నగిషీ పనులతోడను స్తుత్యతీతములగు పనితనములతోడను గనులపండు వొనరించెడు దారువులు మున్నగువాటిపై జేయబడిన చిత్రంపుపనులు లెన్నెన్ని నశించి పోయినవో మనమిప్పుడు జెప్పజాలము.

ఆంగ్లేయ దొరతనమువారివలన నిట్టిపురాతనపు కట్టడముల గనిపెట్టుటకొక సంఘమేర్పరుప బడినది. ఆ సాంఘిక పరిశోధనలవలన భూమియందును కొండలయందును గప్పివడిపోయిన యనేకములగు పురాతనపు కట్టడములిప్పుడు కనిపెట్టబడినవి. విశాఖపట్టణ మండలమున నున్న విజయనగరమునకు దూర్పున, యేడెనిమిది మైళ్ళ

దూరమున 'రామతీర్థము'లని బిలువబడు గ్రామమున నొకచిన్న కొండపై, రెండుమూడు వత్సరముల క్రితమొక గొప్ప బౌద్ధాలయము గనిపెట్టబడినది. అందరివలెఁ గాక బౌద్ధులేకారణముచేతనో పూర్వము తమకట్టడముల సమప్రదేశముల నిర్మింపక తమ శిల్పకమింత యౌన్నత్యమున నున్నదని దెల్పుటకోయన మహోన్నతములగు పర్వతములందును కొండగుహలయందును రాతిగుట్టలయందును నిర్మించుచువచ్చిరి. అనకాపల్లి యను విశాఖపట్టణమండలమునందలి మరియొక గ్రామసామీప్యమున నొక కొండపై నయిదారు వత్సరములక్రితమె మరియొక బౌద్ధాలయము గనిపెట్టబడినది. రామతీర్థములందువలె నిది కేవలము కొండకు శిఖరప్రదేశమునగాక గుహవలె నున్న ప్రదేశముననున్నది. ఇట్టిపురాతన కట్టడములింకయు ననేకములుగలవు. దొరతనమువారిచే నింకయు శోధింపబడుచున్నవి.

ఏకార్యమైనను రాజావలంబనములేక నభివృద్ధి జెందనేరదు. పూర్వకాలమున జగజ్జేగీయమాన ప్రతాపవంతులగు కృష్ణదేవరాయాది మహారాజేంద్రుల లాలనములఁదేలి నేడనాదవలె దీనవదనమై మ్రుక్కియున్న యాంధ్రభాషాయోషయె నిందుకు ప్రబలమగు సాక్ష్యమునిచ్చుచున్నది. ఎందరు చిత్రకారులున్ననేమి; యెందరు బుద్ధికుశలు లున్ననేమి; యెందరు ప్రజ్ఞానిధులున్ననేమి; యెందరెందరు సమర్థులున్నను బూర్వ మశోకాదుల నాటివలె రాజావలంబనము లేనిదివి శిల్పకమింకయు వత్త్వమునకు రానేరదు. ధనికులగు మహాపురుషులు పూర్వులార్జించిన యీవిద్యయం దభిమానముంచవలెను. అసామాన్యమై, మనోహరమై, శాశ్వతమై విలసిల్లుయీ శిల్పవిద్య నామోదించిన యెడల చిత్రకారులింకయు స్తవనీయములగు పనితనములజేసి చూపఁగలరనుటకు సందియములేదు. అప్పుడాకీడేరిన చిత్రకళానైపుణ్యములతో నీయాంధ్రదేశము సాటిదేశములయందు మహోన్నతపదవిని బొందును.

వ రి పం ట.

మ.రా.శ్రీ, శ్రీరామ్ వీరబ్రహ్మముగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఈహిందూదేశమందు నాలుగైదువేల రకముల వరిజాతులు పండింపఁబడుచున్నవి. క్షేత్రకాలాదుల ననుగుణ్యముగఁ బ్రతియేటఁ బండింపఁబడు సహజమైన యీ వరి పలువిధములైన రకములను గలిగియుండుటచే నెట్టి నేలయందైన నేదియోయొక రకమును బండింప వీలగుచున్నదికాని మంచినీటి వసతులుగల రేగడనేల లీవరిపంటకు మిగుల ప్రశస్తంబులందురు. కృష్ణా కోయంబుత్తూరు జిల్లాలలోని రైతులు వరిపొలములకు మెరకదుక్కి దున్నినయెడల నేల గులకబారునని యందువలన నూడ్పుతరుణమునందే నీరుకట్టి దున్నవలెనందురు కాని యీపద్ధతి యెల్లతావులకు ననుకూలించదు. పొలమునందు శీతకాలపుపైరును గోసినవెంటనే తమ పొలములను జక్కఁగ దున్ని యెండకాలములో వానకురిసి భూమికి పదును గలిగినప్పుడెల్ల నొకటి రెండుసార్లు దున్ని గుంటకత్రోలించవలెను. ఇందువలన నేలలోగల కలుపును వృద్ధిచేయు వేళ్ళు దుంపలు మున్నగునవి సూర్యరశ్మిచే మాడిపోవును. ఇటుల నేలను గలియదున్నుటచే నావిరి దేలుచు యక్కియున్న మన్నంతయు భూమిపైఁగల ప్రాణవాయువుచేతను సూర్యరశ్మికిని జక్కఁగఁ బడునుగలిగి సస్యాభివృద్ధి కనుకూలముగనుండును. నల్లరేగడనేలలందుసైతి మధమము వరి

సూడ్చుతరుణమున కై దాలుసారులు దున్నియుంచుట శ్రేష్ఠతరము. ఇట్లుదున్నుట కుపకరించు యుపకరణమగు "నాగలి" యుఁ దదనుకూలముగ నుండినఁగాని పంటలు బాగుగఁబండనేరవు. "నాటునాగలివలన నొకయకరములో 2084 పౌనుల వరియు 3720 పౌనుల గడ్డియు నదే నేలలో ప్రభుత్వమువారి నాగలివలన 2280 పౌనుల వరియు 4200 పౌనుల గడ్డియుఁ బండెను" దని "శివపూరు గవర్నమెంటు వ్యవసాయిక పరిశోధనా స్థానము" వారి వలనఁ దెలియుచున్నది. కావున సౌరాష్ట్రదేశపు నాగలి కంటె వంగదేశపుదేశవాళినాగలికంటె శివపూరులోనిగవర్నమెంటువారి నాగలియే నాణెమైనదని తోఁచుచున్నది. ఇట్టి యుక్తమైన నాగటిచే దున్నఁబడిన పొలమందు మొదటితడవ పశువుల యెరువును తమపరి ఆముదపుపిండి, యెముకలపొడి మున్నగువాటిని వేయవలెను. ఎముకల పొడినివేసిన రైతులు పదునైదు దినములకు పిదప సూరేకారమును చల్లవలసివచ్చును. ఆకుమళ్ళను బోయుటకై యేయెరువుచేతనైనను (దొరకినచో నెముకలపొడి శ్రేష్ఠము) నేలను బదునుజేసి యందు పసరుటాకులను ద్రొక్కించి యొకవారము రోజులూరనిచ్చి పిదప విత్తనములఁ జల్లవలెను, ఏపుగాఁ బెరిగిన బలిష్ఠములగు మొక్కల నుండి స్వీకరింపఁబడిన విత్తనములే నాణెముగాని యే తాలుగింజలనో చేతికి వచ్చినవాటిని జల్లుటచే నెంతమంచినేలయైనను నెట్టిపాటు చేయుచుండినను నిరర్థకముకావున మంచి విత్తనములను జల్లవలెను.

ఒకసారి విత్తనముల నాలుయకరములకు నూడ్చుదురు. మఱికొందఱు తొమ్మిదియకరములకును వినియోగింతురు. రెండుమూఁడు మొక్కలను గలిపి దుబ్బులు దుబ్బులుగా నాటఁదలఁచువారు రెండు మూఁడు యకరములనేలకే యీబస్తా విత్తులను సరిపుచ్చుదురు. ఇది మిక్కిల నష్టదాయకము. ఒక్కొక్కతావున నొక్కొక్కమొక్కకంటె నధికముగా నాటరాదు. నేలసస్యోపయుక్తమగు సత్తువ పరిమితముగనుండును ఈసత్తువ యొక్కమొక్కకే లభించుటచే మిక్కిలి బలిష్ఠముగనెదిగి పెద్దపెద్దకంకుల వేసి విశేషధాన్యమును బండించునుగాని పదిమొక్కలొక్కతావుననే నాటఁబడినయెడల నేమొక్కకును సరియైన సత్తువచిక్కక సన్నియును గుఱచ కంకులతోను తాలుగింజలుగల కంకులతోను జనించి నష్టమును గలిగించును గనుక పెక్కుమొక్కలనాటక నొక్కొక్క మొక్కనే నాటుచుండిన లాభకరమని తెలియనగును గాన యకరమునకు 20 పౌనులు అనఁగా నేడుపీసెలకంటె నధికముగా విత్తు లవుసరముండవు. ఆకుమళ్ళు శుభ్రముగాను గలుపులేకుండునటులను నుండవలెను. విత్తఁబడెడి విత్తులను బూర్వయుగములందు పాలతోఁగడిగి విత్తెడివారఁట. కాని యిప్పుడు మైలతుత్తము మూఁడుపాళ్ళును నీళ్లు నూఱుపాళ్ళును గలిపిన నీటియందు శుద్ధిచేసి పిమ్మట 15 నిమిషములకు వెంటనే మంచినీటిచేఁ గడిగి మొలకలెత్తించి యాకుమళ్ళలో వేయుటమంచిది. అటుల నెత్తింపఁబడిన మొలకలు విఱుగునను భీతిచే ముందుగనే చల్లుదురుగాని నీటివసతి బాగుగలేని తావుల మొలకల నెత్తించిగాని చల్లకతప్పదు. ఆకుమళ్ళు బలిష్ఠముగ నెదుగుటకు "నైట్రొజన్" విస్తారముగల సూరేకారమును జల్లుటయుక్తము. కాని యెముకలపొడిని మున్ముందుగ నాకుమళ్ళకువేసి యూడ్చిన తరువాత సూరేకారమును వేయుదుమేని భూసారము శాశ్వతముగ నుండును. ఇట్టి యెరువు నుపయోగింపఁబడినయాకు నెలలోపుగనే యూడ్చుటకు సిద్ధమగును. జిల్లేడు, కసింద, వెంపలి మొదలగు పసరుగల యాకులను నేలలోవేసి కుళ్ళించుటయు దొరకిన యేయెరువు నయినను వేసి యవుసరమగునపుడెల్ల గుంటకత్రోలి చక్కగాఁ బదునుజఱచి పిదప వరినూడ్చుట లాభకరము. వరిని మొలకనెత్తించిగాని మొలకనెత్తించకగాని, చల్లుటచేతను, పెఱిగిన మొక్కలను ఊడ్చుటచేతను బండింపవచ్చును గాని మొలకలనెత్తించి చల్లుటచే విత్తనము కప్పఁబడుటకై దున్నఁబడినప్పుడు మొక్కలువిఱిగి నష్టముచేయును. మొలక నెత్తించకుండఁజల్లుటచే నొకచోట వత్తుగాను మఱియొకచోటఁ బలుచనగాను నుండి కలుపుదీయుటకు వీలులేక అడ్డదిడ్డములుగా నుండును గనుక యూడ్చుటయే తగినదని యట్లొనర్చుచున్నారు. ఊడ్చుటకుపూర్వము ఆకుమళ్ళకు సూరేకార

ము, ఎముకలపొడిగాని, ఆముదపుపిండి, తెలకపిండి, వేపపిండి మున్నగు నూనెయాడిన మఱియేపిండి పదార్థమునైనగాని యెరువువేయవలెను. పిదప యేపుగనెదిగిన మొక్కల నొక్కొక్కతావున నొక్కొక్క మొక్కచొప్పున నాటవలెను. మూఁడునాలుగు మొక్కలను గలిపి నాటిన యెక్కువలాభమను భ్రాంతియేగాని నాలుగు మొక్కలను నాటినప్పుడు 26 మళ్ళధాన్యము లభించినట్లును ఆసంవత్సరమందట్టి ప్రదేశములో నొక్క మొక్క నాటుటచే 34 మళ్ళ 8 శేర్ల ధాన్యము పండినట్టును తెలియుచున్నది. కావున నొక్కొక్క మొక్కచొప్పున నాటుటుచితము. ఈమొక్కలను తొమ్మిదంగుళముల దూరము చొప్పున నొక్క యంగుళములోతుగా నాటవలెను. అమెరికాలోని "మిస్సెస్సిపి" మొదలగు నదితీరములందు "కెరొలీనా వరి" అను దానిని బండింతురు. ఈ "కెరోలీనా" వరి మన ప్రాంతముల కుపయుక్తమగునో కాదోగాని "సెంట్రల్ ప్రావిన్సు"లనుండి "చెన్నపురి యగ్రికల్చరల్ డిపార్టుమెంటు" వారిచేఁ దెప్పింపఁబడిన "బంకు"వరి యీప్రాంతములందు సాగుచేయఁ బడుచున్నది. ఇది చవిటినేలలో గాక బంకమట్టిగల తావులలో నీరునిలుకడగానుండని వాలుగల తావులందు చక్కగాఁ బెరుగును. దీనికి యెరువు ముఖ్యావసరము. యకరమునకు రెండుమూఁడుబండ్ల పచ్చియాకెరువును 15-20 బండ్ల పశువులపెంట యెరువుగా వేయవలెను. మొక్కలు పెరుగుచుండునప్పుడు పదిదినములకొకసారి 500 రతులకు తక్కువగాకుండ 800 రతులకెక్కువగాకుండ గానుగపిండిని రెండుమూడుసార్లెరువుగ వేయవలెను. సెప్టెంబరున విత్తులను సిద్ధమైన మళ్ళలోఁ జల్లి నెలదినములు బెరుగనిచ్చి పిదపఁ బొలములో నాటవలెను. పొలముయొక్క సత్తువ ననుసరించి నాలుగునెలలకే నీపైరు ఫలించును. ఆరు చెన్నపురిపళ్ళ నారొకయకరమునకు సరిపోవును. 20 యకరముల భూమిగలవారికొకయకరపునారు మడికావలసివచ్చును. ఈవరియాకు వెడల్పుగను పొడుగాను నుండును, పెద్దగాలికి సైతమిది చెడిపోదు. దీనికి నీరంతగా యవుసరముండదు. నేల చెమ్మగ నుండినఁజాలును. ఈధాన్యము సన్నముగను బొడవుగను బియ్యము మిగుల ధావళ్యముగలిగి జిగురుగలపిండి నిచ్చునదిగాను నుండును. దీనిగడ్డి పశువులకు మిక్కిలిరుచికరమగు మేఁతగానున్నది. "శివగిరి హోంఫారము" లో నీపైరునకు "అడవిఖనీలియాకు"ను బైరుచేసి దానిని పొలములోనికి దున్ని కుళ్ళించి యెరువువేయుటచే నాటిపొలములకంటె నెక్కుడు లాభకారిగనుండినట్లు కృష్ణాజిల్లా మునగాల యెస్టేటులోని ఫారం సూపరింటెండెంటు అగు పింగళి వెంకయ్య యం. ఆర్. యే. యస్. (ఇంగ్లాండు) గారు చెప్పుచున్నారు. కావున బొలములకు యెరువు ముఖ్యాధారము. పనిముట్లును శ్రేష్ఠమైనవిగా నుండవలెఁగావున నీ 1911 సంవత్సరమునందు జరిగిన "అలహాబాదు వ్యవసాయ వస్తుప్రదర్శనమునకు గొనితేఁబడిన నాగళ్ళలో 4½ అంగుళముల వెడల్పును 9 అంగుళముల లోతును దున్నగల పాంచాలదేశమందలి "లాయల్ పూర్" పట్టణమందుగల వాల్కార్ట్సు అను కంపెనీవారిచేఁ బ్రదర్శింపఁబడిన "రాజాచిల్డుప్లో" అను నాగలి వేసవికాలమందు బీటారిన పొలమును దున్నుటకుపయుక్తమైనది. దీనివెల షుమారు 30-0-0 లుండును. వర్షకాలమునకు పూర్వము రెండుమూఁడుసార్లు దున్నియుంచి పిదపపైరు చేయుటచే నెక్కుడు లాభకారి గనుక నీపైచెప్పఁబడిన నాగలి యిందున కుపయోగించును. ఇట్టిదియే కలకత్తాలోని "అల్టేకేఁయిన్ స్టీలుఅండుకో" వారివల్ల రు. 25 లవెలగలదియుఁ బశ్చిమోత్తర పరగణాల ఎగ్రికల్చరల్ డిపార్టుమెంటువారిచే "మెస్టన్, వాట్సు" అనునవి రు. 5-0 0, 9-0-0 లు వెలలుగలవి ప్రదర్శింపఁబడినవి. ఇట్టి నాగళ్ళచే నెండకాలమున పొలము దున్ని పిదప సాగుచేయుటచే మిగులఫలించును. మఱియుఁ దూర్పెత్తుటకును ధాన్యము నూర్చుటకును మరలుగలవు. వాయుదేవునకై నిరీక్షింప నక్కరలేకయే వలసినప్పుడు తూర్పెత్తుటకు పైనఁజెప్పఁబడిన లాయల్ పూర్ లోని వాల్కార్ట్సు బ్రదర్సు వారిచే నొకమర రూ.150 లకు విక్రయింపఁబడుచున్నది. నూర్చుమరలకు ఆవిరిసాయము కావలసినవగుటచే వెలలు హెచ్చుగనున్నవి. కాని యెడ్లచే నెక్కుడు శ్రమబడకుండునట్లుఁ బలువురుగలిసి గ్రామమున నొక్కమఱ

నైనను దెప్పించుకొననగును. ఇందునుగుఱించి కలకత్తా లోని బర్‌న్ అండు కో అనువారికి వ్రాసి తెలుసుకొనవలెను. ఈపైవిషయములను జక్కఁగవిమర్శించి శ్రద్ధగలిగి వ్యవసాయము చేయువారికి చక్కని ఫలసాయము లభించు ననుట నిర్వివాదాంశము. వరిజాతులలో పెద్దకుసుమ, చిన్నకుసుమ, ఢిల్లీభోగాలు, రాజనాలు, పాలాట్రగడ్డ, ఆట్రగడ్డ, మొలకొలకులు, కాకిరెక్కలు అను మొన్నియో జాతులుగలవు. వీటియన్నిటిలో ఆట్రగడ్డయని చెప్పఁబడు అక్కుళ్లు శ్రేష్ఠమందురు. పసిబిడ్డలకు గుజ్జనగూడుగా ఢిల్లీభోగాలను వాడుదురు. అపరధాన్యమును బండించు మెట్టపంటకును వరిపండింపఁబడు మాగాణిపంటకును లాభము విషయములోగల తేడాజనుల కనుభవవేద్యమయియే యున్నది. ప్రతి సంవత్సరము వర్తక శాఖాధిపతులవలన వ్యవసాయపు లెక్కలు ప్రకటింపఁబడుచున్నవిగదా! అందు చెన్నపురి రాజధానియందు,

వరి	10350209	యకరములలోను
గోధుమలు	13740	...
బార్లి	2921	...
జొన్నలు	5054091	...
కంబు	3769970	...
రాగులు	2483654	...
మొక్కజొన్నలు	125899	...
ఉలవలు	132297	...
పప్పుదినుసులు	6801117	...
ఆహారవస్తువులీ	2,87,47,898	యకరములలోఁ బండింపఁబడుచున్నవి.
నూనెగింజలు	2528837	యకరములలోను
సువాసనద్రవ్యాదులు	556676	...
చెఱుకు	183138	...
ప్రత్తి	202[illegible]538	...
నీలిమందు	94750	...
పొగాకు	20093	...
దాచినచెక్క	2705	...
గోగునార	229	...
మేఁతపైరులు	235406	సాగగుచున్నవి.

ఈ లెక్కలనుబట్టి చూడఁగా నన్ని పైరులలోను "వరి" యే యెక్కుడు భూమిపై సాగుచేయఁబడుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది: కావున "వరిపంట" యే మిగత పంటలన్నిటికంటె సేవ్యానుకూలమును లాభకారియునగు పంటగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నయది యని వేఱుగఁజెప్పవలయునా? మఱియు మెట్టపంటలన్నిటిలో "నువ్వులపంట" లాభకరమందురు. వరిపంటకును, నువ్వుల పంటకును సగుఖర్చులించుమించుగా సమానమేయై యుండవచ్చును. వరికి పుట్టి 1-కి రు. 50 చొప్పునను నువ్వులకు పుట్టి 1-కి రు. 130 చొప్పున వెల యుండవచ్చును. గాని యకరమునకు సాధారణముగా వడ్లు పుట్టెఁడు పండును, నువ్వులు అరపుట్టియే పండుచున్నవి. ఇందులో "నువ్వులకు సాటియగు తెగుళ్లు" అను నటుల ధాన్యము తయారై యింటికివచ్చువఱకును సంశయాస్పదము. వరికట్టి సంశయము కలుగనేకలుగదు (అనఁగ వరిపంటకు నష్టమువచ్చుట బహుయరుదు) కావున నెన్నివిధములఁ జూచినను వరిపంట మిగుల లాభకరమనునదిగనే స్పష్టమగుచున్నది. కాని యధిక వర్షములవలనఁగాని మఱికొసరు పోవుటకు వసతిలేకపోవుటవల్లఁగాని యొకప్పుడు బాడవ పొలములకు నష్టముసంభవించుచున్నది. ఇట్టినేలలకు "సాంబవ" అనురకపు వరి కెక్కుడునీరు కొంతనిచ్చును గనుక యీరకపువరిని పైరుచేసికొనుచు గిరువు భూములకు తదనుకూలమైన "పాలాట్రగడ్డ" మొదలగు రకములను బండించుకొనుచు గడ్డకు వెలదు నుచితరీతిఁ బాటువడుచుఁ దత్ఫలంబుగ నైశ్వర్య సమన్వితులై సకలప్రజలు దయామయుండగు సర్వేశ్వరుండనుగ్రహించుగాక.

నిమ్నజాతి సముద్ధరణము.

మ. రా. శ్రీ, మంగిపూడి - వేంకటశర్మగారిచే వ్రాయబడినది.

ఉ॥ భారతవర్షమందు ఘనపండితులై స్మృతికర్తృమండలిన్
బేరవహించినట్టి మనువే ద్విజబాహుజ వైశ్యశూద్రులన్
వారలజాతులే కలవు "నాస్తితు పంచమ" యంచు మున్నె ని
ర్ధారణచేసి చెప్పెను గదా! మరి దీనికి నేల తర్కముల్?

ఉ॥ గీతలబోధసేయునెడ గ్రీడికి కృష్ణుడు చెప్పలేదె; నా
చేతనె నాల్గుజాతులు సృజింపబడెన్ గుణభేదయుక్తి నం
చేతరి నిన్ బ్రమాణముగ హిందువులెంతురు గాదె గీతలన్
జాతిగ జెప్పరయ్య; యిక పంచమజాతి యదెట్లు వచ్చెనో?

చ॥ మనవస్మృతులెల్ల సంకరసమాజములన్ శ్వపచాదులందు జె
ప్పను గద! వర్ణసంకరులు పూర్వము పోలె జనాదరంబునన్
మనుదురు గాదె! పంచమజనంబులకీగతి యెట్లువచ్చెనో
కనుగొని తీసివేయుటయె కర్జము దేశపురోభివృద్ధికిన్.

చ॥ అరయగ వంగదేశమునయందు వసించెడు నామశూద్రు లీ
తరగతిలోనివారలె కదా మనవంశమువారు వారి నా
దరణము సేయకుండిన కతంబున నేకద. కొన వేలుగా
దురకలజేరి హిందువుల దూరుచునుండిరి మేరమీరుచున్.

ఉ॥ వంగధరిత్రియందు మనవారు తురుష్కులతోడ బోరు పు
ట్టంగను నామశూద్రులు తటస్థులుగా నిలిచియుండు వా
వంగదపుం జనంబు మనవారలొకింతయు గారవింప కీ
డ్వంగి నిరాకరించుటని పల్కిరి గాదె ప్రదేశనాయకుల్.

కం॥ మలకలలో పలగొందఱు
గలసిరి హిందువులు మరియు క్రైస్తవులందున్
గలసిరి కలయుచుండిరి
వెలిసేయుచు మన మగౌరవించుటవలనన్.

ఉ॥ క్రైస్తవులెంతయేని తమకంబున నప్పటి నాదరించుచున్
బ్రస్తుతిజేసి యన్నమును వస్త్రము విద్యయు నిచ్చి ప్రోచుటన్
వస్తుకస ఖ్యాతిమానవులు నెందఱొ కైకొని రమ్మతంబు వి
ధ్వస్తములయ్యె దక్షిణనగరంబులు శ్వపచత్వహీనతన్.

ఉ॥ అయ్యయ యింతకాలము పరామర్శము చెప్పని కారణంబునన్
దిక్కుల బాయుచున్ మన మతంబులలోపల జేయకుండిరి
కరణి గోట్లకొలది ప్రజల్ క్రమ్మన నన్యులజేరిపోయినన్
హా రఘురామ! యిప్పటికి నింక మనమే నింపవలె నము చూపుమా యదే.

తే॥ కలదు దేశీయులిప్పుడే భంగిపాటు
గాంచి పంచములను గారవించుచున్న
వారు మరియు మహారాష్ట్ర ప్రజలు గూడ
యుక్తరీతిని బ్రేమించుచున్నవారు

ఉ॥ జ్ఞానవిహీనతన్ శ్వపచజాతుల కీదురవస్థ కల్గె న
జ్ఞానఘనంబు విద్దియ యొసంగును గావున విద్య నేర్పినన్
మానవధర్మముల్ దెలిసి మానగవర్తిలి యీమతంగజాల్
మానవులై చరింతు రభిమానము మానము జ్ఞానమేర్పడన్॥

తే॥ ఈయుపాయంబు దలచి దేశీయులందు
సంఘభక్తులు సంఘసంస్కారపరులు
మాలలకు జ్ఞాననేత్రంబు మరల నొసగ
జతనములు సేయుచున్నారు శక్తికొలది.

తే॥ పశ్చిమపుదేశపు మరాఠీపతులలోన
జ్ఞానులగు వారలీ స్థితిగతుల జూచి
పంచములకెల్ల విద్యజెప్పించి గార
వించి దరిజేర్ప నంగీకరించినారు.

సీ॥ ఆర్యసామాజికులతిదయార్ద్రదృష్టి నం
త్యజుల బ్రోవగ దీక్షదాల్చినారు
బ్రహ్మసామాజికుల్ ప్రబలానురాగులై
వారిపై దయచూడ్కి బరపినారు
సమదర్శిదివ్యజ్ఞాన సామాజికులుగూడ
వారిగాచెడుకోర్కె మీరినారు
రామకృష్ణవివేక సామాజికులు సదా
వారియభ్యుదయంబె కోరినారు

తే॥ వగబరోడా మహారాజవరునికటి
స్త్రీయాసంస్థానరఘుం ప్రీపికిరి కా ఘ
రాధిపతులగు సూర్యరాయాది ఘనులు
వారిరక్షించుదారినే చేరినారు.

తే॥ మనము మాటను దక్కించుకొనకయున్న
గార్యమాగదు కాలమే గడపజేయు
దేవుడిసాయము నుసేయు దీనతతికి
జేరి తోడ్పడరయ్య దేశీయులార.

పంచమ పరిసేవనము.

సీ॥ వరదయాసత్య శౌచసంపదలొప్ప
వర్తించు భూసుర స్వాములార!
దేహినాత్మదేశోద్ధర శీలము నమించి
పరగెడు క్షత్రియ ప్రభువులార!
పరభాగ్యమునమించి పటుదానకర్ణులై
తనరారు వైశ్యరత్నములార!
కాయకష్టమున దేశీయవృద్ధికి ధన
ద్రవ్యముల్ గూర్చు శూద్రవరులార!

తే. దీనజనులము మేము మీదేశజనుల
మాదివారము మీకు మీసోదరులము
పతితులైనాము మాదుదుర్గతివొలంచి
జ్ఞానధనమిచ్చి మముఁబ్రోవ బూనరయ్య.

సీ॥ వాత్సల్యమున నాత్మవత్సర్వభూతాని
యనుపల్కు మనమునం దరయరయ్య!
అర్థిఁ బరోపకారార్థం శరీరమఁ
బలుకు మీమదిలోన నిలుపరయ్య!
కరుణాపై బాపాయ పరపీడనమ్మను
నీతి డెందమునఁ గణింపరయ్య!
సారిఖి సర్వేజనా స్సుఖినోభవంతను
ధర్మంబు నెదలోన దలపరయ్య!
తే॥ మాపయిని సర్వసమతను జూపరయ్య!
కూర్మి మెయిమాకు మేలొనగూర్పరయ్య!
మమ్ము బాముల బెట్టక మనుపరయ్య!
మాకు సౌఖ్యంబు సమకూర్చి సాకరయ్య!

సీ॥ మామడ్డితనము మామాలిన్యమును జూచి
దయరాదటయ్య సద్ధర్ములార!
మాయవివేకంబు మానీచతను జూడ
జాలి లేదాయెనా సరసులార!
మాయిండ్లు వాకిండ్లు మాదరిద్రతఁ జూచి
హృదయంబు కరగదే సదయులార!
మావాలకంబులు మాదుస్థితిని జూచ
గన్నీరు గారదే యన్నలార!
తే॥ మమ్ము మన్నించి యుద్ధరింపగను మీకు
బుద్ధి పట్టకపోయెనే పుణ్యులార!
మేము మీసోదరులమన్న మేలిమాట
చిత్తమునఁ దోచలేదె దేశీయులార!

సీ॥ కుక్కలకంటె దక్కువవారమైతిమా
మమ్ము మీవాడలఁ మసలనీరు
కౌకులకంటె జుల్కదనంబెయైతిమా
మమ్ము మీదవ్వులఁ మసలనీరు
మార్జాలములకంటె మరిహీనమైతిమా
మమ్ము మీయిండ్లలో మసలనీరు
అరయదున్నలకంటె నధములమైతిమా
మమ్ము మీవాకిండ్ల మసలనీరు
తే॥ కుక్కకంటెను గొళ్ళపొట్టేళ్లకంటె
మీకు గోరగాకపోతిమా తాకనీరు
సుగుణమణులార న్యాయంబు జూడగయ్య!
మేము మీసోదరులము మమ్మోమరయ్య!

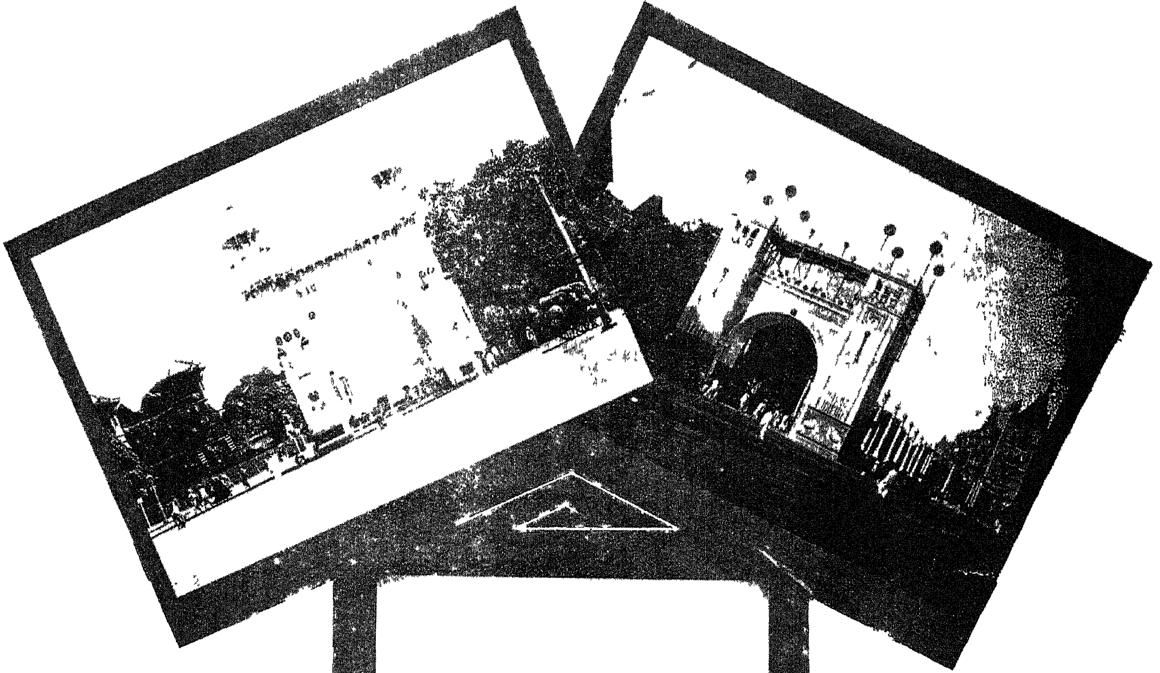
సీ. అభిమానపుత్రికలని మాకులస్త్రీల
గాధిరాజసుతుండే గారవించె
తనసభాస్థానమందున బ్రవేశంబిచ్చి
యా హరిశ్చంద్రుడే యాదరించె
ఘనుడు మారోపంతుడను మహాభక్తుడే
మాజాతికల్లుడై మైత్రిగూర్చె
పుడమివేల్పులకంటె మునుభోజనము పెట్టి
యలయేకనాథుడే యశము దెచ్చె
తే॥ వారు మీవంటిపత్తులల్ గారటయ్య!
వారు మావంటిమాలలు గారటయ్య!
మమ్ము వెలివేసి తోసియధర్మమ్మటయ్య!
చిన్నబుచ్చకమము జెంతజేర్పరయ్య!

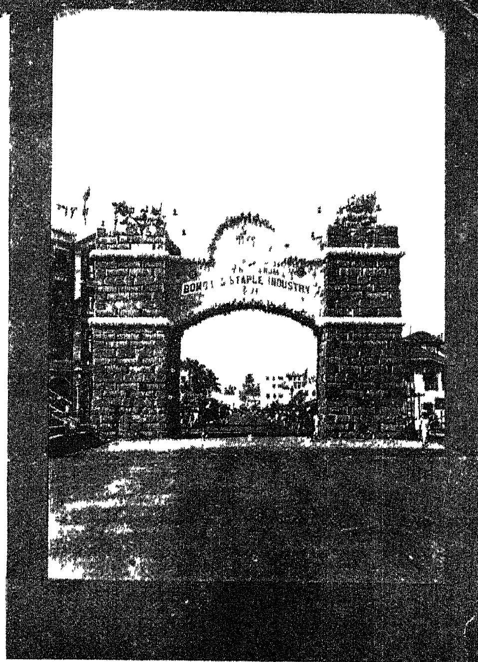
సీ॥ మాయక్షన్నదె మిమ్ము మాయమ్మనట్టులు మమ్ము
భూమకమాకు దీవి భూమిదేవి
మీకు వెన్నెలగాచి మాకు గాయుటలేదె
చలువలపరసీమ చందమామ
మీమీద నేగాని మామీద వీవదే
సరససౌరభశాలి చల్లగాలి
వెల్గువేడిమి మీకు గల్గించి మాకీడె
భవ్యసౌఖ్యకరుండు భాస్కరుండు
తే। కురిసిమీపైని మాపైని గురియకున్నె
సకలసస్యావనసుకీర్తి జలదమూర్తి
దైవసృష్టికి బక్షపాతంబులేదు
సృష్టినీక్షించి తెలియుడీ! శిష్టులార!

సీ॥ శుచిలేదనుచు మమ్ముఁ జూడరాదందురా
పరిశుభ్రతను మాకు గరపరాదె!
పరమమూర్ఖులు మీరు పనికిరారందురా
తెలివితేటలు మాకు దెలుపరాదె!
సద్గుణంబులు మీరు సాటిరారందురా
మహితబుద్ధులు మాకు మప్పరాదె!
కడువినీచులు మీరు కలయరాదందురా
నెరతనంబును మాకు నేర్పరాదె!
తే॥ అతిదరిద్రులగుట రోతుమందురేని
సిరిగలుగుమార్గములు మాకు జెప్పరాదె!
భూతదయయుంచి పటుసానుభూతినించి
శ్రేయములు గూర్పరయ్య దేశీయులార!

సీ॥ రాజ్యాంగతంత్రజ్ఞ రాజిమెచ్చగ ధరా
రాజ్యమేలిన మహారాజులకును
జ్ఞానప్రదాయక గ్రంథకోటినిఁ గూర్చి
పత్రికల్ వడసిన సత్కవులకు
విజితేంద్రియత నొప్పి వీతరాగత మోక్ష
మార్గదర్శకులైన మౌనులకును
సకలజీవనసౌఖ్య సాధనంబులు జూపు
లోకజ్ఞులగునట్టి లౌకికులకు
తే॥ దావలంబైన మావంశమీవిధాన
గేవలంబైన దుస్థితి గీడ్వడంగ
సావిలంబయ్యె మామనలేవపడక
క్షేమలంజేర్చి సత్కృపఁ బ్రోవరయ్య॥

శ్రీ రాజదంపతులకు బొంబయి యొసంగిన స్వాగతము.

Triumphal Arches

erected in Bombay

to receive.

Their Imperial Majesties.

1. The First Arch

2. Saracenic Arch

3. The Cotton Arch.

శ్రీరాజదంపతులకు

స్వాగతం బొసంగుటకై

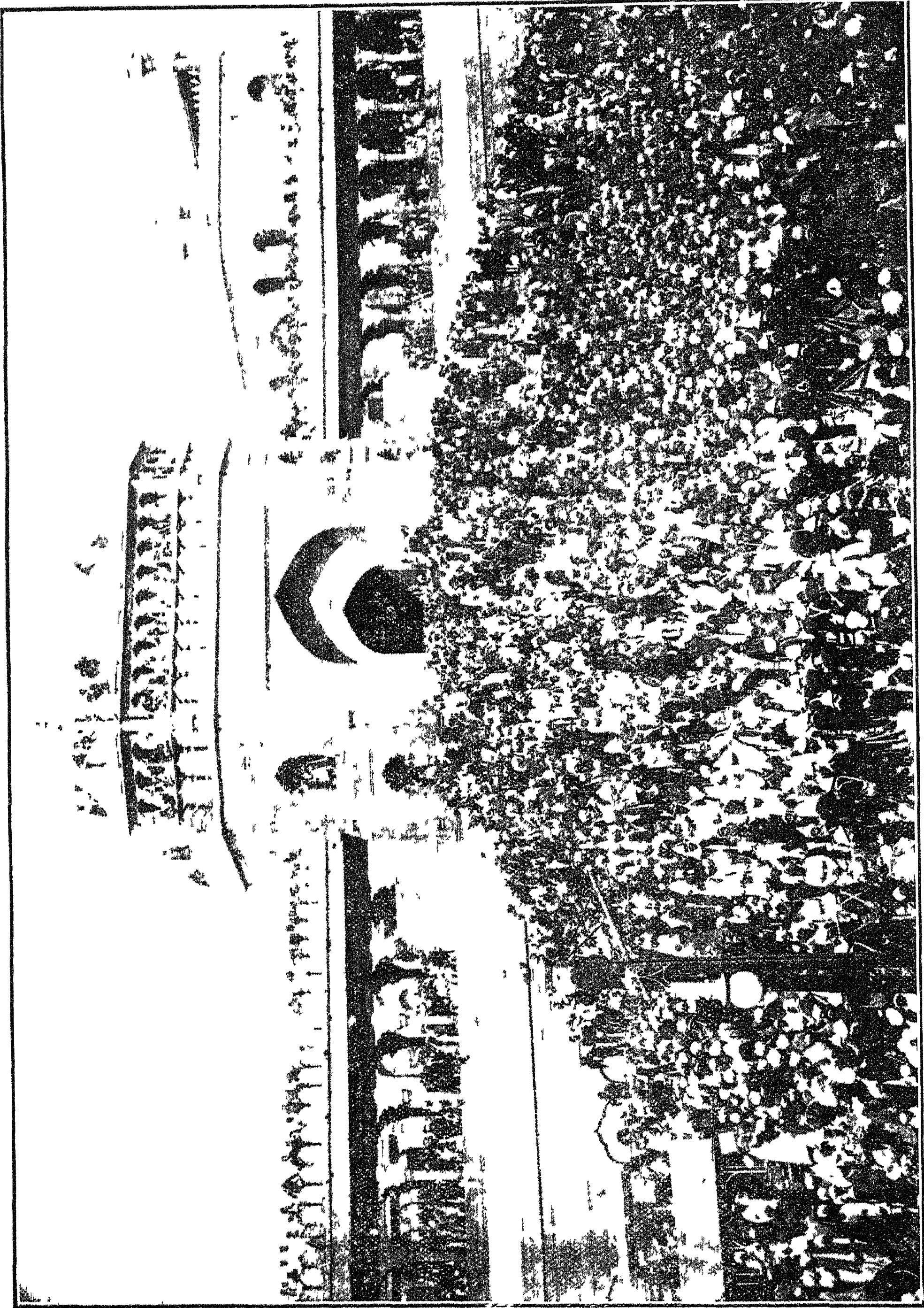
బొంబయిలోఁ గట్టఁబడిన

వివిధ తోరణములు.

1. మొదటితోరణము.

2. పారసీక తోరణము.

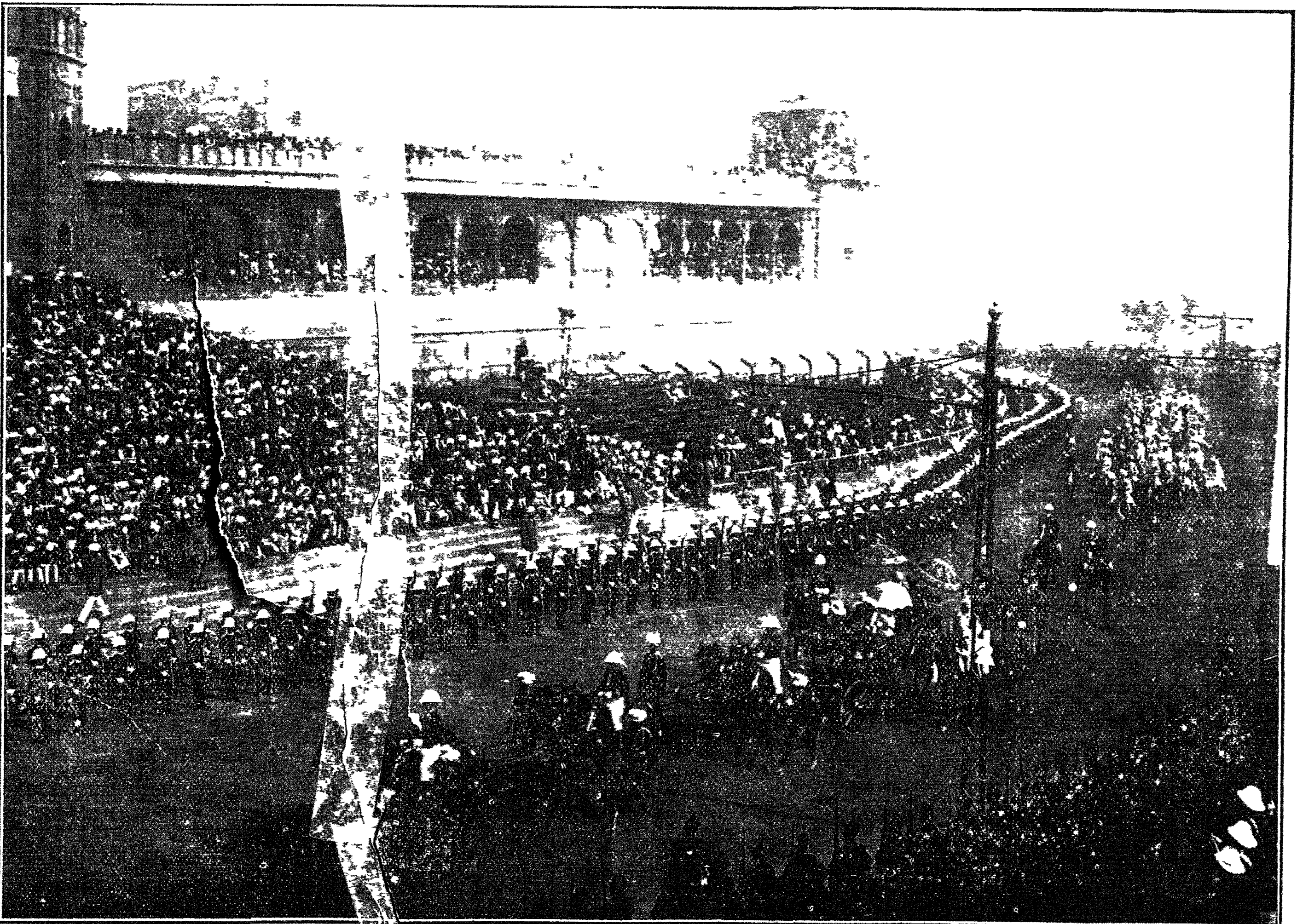
3. ప్రత్తి తోరణము.

State Entry into Delhi.

శ్రీ రాజదంపతులు ఢిల్లీనగర ప్రవేశము. జుమామసీదు ప్రాంతము.

State Entry into Delhi.

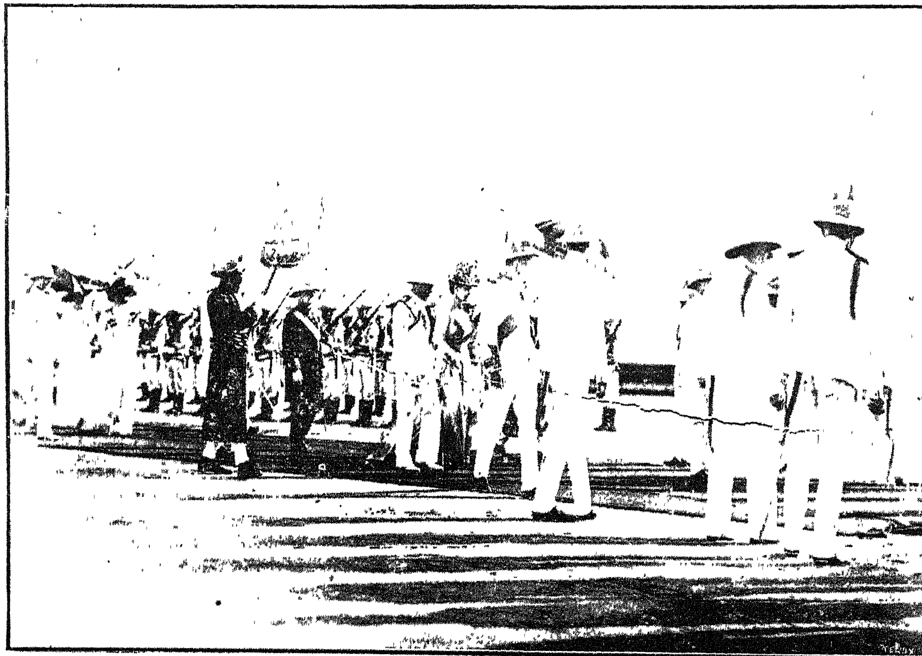
శ్రీరాజదంపతులు డిల్లీనగరవీధులలోఁ బోవుట.

Laying th Foundation Stone to the Edward Memorial.

శ్రీపంచమజార్జిరాజేంద్రుడు శ్రీఎడ్వర్డు స్మారకచిహ్నమునకు శంకుస్థాపనము చేయుట.

Their Majesties going to the Pavillion.

శ్రీరాజ దంపతులు అపోలోబందరునుండి మంటపమునకు బోవుట.

ప్రాక్ప్రపంచప్రబోధము.

ప్రకృతి జాతములకు ప్రబోధప్రసుప్తులు సహజావస్థలు. చరాచర ప్రపంచమీయవస్థాద్వయబద్ధము. జాగ్రన్నిద్రలు దివారాత్రులవలె నవిచ్ఛిన్నములు. ప్రజాగరము సుషుప్తికిని సుషుప్తిప్రబోధమునకును గారణములు. కాలావచ్ఛిన్నములైన పదార్థములకివి సహజస్థితులు. పరమాణువులు మహాభూతము లీస్థితిగతములు. నశ్వరములైన దేహములీ దశాధీనములు. వికారిణ్యాది బ్రహ్మపర్యంతముగల జీవజాలమునకీ ప్రవృత్తి నివృత్తులు సహజ సిద్ధములు. సామాన్యభావనలో నీవృత్తిభేదమె వృద్ధిక్షయములు. ఈయవస్థాభేదమువలన వ్యక్తికి, కుటుంబమునకు, సంఘమునకు, జాతికి వృద్ధిక్షయములుసిద్ధావస్థలు. ఒకపురుషునిప్రభ కొంతకాలము హెచ్చును. ఒకసంఘపుబలము కొంతకాలము పెరుగును. ఒకజాతిప్రతాపపౌరుషములు కొంతకాలము వర్థిలును. కాలక్రమమున సకలమును మహాలయావృత్తములో మునుగుచున్నది. ఈనిర్గమమున కాగమనమునకువలె దేశభేదముగాని పాత్రభేదముగానిలేదు. హేతునిర్ధారణ మతిగహనము; కార్యకారణ నిరూపణ మతిదుస్తరము. నిర్గమము పునరాగమనముగఁ బరిణమించుచున్నది. ఇది సృష్టివైచిత్ర్యము, భగవత్సంకల్పము. ఈసంకల్పసిద్ధికై సకలవస్తుజాలము పరివర్తనాయత్తమగుచున్నది. పరివర్తనము లోకస్థితి. ఈస్థితి ప్రపంచ చరిత్రమువలన సుబోధ్యమగుచున్నది. ఒకయుగమున హింద్వార్యుల పరిజ్ఞానము లోకము నుద్ధచినది. ఒకకాలము ననస్సిరి యనుల శాస్త్రాభినివేశము లోకాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడెను. ఒకసమయున నైగుప్తుల శిల్పికళాదక్షత్వము ప్రపంచసౌఖ్యమున నుకూలించినది. ఒకవేళను పారశీకుల ప్రజ్ఞాపౌరుషములు ప్రపంచ సౌభాగ్యమునకుసాధనములైనవి. ఒకప్పుడు చీనాదేశీయుల బుద్ధికుశలత ప్రపంచ కళ్యాణమునకుఁగారణమైనది. ఒకకాలమునయవనరోమకుల నాగరికత్వము లోకాభివృద్ధికి సాధనభూతమైనది. ప్రాచీనలీనసామ్రాజ్యములవిజ్ఞానము ప్రస్తుతకాల పరిజ్ఞాన నిర్మాణమునకుహేతుభూతమైనది. లయావృత్తములో ననుపయోగ నిర్మాణములు లీనమునొందును నుపయోగ రచనలు శేషించియుండును. హింద్వార్యుల ప్రాచీనపరిజ్ఞాన మిన్నియవాంతరములలోను నశించక శేషించియుండుట కిదియె కారణముగనుండును. ప్రస్తుత ప్రాగ్దేశీయుల ప్రబోధమునకు ప్రత్యక్షకారణములు పాశ్చాత్యుల సంసర్గమును జపానుదేశీయుల దేశభక్త్యుత్సాహములును పరోక్షకారణము నూతనయుగ ధర్మమునునై యుండును. కారణము లెవ్వియైనను ప్రాచ్యుల గాఢనిద్రకు భంగముగలిగినదనియును ప్రబోధ మేర్పడినదనియును సర్వజనాంగీకారము నొందుచున్నది.

సమీప ప్రాగ్దేశము.

దేశచరిత్రములకును నితర విషయములకునుఁ బ్రామాణికులైన పాశ్చాత్య చరిత్రకారులచేఁ బ్రాగ్దేశము మూఁడుభాగములుగ గ్రహింపఁబడుచున్నది. మొదటిది సమీప ప్రాగ్దేశము. తురుష్కసామ్రాజ్యము తత్పరిచర దేశములీ భాగాంతస్థములు. ఈజిప్టుదేశమును నీభాగమునకుఁ జెందియున్నది. దుర్బలదేశముగఁ బరిగణింపఁబడిన తురుష్కదేశములోఁ బ్రబోధమేర్పడి నిరంకుశాధికారియగు నబ్దుల్ హామీదు 1909 ఏప్రిలులో నిర్గమించి నియమితపాలనమున కెడమిచ్చెను. తురుష్కదేశమిపుడు ప్రజాస్వామ్యత్వపాలనాయత్తమై రేషద్ ఎఫ్ఫెండిసుల్తానుచేఁ బాలింపఁబడుచున్నది. దేశభక్తుఁడు కేమల్ బె విరచితగ్రంథములు జనుల నుత్సాహపూరితులం జేసినవి. విద్యావంతులైన యవ్వన తురుష్కులీ యుత్సాహప్రోత్సాహితులై పరివర్తనమునకుఁ గారకులయిరి. వారిదేశాభిమానోత్సాహములవలనఁదురుష్కసామ్రాజ్యములో నూతనశక్తి మేర్పడినది. దేశములోఁగల జాతిమతమత్సరము లంతరించుచున్నవి. ఆరంభోచితవిద్యావ్యాప్తినిఁగాంచుచున్నది. ప్రస్తుతసామ్రాజ్యముల బలవైభవ

ముల కాధారభూతమైన యుద్ధనౌకాదళము నిర్మింపఁబడుచున్నది. స్త్రీలు ఘోషాపద్ధతిని నిరసించుచు స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యముల నభిలషించుచున్నారు. ఈపరివర్తనము దేశసంక్షోభములేక తురుష్క యువకులచే శాంతభావముతో నిర్వర్తింపఁబడినది. తురుష్కదేశము తురుష్కులకు స్వస్థలముగాదు. తురుష్కులు పదునాల్గవశతాబ్దాంతమునను పదియైదవ పదునారవ శతాబ్దములలోను యూరపుదేశములో దమసామ్రాజ్యమును స్థాపించిరి. ఒకప్పుడు పాశ్చాత్యదేశము లన్నియునుఁజేరి తురుష్కుల సంహారమునకై క్రైస్తవ మతాభిమానాస్త్రమునుఁ బ్రయోగించెను. ఈమతాభిమానావేశము యూరపుదేశములు తురుష్కప్రతాపాగ్ని కాహుతులుగాకుండఁ గాపాడినది. తురుష్కదేశములోఁ బ్రాచీప్రతీచులకు సన్నిహితసంయోగము గలిగినది. యూరపుదేశీయులు మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యప్రజలుగ నున్నారు. ఈసామ్రాజ్యజనసంఖ్య 2,50,00000. తురుష్కరాజ్యాధిపతి మహమ్మదీయ మతాధ్యక్షుఁడుగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నాడు. భూవలయములోఁగల 22,50,00,000 మహమ్మదీయులీ సామ్రాజ్యముపైఁ దమవీక్షణమునుఁ బ్రసరింపఁ జేయుచున్నారని యిటలీ తురుష్కదేశములకు నడుమను జరుగుచున్న ట్రిపోలియుద్ధములో మహమ్మదీయులు చూపుచున్న యధికానుకంపమువలన స్పష్టమగుచున్నది. మహమ్మదీయులలో జాతిభేదములేదు సానుభూత్యధికము. తురుష్కదేశ ప్రబోధము మహమ్మదీయప్రపంచప్రబోధమునకుఁ దోడ్పడుచున్నది. మహమ్మదీయ ప్రపంచమంతయును నొకప్రదేశమున నిమిడియున్నది. ఈప్రబోధము లోకాభ్యుదయమున కుపకరించునదిలేక తైమూరు దండయాత్రలవలెఁ బ్రతిఘటించునది యూహించుట కెవరికిసాధ్యము! ఈజిప్టుదేశము తురుష్క సామ్రాజ్యములోనిదైనను బ్రిటిషుపరిపాలనాధీనమైనది. ఆదేశప్రబోధమును భారతీయుల ప్రబోధమువలె బ్రిటిషు పరిపాలనాయత్తమగుటంజేసి హిందూదేశ ప్రస్తావనలోనది తెల్లంబగును.

రెండవభాగము మధ్యప్రాగ్దేశము. ఈభాగములో హిందూ పారసీక దేశములు చేరియున్నవి. మనకునంబంధించిన మధ్యభాగ విమర్శనమునకుఁ బూర్వము మూడవభాగస్థితి విచారార్హముగనుండును.

దూరప్రాగ్దేశస్థ జపానుదేశము.

మూడవభాగము యూరపుఖండమునకు దూరస్థమగుటంజేసి దూరప్రాగ్దేశనామమును వహించినది. ఈ భాగములో సంపూర్ణప్రబోధమునుఁ గాంచిన జపానుదేశమును బ్రబోధోదయావస్థలోనున్న చీనాసామ్రాజ్యమును నాప్రాంతపు దేశములునుఁ జేరియున్నవి. జపానుదేశీయుల ప్రబోధము ప్రాగ్దేశీయుల కాదరణీయాదర్శముగనున్నది. జపానుదేశీయుల దేశభక్తి సంస్తవనీయము, అభ్యుదయ మాశ్చర్యకరము. విక్రమపరాక్రమము లతి విచిత్రములు. స్వాత్మప్రత్యయము సమ్మాననీయము. స్వార్థత్యాగము శ్లాఘాపాత్రము. విద్యావివేకములు విఖ్యాతములు. ఈసద్గుణపుంజము ప్రయత్నపూర్వకముగ వారికి లభించియుండలేదని దేశచరిత్ర పరిజ్ఞాతలకు సువిదితము. ఇతర ప్రాగ్దేశములు నిద్రావస్థలోనున్నపుడు జపాను మేల్కొనెను. పాశ్చాత్యుల నెదుర్కొనుటకు పాశ్చాత్యమార్గావలంబన మవసరమని గ్రహించెను. దేశభక్తులీ ఫలసిద్ధికై స్వార్థత్యాగదీక్షాపరాయణులైరి. జపానుదేశీయులకు గాఢమైన దేశభక్తియు రాజభక్తియు గలదు. వారు తమదేశము దేవదేశమనియును తమరాజు దైవస్వరూపుఁడనియును భావించుచున్నారు. ఇరువదియైదువందలేండ్లవిచ్ఛిన్నముగ దేశమునుఁ బాలించుచుండిన రాజవంశమును గౌరవించుట యొకవింతకాదు. 1868 లో నీక్రింది రాజాజ్ఞలు ప్రకటింపఁబడియె:—

1. దేశపరిపాలనము జనాభిప్రాయానుసరణిని నడుపుటకుఁ బ్రాత్యామ్నాయసభలు స్థాపింపఁబడును. 2. పాలనాక్రమమును నిర్వహించుటకు శ్రీమంతులు దీనులు సమానబాధ్యతను గలిగియున్నారు. 3. దేశమునందసంతుష్టిలేకుండుట కధికారులును సామాన్యజనులును వారి ఇష్టార్థసిద్ధికై, పాటుపడుట కభ్యంతరములు కల్పింపఁబడవు. 4. పూర్వదురాచారములు సంస్కరింపఁబడి యాచారవ్యవహారములు ధర్మానుకూలముగ స్థాపిం

పఁబడును. 5. సామ్రాజ్య యోగక్షేమాభివృద్ధికై జ్ఞానసంచయము సకల దేశములనుండియు చేయఁదగును.

ఈశాసన ప్రతిష్ఠాపనకై చక్రవర్తి దన నిరంకుశాధికారమునుఁ బరిత్యజించెను ప్రభువులు దమస్వాతంత్ర్యమును విడనాడిరి, ఉత్తమజాతీయులు దమజాత్యభిమానమును దిగఁద్రోసిరి. సట్సూమా, చోషు, తోస, హైజెన్ దేశాధికారులు దమస్వాతంత్ర్యముల రాజార్పితముచేసిరి. సత్కులజాతులైన సమూరై దేశభక్తావతంసులు హిందూ బ్రాహ్మణులవలెఁ దమకులాభిమానముచేఁ బీడితులుగాక జాత్యభిమానమును నీటఁగల్పి దేశాభిమానదీక్షను వహించిరి. ఈపరివర్తనము మెయిజి శకారంభమనఁబడుచున్నది. వేనవేలు జపానీయ యువ్వనులు పరదేశములకేగి విద్యనుపార్జించి స్వదేశాభివృద్ధికై యాశాస్త్రజ్ఞానమునుపయోగించిరి. ఈవిద్యావిభూషితులు హిందూదేశమునందువలె జాతిభ్రష్టులుగను పంక్తిబాహ్యులుగను నెంచబడక దేశోద్ధారకులుగ సత్కరింపఁబడుచుండిరి. స్త్రీలు విద్యావతులును స్వతంత్రసంపద్వతులునునై నృత్యగీత చిత్రలేఖనాదులచే దేశసౌభాగ్యమునకుఁ దోడ్పడిరి. దేశమునందు నూతనపరిశ్రమలు స్థాపింపఁబడినవి. కృషి వాణిజ్యము లభివృద్ధి సేయఁబడినవి. సామ్రాజ్యనిర్మాణమున కత్యవసరమైన సుబలయుద్ధ నౌకాదళము నిర్మింపఁబడినది. విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపఁబడినవి. ఇతర భాషలలోని యుద్గ్రంథములు భాషాంతరీకరింపఁ బడినవి. నిర్బంధక ప్రారంభోచితవిద్య దేశమునందంతటను వ్యాప్తినిగాంచినది. వేయేల దేశాభ్యుదయమున కనుకూలములైన నదుపాయము లనేకములు గల్పింపఁబడినవి.

ప్రాచ్యపాశ్చాత్య న్యూనాధిక్యత.

స్త్రీపురుషుల దేశారాధనదీక్ష రుష్యాజపానీయ సంగ్రామములో జగద్విఖ్యాతమైనది. ఆయుద్ధమువలన జపానీయుల సాహసధైర్యములు ప్రశస్తినిఁగాంచినవి. జపాను సామ్రాజ్యము లోకవిఖ్యాత సామ్రాజ్యములలో నొకటిగఁ బరిగణింపఁబడినది. ఒంటిగట్టుగనుండు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యము జపాను సామ్రాజ్యముతో సంధినిఁజేసికొనెను. పరిహాసాస్పదమైన ప్రాగ్దేశనామము సంభావింపఁబడుట కారంభమయ్యెను. జపానుదేశీయుల విజయములు మూలమూలల మ్రోగి ప్రాచ్యులకు నూతనోత్సాహమును గలిగించెను. ప్రాచ్యప్రతీచ్యన్యూనాధిక్యత సిద్ధాంతము విధ్వంసము సేయఁబడెను. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య భేదభావము స్వకపోల కల్పితముగాని స్వభావసిద్ధముగాదని విస్పష్టమయ్యె. నల్లవారికి, తెల్లవారికి, పచ్చవారికిం గల హెచ్చుతగ్గులు సాధనసంపత్తివలన గలిగినవిగాని పుట్టుకవలనఁగలిగినవిగావని గ్రహింపఁబడియె. బుద్ధిబలము విక్రమపరాక్రమములు సమాన మానవధర్మములుగాని యొకజాతిసొత్తుగాదని ప్రకటితమయ్యె. జపానువిజయము ప్రాక్ప్రపంచమునకేకాక సకలప్రపంచమునకును మహోపకృతినిఁజేసెను. దైన్యోపహతములైన ప్రాగ్దేశములందు స్వాత్మప్రత్యయాంకురములు మొలకలెత్తెను. ఈయంకురములు కాలక్రమమున ఫలప్రదములుగాగలవు. దుర్వినయ దురాక్రమణపరాయణులైన పాశ్చాత్యులకు మానభంగము గలిగినది. జపానుదేశమున కాసియాఖండములో నద్వితీయస్థానము లభించినది. ఒకపాశ్చాత్యాల్పద్వీపమిపుడు జగద్వ్యాప్తానల్ప సామ్రాజ్యమున కేలికయైనది. ఈప్రాచ్యాల్పద్వీప భావిభాగ్యమునూహించుటకెట్లు సాధ్యము! ఈరెండుద్వీపముల యవిచ్ఛిన్నాభివృద్ధికిని వాటిద్వీపీయస్థితి గొంతకారణమైనది. ద్వీపీయస్థితి సుబలనావికాదళ నిర్మాణమునకును, నావికాదళనిర్మాణము వాణిజ్యవ్యాప్తికిని, వాణిజ్యవ్యాప్తి వైభవసంపదలకును, వైభవసంపదలు లోకగౌరవమునకును, లోకగౌరవము స్వాత్మగౌరవమునకును గారణములైనవి. ప్రాక్ప్రపంచప్రబోధమునకుఁ దోడ్పడిన యుభయద్వీపసామ్రాజ్యముల సంయోగము లోకశాంతికనుకూలింపఁగలదు.

చీనాప్రబోధము.

స్వర్గసామ్రాజ్యమనియభిమానభావముతో నెంచఁబడు చీనాసామ్రాజ్యము ప్రాచీనసామ్రాజ్యములలో నెన్నికగాంచినది. చీనాదేశవాసులుహిందువులవలెఁ బూర్వాచారప్రియులు, పితృదేవత పూజాతత్పరులు, స్వల్పసంతుష్టులు, కర్మఫలప్రామాణికులు. పరాక్రమణ్య దౌర్జన్యములచేఁ జలింపఁబడని చీనావారు జపానువిజయములవలనఁ గన్నులదెఱచిరి. చీనా జపానుదేశముల కనాదినుం

డియును సంబంధ మేర్పడియున్నది. మతాచార వ్యవహారములలో సామ్యత్వముగలదు. దేశములు దగ్గరగా నున్నవి. అయినను మేల్కొనుటకుఁ జిరకాలముపట్టినది. పాశ్చాత్యపద్ధతులలో శిక్షితులైన జపానీయులు తమ్ముఁ జయించుటయేకాకఁ బాశ్చాత్యదేశీయ ప్రముఖులైన రష్యనులనోడించుట చీనాదేశప్రబోధమునకు త్తేజమును గలిగించినది. చీనాసామ్రాజ్యాంతర్భాగమగు మంచూరియాకై రష్యా జపానుదేశములు పెనుగులాడుచుండస్వాతంత్ర్యముగల చీనాదేశ మసమర్థతను వహించవలసి వమ్యసంహారమునిన్ని రువదేండ్లనుండియును చీనాదేశము చ్చెను. గతించగా. ఈమతాభవి. పాశ్చాత్యపద్ధతులనుఁ గల్లోలకలవరభరితమైయున్నదన్న కె పరదేశముల కేగుచుఅచుటకు వేనవేలు విద్యార్థులు ఓకుల హృదయఃకమలం న్నారు. దేశాభిమానభావము జనాదేశభక్తి యంతఃకలబులందు వికసించనారంభించినది. దే.ర్భ. మించినది. హాములుగను విదేశీయ విద్వేషముగనుఁ బరిణి మోవ

చీనాపరివర్తనము.

బాక్సరుల దుర్వినయము పరదేశీయుల ప్రమేయమునకు హేతుభూతమైనది. మంచూవంశజుల నిర్దయనిరంకుశోపేతమైన పరిపాలనము రాజద్వేషముగఁ బరిణమించినది. ఆవంశజుల ప్రతిజ్ఞాభంగము పరివర్తనాగ్నినిఁ బ్రజ్వలింపఁజేసినది. వారియసామర్థ్యము ప్రజాప్రభుత్వమును స్థాపించుట కనుకూలించుచున్నది. గతనిరంకుశరాజత్వమిపుడు ప్రజాస్వామ్యత్వముగఁ బరిణమించుచున్నది. ఈప్రజాప్రభుత్వము స్థిరత్వమునుఁ గాంచకమునుపు దేశమెట్టికష్టములపాల్పడవలసియున్నది దురవగాహము. 1773 లో ఫ్రాన్సుదేశమునందు రాజద్వేషమువలన నేర్పడిన పరివర్తనమువలన నాదేశమెట్టి విపత్పరంపరల పాలైనది దేశచరిత్రమునుఁ జదివినవారలకుఁ దెలిసియున్నది. దేశము రక్తమయము సేయబడెను. నిరపరాధులును వధ్యానర్హులునైన స్త్రీలును శిశువులును వధింపఁబడిరి. పాశ్చాత్యప్రపంచమునందలి ప్రజాప్రజాగరమున కీవిప్లవము త్తేజమును గలిగించినది. కులీనులు సామాన్యులపట్లఁజూపు దుర్వినయదార్ఢ్యము లంతమునొందుట కారంభించినవి. యోధాగ్రగణ్యుఁడు నెపోలియన్ బోనపార్టీయుత్సాహమును యూరపుఖండరాజ్యముల విప్లవార్థమై వినియోగించెను. యూరపుదేశముల సంయోగమీ మహోపద్రవమునుండిఁ బాశ్చాత్యదేశములను గాపాడెను. గ్రేటుబ్రిటనీ సంగ్రామానంతరము యూరపుఖండమునం దద్వితీయగౌరవంబునకు భాజనంబయ్యె.

దుర్మార్గము సన్మార్గముగఁ బరిణమించుట లోకసామాన్యము. ఫ్రాన్సుదేశ విప్లవము యూరపుదేశ ప్రజాప్రబోధమున కస్తిభారము. ఈపునాదిమీద నీదేశములలోఁ బ్రజాస్వామ్యత్వ సౌధము నిర్మింపఁబడినది. లోకచారిత్రమునకుఁ దరుచుగఁబునరావృత్తము గలుగుచున్నది. యుగములంతరించును. యుగధర్మములుమారును. భూమిజలమయమగును. జలప్రదేశము భూస్థలియగును. నిరంకుశాధికారము నశించును. ప్రజాస్వామ్యత్వము ప్రబలును. ప్రాచీనమతములుమారును. నూతనమతము లుత్పన్నమగును. ఈమహాపరివర్తనాచక్రములో మానవధర్మమొక్కటియె స్థిరతత్వము. తదితరమంతయు నస్థిరము. తత్వముల్యాగట తత్వాశ్రయముమారుచుండును. పాశ్చాత్యదేశములు ప్రబోధోదయావస్థలో సంఘమతసంస్కరణములనవలంబించి కాలక్రమమున రాజ్యపరివర్తనమునకుఁ బూనుకొనెను. ఆసియాఖండములోను నీవిధమున నిపుడు మార్పులు జరుగుచున్నవి. ప్రబోధోదయము జపానీయులసంస్కరణముతో నారంభమైనది. చీనాదేశమునందలి పరివర్తనము రాజ్యాంగపరివర్తనమునకు హేతుభూతము గాఁగలదు. ఈపరివర్తనమువలనఁ బ్రాక్ప్రపంచమునందుఁ బుట్టిన నూతనశక్తి బాలచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధినిఁ జెందుట సహజము.

చీనాసామ్రాజ్యము.

ఈసామ్రాజ్యము ప్రాచీనసామ్రాజ్యములలో నొకటి. దానిచరిత్ర మవిచ్ఛిన్నముగ నాలుగువేలేండ్లనుండి వచ్చుచున్నది. సామ్రాజ్యవిస్తీర్ణము 43,00,000 చతురపుమైళ్లు. దేశము పర్వతరాజంబులతో విరాజిల్లుచు సుజలపూరితంబులైన నదీనదంబులతో శోభిల్లుచు, ఖనిజసంపదలకుఁ గలిగి, తరులతాసమావృతంబై శోభాయ

మానంబై యొప్పుచున్నది. సామ్రాజ్యజనసంఖ్య 43,82,14,000, చీనాదేశపుజనసంఖ్య 40,72,53,000. చీనాదేశీయులకు హిందువులకువలెఁ బరదేశవాసము దుర్భరము గాదు. ఇతరదేశముల దు 90,00,000 చీనావారుగలరు. జనులు స్వతస్సిద్ధముగ మంచిస్వభావముగలవారు. సూనృతప్రియులు. శాంతస్వభావులు. ఉత్సాహవంతులు కాని స్వల్పసంతుష్టులు. వ్యవసాయ పరాయణులుకాని పూర్వాచారపరాయణులు. పరాక్రమశీలురుకాని యుదకరాఙ్ముఖులు. పాశ్చాత్యచిత్రకథాలేఖకులు చీనాదేశీయులను దమచిత్రకథలలో దుర్మార్గ శిఖామణులనుఁగఁ వర్ణించుట యథార్థవిరుద్ధము. పాశ్చాత్యులు ప్రాగ్దేశీయుల భావావస్థనుఁ గనుఁగొనలేక వ్రాయువ్రాతలు లోకమునకు మహాపకారమునుఁ జేయుచున్నవి. చీనాప్రబోధమువలన నిట్టిదురభిప్రాయములు మారఁగలవు. చీనాదేశీయుల పూనికకు పట్టుదలకు వారిచే నిర్మింపఁబడిన 1200 మైళ్ళపొడవైన కాలువయును 1500 మైళ్ళపొడవైన గోడయును నిదర్శనములు.

మంచూవంశరాజులు.

చీనాదేశ మనాదినుండియును నిరంకుశాధికారాధీనముగనుండెను. రాజు దేవాంశసంభూతుడని ప్రజలు సంభావించుచుండిరి. కాని ప్రజాహితమె రాజధర్మముగ నెంచఁబడియె. దుష్టరాజులపట్లఁ బ్రజాప్రకోపము న్యాయమని శాస్త్రములచే నంగీకరింపఁబడియె. ఈసిద్ధాంతానుసారముగ నింతవరకనేకతడవలు పరివర్తనములు జరిగినవి. రాజులు రాజ్యభ్రష్టులుచేయఁబడిరి. క్రొత్తరాజు లేర్పాటుచేసుకొనఁబడిరి. చీనాతత్వవేత్తలు కన్ఫ్యూషియస్ మోషి ఈధర్మమునుపదేశించిరి. దుర్మార్గులను శిక్షించుట దైవసమ్మతము. దుర్మార్గప్రభువులను పదభ్రష్టులనుఁజేయుటయును దైవసమ్మతము. ఇప్పుడీసిద్ధాంతమునుసరించియె మంచూరాజులు రాజ్యభ్రష్టులుగఁ జేయఁబడుచున్నారు. ప్రస్తుతపరివర్తనములో రాజద్వేష్టమునకు దేశభక్త్యుత్సాహములు దోడ్పడుటంజేసి రాజత్వమె యంతరించవచ్చును. చుట్టమైచూడవచ్చి దెయ్యమైపట్టెననునటులు మంచూవంశజులు 1644లో సహాయమునుఁజేయుటకు వచ్చి స్థిరముగ పాతుకొనిరి. అప్పటినుండియును సకలాధికారములును మంచూల యధీనములో నుండెను. స్వదేశవాసులైన చీనాదేశీయులు నిర్బంధములపాల్పడిరి. చీనాదేశీయుల కెలుకతోకవంటిజడ మంచూలనిర్బంధమువలన నేర్పడెను. చీనావారిశౌర్యపరాక్రమము లనుపయోగములుగఁ జేయబడియె. చీనావారు సకలవిధముల మంచూలకు లొంగియుండవలసి వచ్చెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునందుఁ బాశ్చాత్యులీదేశములో నివాసములనేర్పరచుటకుయత్నించిరి. 1840లో నింగ్లాండు చీనాదేశమునోడించి దేశధనములను స్వీకరించెను. 1860 లోనుత్తరమున రష్యాదేశమామూరుప్రాంతమును 1881 లో నిలిప్రాంతమును నాక్రమించుకొనెను. 1884లో ఫ్రాన్సుదేశము దక్షిణభాగముల నాక్రమించుకొనెను. 1895 లో జపానుచేనోడింపఁబడి ఫార్మోసాద్వీపమును లియాంగుటంగు ద్వీపకల్పమును నలుబదియైదుకోట్ల రూప్యములను సమర్పించెను. పాశ్చాత్యదేశములన్నియు నేదోయొకమిషచేతను దేశమును బ్రత్యేకలాభమును బొందుచుండెను. చీనాదేశమును పరదేశీయులు కొల్లగొట్టుకొనుటకున్నటులు దోచుచుండెను. చీనాదేశీయులు బలవంతులయ్యును సంఘీభావములేక నసదలవలె నూరకుండవలసివచ్చెను. రాజ్యాధిష్ఠాతలును ప్రజలును ససహాయులై పరాక్రమణము నాపఁజాలకుండిరి. చక్రవర్తిక్వాంగు సు 1898 లో రాజమాతబంధనములనుండిఁ దప్పించుకొని యనేకరాజ్యాంగసంస్కరణముల నామోదించెను. కాని రాజమాత చక్రవర్తినిఖైదులోఁబెట్టించి వానికార్యనిర్వాహకులం జంపించెను. పరదేశద్వేషరూపధారులైన బాక్సరులు 1890లో నిరపరాధులైన పరదేశీయులవధించి పరరాజసంయోగమునకును దేశోపద్రవమునకును గారకులైరి. మొదట బాక్సరులును పిమ్మట పరరాజసైనికులును పెకింగునగర వినాశనమునకు గారకులైరి. పరదేశరాజులకు చీనావారు 63,75,00,000 రూప్యములను సమర్పించి సంధినిఁజేసికొనిరి. ఈదుర్నయములకుఁ గారకులు రాజమాతయుయామెకాలోచనలను జెప్పువారును. కానివారికేవిధమైన శిక్షయునుగలుగలేదు. 1903లో జపానునకును రష్యాకును మంచూరియావిషయమై యుద్ధముజరిగిన

వుడు చీనాయసమర్థతను వహించవలసివచ్చెను. 1906-07 లలో నియమితపాలనమును స్థాపించుటకు రాజ్యాధిష్ఠాత లంగీకరించిరి కాని కార్యరూపమును వహించియుండలేదు.

చీనా దేశసంస్కరణము.

ఈవిషమావస్థలో వివేకియైన యువాన్ షి కాయి దనయావచ్ఛక్తిని దేశాభ్యుదయమునకై వినియోగించుచు రాజపక్షము నవలంబించుచుండెను. యువాన్ షి కాయి చాంగు చింగు తుంగు మొదలగు దేశభక్తులు సైన్యమును సంస్కరించిరి, పాశ్చాత్యవిద్యాలయముల స్థాపించిరి, రాజ్యాంగములసంస్కరించిరి, దేశాభ్యుదయమున కనువగు మార్గముల నవలంబించుచుండిరి. చక్రవర్తియును రాజమాతయును 1908లోఁ బరలోకవాసమున కేగిరి. 1909లో చింగుటుంగు మృతినొందెను. యువాన్ షి కాయి పనినుండి దీసివేయఁబడెను. 1910లో స్థానికసభలు స్థాపింపబడెను. కాని సభికులు పాలకులచే నియమింపఁబడిన మంచూజాతీయులు. సభలకధికారము శూన్యము. ఈదుస్థితిలో నెట్టి కుక్షింభరుఁడైనను విచారాక్రాంత హృదయుడుగాకుండునా? చీనాదేశభక్తులకు మూడు దేశోపద్రవకారణములు గోచరించుచుండెను. మొదటిది మంచూరాజుల దుర్వినయము, రెండవది యంతఃకలహములు, మూడవది పరదేశీయుల యాక్రమణము. వర్తమాన పరివర్తనమువలన మంచూరాజులు రాజ్యమును పరిత్యజించుటచే నొక యనిష్టము దొలగినది. దేశమునందు స్థిరపాలనమేర్పడి చీనామంచూజాతులకు సంయోగమేర్పడినగాని రెండవ యనిష్టముపోదు. ఈరెండు యనర్థములు దొలగినపుడు మూడవదానివలన బాధకములేదు. సన్ యాట్ సేనుక్రింద ప్రజాస్వామ్యత్వపాలనమో మంచూరాజులక్రింద నియమితపాలనమో స్థిరపడుటయును నిరంకుశాధికార మడుగంటుటయును సహజము. ఏదియెటులున్నను చీనాదేశీయుల కీపరివర్తనమువలన గాఢప్రబోధ మేర్పడగలదు.

పీతజాతుల ప్రబోధఫలము.

చీనాదేశపు గాఢప్రబోధ పరిణామము నూహించుట యసాధ్యము. శాంతస్వభావులైన నలువదికోట్ల మానవుల బలపరాక్రమములు లోకవ్యవహార నిర్ణయములందసామాన్యసంబధమును గలిగియుండుటకు సందియంబుండదు. చీనాజపాను దేశములకు సంయోగమేర్పడిన నీసంబంధమధికముగాగలదు. ఈసంయోగముతో నిపుడు శ్వేతజాతులప్రభవలె ముందు పింగళజాతుల ప్రభ హెచ్చఁగలదు. బౌద్ధమతావలంబనులైన పింగళవర్ణస్థుల ప్రభ దౌర్జన్యపరాక్రమణములకుఁగాక శాంతిస్థాపనకుఁ దోడ్పడవచ్చును. పాశ్చాత్యులు జపానువిజయములలోఁ బీతవర్ణములవలన నుపద్రవము నాఘ్రాణించిరి. చీనాదేశపరివర్తనములో నీయుపద్రవము ననేకరెట్లధికముగఁజూడఁగలరు. లోకాభ్యుదయము భగవత్సంకల్పముగాన పీతవర్ణజాతుల ప్రబోధము తదితరముగ వర్తింపనేరదు. చీనాదేశీయులు దమప్రాచీన నాగరికత్వమును సాధుశాంత స్వభావమును శౌర్యపరాక్రమములను లోకశాంతిస్థాపనకయి వినియోగించి భగవన్నియోగముల నిర్వర్తించఁగలరు.

మధ్యదేశభాగస్థ పారసీకము.

మధ్యప్రాగ్భాగస్థమైన పారసీకములో ప్రబోధమేర్పడినది. కాని యాదేశదురవస్థ వర్ణనాతీతముగనున్నది. పూర్వము యవన (గ్రీసు) దేశమువరకుఁ దమవిజయములను వ్యాపింపఁజేసినఁ బారసీకయోధుల సంతతి వారిపుడు పౌరుషహీనులైరి. ఈయసమర్థత యంతఃకలహములకును బరాక్రమణమునకుఁ గారణమైనది. దేశములోఁ బ్రజాప్రాత్యామ్నాయసభ–మజ్లిస్–1906 లో స్థాపింపఁబడినది. నిరంకుశాధికారాభిమాని మహమ్మదాలి 1909 లో విదేశవాసమున కంపఁబడెను. కాని యుత్తరమున రుష్యాయొత్తిడి, దక్షిణమున నింగ్లాండుబలము, దేశమునందు చోరవిప్లవకారుల సంక్షోభము, వెలుపల మహమ్మదాలి దుర్నయము, రక్షణమునకుధనసైన్యాభావము ప్రభుత్వదుర్బలస్థితికి గారణము. ఇంగ్లాండు రష్యాదేశములకు 1907లో జరిగినసంధి పారసీకదేశస్వతంత్రమును గాపాడుట కేర్పడినను నది ప్రయోజనకారిగానుండలేదు. రుష్యాదేశము పారసీక దేశ వ్యవహారములందన్నిటిలోనుఁ బ్రమేయమును గల్పించుకొను చున్నది. పారసీకులు బలములేని రాజ్యముతోను, ద్రవ్యములేని కోశముతోను, పాలనములేని ప్రభుత్వముతోను, ధర్మనిష్ఠ

లేని శత్రుబలముతోను నిర్విణ్ణులైయున్నారు. పారసిక దేశపు స్వతంత్రమునుఁ గాపాడుటకు బ్రిటిషుప్రభుత్వము పట్టుదలతోఁ బ్రవర్తింపకున్నఁ బారసీక ప్రబోధము సార్థకముగా నేరదు. రుష్యాదురాక్రమణమునుండి బ్రిటిషుప్రభుత్వము తురుష్కసామ్రాజ్యమునుఁ గాపాడినటులు పారసీకరాజ్యమును రక్షించవలసివచ్చును. లేకున్న నీప్రాచీనదేశ స్వతంత్రము నామావశిష్టమై ప్రబోధము ప్రసుప్తిగాఁగలదు. ప్రబుద్ధపారసీకము దనప్రాచీనగాథా విజ్ఞానముచే లోకము నుద్ధరించుటకును బలముచే మహమ్మదీయ ప్రపంచరక్షణమునకునుఁ దోడ్పడవచ్చును.

మధ్యదేశభాగస్థభరతఖండము.

భరతఖండమునందును నితరప్రాగ్దేశములందువలెఁ బ్రబోధమేర్పడినది. కాని ప్రబోధమేర్పడిన నితర ప్రాగ్దేశములస్థితికిని హిందూదేశస్థితికిని వ్యత్యయముగలదు. ఆదేశములు స్వతంత్రదేశములు. హిందూదేశము బ్రిటిషుపరిపాలనాధీనము. హిందూదేశ ప్రబోధవిమర్శనములో నీభావగ్రహణ మవసరము. దీని యాధారముననె యీవిషయము యోచించవలసియున్నది. వస్తుతత్వావబోధమునకు భావజ్ఞానము సాధనము. కావ్యార్థమును గ్రహించుటకు కవిహృదయజ్ఞాన మవసరము. చిత్రపటపరిజ్ఞానమునకు చిత్రకారభావావస్థ గ్రహణమవశ్యము. భావావస్థనుఁ గనుఁగొనక వస్తుతత్వార్థమునుఁ దెలుసుకొనఁగోరుట గ్రుడ్డెద్దు చేనఁబడినట్లులు. భారతీయ ప్రబోధము నెరుగుటకు భారతీయార్య విజ్ఞానము మూలము. ఆర్యులు సింధునదీతీరములందు నివసించినకాలము మొదలీకాలము వరకీ దేశములో ననేకపరివర్తనములు జరిగినవి. ఆపరివర్తనములు ప్రతియుగమునను ధర్మసంస్థాపనకై తోడ్పడుచుండినవి. ఒకకాలమున క్షాత్ర ధర్మము విజృంభించినపుడది పరశురాముని పరశునకు బలియయ్యెను. ఒకయుగమున బ్రాహ్మణధర్మమతి వ్యాప్తిఁగాంచినపుడది బౌద్ధవిజ్ఞానముచే విచ్ఛిన్నము సేయఁబడియె.

భారతీయుల విజ్ఞానము.

భారతీయుల విజ్ఞాన మాదికాలమునుండియు నధికముగ నధ్యాత్మిక సంబంధమునుఁగలిగియుండెను. భారతయుద్ధమునకుఁబూర్వము క్షత్రియవీరులు ప్రబలి దేశమునకు సంక్షోభమునుఁ జేయుచుండిరి. కురుక్షేత్రములో క్షత్రియవీరుల వినాశమువలనఁ గాలక్రమమున క్షాత్రధర్మము హీనస్థితికి దిగెను. బ్రాహ్మణధర్మము వర్ధిలుట కారంభించెను. బ్రహ్మవిద్య విద్యలకు విద్యగా నెంచఁబడుచుండెను. సన్యాసము కామ్యసిద్ధికి మూలమని తలంచఁబడుచుండెను. ఇహలోకసుఖములు నిరసభావముతోఁ జూడఁబడుచుండెను. జ్ఞానసంపన్నులు బ్రహ్మవిచారముతోఁ గాలమునుఁ గడుపుచుండిరి. విద్యావంతులకు వృత్తులన్నియును నీచములుగనుండెను. ప్రాణమానధనములనుఁ గాపాడు క్షత్రియులు నయితము బ్రాహ్మణులకు లోఁబడవలసియుండిరి. ఈబ్రాహ్మణాభిమానమును భగ్నముచేయుటకు బౌద్ధమతము పుట్టినది. చంద్రగుప్తమౌర్యుని కాలములో నలెగ్జాండరు దండయాత్రవలన క్షాత్రభావము తిరిగి తలయెత్త నారంభించినది. కాని యశోకవర్ధనునికాలములో బౌద్ధమతవ్యాపనవలన నాధర్మాభివృద్ధికి భంగముకలిగినది. పిమ్మట హర్షవర్ధనుని కాలములో నీధర్మము వ్యాపించినను బ్రాహ్మణధర్మము బలవత్తరముగ నుండెను. మహమ్మదీయుల దండయాత్రల నాపుటకు పృథ్వీరాజు క్షాత్రప్రతాపాగ్నినిఁ బ్రజ్వరిల్లఁజేసెను. మహమ్మదీయ యోధుల దౌర్జన్యము నాపుటకు రాజపుత్రవీరులందరు ప్రాణముల నర్పించిరి. కాని క్షత్రియులలోఁ జాలినంత క్షాత్రభావము లేనందున వారిప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యెను. కాలాంతరమున మహారాష్ట్రుల క్షాత్రభావము గొంత విజృంభించినది. కాని యదియును వీర్యవంతము గాక స్వల్పకాలములో నశించినది. నానకుమత ధర్మమును క్షాత్రధర్మమును నన్యోన్యసంఘర్షణము లేకసమముగా నభివృద్ధిచేయుటకై యత్నించెనుకాని ఆయత్నము స్థిరముగ నిలువలేదు.

సంఘస్థితి.

భారతీయ సంఘస్థితియును ధర్మభావనలును నీదురవస్థకుఁ గారణములు. శ్రీరామ శ్రీకృష్ణ భీష్మ ద్రోణ కర్ణార్జున చంద్రగుప్త హర్షవర్ధన పృథ్వీరాజ కృష్ణదేవరాయాది యోధవీరులతో నీదేశములో నుత్తమక్షత్రియధర్మము నశించి శేషించినది దేశాభ్యుదయమునకుఁ గాక

దేశసంక్షోభమునకుఁ గారణమగుచుండెను. వ్యాస వశిష్ఠ జనక బుద్ధశంకర రామానుజ చైతన్య రామదాసాది తత్త్వవేత్తలతో నీపుణ్యభూమియందు బ్రహ్మజ్ఞానమడుగంటి శేషించినది. పరమార్థలాభమునకుగాక కుత్సితమతకులాచారాభివృద్ధికి సాయపడుచుండెను. ద్విజుల స్వార్థపరత్వమితర జాతుల హీనస్థితికిఁ గారణముగానుండెను. విద్యావిహీనులైన వారి బలపరాక్రమములు వారి పురోవృద్ధికిగాని సంఘాభివృద్ధికిగాని యనుపయోగములుగ నుండెను. వాణిజ్యము క్షీణించెను. పరిశ్రమలు పాడయ్యెను. కృషి సన్నగిలెను. జనులకు ధైర్య స్థైర్యములు లేకుండెను. ప్రాణమానధన రక్షణము దుర్భరముగనుండెను. పదునేడు పదునెనిమిది శతాబ్దములలో థగ్గులు, పిండారులు, రోహిలాలు, మహారాష్ట్రులు దేశమునకు గావించిన సంక్షోభమును స్మరించిన మేను కంపమునొందును. హిందువులీ విపత్పరంపరల పాలయ్యును సహజ సంతోషమునుగాని శాంతస్వభావమును గాని విడువకుండిరి. కర్మఫలానుభోగ సిద్ధాంతమునందు బద్ధప్రత్యయులై సమ్మోహావశులైరి. బ్రిటిషు పరిపాలనము వలననీ సమ్మోహమునకు భంగముగలిగి ప్రబోధ మేర్పడినది.

హిందూ దేశ ప్రబోధము.

దేశమునందంతటను శాంతి స్థాపింపఁ బడియెను. విశాల దేశమంతయు నేకఛత్ర పాలనములోఁ జేరియున్నది. భిన్నజాతీయుల కేకజాతీయ భావ మేర్పడుచున్నది. విద్యాలయములు జ్ఞాననేత్రమును వికసింపఁజేయనారంభించెను. పాశ్చాత్యుల సంసర్గమువలన నూతనభావన లంకురించెను. బ్రిటిషుపరిపాలనమువలన నూతనయుగ మేర్పడెను. ఈనూతనయుగధర్మము ప్రబోధకముగ నొప్పుచున్నది. ఈ ప్రబోధము సహజముగ మొట్టమొదట మతసంస్కరణకై యుపయోగపడినది. నౌరోజి బెనర్జి గోఖలేలకుముందు రామమోహనుడు దయానందుడు వెలసిరి. ఆధ్యాత్మికజ్ఞానము నవశక్తితోఁ దిరిగి తలయెత్తినది. ఉపనిషత్తులలో నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసనము బోధింపఁబడినను సామాన్యముగ సగుణ బ్రహ్మోపాసనమె జనాదరణము నొందినది. సగుణోపాసనమునందును బౌద్ధ మహమ్మదీయ క్రైస్తవ మత సమావేశములవలన మార్పులుగలిగినవి. దేవళంబులకు బదులు విహారమందిరము లేర్పడినవి. కర్మానుష్ఠానమునకు బదులు ప్రార్థనలేర్పడినవి. భక్తియోగములో కర్మయోగమునకు నూతనశక్తిగలిగినది. కర్మఫలత్యాగము కర్మయోగముగాని కర్మత్యాగముగాదను గీతోపదేశమును వివేకానందాది బ్రహ్మజ్ఞు లుపదేశించిరి. ఈయుపదేశములు పాశ్చాత్య దేశములందలి మతాభిమానులకును నాశ్చర్యజనకములైనవి. అమెరికా దేశీయులు గొందరు హిందూమత ధర్మముల నామోదించుచు రామకృష్ణసంఘములోఁ జేరిరి. హిందూతత్త్వజ్ఞానమును శ్లాఘించు బ్రహ్మజ్ఞాన సమాజములోఁ బాశ్చాత్యులు సభ్యులగుచున్నారు. సర్ ఆలివర్ లాడ్జివంటి ప్రకృతి శాస్త్ర పరిజ్ఞాతలును సర్వాత్మత్వ సిద్ధాంతము నంగీకరించుచున్నారు. నివేదితా సోదరీమణి హిందూధర్మముల పట్లను, జాతిపైన, దేశమునందునుఁ జూపిన నభిమానానురాగములను హిందువులు గలిగియున్న భారతమాతనోము ఫలింపఁగలదు. భారతీయుల యధ్యాత్మవిద్యకు సాటియైన దివ్యజ్ఞానము ప్రాక్ప్రపంచమునందేకాక ప్రతీచ్య ప్రపంచమునందు నయితము దుర్లభమని తత్త్వవేత్తలమతము. ప్రబుద్ధప్రాగ్దేశములలో నెదానికిని నీగౌరవము లభించలేదు. జపానువిజయములు జపానునకుమాత్రము లాభకారులు. భారతీయుల విజ్ఞానము సకలదేశములకును లాభదాయకము. హిందువులు తత్త్వజ్ఞానసంపన్నులై దమదివ్యజ్ఞానమును వివేకానందాదులవలె లోకసంగ్రహార్థమై యుపయోగించుట ప్రబోధముయొక్క ముఖ్యప్రయోజనము. ప్రాకృతిక విషయాసక్తమైన పాశ్చాత్య ప్రపంచ పరిణామమున కీవిజ్ఞాన మవసరము. మిథ్యావైరాగ్యోపహతులై నిర్విణ్ణహృదయులైన భారతీయుల కాంగ్లేయ సంసర్గమువలన నేర్పడిన ప్రబోధ మన్నిదిశలను వ్యాపించినది.

రాజ సభావావశ్యకత.

భారతీయులలో రాజసభావము క్షీణించినది. జనులు నిర్వ్యవసాయ పరాయణులైరి. ఉచితతృష్ణ లీనమైనది.

కర్మానక్తియభావమైనది. ఆంగ్లేయుల శ్రద్ధామయమైన రాజసభావమీభావమునకుపుష్టినిఁగలిగించినది. వారివ్యవసాయపరాయణత్వమువీరికుత్తేజమునుఁగలిగించినది. వారి భాగ్యభోగ్యములు వీరిలో నవీనాశనుఁ బుట్టించినవి. వారికర్మకౌశలము వీరినిఁ గర్మాభిముఖులనుఁజేయుచున్నది. ఆంగ్లేయుల ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలనాప్రియత్వము వలన వీరికిని దానియందు ప్రీతిజనించినది. ఆంగ్లేయచరిత్ర పఠనమువలననీయాసక్తి హెచ్చినది. సకలదేశములనుఁ గలవరపఱచుచున్న ప్రజాస్వామ్యత్వ తరంగపరంపరలీ భావమునకుత్తేజమునుఁ గలిగించినవి. హైందవదేశీయ మహాసభయిరువది యైదేండ్లుగఁ బ్రజాభీష్టములనుఁ బాలకులకు నివేదించుచున్నది. రాజ్యాంగములు సంస్కరింపబడుచున్నవి. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయపాలనము నీదేశములోస్థాపించుటకు చిరకాలముపట్టవచ్చును. కానికాలక్రమమున నధినివేశ స్థలములందువలె నీదేశమునందును బ్రిటిషు సామ్రాజ్యములో స్వతంత్ర వ్యక్తిగల ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలనమేర్పడఁ గలదను నిండువిశ్వాసము భారతీయులకుఁగలదు. ఇతరప్రాగ్దేశములందుకంటె నీదేశమునం దీపాలనాక్రమము మిక్కిలినెమ్మదిగ నేర్పడవచ్చును. కానిమందగతియె మంచిదని యితరదేశచరిత్రములవలనఁదెలియుచున్నది. దేశాభివృద్ధికి ప్రాత్యామ్నాయపాలనము లాభదాయకమైనను సుస్థిరసుబలపాలన మత్యవసరము. తురుష్కసామ్రాజ్యములోఁ బ్రాత్యామ్నాయ పాలనము స్థాపింపఁబడినను బలములేక దేశము పరదౌర్జన్యమునకు నంతఃకలహములకు లోనగుచున్నది. పారశీకదేశస్వతంత్రము నామావశిష్టముగనున్నది. చీనాదేశపరివర్తనము సంతాపకరమగుచున్నది. రష్యాభల్లూకము దనదీర్ఘబాహువులను మంగోలియాపైఁ బ్రసరింపజేసినది. హిందూదేశమును నీదురవస్థనుండిఁ గాపాడుటకు భగవంతుడు బ్రిటిషుపరిపాలనమునుఁ బ్రసాదించెను. ఈపాలనాసహాయమున నీదేశోద్ధరణము గావలసియున్నది. దేశోద్ధరణమునకై ప్రజాపాలకుల పరస్పరవిశ్వాసప్రత్యయములు సాధనములు. ప్రజలుకృతజ్ఞతలనుఁ దెలుపుటతోను మనవినిఁజేయుటతోను రంధ్రాన్వేషణముతోనుఁ దనివొందక దేశక్షేమమునకై పాలకులతోఁగలిసి భేదభావములేక పాటుపడవలసియుందురు. దేశాభిమానులు దమసుఖమును, సంపదలను, ప్రాణములను బ్రిటిషుపరిపాలనమునకు విరుద్ధములేక దేశక్షేమమునకై సమర్పింప సన్నద్ధులైయుండవలయును. పాలకులు ధర్మపరిపాలనముతోను, శాసనసభల సంస్కరణముతోను, విద్యాలయములనుస్థాపించుటతోను, నయోమార్గనిర్మాణముతోను, సైన్యవిన్యాస సంస్కరణములతోనుఁ దృప్తినొందక భరతవర్ష స్థిరరక్షణోపాయమును బ్రిటిషుసామ్రాజ్య పరిత్రాణోపాయమును నన్వేషించవలసియుందురు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములో క్షాత్రభావస్థాపనమె సామ్రాజ్యరక్షణమునకుఁ దగినసదుపాయము. క్షాత్రభావము భగవద్గీతలోనిటుల వర్ణింపఁబడినది:—

శ్లో॥ శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధేచాప్యపలాయనమ్
దాన మీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్॥ గీ. 18. 43.

ఈక్షాత్రధర్మ మాంగ్లేయులలో క్షీణించకబలవత్తరముగనున్నను దీనివ్యాపనకై బాలసైన్యము సృష్టించబడినది, రాష్ట్రసైన్యమేర్పరుపఁబడినది, స్వచ్ఛందసైన్యము గల్పింపఁబడినది. కాని ఈనిర్ణయములవలన దేశాభిమానులలోఁ గొందఱకు సంతృప్తిగలుగలేదు. వారు సామ్రాజ్యరక్షణమునకు యవ్వనులకు బలవంతసైనిక శిక్షణము శరణ్యమని మొఱలిడుచున్నారు. ఇతర యూరపుదేశములందువలె నింగ్లాండునందును నీపద్ధతి కాలాంతరమున నవలంబింపఁబడుట సహజము. యుద్ధనౌకాసైన్య శిక్షణమునందును నీమార్గావలంబన మవసరమగును. బ్రిటిషు సామ్రాజ్య విస్తీర్ణము 1,20,00,000 చతురపుమైళ్లు. ఇది భూభాగములో నాల్గవవంతు. జనసంఖ్య నలుబదికోట్లు. ఆ సంఖ్యలో 30,00,00,000 హైందవులు; 5,30,00,000 తెలవారు; 4,70,00,000 ఇతరజాతీయులు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యరక్షణమునకై క్షాత్రధర్మ ముత్తమస్థితిలోనున్న గ్రేటుబ్రిటనులో నాధర్మాభివృద్ధికై యనేక సదుపాయములు గల్పింపఁబడుచున్నపుడు క్షాత్రధర్మము హీనస్థితిలోనున్న భరతవర్షములో నీధర్మాభివృద్ధినిఁజేయుట యవసరమని వేరు చెప్పనక్కరలేదు. బ్రిటిషుపరిపాలకులు

73,947 బ్రిటిషు సైన్యముతోను 1,53,767 హైందవ సైన్యముతోను సంవత్సరమునకు రూ. 26,43,75,000 వ్యయముచేసి దేశమును రక్షించుచున్నారు. ఈసైన్యము గాక స్వచ్ఛందసైన్యము, సంవరణసైన్యము, సామ్రాజ్య సైన్యము వేరుగఁగలదు. కేవలము భృతకాయుధీయులు దేశభక్తిగల యోధవీరుల చేరికలేక సామ్రాజ్యమును రక్షించిరనుటకు నిదర్శనములులేవు. సంస్థానాధిపతులను దండనాయకులనుగ నియమించియును, సంస్థానములలో సామ్రాజ్యరక్షక సైన్యమును స్థాపించియును, సామ్రాజ్యసైన్యాధికార దళమును (Imperial Cadet Corps) స్థాపించియును స్వల్పముగ క్షాత్రధర్మమునుఁ బెంపుసేయుటకు బ్రిటిషుపరిపాలకులు ప్రయత్నించుచున్నారు. ఈ ప్రయత్నముల ఫలమతిస్వల్పము. ఈక్షాత్రధర్మమునువ్యవహరింపఁజేయుటకు బాధకము లనేకములు గలవని యొప్పుకొనవలసియున్నది. కాని బ్రిటిషు దండనీతిజ్ఞులు శ్రద్ధనువహించి పనిబూనిన భారతీయుల క్షాత్రభావము నభివృద్ధిఁజేయుటకును నది భరతవర్షమునకును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునకును రక్షకముగా నుండుటకునుఁ దగిన సదుపాయంబుల నన్వేషింపఁగలరు. సరిహద్దుసీమలు సైన్యముచే రక్షితములైనను సముద్రతీరము బ్రిటిషు యుద్ధనావికా దళముచే రక్షింపఁబడవలసి యున్నది. హిందూదేశమునందును నధినివేశస్థలములందువలె స్వతంత్ర నౌకాదళ నిర్మాణమవసరము. హైందవులలోఁ దగినవారు నౌకాసైనికులుగను సైనికులుగను శిక్షింపఁబడినవారాపత్సమయంబున స్వదేశసంరక్షణమునకేకాక బ్రిటిషుసామ్రాజ్యరక్షణమునకును నుపయోగపడఁగలరు. ముప్పదికోట్ల ప్రజలశక్తి సామర్థ్యములను సామ్రాజ్యబలమునకై యుపయోగపడునటులు చేయుటకు మించిన రాజ్యాంగపరిజ్ఞానము రాజనీతిజ్ఞులకుఁ గలుగబోదు.

భారతీయులకు మత రాజ్యాంగములందే కాకఁ గృషిపరిశ్రమ వాణిజ్య సంఘాభివృద్ధియందును ప్రబోధమేర్పడినది. హిందూదేశైశ్వర్యమునకు మూలాధారమైన సేద్యమభివృద్ధిఁజెందుచున్నది. పాలకులు దేశమునందచ్చటచ్చటఁ గృషిక్షేత్రములను కృషికళాశాలలను స్థాపించి వ్యవసాయాభివృద్ధి కనుకూలములైన నూతనమార్గములనుఁ బ్రకటించుచున్నారు. కాని కృషీవలులు ప్రాతతోవలనుఁ బరిత్యజించి నూతనపద్ధతుల నవలంబించినఁగాని పంటలధికమై దేశము సుఖప్రదముగానేరదు. పరిశ్రమాభివృద్ధి కనుకూలముగ 236 దూదియంత్రములు 40 నారయంత్రములును, సామాన్యపు ఇనుపయంత్రాలయములు గాక కాలమాటిలో నొకగొప్ప యినుపయంత్రాలయమును, నితరయంత్రాలయములును స్థాపింపఁబడినవి. పరదేశములకేగి ప్రత్యేకకళలలో శిక్షితులైన వారిసంఖ్యయత్యల్పముగ నుండుటంజేసి పరిశ్రమవ్యాప్తి కాటంకము గలుగుచున్నది. వాణిజ్యమునందు విద్యావంతుల కాదరణము గలుగుచున్నను విదేశగమన నిషేధమువలన నీయాదరణమునకుఁ బ్రత్యవాయ మేర్పడుచున్నది. సంఘసంస్కరణ మవసరమైనను వ్యక్తిస్వతంత్రా భావముచే వ్యాపించకున్నది. ఆంగ్లేయుల సంసర్గమువలన భారతీయుల నకలాదర్శములలోనుఁ బరివర్తనమేర్పడినది. ఈసంసర్గమువలన జాతీయౌన్నత్యమున కాధ్యాత్మికజ్ఞానమె గాక నాధిభౌతికజ్ఞానమును నవసరమని ప్రబోధ మేర్పడినది. భారతీయులును విద్యాలాభార్థమై విదేశగమనోన్ముఖులగుచున్నారు. బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు నిమ్నజాతుల నుద్ధరించుటకుఁ బ్రయత్నములనుఁ జేయుచున్నారు. స్త్రీలు విద్యాస్వతంత్రములఁ బడయఁగోరుచున్నారు. ప్రజల హృదయంబుల స్వదేశాభిమాన ముదయించుచున్నది. జనులకు స్వాత్మప్రత్యయ మేర్పడుచున్నది. నిరసింపఁబడిన భారతీయాదర్శము లిప్పుడు గౌరవభావముతోఁ జూడఁబడుచున్నవి. దేశమునందన్ని వైపులకును ప్రబోధముదనయఖండప్రకాశమునుఁ బ్రసరింపఁజేయుచున్నది. ఈప్రబోధము సంపూర్ణముగా కార్యరూపమునుఁ గైకొనినప్పుడు ప్రబుద్ధభారతీయులును లోక కల్యాణమునకుఁ దోడ్పడి సత్కీర్తినిఁ బొందఁగలరు.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్య ప్రయోజనము.

బ్రిటిషుపరిపాలకుల యుదారసంకల్పములు లోకాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడుచున్నవి. వారి సంసర్గము వలన ప్రాగ్దేశములందు సమ్మోహముగతించి నూతనచైతన్యముత్పన్నమైనది. వారిపరిజ్ఞానము వలన సంకులము

పోయి సుఖస్థితి స్థాపితమైనది. వారి సత్పరిపాలనమువలన విప్లవము నిర్గమించి విజ్ఞానము వర్ధిలినది. వారి సంసర్గమె ప్రాక్ప్రపంచ ప్రబోధమునకు ముఖ్యకారణమనవచ్చును. తురుష్కసామ్రాజ్యమును రష్యా దౌర్జన్యమునుండిఁ గాపాడినది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య బాహుబలము. పారసీకమును రష్యాదురాక్రమణమునుండిఁ గాపాడుచున్నది బ్రిటిషుసామ్రాజ్యప్రతాపము. చీనాసామ్రాజ్యమును నవసర పరదేశ ప్రమేయమునుండి రక్షింపయత్నించుచున్నది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య సత్స్వభావము. ఈజిప్టుదేశమును హిందూసామ్రాజ్యమునుఁ బరరాజాక్రమణము నుండియు నంతఃకలహములనుండియునుఁ బాలించుచున్నది బ్రిటిషుసామ్రాజ్య విజ్ఞానము. ప్రాక్ప్రపంచ శాంతికి కాక లోకశాంతికిని బ్రిటిషుసామ్రాజ్యబల ముపయోగపడుచున్నది. ఈశాంతిస్థాపనయె ప్రబోధమునకుఁ గారణమైనది. కాని ప్రస్తుతయుగప్రబోధము ప్రజాస్వామ్యత్వ రూపమును సాంగ్రామిక భావమును ధరించుచున్నది. నిరంకుశాధికారాయత్తములైన దేశములలో నియమితపాలనము స్థాపింపఁబడుచున్నది. నియమిత పాలనాధీనములైన దేశములలోఁ బ్రజాస్వామ్యత్వభావము వ్యాపించుచున్నది. ప్రాచీనాదర్శములకును నవీనాశయములకును సంఘర్షణమేర్పడుచున్నది. సామాన్యజనులు ప్రత్యేకజాతికుల స్వత్వలాభములకుఁ బ్రతిఘటించి స్వకీయస్వత్వలాభములను స్వీకరించుచున్నారు. ఈవ్యాకులభావము పాశ్చాత్యదేశములందుఁ బరిశ్రామిక సంగ్రామముగనుఁ బ్రాచ్యదేశములందుఁ బ్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలన సంగ్రామముగనుఁ బరిణమించుచున్నది.

సాంగ్రామిక ప్రబోధమువలనఁ బాశ్చాత్యులు శస్త్రపాణులై యుద్ధమునకుఁ గాలుద్రవ్వుచున్నారు. ప్రజలు కులీనానుభోగములకు విముఖభావమును వహించుచున్నారు. సమీప ప్రాగ్దేశప్రబోధమువలన మహమ్మదీయప్రబోధమేర్పడి నలువదికోట్ల మహమ్మదీయు లాయుధపాణులగుచున్నారు. వారు పాశ్చాత్యులతో డీకొనుటకు జంకకున్నారు. దూరప్రాగ్దేశమునందు జపానుదేశీయు లాయుధపాణులై యున్నారు. నలువదికోట్ల చీనాదేశీయు లాయుధధరులు గాబోవుచున్నారు. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయపాలనము స్థాపింపఁబడుచున్నది. రాజవంశజులు కనివిననిరీతినిఁ దమరాజ్యమునుఁ బ్రజాధీనమునుఁ జేసిరి. భారతీయుల ప్రబోధము సాత్వికస్వభావజన్యమైనను వారికిని యుగధర్మమైన రాజసభావ ప్రభావము సోకకమానదు. ఈరాజసభావాభివృద్ధి బ్రిటిషుపరిపాలనాధీనమై యున్నది. రాజసభావభరితమైన దేశములనడుమ నునికియును యుగధర్మమును క్షాత్రభావభరితమైన దేశములతో నసవరత సంసర్గమును భరతఖండమునందు నీభావోత్పత్తికిఁ గారణములు. ఈవిశాల ఖండమును దీర్ఘసముద్రతీరమునుఁ గాపాడుటకీ భావసంరక్షణ మవసరము. బ్రిటిషు యుద్ధనౌకాదళమును సేనాసమూహమును భరతఖండరక్షణమునకు సాధనములగుట యథార్థము. ఈసంరక్షణమునకు భారతీయులు బ్రిటిషుపరిపాలనమునుపట్ల భక్తిభరితులైయున్నారు. హిందూసామ్రాజ్యము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునకు శిరోభూషణమని రాజనీతిజ్ఞులచే శ్లాఘింపఁబడుచున్నది. శ్రీపంచమజార్జి రాజేంద్రునియొక్కయు శ్రీమతి మేరిమహారాజ్ఞియొక్కయు ఢిల్లీదర్బారీభావమును స్థిరపరచుచున్నది. హైందవుల క్షాత్రభావమువరిలి వారు నౌకాసైనికులుగను యోధవీరులుగను స్వదేశసంరక్షణార్థమును బ్రిటిషుసామ్రాజ్య పరిత్రాణార్థమును భేదభావము లేక శిక్షితులైనపుడు భరతఖండము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమున కమూల్యాభరణము యథార్థముగఁ గాఁగలదు. ముప్పదికోట్లప్రజల బలపరాక్రమములు సామ్రాజ్యసంరక్షణమున కుపయోగపడఁగలవు. ప్రాచీప్రతీచీసమావేశమును సత్వరజోభావ సంయోగమును నుచితరీతిని నీదేశములోనేర్పడి భరతవర్షాభ్యుదయమును, బ్రిటిషుసామ్రాజ్య ఖ్యాతియును, లోకకల్యాణమును వర్ధిలి భగవత్సంకల్పము ఫలప్రదముగాఁగలదు.

సత్ప్రవర్తన ఫలము.

ఒక కల్పిత కథ.

నారాయణరావుగారు చెన్నపురిలో నికోల్సను కంపెనీవారి వద్ద ముఖ్యఇంజనీరుగాను, మ్యానేజరుగాను యున్నారు. ఈయనరెండువందల రూపాయలు జీతము సంపాదించుచున్నాడని పేరేగాని పట్టుమని పదివరహాలసొమ్మయినను భార్యమెడలోలేదు. నలుగురు బిడ్డలలో నొకరిచేతికైనను ఒకబంగారపు మురుగున్నట్లుకానుపించదు. అయితే 200 రూపాయల జీతమేమగుచున్నదని, చదువరీ, నీవడుగవచ్చును. పట్టణములో సంసారపోషణమునకై సొమ్ముపోగా మిగిలిన దంతయు నొకనూతనయంత్రమును జేయుటకై గడచిన ఆరుసంవత్సరములనుండియు వ్రయముచేయుచుండెను. పైగా అప్పుగాగొంతసొమ్మును మార్వాడీలవద్దనుండి పుచ్చుకొనుచుండెను. ఈవడ్డీలను తీర్చుటకూడ కష్టతరముగానుండెను. ఈయనభార్య కాపురమునకు వచ్చినది మొదలు యీరోజువరకును ఒకకాసెత్తుసొమ్ము చేయించిపెట్టుమని పెనిమిటిని పల్లెత్తిఅడిగి ఎఱుగదు. ఇంట్లో సొమ్మున్నను లేకున్నను నెమ్మదిగా సంసారమునుదిద్దుచు భర్తకు నిజమైనసహధర్మచారిణియై మెలంగుచుండెను. గృహము సంపదలతో దులతూగకున్నను శాంతి కొటపట్టయి యుండుటచేతనే ఎట్టిబాధయునులేక గడచిన ఆరుసంవత్సరములనుండియు నారాయణరావు నెమ్మదిగా దయంత్రమును నిర్మించుటకు శక్తిగలిగియుండినది. ఈయంత్రమేదియన నాలుగురంగులను ఒక్కకాగితముపై నొకేపర్యాయము ముద్రించునటు చేయుట. ఈకథజరిగిన నాటిరాత్రి తననూతన నిర్మాణముయొక్క ప్లానులను దాను వేలకొలదిరూపాయలను వ్రయముచేసి నిర్మించుచున్నయంత్రమున్న గదిలోబెట్టుకొని "యీరెండులోపము లేల రావలయును చెపుమా. ఆరుసంవత్సరములు నానాశ్రమలుపడి యింతవరకు దీనిని దెచ్చితిని. ఈరెండులోపములను నివారించితినేని నేనులక్షాధికారినే ఈపాడు దారిద్ర్యమువదలిపోవును. ఏమో, జయమును నాకండ్లతోజూచెదనో లేదో!! నాప్రాణము యీ యంత్రమువద్దనే పోవలసియున్నదని మూడుపంక్తులలో ముఖముమీద బ్రహ్మవ్రాసియుండగా నీరెండులోపముల నెట్లునివారించగలను. ఆరుమాసములనుండియు నాప్రాణములను దీసివేయుచున్నదే" యని.మనసులో ననుకొనుచు నిట్టిపనికై దిగినందుకుదన్ను దాను నిందించుకొనుచు, నొక్కొకప్పుడు ఆశలుపుట్టుచుండగా [illegible] వలేకపోదునాయని ధైర్యము దెచ్చుకొనుచు నారాయణరావు ప్లానులవంక జూచుచుండిరి.

ఇంతలో బయటివాకిలితలుపు నెవరోతట్టగా, "జానకీ, ఎవరో తలుపు తట్టుచున్నారు. తీయుము" అని నారాయణరావుగారనిరి. జానకమ్మగారు తలుపు దెరువగానే వెంకటయ్యగారు లోనికి వచ్చి నారాయణరావుగారున్న గదిలోనికివెళ్ళిరి.

"అయ్యా, నారాయణరావుగారు, వేళగానివేళ వచ్చినందుకు, మీపనికి భంగమును గలిగించినందుకును మన్నింపవలయు" నని వెంకయ్యగారు ముందుగా క్షమాపణలను వేడుకొనిరి.

"అయ్యో, అలా అనకండి. మంచివేళకువచ్చినారు. పనిభంగమునుకాలేదు. తమరేపనిమీదవచ్చినారో దయచేసిచెప్పుదురా" యని నారాయణరావుగారనిరి.

"నాకొకచిన్నపని మీవలన కావలసియున్నది.

"ఏమిటది".

"ఆ- ఏమిలేదండి. మీరుదయయుంచినారంటేఅయిపోతుంది.

"అదేమిటో చెప్పండి, అయ్యగారూ."

"ఇప్పుడు మీముద్రాక్షరశాలలో పనిఎక్కువగానున్నది. పుచ్చుకున్న కంట్రాక్టులు చాలానిలిచియున్నవి. పయిగా ఢిల్లీదర్బారు సంచికలను మూడులక్షలు అచ్చువేయుదురట. ఇప్పుడు నాలుగుమాసములక్రిందట మీకు గవర్నమెంటువారు జనాభాలెక్కలను ముద్రించుటకయి యిచ్చిన 1,50,000 రూపాయలపనిని మావెంకటాచలం శెట్టిగారి ముద్రణాయంత్రశాలలో నచ్చువేయించవలయునని మా విజ్ఞాపనము"

నారా:— అదినాచేతిలో నేమున్నది. మాయజమానుని వెళ్లి చూడండి."

వెంకయ్య;— అంతమాత్రము నాకుతెలియకనా మీతావుకునేవచ్చినది. ఉన్నసంగతేమో చెప్పెదను వినండి. మీతో ఆలోచించనిది మీయజమాని ఒక్కపనిఅయినను చేయడు. మీరుచెప్పిన మాటను ఆయనదాటిపోడు. గట్టిగా యీపనిని మాకిప్పించవలసినదని అడుగుటకై నేను పంపబడితిని. మనమందరము స్వగ్రామములనువదలి డబ్బుసంపాదించుటకయి వచ్చినట్టివారమే. ఈపని యుచితముగ మీరుచేయవచ్చు. ఇన్నేండ్లనుంచియు మీభార్య కుచేలుని భార్యవలె గనపడుచున్నది. కాని ఒకమంచినగయయినను చీరెయయినను ఆమెకున్నట్లు కానుపించదు. పాపము, ఆమెనుచూచినప్పుడు జాలివేస్తుంది. ఎందుకు !! ఇంతకుముందామె తలుపుతీసినప్పుడు ఆమె ముఖమునుజూడగానే నాకు ఎంతోవ్యసనమయినది. ఇకమీపిల్లలకు నగలట్లుండగా మంచిగుడ్డలైనాయున్నట్లు కనుపించదు. మీరు గృహస్థులు. భార్యను బిడ్డలను హోదాకుదగి నట్లుంచవలయుగాని యీస్థితిలోనుంచుట మంచిదికాదని నాతలంపు. మనమారుసంవత్సరములనుండి ఒకరిమొగమొకరమెల్లప్పుడుచూచుచున్నాము. కాబట్టియును, మీపొరుగున యుండబట్టియును ఇంతస్వతంత్రించి మాటలాడినాను. తప్పులున్నచో క్షమింపవలసినది."

"ఉపన్యాసము పూర్తియయినదండి వెంకయ్యరుగారు! ఇంకేమయినయున్నదా" యని పైమాటలను వినలేక వినుచున్న నారాయణరావుగారు ఆగ్రహముతో గూడిన అసహ్యముతో బలికిరి.

"ఇంక ఒక్కమాటమాత్రమేనండి. మీశ్రమవ్యర్థపోదు. ఈ పనిని మాకిప్పించినయెడల ఏమయిన అక్కయ్యగారినగలకు......"

నారా:— ఏమిటి! లంచమా!!

వెం:— ఎబ్బెబ్బే కాదండి. నేనామాట అన్నానా. ఇప్పుడు ఇంతకాలమునుండి మీయజమానివద్దపనిచేసి మంచి నమ్మకమును ఆయనవద్ద సంపాదించుటకై పడినశ్రమకు ఏదోయొక ఫలముండవలయునా లేదా. ఆఫలమును మావల్లపుచ్చుకొనమన్నానుకాని, అబ్బే లంచమన్నానటండి.

ఈమాటలను వినిన నారాయణరావుగారికి కాళ్ళమంట తలకెక్కినది. "చెన్నపట్నములోజేరి చమత్కారముగా మాట్లాడటం నేర్చినావయ్యా. ఇంతకాలమునుండి నన్నుజూచుచు నాస్వభావమును గనుగొనలేకపోతివి గదాయని యనుచు తలుపులను దెఱచెను. వెంకయ్యరుగారికి సంభాషించుట మర్యాదగాదని ఎఱిగి కుర్చీమీదనుండిలేచి "నారాయణరావుగారు మూడువేలరూపాయలు ఒక్కదినములో నెవరికిని దొరకవు సుమండీ" యనుచు తలుపువద్దకువెళ్ళి రేపుసాయంకాలము తిరిగి తమదర్శనమును జేసుకుంటాను" అనిచెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

వెంకయ్యరు కడపటనవెళ్లిన "మూడువేల రూపాయలు ఒక్కదినములో నెవరికిని దొరకవుసుమండీ" యనుమాటలు నారాయణరావుగారి మనస్సులో జొరబడి యమితముగ బాధపెట్టుచుండెను. అయ్యరురాకముందు యంత్రమువద్ద విసుగు జెందుచు నసుకొనిన మాటలు ఆరాత్రి నారాయణరావుగారికెంత మనోవికారము కలిగినది చూపుచున్నవి. ఇప్పుడీయన తనమనస్సులోనిట్లు తలపోయుచుండెను. "ఈయంత్రమువలన నేనుయైశ్వర్యవంతుడనవుదునో కానోకాని నా భార్యాబిడ్డలనుమాత్రము చంపుచున్నాను. వారికి కట్టుకొనుటకయిన మంచిగుడ్డలను లేకుండజేయుట బహుపాపము. నాభార్య పతివ్రతాతిలకమగుటజేసి నాయాటలు సాగుచున్నవి. శోకస్వభావము గల స్త్రీయయియుండినయెడల నాకీయిల్లు నరకముగ నుండునట్టిది. చెలువుమంచిదని వేళ్లతో నమలజూచుట మంచిదికాదు. దానిస్వభావము మంచిదని ఇన్నికష్టముల పాలుచేయరాదు. ఎంతమందిలం చాలుతిని బాగుపడుటలేదు. నేనుతిననుండ నుంటినిగదా! దేవుడేమయిన సహాయముచేసినాడందమా ఆసియులేదు. ఇదిగో నాప్రాణములను తినుచున్న పాడుయంత్రము దీనినిబాగుచేయుటకు దేవుడు బుద్ధినియ్యరాదా? ఒక్కనెలలో భాగ్యవంతుడను కాగలనే....నానోటినుండి ఒక్కమాట మూడువేలరూపాయలువచ్చిచేతిలో రాగలవు. అయ్యో! ఎంతపాపపుతలంపు తలంచుచుంటిని. రూపాయలు తీసుకొని యజమానితో సిఫారసు చేయుటకయి ఏమిమొగముపెట్టుకొని వెళ్ళగలను. సామ్ముతినిన పాక్షిక్షిని వాడెంత 1,50,000ల రూపాయలపనిని పాడుచేసుకొనివచ్చినను బాగుగానున్నదని చెప్పవలసివచ్చునే. అటుపైన గవర్నమెంటులో నాయజమానికిమాటవచ్చినచో? ఛీ, ఈపాడుపనిని చేయరాదు. కాని...మూడువేలరూపాయిలా? మార్వాడీలబాధను 1500 రూపాయలిచ్చి తీర్చుకొనవచ్చునుగదా? ......తక్కిన 1500 వందలతో పిల్లలకు తల్లికి వెయ్యిరూపాయీలకు నగలుచేయించవచ్చును. మిగిలిన అయిదువందలు యంత్రముమీద తిరిగి తగులపెట్టవచ్చును. వృథాగా ఎందుకు పోగొట్టుకొనవలె!! ఇంత సొమ్మును... ఛా, యీరోతసొమ్ముకుఏలలిసవలయును. అటువంటప్పుడు రాత్రికన్నపునోగకును నాకును ఏమిభేదముండును ఎటులనిష్కల్మష హృదయముతో నాబిడ్డలను నాపెండ్లామును ఇకముందుచూడగలను" ఇంకననేకవిధములుగా రావుగా రూహించుకొనుచుండగా రాత్రి 11 గంటలు కావచ్చెను. అప్పుడు జానకమ్మగారు గదిలోనికి వచ్చి భర్తను భోజనమునకు బిలిచెను.

వంటయింటియందు నారాయణరావుగారు భుజించుచుండగా నెమ్మదిగా జానకమ్మ ఇట్లనెను. "ఎల్లుండి సంవత్సరాది పండుగ క్రొత్తచొక్కాలకును, లాగులకును, పరికిణీలకును బిడ్డలునన్ను వారముదినములనుండియు వేధించుచున్నారు. దీపావళిపండుగకని, సంక్రాంతికని ఆశలుపెట్టినాము. ఈసారివాళ్లు ఊరకయుండునట్లులేదు. ఇప్పుడు మీతోచెప్పిలాభములేదు. కానిఏలాగయిన కొద్దిగానప్పుపుచ్చుకొని గుడ్డలుపట్రకుదెత్తురా"

"నీకుమాత్ర మేమున్నదే. నీకుకూడా మంచిచీర లొకటిరెండు తీసుకొనిరావలసినదే" యని జాలిగుండెతో రావుగారనిరి.

"నాకులేకపోతే నేమిలెండి. ఉన్నవిచాలునులెండి. ఎందుకు వ్యర్థముగా సొమ్ముఖర్చు"

"నీకు అసలున్న వేమిటి. మంచిచీరలు లేనేలేవు"

"నాభర్త నాబిడ్డలు నాకుసొమ్ములు చీరలుసర్వమును. వారు హాయిగానుండినచో నాకన్నియుగలవు. వారుసుఖముగాలేకున్నచో నన్నియుండియు నాకులాభములేదు." అనిజానకమ్మగారనిరి.

నారా:—నిజముగా నీవునాపాలిట దేవతవే. నేనుపెట్టుచున్నకష్టములకు నీవుకాబట్టి ఓర్చియున్నావు.

జాన:—అట్లుభరించుట నావిధి. నేనుఅర్ధాంగినికాదా. నాభర్త యొక యుత్తమకార్యమునకయి శ్రమపడుచున్నాడని గుర్తెఱిగిన ప్పుడాయన నన్నివిధముల ప్రోత్సహించుట నాపరమకర్తవ్యమని నా అంతరాత్మ ప్రబోధించినది.

నారా:— ఆకార్యములో జయమందలేకపోయినచో

జాన:—అదిమనచేతిలోలేదు. ఫలమునిచ్చుట పరమేశ్వరుని ఇష్టమునది.

నారా:— బ్రతికినన్నినాళ్లు మనకుకష్టమయినచో నెట్లుభరించగలము?

జాన:—మనదికష్టమని నాకుతోచదు. సొమ్ములును, మేడలును, బండ్లును లేకపోవుట ఒకకష్టమయినచో, గంపెడుబిడ్డలనుకని

నిలుచుండుటకు నీడయు, దినుటకన్నము నులేక పశువులవలె నవస్థపడుచుండు భార్యాభర్తలదుఃఖము ఎటువంటిదో చూడుడు.

నారా:—ఒకవేళ ఆయంత్రము ముందర నేను చచ్చిపోయినచో నీవును అట్టిదుఃఖముల పాల్పడుదువే మో?" యనిక న్నీళ్లను తడిపెట్టుకొనెను.

జాన:—రామరామ అల్లా అనకండి. మీయెదుటను బిడ్డలయెదుట్నను నిందాపనుపుణ్యంకములతో దాటిపోవలయునని దినదినముదేవుని ప్రార్థించుచున్నాను.

"డబ్బుకేమయిన ప్రార్థించుచున్నావా"

"ఏమిటికి. ఈవేళ మీకు డబ్బుపిచ్చపట్టినది. ఇదియెప్పుడును లేదు. మనకు దారిద్ర్యముండవలసినది. మగవారిని పట్టుకున్నదేమి"

"జానకీ, నీతో నేను నిజముగ నుదాహరింగలనా, నీవు యీ దౌర్భాగ్యునికి మొట్టమొదటినుండియు భార్యవే కాకవయ్యెవి"

అని వెంకయ్యరుతో జరిగినసంభాషణమును, మార్వాడీ వారు డబ్బుకై పెట్టుచున్నబాధలను వివరముగా జెప్పి "అమ్మాయి నేను తినుకొని ఒక్కసారి విముక్తినొందవలయునని పొపిష్టిమనోవికారము కలిగినది. నీయుద్దేశమేమి?" యని నారాయణరావుగారు భార్య నడిగిరి.

ఈమాటలను వినినజానకమ్మ కండ్లవెంబడి నీరుబొటబొట కారుచుండగా "నాకొరకును, బిడ్డలకొరకును, యీబంధము బుచ్చుకొనవలెని వాగ్దానము చేయుడు" యనుచు భర్తయొక్క రెండుకాళ్లను పట్టుకొన్నారు.

ఈమాటలను వినిన నారాయణరావుగారు తానుగొప్పపాపినని యూహించుకొని భార్యముఖమును జూచుటకిష్టములేక పాదములనుండి ఆమెను ఎత్తుటకును జేతులురాక నేడువ మొదలుపెట్టెను. ఇంతలో జానకమ్మగారు ధైర్యమును తెచ్చుకొని లేచి "ఈయుద్యోగము పోయినను, మార్వాడీల బాధలవలన మనకున్న చెంబుతప్పెలలు పోయినను, మనము నాలుగువీధులకు నలుగురుబిడ్డలను బంపి ఎత్తుకొనితిందము కాని యీపాపకార్యమునకు సాహసించనని చేతిలో చేయి వేయవలసినది" అనిచేయిజాచెను. నారాయణరావుగారు అన్నదేవతసాక్షిగా నేనాపాపకృత్యమున కొడిగట్టనని ప్రమాణముచేసి ఎంగిలిచేతి నేభార్యచేతిలో వేసిరి. నారాయణరావుగారు తమజీవితములో నొకగొప్ప దుష్కృత్యప్రేరేపణమును సతీతిలకమగు జానకమ్మగారి సహాయమువలన జయింపగలిగెను. భార్యలు భర్తలకు జేయవలసిన యుపకారమంతకంటె ఎక్కువయుండునా.

మరునాడుదయమున నిదురలేచి లేవగనే నిత్యకృత్యములగు యంత్రనిర్మాణమునకు నారాయణరావుగారు గడంగిరి. మనసు నాందోళపఱచిన యొకపెద్దసంకటము తొలగిపోయినందున ఆయనయూయం దయమున పదిదినములు రాజుగారి రాకకయి సెలవు లోవంగబడినప్పుడుబడిపిల్లలెంతయానందముతో నాటలాడుచుగాలమును బుచ్చుచుండి రోనంతయుల్లాసముతో యంత్రముతో నాటలాడుచుండెను. ఒకచక్రము నుయంత్రముయొక్క అడుగుభాగమునుండితీసివేసి దానిస్థలములో మరియొకదానిని బెట్టిరి. మరియొకచోట నాలుగుబెజ్జములనుపొడిచి అందులో వేర్వేరయిన సామానలనుంచి యంత్రమును త్రిప్పగా నదితిరుగుటకు ప్రారంభించెను. ఈయంత్రమిట్లు తిరుగుటనుజూచి తనమనోముఫలించినదని నారాయణరావుగారు ఆనందపరవశుడై "ఓజానకీ, జానకీ, ఓజానకీ, మనము భాగ్యవంతులమయినాము రమ్మురమ్మ" అనిగదిలో గంతులువేయుచు అఱచుచుండెను. ఏయంత్రముపడి ఏఅపాయము విఱిగినదోయని కేకలను అట్లుతో ముగించుచున్న జానకమ్మగారువిని ఏడ్చుచు పరుగెత్తుకొనివచ్చి "ఏమండి. ఏమిప్రమాదము సంభవించినది" అని యడిగెను.

"ఏడువబోకుము. నాజనసము సాఫల్యమునొందినది. యంత్రము నడచుచున్నది. ఈరెండును బహుతేలికయయినపనులు. అనుమానములనుండి నన్నేలక్రమపెట్టినవో చెపుమా" యనిరావుగారనిరి.

దేవుడుమనలను బరీక్షించుటకయి యీకష్టములను గల్పించియుండవచ్చును. వెంకయ్యరును నిజముగా మనశక్తినిపరీక్షించుటకయి దైవముపంపినాడని నాదృఢవిశ్వాసము. ఆపరీక్షలో దేరితిమి. అందుకుమెచ్చి మనలను రక్షించినాడు. ఆహా, ఏమి!! అపరమేశ్వరునికటాక్షము యనుచు ఆతడానందాశ్రువులను జానకమ్మ రాల్పదొడంగెను.

ఇంతలో దలుపు నెవరోతట్టిరి. జానకమ్మగారు తలుపుతీయగా వెంకయ్యరుగారు ప్రవేశించెను. వనితిరిగివచ్చినాడనుకొని "ఏమండోయి చేతిలో చేయి" అని రాత్రిప్రమాణమును వెనిమిటికి జానకమ్మ జ్ఞాపకమునకుదెచ్చెను.

వెంకయ్యరు "నారాయణరావుగారు ఏమాలోచించినారు. ఒక్కమాటమాత్రమేనండి. మీకు లాభము. మేమును బాగుపడగలము. పనికాకపోయినను గిరిగి సొమ్ము మీరీయవద్దులెండి. నీబిడ్డలు, నీపెండ్లాముయొక్క స్థితియును నాజూచి సరిఅనవయ్యా, వెఱ్ఱిబ్రాహ్మడా"

"నాభార్యాబిడ్డలు పేరెత్తినావు. కనుకనే వారికొఱకయినను నీసొమ్మును పుచ్చుకొనను. నీవున్నేహపూర్వకముగా లంచము పేరెత్తకుండియున్నచో నాశక్తికొలది యత్నించియుండుదును. ఇప్పుడో నే చేయవలసినదేమియులేదు"

"అయ్యో, నామాటలు వాకేవిషమయినవే. లంచము పుచ్చుకొనవద్దులెండి" యని వెంకయ్యరనెను.

నారా:— ఆకాలము మించిపోయినది. నీవు స్నేహితమునకును దగినవాడవని నాకుదోచదు.

వెంక:—అయితే నేనుదొంగపిల్లకొడుకును. నీవుసత్యసంధుడవు కాబోలును" అనికోపము నభినయించుచు నిటునయిన రావుగారు మార్గమునకువత్తురేమోనని "ఎవడో ఎక్కువ సొమ్మిచ్చెదనని యనియుండవలయును. అందువలన నింతబిగింపుగానున్నది" అనిపరిహసించెను.

ఈమాటలు నారాయణరావుగారి క్రోధమును గలిగించినను బయటికి గనబఱచక నీమలవృత్తియే యిదియని ఎఱింగినవాడై "వెంకయ్యరుగారు నాచరిత్రమును కొంచము చెప్పెదను వినుడి అప్పుడు

యినను నా స్వభావము కొంతతమకు బోధపడకపోదు. అని రావుగారిట్లు చెప్పనారంభించిరి. “నేను యీ రాజధానిలో నెల్లూరు జిల్లాలో నొక గ్రామమందు జన్మించితిని. నా తండ్రి నియోగియయినను మొట్టమొదటినుండియు వేదకర్మానుష్ఠానపరుడు. శుద్ధశ్రోత్రియుడు. కొంత భూజీవనము కలవారు. నా తల్లివంటి సుస్వభావపుర్త్రాలు ఈ ప్రపంచము నందు పుట్టియుండగదనినను అనవచ్చును. ఆమెయే మంచిగుణములను చిన్నప్పటినుండియు నాకు పట్టుపడునటు చేసినది. నేను ఎఫ్ ఏ ప్యాసయి ఇంజనీయరింగు పరీక్ష ప్యాసయినతరువాత విచిత్రముగా నా తండ్రి గవర్నమెంటు ఉద్యోగములో ప్రవేశింపవలదని నిషేధించెను. నా తల్లియు నందుకొప్పుకొనెను. కారణము మా గ్రామములో బుట్టి శాస్త్రులు శాఖలో బని చేసి లంచములు తిని నాడని రంగారావుకు 5 సంవత్సరములు కఠినశిక్ష విధింపబడుట. సర్కారు నౌకరిలో లంచములు తినుటకనేక అవకాశములుండునని వారిభయము. మృతినొందునప్పుడుగూడ, నాయనా! నారాయణ!! గవర్నమెంటు ఉద్యోగము చేయవలదని నా తల్లి చెప్పిపోయెను. వారి యభిప్రాయములు మనకు విపరీతముగ దోచవచ్చును. వారు పూర్వకాలపు మనుష్యులే కాని శుద్ధ ప్రవర్తనము నంటువారు మనకు దీసిపోరు” అనగా వెంకయ్యరు మొగము చిన్నజేసుకొనెను. “నా తండ్రి మూడు సంవత్సరముల క్రితము నేనొక పునర్వివాహము జేసుకొనిన దంపతులకు నా యింట్లో విందు చేసితినని వదలివెళ్లెను. ఆయనకు నేనొక్కడనే కుమారుడనయినను యీ పెనుమువరకు నా కుత్తరము వ్రాయలేదు. నేను కూడ వ్రాయకుంటిని. ఈరోజున నేనొక్క యుత్తరము వ్రాసితినేని నా తండ్రి వేయిగాదు రెండువేలయినను బంపగలరు. కాని నన్ను తోసినప్పటికిని వ్రాయను. ఇక నా భార్యను గురించి నేను పొగడుట అనవసరమయినను నా తల్లితండ్రులకంటె నాకు నా జ్ఞానికి ఎక్కువయని నేనంటి నేని అది నాయని ఆశ్చర్యపడవలదు కాదు. నాకి భార్యలేనియెడల నా బ్రతుకేమయి యుండునో? నా భార్యకు నగలులేవు. బిడ్డలకు మంచి బట్టలులేవు. ఇంటియందు మంచి మంచి పెట్టెలు, కుర్చీలు, తివాచులు లేవని నీవు నిన్నయంటివి. నా రెండువందల రూపాయల జీతములో నీవస్తువు లన్నియు నాకుండియుండును కాని ఒక యంత్రనిర్మాణమునకై సొమ్మంతయును నెలనెలా చేసి ఆరుసంవత్సరముల నుండియు శ్రమపడుచుంటిని. ఈ యంత్రమును ఏ లాగుననయితే నేమి నిర్మించితిని. రంగుల చిత్రపటములను ముద్రించుటయందు నా నిర్మాణము ప్రపంచమునందంతయు మార్పును కలుగజేయుననిన నేను కిచ్చివాడనని తలంపకుము. ప్రతి ముద్రాక్షరశాలయు నా యంత్రమును కొనితీరవలయును. ఇంతవరకొకరంగు చొప్పున ఎన్నిరంగులు ముద్రింపవలయుననిన అన్నిపర్యాయములు ముద్రింపవలయును. ఇప్పుడన్నో నాలుగురంగులొక్క పర్యాయము ముద్రింపవచ్చును. నా యంత్రములు లక్షలకు లక్షలు విక్రయమగును. నేను కోటీశ్వరుడను కాగలను. ఈ నిర్మాణము నాకు కలిగించిన మనోబాధ, నిద్రలేని రాత్రులు, విశ్రాంతిలేని పగళ్లు, ఇంటిలో దారిద్ర్యము, వీటినన్నింటిని ప్రస్తుతము వర్ణింపజాలను. నీ విచ్చెదననిన 3000 రూపాయలు ఆశను బుట్టించెనవి. కాని నా భార్య నా పాలిట దేవతయయి నన్నంగీకరింపకుండ జేసినది. ఇది సంక్షేపముగా నా చరిత్రము. కాబట్టి ఎవడో యీ కంట్రాక్టరయి నా కెక్కువ లంచమిచ్చునని నేనిట్లు చేసినానని తలంపవద్దు”

ఈ చరిత్రను వినిన వెంకయ్యరు కొకవిధమయిన చింతయును అజ్ఞయమును గలిగినవి. అట్టి యిటువంటి సద్బ్రాహ్మణుని ప్రకమును జెడగొట్టుటకయి యత్నించిన దుర్మార్గుడ ననియనుకొని “చిన్నప్పటినుండియు నేను వర్తకములోని పురుషుడను. వర్జన సాంగత్యము చేసినవాడనుగాను. మన చెన్నపట్టణములో నేదో యొక విధముగ ధనమార్జించుము సుఖముగానుండుము. వర్తకమను నది యున్న తాదర్శములకు స్థలము కాదు, అవియున్నవాడు వర్తకుడు కాజాలడని అనువారే కాని మీబోటివారు లేరు. ఈరోజున మీ పవిత్రచారిత్రమును విని ధన్యుడనయితిని. మీ భార్యగారిని గురించి మీరు చెప్పిన యాముక్కవలన ఆమె శీలాదేవివంటిదని నేను తెలుసుకొనినాను. ముమ్మందు మీయనుగ్రహమువలన నేను పత్రివర్తనుడను కావలసియున్నదేమో. నాకొక్కటి కావలసియున్నది. అది నాకనుగ్రహించితిరేని నేను కృతార్థుడను.

వెంకయ్యరు యొక్క మనస్సు యీవిధముగా దిరిగిపోవునని నారాయణరావుగారనుకొనక “ఏమిటది” అనిరి.

“మీయమూల్యమయిన స్నేహితము. దానికి నేను పాత్రుడనని మీరెరుగుట నిన్నటి రాత్రి నా ప్రవర్తనమువలన జెప్పుకొనలేను. కాని ముందుయర్హుడనని నిరూపింపగలుగుదును” అని అయ్యరుగారని నారాయణరావుగారితో పాటు ఆయనయంత్రమును పరీక్షించి దీనినిరిజిస్టరీ చేయించుటకును, యంత్రములను నిర్మించుటకును ఎంత పెట్టుబడి కావలయునని విచారించెను. నారాయణరావుగారు దశ్శవలో తక్కువ యేబది వేలనిరి. “వెంకయ్యరను మీరు నమ్మవలసినది. ఈ ధనము నతీసుకొనిరాకపోలేను.” అని చెప్పి అయ్యరుగారు నారాయణరావుగారికి నమస్కరించి సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్లెను.

రేపటిదినము సంవత్సరాదిపండుగ. బిడ్డలకవియిదికొనుటకయి ఎక్కడనుండిసొమ్ము తెచ్చెదనాయని నారాయణరావుగారాలోచించుచుండగా నొక తంతివార్త వచ్చెను. తొందరతో రావుగారు దానిని జదివిరి “పండుగకు వచ్చుచున్నాను. రేపుయుదయము మూడున్నర గంటలబండికి స్టేషనుకు రావలసినది. నూరురూపాయలు టెలిగ్రాపు మనిఆర్డరుద్వారా పంపితిని—తండ్రి”

అనివార్యబడియెను. మూడు సంవత్సరములయిన పిమ్మట దండ్రివచ్చుచున్నాడని రావుగారికిని, తాతయ్య వచ్చుచున్నాడని బిడ్డలకును, మామగారు వచ్చుచున్నారని జానకమ్మగారికిని కలిగిన సంతోషమింతింతకాదు. పోస్టుమేన్ నూరురూపాయల మనీఆర్డరు పుచ్చుకొని యింతలో వచ్చెను. బిడ్డలకును, వారి తల్లికిని కావలసిన బట్టలను ఇంటి సామగ్రిని నారాయణరావుగారు కొని పండుగదినము దయము రయిలుకు తెల్లి ప్రియజనకుని యింటికి దోడ్తెచ్చిరి. రామయ్యపంతులుగారు తనకుమారుని మనుమలను, మనుమరాండ్రను, సుగుణరత్నమగు కోడలును జూడకలయునను కోరికను జాలకాలము

క్కడయుత్తరమంపినను గొడుకు వ్రాయలేదను కోపముతో నణచిపెట్టియుంచిరిగాని దానినిజంపలేకపోయిరి. రెండుదినములక్రితము రాత్రిపూట "ఎల్లుండిసంవత్సరాదిపండుగ" యనితలంచినవాడయి "అయ్యో, వాళ్లు నాతావున నుండకపోయిరి. నేనువాళ్లతావునయిననుండకపోతిని. ఇంతకువాడుచేసిన తప్పేమిపెద్దదిగా" యని, తన్ను తానురామయ్యపంతులు నిందించుకొని రూపాయలుపంపి బయలుదేరివచ్చెను.

ఈరోజున తండ్రియు, కొడుకును, బిడ్డలును, వారితల్లియు మృష్టాన్నభోజనము నారగించి సావడిలో దమలపాకులను వేసుకొనుచుండగా నొకటెలిగ్రాము ఒకయుత్తరమును వచ్చినవి.

"ఏబదివేలుగాదు. ఒకలక్షరూపాయలకు ఏర్పాటుచేసినాను. రేపు చెన్నపట్నములో నన్నిసంగతులు మాటలాడుదును."

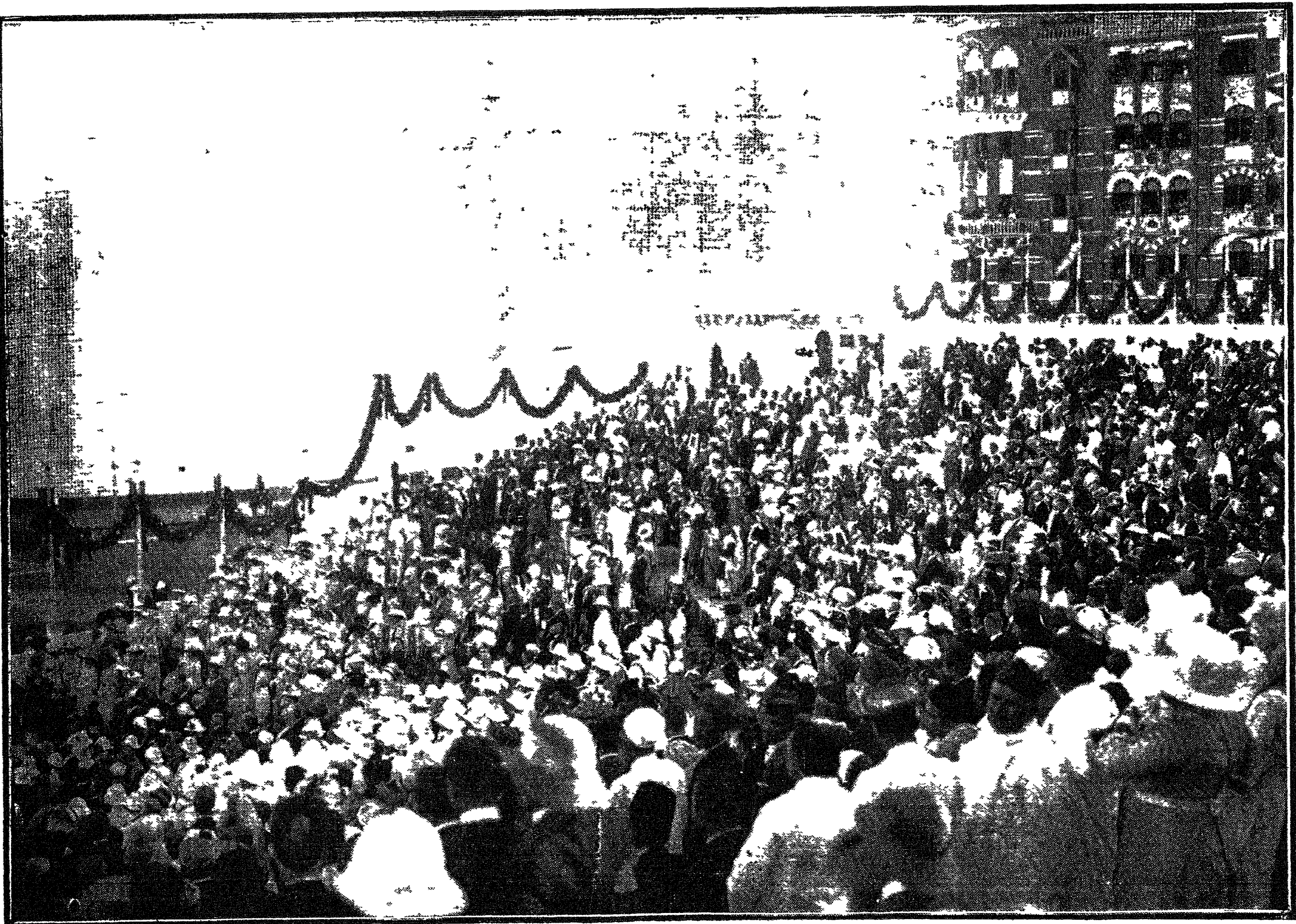
కోయంబుత్తూరు, వెంకయ్యర్.

అని టెలిగ్రాములోనున్నది. ఉత్తరములో మామిల్లునందు ఇంజనీయరుపనిని నెలకు 400 రూపాయల జీతముమీద నిచ్చితిమి. వారముదినములలో ప్రవేశింపవలసినది అనిబళ్లారిమిల్లు మేనేజరుగారు వ్రాసియుండిరి. ఈవర్తమానముల నంతయువిన్న రామయ్యపంతులుగారు మనమదృష్టవంతులమే. ఒకశుభముపయిన మరియొకశుభమువచ్చుచున్నదనియనిరి. అక్కడకూడియున్న నలుగురుబిడ్డలలో పెద్దదియగు త్రివేణిఅన్నిటికంటె పెద్దయదృష్టమేదియని తనతోబుట్టువులను ప్రశ్నించెను. వారుముగ్గురును తాతయ్య వచ్చుటయేయనిరి. కారణముండకపోలేదు. మనరామయ్యపంతులుగారు వీరికయిపదిలముగామిఠాయిలనుదెచ్చిపెట్టుటచే బిడ్డలకుతాతగారియం దాదరణముహెచ్చుచేసినది.

మరునాడుదయమున వెంకటయ్యరు వచ్చెను. అందరునుచేరి బళ్లారికివెళ్లుదమా, వ్యాపారమారంభించెదమాయని విచారించిరి. జానకమ్మగారు వ్యాపారమనిరి. రామయ్యపంతులుగారు బళ్లారివెళ్లుట మంచిదనిరి. తుదకువ్యాపారముచేయుటకే నిశ్చయింపబడెను. లక్షరూపాయలపెట్టుబడితో వస్త్రయంత్రముచేయబడియెను. పత్రికలలో ప్రకటనములు బాగుగా జేయబడియెను. మొదటిసంవత్సరమునందు 12 లక్షలరూపాయల యంత్రమాలమ్మబడియెను. పదిసంవత్సరములలో నారాయణరావుగారు లక్షలార్జించిరి. ఇంకను ఆర్జించుచున్నవారు. వెంకయ్యరు నారాయణరావుగారికి ముఖ్యమేనేజరయి నెలకువెయ్యి రూపాయల జీతముపుచ్చుకొనుచు స్వామిభక్తిగలిగి, పరిశుద్ధప్రవర్తనముగలవాడయి యున్నాడు. నారాయణరావుగారికి ధనముతోను కొనిరాగల సౌఖ్యములెట్టివయినను నాటికిప్పుడు కొఱతలేదు. జానకమ్మగారేమయిన మారిపోయినదా? ఎంతమాత్రమును కాదు. ఆమెపూర్వపు పతిభక్తి, దైవభక్తిగల జానకమ్మగారే. ధనముపుష్కలముగానుండుటచేత మహాదాతయనిగూడ చెన్నపట్టణమంతటను పేర్వాసిగాంచినది. నిరంతరమామెగృహము అన్నపూర్ణాదేవికి నిలయము. మరినలుగురు బిడ్డలనుగని అష్టయిశ్వర్యములతోను జానకమ్మగారు తులతూగుచున్నది. అనేకపర్యాయములు సాయంకాలపువేళ మేడమీదగూరుచుని తమపూర్వజీవితమునుగురించి భార్యాభర్తలు మాటలాడుకొనుచుండగా నన్నిసంపదలకును గారణురాలవు నీవేయనిభర్త జానకిని యభినందించుచుండును. మీపరిశ్రమా ఫలితమిదియని భార్యయనుచుండును. నీవాపదిసంవత్సరములు పర్యాకష్టములకు నోర్చుకొనియుండకపోయినయెడల నానిర్భాగ్యునిగతి యేమయియుండునోయని భర్తమారుపల్కును. భార్యకు బెనిమిటిని స్వర్గములోనికి దీసుకొనివెళ్లుటకయినను, లేక నరకములోనికి బడద్రోయుటకయినను మహాశక్తికలదని అనేకమంది స్నేహితులతో నారాయణరావుగారు చెప్పుచుందురు. తమవద్దకేయౌవనుడు సలహానిమిత్తమయి వచ్చినను నిరంతరకృషి, భగవదనుగ్రహమునకు శాంతముతో గాచుకొనియుండుట యివిరెండును మీకుకావలసినవియని నారాయణరావుగారు పలుకుచుందురు.

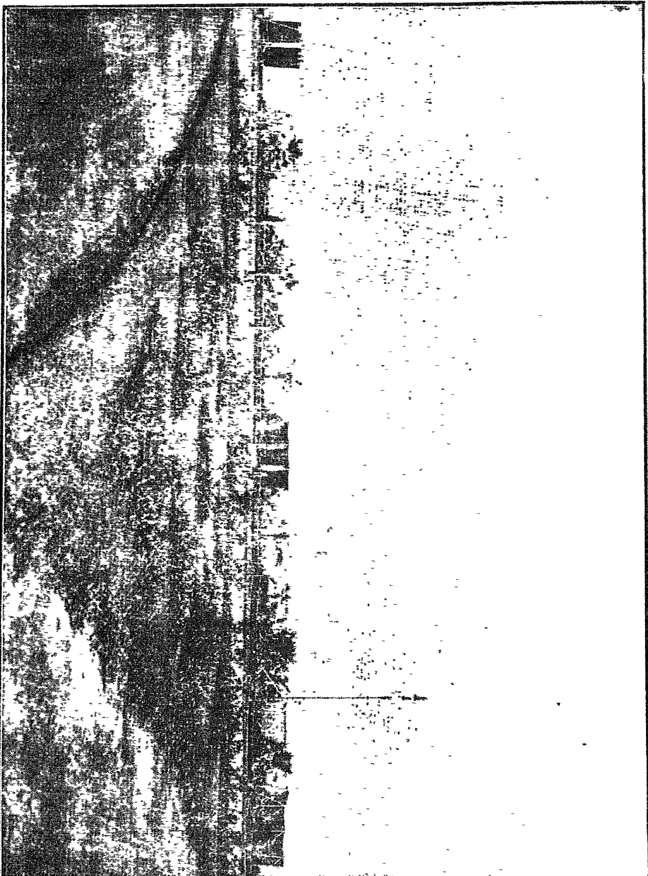

Bombay's Welcome to their Imperial Majesties.

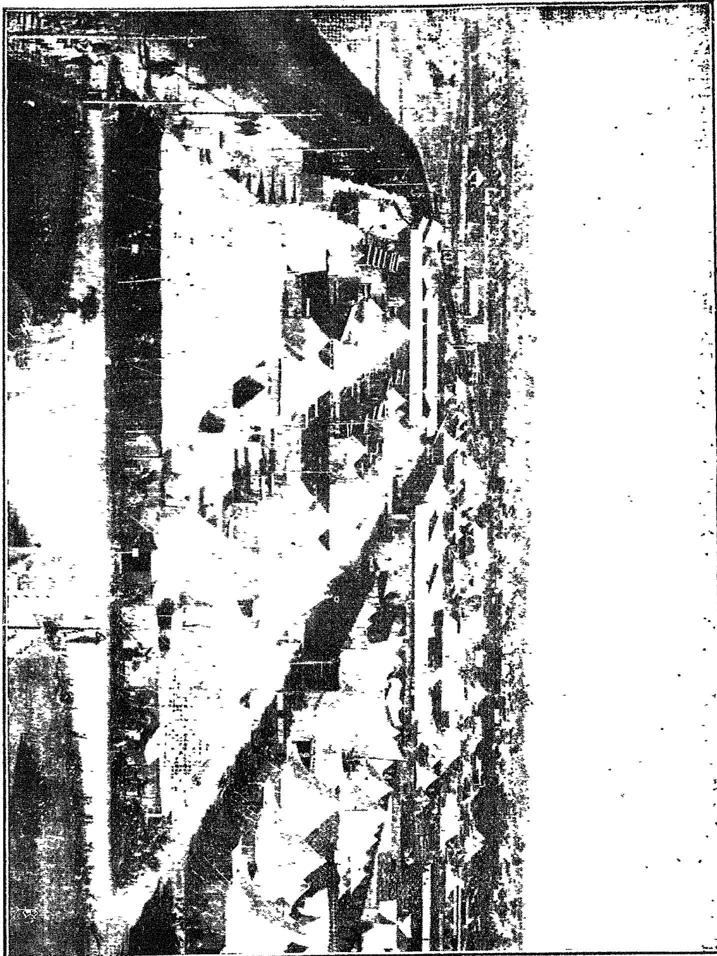
శ్రీరాజదంపతులకు బొంబాయిలో నొసగిన స్వాగతము.

The Circuit House where Their Majesties Stayed.

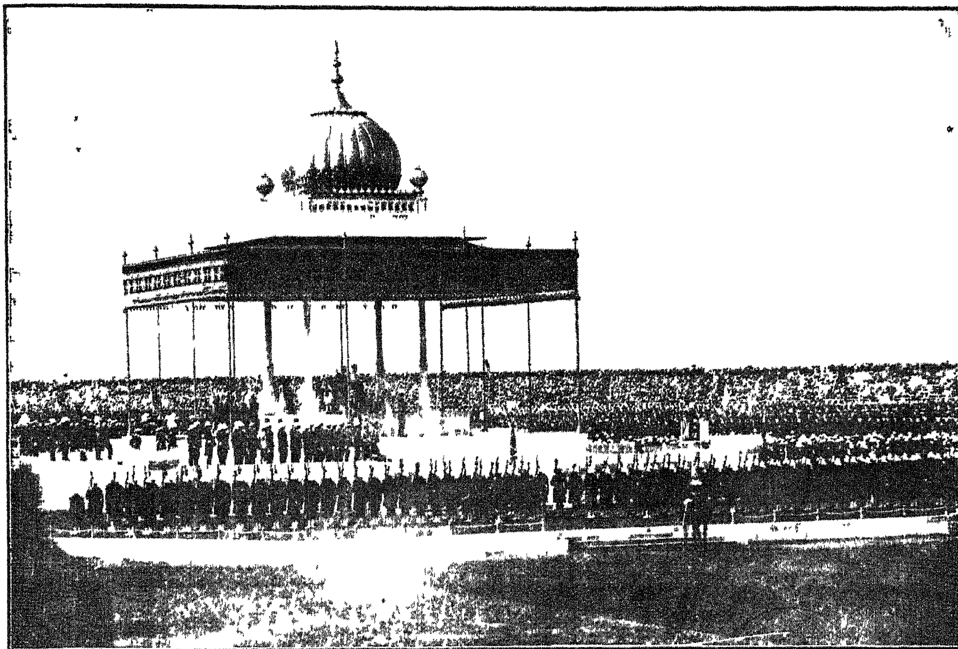

ఢిల్లీనగరములో శ్రీరాజదంపతులు నివసించినమందిరగుడారములు.

Camps at Delhi.

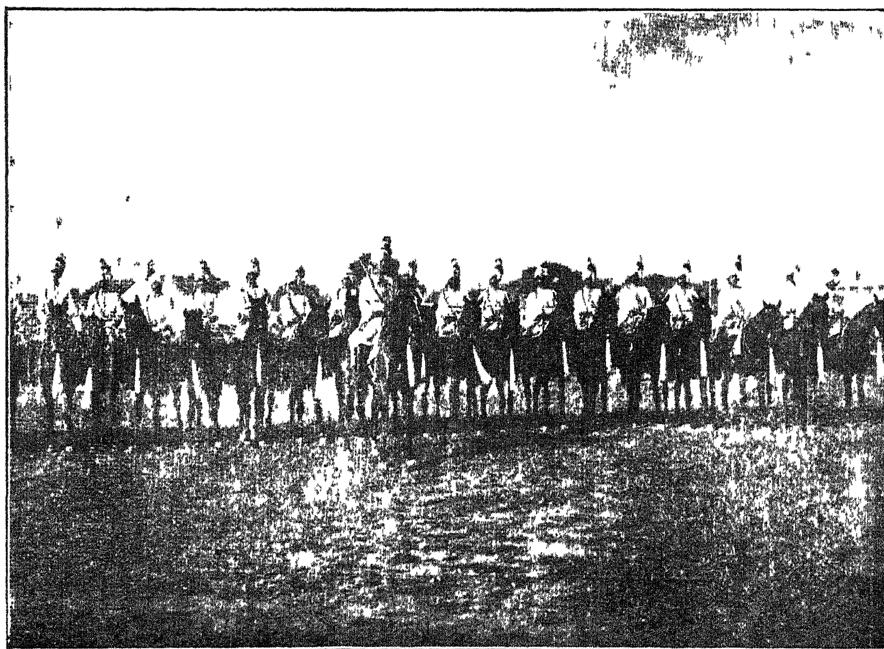

ఢిల్లీనగరములోని శిబిరములు.

The Coronation Pavillion. Delhi.

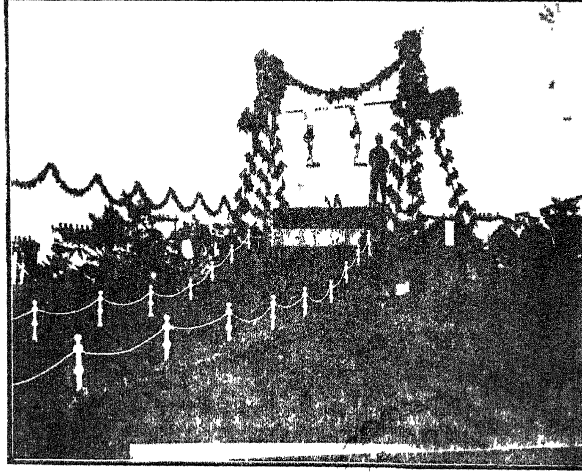
శ్రీరాజదంపతులు రాజ్యాభిషిక్తులైన మంటపము.

Indian Princes. The Imperial Cadet Corps.

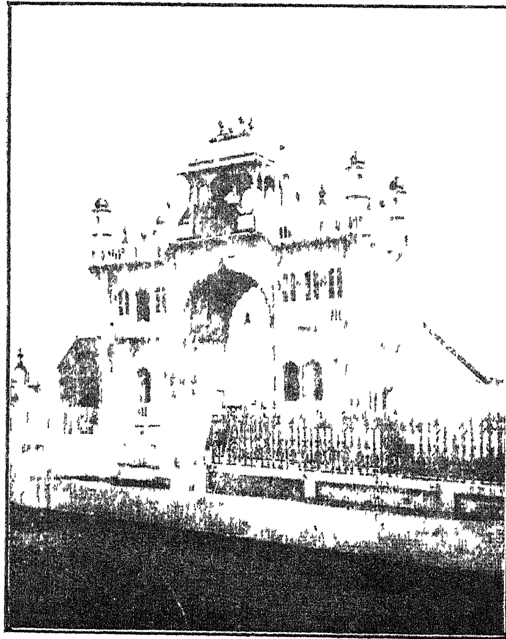
హైందవ రాజకుమారుల పటాలము.

Laying the Foundation of the New Capital at Delhi.

డిల్లీయందు నూతననగర శంకుస్థాపనము.

The Nabha Camp, Delhi.

డిల్లీలో నాభామహారాజుగారి శిబిరము.

ఆంగ్లేయ పరిపాలనా లాభములు.

మ. రా. శ్రీ, కొవ్విడి శేష వెంకటకాశీపతిగారిచే వ్రాయఁబడినది.

శ్రీహరిసమానులగు వ్యాసవశిష్ఠాది మహామునులచేతను మన్మథాకారులగు రాకుమారులచేతను, సకల రాజకీయ వ్యవహారతంత్రజ్ఞులగు మంత్రులచేతను, అనల్ప శిల్పకలానైపుణిం దెల్పుకట్టడంబులనొప్పు పట్టణంబులచేతను, శత్రుకోటికభేద్యంబులగు కోటలచేతను, మానససరోవరోపమానంబులగు సరోవరములచేతను, వియద్గంగాప్రవాహమునుఁ దిరస్కరించు వాహినులచేతను, సకలఫలభరితములగు వనములచేతను, మరియును సకలవైభవసమేతంబై, విస్తీర్ణముచేతను జనసంఖ్యచేతను వన్నెకెక్కిన యీభరతభూమికి, శాంతచిత్తులును నైకమత్యధనసంపన్నులు నగు నాంగ్లేయులు ఐరోపాఖండమునుంచి 1599 సం॥రం॥ డిశంబరు 31 తేదినాటికి సూరత్ నగరమునకు వర్తకముఁజేసికొను నుద్దేశమునవారికిఁ బ్రభ్వీశియగు నెలెజబెత్ రాణీవద్దనుంచి యిక్కడి ప్రభువగు నక్బరుచక్రవర్తిపేర శిఫార్సు పత్రమును గైకొని వర్తకసంఘముగా వచ్చినారు.

వారు పదియారవ శతాబ్దము మొదలుకొని అప్పటిప్రభువులసమ్మతిని యీదేశమున వర్తకవ్యాపార వర్తనులై న్యాయముగా ధనమును సంపాదించుకొనుచుండిరి. అప్పటికి హిందూదేశముయొక్క స్థితి పరస్పరకలహములతోను జాతిమతద్వేషములతోను నిండిక్రమముగా యుద్ధములవరకు ముదిరినది.

వీరుక్రమముగా వర్తకాభివృద్ధిఁ జేసికొనుచు వారికి న్యాయపక్షమని తోఁచినయెడ యుద్ధములలో సహాయముఁ జేయుచు 1611 సంవత్సరమున సూరత్ కోటనుసంపాదించుటయేగాక, 1672 సంవత్సరము మొదలుకొని రాజ్యసంపాదనకు ప్రారంభులై 1858సంవత్సరమునాటికి హిందూదేశమున సంపూర్ణరాజ్యమును స్థాపించిరి. అంతట 1857 సంవత్సరము సిపాయి కలహము రాగా యీమహారాజ్యము కంపెనీవారినుండి శ్రీవిక్టోరియా మహారాణీగారి క్రిందనుండుటయేమంచిదని 1858 సంవత్సరం నవంబరునెలలో నామహారాజ్ఞిగారి వశము చేయబడినది. నాటినుంచి 1901సంవత్సరమువరకున్నూ శ్రీమహారాజ్ఞిగారిచేతనే సర్వవిధముల మనము చక్కఁగాఁ బరిపాలింపఁబడితిమి. తల్లిగారి యనంతరము శ్రీసప్తమ యెడ్వర్డు చక్రవర్తిగారు వంశానుక్రమముగా వచ్చురాజ్యభారమును 1901సంవత్సరము మొదలుకొని 1909 సంవత్సరమువరకును వహించి తమతల్లిగారిమార్గము ననుసరించి మనలఁజక్కఁగాఁ బరిపాలించి కీర్తిశేషులైరి.

పిమ్మట వర్తమానప్రభువులగు శ్రీ జార్జిచక్రవర్తిగారు వంశానుక్రమముగా వచ్చురాజ్యభారమునుఁ గైకొని తండ్రిగారిస్థానము నలంకరించి జూన్ 22 తేదిని 1911 సంవత్సరము యింగ్లండులో మహావైభవముతోఁ బట్టాభిషిక్తులై మున్నెన్నఁడు మనకులభించనట్టి మహావైభవమునుఁ జూపనెంచి యత్యుదార దయాస్వాంతులై మనహిందూదేశమందలి ఢిల్లీ నగరమున మకుటధారణ మహోత్సవము జరుపనిచ్చగించి దంపతీసమేతులై దయచేసియున్నవారు. జరుగనున్న వర్ణనాతీతమైన యీమహావైభవమును గుఱించి యిపుడేమి వ్రాయఁగలుగుదును. ఈవిధముగా నేకఛత్రాధిపత్యముగా జరుగుచున్న యీమహారాజ్యాధిపత్యమును వహించిన ఆంగిలేయ పరిపాలనముక్రింద మనకులభించిన లాభములనుగూర్చి వ్రాయఁబూనినచో లెక్కకుఁ బెక్కులున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానిలోఁ గొన్నిముఖ్యాంశములను గూర్చిమాత్రము వ్రాయుచున్నాను. గనుక చదువరులిందలిలోపములను మన్నింతురుగాక.

శాంతి.

"శాంతిలేకున్న జగములు * నశించిపోవు"

శాంతిసంస్థాపనము ప్రతిరాజ్యమునకు పునాది రాయివంటిది. శాంతిలేనిదే పరిపాలనాయంత్రము నడువనేరదు. ప్రతిదేశమునందును ప్రతిమతమునందును ప్రతిజాతి

యందును, మానవులందరు జ్ఞానసంపన్నులయి నీతివర్తనులయియుండుట యసంభవము. కావునఁ బ్రతిదేశము నందునుఁ బ్రతిజాతియందునుఁ, బ్రతిమతమునందును,జారులు,చోరులు, దురహంకారులు, మధుపానాసక్తులు, దుర్మార్గవర్తులు లోఁబడిన పాళ్లనుపరోపకార పారీణులును, దయాసత్య శౌచాది సద్గుణసంపన్నులును, నీతికోవిదులు నగు పుణ్యపురుషులు పదిపాళ్లనుఁ గలిగియుందురుగాని మంచిస్వభావముగలవా రెక్కుడుమంది యుండరు గనుక పైనఁజెప్పఁబడినవారిలో నొక్కొక్కరే శాసనానుబద్ధమైన శిక్షలే లేనియెడల పరనారీమణులఁ జెఱఁబట్టియుఁ బరధనముల నపహరించియు హింసలకుఁదెగించియు నోడలుఁదెలియక ననేకవిధములఁ బ్రలాపించియుఁ జేయఁదగినన్ని యకార్యములంజేసి తుదకు శాంతిని రూపుమాపి, మహాసంక్షోభము నుద్భవింపఁజేసి దేశము నంధకారబంధురముగాఁ జేసివేయుదురు. కావున, బ్రిటిషువారీవిషయమున సంపూర్ణ శ్రద్ధాసమేతులై దుర్మార్గుల శిక్షించుచు సన్మార్గుల గౌరవించుచు మాననీయంబును శతవిధంబుల నుతియింపఁదగినట్టిదియు నగు శాంతిని దేశమునందునెలకొల్పిరి. దానిచేఁ బ్రజలు తమహక్కులకు భంగములేనివారలై స్త్రీలు మానమును గాపాడుకొనఁబడినవారలై హాయిగా సుఖించుచున్నారు.

నీటిసదుపాయము.

"వారిఁద్రావనివారలు * లేరుభువిని."

గంజిఁద్రావు భిక్షుకులుమొదలు అమృతపానముఁ జేయు చక్రవర్తులకు సైతము నీరమత్యావసరము. ఇంతేగాక సృష్టిలోఁగల బహుపశ్వాదులు క్రిమికీటకాదులు తరుగుల్మలతాదులు సర్వసస్యములు నీరములేనిదే నిలువనేరవు. నీరములేనిదేఁ బెఱుఁగనేరవు. శుద్ధజడములైన రైలు వేయంజన్ మొదలగు యంత్రములు సైతము నీరులేనిదేఁ దమతమపనులను నిర్వహింపఁజాలవు. అందుచేతనే యిట్టి మహత్తరమైన నీరమును నారాయణస్వరూపమని మన హిందూమహాజనులు వేనోళ్ళఁ బొగడియుండిరి. ప్రాణపదమైన యీనీరమును నొసంగుటచేతనే మేఘునకు మహాదాతయని మనపూర్వులందరును గొప్పబిరుదము నొసంగి వానిని దైవసమానునిగాభావించిరి. నీరము నారాయణస్వరూపము గనుకనే దదీయసంచారముగల భూములు సారవంతములై లక్ష్మీకళనొప్పుచున్నవి. మిగిలినవి బోగులుబోగులుమనుచుదిగులొందుచుఁ బెద్దమ్మకు నెలవగుచున్నవి. ఇట్టిలక్ష్మీప్రతిరూపమైన యీనీరమునుసర్వత్ర ప్రవహింపఁజేయుటకై మనయాంగిలేయ ప్రభువులెంతధనమును వెచ్చించి యెంతప్రయాసమునకులోనై విడువని పూనికతోఁ బనిచేసిరో కృష్ణా గోదావరీమొదలగు నదుల ఆనకట్టలును కాలువలునుఁ జెప్పఁగలవు. బెజవాడ కాకినాడ మదరాసు మొదలగుపట్టణములలో గొట్టముల వలన మేడలపైకి సైతము మంచినీటినిఁ బ్రవహింపఁజేయుట జూడఁగా యెట్టిమానవుఁడైనను యీప్రభుత్వమునఁ గలిగిన మహాద్భుతమైన నీటి సదుపాయమునకు సంతసింపకపోఁడు.

అయోమార్గ సౌకర్యము.

"కొఱవఁటింటిసెరటిలోఁ * గానుపించె"

ప్రతిదేశమునందును దేశమునంగల ప్రజలెల్ల రొక్కచోనుండరు. పట్టణములఁగొందరుఁ బల్లెలఁగొందరు వనములఁగొందరు, కొండకనుమలంగొందరు నివసించియుందురు. ఇందుచే న్యాయస్థానములు బాజారులు పలుతావుల నుండియుండును. వ్యాపారజనులైన మానవులు తమకువలయు వస్తుసామగ్రిని సమకూర్చుకొనుటకుఁగాని న్యాయవిమర్శనమునకై న్యాయస్థానముల కేగుటకుగాని బంధుజన సందర్శనమునకుఁగాని పుణ్యక్షేత్ర పుణ్యనదీదర్శన స్నానాదులకుఁ బోవుటకుఁగాని ప్రయాణము లత్యావసరములు. ఆప్రయాణములకు బాటలవసరములు. ఈవిషయమై యాంగిలేయపాలకులు వచ్చినపిమ్మట మనకిరుపార్శ్వములయందుఁ జల్లనినీడ నొసంగు వృక్షములను గలిగిన రాజబాటలు లభియింపఁబడుటయేగాక మున్నెన్నఁడును యేపరిపాలనమునందును లభియింపఁబడని వాయువేగ మనోవేగ సదృశవేగముగల అయోమార్గ సౌకర్యము యేర్పాటుఁజేయఁబడ్డది. దృశ్యమాత్ర శ్రమనివారణములగు పచ్చనిచెట్లచేతను, చంద్రసమానకాంతి నిడు గిపములచేతను,దుర్మార్గశిక్షకులగు రక్షకభటులచేతను,కా

లపరిమితిఁ దెల్పుగడియారములచేతను, ప్రకాశమానమై బాటసారుల కమిత సౌఖ్యకరంబులైన స్టేషనులు కట్టఁబడినవి. తొల్లి ప్రాణములఁ జేతఁబట్టుకొని యదరుబెదరు గుండెలతో నారుమాసముల కేగు ప్రయాణము నిప్పుడు హాయిగా నే బెదరులేక నారుపూటలలో జేయఁగలుగుచున్నాము. ఇంతయేల నవమాస పూరితలగు నబలలు సైతమొంటిఁ దమపుట్టినిండ్ల కేగుటంబట్టి రాకపోఁకలకీయయోమార్గ మెంతసౌకర్యమైనదియు నేనువేరుగ చెప్పనక్కఱలేదు. యెంతటివ్యయప్రయాసమున నీకార్యము సమర్థింపఁబడినదియు గోదావరీ కృష్ణావంతెనలు చెప్పఁగలవు.

సమాచారసౌఖ్యము, తంతి, తపాలు.

"వార్తవలనజగము * వర్థిల్లుచుండును"

మనోవేగమునకంటె వేగమైనదేదియుఁ గానరాదు. తలఁచుకొనినంత నేనదులను సముద్రములను వనములనుఁగూడ దాటిపోయి మనచేఁ దలంపఁబడినదానిని మనకుఁ జూపఁగలదు. అటువలెనే మహావేగమున నీహిందూదేశముననేఁ గాక యితరదేశములకు సైతము జనుదెంచి యెవరికి వలసినవార్తలను వారికిఁదెలియఁజేయుచుఁ గష్టసుఖంబుల కాత్మబంధువై సాయఁపడుచు రాజకీయవ్యవహారముల నూర్వురమంత్రులవలె నూరుచోట్ల నూర్వురితో సలహాలఁజేసివచ్చుచు విధివిరామములులేక ననేకుల కనేకరీతుల సర్వమర్మముల నెఱుంగఁజేయుచున్న తీగెతపాలనెంత వర్ణించినఁ దనివి తీరదు. కడుపులో నీరుగదలకుండఁ బ్రయాణపరుల నెవరిగమ్యస్థానముల వారిని డిగ్గవిడచు ధూమశకటమునకు రక్షయై తాను ముందంజవైచి పిమ్మట దానిని నడపించుచుండుటంజూడ దీనియుపయోగమింతని చెప్ప శక్యముగాదని నానమ్మకము.

తపాలు.

ఆసేతు హిమాచలాంతమునంగల మనబంధుమిత్రుల క్షేమవార్తలను మనమొక కానితో మూడవనాటికేఁ దెలిసికొనఁగలుగుటకును మనసేమమును వారికెఱుఁకజేయుటకును, స్వల్పవ్యయమున మనవద్దనున్న ద్రవ్యమును వారికిఁబంపించుటకును వారివద్దనున్న ద్రవ్యమును మనము తెప్పించుకొనఁగలుగుటకును, యీతపాలుసాయపడుచున్నది. ఇంతేగాక జపాను మొదలగు అన్యఖండనివాసుల సేమవార్తలనుఁగూడ రమారమి మూడణాలడబ్బులతో మనము తెలిసికొనవచ్చును. కావున తపాలాఫీసులవల్ల పూర్ణమైనవార్తాసౌఖ్యమునుఁ బొందుచున్నామని చెప్పనొప్పును.

విద్యాభివృద్ధి.

"చెలగు విద్యాధనమ్ముకుఁ * జేటులేదు"

నాగరికాగ్రగణ్యులగు పాశ్చాత్యులు మనదేశపరిపాలన మారంభించినవెంటనే మనవిద్యలను వారు గ్రహించి యూరకొనక వారిభాషను మనకు లభింపఁజేయు విశాలహృదయముతోఁ గొన్నికలాశాలలను స్థాపించియు వాటిపైఁ బెక్కండ్రఁ బరీక్షాధికారులను నియమించియుఁ బరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనవారల కున్నతోద్యోగములనిచ్చియుఁ గొందరికి యుచితవిద్యార్థి వేతనములిచ్చియు ననేకవిధంబుల విద్యావ్యాపకమునకైఁ బ్రోత్సాహమొసంగుటయేగాక మనతోఁబుట్టువులనియు మనబిడ్డలనియుఁ దుదకు మనజన్మస్థానములనియుఁదలంపక స్త్రీవిద్య కూడదన్న మనవారి మూర్ఖశాసనమనువన తిమిరంబుఁబలెదిశాభాగంబులం దెల్లఁగప్పికొనుటం గాంచి, తమబిడ్డలుఁదమతోఁబుట్టువులుఁ దమతల్లులుంగాకపోయినను మన స్త్రీలయెడల దయఁగలిగి తమప్రజలు తమబిడ్డలే యను నంతటి యత్యుదారచిత్తమున స్త్రీవిద్య యత్యావశ్యకమనియు నూ, స్త్రీలు బురుషులవంటి మనుజత్వముఁ గలవారేయనియునుఁ దెలియఁజేయుచు లక్షలకొలఁది ద్రవ్యమును వెచ్చించి పట్టణములందునుఁ బల్లెలందునుఁ బెక్కుపాఠశాలలుంచి వేతనములంగొనక స్త్రీవిద్యను సైతము మిక్కిలి యభివృద్ధినొందించియున్నారు సకలధర్మబోధకములగు పత్రికలఁ జదువుకొనుటకును, యీప్సిత ఫలప్రదాయిని యగు దేశీయ మహాసభాసంస్థాపనమునకును పురోవృద్ధి సోపానంబగు విదేశయాత్రకును యీవిద్యయే కారణము. ఏయేదేశవాసు లేయేరీతులనే యేస్వాతంత్రియములఁ గలిగి పరిపాలింపఁబడుచున్నారో ఆయావిషయమైక సుబోధకములగు చరిత్రలం జదివికొనుటకును, ఆయా స్వాతంత్రియముల నభిలషించుటకు యీవిద్యయేఁ ప్ర

ధానము. వేయేల దొరతనమువారి కట్టెదుట మేమిదివరకె సమర్థులమైతిమి. కాలొనీలవంటి స్వరాజ్యమును మాకిప్పించుడు. మేమూకార్యమును నమర్థించుకొనఁగలమనునంతటి దివ్యజ్ఞానము నొసంగుటకే విద్యయే మూలము. కావున నీపరిపాలనమునఁ బరోవృద్ధికరమైన విద్యలభ్యయింపబడినదనుటకు సందేహము లేదు.

సివిల్ క్రిమినల్ కోర్టులన్యాయదక్షత.

“శిక్షితేకన్న లోకాలి * చేటుగాంచు”

ప్రజలయుపయోగమై తగినంత న్యాయవిమర్శనమునకీరెండుకోర్టులును యెక్కువ పనిపుచ్చుకొనుచున్నవని చెప్పనొప్పును. ఎట్టిబీదవాడైనను యెంతటి జమీందారుపైనైనను చర్యజఱుపుకొని న్యాయముఁబొందుటకును, యెట్టిదుర్బలుఁడైనను తానవమానింపఁ బడినప్పుడెట్టి మహాబలశాలిపైనైనను క్రిమినల్‌చర్య జఱపించి వానిని శిక్షింపజేయుటకును వీలునిచ్చుచున్నవి. ఒకకోర్టులో న్యాయముదొరకనప్పు డింకొకకోర్టునం దప్పీలుఁజేసికొనవచ్చును. అప్పుడుం దప్పిపోయినయెడల యింకొకకోర్టునం దప్పీలుఁజేసికొనవచ్చును. అక్కడను అప్లేయయిన యెడల పునర్విమర్శనముఁ గోరుకొనుట కవకాశముగలదు. రూ. 5000-0-0 అయిదువేల యాదాయముగల కుటుంబయజమానులు చనిపోయినప్పుడు తరువాయి వారసుమైనరైనప్పు డాఆస్తిని కోర్టువారు మేనేజిమెంటుచేసి వృద్ధిఁజేసి మేజరైనవెంటనే ఒప్పగింతపెట్టుదురు. మానవుని మృతకళేబర మొందేని గానవచ్చినవెంటనే దానివిషయమై తగినంతశ్రద్ధతోఁ బరిశీలింపఁబడి హంతకులుపట్టుకొనఁబడుచుందురు. అట్టివారు విచారింపఁబడి, నేరస్థాపకులైనయెడల ద్వీపాంతరవాసములకును, యురిశిక్షలకుఁ బాత్రులగుచుందురు. నష్టపూర్తి మొదలగు కొన్నివిషయములలో దొరతనమువారిపైనను దావాలుచేసి న్యాయముఁబొందుట కవకాశముగలదు. కావున కోర్టులు వానికర్తవ్యము నవి నెరవేర్చుచున్నవనుటకు సందియములేదు. వీనికట్టడములకైయెంతెంతధనము వ్రయపెట్టఁబడినదియు మదరాసు కలకత్తా మొదలగు హైకోర్టులఁ జూచినచో స్పష్టపడగలదు.

వివిధవిషయ సాహాయ్యము.

తండ్రిమరణమునకు దుఃఖించుచుండఁగాఁ దల్లినిఁగూడ లేకుండజేసెడు సహగమనమను దురాచారము రూపుమాపఁబడినది. కలకత్తాప్రాంతమున మిక్కుటముగా జఱుగు నరబలులు తొలగింపఁబడినవి. గాలపుసిడులు శిశుహత్యలు బందిపోటులు మొదలగు ఘోరకార్యములు నిర్మూలముచేయఁబడినవి. మశూచి మహామ్మారి మొదలగు నంటురోగములకు టీకాలు వేయుట గనిపెట్టఁబడి అవి యమలు జఱుఁగుటకు శాసనములేర్పరుపఁబడ్డవి. ఆరోగ్యాభివృద్ధికై యాసేతు హిమాచలాంత మనేకవైద్యశాలలు స్థాపింపఁబడినవి. మతవిషయమైన నిర్బంధమూలేదు. నీచజాతులవారు దయతోఁ జూడఁబడుచున్నారు. స్త్రీపునర్వివాహములు శాస్త్రీయములుగా నంగీకరింపఁబడినవి. దేవాదాయ ధర్మాదాయ సంరక్షణములకై శాసనములేర్పడి యవిజాగ్రతతోఁ గాపాడబడుచున్నవి. కంసాలులు తేలీలు మొదలగు కొన్నిజాతులను వివాహాదులయందునుఁ బల్లకీలెక్కనీయని మహానాటి కట్టురద్దుచేయఁబడ్డవి. లంచగొండులైన యధికారులు వంచింపఁబడుచున్నారు. వ్యవసాయాభివృద్ధి కనేకప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. వర్తకాభివృద్ధి కనేకసౌకర్యము లేర్పరుపఁబడ్డవి. ధనమును దాచికొనుట కనేకధనాగారములు నెలకొల్పఁబడ్డవి. కాగితములు, ముద్రణాయంత్రములు కుట్టుమరలు, సైకిలులు, హార్మోనియములు, టైపురైటింగుమెషినులు, బయోగ్రాఫ్‌యంత్రములు, గ్రామఫోన్‌యంత్రములు మోటరుబండ్లు ఆకాశవిమానములు, మెఱుపుదీపములు మున్నగునవి యెన్నియో రాబడినవి. ప్రజలు జ్ఞానముచేతను సంఖ్యచేతను వృద్ధిఁజెంది తొల్లిటియౌన్నత్యముఁ బొందజూచుచున్నారు. కావున నీప్రభుత్వమున వృద్ధినొందుచున్నారని చెప్పుటకు సందియములేదు.

అఖండరాజ్యలక్ష్మీసామ్రాజ్య వైభవోపేతులైన నీయాంగ్లేయ రాజదంపతులను వారికుటుంబమును సర్వేశ్వరుఁడు సర్వదా రక్షించుఁగాకయని కోరుచు నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

భాషాభివృద్ధి కిన్నివిధముల వ్యయప్రయాసములకు లోనగుచున్న యీపత్రికను నిరంతరాయముగాఁ బోషించుభారము ఆంధ్రమహాజనులదైయున్నది. చందాను కొంచెము హెచ్చించిరని విముఖత నొందకుందురుగాక!

వ్యవసాయాభివృద్ధి.

మ. రా. శ్రీ యస్. థామ్సన్ గారిచే వ్రాయబడినది

ఎవరైనను యీ దేశమునకువచ్చి చూచినయెడల ఇండియా దేశపు వ్యవసాయాభివృద్ధికిన్ని యితర దేశములందుగల అభివృద్ధికిన్నిగల తారతమ్యమును తెలుసుకొనగలరు. వ్యవసాయపురైతులతో సంభాషణచేసినయెడల అట్టిభేదమును తెలుసుకొనగలరు. ఆభేదమెద్దియన ఇండియా దేశపురైతులు వారిగ్రామమునుగురించి వారికులమునుగురించిన్ని ముఖ్యముగా వారికుటుంబమును గురించిన్ని మాత్రమె మాట్లాడగలరు. ఇతర దేశపు రైతులు వారి దేశమును గురించి వారిరాజునుగురించిన్ని వారిజనులనుగురించిన్ని మాట్లాడగలరు. ఇందుకొక నిదర్శనము గలదు. సముద్రమునుండి దేశమునుచూచుటకై ఒక తాబేలువచ్చినది. అది యిటునటుచూచినప్పుడు ఒకభావిలో పడినది. ఆభావిలో ఒకకండ్లులేని తాబేలున్నది. ఆబావిలోకలిగిన చప్పుడును వినగానే ఆకండ్లులేని తాబేలు ఒరే నీవెచ్చటనుంచి వచ్చితివనియడిగెను. సముద్రమునుండి దేశమునుచూచుటకైవచ్చి అటు యిటు చూచి తటాలున యీభావిలోపడితినని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆకండ్లులేని తాబేలు ఆబావిలో కొద్ది వలయాకారముగా తిరిగి సముద్రమింత పరిమితిగలదేనా యని ప్రశ్నించెను. దీనికంటె చాలాపెద్దదియని రెండవది బదులుచెప్పెను. అప్పుడు ముందుదానికంటె మరికొంత హెచ్చు వలయాకారముగాతిరిగి సముద్రమింత పెద్దదిగానుండునా యని అడిగెను. ఇంతకంటె చాలాపెద్దదిగానుండునని బదులు చెప్పెను. అంతట ఆకండ్లులేని తాబేలు భావియంతయు చుట్టుతిరిగి సముద్రమింత పెద్దదిగానుండునాయని ప్రశ్నించెను. ఇంతకంటె మరీపెద్దదిగానుండునని బదులుచెప్పెను. వెంటనే ఆకండ్లులేనితాబేలు నీవెందుకు యీ బావికంటె సముద్రము పెద్దదిగానుండునని నాతో అబద్ధమాడితివని విస్తారముగా కోపపడెను. ఆలాగుననే లోకములోనుండు ప్రతివారును తామేది గొప్పగానుండునని తలంచెదరో దానికంటె విస్తారమైన సంగతిని వినవచ్చినపుడు తాము తలంచినదెగొప్పదని భావించుకొరకై వారలపై కోపగించుకొందురు. ఈమాదిరిగానె మనదేశములో వ్యవసాయాభివృద్ధిని కలుగజేయవలెనంటె రైతులు ముందుగా తమకున్న స్వగర్వమును పోగొట్టుకొనవలెను. రైతులు తాము నివసించుచున్న గ్రామమునకంటె పెద్దదియగు పట్టణమును చూడవలెననెడి అభిలాషకలిగి ఓడయాత్రగాని రైలుమీదనుగాని ప్రయాణముచేసి కొద్దిడబ్బును ఖర్చుచేసినమీదట తామున్న గ్రామమునకంటె పెద్దదియగు పట్టణమున్నదని చూచుచున్నారు. కండ్లులేనితాబేలు తానున్నభావికంటె విస్తారమైన దేదియు లేదుగదాయని యెంచియున్నతలంపు యేవిధముగా సముద్రములోనుండివచ్చిన తాబేలుచెప్పిన సంగతినిబట్టి గొప్పస్థలమున్నదని గ్రహించెనో ఆలాగుననె రైతులు తామున్న గ్రామమునువిడచి మరియొక గొప్పపట్టణమునకువెళ్ళి చూచినప్పుడుగదా దానిభేదమును కనిపెట్టగలరు. వ్యవసాయవృద్ధికి చదువు మరియొక మార్గము. కొంతమంది మనుష్యులు దేశదేశములుతిరిగి వ్యవసాయపుపద్ధతులను గ్రహించగలరు. చదువువచ్చినయెడల యితరులు వారియువ్యవసాయపద్ధతులను స్వయముగ నేర్చుకొనగలరు. ఇట్టి కొరతను కనిపెట్టియె సర్వజనులు విద్యనభ్యసింపజేయవలెననెడి తలంపుతో ఢిల్లి దర్బారు మహోత్సవమునందు మనచక్రవర్తిగారు విద్యకై 50లక్షల రూపాయలు యిండియా దేశమువారి కివ్వబడునని వెల్లడిచేసియుండిరి. కాబట్టి రైతులందరు యీపట్టాభిషేక సమయమున చక్రవర్తిగారిచే నొసంగబడిన ద్రవ్యమును విద్యకై ఉపయోగించుకొనుటకు మంచితరుణమైయున్నది. రైతులు చదువులేకుండా నున్నంతవరకు వ్యవసాయము వృద్ధిలోనికిరా నేరదు. అనేకవిషయములలో రైతులు నేర్చుకొనవలసినటువంటి ముఖ్యాంశము మరియొకటి యిచ్చట ము

వ్యాపించెదను. గ్రామములకుగాని పట్టణములకుగాని వెళ్ళుడము తటస్థించినప్పుడు పశువుల మలమూత్రములు ఉపయోగములేకుండా నుంచుటనుచూచుటకు నాకుచాలా కష్టతరముగానుండెను. దానిని అచ్చటచ్చట పైవిధముగా పారవేసిన పశువుల మలమూత్రములను తొక్కుడుగడ్డిలో మలమునుమూత్రము పిడకలుచేసుకొని వాటినివంట చెరుకుగా నుపయోగపర్చుకుంటూ పైరులకు ముఖ్యముగా కావలసిన ఆహారమును వ్యర్థముచేయుచున్నారు. మరికొందరు పశువుల మలమూత్రాదుల వగైరాలయొక్క ఉపయోగమునుగానకనె వాటిని యెండకు యెండనిచ్చి దానిని ఉపయోగములేకుండా జేయుచున్నారు. చీనాజపాను దేశములలోని రైతులు వ్యవసాయపుపద్ధతులను గ్రహించినట్లుగా యీ దేశమువారున్ను గ్రహించి సార్థకపరచవలెనని నాతలంపు. పంటనుయిచ్చునది ముఖ్యముగా భూమిగాదు అదియెద్దియన:— యెరువుమాత్రమే. యెరువు పైరులకుముఖ్యమైన యాహారము. నేను బాపట్లకువచ్చినది లగాయితుచూడగా వాదభూములు జిరాయితిలేకనే ఖాళీగానుంచబడెను. వాదలో కొంతభాగమునుమాత్రము పట్టాలకుపొందిన రైతులు వాటినిచక్కగా పండించుకొనుపద్ధతి తెలియక ప్రతిసంవత్సరము మురుగుపోయి నష్టపడడము మురుగులేని సంవత్సరమైనను పంటలుసరిగా పండక నష్టపడడముచూచితిని. యిట్లుజరుగుటయంతయు రైతులయొక్క అజ్ఞానమనియెంచి నేను స్వయముగా గవర్నమెంటువారివద్దనుండి అయిదు యెకరములభూమిని పట్టాకుపుచ్చుకొని ఆభూమిచుట్టు ముందుగ యెత్తయినకట్టనువేసి సాగుచేసితిని. ఆసంవత్సరము ఇతర రైతులు పెంపుచేసిన పైరుకంటె నేనుస్వయముగా వేయించిన పైరు యేవిధమైన నష్టములేకుండా విస్తారముగా ఫలించినది. అప్పుడు నేనుచేసినపద్ధతిని యితర రైతులు చూచి పొలమునకుచుట్టూను యెత్తుగానుండుకట్టను వేసుకొనక పోవుటవల్లగదా మనపైరులు నష్టపడినవని గ్రహించిరి. ఆమరుసంవత్సరము యెముకలపొడిని బస్తాలతో తెప్పించి పొలముపైచల్లించి నాటువేయగా మొదటిసంవత్సరము ఫలించినదానికంటె రెండురెట్లు యెక్కువగా ఫలించినది. దీనినిచూచి భూములకుయెత్తుగా కట్టనువేసుకొనుట మాత్రమేగాక మంచియెరువునుగూడా ప్రతిసంవత్సరము వేయుచుండవలెనని రైతులుగ్రహించిరి. నేను యీఅయిదు యెకరములమీదను చేసిన పనివలన వచ్చుపంటను చూచి యింకా యేబదియైదు యెకరములభూమిని గవర్నమెంటువారివలన పుచ్చుకొని చుట్టూను పూర్వమువలెనె కట్టవేయించి సాగుచేయుచుంటిమి. యావత్తు పరిమాణపుపొలమునకు యెముకలపొడిని తెప్పించే యెడల విస్తారముఖర్చు అవుతుందనియెంచి యీభూమిని పుచ్చుకొని జిరాయితి చేయించుచున్న బాపట్ల అన్యోన్య వ్యవసాయపుసంఘమువారు బజారులలో వూడ్చబడు తుక్కును యావత్తునుకొని ఒకగుంటలోపోయించి దానిపైన మట్టిపోసి నీళ్ళతోరెంటను కలుపుచూ మంచియెరువుమున్నుగాజేసిరి. అటువంటి మాగనిచ్చిన మట్టిని యీపొలమునకు యెరువుగా ఉపయోగపరచి సాగుచేసినందున గతసంవత్సరము మట్టివేయకనె పండించిన 10పుట్ల ధాన్యముకంటె యీసంవత్సరము నూతనముగా తయారుచేసిన యెరువును ఉపయోగించి సాగుచేయుటవల్ల సుమారు 30పుట్లుకాగల పంటగా గాన్పించుచున్నది. యిదేప్రకారము ప్రతిసంవత్సరమున్నూ అట్టియెరువును పొలములలోవేయుచూ సాగుచేసినయెడల పైసంఘమువారి కేర్పడియున్న 55యెకరముల భూమిలో 50పుట్లు ధాన్యముగూడా కావచ్చునని దృఢమైన నమ్మకముగానున్నది. గనుక ప్రతిరైతున్నూ తనపశువుల కొట్టమునకు సమీపముగా ఒకగుంటనుత్రవ్వి పశువులవద్దనుండు మలమూత్రములు త్రొక్కుడుగడ్డిని, పిడకలు వంటచెరుకుగా నుపయోగించినందువలన గలిగినబూడిదెయను ఆగుంటలో వుంచుచూ దానిపైన పాటిమన్నునుపోయుచూ యివిరెండును తడియునట్లు నీళ్ళుపోయుచూ యిదిసూర్యరశ్మికి యెండిపోకుండునటుల పైన ఒకపందిరిగా వేసినయెడల మంచిఫలవం

తమైన యెరువు యేర్పడును. ఇట్లుయేర్పడిన యెరువును పొలముల కుపయోగించి సాగుచేసినయెడల తనకలలో నైనను తలంచనట్టిపంటలు పండును. ప్రతిమనిషియు తానున్న గ్రామమువదలి పలుగ్రామములుతిరిగి చూచుటవల్లను విద్యనేర్చుకొని యిట్టివ్యాసములను స్వయముగా చదువుకొనుటవల్లను వ్యవసాయాభివృద్ధికి తోడ్పడును. గాన దీనిని చదువువారు వినువారందరు దీనిప్రకారము యెరువును సిద్ధపరచి పొలములకు ఉపయోగపరచినయెడల మంచిపంటలు పండునని ప్రతిరైతును విద్యనేర్చుకొనుటకును పైపద్ధతులప్రకారము యెరువునుశిద్ధపరచుటకున్ను ప్రోత్సాహము చేయవలయునని మిమ్ములను ప్రార్థించుచున్నాము. అప్పుడు ప్రతిరైతున్నూ దారిద్యమునకు లోనుగాక మంచిసంపదను జ్ఞానమును ఆరోగ్యమును పొందగలడు.

ఆంధ్రపత్రిక.

ఈ పత్రికను ప్రారంభించి 4 సంవత్సరములే యయినను ఆంధ్రదేశ పత్రికలలో నగ్రగణ్యమయిన స్థానము నలంకరించుచున్నది. సంవత్సరాదిసంచిక నుచితముగ చందాదారుల కిచ్చుటయను గొప్ప ఉద్యమమునకు నడుకట్టి యెట్టియయునుగాంచినది నీసంచికనుం జదువుమహాజనులె సాక్షీభూతులు. ఈపత్రికయందు దన్నివిషయములు చర్చింపబడును. అందివిముఖ్యమైనవి.

విదేశవార్తలు, స్వదేశవార్తలు, వింతలు, వినోదములు,
రాజ్యాంగ విషయములు, పరిశ్రామికోద్యమములు,
సంఘమతసంస్కరణములు, మనపురోవృద్ధికి మార్గములు,
రసవంతమైన కథలు, నవ్వుపుట్టించు హాస్యములు.

ఈపత్రిక అన్నివిధములయిన యభిప్రాయములను వెల్లడించుచు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నడుప బడుచున్నది. ఆంధ్రమహాజను లనేకులు మమ్మనుగ్రహించి వ్యాసములను వ్రాయుచున్నారు. ప్రతి ఆంధ్రుడును వారవారము తప్పక చదువవలసిన దీవార్తాపత్రిక. బీదసాదలందరును చదువుటకై విపరీతముగ తక్కువధరను చందాగా నేర్పఱచితిమి. సం॥ ౧ కి చందా 2-8-0 లు మాత్రమే. ప్రకటనలీయగోరు వారికి ప్రత్యేక ధరలు తెలుపబడును.

చిరునామా:— ఆంధ్రపత్రిక.
పోర్టు, బొంబాయి.

స్వదేశసంస్థానముల చరిత్రము.

చిత్రపటముల వివరణము.

నేపాళ రాజ్యము.

హిందూదేశ స్వదేశసంస్థానములలో మొదటిదై న నేపాలదేశపు పూర్వచారిత్ర మంధకార బంధురముగ నున్నది. పూర్వము గౌడులు, కంచిరాజులు, అహీరరాజులు, కిరాతులు పాలించినటులు పురాణగాథలు దెలుపుచున్నవి. కిరాతరాజులు భారతయుద్ధములోఁ బాండవులపక్షమునఁ బోరాడినటులు ప్రతీతిగలదు. ఏడవశతాబ్ద మధ్యభాగమున చీనాయాత్రికుఁడు హియూన్ త్సాంగు హిందూదేశమునకు వచ్చినపుడు ప్రథమ శివదేవుఁడును సంశువర్మయును హర్షవర్ధనునికి లోఁబడి నేపాళదేశమునుఁ బాలించుచుండిరి. నేపాళదేశ శకము 879 లో రాఘవదేవునికాలములో నారంభమైనది. నన్యదేవుడు మంగోలియాజాతీయులైన నేవాడుల నీదేశమునకు రప్పించెను. వారివలన నీదేశమునకు నేపాళనామము గలిగినది. నన్యదేవుడు దక్షిణ హిందూస్థానమునుండి నేపాళదేశమునకుఁబోయిన శూరుఁడు. 1496 నుండియు జయస్థితమల్లు నిపౌత్రులు దేశమును భట్గాం,కట్మాండు,పాటన్ అని మూఁడుభాగములుగ విభజించి పాలించిరి. శూరాగ్రేసరుడు రతనుమల్లుఁడు తాకూరులను భూటియాలను జయించి దేశములో రాగినాణెములను వాడుకలోఁబెట్టెను. వాని కాలములో మహమ్మదీయులు నేపాళదేశముపై దండు వెడలిరి గాని వారిక్కేప్రాంతమున విజయమేప్పుడును గలుగలేదు. ఇపుడు దేశములో వాడుకలోనున్న వెండినాణెములవంటి నాణెములను వేయుటకొక రాజు ఢిల్లీపాదుషాల యనుమతినిఁ బొందినాడని ప్రతీతిగలదు.

పదియేడవ శతాబ్దారంభమున కట్మాండు రెండుభాగములుగ విభజింపఁబడినది. పద్ధెనిమిదవ శతాబ్దములో నేపాళదేశ మంతః కలహముల కాలవాలముగ నుండెను. రంజితుమల్లుఁడు గురఖాలకు రాజైన పృథ్వీనారాయణుని సహాయ మపేక్షించెను. పృథ్వీనారాయణుఁడు రంజితమల్లుని శత్రువులనే కాక వానిని సయితమోడించి 1769 లో నేపాళదేశమునకు రాజయ్యెను. చిత్తూరుదుర్గము పడునొల్గవ శతాబ్దములో నలాలుద్దీనుని వశమైనపుడు రాజపుత్ర వీరులు స్వస్థలములం బరిత్యజించి హిమాలయ ప్రాంతములందు నెలవుల నేర్పరచి కొని రనియును వారలిపుడు గూరఖాలని పిలువఁబడు చున్నారనియును ప్రతీతిగలదు. పృథ్వీనారాయణుని నోడించుటకై కేప్టెను కినులోకు బ్రిటిషు పరిపాలకులచేఁ బంపఁబడెను. కాని బ్రిటిషుసైన్యము స్వల్పమగుటచేత గెలుపు గలుగలేదు. 1771 లో పృథ్వీనారాయణుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు ప్రతాపసింహుఁడు రాజ్యము నధిష్ఠించెను. 1775 లో ప్రతాపుని మరణానంతరము వాని రాణికిని వాని సోదరుఁడగు బహదూరుషాకును గలహ మేర్పడెను. వానికాలములో నేపాళదేశము భూటానునుండి కాశ్మీరము వరకును తిబ్బెట్టునుండి సంయుక్తరాష్ట్రములవఱకును వ్యాప్తినిఁ జెందెను. 1792లో గూరఖాలు చీనాదేశభాగములను నాక్రమింపఁ జూచుటచేతను చీనాదేశము 70,000 సైనికుల నంపెను. అపుడు గూరఖాలు కార్న వాలిసు ప్రభువుకాలములో జోనతను డంకనుగారితో రాయభారము నడిపిరి. నేపాళదేశమునకును చీనాదేశమునకును మిత్రత్వమును గల్పించుటకు కర్నలు కర్కు పాట్రికు నియమింపఁబడెను. ఈ రాయభారి చేరక పూర్వమె నేపాళదేశస్థులు చీనా దేశస్థులతో సంధినిఁ జేసికొనిరి. గూరఖాలు బ్రిటిషు పరిపాలకులతోఁ జేసిన నియమములను బాటింపకుండిరి. 1795 లో రాజ్యపరివర్తన మేర్పడెను. ఆంగ్లేయులు 1800 లో నేపాళదేశములో రాణబహద్దూరు వలనఁ బ్రమేయము గలిగించుకొని కేప్టెను నాక్సును నే

పాళదేశమున కంపిరి. దీనివలనఁ బ్రయోజన మేర్పడలేదు. 1814 లో గూర్ఖాల దురాక్రమణము వలన బ్రిటిషు పాలనమునకును నేపాళరాజ్యమునకును యుద్ధమాసన్నమాయెను. మొదట నాంగ్లేయుల కపజయము కలిగెను గాని 1815 లో సర్ డేవిడు అక్టరులోని వలన నమరసిం గోడింపఁబడెను. 1816 లో గూరఖాలు తిరిగి పరాజయము నొందిరి. అపుడు కుమాయూను, ఆల్మోరా, డెహ్రాడూను, సిమ్లామండలములు బ్రిటిషు పరిపాలకులకిచ్చి సంధిచేసి కొనఁబడెను.

కొంతకాలము వరకు దేశము విప్లవాధీన మయ్యెను. 1845 లో జంగు బహద్దూరు దనమేనమామను రాణీని, 150 మంది గూరఖా సర్దారులను జంపి మంత్రిత్వమును వహించెను. దేశములోశాంతి స్థాపింపఁబడి సురేంద్ర విక్రమషా రాజుగాఁ జేయఁబడెను. 1850 లో జంగు బహద్ద రింగ్లాండునకుఁ బోయి బ్రిటిషుసామ్రాజ్య వైభవమును స్వయముగ సందర్శించెను. 1857 లో సిపాయిల తిరుగుబాటు సమయమున 8000 గూరఖా సైన్యముతో నాంగ్లేయులకు సహాయ మొనరించెను. 1857 లో నీమంత్రివర్యుఁడు లోకాంతరవాసమున కేగెను. కాని మరణమునకుఁ బూర్వము మంత్రిత్వము తనవంశములో నుండుట కనువగు కట్టుదిట్టముల నేర్పాటు చేసెను. పిమ్మట రణదీపసింహుఁడు, వీరశంషేరు మంత్రులుగా నుండిరి. 1911 లో చంద్రశంషేరు మంత్రిత్వమును వహించెను. 1881 లో నారేండ్ల ప్రాయముగల మహారాజా పృథ్వీ వీరవిక్రమషా రాజుగఁ జేయఁబడెను. ఈయన 1911 డిశంబరు 11వ తేదిని లోకాంతరమున కేగెను. జంగుబహద్దరుకాలమునుండినేపాళ దేశములో మంత్రులుసర్వాధికారమునుగలిగియున్నారు. మంత్రిరాజును సమాత్యసభను విచారించకనే ధనమును వ్యయమునేయఁ గలరు, పనుల నీయఁగలరు, న్యాయవిమర్శనమునుఁ జేయఁగలరు. బిరుదముల నొసంగఁగలరు.

నేపాళదేశపు విస్తీర్ణము 54,000 చతురపుమైళ్లు; జనసంఖ్య 40,00,000 ఆదాయము రూ. 2,00,00,000. నేపాళదేశము 25,000 సైనికులను 2500 శతఘ్నికాతులఁ గలిగి యున్నది. దేశములో తంత్రీకార్యాలయములుగాని రైలుమార్గములుగాని లేవు. పరదేశీయుల గమనాగమనములు నేపాలు దేశీయులకు బొత్తుగ సరిపడవు. స్వదేశవిషయములలో నీదేశము సకల స్వతంత్రములను గలిగియున్నది. పరదేశములతో వ్యవహరించు స్వతంత్రమును గలిగి యుండలేదు. కాట్మాండులో బ్రిటిషు ప్రతినిధిగలరు. రాజగమనాగమన సమయములందు 21 ఫిరంగులు కాల్పఁబడును. దేశము ఖనిజసంపదలతో నిండియున్నది. హిమాలయ పర్వతమునందలియున్నత శిఖరములు నేపాళదేశమునందుఁ గలవు.

నిజాము రాజ్యము.

నిజాము రాజ్యము స్వదేశ సంస్థానములలో నగ్రస్థానము నలంకరించు చున్నది. ఈ రాష్ట్రచరిత్ర మాంధ్రదేశ చరిత్రముతో సన్నిహిత సంబంధమునుఁ గలిగియున్నది. ఈదేశములో విశేషభాగము మొదటాంధ్ర రాజులచేతను పిమ్మట పల్లవ చాళుక్యులచేతనుఁ బాలింపఁబడు చుండెను. పిమ్మట యాదవులు దేవగిరిలోఁ దమ రాజ్యమును స్థాపించిరి. 1294 లో నలాఉద్దీను ఖిల్జీదక్షిణ దేశముపై దండువెడలి యాదవుల నోడించెను. 1309 లో మాలిక్ కాఫూరు కాకతీయ రాజు నోడించెను. 1325 లో మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు డిల్లీనగర పాలనమును వహించునపుడు త్రిలింగదేశ సహితమైన దక్షిణదేశము మహమ్మదీయుల పాలయ్యెను. తుఘ్లకురాజధానిని దౌలతాబాదునకు మార్చెను. పిమ్మట దక్షిణదేశమునందలి ప్రతినిధులు తిరుగఁబడి స్వతంత్ర రాజ్యముల స్థాపించిరి. జాఫరుఖాను గుల్బర్గ విదర్భప్రాంతములను స్వాధీనము చేసికొని 1347 లో బాహ్మని వంశమును స్థాపించెను. బాహ్మని వంశజులు విజయనగరాధీశులతోను కాకతీయ వంశజులతోను నిరంతరము యుద్ధములఁ జేయుచు 160 సంవత్సరముల వరకీదేశము నేలిరి. 1527 లో నమీర్ బరిద్ రాజ్యభారమును వహించెను. 1609 లో కుటుబుల్ ములుకు స్వతంత్ర పాలన

మును వహించి కుతుబుషాహి వంశమును స్థాపించెను. ఈ వంశజులు 1687 వరకు నేలిరి.

ప్రస్తుతము నిజాము రాష్ట్రమునుం బాలించు వారివంశము అసఫ్ జహా వలనస్థాపింపఁబడినది. ఈయన తురుష్కదేశీయుడు. ఔరంగజీబుయొక్క సేనాధ్యక్షుఁడు. 1713లో దక్షిణదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నిజాముల్ ములుకు అను బిరుదముతో నియమింపఁ బడెను. 1748 లో నసఫుజా మృతినొందినపుడు వాని యార్గురు తనయు లొండొరులతోఁ గలహించుచు నాంగ్లేయుల పరాసుల సహాయమునుఁ బొందుచుండిరి. ఆకాలములో నిజాము రాష్ట్రమునకే కాక మిగిలినహిందూ దేశరాజ్యములకెల్ల మహారాష్ట్రులు వినాశమునుఁగలిగించుచుండిరి. 1760లో నిజాము మహారాష్ట్రులచే నుద్గిరుదగ్గర నోడింపఁబడెను. 1766 లో నాంగ్లేయులకును నిజామునకును జరిగిన సంధివలన నాంగ్లేయులు నిజామురాష్ట్రమునుఁ గాపాడుటకును నిజామువారికిఁ గొంతదేశ మిచ్చుటకును నేర్పాటు జరిగెను. 1794 లో నిజాము మహారాష్ట్రులచే ఖరడావద్ద నోడింపఁబడి మూడుకోట్ల రూప్యములు నష్టపూరణమునకును, ముప్పదినైదు లక్షల భూమ్యాదాయముగల దేశమును నీయవలసి వచ్చెను. 1799 లో టిప్పుసుల్తాను నోడించుటలోను 1817 లో మహారాష్ట్రుల నోడించుటలోను నిజామాంగ్లేయులకు సహాయమును జేయుటచే రాష్ట్రలాభము గలిగెను. 1800 లో నాంగ్లేయ సైన్యము సికందరాబాదులో స్థిరస్థాపనమునుఁ గాంచెను. నిజామలి 104 యేండ్లుజీవించి 1803లోఁ బరలోకమున కేగెను.

వానిద్వితీయపుత్రుఁడు సికందరుజహా రాజ్యభారమును వహించెను. వానికాలములో దేశమువిప్లవాయత్తమైయుండగ సుప్రసిద్ధుడైన దివాను చందూలాలు శక్తిసామర్థ్యములవలన దేశము కుదుటఁబడెను. 1829లో సికందరు జహా మృతినొందగా నసీరుద్దౌలా రాజ్యమునధిష్ఠించెను. 1839 లో నిజాము సోదరుఁడు రాజద్రోహ పాతకంబునకు లోనయ్యెనుగాని యోడింపఁ బడెను. 1853 లో నాంగ్లేయులకును నిజామునకును నొకయొడంబడిక జరిగి సైన్యపోషణార్థము సంవత్సరమునకు రూ. 24,00,000 ల నిచ్చుటకును బీరారురాష్ట్రములు రక్షకధనమునకై యాంగ్లేయుల స్వాధీనమునం దుండునటులును నేర్పాటైనది. ఈ యేర్పాటు 1902 వరకవిచ్ఛిన్నముగ జరుగుచు వచ్చినది. కర్జనుప్రభువు బీరారును నాంగ్లేయరాష్ట్రములోఁ జేరునటులును నిజాము సంవత్సరమునకు రూ. 25,00,000 లను గైకొనునటులును నేర్పాటునుఁ జేసెను. 1857 లో సిపాయిల తిరుగుఁబాటు సమయమున నిజామాంగ్లేయుల పక్షమున సాలారు జంగుని దూరదృష్టివలన నిలఁబడెను. 1853 నుండి 1883 వరకు మేధా సంపన్నుడైన సాలారు జంగి రాష్ట్రమునకు మంత్రిగనుండి రాజ్యాంగములను సంస్కరించి సంస్థానమునకు మహోపకారమునుఁ జేసెను. నసీరుద్దౌలా అఫజలుద్దౌలాల తరువాతను ప్రజానురాగమునుఁ బడసిన మీరు మహబూబు అలి రాజ్యభారమును వహించెను. ఈ సత్వాలకుఁడు ప్రజాను రంజకముగ నిరువదేడేండ్లు దేశమునుఁ బాలించి 1911 ఆగష్టు 27 వ తేదిని స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. వారి సుతుఁడు ఘనతవహించిన మీరు అస్మానల్లిఖాను బహద్దూరిపుడు పాలకులుగనున్నారు. ప్రస్తుత పాలకుని వినయ వివేక శౌర్యాది సద్గుణంబులు ప్రజాహితార్థమై వినియోగింపఁ బడునని ప్రజలు విశ్వాసభరితులై యున్నారు. నిజాము 21 ఫిరంగుల సన్మానమున కర్హులు.

ఈరాష్ట్ర విస్తీర్ణము 82,698 చతురపు మైళ్ళు, ప్రజాసంఖ్య 1,27,00,000 ఆదాయము రూ. 4,70,00,000. ప్రజలలో సగమాంధ్రులు. దేశము ఖనిజ సంపదలతో నిండియున్నది. బొగ్గు, బంగారము, రాగి, వజ్రములు గనులనుండి త్రవ్వఁబడుచున్నవి. రమణీయంబులగు గుహా విహారంబు లీరాష్ట్రములో ననేకములు గలవు. ఎల్లోరా, అజంటా, ఓరుగల్లు, హనుమకొండ, దౌలతాబాదు, ఔరంగాబాదు, గోలకొండ, హైదరాబాదు మొదలగు స్థలములు చూడ యోగ్యములు. సగము మందికి జీవనాధారము వ్యవసాయము. ఈ రాష్ట్రములో 370 చెరువులును, 1,015 గుంటలును 1,347 కాలువలును గలవు. పాకాల చెరువు సుప్రసిద్ధము. గోదావరి, కృష్ణ, పెన్న, మునేరు, మూసి మొదలగు నదులీరాష్ట్రముగుండఁ బ్రవ

హించుచున్నవి. దేశము గొంతభాగము సారవంతముగను గొంతభాగ మరణ్యమయముగను నున్నది. నిజాము రాష్ట్రమునకును నాంధ్రప్రజలకునుఁ బురాతన కాలము నుండియును సన్నిహిత సంబంధము గలదు. పూర్వ మీ దేశములోని భాగము లాంధ్రరాజులచేఁ బాలింపఁబడు చుండెను. ఇపుడాంధ్రులలో నాల్గవవంతి రాష్ట్రములో నివసించు చున్నారు. ఆంధ్రభాషాభ్యుదయమున కుభయ రాజ్యములలోని యాంధ్రులకును సన్నిహిత సాహచర్య మవసరము.

బరోడా సంస్థానము.

బరోడా దేశపు పూర్వచారిత్రము రాజపుత్రవీరుల చరిత్రముతోను, ఘూర్జరదేశ చరిత్రముతోను, మహమ్మదీయుల పాలనముతోను సంబంధమునుఁ గలిగియున్నది. రాజపుత్రయోధుఁడైన చందనరాజువలన నీనగర ప్రాంతము పూర్వము చందనవటినామముతో నొప్పుచుండినదని యొకప్రతీతిగలదు. వటవృక్షములనడుమ నుండుటంజేసి వటోదరనామము గలిగినదనియును వటోదరనామముయొక్క తద్భవము వడోదర, బరోడయనియునుఁ జెప్పఁబొనఁబడుచున్నది. ఘూర్జర కవివర్యుడైన ప్రేమానందునిచే నీపట్టణము వీరక్షేత్రమని వాడఁబడనది. బరోడానగరమునకు సమీపమునందుండు వటవిటపములవలన నీనగరమున కీపేరుగలిగినదనుట సమంజసముగ నున్నది. ఈప్రాంతపు ప్రాచీనచరిత్ర మెట్లున్నను నూతన బరోడా సంస్థానచరిత్రము 1705 తో నారంభమగుచున్నది. మొగలుల సామ్రాజ్యమువలనఁ బ్రత్యేక మహమ్మదీయరాజ్యము లేర్పడినటులు మహారాష్ట్రసామ్రాజ్యము వలన భిన్న మహారాష్ట్రసంస్థానము లుత్పన్నములైనవి.

సతారా రాజగు సాహురాజునకు 1720లో ఖండేరావుదాభిడె సేనాధ్యక్షుడుగనుండెను. వానికి సహాయసేనాధిపతిగనుండి దామాజి బాలాపూరురణరంగములోఁ దనధైర్యపరాక్రమములనుఁ జూపుటంజేసి వానికి షంషేరుబహద్దరను బిరుదొసంగఁబడెను. 1721లో సేనాధిపతు లిరువురును మరణమునొందిరి. ఖండేరావు పదవికి వానిపుత్రుఁడు త్రియంబకరావుదాభడెయును దామాజి స్థలమునకు వాని భాతృత్రీయుఁడు పీలాజీరావుగాయకవాడును వచ్చిరి. పీష్వా మొదటి బాజీరావు 1729 లో సిర్ బులుందుఖానుతో సంధినిఁజేసికొని దాభడె పీలాజిలకు వ్యతిరిక్తుడగుటంజేసి 1731 లో నొకయుద్ధముజరిగెను. అపుడు వారిరువురు పీష్వాచేనోడింపఁబడిరి. కాని పిలాజిని పీష్వా ముతాలిక్ సేనాఖాస్ ఖేల్ బిరుదములతో సత్కరించెను. అపుడు పీష్వాసేనాధిపతు లన్యోన్యదేశాక్రమణమునుఁ జేసికొనకుండునటులును, సిస్తులో సగము భాగము పీష్వాకిచ్చునటులను, ఘూర్జరదేశ వ్యవహారము సేనాధిపతి చూచునటులును నిర్ణయమైనది. మొగలుచక్రవర్తి సిర్ బులుందుఖానునిసంధి నంగీకరించక 1732 లో జోధపురమురాజైన అభయసింగును రాజప్రతినిధిగ నియమించెను. వాని యనుచరులాయేటఁ బిలాజీగాయకవాడునుఁ జంపిరి. దామాజి తన తండ్రి రాజ్యమును 1732 లో నధిష్ఠించెను. సేనాధ్యక్షుని వంశజుఁడు యశ్వంతరావు దుర్మార్గుడగుటంజేసి సేనాధిపత్యము గాయక్వాడుల పాలయ్యెను. 1732 నుండియును బరోడా గాయక్వాడు సంస్థానాధీశుల స్వాధీనములోనుండెను. దామాజికాలములో ఘూర్జరదేశమంతయును మహారాష్ట్రులవశమైనది. దామాజి పీష్వాకు కప్పమును సరిగాఁజెల్లించనందున విరోధమేర్పడినను పానిపట్టు యుద్ధములో దామాజి శౌర్యముతోఁ బోరాడెను. 1768 లో దామాజి మృతినొందెను. రాష్ట్రములో సంతఃకలహము లేర్పడెను.

దామాజికి ముప్వురుభార్యలుండిరి. మొదటిభార్యకు గోవిందరావును, రెండవభార్యకు సయాజిరావు, ఫతేసింగులును, మూడవపెండ్లాముకు మానాజియునుఁ బుట్టిరి. ఫతేసింగు పీష్వాకుగొప్పనజరానానిచ్చిసయాజిరావును సింహాసనారూఢునిగఁజేసి 1780 లో బ్రిటిషుపరిపాలకులతో నొక సంధినిఁజేసికొనెను. బ్రిటిషుపరిపాలకులకును పీష్వాకును 1782 లో సంధిజరుగుటవలనఁ పైసంధినిలువలేదు. గోవిందరావుకాలములో 1800 లో పీష్వా తనసిస్తును గాయక్వాడునకు కవులుకిచ్చెను. ఆయేడే గోవిందరా

మృతినొందగా వానిపెద్దకొడుకైన ఆనందరావును స్థిరముగ సింహాసనమునందు స్థాపించుటకు రావుజి అప్పాజి బ్రిటిషుపరిపాలకులతో నొక యొడంబడికనుఁ జేసెను. వాని సవతితమ్ముని కన్హాజిని ముల్హారిరావుసింహాసనాసీనుని జేయుటకు యత్నించెను. ఆంగ్లేయులు ముల్హారిరావు కన్హాజిలనోడించి యానందరావును స్థిరపరచిరి. 1815లో బరోడారాజు గంగాధరశాస్త్రిని లెక్కలను సరిచూచుటకై పీష్వాతావునకంపెను. కాని త్రింబక్జిదాంగ్లియావలన శాస్త్రిచంపఁబడెను. ఈఘాతుకకార్యమువలన గాయకవాడునకును పీష్వాకునుఁగల సంబంధము విడిపోయెను. 1817 లో జరిగినసంధివలన పీష్వాగాయకవాడుపైఁదనకుఁగల హక్కులను వదులుకొనునటులును సంవత్సరమునకు నాలుగులక్షల రూప్యములను పీష్వాకిచ్చునటులును నిర్ణయింపఁబడినది. పీష్వాయోడిపోయినపుడీ కప్పము నీయవలసిన యవసరమునుఁ బోయినది. 1817 లో నాంగ్లేయులకును గాయక్వాడునకును నొకసంధిజరిగినది. దానివలన సైనికరక్షకధనమునకై ఘూర్జరదేశము బ్రిటిషుపరిపాలకుల కొసంగఁబడినది. సమయమాసన్నమైనపుడు గాయకవాడు బ్రిటిషుపాలకుల పక్షమున యుద్ధము సేయవలయును. దేశముభయులకు వీలుగానుండునటులు మార్చుకొనఁబడినది. మూడువేల గుఱ్ఱపు రౌతుల నాంగ్లేయులకై గాయకవాడు సంరక్షణమునుఁ జేయవలయును. 1819 లో ఆనందరావు మృత్యువువాతఁబడుటవలన సయాజిరావు రాజ్యమునకువచ్చెను. 1820లో నాంగ్లేయులకును సయాజిరావునకును జరిగిన సంధివలన కాఠియావాడు మాహికాంతాలకు సైన్యమునుఁ బంపకుండుటకును, సామంతరాజులనుండి కప్పమును బ్రిటిషుపరిపాలకులద్వారా పొందుటకును సయాజిరావంగీకరించెను.

కాని సయాజిరావుప్రతిజ్ఞాభంగమువలనఁ గొన్ని మండలములు రక్షకద్రవ్యమునకై యాంగ్లేయుల స్వాధీనమునందుంచఁబడినవి. 1847 లో సయాజిరావును 1856 లో వానిజ్యేష్ఠపుత్రుఁడు గణపతిరావును మృతినొందగా వానిరెండవకొడుకు ఖండెరావు రాజయ్యెను. ఆపాలకుఁడు 1857 లో సిపాయిల తిరుగుఁబాటు సమయమున నాంగ్లేయుల కొనరించిన సహాయమునకై ప్రతియేటఁ జెల్లించవలసిన కప్పములో మూడులక్షలరూప్యములు తగ్గించఁబడినవి. 1870లో ఖండెరావు లోకాంతరమున కేగినపుడు వాని భార్యజమునాబాయి గర్భవతిగానుండెను. గాని దుర్వినీతుండైనముల్హరరావు రాజ్యభారమునువహించెను. జమునాబాయికి కూతురుపుట్టెనుగాన రాజ్యమునకు ముల్హరరావుకర్తయయ్యెను. ముల్హరరావు దుష్పరిపాలనమును 1874 లో బ్రిటిషుప్రతినిధికి విషప్రయోగమునుఁ జేయించుటకై చేసినయత్నమును వానిరాజ్యభ్రష్టునిఁజేసెను.

శ్రీమతి జమునాబాయి పిలాజివంశజుఁడైనసయాజిరావును నాంగ్లేయపాలకుల యనుమతినిదత్తతచేసికొనియె. ఈయనబాల్యావస్థలో సుప్రసిద్ధుఁడైన సర్.టి. మాధవరావు బరోడాసంస్థానమునకు మంత్రిత్వమునువహించెను. 1831 లో శ్రీగాయకవాడు సయాజిరావు మహారాజు రాజ్యభారమును వహించెను. అప్పటినుండియు రాజ్యపాలనము స్వాయముగ మహారాజుచే నిర్వహింపఁబడు చున్నది. గాయకవాడనేకసారులు సకుటుంబసమేతముగఁ బరదేశములను సందర్శించెను. పాశ్చాత్యదేశములలో వ్యాప్తినిఁ గాంచిన విద్యాపద్ధతులను పరిశ్రమశిక్షణమును స్వకీయసంస్థానములో వ్యాపింపఁజేయుటకు మహారాజు పాటుపడుచున్నాఁడు. ఈసంస్థానములోని కొన్నిప్రాంతములలో నారంభవిద్య బలవంతముగను నుచితముగను గఱపఁబడుచున్నది. సంవత్సరమున కేడులక్షలరూప్యములు విద్యకై వ్యయముచేయఁబడుచున్నవి. దేశమునందంతటను ధర్మపుస్తకభాండాగారములు స్థాపింపఁబడుచున్నవి. గ్రామపంచాయతిసభలు స్థాపింపఁబడి స్థానీయపాలనము వ్యాపకమునుఁ గాంచుచున్నది.

ఈ సంస్థానపువిస్తీర్ణము 8590 చతురపుమైళ్ళు, జనసంఖ్య 20,00,000, ఆదాయము రూ. 1,50,00,000. సంస్థానపాలనమునకై 1904 లో నొకశాసననిర్మాణసభ నిర్మింపఁబడినది. వ్యవహారనిర్వాహణమునకై కార్యనిర్వాహకసభయునుఁ గలదు. మంత్రి కార్యనిర్వాహకసభ కధ్యక్షుఁడుగనుండును. మహారాజుసర్వాధికారమునుఁ గలిగి నిరంకుశాధికారమునుగలిగియున్నాఁ

డు. బరోడాసంస్థానాధీశుఁడైన శ్రీసయాజీరావు గాయకవాడు సంస్థానాధీశులలోఁ బ్రాజ్ఞుఁడుగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నాఁడు. మహారాజునకు స్వతంత్రవ్యక్తిగలదు. సంఘసంస్కారప్రియుఁడు, విద్యాభిమాని, దేశాభిమాని,ప్రజాహితతత్పరుడు. మహారాజు 21 ఫిరంగుల సత్కారమున కధికారి.

మైసూరు సంస్థానము.

స్వదేశసంస్థానములలో నొక ముఖ్యసంస్థానమైన దీనికీ పేరు మహిషాసురునివలనగలిగినది. కాళికి మహిషాసురమర్దనియను నామముగలదు. చాముండిమహిషాసురుని సంహరించిన పురాణగాథలోకప్రఖ్యాతము. రాజకుటుంబమునకిప్పటికిని చాముండియును చాముండేశ్వరుడును కులదేవతలు. అశోకవర్ధనునికాలమునం దీప్రాంతము మహిషమండలముగా నొప్పుచుండెను.

ఈసంస్థానపు పూర్వచారిత్రము మిగిలిన దేశచారిత్రమువలె దుర్భేద్యము. మౌర్యసామ్రాజ్యనిర్మాణకుఁడు చంద్రగుప్తుఁడు వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి పంద్రెండేండ్లు మైసూరురాష్ట్రములోని శ్రావణబెళ్గొలలో నివసించినట్లు జైనసాంప్రదాయమువలనను నిటీవలఁ గనుఁగొనబడిన శాసనమువలనను దెలియుచున్నది. మైసూరుదేశమున రైసుగారిచేఁ గనుఁగొనఁబడిన యశోకశాసనము లీరాజ్యము మౌర్యసామ్రాజ్యములోఁ జేరినదని తెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రరాజులీరాజ్యములో నుత్తరభాగమును క్రీ.శ. 250వరకుఁ బాలించిరి. ఈరాజ్యములో వాడుకలోనున్న శాలివాహనశక మాంధ్రరాజైన శాతవాహనుని పేరిట నేర్పరుపఁబడినది. ఆంధ్రులయనంతరము కాదంబులు పల్లవులు ఉత్తరమున బాలించుచుండిరి. గంగులు దక్షిణమున పదియవ శతాబ్దాంతమువర కేలుచుండిరి. చాళుక్యులు కాదంబులను పల్లవులనోడించి పంద్రెండవశతాబ్ద మధ్యభాగమువరకు మైసూరురాజ్యములోఁ గొంతభాగము నేలుచుండిరి. 1076 మొదలు 1126వరకు విక్రమాదిత్యు డేలికయై బల్లిగవిలో దేవళంబులఁ గట్టించెను. మఠములనుస్థాపించెను. లింగాయత మతస్థాపకుడైన బిజ్జలుడు 1155-1183 వరకీ దేశములోఁ గొంతభాగమునుఁ బాలించెను. దక్షిణభాగమునగంగులనోడించి హోయశలవంశజులు పాలకులుగనుండిరి. ఈవంశజుడైనవీరబల్లాలునికాలములో మైసూరురాజ్యము వ్యాప్తినిఁగాంచినది. మూడవ బల్లాలుని1310లోమాలికాఫూరోడించిమితిలేనిధనమును కొల్లగొనిపోయెను. ఈదండయాత్రలోను 1326 లోను మహమ్మదీయులచే ద్వారసముద్రము పాడుసేయఁబడెను. 1343లో హోయసలవంశము నశించినది. పిమ్మట విజయనగరాధీశులీరాజ్యములో విశేషభాగమునకుఁ బాలకులైరి. కృష్ణదేవరాయలు 1520 ప్రాంతమున గంగరాజు నోడించి శివసముద్రమునుబట్టుకొనెను. 1565లో విజయనగరసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైనపుడు పాలయకారులు క్రమక్రమముగ స్వతంత్రాధికారమునుబూన నారంభించిరి.

విజయనగర సామ్రాజ్యముక్రింద పాలయకారులుగ వొడయరులు మైసూరుసీమనుఁ బాలించుచుండిరి. ఈ వంశమునకు 1399లో ద్వారకనుండి దక్షిణమునకువచ్చిన విజయకృష్ణులను యాదవరాజపుత్రులు మూలపురుషులని ప్రతీతిగలదు. హడినాడుప్రభువు మతిభ్రమణమువలన దేశపరారియగుటవిని హీనకులుడు కారుగహళ్లిప్రభువు హడినాడురాకుమారిని బలవంతముగ వివాహమునకొప్పించెను, రాజపుత్రులీసమాచారమును విని మారువేషములతో నంతఃపురములోఁ బ్రవేశించి భోజనసమయమునందు కారుగహళ్లిప్రభువును వానిపరివారమునుఁజంపి పిమ్మట వానిదేశము నాక్రమించుకొనిరి. రాజకన్య విజయు నివరించి పెండ్లియాడెను. విజయుఁడు లింగాయతమతము నుస్వీకరించి ఒడయరుబిరుదముతో హడినాడుకారుగహళ్లిసీమల కేలికయయ్యె. తాళికోట యుద్ధకాలమున నాల్గవచామరాజు పాలించుచుండెను. ఆరవచామరాజు 1630లో జగదేవరాయని దేశమునుఁ దనరాజ్యములోఁ జేర్చెను. నరసరాజకంఠీరవుఁడు 1638లో రాజ్యభారమును వహించెను. ఈరాజపుంగవుని కాలమునందు రాజ్యమన్నిదిక్కులను వ్యాపింపఁజేయఁబడెను. టంకశాల స్థాపింపఁబడెను. ఈనాణెములు మహమ్మదీయాక్రమణమువరకు వాడుకలోనుండెను. చిక్కదేవరాజుపాలనము ప్రసిద్ధి

కెక్కెను. ఆరాజుకాలములో జంగమగురువులు జైనమంత్రియాలోచనతోనో లేకనో వధింపఁబడిరి. తిరుమలరాయమంత్రి మైసూరుమంత్రులలో సత్కీర్తినిఁగడించెను. 1696లో మహారాష్ట్రదండువలన విప్లవ మేర్పడెనుగాని వారు మైసూరుసైన్యముచే నోడింపఁబడిరి. చిక్కదేవరాజునకు ఔరంగజేబు చక్రవర్తి 1700లో జగదేవరాజనుబిరుదమునిచ్చెను. డెబ్బదియారవయేటను 1704లో నీరాజపుంగవుఁడు నిండుకోశమును విస్తీర్ణమై సుఖప్రదమైన రాజ్యమునుస్థాపించి పరలోకమునకేగెను. ఈరాజుకాలములో పోస్టాఫీసులు మొదటిసారిగ స్థాపింపఁబడెను.

ఈరాజానంతరము రాజులయధికారముక్షీణించి మంత్రులప్రభ హెచ్చసాగెను. నంజరాజమంత్రికాలములో నొకయోధాగ్రేసరుఁడు దక్షిణహిందూస్థానములో బయలుదేరెను. ఈయోధుఁడు 1749లో దేవనహళ్ళికోట ముట్టడింపఁబడినపుడు తనయసామాన్య శౌర్యమునుఁజూపెను. మంత్రుల కలహములవలనను, రాజ్యాధిపతుల యసమర్థతవలనను, స్వకీయశక్తిసామర్థ్యములవలనను హైదరాలి మైసూరురాజ్యాధికారమంతయు ను తనస్వాధీనము చేసికొనెను. హైదరు 1763లో నాంగ్లేయులతో సంధిఁజేసికొనెను. 1771లో నాంగ్లేయులతోను, మహారాష్ట్రులతోను, నిజాముతోను పోట్లాడవలసినవాడయ్యెను. మహారాష్ట్రులచే బూర్తిగ నోడింపఁబడెను. ఈవీరుఁడు 1782లో పరలోకమునకేగెను. వానికొడుకు టిప్పుసుల్తాను రాజ్యభారమును వహించెను. టిప్పుపరాక్రమశాలియైనను తండ్రికిఁగల వివేకములేదు. మహమ్మదీయమత దురభిమానమధికము. ఈదురభిమానమె ఔరంగజేబు కష్టములకును టిప్పువినాశమునకును గారణమైనది. ఆంగ్లేయులనోడించుటకు ఫ్రాన్సుదేశసహాయమును టిప్పుసుల్తానపేక్షించుచుండెను. అఫగనుపారసీకదేశముల సహాయమునుఁగోరెను. ఆంగ్లేయులీసుల్తాను దుర్వినయమును సహించలేక నిజాము మహారాష్ట్రుల సహాయముతో మైసూరుపై దండువెడలిరి. 1799 మేయి నాల్గవతేదిని శ్రీరంగపట్టణము పట్టువడియె. టిప్పుసుల్తానుని కళేబరము హతసైనికుల నడుమనుఁ గనుగొనఁబడెను.

ఈకాలములో వొడయరువంశజులు దరిద్రస్థితిలో నొకమూల నొదిగియుండిరి. ఆంగ్లేయులు అయిదేండ్లప్రాయముగల కృష్ణరాజవొడయరునకుఁ గొంతదేశమునిచ్చి శేషించినదానిని సహాయకారులును తామునుపంచుకొనిరి. సుప్రసిద్ధులైన పూర్ణయ్య మంత్రిక్రింద మైసూరురాష్ట్రముసుఖస్థితికివచ్చెను. 1812లో రాజదుర్వినయమువలనఁ బూర్ణయ్యమంత్రి పనినిమానుకొనెను. దుర్మార్గపరిపాలనమువలన నాంగ్లేయులు 1831లో రాజునుఁదొలగించి మైసూరురాజ్యమును స్వాధీనమునందుంచుకొనిరి. వానిమరణానంతరము 1868లో వానిదత్తపుత్రుని చామరాజేంద్రునిరాజుగ నాంగ్లేయులేర్పరచిరి. ఈరాజావతంసుఁడు దేశమును బాగుగనేలి దేశాభివృద్ధికనుకూలములైన సదుపాయముల ననేకములనుఁ గల్పించెను. బాల్యావస్థలో రంగాచార్యులును రాజ్యమునధిష్ఠించిన పిమ్మట సర్ శేషాద్రయ్యరును మంత్రులుగనుండి దేశాభివృద్ధిఁజేసిరి. రంగాచార్యులు ప్రాత్యామ్నాయ సంఘమును స్థాపించెను. యూరపియను అధికారులనుతగ్గించి హైందవాధికారులను హెచ్చించెను. శేషాద్రిఅయ్యరు కాలములో (1893 1901) దేశాదాయ మధికము చేయఁబడెను, రైలుమార్గములు వేయఁబడెను, నీటివసతులు గల్పింపబడెను, కావేరీవిద్యుచ్ఛక్తినిర్మాణ యంత్రాలయము స్థాపింపఁబడెను. దేశమన్నివిధముల సుఖస్థితిలోనుంచఁబడెను. చామరాజేంద్రుఁ డాకస్మికముగ 1894లో కలకత్తానగరములో కాలధర్మము నొందెను. రాజ్యము మహారాణిరక్షణముక్రిందను కృష్ణరాజవొడయరునకుఁ గట్టబడెను. 1902లో కర్జనుప్రభువు కృష్ణరాజేంద్ర వొడయరునకు స్వయముగ రాజ్యమునప్పగించెను. కృష్ణమూర్తిమాధవరావుగారులు మంత్రులుగనుండిరి. ఆనందరావుగారిపుడు మంత్రిగనున్నారు.

మహారాజు మంత్రియొక్కయు సభయొక్కయు సహాయమువలన దేశముఁ బాలించును. సభలో నిరువురు సభ్యులుగలరు. దసరాపండుగలలో మైసూరులో మహావైభవముతో వేడుకలు జరుపఁబడును. రాజుసింహాసనాసీనుఁడై ప్రజలకు దర్శనమిచ్చును. అతిథ్యభ్యాగతులు

సత్కరింపబడుదురు. మైసూరుప్రాంత్యామ్నాయసభగూడను. మంత్రి గతవత్సరకార్యక్రమమును నివేదించును. నానాదేశములనుండియు జనులీవేడుకలనుజూచుటకు వెళ్లుచుందురు.

మైసూరురాజ్యము హిందూదేశ సంస్థానములలో నొకపెద్దసంస్థానము. విస్తీర్ణము 29,430 చతురపుమైళ్లు. ప్రజాసంఖ్య 60,00,000 ఆదాయము రెండుకోట్లరూప్యములు. దేశము ఖనిజసంపదలతో నిండియున్నది. కోలారుబంగారు గనులవలన దేశాదాయము వర్ధిలుచున్నది. దేశములోకళాశాలలు విద్యాలయములుస్థాపింపఁబడినవి. స్త్రీలకొరకు ప్రత్యేకకళాశాల రాజధానిలో స్థాపింపబడినది. పరస్పరసహాయసంఘములు దేశమునందంతటను స్థాపింపఁబడినవి. రెండుకోట్ల రూప్యములను వ్యయముచేసి యొక విశాలతటాకమును నిర్మించుటకు ప్రయత్నములు చేయబడుచున్నవి. విశ్వేశరయ్యారుగారీ సంస్థానమునకిపుడు ప్రధానయంత్రశాస్త్రజ్ఞుఁడుగ నున్నారు. మైసూరురాజ్యపాలన మన్నివిధములఁ ప్రామాణిక పాలనముగ నెన్నఁదగియున్నది.

ప్రస్తుతపాలకులు మహారాజ కృష్ణరాజవొడయర్ బహదూర్ జి. సి. ఎస్. ఐ. శక్తిసామర్థ్యములతోఁ ప్రజాహితార్థముగ దేశము నేలుచున్నారు. ఇరువదియొక్క ఫిరంగులచే సంభావించుట కర్హులు.

ఉదయపుర సంస్థానము.

హిందువుల క్షాత్రభావ విజృంభణమునకును, మానసంరక్షణమునకును, కులాభిమానమునకును రాజపుత్ర సంస్థానములచారిత్ర మున్న తాదర్శనముగనున్నది. జాతీయధర్మరక్షణశీలము వ్యక్తముగానికాలములో నీభావములు హిందూదేశమును మతధర్మమును మహమ్మదీయ మత దురభిమానమునకు బలిగాకుండఁగాపాడిన సంస్థానములకు ఉదయపురసంస్థానము నాయకసంస్థానముగనున్నది. మేవారు రాజులు క్షత్రియులకు నాయకులుగనుండి ప్రాణధనములను దేశసంరక్షణార్థమై ధారవోసిరి. రాజపుత్రవీరులు చిత్తూరుదుర్గ సంరక్షణార్థమై ప్రాణంబులను తృణంబులవలె విసర్జించిన యితిహాసంబులు బఠించినవారి హృదయంబులు విషాదాభిమాన భరితంబులును భక్త్యుత్సాహపూరితంబులును నగుటసహజము. ఆవీరసింహుల యపక్రమపరాక్రమమును నావీరాంగనల ధైర్యసాహసములునుభారతీయులకు సన్మానార్హములు. టాడుదొరగారీ యితిహాసంబులను సానుకంపభావముతోఁ బ్రచురించి భారతీయులకు మహోపకారమునుఁ జేసిరి.

మేవారు సంస్థానపు పూర్వచారిత్రమును నిర్ణయించుటకుఁదగిన యాధారములులేవు. రామాయణ కథానాయకుడైన శ్రీరాముని వంశజులు దీనికి మూలపురుషులని యొకకథగలదు. అయోధ్యాధీశులు సూర్యవంశజులు. కుశవంశజుడైన సుమిత్రుఁడ యోధ్యనుఁబాలించిన సూర్యవంశజులలోఁ గడపటిరాజు. సుమిత్రుఁడు కతియావాడులోవల్లభిరాజ్యమును స్థాపించెను. శిలాదిత్యుడీరాజులలోఁబరాక్రమశాలి. ఆరాజు పరరాజులచే నోడింపఁబడి యుద్ధములో విగతజీవుండయ్యెను. జనకునిమరణానంతరము జన్మించిన గోహాదిత్యుఁడు బ్రాహ్మణులచేఁ బెంచఁబడి మేవారురాజ్యమును స్థాపించి యిడారుపట్టణమును రాజధానినిగఁ జేసికొనెను. ఆమూలపురుషునివలన నీవంశపు రాజులు కొంతకాలము గెహాలోతులని పేరొందిరి. రెండవమహేంద్రుఁ డీవంశములో నారవపురుషుడు. ఆప్రభువు నాగడాలో నేలుచుండెను. యవ్వనదశలో చిత్తూరురాజైన మానసింహుని కొలువులోఁజేరి మహమ్మదీయులను వారి మొదటిదండయాత్రలో నోడించి మానసింహుని కూతురునుఁ బెండ్లియాడి 734లో మానసింహుని సింహాసనము నాక్రమించుకొనెను. ఆరాజు దనజనానురాగముచే బప్పాయని పిలువబడుటచే వానివంశజులు బప్పారావులని ఖ్యాతినిఁగాంచిరి.

మరలఁ బండ్రెడవశతాబ్దారంభమున రాహూపు రాజ్యకాలమునుండియును నీరాజ్యచరిత్రము ప్రశస్తిని గాంచినది. మొదటి కరణసింహునకు మాహూపు రాహూపులను నిరువురు సుతులుండిరి. రెండవపుత్రుఁడు రాహూపు విరోధిస్సైన పరిహారరాణునిజయించుటచేతను మేవారునకు రాజయ్యెను. మొదటికొడుకు మాహూపు

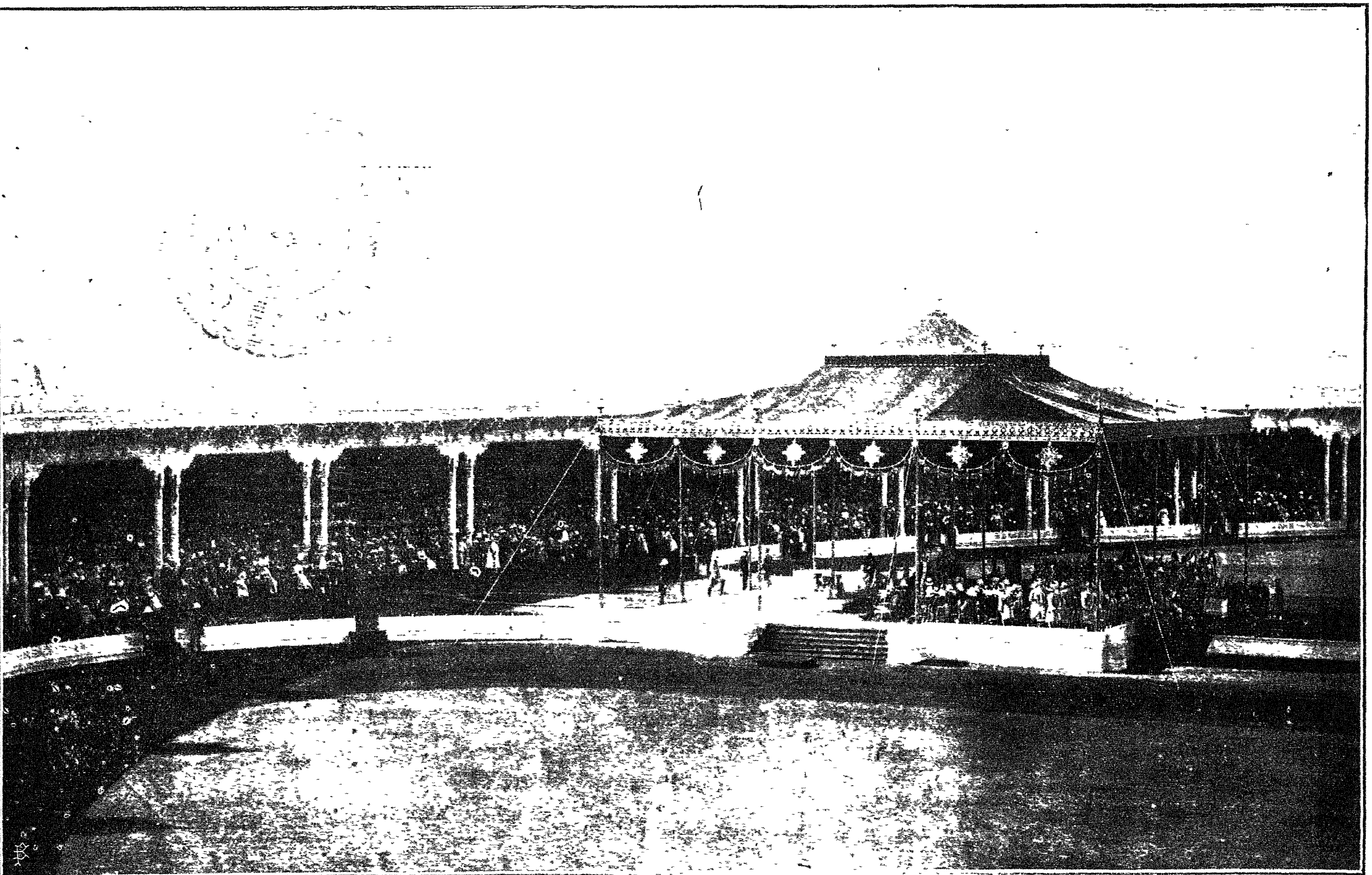
డోంగరుపురములో నూతనరాజ్యమును స్థాపించుకొని రా
వలునామమును వహించెను. రాహుపుగెహాలోటు వంశ
నామమునువదలిశశోదయనామమును వహించుచు రాణా
సై మేవారునుఁ బాలించుచుండెను. 1303లో చిత్తూరు
ను లక్ష్మణసింహుడును డోంగరుపురమును రత్నసింహు
డును నేలుచుండిరి. భీమసింహుడు మోహనాంగియైన
పద్మినిపతి లక్ష్మణసింహుని పినతండ్రి.

చిత్తూరుకోట మొదటిరెండు ముట్టడులు.

ఈకాలమున అల్లాఉద్దీను ఖిల్జి డిల్లీనగరమున నే
లికగానుండెను. ఈకామాంధుని దుర్ణయములు లెక్కకు
మించియుండెను. ఈయవివేకి పెద్దతురకసైన్యముతోఁ బ
ద్మినిని హరించుటకై చిత్తూరుకోటను ముట్టడించెను. ఈ
తురుష్కుడు పద్మిని మాయోపాయమువలన వంచితుడై
మొదటిసారి పరాభవింపఁబడి పలాయనమును రక్షణము
గఁ గైకొనెను. కాని రెండవసారి యధికమైనసేనలతో
దిరిగి చిత్తూరుకోటను ముట్టడించెను. రసపుత్రవీరు లారు
మాసములవర కత్యంత శౌర్యపరాక్రమములతోఁ గోట
నుగాపాడిరి. తరుగకఁ బెరుగుచున్న తురుష్కసైన్యము
నోడించుటకు వారి శౌర్యపరాక్రమము లనుపయోగము
లయ్యెను. కోటసంరక్షణ మలవిగాకపోయినపుడు స్త్రీలు
చితిసొచ్చి మానమునుఁ గాపాడుకొనుటయును, పురుషు
లు కొనయూపిరియున్నంతవరకుఁ బోరాడి వీరస్వర్గమున
కేగుటయును మున్నగు వృత్తాంతము లోకవిఖ్యాతము. వే
నవేలు స్త్రీపురుషులీగతినిఁ దమమేనుల దేశసంరక్షణార్థమై
యర్పించిరి. అలాఉద్దీను దనసైన్యముతో జనశూన్యమైన
కోటలోఁ బ్రవేశించెను. తురకలు దమకోపావేశమున
సుందరమందిరములను గుడిగోపురములను వినాశముజేసి
రి. మాల్వాడు దేశస్థుడైన మల్దేవుని దుర్గపాలకునిగ నియ
మించి అలాయుద్దీను తనసైన్యముతో మరలిపోయెను.
లక్ష్మణసింహుని కొడుకులలో నొక యజేయసింహుడు
మాత్రము బ్రతికియుండెను.

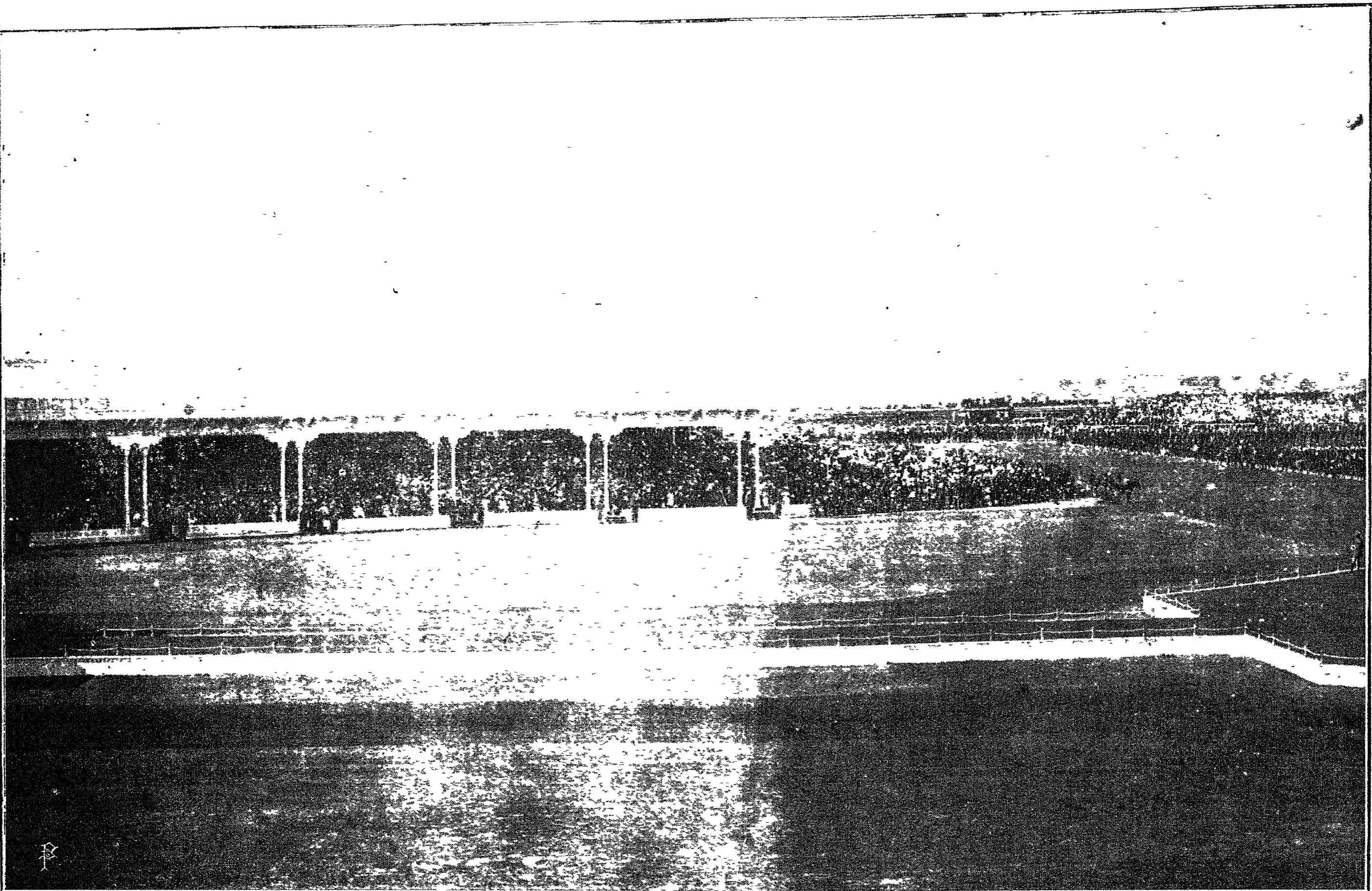
రాణాభువనసింగుకోట నొకసారి పట్టుకొనెనుగాని
తిరిగి మహమ్మదు తుఘ్లకు వెంటనే స్వాధీనముచేసుకొనె
ను. లక్ష్మణసింహుని మనుమడు రాణాహమీరు మల్దేవుని
కూతురునుఁ బెండ్లియాడి చిత్తూరుకోట నాక్రమించుకొ
నెను. ఈవీరాగ్రేసరుడు మహమ్మదు తుఘ్లకునోడించి
వానినిఁ గారాగారమునందుంచి వానినుండి యేబదిలక్షల
రూప్యములను, నూరుమాతంగములను, కొన్నిమండల
ము లనుగ్రహించి వానిని చెఱసాలనుండి వదలెను. హ
మీరు 64 యేండ్లు జీవించి దేశమును బాగుగనేలి 1364
లోఁ గాలధర్మమునొందెను. పిమ్మట నూటయేబది యేం
డ్లవరకు మేవారురాజ్యము వర్ధిలెను. ఈదేశమునకు
1382-97 వరకు రాణాలక్షసింహు డేలికగనుండెను. వా
నికాలములో సీసములగనులు వెండిగనులు కనుఁగొనఁబ
డెను. ఈసొమ్ము గుడిగోపురముల గట్టుటకును, నీటివస
తులనుఁ గల్పించుటకును, కోటను బాగుచేయుటకును
వాడఁబడినది. సుప్రసిద్ధుడైన రాణాకుంభుడు 1433-68
వరకు మేవారునుఁ బాలించెను. ఈశౌర్యసంపన్నుడు
మహమ్మదీయనాయకులైన మహమ్మదుఖిల్జి కుతుబుద్దీను
మొదలగు తురుష్కనాయకులనోడించి చిత్తూరుదుర్గము
లో జయస్తంభమునుఁ గట్టించెను. ఈవిజయస్తంభము
కుంభలగృహమునుఁ జేర నొప్పుచు మేవారు రాజ్యపుతొ
ల్లింటి వైభవమునుఁ జాటుచున్నది. ఈకట్టడము నూటయి
రువది రెండడుగులపొడవై తొమ్మిదంతస్థులను గలిగియు
న్నది. ప్రతియంతస్థును చిత్రప్రతిమలతోను సుందరవిగ్ర
హములతోను చిత్రితమై చూచుటకతి రమణీయముగ
నొప్పుచున్నది. ఈ స్తంభము హిందూదేశములోనున్న
కుతుబుమినారుకంటెను రోములోని ట్రాజాను స్తంభమున
కంటెను బాగున్నదని ఫర్గూసనుగారి మతము. భాగవత
శ్రేష్ఠురాలైన మీరాబాయి ఈమహావీరుని ధర్మపత్ని.
ఈరాజదంపతులకు సంగీతకవిత్వములం దసామాన్య నై
పుణిగలదు. వారు దమజీవితములోఁ గొంతకాలమును
రాణాకుంభునిచేఁ గట్టింపఁబడిన శ్రీకృష్ణాలయమునందు
భజనసంకీర్తనములతోఁ గాలమునుగడపిరి. కాని కాలవ
శమున మీరాబాయి స్వదేశమునువదలి బృందావనము
నకేగి శ్రీకృష్ణసాన్నిధ్యమున భజనలతోఁ బ్రొద్దుబుచ్చు
చుఁ బ్రజల భగవద్భక్తిపరాయణులంజేయుచుఁ బరమప
దమునకేగిన యితిహాసము సుప్రసిద్ధము. మహాశూరుడు

Coronation of Their Imperial Majesties at Delhi,

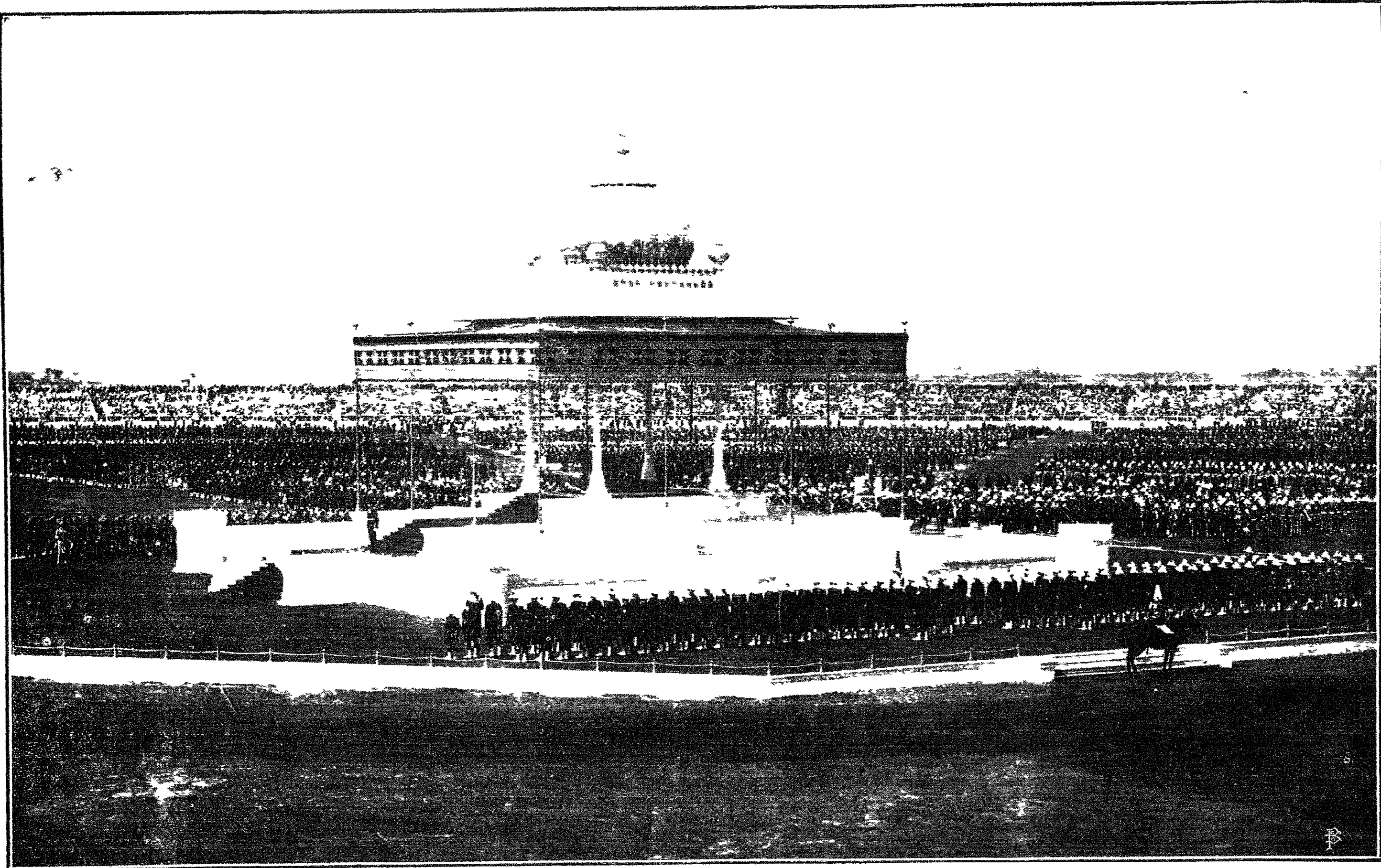
శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రుని యొక్కయు మేరీ మహారాజ్ఞి యొక్కయు ఢిల్లీసామ్రాజ్యాభిషేకము.

Coronation of Their Imperial Majesties at Delhi.

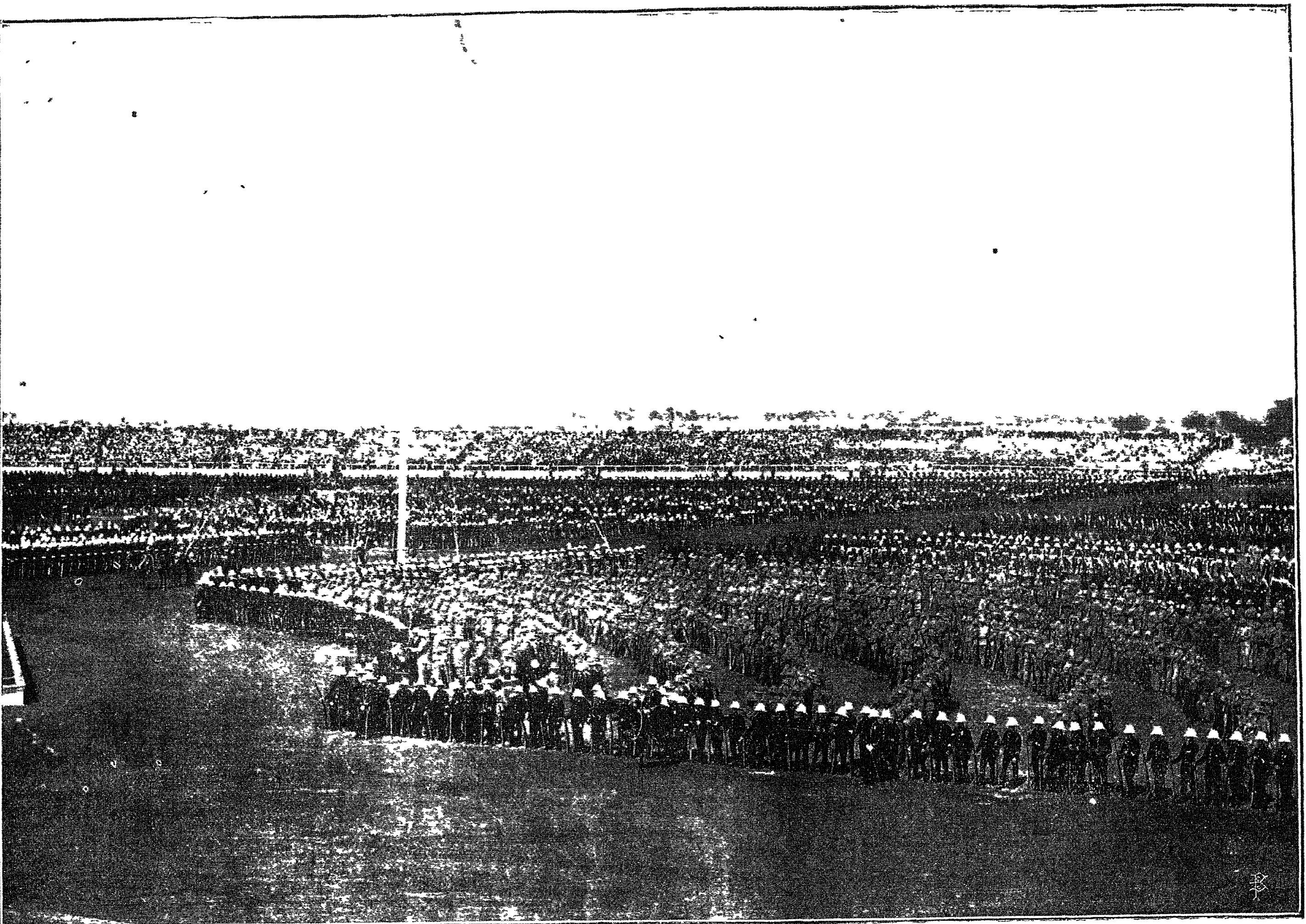
శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రునియొక్కయు మేరీ మహారాజ్ఞియొక్కయు ఢిల్లీ సామ్రాజ్యాభిషేకము.

Coronation of their Imperial Majesties at Delhi.

శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రుని యొక్కయు మేరీ మహారాజ్ఞియొక్కయు ఢిల్లీసామ్రాజ్యాభిషేకమహోత్సవము.

Coronation of Thair Imperial Majesties · at Delhi.

శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రునియొక్కయు మేరీ మహారాజ్ఞియొక్కయు డిల్లీసామ్రాజ్యాభిషేకము.

రాణా రాయమల్లుడు 1473-1508 వరకు మేవారును పాలించుచు మహమ్మదీయులను ముప్పతిప్పలపాల్జేసెను.

సంగుడను నామాంతరమును వహించిన మొదటి రాణాసంగ్రామ సింహుని కాలమునందు మేవారు రాజ్యము పరమోచ్ఛస్థితినందుండెను. ఆరాజన్యుని కాలమునందీ రాజ్యాదాయము పదికోట్లరూప్యములు. రాజ్యము క్రింద 80,000 గుఱ్ఱపురౌతులు, 500 గజములు, ఎనమండ్రుగురు రాజులు, తొమ్మండ్రుగురు రావులు, నూటనలుగురు రావళులు రాజును రణరంగమున ననుగమించుచుండెను. రాజపుత్రస్థానమంతయును నీరాజ్యములో జేరియుండెను. పదునెనిమిది యుద్ధములలో నీరాణా విజయలక్ష్మినిఁ జేపట్టెను. కోటలనేకములనుఁ బట్టుకొనెను. ఒకసమయమున మాల్వారాజైన రెండవ మహమ్మదునుఁ బట్టుకొని యుదారభావముతో వానినిసత్కరించి యనిపెను. మేవారు రాజ్య మీయుచ్ఛస్థితిలోనుండగా మొగలుసామ్రాజ్య నిర్మాణకుడు బేబరు రణరంగమునఁ బ్రవేశించెను. ఖన్వాహనమీపమున 1527లో నొకగొప్పయుద్ధము జరిగెను. రసపుత్రవీరు లెప్పటియట్ల సాహసధైర్యములతోఁ బోరాడిరి. కాని స్వపక్షదండనాయకుడైన శిలాదేవుని ద్రోహమువలనను బేబరుయొక్క వ్యూహనిర్మాణ నైపుణ్యమువలనను తురకలకు సంపూర్ణజయముగలిగినది. రాణాసంగుడు యుద్ధములో గాయపడి కొంతకాలమునకా వీరపురుషుడు వీరస్వర్గమున కేగెను.

సంగుని జ్యేష్ఠపుత్రుడు రెండవరత్నసింహుడు రాజ్యభారమును వహించెను. కాని సూర్యమల్లునిచే గలిగిన వాని యకాలమరణమువలన సవతితమ్ముడు విక్రమాదిత్యుడు రాజయ్యెను. విక్రమాదిత్యుని దుర్వినయమును రాజపుత్రుల యంతఃకలహములును ఘూర్జరదేశాధీశుడైన బహదూరు షా దండయాత్రకు గారణములైనవి. ఈ మహమ్మదీయ నాయకుడు 1534 లో మేవారు పైదాడి వెడలి చిత్తూరుకోటను ముట్టడించెను.

చిత్తూరు మూడవముట్టడి.

ఈ యాసన్నాపదనుండి చిత్తూరునుఁ గాపాడుటకు రాజపుత్రవీరులు దమమత్సరములను మరచి నలుదెసల నుండియువచ్చిచేరిరి. రావులు, రావళులు, రాజులు దమ యసూయా పిశాచమును దిగఁద్రోసి చిత్తూరును గాపాడఁ గంకణముఁ గట్టుకొనిరి. కాలమాసన్నమైనపుడు మనుజప్రయత్నములు నిరుపయోగములై దైవము ప్రతికూలుడగును. బహదూరు షా చిత్తూరు కోటను పోర్చుగీసు సైనికులయొక్కయు వారి ఫిరంగులయొక్కయు సాహాయ్యబలిమిని ముట్టడించెను. కోటను నిప్పులుఁగ్రక్కుచు మృత్యురూపధారులై సకలమును వినాశనముసేసెడి యాఫిరంగులబారికి దాళఁగల శౌర్యమే శూరులకుండఁగలదు? ఫిరంగుల తాకుడుకు కోటగోడలు నేలంగూల నారంభించెను. దుర్గరక్షణము దుర్భరమయ్యెను. రాణీజవాహిరుబాయి కవచధారిణియై శత్రుసైన్యముతోఁ బోరి వీరశయనమున శయనించెను. పిమ్మట కర్ణాదేవియును పదుమూడువేల రాజాంగనలును దమకోమలగాత్రముల నగ్నిహోత్రున కర్పించి మానమునుఁ గాపాడుకొనిరి. విషమున్ద్రావి కొందరు సుందరాంగులు ప్రాణములవిడిచిరి. మఱికొందఱు సతీమతల్లులు శస్త్రములచేఁ బ్రాణములందీసికొనిరి. రాజపుత్రవీరులు రక్తాంబరధారులై వివాహమహోత్సవమునకువలె నమితోత్సాహముతో యుద్ధభూమిఁ బ్రవేశించిరి. ఆవీరులుతురకసైన్యములతోఁ గొనయూపిరియున్నంతవరకుఁ బోరాడి స్వదేశసేవకై ప్రాణముల నర్పించి శాశ్వతకీర్తినిఁ గడించిరి. బహదూరుషా జనశూన్యమైనకోటలో దనసైన్యముతోఁ బ్రవేశించెను. రాణీకర్ణావతి జోహారుసేయుటకుముందుఁ దనసుతుని నుదయసింహుని రక్షణమును వేడుచు హుమాయూను చక్రవర్తికొక గౌరవతోరణమునంపెను. హుమాయూనా గౌరవమువలన ముదితహృదయుడై చిత్తూరు దుర్గమును ముట్టడించి బహదూరు షా నోడించి విక్రమాదిత్యుని రాజునుగా నేర్పరచి మరలిపోయెను. దుర్వినయాన్వితుడైన విక్రమాదిత్యుడు 1535లో వనవీరునిచే జంపఁబడెను. ఈ యన సంగ్రామసింహుని సోదరున కనౌరసపుత్రుడు. వనవీరుడు రాజ్యలక్ష్మిఁ జేపట్టి శత్రుశేషమునుఁ జేయుటకై బాలుడైన యుదయసింహునిఁ జంపుటకై యత్నించెను కాని పున్నయను వానిదాయి తనయేకపుత్రుని ప్రాణము

ల నిశ్చింతగానర్పించి రాజపుత్రుని ప్రాణంబులంగాపాడిన
యితిహాసము సుప్రసిద్ధము. ధీరసంపన్నురాలైన పున్న
యొక్క యవ్యాజరాజభక్తియును ధైర్యసాహసములును
సంస్తవనీయములు. ఉదయసింహుడు 1537 లో వనవీ
రుని రాజ్యభ్రష్టునిఁజేసి రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను.
ఈరాజశ్రేష్ఠుడు 1537-72 వరకు మేవారు రాజ్యమునే
లెను. వానికాలములో నక్బరుషాదుషా చిత్తూరుదుర్గము
ను ముట్టడించెను.

చిత్తూరుకోట నాల్గవముట్టడి.

హిందూదేశములో మతద్వేషములను జాతిమాత్స
ర్యములను నంతరింపఁజేసి సమభావముతోఁ బాలింపవల
యునని యత్నముచేసిన చక్రవర్తులలో నగ్రగణ్యుడైన
యక్బరుషాదుషా 1556 లో రాజ్యభారమును వహించె
ను. తన యభీష్టసిద్ధికై రాజపుత్రులతో సంబంధబాంధవ్య
ములంజేసి వారల సేనాధ్యక్షులనుగను మంత్రులనుగను
రాజప్రతినిధులనుగను నియమించి సత్కరించుచుండెను.
అంబరు సంస్థానాధీశుడు తనకూతురును నక్బరునకు రాణిని
గాఁజేసెను. ఇతర రాజస్థానాధీశులును సంబంధబాంధ
వ్యములవలనను కప్పములగట్టియును నక్బరుతో సంధినిఁ
జేసికొని వానికి విధేయులైయుండిరి. మేవారురాణామ
ట్టుకు లోఁబడకుండెను. కాని యారాణాకు వానితండ్రికిఁ
గల శౌర్యప్రతాపములుగాని యుత్సాహమునుగాని లే
కుండెను. అక్బరు స్వయముగ 1567 లో దనసైన్యముల
నుఁ జిత్తూరుపై నడిపెను. ఉదయసింహుడు ముట్టడియా
రంభదశలోనె కోటనువిడిచి వానిచే 1559లో నారావళ్లి
పర్వత ప్రాంతమున నూతనముగ నారంభించిన యుదయ
పురమునకు సుఖముగఁజేరెను. శూరావతంసములైనజయమ
ల్లుడు పుత్తుడు మొదలగు వీరాగ్రేసరులు క్షాత్రధర్మము
నుఁ గాపాడుటకై చిత్తూరుదుర్గ సంరక్షణార్థమై నిలచిరి.
అక్బరుసైన్యమునకును, నుత్సాహమునకును, శతఘ్నులా
దిగాఁగల యుద్ధసామగ్రికిని రాజపుత్రుల ప్రతాపము చా
లియుండలేదు. పూర్వపు ముట్టడులందువలెనే స్త్రీలు ద
మ సుందరశరీరంబుల నగ్నిదేవున కర్పించి పూతచరిత్రలై
రి. పురుషులు దమప్రాణముల దేశరక్షణార్థమై యర్పించి
క్షాత్రధర్మనిష్ఠాగరిష్ఠులై వీరస్వర్గమున నివాసములనుఁ
గైకొనిరి. కోటయందుండిన 50,000 జనులలోను 40,000
నిహతులైనారనియును శేషించిన 10,000 జనులు చెఱఁ
గొనఁబడిరనియును చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈ
ముట్టడితో విజయలక్ష్మి చిత్తూరుదుర్గమునుఁ బూర్తిగఁ
బరిత్యజించెను. మేవారు రాజ్యమున నుదయసింహనిర్మి
తమైన యుదయపుర మాకాలమునుండి నేటివరకును రా
జధానిగనున్నది.

చిత్తూరుకోట నేలమట్టమునకు 500అడుగులయెత్తయి
న యిరుకుకొండపైఁ గట్టబడి మూడుంబావుమైళ్ళ పొడవు
ను నరమైలు వెడలుపునుఁగలిగి 690 యకరముల ప్రదేశ
ము నావరించుకొనియున్నది. పాండవసుతుడైన భీమసేను
నిచే నీకోటనిర్మింపఁబడినదని యొక పురాణగాథ గలదు.
మొదటనిది చిత్రకోటయని పిలువఁబడుచుండెడిది. దీనికీ
పేరు మోరిరాజపుత్రులకు రాజైన చిత్రాంగునివలనఁ గ
లిగియుండును. మహేంద్రుడు 734 లో దీనిని స్వాధీన
మునుఁ జేసికొనినపిమ్మట మేవారురాజ్యములోఁ జేరెను.
ఆకాలపుచరిత్ర మింతవరకు వ్రాయబడినది. ఈదుర్గము
నందుండు కీర్తిస్తంభము, జయస్తంభము, కృష్ణాలయము,
దుర్గాలయము దర్శనీయములు. వీరావేశమున కునికిపట్టు
ను, యోధవీరుల కాటపట్టును, వీరవనితలకు నివాసము
ను, దేశభక్తుల కాకరమును, క్షాత్రధర్మమునకుఁ బుణ్య
భూమియును, ధనసంపదల కాలవాలమునునై ప్రశస్తినిఁ
గాంచి యసహాయశూరుల ధిక్కరించినయీపవిత్రస్థల మి
పుడొక పల్లెటూరువలె 7,593 జనసంఖ్యనుగలిగియున్నది.
ధర్మరక్షణము సదభిమానభరితమైన మేలును దురభిమా
నపూరితమైన కీడును గలుగుట యగ్గలము. దురభిమా
నాయత్తమై ధర్మము నిస్సారమై కులాభిమానముగ బరి
ణమించుట ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నది. క్షాత్రవీర్య
ము దురభిమానసంగతమై కురుక్షేత్రములో నస్తంగత
మైనది. క్షాత్రప్రతాపము కులాభిమానరూపమునుఁ గై
కొని రాజపుత్రుల వినాశనమునకుఁ గారణంబైనది. చి
త్తూరుదుర్గసంబంధ సంగ్రామంబులలోఁ బరాజయంబున
కుఁగల కారణంబీదురభిమానమని తోచకమానదు. ఈ

దురభిమాన విధ్వంస మేకజాతీయత్వభావన కవసరము.
బ్రాహ్మణుల దురభిమాన వినాశనమును సికాలములో
నవసరమై యది రాజసబలమువలనఁగాక సాత్వికప్రభావ
ముచేఁ బాశ్చాత్యసంయోగమువలనఁ నేర్పడుచున్నది. చ
రాచర రూపప్రపంచమంతయును భగవత్సంకల్పసిద్ధికై పరి
ణమించుచున్నది. ప్రజాతియును నీపరిణామమునకై
యుండునని యూహించవలసి యున్నది. ఇంద్రప్రస్థ పా
టలీపురములకువలె నీచిత్తూరు దుర్గమునకును భావిభాగ్య
ము కాలగర్భములోఁగలదో లేదో యెవరూహింపఁగలరు!

ఉదయసింహుఁడు దనమిగిలిన జీవితకాలమును న
దయపురములోఁగడిపి 1572 లోఁ గాలగతినొందెను. అ
ప్పటినుండియు మేవారున కుదయపురనామముగలిగినది.
ఆకాలమునుండియును మేవారు రాజులు చిత్తూరుదుర్గ
మును స్వాధీనపఱచుకొనిగాని గడ్డములనుఁ దీయించమని
శపథముచేసి గడ్డములను బెంచ నారంభించిరి. ఉదయ
సింహునకుఁ బుత్రు లనేకులుండిరి. వారిలో జగమ
లునకు రాజ్యమును గట్టుట కుదయసింహుని కోరికయై
యుండెను. కాని రాజపుత్రయోధులు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడైన
ప్రతాపసింహునిఁ బట్టాభిషిక్తుంజేసిరి. ప్రతాపసింహుఁడు
1572-97వరకు మేవారురాజ్యమున నేలికగనుండెను.
ఈపరాక్రమశాలి చరిత్రము స్కాట్లండుప్రభువగు బ్రూ
సుచరిత్రమునుఁ బోలియున్నది. ఈవీరసింహుఁడు వనాంత
రమునందు సింహమువలె నివాసమునుఁ గైకొనెను. ఉద
యపురమునుఁ బరిత్యజించి జల్మీయరుకోటను నివాసము
నుగజేసికొనెను. నిద్రాహారములు, భాగ్యభోగ్యములు,
విశ్రాంతి విరామములులేక నిరుపద్రియైచేండ్లు చక్రవర్తి
సైన్యములతోఁ బోరాడెను. ద్రవ్యముసైన్యము యుద్ధసా
మగ్రియును లేకపోయినను వీరోత్సాహముతో మితిలేని
సైన్యసంపదలను యుద్ధసామగ్రినిఁగల యక్బరుతో నన
మానకష్టమువహించి పోరాడెను. వైరిపక్షమునఁ దురు
ష్కులేకాక రాజపుత్రులును స్వకీయసోదరులునుఁబోరాట
మునసలుపుచుండినను నిర్భయ్యముగఁ జక్రవర్తిసైన్యముల
నెదుర్కొనుచుండెను. ఏచాటునుండియో యేమూల
నుండియోవచ్చి చక్రవర్తిసేనలపైఁ బిడుగువలెఁబడి వారికి
వినాశమునుఁజేయుచుండెను. హాల్దిగట్టులో 1576లో నో
డింపఁబడి సింధుదేశప్రాంతమున నూతనరాజ్యమును స్థా
పించుటకు స్వదేశమును వదలిపోయెను. మంత్రిభీమసా
మేవారును జయించుటకై వానిధనమంతయునుఁ బ్రతాపు
నకిచ్చెను. ప్రతాపుడాకస్మికముగ మేవారుదేశమునకు
వచ్చి చక్రవర్తిసైన్యముల దేవైరుదగ్గరనోడించి దేశము
ను స్వాధీనమునుఁజేసికొని 1597వరకు సుఖముగనేలెను.
ప్రతాపుని యనంతరము 1597-1620వరకు మొదటియ
మరసింహుఁడు మేవారున కేలికగనుండెను. రాణా
అమరసింహుఁడు 1614లో జహంగీరునకులోఁబడి తనపెద్ద
కొడుకు తనకుబదులు చక్రవర్తిసన్నిధికి వచ్చునఁటులనను
నేర్పాటుతో సంధినిఁజేసికొనెను. జహంగీరు కరణసింహు
ని సత్కరించెను. అమరసింహుని పుత్రుడు కరణసింహు
డు 1620-8వరకును పౌత్రుడు జగత్సింహుఁడు 1628-52
వరకును మేవారును సుఖముగబాలించిరి. మొదటిరాణా
రాజసింహుఁడు 1652-1680 వరకు మేవారున కధిపతిగ
నుండెను. వీనికాలములో మహమ్మదీయమత దురభిమా
ని ఔరంగజేబు హిందువులపై తలపన్నును (జజియ) వి
ధించెను. ఇదితిరిగి కలహములకుఁ గారణమై రాజపుత్ర
స్థానము తురకలదౌర్జన్యమునకుఁ బాలయ్యెను. ఈయుప
ద్రవమునకు 1662లో నొకమహాక్షామముదోడ్పడి దేశ
ము గష్టములకులోనయ్యెను. కంక్రోలి సరోవరమీకాల
మునఁ గట్టఁబడినది. జయసింహుఁడు 1680-1698 వరకు
బాలించెను. ఈరాజుకాలములో నౌరంగజేబు తలపన్ను
నుఁ దీసివేయుటకొప్పుకొని మేవారుతో సంధినిఁజేసికొ
నెను. మేవారు దేశమునకు రెండవ యమరసింహుఁడు
1693-1710వరకు రాజుగనుండెను. తురకలబారినుండి
నన్యోన్యులను రక్షించుకొనుటకై యుదయపురము,జయపు
రము, జోధపురము సంస్థానములకొక యొడంబడిక వీని
కాలములో జరిగెను. ఈయొడంబడికవలన నుదయపుర
రాజులకునునితరరాజులకును సంబంధబాంధవ్యములు జరు
గవలయుననియును నుదయపురపురాజపుత్రికిఁబుట్టినవారు
ముందుగ రాజ్యాధిష్ఠానమునకు దగినవారనియును నొప్పు
కొనఁబడినది. ఈయొడంబడిక ముందు రాజపుత్రస్థానము
యొక్క విపత్పరంపరలకు గారణమైనది.

మేవారునకు 1710-34 దనుక రెండవసంగ్రామసింహుడును, 1734-51దనుక రెండవ జగత్సింహుడును నేలికలుగనుండిరి. జగత్సింహుని కాలములో మహారాష్ట్రులబలము విజృంభించినది. బాజీరావుపీష్వాకునవ స్సరమునకు రూ. 1,60,000లు కప్పమునుగట్టుటకు 1736లో రాణాయంగీకరించెను. జయపురముసంస్థానమునకు మొదటికొడుకైన యీశ్వరీసింహునిదప్పించి మేవారు రాజకాంతకుబుట్టిన మాధవసింహుని రాజునుగఁజేయుటకు జగత్సింహుడు మల్హారురావుహోల్కారునకురూ.80,00,000 ల నిచ్చునటు లేర్పాటుచేసెను. ఈ యేర్పాటువలన రాంపురప్రదేశము మహారాష్ట్రుల వశమయ్యెను. రాజపుత్రవీరులు నిర్వీర్యులై చీటికిమాటికిఁ గలహించుచు మహారాష్ట్రులసహాయము నపేక్షించుటంజేసి మేవారులో మహారాష్ట్రులు స్థిరముగనిలిచిరి. మహారాష్ట్రులు దము దుష్కలపు దురాక్రమణములవలన మహమ్మదీయ దౌర్జన్యమును మఱపింపఁజేసి దేశసంక్షోభమునుఁ జేసిరి. రెండవ ప్రతాపసింహుడు, రాజసింహుడు, అరిసింహుడు, హామీరసింహుడు 1751-1778వరకు మేవారు నేలిరి. మేవారుదేశస్థులు సింధియాను నరిసింహుని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయుమనికోరగా వానిని 1769లో నుజ్జయినిదగ్గరనోడించి సింధియా ముప్పదిరెండులక్షల రూప్యములనుజావదు, జీరను, నీమచిమండలములను స్వీకరించెను. గోడవరుమండలము జోధపురమునపాలయ్యెను. సింబహేందహోల్కారు వశమయ్యెను. మేవారు రాజులనుండి 1778వరకు మహారాష్ట్రులు 181లక్షల రూప్యములను సంవత్సరమునకు 23లక్షల యాదాయమురాగల దేశమును సంగ్రహించిరి. రెండవభీమసింహుడు 1778-1828 వరకు మేవారునేలుచుండెను. వానికాలములో కృష్ణకుమారినిబెండ్లియాడుటకై జయపురముజోధపురము సంస్థానాధిపతులు పోరాడుచుండిరి. సంస్థానములోని ప్రభువులంతఃకలహములలో మునిగియుండిరి. మహారాష్ట్రులు, పిండారులు, మహమ్మదీయులు దోపుడుదొంగలై మేవారునకు సంక్షోభమునుఁజేయుచుండిరి. భీమసింహుడీ దుస్థితిలో 1817లో బ్రిటిషుపరిపాలకులతోనొడంబడికనుఁ జేసికొని యాదాయములో నాలవవంతు రక్షణార్థమై వారికిచ్చుట కంగీకరించెను. ఈకప్పము 1826లో మూడు లక్షలకును 1846లో రెండులక్షలకును తగ్గింపఁబడినది. దేశముయొక్క దుస్థితివలన బ్రిటిషుపాలకుల ప్రతినిధి వ్యవహార నిర్వహణమునుఁ బూనుకొనెను. జవానసింహుడు సర్దారుసింహుడు 1828-42వరకీదేశమునుఁ బాలించిరి. వారికాలములో రాజ్యవ్యవహారములు బ్రిటిషుపరిపాలకులక్రిందను బాగుగస్థాపింపఁబడెను. సరూపసింహుడు 1842-61వరకును శంభుసింహుడు 1861-74వరకు మీవారునేలిరి. సిపాయిల తిరుగుబాటునమయమునసరూపసింహుడాంగ్లేయులప్రాణములం గాపాడెను. శంభుసింహుని బాల్యదశలో సంస్థానము బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచేఁ బాలింపఁబడి ముప్పదిలక్షల రొక్కముతో రాజ్యము రాణి కీయఁబడెను. సజ్జనసింహుడీదేశమును 1876-1881 వరకు బాగుగనేలెను. వానికి సంతతిలేనందున రెండవసంగ్రామసింహుని వంశజుడైన ఫతేసింహుడు సర్వజనాంగీకారముతో రాజ్యమునందుంచఁబడెను. ఈరాణాకు 1887లో జి.సి.ఎస్.ఐ. బిరుదమొసంగఁబడినది. చిత్తూరునుండి నుదయపురమునకు రైలుమార్గము వేయబడినది. ఆపత్సంపదల కాలవాలమైన మేవారురాజ్యమిపుడు శాంతిసుఖముల నుఁ గాంచియున్నది. చల్లనియాంగ్లేయసామ్రాజ్యము క్రిందను మేవారుదేశపు ప్రజలుసుఖములఁబడయుచున్నారు.

మేవారు రాజ్యవిస్తీర్ణము 12,691 చతురపుమైళ్లు, జనసంఖ్య 10,18,805 ఆదాయము 26,50,000 రూప్యములు. దేశమునిర్జలప్రదేశమగుటంజేసి 12?,000 బావులవలనను తటాకములవలనను వ్యవసాయమునకు నీరుపయోగింపఁబడుచున్నది. దేశములో గనులుగలవుగాని యవివాడుకలోలేవు. దేశము రాణాచే నిద్దరు మంత్రుల సహాయమువలనఁ బాలింపఁబడుచున్నది. మహారాణా x మనాగమనవేళల 21ఫిరంగుల సత్కారమునకర్హులు.

కాశ్మీర జమ్ము దేశములు.

కాశ్మీర దేశము భూలోక దివ్యోద్యానంబునాఁ బరగుచు సుందర సందర్శన విభవాభిరామంబై హిందూదేశవాయవ్యదిశనున్నది. ఉన్నత నగరాజంబులు, గంభీర జలపాతంబులు, సుందర సరోవరంబులు, విశాలోన్నత వృక్షంబులు దేశసౌందర్యంబున కనిర్వచనీయంబైన శోభకుఁ గారణంబులు. ప్రకృతి సంజాతంబులైన గంభీరవైభవవిలాసంబులకీదేశం బాటపట్టు. ఈసుందరదేశము మిన్నంటిన విశాలోన్నత సౌధంబువలె నొప్పుచున్నది. ఈ సౌధంబున కంతస్తులనేకంబులు ద్వారంబులు పెక్కులు. సౌధారోహణంబునకు జమ్ముదేశప్రాంతంబు సింహద్వారంబు. ఆప్రదేశమునుండి మొదటి యంతస్తునుఁ జేరుటకు 8000 అడుగుల యెత్తయిన కొండల నెక్కవలయును. ఆప్రాంతం బతి శీతలంబుగాక రమణీయంబై దేవదారు సాలవృక్షాకీర్ణంబై యారోగ్యప్రదంబై యొప్పుచున్నది. రెండవ యంతస్తునకు మెట్లు హిమాలయపర్వత శాఖయైన పీరపంజాలు నగంబు. ఈయంతస్తులో ముత్యములచే నావృతంబైన పచ్చనుంబోలె రమ్యంబైన కాశ్మీరాంతస్సౌధంబు విరాజిల్లుచున్నది. హిమావృతంబైన యున్నత నగరాజంబుల నడుమను నీలోయ పైరుపచ్చలతోను, ఫలవృక్షములతోను, పుష్పలతావితానములతోను, సెలయేఱులతోను నిండి యత్యద్భుతలావణ్యమయముగా నొప్పుచున్నది. వేదయుగమునందు వితస్థయని పేరొందిన జీలమునది నగంబులలో నీటిబుగ్గవలెంబుట్టి పెద్దనదియై ఈలోయలోఁ బాఱుచు దేశమును ఫలవంతముగఁ జేయుచున్నది.

ఈలోయప్రదేశము 84 మైళ్ళ పొడవును 25 మైళ్ళ వెడలుపును గలిగి కొండలనడుమను నమర్పఁబడినదివ్యమందిరమువలె నలుదిశలను నగరాజంబులచే నావృతంబైయున్నది. హిమావృత నగంబు లుత్తరదిశను చంద్రకాంతశిలా నిర్మితకుడ్యంబులవలె నొప్పుచున్నవి. నంగపర్వత శృంగము 26,182 అడుగుల యెత్తునుగలిగి యుత్తరగోపురమువలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. తూర్పు దక్షిణ దిక్కులను హరముఖము, మహాదేవము, అమరనాథము శృంగములు 17,000 అడుగుల యెత్తునుగలిగి గోపురములవలెనున్నవి. పడమటను కాజినాగము 12,125 యెత్తునుగలిగి విరాజిల్లుచున్నవి. నిర్ఝరంబులతి వేగంబుగఁ గొండసందులనుండిఁ బ్రవహించుచు ఫేనపుంజంబులతోఁ దాండవమాడుచు మనోహరంబుగ నొప్పుచున్నవి. నిర్మల హిమసంజాత వారిపూరితంబులైన నదీనదంబులు నల్లని నునుపైన కొండలనడుమను నతివేగంబుగఁ బ్రవహించుచు సుధాప్రవాహంబులవలె శోభిల్లుచున్నవి. హిమావృత ధవళనగ శిఖరంబులు రజతశృంగంబులవలె గగనపథంబున విహరించుచున్నవి. ఈసౌందర్యంపు సొంపు సూర్యకిరణసంగతంబువలనఁ బొంపొందుచున్నది. ప్రభాకరుని యరుణకాంతులీప్రదేశమును రాగమయంబుగఁ జేయుచున్నవి. సూర్యకాంతులు హిమఖండంబులం దనంతమణికాంతులను జలపాతంబులం దింద్రచాపరుచులను నీలశిలాతలంబులందు ధవళకాంతులనుఁ బుట్టించునటులు తోచుచుండును. మధ్యందిన మార్తాండప్రభలు బింబప్రతిబింబితములై యీప్రదేశంబును తేజోమయంబుగఁ జేయుచుండును. సంధ్యాసమయంబున నగాగ్రంబులు స్వర్ణశృంగంబులతోను వృక్షాగ్రంబులు సువర్ణఛాయలతోను నలంకరింపఁబడినటులు రమణీయంబుగనుండును. చంద్రకాంతులవలన హిమాచ్ఛాదిత పర్వతంబులు చంద్రకాంత పర్వతములవలె శోభిల్లుచుండును. ఈ యపూర్వ ప్రకృతివైభవము దివ్యవిభూతిని ననంతముఖములఁ బ్రకటించుచున్నది. మూడవయంతస్తుగానున్న బల్తిస్థానమునకు హిమాలయ నగశాఖలు సోపానములుగ నున్నవి. నాల్గవయంతస్తునకు హిందూకుశ కనుమలు మెట్లుగనున్నవి. ఆమెట్లు పరమోన్నతమైన పామీరు ప్రస్థమునకు మార్గగాములుగనున్నవి. ఆప్రాంతములో నీసౌధమునకు 28,265 అడుగుల ఎత్తుగలగుడ్విన్ ఆస్టిను శృంగము శిఖరాగ్రముగనున్నది. ఈప్రాంతమునందె 25,000 అడుగుల యెత్తుకుమించిన రాకపోషి, మాషరుబరను శిఖరములునుఁ గలవు. దేశమంతయును నగమయంబై, పర్వతావృతంబై, హిమావృత పర్వతశృంగశోభితంబై, గంభీరభరితంబైయొప్పుచున్నది. మంచుకొండలు, ఉన్నత శృంగములు,

శృంగారజలపాతములు, విశాలోన్నత వృక్షములు, రమణీయశాద్వలములు, సుందరకాసారములు, సౌగంధికకుసుమలతావితానములు, మధురఫలవృక్షములు, దివ్యగాథలు కాశ్మీరదేశపు ప్రఖ్యాతికిఁ గారణములు.

హిందూదేశములోని యితర దేశముల చరిత్రముల వలెఁ గాక కాశ్మీరమునకు కల్హణ కృతరాజరాజ తరంగిణి యాధారముగ నున్నది. ఈ గ్రంథ రాజమువలన 850-1,170 వరకే దేశచారిత్రము స్పష్టమగు చున్నది. జోనరాజ శ్రీవీరుల గ్రంథములు 1346 వరకును రాజావళి పతాకము 1586 వరకును నీదేశచరిత్రమును దెలుపుచున్నవి.

పూర్వము కాశ్మీరప్రదేశము జలమయముగ నుండి సతీసరోవరమను పేరనొప్పుచుండెననియును నా సరోవరముపై గౌరి విహరించు చుండెడి దనియును జలోద్భవుని సంహారణార్థము బారాముల్లదగ్గర గట్టునఁ దెగఁ గొట్టుటచే స్థలమేర్పడినదనియును నొక గాథ గలదు. ఈ దానవుని సంహరించుటకై గౌరి హరపర్వతమును వానిపైఁ బ్రయోగించినదనియును నాటినుండియును హైమవతి యచ్చటి జనులచే నర్చింపఁబడు చున్నదనియును నొకవాడుక గలదు.

గోనందుఁడు కాశ్మీర రాజ్యస్థాపకుడుగ రాజతరంగిణిలోఁ బేర్కొనఁ బడెను. కనిష్కుని కాలములో మూడవబుద్ధ సంఘారామము కాశ్మీరదేశములోఁ గూడినటుల బౌద్ధగాథలు ప్రకటించుచున్నవి. క్రూరశిఖామణి మిహిరకులుఁడు 528 ప్రాంతమున నీదేశమున కేలికగ నుండెను. ఎనిమిదవ శతాబ్దములో లలితాదిత్యుఁడు రాజుగ నుండెను. ఈశూరుడు హిందూదేశపు రాజులను జయించుటయె గాక నాసియాఖండ మధ్యదేశములపై దండు వెడలెను. చీనా చక్రవర్తిచే సత్కరింపఁబడెను. శంకరవర్మ 883-902 వరకును దిడ్డరాణి 950-1003 వరకును నీదేశము నేలిరి. పండ్రెండవ శతాబ్దములో రయించన్షహ రామచంద్రు నోడించి వానికుమార్తెను కూటరాణినిఁ బెండ్లియాడి మహమ్మదీయ మతమును స్వీకరించి కాశ్మీరమునకు మొదటి మహమ్మదీయ రాజయ్యెను. ఉదయన దేవుడు రయించన్షహ నోడించి కూటరాణిని బెండ్లియాడి రాజ్యభారమును వహించెను. వాని మరణానంతరము షాహమీర్జారాజు కాగా కూటరాణి వానిఁ బెండ్లియాడ నొల్లకఁ బ్రాణత్యాగమునుఁ జేసెను. సుల్తాను సికందరు 1394 లో నీదేశమునకు రాజయి నిర్బంధముగ హిందువులను మహమ్మదీయులనుగఁ జేసెను. బ్రాహ్మణులుతప్ప నితరవర్ణస్థులు మహమ్మదీయులైరి. 1586 లో నీదేశ మాక్బరు చక్రవర్తికి లోబడెను. 1751 లో మొగలుల సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైనపుడు కాశ్మీరము తిరిగి స్వతంత్రరాజ్యముగ మారెను.

పిమ్మట నాఫ్ఘానులును సిక్కులును నీరాజ్యమును బాలించిరి. ఇప్పటి కాశ్మీరరాజ్యమునకు నిర్మాణకుడుగ నెన్నఁదగిన గులాబుసింగు 1814 లో రణరంగములోఁ బ్రవేశించెను. ఈశూరుడు కాశ్మీరరాజ్యములో నొకభాగమైన జమ్ముప్రాంతమునకు రాజుగ నుండెను. దండయాత్రికుల యాత్ర కాశ్మీరముపైఁ బ్రసరించినది గాని జమ్మూపైఁ బ్రసరించలేదు. ఈ ప్రదేశమునకు డోగ్రారాజపుత్రు లేలికలుగ నుండిరి. దేశమనవరతము కల్లోలభరితమై యుండెను. పందొమ్మిదవ శతాబ్దమునకు నడుమను చండశాసనుఁడు గులాబుసింగు జమ్మూదేశమునకు రాజై క్రమక్రమముగ కాశ్మీరదేశమంతను నాక్రమించుకొనెను. 1845 లో నాంగ్లేయులకును సిక్కులకును యుద్ధము సంభవించెను. యుద్ధానంతరము 75 లక్షల రూప్యములనుఁ దీసికొని బ్రిటిషుపరిపాలకులు కాశ్మీర దేశమును గులాబసింగున కిచ్చిరి. గులాబసింగు 1857 లోఁ గాలధర్మమునొందగా రణవీరసింగు రాజై 1857-1835 వరకేలెను. ఇపుడు రాజుగానున్న మహారాజా ప్రతాపసింగు 1885 లో రాజ్యము నధిష్ఠించెను. వీరి పరిపాలనము క్రింద దేశములో శాంతి స్థాపింపఁబడి దేశమభివృద్ధినిఁ జెందుచున్నది. పట్టుపరిశ్రమము వలనఁ బ్రజాపాలకులకు లాభము గలుగుచున్నది. విద్యావ్యాపనకై యత్నములు చేయఁబడు చున్నవి. మహారాజునకు జి. సి. యస్. ఐ. బిరుద మొసంగఁబడినది. గమ

నాగమన సమయములందు 21 ఫిరంగుల సన్మానమునకు మహారాజర్హుడు. రాజ్యవ్యవహారము మహారాజుచే ము గ్గురు మంత్రులసహాయమున నిర్వర్తింపఁబడు చున్నది. సర్ అమరసింగు ప్రధానమంత్రిగ నున్నాడు.

కాశ్మీరదేశ విస్తీర్ణము 80,900 చతురపుమైళ్లు; జనసంఖ్య 29,05,578; వారిలో 21,54,695 మహమ్మ దీయులు, 6,89,073 సిక్కులు, 35,047 బౌద్ధులు, ఆదా యము సంవత్సరమునకు రూ. 92,99,000 వ్యయము రూ. 1,01,42,000, సైన్యరక్షణార్థము సంవత్సరమునకు పదుమూడులక్షల రూప్యములు వ్యయమగుచున్నవి. ఈసంస్థానము భాగ్యస్థితిలో నున్నది. ఏబదిలక్షల రూప్య ముల గవర్నమెంటు పత్రములును, మూడుకోట్లరూప్య ములు బాకీలును సంస్థానమున కాదాయము గలదు.

కాశ్మీరదేశము పుణ్యభూమిగ హిందువులచే నెం చఁబడుచున్నది. ఈ దేశములో దర్శన యోగ్యంబులైన సహజసౌందర్య భరితంబులైన స్థలంబులె కాక పురాతన దేవళంబులును మందిరంబులును గలవు. అమరనాథక్షే త్రము, పశుపతి దేవాలయము, లలితాదిత్యుని కాలములో నిర్మింపబడిన మార్తాండుని దేవాలయము దర్శన యోగ్యములు. హిందువులలో శైవమతవ్యాప్తి స మధికము. ప్రజలలో విశేషభాగము మహమ్మదీయు లైనను వారు హిందువుల యాచార వ్యవహారముల నవ లంబించు చున్నారు.

కాలట్ దేశము.

ఈసామంతరాజ్యము పశ్చిమ బెలూచిస్థానమం దున్నది. ఇచ్చటి ప్రజలు మూడు తెగలవారయి యున్నా రు. (1) ఉలూసు అనువారు రాజ్యములో నిచ్చటచ్చట నివసించుచుందురు. (2) సారవన్ జాతివారు రైసనీసర్దా రను నతని యధికారముక్రింద కాలట్ నగరమున కుత్తర ముననుందురు (3) ఝాల్వాన్ జాతివారు కాలట్ కుదక్షిణ మున జహారీసర్దారుక్రిందనున్నారు. వీరుస్వాతంత్ర్యులేయ యినను కాలట్ పాలకుని నామకార్థము తమ యొడయఁడం దురు. వీరి విదేశవ్యవహారములను మాత్రము కాలట్ ఖాన్‌గారే జఱుపవలయును. కాలట్‌లో సింధుదేశము లోని రాయివంశపు హిందూరాజులేలియుండిరని ప్రతీతి కలదు. ఒకవేళ వీరు 7 వ శతాబ్దమునకు ముందేలి యుండవచ్చును. తరువాతనిది మహమ్మదీయుల హస్త గతమయినది.

అహమ్మద్‌జై తెగకు జెందిన యీకాలట్‌ఖాను లెప్పుడును స్వతంత్రులుగనుండలేదు. మొగలాయి చక్ర వర్తులకాలమునుండి వీరొకరి సామంతులయి యున్నట్టి వారే. 1854, 1876 వ సం॥లలో నింగ్లీషువారితో సంధి నేర్పఱచుకొని వారికొక లక్షరూపాయలు కప్పము కట్టు నట్లును, వారికి కావలసినప్పుడు సహాయముచేయునట్లును, కాలట్‌లో బ్రిటిషుసైన్యమునుంచి రయిలులు, టెలిగ్రా ఫులువేయుటకును యొప్పుకొనిరి. ఈదేశములో నింగ్లీషు వారు స్వేచ్ఛగా వ్యాపారముజేయవచ్చును. క్వెట్టా, ను ష్కి, నాసిరాబాదు పట్టణము లనుగూడ నింగ్లీషుప్రభుత్వ మువారికిచ్చిరి.

నాసర్‌ఖాన్ అను పాలకుడీ దేశములో గొప్ప వాడుగనుండెను. అతడు ధైర్యవంతుడగు సైనికుడేగాక గొప్ప రాజ్యకార్యవిశారదుడుగ నుండెను. 40 సంవత్సర ములు దేశమేలి అంతఃకలహములు లేకుండ శాంతిని నా ట్యముజేయించుచుండెను. ఈతనికాలములోనే 1810లో హెన్రీపాటింగర్ అను ఇంగ్లీషుయాత్రికుడువెళ్లి తనసంచా రమునుగురించి యొకపుస్తకమును వ్రాసెను. నాసర్‌ఖా న్ కుమారుడు మహమ్మద్‌ఖాన్ అనువాడు అసమర్థుడు, క్రూరుడగుటవలన సర్దార్ జాతివారు తిరుగబడి వానిని పదభ్రష్టునిగజేసి రెండవ నాసర్‌ఖాన్ అనుపేరుతో నొ కనిని రాజ్యమెక్కించిరి. ఇతడు మృతినొందినపిదప ఖు దాదాద్‌ఖాన్ నవాబయ్యెను. వీడు పరమదుర్మార్గుడు. కరుణలేనిరాక్షసుడు. 1857 మొదలు 1876 వరకు యీ సంస్థానచారిత్రము అల్లరులతోను, హత్యలతోను, అరా జకముతోను నిండియుండెను. 1876 వ సంవత్సరమునం దు మేజరు సర్ రాబర్టుసాండ్‌మ్యాన్ దేశములోనున్న వివిధతెగలవారికిని సంధినేర్పఱచి దేశము ఇంగ్లీషువారి సార్వభౌమికత్వముక్రింద నుంచునట్లును, దానిని ఇంగ్లీషు

వారు కాపాడుచు శాంతిభంగముకాకుండునట్లు చేయుట కును ఒప్పించెను. అప్పటినుండియు రాష్ట్రములో నంతఃకలహములు లేవు. 1893 లో మీర్ ఖుదాబాద్ ఖాన్ తొలగింపబడి అతనికుమారుడు మీర్ మహమ్మద్ రాజ్యాధిపతిచేయబడియెను. ఈమీర్ మహమ్మదుగారే ప్రకృతపు పాలకుడు. ఈయన హిస్ హైనెస్ బేగ్లర్ బేగి సర్ మీర్ మహమ్మద్ ఖాన్ జి.సి.ఐ.ఇ. వాలి ఆఫ్ కాలత్ అని పిలువబడుచున్నాడు. 19 ఫిరంగులీయన గౌరవార్థమై కాల్చబడుచుండును.

ఇచ్చట 300 కాల్బలము, 500 గుఱ్ఱపుబలము, 90 ఫిరంగిసైన్యము, 29 పురాతనపు ఫిరంగులు గలవు. వీనికయి యేడాదికి 82,000 రూపాయలు ఖాన్ గారికి వ్రయమగుచున్నవి.

దేశవైశాల్యము 71,593చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 4,75,000. ఆదాయము 8 లక్షలరూప్యములు. బ్రిటిషు రెసిడెంటిచ్చటగలడు. కాలట్ ఖానుగారికిని ఇతరతెగలవారికిని దగవు లంకురించినప్పుడు ఈయన మధ్యవర్తియై పరిష్కరించుట కధికారమును గలిగియున్నాడు. ఈదేశము హిందూదేశ సరిహద్దులలో నుండుటవలన ఇంగ్లీషువారికెక్కువ యీదేశముతో సంబంధముగలిగియున్నది.

బికనీరు.

రాజపుత్రస్థానమందు వైశాల్యములో బికనీరు రెండవది. ఇది జోధపురము రాజగు రావుజోధయనువాని ఆరవకుమారుడగు బికఅనువానివలన స్థాపింపబడినది. ఈ బిక 1439వ సంవత్సరమునందు జన్మించెనని చెప్పుదురు. 1504వ సంవత్సరమునందు బికమరణానంతరమాతని తరువాతి వారురాజ్యమును క్రమేపివృద్ధిపఱచుచువచ్చిరి. రావుజెట్సింగు బికనీరు నేలుచున్నదినములలో జోధపురపు రాజగు మాల్దేవుడు యీదేశముపై దండెత్తివచ్చి 1541 వ సం॥నందు సగముదేశమును వశము చేసుకొనెనుకాని 1544 లోపల బికనీరుసేనపోయిన రాజ్యమును దిరిగి సంపాదించుకొనెను. ఈసంవత్సరమందే జట్సింగుకుమారుడుకళ్యాణసింగు మొగలాయి చక్రవర్తితో ఢిల్లీవద్దజేరి ఆజ్మీరుపైకి దండెత్తివెళ్ళి ఆనగరసామీప్యమందే మాల్దేవు నోడించెను. బికనీరుసంస్థానమునకు మొగలాయిచక్రవర్తితోగలిగిన ప్రథమ సంబంధమిదియే! 1570లో నీసంబంధము బాంధవ్యముగా బరిణమించి కళ్యాణసింగు తనకుమార్తెనిచ్చి అక్బరుకు పెండ్లిచేసెను. కళ్యాణసింహునితదనంతర మాతనిపుత్రుడు రాయసింగు సింహాసనారూఢుడై 40 సంవత్సరములు దేశమేలెను. ఇతని సంతతివారిలో నొకడగు అనూప్సింగు 1669 మొదలు 1698వఱకు రాజ్యమేలి దక్కను యుద్ధయాత్రలలో మొగలాయి రాజ్యాధిపతులకు గొప్పసహాయమును జేసెను గోలకొండను బట్టుకొనుటలో అనూప్సింగు గొప్ప ప్రాముఖ్యతను వహించినవాడయి మహారాజాయనుగౌరవబిరుదమునందెను. అప్పటినుండియు నీగౌరవము వంశ పారంపర్యవచ్చుచున్నది.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునందు యోధపురమునకును బికనీరునకును యుద్ధములు జఱుగుచునేయుండెను. యోధపుర మెనిమిదిపర్యాయము లీదేశమును ముట్టడించెనట. సూరట్సింగనురాజు జనులను ఠాకూరులను మహావేధించుకొని తినుచుండుటవలన వారొక్కపెట్టున 1815లో అమీర్ ఖాన్ అనునతని సహాయమువలన దిరుగబడి అల్లకల్లోలములను జేయుచుండగా 1818సం॥ 9 వ మార్చి తేదిన మొట్టమొదటిపర్యాయము బ్రిటిషువారితో సంధినేర్పఱచుకొని సూరట్సింగు వారిసైన్య సహాయముచేత దనదేశమందలి సంక్షోభము నాపగలిగెను. 1828లో సూరట్సింగు మృతినొందిన పిమ్మట నాతనికొడుకు రతన్సింగుకు బ్రిటిషువారియండిష్టములేక జైసల్మర్ అను స్థలముపై వెడలగా ఉదయపురము మహారాణాగారివలన నిరుకక్షులవారికిని సంధి ఏర్పఱుపబడెను.

1842లో ఆఫ్ఘను యుద్ధమందును, సిక్కుయుద్ధములందును సిపాయిల తిరుగుపాటప్పుడును బికనీరు సంస్థానము ఇంగ్లీషువారికి విశేషసహాయమును జేసెను. అందుకని బ్రిటిషువారు 41 గ్రామములుగల తిబి పరగణాను బికనీరు మహారాజుగారికి బహుమానముగానిచ్చిరి. 1868లో సర్దారుసింగుయొక్క దుష్పరిపాలనమువలన జనులు

ను గాకూరులును దిరుగబడిరికాని బ్రిటిషుసైన్యము బికనీరుకు జేరకముందే వీరందరును బ్రిటిషురాజ్యప్రతినిధిగారికి లొంగిపోయి తగవుల నాయనచేత బరిష్కరించుకొనిరి. సర్దారుసింగు బిడ్డలులేక జచ్చినందున దుంగరుసింగు 1873వ సం।లో దత్తుగా బుచ్చుకొనబడెను. ఈతడు 1887లో సంతానములేక గాలధర్మము నొందినందున ఆతనితమ్ముడు గంగాసింగు రాజ్యాధిష్ఠాతయయ్యెను. ఈయనయే ప్రస్తుతపు బికనీరుమహారాజు. తనవంశములో నిరువదియొకటవవాడు. 1880వ సంవత్సరమందు జన్మించి ఆజ్మీరులోని రాజకుమారకళాశాలయగు మేయోవిద్యాలయములో విద్యనుగఱచెను. ఈయన బాల్యావస్థయుండు రాజ్యము రాజప్రతినిధి సంఘమువలన నేలబడెను. 1898వ సంవత్సరములో గంగాసింగుగారికి పూర్ణాధికారము లొసంగబడెను. ఈయన హిస్ హైనెస్ మహారాజా సర్ రాజేశ్వర శిరోమణి శ్రీమహారాజాధిరాజ గంగాసింహుడు అని పిలువబడుచున్నాడు. కెయిజరి హింది మొదటి తరగతి పతకమును, జి.సి.ఐ.ఇ., కె.సి.ఎస్.ఐ., అను బిరుదులును యొసంగబడినవి. 17 ఫిరంగిగుండ్ల కర్హుడు. జార్జి చక్రవర్తిగారికి స్వకీయోద్యోగీయులలో నొక్కడగుటచేత ఎ.డి.సి. అని పిలువబడును. హిందూ విశ్వవిద్యాలయపోషకులలోనీమహారాజుకడుముఖ్యుడు. ఏడులక్షలరూపాయల దీనికైయిచ్చెను. మేరిరాణియొక్క చలువరాతి ప్రతిమను డిల్లీలోనెలకొలుప బూనుకొనియున్నాడు. ఈ సంస్థానము ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమువారికి గప్పమునుగట్టదు. ఇచ్చట సామ్రాజ్యసైన్యము 500 లొట్టిపిట్టలు, 380 గుఱ్ఱపుబలము, 500 కాల్బలము, 33 ఫిరంగులుగలవు. ఈ సైన్యము చీనాలోను (1900-01) సొమాలీలాండులోను (1903-04) యుద్ధమును జవిచూచెను. దీనికగువ్యయమును మహారాజుగారు భరించెదరు. కాని హిందూస్థాన సర్వసేనాధిపతియొక్క ఆజ్ఞలకు లోనయియుండును.

ఈసంస్థానము 23,331 చదరపుమైళ్ళును2110గ్రామములను గలిగియున్నది. జనసంఖ్య 5,84,627. ఆదాయము 26లక్షల రూపాయలు. కాని దేశమువిశేషము ఇసుకపట్టియగుటచేత క్షామములు తఱుచుగా సంభవించుచుండును. అప్పుడు రాజాదాయము పడిపోవుచుండును.

హిస్ హైనెస్ మేజర్ జనరల్ మహారాజాధిరాజ
సర్ ప్రతాపసింగు బహదూర్, జి.సి.ఎస్.ఐ.,
కె.సి.బి; ఎల్.ఎల్.డి; డి.సి.ఎల్; ఎ.డి.సి;

ఈయన జోధపురపు సంస్థానమును బహుచక్కగా నేలిన జస్వాంసింగుగారి తమ్ముడు. అన్నగారి మరణానంతర మాతనికుమారుడు సర్దారుసింగు బాలుడయియుండగా మూడుసంవత్సరములు రాజప్రతినిధిగనుండెను. 1911లో అన్నకుమారుడు సర్దారుసింగు నయితము మృతినొందగా నాతని కుమారుడగు సుమేరసింగునకు ప్రతినిధిగ రాజ్యమేలుటకు బ్రిటిషుగవర్నమెంటువారివలన నిర్ణయింపబడెను. సర్ ప్రతాపసింగు 1902లో ఇడారుదేశ పాలకుడాయెను. ఒకసంవత్సరముక్రిందట నారాష్ట్రమునువిడనాడి జోధపురమును బాలించుటకయివచ్చినాడు. ఈయనగొప్ప పాలకుడు. రాజ్యకార్యవిశారదుడు. అతిశౌర్య సాహసాదులుగల రాజపుత్రయోధుడు. యోధపురమునకు గీర్తినిదెచ్చుచున్నాడు.

1897వ సంవత్సరములో మహమ్మదు యుద్ధములో బోరి గాయపడెను. 1900లసం॥లో జోధపూరు సామ్రాజ్యసైన్యమునకు నాయకుడై చీనాలో బోరివచ్చెను. బ్రిటిషుసైన్యములో ఆనరరి మేజరుజనరలు అను గొప్పపదవి నొసంగబడియెను. ఇంపీరియల్ సర్వీసుసైన్యమునకు ఆనరరికర్నలు. జార్జిసార్వభౌమునికి ఎ. డి. సి. అను గౌరవమునుగూడ గలిగియున్నాడు. సర్ ప్రతాపసింహుడు బ్రిటిషుదొరతనమువారిచేతను, జోధపూరులోను, హిందూదేశమంతటను నెక్కువగా సన్మానింపబడుచున్నాడు.

యోధపురము.

(లేక జోధ్పూరు, లేక మార్వారు.)

రాజపుత్రస్థానమందలి స్వదేశ సంస్థానములలో నిది మొట్టమొదటిది. 1194 వ సంవత్సరమునందు కనోజనుండి తరిమివేయబడిన జయచంద్ రాథోడ్ అనురాజు యీ దేశమునకువచ్చి యిచ్చటి యిసుక కొండలలో రాథోడు వంశజుల పతాకమును 1212 లో నాటెను.

1459 వ సంవత్సరమునందు యోధరావువలన యోధపురము రాజధానిగా నేర్పఱచబడెను.

ఫెరిస్టాయను మొగలాయి చరిత్రకారునివలన "హిందూస్థానములో బ్రథమ వీరాగ్రగణ్యుడు" అని పిలువబడిన మాల్దేవురావు 1532 లో యోధపుర సింహాసనమెక్కి ఈదేశము సగ్రగణ్యమయిన స్థితికి దెచ్చెను. 1573 లో మాల్దేవురావు మృతినొందగా నాతని కుమారుడు ఉదయసింగు రాజ్యాధిపతి యయ్యెను. ఈతని కాలమందే రాథోడు రాజపుత్రులు తమస్వాతంత్ర్యమును గోలుపోయి మొగలాయి చక్రవర్తులకు సామంతులు కావలసివచ్చెను. ఉదయసింహుడు తనసహోదరిని అక్బరుకు రాణిగా జేసెను. తనకుమార్తె మన్మాయిని జహంగీరుకిచ్చి పరిణయము జేసెను. ఉదయసింహుని పిమ్మట రాజ్యమేలిన శూరసింగు గజసింగులు గొప్పశూరులని ప్రసిద్ధికెక్కి మొగలాయి రాజులవద్ద సేవ జేయుచుండిరి. అందుకయి ఈచక్రవర్తులు గుజరాతులోను, దక్కనులోను గొప్పజమీనులనిచ్చిరి. వీరు ఉన్నతులయి గౌరవములను నొసంగిరి.

1638 మొదలు 1803 వరకు యోధపురపు పాలకుల యొక్కయు రాథోడు రాజపుత్రుల యొక్కయు చారిత్ర్యము నిరుపమాన శౌర్యసాహస కార్యములతో నిండియున్నది. కాని వీరెల్లప్పుడును మొగలాయి రాజుల పక్షముననే వహించిరి. ఈకాలములోనే యీరాథోడు రాజపుత్రులు బికనీరు, కిష్ణఘరు, ఇదారు, గుజరాతులోని అహమ్మదునగరములలో స్వతంత్ర రాజ్యముల నేర్పఱచుకొనిరి. 1787 వ సంవత్సరములో సింధియా క్రింద మహారాష్ట్రులు నొక్కటిగాగూడి యెదిరించుచున్న రాజపుత్రరాజులనందరిని పట్టన్ మర్తాయుద్ధములలో నోడించిరి. వీరిదెబ్బలకు దాళజాలక యోధపురపు రాజు మాన్‌సింగు ఉన్మత్తత నభినయించి రాజ్యమును మానుకొనెను. ఈతని కుమారుడు ఛత్తర్‌సింగు బ్రిటిషు వారి సహాయమువలన 1818 లో దనరాజ్యమును దక్కించుకొనెను. ఛత్తర్‌సింగు త్వరలో జచ్చిపోవుటవలన నాతనితండ్రి పిచ్చిని వదలివేసి తిరిగి రాజ్యాధిపత్యమును వహించెను. మానసింగు మరణించిన పిదప తఖ్తాసింగు జవానుసింగులు పాలకులయిరి. జవాన్‌సింగు దేశమును బహుచక్కగా పాలించెను. ఇంగ్లీషువారికి సిపాయిలకలహమప్పుడు గొప్పసహాయమును జేసెను. ఈతని జి.సి.ఎస్, ఐ. అను బిరుదును, 21 గుండ్లకర్మాతనుయిచ్చి గవర్నమెంటువారు గొప్పగా సత్కరించిరి. 1895 లో జవానుసింగు మృతినొందునప్పటికి గుమారుడు సర్దారుసింగు బాలుడుగా నుండుటచేత బినతండ్రి మహారాజా సర్ ప్రతాపసింగు రాజప్రతినిధిగ 3 సంవత్సరములు రాజ్యమేలి దేశమును సుస్థితియందుంచెను. సర్దారుసింగు అల్పాయుష్యవంతుడై 13 సంవత్సరములే రాజ్యమేలి తన 31 వ యేట క్రిందటిసంవత్సరము 1911 లో గాలధర్మమునొందెను. ఈయనకుమారుడు కున్వార్ సుమేరసింగు బాలుడగుటవలన పినతాతగారగు సర్ ప్రతాపసింగుగారు తిరిగి రాజప్రతినిధిగ నియమింపబడిరి. రాజ్యపాలనమందొక సభవారీయనకు సలహా నిచ్చుచుందురు.

బాలరాజగు హిస్ హైనెస్ రాజరాజేశ్వర మహారాజాధిరాజ మహారాజ సుమేర్‌సింగ్ సాహెబ్ బహదూర్ గారు సర్ ప్రతాపసింగుగారి పోషణక్రింద బాగుగా విద్యాబుద్ధులు గఱపబడుచున్నాడు. ఈయన కిప్పుడు 17 గుండ్లకథకారము గలదు.

ఈరాజ్యమందు 1510 సామ్రాజ్యసైన్యము, 2400 రాజుగారి కాల్బలము, 600 తురగబలము, 254 మంది ఫిరంగిసైన్యము 121 ఫిరంగులు కలవు. ఇదిగాక జాగీర్దారుల సైన్యము 2019 కలదు. ఈ సంస్థానము యొక్క వైశాల్యము 35016 చతురపు మైళ్ళు. 1911 వ సంవత్సరపు జనపరిగణనము ప్రకారము 20,42,967 మంది ప్రజలున్నారు. 1909-1910 లో 77,81,488 రూపాయలు రాజస్వము వచ్చినది. ఏడాదికి 1,08,000 రూపాయిలు కప్పముగాను, 15,000 రూ॥లు 1500 ల అశ్వపోషణము క్రిందను బ్రిటిషు గవర్నమెంటువారికి జెల్లింపబడును. ఈదేశము చాలవరకు ఊసరక్షేత్రముగాన నిచ్చట పండు ధాన్యపు కంకులకన్నను జనులవద్ద ఖడ్గము లెక్కువగానున్నవని యొకప్రతీతియుండుట భూమియొక్క నిస్సా

రత్వమును, ప్రజలయొక్క పౌరుషమును నుద్ఘోషించుచున్నది. 4030 గ్రామము లున్నవి. అందు 609 సంస్థానాధీశుని క్రిందను మిగిలినవి జాగీర్దారులక్రిందను నున్నవి. ఈ జాగీర్దారులు రాజుగారి కేటేట పన్నును జెల్లించుచుండెదరు. మార్-వార. లేక మరణభూమి యని యీ దేశమున కొక పేరుకలదు.

కొల్హాపురం.

మహారాష్ట్రసామ్రాజ్య సంస్థాపకుడగు శివాజీ మహారాజుయొక్క రెండవ కుమారుడు రాజారాము కొల్హాపురములో దన సంస్థానము నేర్పఱచుకొనెను. ఈ కొల్హాపురము రాజులందరాతని సంతతివారలే. వీరిని ఛత్రపతిమహారాజులని పిలిచెదరు. 18 1 వ సం॥నందీ దేశపాలకుడు నిపానికర్ రాజులతో బోరాడలేక ఇంగ్లీషువారిసహాయమువలన వారితో సంధినేర్పఱచుకొని బ్రిటిషువారికి మిత్రుడాయెను. కోల్హాపూరురాజులలో రాజారాం అను నాయన యూరపుఖండమును జూడబోయి 1870 లో ఫ్లారెన్సునగరములో బరలోకమున కరుదెంచెను. ప్రస్తుతము దేశమేలుచున్న హిస్‌హైనెస్ మహారాజా షాహు ఛత్రపతి మహారాజు దత్తపుత్రుడు. ఈయన 1894 వ సం॥లో సింహాసనాసీనుడాయెను. శివాజిమహారాజు సంతతివారు మహారాష్ట్రమందేలుచున్న సంస్థానమిది యొక్కటియే. ఈమహారాజుగారికి జి. సి. ఎస్. ఐ, జి. సి. వి. ఒ; ఎల్. ఎల్. డి. మొదలగు బిరుదులుకలవు. 21 ఫిరంగిగుండ్ల కర్హతగలదు. కుమారుడు పుట్టడేని ఈరాజులు దత్తుపుచ్చుకొనుట కధికారమును గలిగియున్నారు. ప్రకృత కోల్హాపూరు మహారాజుగారు ఎడ్వర్డుచక్రవర్తిగారి పట్టాభిషేకమునకు లండనుకు వెళ్లియుండిరి.

ఈరాష్ట్రములో 553 కాల్బలము, 156 గుఱ్ఱపుదళము, 19 క్రొత్తఫిరంగులు, 47 ప్రాతవికలవు. వైశాల్యము 3160 చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 8,33,440. ఆదాయము 23,83,464 రూపాయలు. వ్రయము 22,51,414 రూపాయలు.

గ్వాలియరు.

ఆరవశతాబ్దమునకు ముందీరాజ్యమున్నదనిదృష్టాంతములున్నవి. కనోజిపాలకుడు భోజరాజిచ్చట నేలినట్లు 786 వ సం॥రపు శాసనమువలన దేలుచున్నది. మహమ్మదీయులిచ్చట యేడువందలసంవత్సరము లేలిరి. సతారా సమీపమునందున్న కన్హేర్ ఖేడ్ అను గ్రామమునకు మునసబులగు సింధియావంశమువారిలో బుట్టిన రాణోజీసింధియాయను నతడు పునహాకువెళ్లి బాజీరావు పేష్వాయొక్క కొలువులోజేరి ఆతని యనుగ్రహమును సంపాదించి అతనితోపాటు 1736 వ సంవత్సరమునందు ఢిల్లీకివెళ్లెను. ఇచ్చట ముజఫర్ ఖాన్ అను సేనాని 8000 తురంగబలముతో పేష్వాను ముట్టడించగా రాణోజి సింధియాయును, మల్హారావు హోల్కారును ఖానును నోడించి పారదోలిరి. పేష్వాతిరిగి పునహాకువచ్చునప్పుడు ఉజ్జయినులో రాణోజీనిలిచిపోయి సింధియావంశమును గ్వాలియరులో స్థాపించి పేష్వాయొక్క యధికారముక్రింద గ్వాలియరు కధిపతియయ్యెను. ఈగ్వాలియరునేలిన రాజులలో సుప్రసిద్ధుడు మహాదాజీసింధియా. ఇతను రోహిలాలవలన నేత్రము లూడదీయబడిన షహాఆలం చక్రవర్తినితనరక్షణత్వముక్రింద దీసుకొని రోహిలాల నోడించెను. హోల్కారు, నానాఫడ్నవిసు లితనికి శత్రువులుగ నుండిరికాని పేష్వాను దనవలలో పూనాకువెళ్ళి చేసుకొనెను. 1794 వ సంవత్సరములో పూనా సమావేశమయిన కొద్దికాలమునకే యీమహావీరుడు వానోరీ వద్ద మృతినొందకుండనుండినయెడల మహారాష్ట్రచారిత్రము వేఱుగా వ్రాయవలసివచ్చెడిది. 1802 మొదలు 1816 వరకు ఇంగ్లీషువారితో సింధియా రాజులు పోరుచుండిరికాని తుట్టతుద నోడిపోయి సార్జె అంజగాం, బర్హాన్‌పూరు సంధులవలన బూర్తిగా నాంగ్లేయుల వశమయిరి. పెంఢారీలనణగద్రొక్కుటయందు విశేషముగ సహాయపడిరి.

జయాజీరావు సింధియా బాలుడయియున్నకాలమందు రాజా సర్ దినకరరావు బహదూరు ముఖ్యమంత్రియయి దేశమును బాగుగనేలెను. ఆయనపుత్రుడే ఇప్పటికిని మంత్రిగాను మహారాజుకు గార్యదర్శిగాను ను

న్నాడు. జయాజీరావు దేశమును జక్కగాబాలించి సు
స్థితికి దీసికొనివచ్చి బ్రిటిషు గవర్నమెంటువారి వలన గొ
ప్పగా సన్మానింపబడుటయేగాక సిపాయిల తిరుగబాటు
దినములలో నాంగ్లేయులపక్షము వహించినందునకయి కొల
క్షల రూపాయలువచ్చు దేశముగూడ నీయంగబడియెను.
ఈయన కుమారుడు హిస్ హైనెస్ మేజర్ జనరలు మ
హారాజా సర్ మాధవరావు సింధియ అలీజా బహదూర్
జి. సి. ఎస్. ఐ, జి. సి. వి. ఓ, ఎ. డి. సి. ఎల్. ఎల్. డి.
గారు ప్రకృతపు మహారాజుగారు. ఈయన గౌరవార్థమె
19 గుండ్లు పేల్చబడుచుండును. దేశమును మంచిస్థితియం
దుంచియున్నాడు. ఇంగ్లండునకు గొన్నిపర్యాయములు
వెళ్లెను. బరోడా మహారాజుగారి కుమార్తె ఇందిరాదేవి
యీయనకు ఇచ్చుటకేర్పాటు సేయఁబడినది. 35 వత్సర
ముల వయస్సుకలదు. ఈసంస్థానముయొక్క వైశాల్యము
25,000చతురపుమైళ్లు, జనసంఖ్య 29,33,000. ఆదాయము
150 లక్షలు.

తి రు వా న్కూ రు.

సముద్రమునుండి పరశురాముడు మలబారుతీర
మునంతయు వశముచేసుకొనెనని యొకగాథకలదు. ఆమ
లబారుతీరములోనిది తిరువాన్కూరు. చేరమన్ పెరు
మాళ్ళునతడు 1200ల సంవత్సరములక్రిత మీతీరమునంత
యునేలి తన దేశమునుదనపుత్రులకు బంచిపెట్టగా జ్యేష్ఠునికి
తిరువాన్కూరువచ్చెనట. గుడ్‌హోపు అగ్రమునుజుట్టి
ఇండియాతో వర్తకముజేయుటకై వచ్చిన పోర్చుగీసు,
డచ్చి, ఇంగ్లీషువారీతీరమునకు మొట్టమొదట వచ్చియుం
డిరి. వీరు తిరువాన్కూరుసైన్యమును బాగుగా తరిఫీయ
తుచేయుచుండిరి. హైదరాలి టిప్పుసుల్తానుల దండయా
త్రలు విజృంభించినప్పుడు తూర్పుఇండియా కంపెనీవారితో
నీదేశపురాజు సంధినేర్పాటు చేసుకొనెను.

1805 మొదలు 1860 వరకు రామవర్మ, లక్ష్మీరా
ణి, పార్వతీరాణి, రామవర్మ, మార్తాండవర్మ, రామవ
ర్మలు రాజ్యమేలిరి. లక్ష్మీరాణిగారు దివానగు కర్నలు
మన్రోగారి సహాయముచేత దేశమును మిక్కిలిఔన్నత్య
స్థితికిదెచ్చెను. రామవర్మ 17 సం॥లు రాజ్యమేలి ఆ...
ములలో స్వదేశాధిపతులలో దనతోసమానులు లేకుం...
నుండెను. మార్తాండవర్మకాలములో విక్టోరియారాణిగా
రికి దంతపుసింహాసనము బహుమతిగా బంపబడగా నా...
బంగారపునడికట్టును, బంగారపుగడియారమును నొకస...
హస్తలిఖితలేఖనువ్రాసి తమయానందమును దెలిపిరి.

ప్రస్తుతపాలకుడు హిస్‌హైనెస్ సర్ బలరా...
వర్మ బహదూర్ శ్రీపద్మనాభదాసు వంశపాల శ్రీరా...
వర్మ కులశేఖర కిరీటపతి మన్నెసుల్తాన్ మహారాజరా
రామరాజబహదూర్ షంషర్‌జంగ్ జి. సి. ఎస్. ఐ, ...
సి. ఐ. ఇ: ఎం. ఆర్. ఎ. ఎస్ గారు 1885లో సింహాస
మెక్కిరి. ఈయన గౌరవార్థమై 21 ఫిరంగులు కాల్చ...
డును. ఈరాజ్యము మైసూరు బరోడాలవలె రాజ్యపాల...
మందు గొప్పకీర్తిని బొందినది. 8 సభ్యులుగల శాసన...
ర్మాణసభ చట్టములను 1888 మొదలు చేయుచున్నది
ఇందుముగ్గురు అనధికారులుకలరు. తిరువాన్కూరునంద
మొదటితరగతి కళాశాలయు, బి. ఎల్, తరగతులును గల...
వు. కొద్దిగాసైన్యమున్నది. 7000మైళ్ళవిస్తీర్ణమును 35 ...
క్షలజనులను, ఒకకోటి ఇరువదిలక్షలరూపాయలకు బయి...
గా నాదాయమును గలిగియున్నది.

జ య పు ర ము.

ఈవంశపురాజులు దశరథతనయుడగు శ్రీరాము
ని సంతతివారమని జెప్పుకొనుచున్నారు. 967వ సం॥లో
నీసంస్థానము జోలరాయ్‌చేత స్థాపింపబడియెను. ఈరా
జ్యమనేకాంతర్భాగములనుగలిగి స్వతంత్ర ఠాకూరుల
క్రిందనుండినట్టిదై ఎల్లప్పుడును మహమ్మదీయులకును మొ
గలాయీలకును లోబడియుండెను. మొగలాయి చక్రవ
ర్తుల యుద్ధములన్నింటియందును జయపురపురాజులు
వారికి కుడిహస్తముగనుండిరి. వారి సైన్యాధిపత్యమును
వహించిరి. ఇట్టివారిలో రాజామాన్సింగు రాజాభగవా
నుదాసులు సుప్రసిద్ధులు. భగవాన్‌దాసు ఒరిస్సాను ఢి
ల్లీపాదుషహాకు జయించిపెట్టినందునకయి బెంగాలు, లా
హోరు, డక్కన్ రాష్ట్రములకు రాజప్రతినిధిగా నియమిం...

పబడియెను. జయపురపురాజులలో రెండవ సవైజయ సింగు గొప్పఖ్యాతిని గడించినట్టివాడు. ఈయన గణిత, జ్యోతిశ్శాస్త్రములందును, శిల్పిశాస్త్రమందును, ఇంజనీయరింగునందును మహానిపుణుడు. 1728 వ సం నందు అంబరు అను స్థలమునుండి రాజధానిని విశాలముగ దాను స్వయముగాబన్ని కట్టించిన జయపురమునకు మార్చెను.

మొగలాయిల ప్రాబల్య మణగిపోయిన పిమ్మట నితర రాజపుత్రసంస్థానములవలెనె జయపురముయును మహారాష్ట్రులదాడి కాగజాలక బ్రిటిషువారితో సఖ్యతనేర్పఱచుకొనెను. అంతఃకలహముల నాపుటకును వీరి సహాయము నపేక్షించుచుండెను. మహారాజా రామ్‌సింగు సిపాయిల అల్లకల్లోలముప్పుడు ఆంగ్లేయులకు సహాయము చేసినందునకయి కోట కాశింఅను పరగణానొసంగబడెను. రామసింగు రెండవ సవై మాధవసింగును పెంచుకొని మృతినొందెను. ఈయనయే ప్రస్తుతపు మహారాజు 1882 లో సింహాసనారూఢుడాయెను. కర్నల్ హిస్ హైనెస్ మహారాజాధిరాజా సర్ సవై మాధవసింగు బహదూర్ జి. సి ఎస్. ఐ; జి.సి.ఐ.ఇ; జి.సి.వి.ఓ; అని యీాయన పిలువబడుచున్నాడు, 21 ఫిరంగుల కర్హతకలదు. 1902 లో ఎడ్వర్డుచక్రవర్తిగారి పట్టాభిషేకమున కింగ్లండునకు వెళ్ళి సముద్రమును దాటుటవలన సంఘసంస్కరణోద్యమమునకు తోడ్పడెను. ఈసంస్థానము 15,579 చదరపుమైళ్ళ విస్తీర్ణమును, 26,50,000 ప్రజలను, 65 లక్షల రూపాయల ఆదాయమునుగలిగియున్నది.

భోపాలు.

హిందూదేశములో నిజాము రాజ్యమయిన పిమ్మట మహమ్మదీయ సంస్థానములలో నిది రెండవది. పాలకులు మహమ్మదీయ యువతులు. ఈ దేశముయొక్క చారిత్రము మొట్టమొదటినుండియు దగవులతోను, గుట్రలతోను, పోరాటములతోను నిండియుండి చదువరులకు జదువ రుచిపుట్టించుచుండును.

1708 లో దాస్తుమహమ్మదను ఆఫ్ఘను వీరుడు ఢిల్లీకివచ్చి మధ్యఇండియాలోని బెరాసియా జిల్లాను చక్రవర్తినుండి గవులుకు పుచ్చుకొనెను. మొగలాయి చక్రవర్తి బహదూర్ షహా మృతినొందగానే భోపాలును స్వతంత్రదేశముగ జేసుకొనెను. 17(1లో దాస్తు మహమ్మదు కాలధర్మము నొందగా హైదరాబాదు నిజాముయొక్క సహాయమువలన నాతని యనౌరసపుత్రుడు యార్ మహమ్మదు నవాబయ్యెను. ఇతడు 1777 లో మృతినొందగా కుమారులు ఫైజ్ మహమ్మద్ హాయతుమహమ్మదు లొకరితరువాత నొకరు రాజులయిరి. రెండవవాని పాలనము దౌర్బల్యముయిన దగుటచేత నంతఃకలహము లుపుట్టి మహారాష్ట్రులయొక్కయు పెంఢారీలయొక్కయు దాడులకు గుఱియయ్యెను. హాయత్ మహమ్మదు 1807 వఱకును నామకార్థమేలినను వదినెయగు మామొల్లాబేగము కుమారుడగు ఘాసుమహమ్మదు సహాయమువలన రాజ్యము నేలుచుండెను. ఈమెరాజ్యకార్య దురంధరురాలు. విశేష శక్తిసామర్థ్యములుకలది. ప్రక్క రాజ్యము నిండూరు నేలుచున్న అహల్యాబాయి యంతగొప్పదనికీర్తినొందెను. కాని మంత్రి మురీద్ మహమ్మదుఖానను దుర్మార్గుడయి బొక్కసములోని ధనమునంతయు వ్రయముచేసెను. సింధియా దనకుజేసిన వాగ్దానముల నెరవేర్చలేదని యీమంత్రిని పట్టుకొని చెరసాలయందుంచెను. ఇట్టిసమయమందు వజీరు మహమ్మదుఖాను యొక రాజవంశ బంధువు రాజ్యపాలనము నధీనము జేసుకొని మహారాష్ట్రులు జయించిన జిల్లాలను తిరిగి వశముచేసుకొని భోపాలు నతిరమణీయముగ నేలెను. వజీరుఖా నింతపరాక్రమవంతుడును గొప్పవాడునునగుటవలన ఘాస్ మహమ్మదోర్వజాలక పెంఢారీలనాయకుడగుకరీమును, గ్వాలియరు సింధియాను, నాగపురపు భోంస్లేను సహాయమునకు బిలిచి వజీరుఖానుకు గష్టములను గలిగించుచుండెను. వజీరుఖానెంతమాత్రము జంకక వీరందరితోను దానుమృతినొందుదినమువఱకును పోరాడి శాత్రవులదూరమున నుంచెను. ఈతనిదేశభక్తి, కార్యసాధనాశక్తి, రాజ్యకార్య కోవిదత్వము నేటివఱకును గొనియాడబడుచున్నవి. యుద్ధమునందెంతనిరుపమానుడో ఔదార్యమునందును నంత నసుపమానుడుగ నుండెను. తనశత్రువులను నయితము తన దొడ్డగుణములవలన ర

మింపజేయుచుండెను. వజీరుఖాను 1816 లో బరలోక వాసమున కేగగా గుమారుడు నాజరుమహమ్మదు తండ్రి యొక్క శాత్రవుడగు ఘయాస్ మహమ్మదు యొక్క కుమార్తెనే ఖుదీసాబేగమును బరిణయమయ్యెను. 1817 లో నింగ్లీషువారితో జేరి పెండారిదండులను రూపుమాపుటకొడిగట్టెను. అకస్మాత్తుగా పిస్తోలుదెబ్బతిని నాజరు మహమ్మదు మృతినొందెను. ఈతని పసికుమార్తె సికందరు బేగము మేనల్లుడుమునీరుమహమ్మదును వివాహమాడియు తదు రాజ్యాధికారియగు నట్లేర్పాటుచేయబడెను కాని రాజ్యమునుసికందరుబేగము సహితముగ 1827లో దమ్ముడగుజహాంగీరునుదీసుకొనమనిరాజ్యమును కాబోవుభార్యను వదలుకొని ఇంగ్లీషువారివద్దనుండి యొక జాగీరు సంగీకరించి నెమ్మదిగామునీరుమహమ్మదు బ్రతుకుచుండెను. సికందరు బేగముయొక్క తల్లియగుఖుదీసా బేగముకుమార్తెకు ద్వారగా బెత్తెచేయుక రాజ్యాధికృత్యమును దానేయుంచుకొన వలయునని కుట్రలుపన్నుచుండెను. తల్లికిమించిన కుట్రలను కుమార్తె చేయుచుండెను. ఎట్లయిననేమి 1835 ఏప్రియలులో వివాహము జరిగెను. వివాహానంతరము జహాంగీరు మహమ్మదు తనకు రాజ్యము గావలయునని గొమరికయుదల్లియుగలిసి నీతనిని దూరపఱచుచుండిరి. 1836 లో జహాంగీరు ఖుదీసాబేగమును ఖయిదీగా జేయుటకయి యత్నించెనుకాని కుట్ర ముందుగా బయలుపడెను. 1837 లో జహాంగీరు రాజ్యాధికారమును వహింపగలిగి 1844 వఱకునేలెను. ఇతని కుమార్తె షహాజహాను బేగము రాణియని ప్రకటింపబడియెను. కాని 1863 వఱకును గుమార్తెకు బదులుగా సికందరుబేగమే యేలుచుండెను. సికందరుబేగము దూరదృష్టిగలిగి రాజ్యమును జక్కగా నేలిన యువతి. గొప్పగా నాశలనుగలిగినట్టిది. 1857 లో సిపాయిల కలహములలో నింగ్లీషువారి పక్షమువహించినందునకయి వారు బెరాసియాజిల్లాను బేగమునకిచ్చిరి. ఈమెకు జి. సి. ఎస్. ఐ. అను బిరుదొసంగబడినది. 1862 లో మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రము ప్రకారము భోపాలు పాలకులు రాజ్యాధికారమును వహింపవచ్చునని యొక పట్టాయియ్యబడెను. సికందరుబేగము కాలగతిజెందిన తరువాత గుమార్తె షహాజహాను బేగము రాజ్యమెక్కి 1901 వరకేలెను. ఈమె కుమార్తె హర్ హైనెస్ నవాబు సుల్తానా జహాన్ బేగము జి.సి.ఎస్.ఐ; జి.సి.ఐ.ఇ. ప్రస్తుతము రాజ్యమేలుచున్నది. ఈమెకు భోపాలులో 21 ఫిరంగిగుండ్లకు, బ్రిటిషురాజ్యమందు 19 గుండ్లకునర్హతకలదు. ఈమె విశేషప్రజ్ఞావంతురాలు. చక్కగా విద్యనభ్యసించినట్టిది. రాజ్యపాలనములో బ్రతివిషయము నెట్లు నడపవలయునో దెలుసును. దేశము ననేకవిధముల వృద్ధి చేయుచున్నది. విద్య నధికముగ వృద్ధిచేయుచున్నది. స్త్రీవిద్యాలయములు దినదినాభివృద్ధినొందుచున్నవి. ఈ మధ్య లండను పట్టాభిషేకమునకయి వెళ్ళి యూరపుఖండమంతయు దిరిగి నూతన రాజ్యపాలనాంశములను గ్రహించి తనదేశములో బ్రవేశపెట్టుచున్నది. ఈమె స్త్రీవిద్యనభివృద్ధిజేసి స్త్రీలను బురుషులతో సరిసమానముగ జేసినగాని ఏదేశమయినను బాగుపడదని జనవరిమాసములో భోపాలులో గొప్పప్రసంగమును జేసెను. అచ్చటనేక స్త్రీసమాజములను స్థాపించినది. తుర్కీకివెళ్లినప్పుడు సుల్తానుగారీమెకు వారి మతస్థాపకుడగు మహమ్మదుయొక్క గడ్డములోని యొక కేశమునిచ్చెనట. అది విలువలేని వంశధనముగా నుంచుకొనెనని చెప్పినది. మక్కాకీమె వెళ్ళుచుండగా నరేబియాలో దారిదొంగలడ్డగించిరి. తనసేనను వారిమీద నడిపించి స్వయముగబోరాడి వారిని బారదోలి తన పౌరుషమును జూపెను. అందరు రాజప్రతినిధులీమెయందు విశేషగౌరవమును గలిగియున్నారు. డిల్లీ దర్బారునకీమె వెళ్ళియుండెను. ఈమె పాలనముక్రింద జనులు సుఖులైయైశ్వర్యవంతులైయున్నారు. ఈమె పెద్దకుమారుడు నవాబుమహమ్మదు నసురుల్లాఖాను రాజ్యపాలనమునందల్లికిసహాయముచేయుచుండును. ఏసుక్రీస్తుకు బూర్వము 300 సంవత్సరములక్రిందట గట్టబడిన సాంచిస్థూపమిచ్చట నుండుటచే బూర్వవస్తుపరిశోధకులకీ దేశము విపిదాద్భుతము తోనిండియున్నదని చెప్పవచ్చును.

రాజ్యము 7000 చదరపుమైళ్ళ విస్తీర్ణముగలిగియున్నది. జనసంఖ్య 6,65,960. ఆదాయము 25 లక్షలు. సైన్యము మొత్తము 1744 ఒక గుఱ్ఱపు పటాలము గూడ కలదు. ఇదినూతనసామ్రాజ్యసేవ.

ఇందూరు.

ఈరాజ్యస్థాపకుడు మల్హారరావు హోల్కారు. మహారాష్ట్ర పౌరుషమును దిగంతములవరకు వ్యాపింపజేసిన వీరసత్తములలో నీతడొకండు. ఖండోజియను గొల్లవానికి డక్కనులో నీరా నదీతీరమందున్న హోల్ అను గ్రామమందుదయించెను. హోల్‌గ్రామవాసిగాన హోల్కర్ లేక హోల్కారు అని పిలువబడియెను. చిన్నతనమందే తండ్రి మృతినొందినందున దల్లి మేనమామయును కాదంబండేను కొలువులో షిల్లేదారును నగు నారాయణరావువద్దకు దీసుకొనివెళ్ళి సైన్యములో బ్రవేశపెట్టించెను. స్వపౌరుషసాహసములవలన పేష్వాలను మెప్పించి మాల్వాకు సుబేదారగునంత గొప్ప గౌరవమును బొందెను. నిజామును, రోహిలాలను, బోర్చుగీసువారిని యోడించి పేష్వాకు వారిని లోబడజేసెను. మల్హారరావు కుమారుడు ఖండేరావు ఖుంబేరిముట్టడిలో 1754లో జచ్చెను. ఇతని కొమారుడు మాలేరావు పిచ్చెత్తి 1767లో గాలధర్మమొందినందున మాలేరావుతల్లియు, మల్హారరావు కోడలును నగు అహల్యాబాయి రాజ్యభారమును వహించెను. ఈమె ఇందూరురాజ్యమేలిన 40 సంవత్సరములలో దేశమందు శాంతము నాట్యమాడెను. జనులైశ్వర్యవంతులైరి. ఈమె రాజ్యపరిపాలనమును విక్టోరియారాణి పరిపాలనముతో సరిపోల్పవచ్చును. దేశీయ, పాశ్చాత్య చరిత్రకారులు సయిత మీమెపాలనమును శేషునివలె గొనియాడిరి. అహల్యాబాయి 1795 లో మృతినొందిన పిమ్మట ఆమెకు సైన్యాధిపతిగనున్న తుకోజిరావను డెబ్బదివత్సరముల వృద్ధుడు రాజ్యమెక్కి రెండేండ్లలో 1797లో మరణించెను. తరువాత రాజ్యాంగాధిపత్యమునకై తుకాజీరావుయొక్క యిద్దరు ఔరస మరియిద్దరు అనౌరస పుత్రులకు కలహములు జరిగి అనౌరస పుత్రులలో జ్యేష్ఠుడగు యశ్వంతరావుకు రాజ్యములభించెను. ఇతనితరువాత రెండవమల్హారరావు, రెండవ తుకాజీరావులు రాజ్యమేలిరి. రెండవ తుకాజీరావు సిపాయిలకలహములప్పుడు ఇంగ్లీషువారిని దన నగరునందుంచుకొని వారి ప్రాణములను గాపాడెను. 1861-68 లకు మధ్య చాలదేశమును బ్రిటిషువారు హోల్కారునకిచ్చిరి. 1886లో తుకాజీరావు మృతినొందగా గొడుకు శివాజీరావు రాజ్యపాలకుడాయెను. ఈయన 1887లో విక్టోరియా మహారాణియొక్క జ్యూబిలీకి ఇంగ్లండుకువెళ్ళెను. 1903లో కర్జనుగారు చేసిన ఢిల్లీదర్బారునకువెళ్ళి బాలుడుగానున్న కొమారునికి రాజ్యమిచ్చివేసి తాను రాజరికమును మానుకొనెను. మూడవతుకాజీరావు బాలాసాహెబు అని పిలువబడు యీబాలుడిప్పటికిని మైనరగుటవలన బ్రిటిషు రెసిడెంటుగారిక్రింద మంత్రులేలుచున్నారు. ఈయన హిస్ హైనెస్ మహారాజాధిరాజేశ్వర సవైబహద్దూర్ అని పిలువబడుచున్నారు. గమనాగమనవేళల నీతనిగౌరవార్థమై 19 ఫిరంగులుకాల్చబడును.

అహల్యాబాయికాలమందు కెవలియర్ దుడ్రెనెస్ అను ఫ్రెంచిసైనికోద్యోగి ఇందూరుసైన్యమును తరిఫీయతుచేసెను. జనులితని హుజూర్ బేగ్ అని పిలుచుచుండిరి. ఆదినములలో సింధియాకు 10 వేల కాల్బలము 15 వేల గుర్రపుదండు, 100 ఫిరంగులు నుండెడివి. మందశ్వర సంధితో నింగ్లీషువారీ సైన్యమును దగ్గించివేసిరి. ఇప్పుడు 748 కాల్బలము, 800 అశ్వసేన, 210 ఫిరంగిసేన, 18 ఫిరంగులుకలవు.

ఈరాజ్యముయొక్క వైశాల్యము 9500 చతురపు మైళ్లు. జనులు 8,50,700 లున్నారు. ఆదాయము 54 లక్షలరూపాయలు.

పాటియాల.

పంజాబులోని సిక్కుసంస్థానములలో పాటియాల ప్రథమమైనది. 17 వ శతాబ్దములో నొకకాపువాడు చౌదరీఫూల్ అనువాడు తిలోక, రామయను ఇద్దరు కుమాళ్ళను గనెను. మొదటివాని వంశజులు నాభా మరియు జిందురాజులయిరి. రెండవవాని సంతతివారు పాటియాలా కధిపతులయిరి. అహమ్మద్ షా దురాని అను మహమ్మదీయ వీరుడు అలాసింగు అను నతనికి రాజా అను బిరుదిచ్చుటచేత 1762 వ సంII లో పాటియాలా రాజ్యమేర్పడినదని యనవచ్చును.

పంజాబు సింగమనబడిన రంజితసింహుడు యీ దేశము నాక్రమించుకొనుటకు బయలుదేరగా నింగ్లీషువారిసహాయమువలన పాటియాలా రాజు దీనిని దక్కించుకొనెను. 1814 లో గుర్ఖాయుద్ధములో సహాయము చేసినందుకయి పాటియాలా రాజు కింగ్లీషువారు సింలాకొండలలో 16 పరగణాల నేడాదికి 2,80,000 రూపాయలు చెల్లింపు షరతుమీద నిచ్చిరి. సిక్కుయుద్ధము నందును నరేంద్రసింగు రాజు ఇంగ్లీషువారి పక్షమున నుండుటవలన రెండులక్షలాదాయమువచ్చు నర్నల్ జిల్లా నిచ్చి దొరతనమువారు సత్కరించిరి. నరేంద్రసింగు 1862 లో మృతినొందెను. ఈయన కానింగు ప్రభువుయొక్క శాసననిర్మాణసభా సభ్యుడుగనుండెను. 1862 మొదలు 1900 వరకు మహేంద్రసింగు, రాజేంద్రసింగులును, వీరు బాలురయియున్నప్పుడు రాజప్రతినిధులగు పంచాయతీదారులును బరిపాలించిరి. మహేంద్రసింగు మహాదాత. విద్యాపోషకుడు. 1 కోటి 23 లక్షలిచ్చి సిర్హింద్ కాలువను దనదేశములో బారునట్లు చేసుకొనెను. 10 లక్షలు వంగదేశ క్షామనివారణమున కిచ్చెను. 70 వేలు లాహోరు కళాశాల కొసంగెను. తన దేశమందొక మొదటితరగతి కళాశాలను స్థాపించెను.

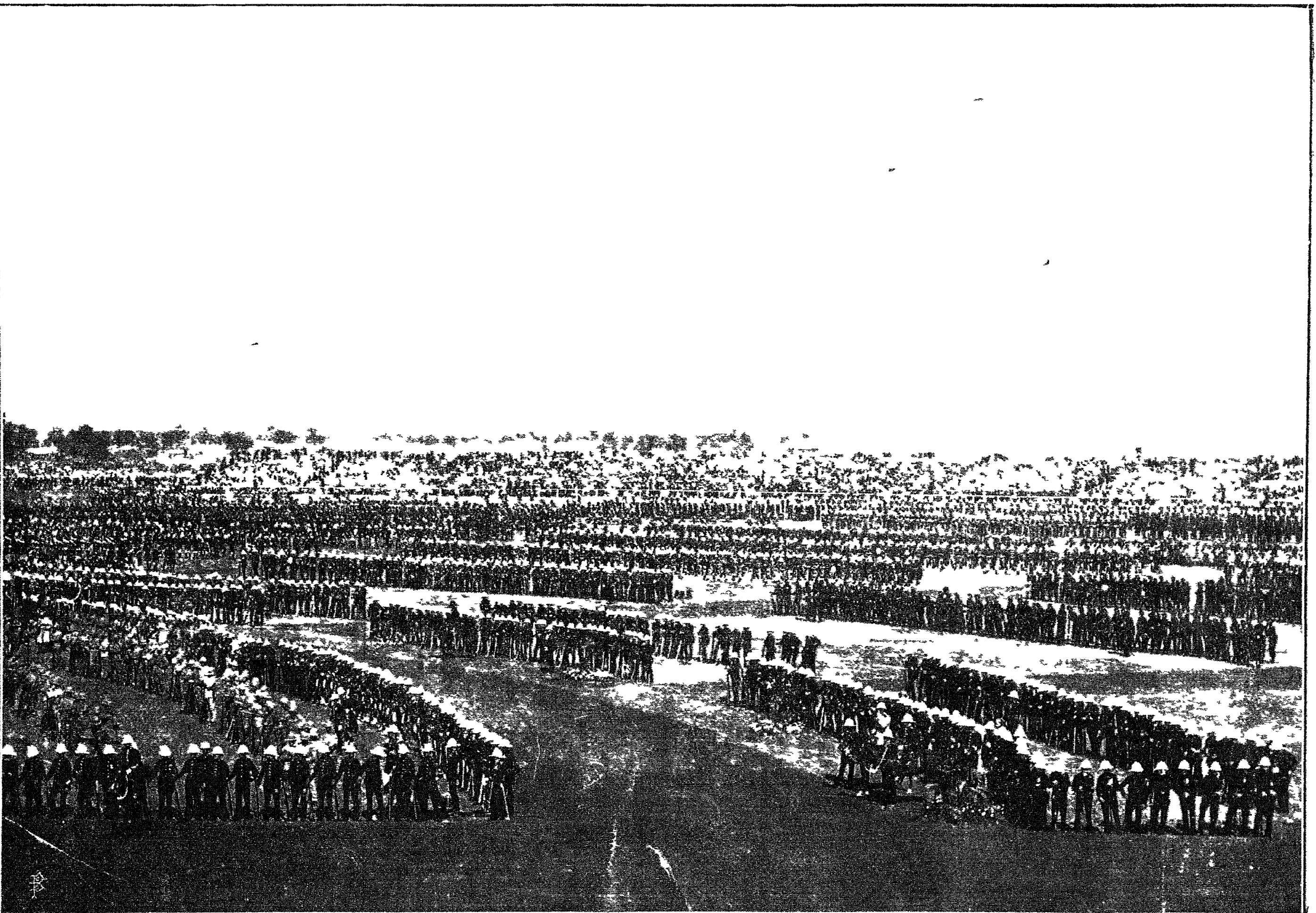
రాజేంద్రసింగుకాలములో రాజపుర, పాటియాలా, భాటిండ రయిలు నిర్మింపబడెను. సామ్రాజ్యసేనను దనదేశమందుంచుకొని 1896 లో మహేంద్రసింగు టిరా దండయాత్రలో బోరాడెను. ఈయన 1900 లో మృతినొందునప్పటికి కుమారుడు పసిబాలుడుగనుండెను. 1909 వరకు పంచాయతీదారులు దేశమేలిరి. ప్రస్తుతము రాజగు హిస్ హైనెస్ మహారాజ ఇ.రాజ్గన్ మంసూరల్ ఉమ్రా, ఫర్జింద్ ఇ-ఖస్, దౌలతి ఇంగ్లిషియ శ్రీమహారాజాధిరాజ మహారాజా భూపేంద్రసింగు మహేంద్రబహదూర్ 1909 లో రాజ్యాధికారము నొందెను. ఈయన లాహోరు లోని ఎయిట్చిసన్ కళాశాలలో విద్యనభ్యసించెను. ఈయనకు 17 గుండ్ల కధికారముగలదు. క్రికెట్టుఆట నాడుటయందు గడు ప్రవీణుడు. క్రిందటి సంవత్సర మిండియానుండి వెళ్ళిన హైందవ ఆటగాండ్రకు నాయకుడుగానుండెను. గొప్పదాతయని పేర్వాసిగాంచియున్నాడు.

కరౌలి.

రాజపుత్రులలో యాదవ తెగకు జెందినవారు కరౌలిపాలకులు. వీరు శ్రీకృష్ణుని సంతతివారమని చెప్పుకొనుచున్నారు. కృష్ణుని తరువాత నెనుబది నెనిమిదవ రాజని చెప్పబడిన విజయపాలుడనువాడు బయాన అను స్థలమందొక కోటనుగట్టుకొనెను. ఇతని జ్యేష్ఠపుత్రుడు దహనపాలుడు ధహనఘర్ కోటనుగట్టి కరౌలి దేశాధీశుడాయెను. 1196 లో కున్వారపాలుడను కరౌలిరాజు మహమ్మదుగోరి, కుతుబుద్దీనులచేత నోడింపబడి పారిపోయెను. కున్వారుపాలుని తరువాతివారిలో నొకడగు అర్జునపాలు తనపూర్వులదేశమును దిరిగి సంపాదించుటకు గృతనిశ్చయుడై 1327 లో మందరేలుకోట నాక్రమించుకొని పూర్వపుదేశమును దిరిగి వశపఱచుకొనెను. 1348 లో కరౌలియనుపట్టణమును గట్టెను. తిరిగి నూరువత్సరములైన తరువాత నీరాజ్యము మహమ్మదీయుల వశమై అక్బరుకాలమునాటికి ఢిల్లీసామ్రాజ్యములో చేర్చబడియుండెను. గోపాలదాసనుయొకకరౌలిపాలకుడు అక్బరుయొక్క అనుగ్రహపాత్రుడగుటవలన 2000 తురంగబలమున కధిపతిజేయబడి రాజ్యము నొసంగబడియెను. ఈగోపలదాసే అక్బరుకోరగా నాగ్రాకోటకు శంఖుస్థాపనమునుజేసెను. మొగలాయీలు క్షీణదశకువచ్చినప్పుడు మహారాష్ట్రులన్ని దేశములపై యధికారమును జెల్లించినట్లే కరౌలినిగూడ దమసామంతదేశముగాజేసి సాలుకు 25000 రూ॥లను గప్పముగా గైకొనుచుండిరి. 1817లో కరౌలి ఇంగ్లీషువారి సంరక్షణముక్రిందికి వచ్చెను.

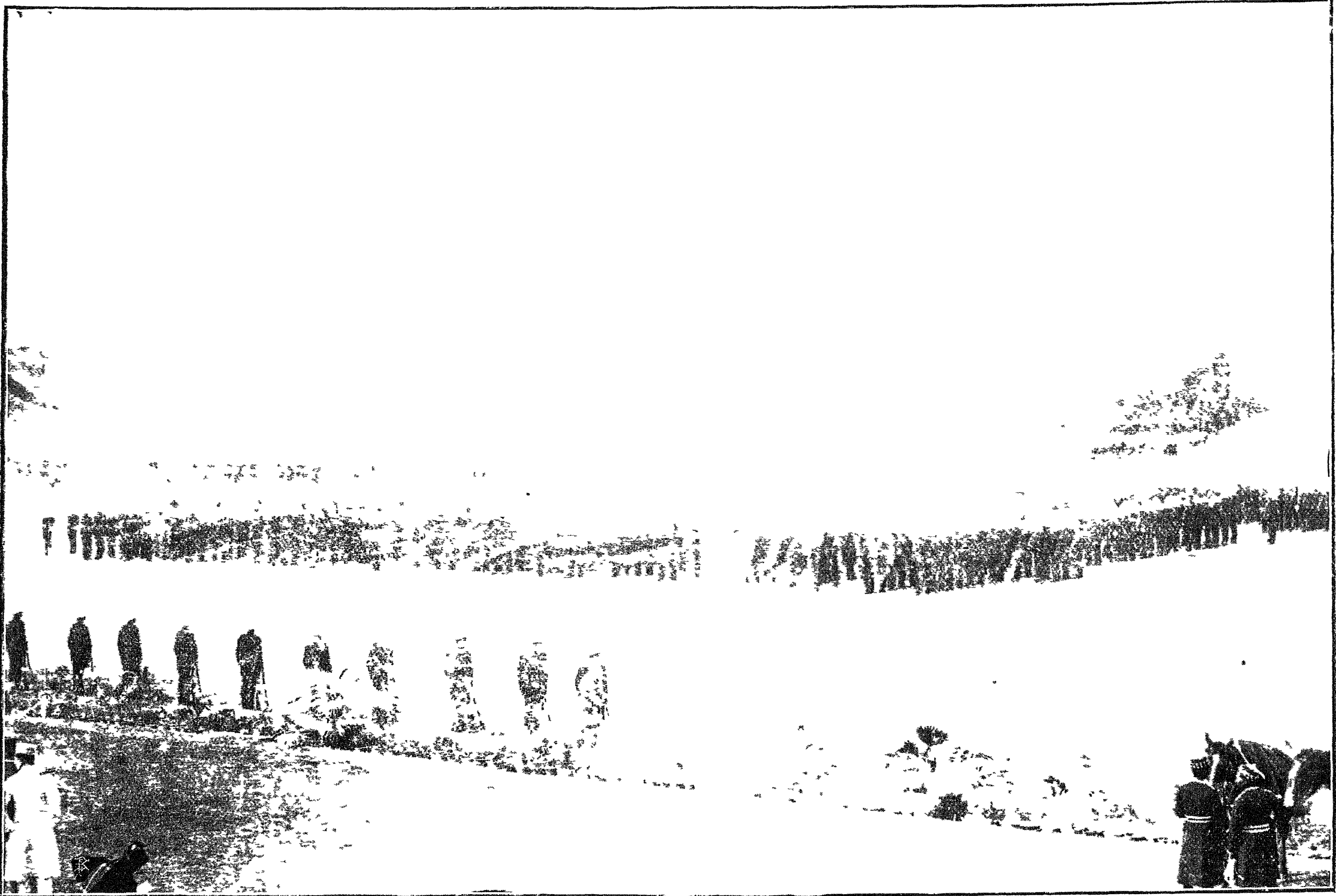
ఈరాజ్యముయొక్క చారిత్రములో నొకదత్తాభియోగము కడుప్రఖ్యాతమైనది. నరసింగపాలను యొక బాలరాజు 1850లో రాజ్యాధికారియై 1852లో మృతినొందెను. రేపు మృతినొందుననగా నీరోజున భరతపాలనువానిని దత్తుదీసుకొనెను. ఇంగ్లీషు దొరతనమువారీదత్తునంగీకరించిరి. కాని రాజసంతతివారిలో దగవులంకురించి చాలమంది బాలుడుచేసుకొనిన దత్తు చెల్లదనియు మదనపాలుడను యొకసామీప్యబంధువు రాజ్యాధికారికావలయుననియు దగవులాడిరి. కాని రాణులు భరత

Coronation of Their Imperial Majesties at Delhi.

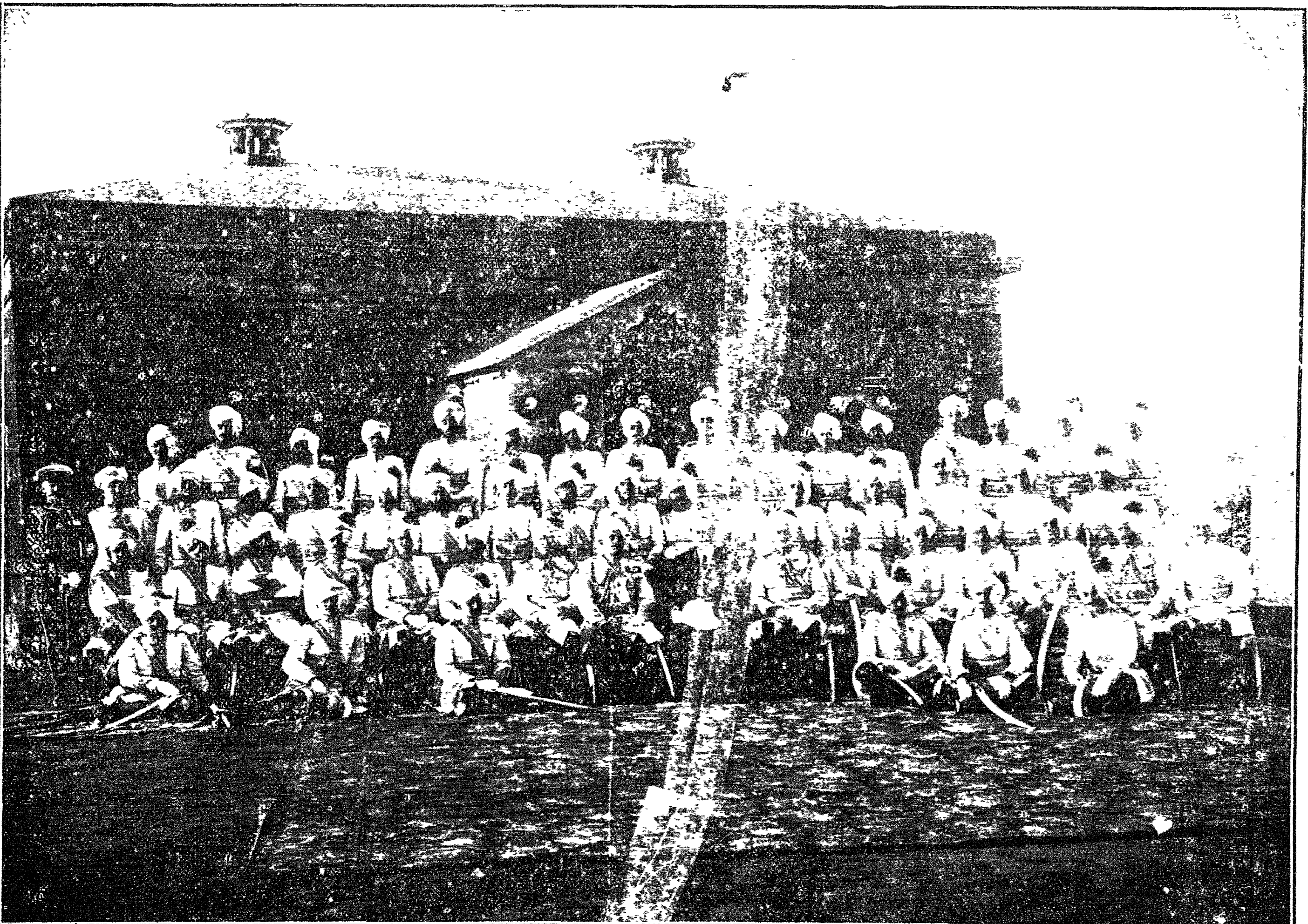
శ్రీపంచమజార్జి రాజరాజేంద్రునియొక్కయు మేరీ మహారాజ్ఞీయొక్కయు ఢిల్లీ సామ్రాజ్యాభిషేకము.

Reveiw of Troops at Delhi by H. I. M. George V.

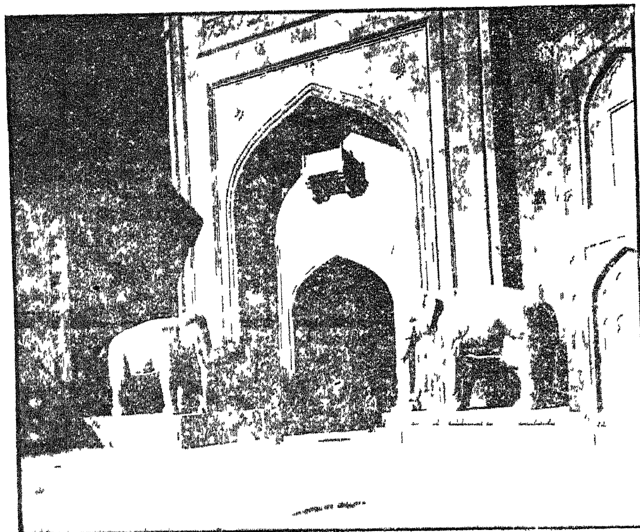
శ్రీపంచమజార్జి సార్వభౌముడు ఢిల్లీలో సైన్యమును బరీక్షించుట.

The Governor - General and the Indian Princes of the Imperial Cadet Corps.

రాజప్రతినిధి, రాజకుమారుల పటాలము.

The Delhi Gate.

ఢిల్లీనగరమున దలి ఢిల్లీద్వారము.

Mr. Uan - Shi-Kai. President of the ChineseRepublic.

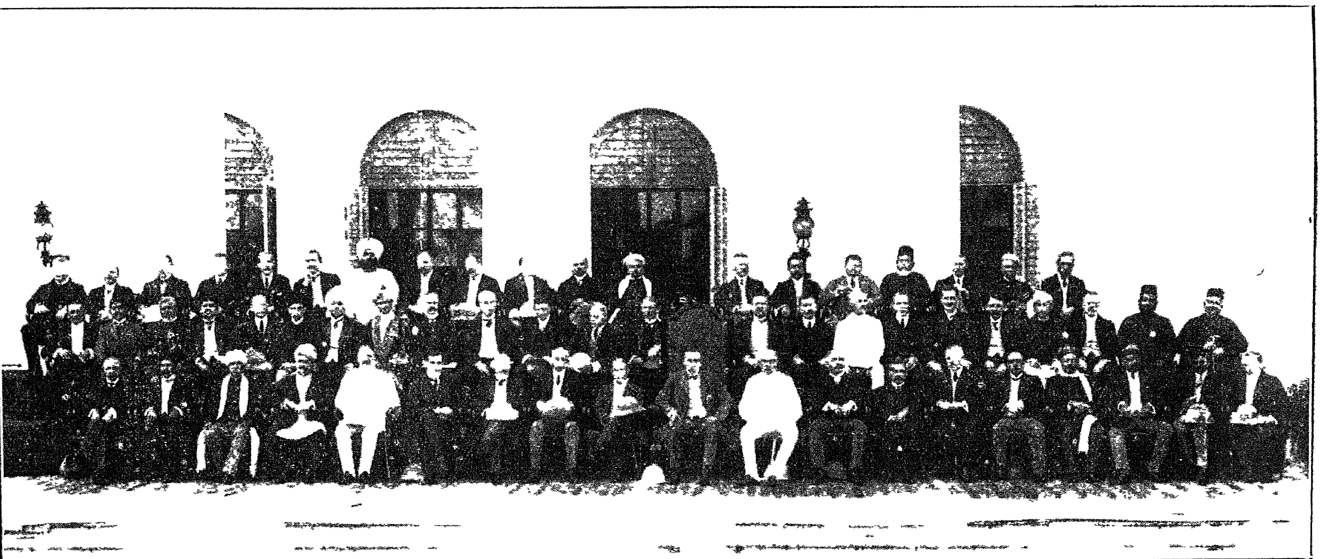

యు ఆన్ షి కాయి. చీనాసామ్రాజ్యపాలనాధ్యక్షుడు

Mr. Sun-yat-Sen.

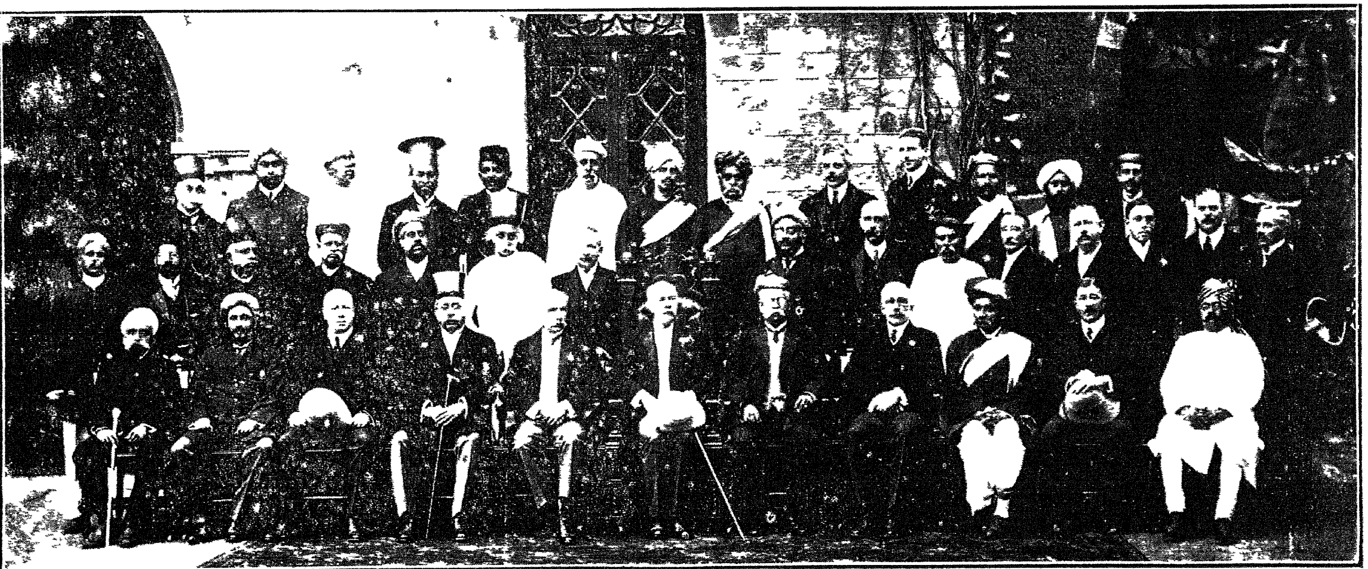
సన్ యాట్ సేన్. చీనాపరివర్తనమునకు నాయకుడు.

The Imperial Legis-lative Council at the time of Lord Minto.

మింటో ప్రభువు కాలము నందు సార్వ భౌమిక శాసన నిర్మాణ సభా సభ్యులు.

15

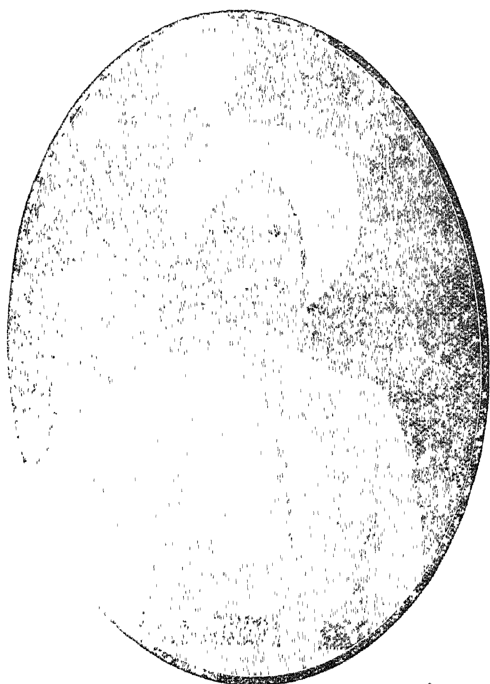
Members of the Bombay Legislative Council.

బొంబాయి శాసన నిర్మాణ సభా సభ్యులు.

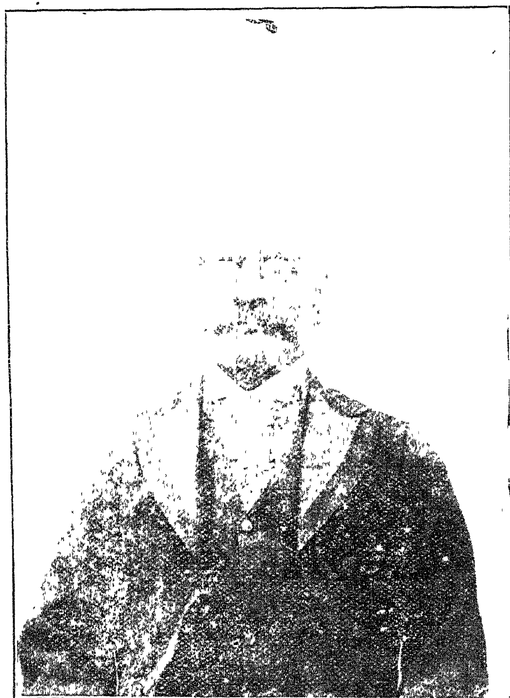

అలీ ఇమాం. న్యాయాంగమంత్రి. The Hon. Mr. Ali Imam. బనగానపల్లి నవాబు. The Nawab of Banaganapalli.

The Late Maharaja of Mourbhanj.
కీర్తిశేషులైన మూర్భంజి మహారాజు.

పండిత విష్ణునారాయణధరుగారు. Pandit Vishnu Narayanadhur.

The Hon. Mr. J. N. Atkinson. C. S. I.

గౌ॥ అట్కిన్సనుగారు.

The late Hon. Mr. V. Krishnaswamy Iyer.

కీర్తిశేషులైన వి. కృష్ణస్వామయ్యరుగారు.

The Hon. Mr. N. Subba Rao Pantulu.

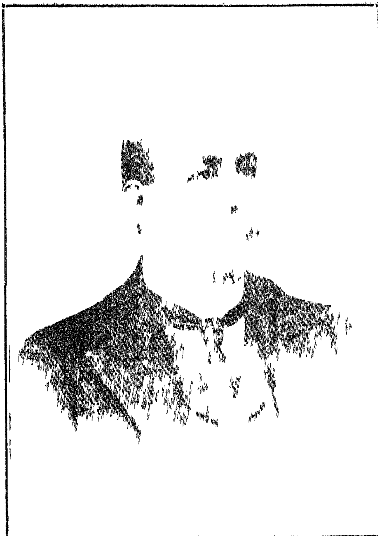
గౌరవనీయులగు న్యాపతి సుబ్బారావు పంతులు గారు

The Hon. Mr. Mazharul Haque.

గౌరవనీయులగు మజూరల్ హక్కుగారు.

Sii Sasoon David. Baionet.

సర్ సాశూన్ డేవిడు, బారొనేట్.

The Hon. Rao Bahadur R. N. Mudholkar.

రావుబహదూర్ ఆర్. ఎన్. ముధోల్కరు గారు.

పాలునే స్వీకరించుటవలన నీతడే పాలకుడాయెను. భరతుడు సిపాయిల తిరగబాటుదినములలో నింగ్లీషువారికి జాల సహాయమొనరించెను. అందువలన జి. సి. ఎస్. ఐ., బిరుదొసంగబడి, 2లక్షలరూపాయల బాకీసొమ్ము రద్దుచేయబడి, 15నుండి17కితని గౌరవార్థముకాల్చబడుఫిరంగిగుండ్లసంఖ్యపెంచబడెను. రాజులకుదత్తస్వీకారాధికార మొసంగబడియె. ఇప్పటికి(గడపటియేడుమంది కరౌలిరాజులును దత్తపుత్రులే! మదనపాలుని యనంతరము లక్ష్మణపాలు, జయసింగు, అర్జునసింగులు రాజ్యమేలిరి. ప్రకృతపురాజు హిస్ హైనెస్ మహారాజ సర్ భానువరపాలుదేవు బహాదూర్ యదుకులచంద్రపాలుడు జి. సి. ఐ. ఇ. 1889లో రాజ్యాధికారమునువహించెను. ఇతను గమనాగమనవేళల 17 ఫిరంగిగుండ్ల సత్కారమున కర్హుడు. ఈ సంస్థానము 1242చతురపుమైళ్ళ వైశాల్యమును 1,12,500 జనసంఖ్యను,5లక్షల రూప్యము లాదాయమును గలిగియున్నది. రాజ్యపాలనమందు మహారాజయిదుగురుమంత్రులవలన సహాయము చేయబడుచుండును.

కచ్చి.

ఈదేశమునుగురించి 2220 సంవత్సరములకు బూర్వము గ్రీకుగ్రంథకర్తలు వ్రాసియుండిరికాన నీదేశము మిక్కిలి పురాతనమైనది. హాయనిత్సాంగను చీనాచరిత్రకారుడును దీనినిగురించి వ్రాసెను. తొమ్మిదవశతాబ్దమునందరబ్బులు వశముచేసుకొని సముద్రతీరమందు నివసించిరి. 14వ శతాబ్దమునందు సమ్మరాజపుత్రులీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనుటతో దీనియాధునికచారిత్రము ప్రారంభమగుచున్నది. ఈరాజపుత్రులలో జాదేజలనువారు మహమ్మదీయ హిందూమతములుగలిసిన యొకవిధమైన మతము నవలంబించిరి. 1540లో కచ్చి మూడుభాగములుగ జీలిపోయెను. కాని దక్షిణదిక్కునకధిపతి అహమ్మదాబాదురాజు సహాయమువలన కచ్చికంతకధిపతియయ్యెను. అహమ్మదాబాదు రాజతనికి మోర్విపరగణానిచ్చి "రావు" అను బిరుదొసంగెను. ఈగౌరవబిరుదిప్పటికి పారంపర్యముగ వచ్చుచున్నది. ఖెంగ్జీరాజు భూజనగరమును రాజధానిగ 1546లోజేసి మాండ్వీ మను సముద్రపురేవును గట్టించెను. 1741లో రావుదేశా డిల్లీపాదుషహా "మిర్జ" అనుబిరుదిచ్చెను. కాబూలురాజు మహారాజాధిరాజయను గౌరవమునొసంగెను. రావులఖపత్జి కాలమందు రాంసింగుమలాం అనునతడు యూరపుదేశమునకువెళ్ళివచ్చి ఇప్పటికిని కచ్చి కడువిఖ్యాంతిగాంచియున్న కళలను దేశములో బ్రవేశపెట్టెను. 1778లో రావు రాయధన్జీ యనునతడు మహమ్మదీయమతమును స్వీకరించి జనులకు కంటకమును గలిగించెను. ఈతనికాలములో జమేదారు ఫత్తేమహమ్మదు నగరముపై దాడివెడలినందున యింగ్లీషువారు మక్మర్డో దొరగార[illegible]ంధిచేయుటకయిపంపిరి. ఇంతలో నిరువదిదినములలోపలనే ఫత్తేమహమ్మదు రావురాయధంజి యిద్దరును మృతినొందుట తటస్థించెను. తరువాత దేశ మింగ్లీషువారి రక్షణత్వము క్రిందికివచ్చెను. 1813మొదలు 1886 వరకును (1) రావు భార్మల్జీ, (2) రాజప్రతినిధిసభ, (3) రావు దేశాజీ, (4) రావుప్రాగ్మల్జీ, (5) రాజప్రతినిధిసభ రాజ్యమేలుట తటస్థించెను. ప్రకృతపుపాలకుడు హిస్ హైనెస్ మహారాజాధిరాజ మిర్జా మహారావు సవై ఖెంగార్జీ బహాదూర్ జి.సి.ఐ.ఇ., 1886లో సింహాసనారూఢుడాయెను. 18·7లో నీయన లండనుకు విక్టోరియా మహారాజ్ఞిగారి జ్యూబిలీకి వెళ్ళియుండెను. ఈయనపాలనముక్రింద దేశము మంచి స్థితికి వచ్చుచున్నది.

ఇచ్చట 853 పదాతులు, 281 అరబ్బీసైనికులు, 254 గుఱ్ఱపు రౌతులున్నారు. కచ్చిసంస్థానముయొక్క వైశాల్యము 7617 చదరపుమైళ్ళు. 8పట్టణములు, 940 గ్రామములున్నవి. 4,99,000 మంది ప్రజలున్నారు. 36 లక్షల రూపాయల కొంచెమెక్కువగా రాజస్వము వచ్చుచున్నది. రావుగారికి బూర్ణాధికారమున్నది. గమనాగమనవేళల 17గుండ్లు పేల్చబడుచుండును.

హిందూదేశ రాజ్యాంగ నిర్మాణము.

హిందూదేశ రాజ్యాంగజ్ఞానము హిందూదేశవాసుల కత్యవసరము. ఈవిషయవిషయము నొకసామాన్యవ్యాస పరిమితిలో నిముడ్చుట సాధ్యముగాకున్నను విషయప్రాముఖ్యత వ్యాసలేఖనమునకుఁ గారణము. హిందూసామ్రాజ్యము జగద్వ్యాప్తబ్రిటిషు సామ్రాజ్యములో నంతర్భాగము. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములో ననేకపెద్ద భూభాగములు చేరియున్నవి ఆసామ్రాజ్యవిస్తీర్ణము 1,20,00,000 చతురపుమైళ్ళు. ఈపరిమితి భూభాగములో నాల్గవవంతు. ప్రజాసంఖ్య 40,00,00,000. ఈసంఖ్య ప్రపంచపు జనసంఖ్యలో నాల్గవవంతునకు పైగానున్నది. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోని ముఖ్యభాగములు బ్రిటిషుద్వీపములు, దక్షిణాఫ్రికా, ఇండియా, ఆస్ట్రేలియ, కనడ అయియున్నవి. ఈముఖ్యభాగములుగాక న్యూజిలాండు, సింహళము, ఈజిప్టు మొదలగు ననేక దేశములీ సామ్రాజ్యములో జేరియున్నవి. ఉమారమి తొంబది ప్రత్యేకభాగములీసామ్రాజ్యములోఁ జేరియున్నవి. ఈసామ్రాజ్యపాలకులు బ్రిటిషురాజ్యాధిష్ఠాతలు. రాజ్యాంగవిషయములో నీసామ్రాజ్యపాలనము అయిదువిధములుగ విభజింపఁబడుచున్నది.

బ్రిటిషు సామ్రాజ్యపాలన క్రమము.

ఈభేదములు పరిపాలన క్రమమునువలనను, రాబడివలనను, రక్షణశక్తివలనను నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. 1 బ్రిటిషుద్వీపములు; ఇవిసామ్రాజ్యనిర్మాణకులకు జన్మభూమియై యితరభాగములపై కొద్దియో గొప్పయో యధికారము గలిగియున్నవి. ఈభాగ మితరభాగముల రక్షణమునకుఁ గారణమై విశేషాదాయమునుఁ గలిగియున్నది. బ్రిటిషు యుద్ధనావికాదళము సామ్రాజ్యరక్షణమునకు శరణ్యము. ఈభాగముపై నితరభాగముల కధికారమేమియును లేదు. 2. రాజ్యాధి నివేశస్థలములు; (Crown Colonies) ఈదేశముల పరిపాలనము బ్రిటిషుపరిపాలకుల చేతిలోనున్నది. గవర్నరును శాసననిర్మాణసభాసభ్యులును బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచే నియమింపఁబడుదురు. శాసనములు బ్రిటిషురాజ్యాధికారుల యంగీకారము నొందవలయును. ఆదాయవ్యయ నిర్ణయములును వారి యంగీకారమునుఁ బొందవలయును. కొన్నిదేశములలో నధికారములోఁ గొంతభాగము శాసననిర్మాణసభకొసంగఁబడినది. 3. ప్రాత్యామ్నాయాధి నివేశస్థలములు; (Representative Colonies) ఈదేశములలోఁ బ్రాత్యామ్నాయపాలనమున్నను స్వతంత్రపాలనము లేదు. బ్రిటిషురాజ్యాధికారులకు శాసనములను నిషేధించు స్వతంత్రమును, అధికారులను నియమించు స్వతంత్రమును, సభ్యులలో గొందరిని నియమించు యధికారమును, ఆదాయవ్యయములలోఁ గొంత ప్రమేయమునుఁ గల్పించుకొను స్వతంత్రమును గలదు. 4. స్వతంత్రాధి నివేశస్థలములు; (Responsible Colonies) ఈదేశములలోఁ బ్రాత్యామ్నాయ పాలనమును స్వతంత్రపాలనమును బూర్తిగఁగలదు బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులకు శాసనములను నిషేధించు స్వతంత్రము గలదుగాని ఈ యధికారము సామాన్యముగ వాడఁబడదు. గవర్నరునుతప్ప నితరాధికారులను నియమించు స్వతంత్రముగాని, ఆదాయములలోఁ బ్రమేయమును గలిగించుకొను స్వతంత్రముగాని బ్రిటిషురాజ్యాధికారులకు లేదు. కార్యనిర్వాహకసభికులు గవర్నరుచే నియమింపఁబడుదురు. ఇతరాధికారులందరును కార్యనిర్వాహక సభానుమతిని గవర్నరుచే నియమింపఁబడుదురు. ఈదేశముల పాలనము స్వతంత్రవ్యక్తిని గలిగి బ్రిటిషుద్వీపముల పాలనమువలెనుండును. ఈస్వతంత్రాధి నివేశస్థలములలో గొన్నిదేశములందు సాంఘాతిక పాలనముగలదు. ఆస్ట్రేలియా, సంయుక్త దక్షిణఆఫ్రికాలు నిదర్శనములు. ఈసాంఘాతికపాలనములోఁజేరిన ప్రత్యేక భాగమును స్వతంత్రవ్యక్తినిఁ గలిగియుండి సంఘాతపాలనములోఁ జేరియుండును. అధినివేశస్థలములలో శ్వేతముఖులు కాపురముందురు. వారలకు బ్రిటిషుద్వీపవాసులకుఁగల స్వత్వములు నిరభ్యంతరముగ గలవను

సిద్ధాంత మంగీకరింపఁబడుచున్నది. ఈపాలనమునే హిందూదేశములోని స్వరాజ్యవాదు లాకాంక్షించుచున్నారు.

5. స్వాధీనస్థలములు; (Dependencies) ఇవి బ్రిటిషుప్రజలచే జయింపఁబడి బ్రిటిషుసామ్రాజ్య లాభార్థము బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులచే నిరంకుశాధికారముతోఁ బాలింపఁబడుచున్నవి. ఈప్రదేశములలో శాసనముల నిర్మించుటకును, అధికారులను నియమించుటకును, ఆదాయవ్యయములలోఁ బ్రవేశము నుఁ గల్పించుకొనుటకును బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులకు స్వతంత్రముగలదు. ప్రాత్యామ్నాయ పాలన మీదేశముల కపూర్వము, నిరంకుశాధికారము సహజము. హిందూదేశము సిద్ధాంతానుసరణిని నీతరగతిలోఁజేరినను వ్యవహారికములో నీస్థితిలోలేక మొదటి రెండవతరగతుల దేశములలో జేరుచున్నది. కాలక్రమమున నీదేశమునకు సాంఘాతిక స్వరాజ్యపాలనము బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోగలుగవలయునను నాశ హైందవులకుఁ బూర్తిగగలదు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోని సకలప్రదేశములకును ప్రధానపాలకులు బ్రిటిషురాజ్యాధికారులచే నియమింపఁబడుదురు. వారు గవర్నరు జనరలులు, గవర్నరులు, లెఫ్టినెంటుగవర్నరులు, ఛీఫుకమిషనరులు, కమిషనరులు మొదలగుపేర్లతో దేశస్థితిగతులననుసరించి నియమింపఁబడి పిలువఁబడుచున్నారు. ఈపదవులలో హిందూదేశపు గవర్నరుజనరలు పదవి యత్యుత్తమపదవిగా నున్నది. అధికారమునందును, గౌరవమునందును, వేతనమునందును దీనికిఁ బోల్పఁదగినపని వేరొకటి బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునందేకాక మరెచ్చటను లేదు. విస్తీర్ణమై బహుజనాకీర్ణమై, నానావిధపాలనోపేతమై, భిన్నజాతిమత సంకులమైయొప్పు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యము సామ్రాజ్యాధిష్ఠాతలను పాశముచే బంధింపఁబడుచున్నది. ఈప్రపంచ వ్యాప్త సామ్రాజ్యపాలనము పార్లమెంటుచే శాసింపఁబడుచున్నది.

హిందూ సామ్రాజ్యము.

హిందూసామ్రాజ్యము 18,00,000 చతురపుమైళ్ళ విస్తీర్ణమును 30,00,00,000 ప్రజలను గలిగియున్నది. ఈసామ్రాజ్యములో 11,00,000 చతురపుమైళ్ళ ప్రదేశమును 23,18,9[illegible],515 ప్రజలను బ్రిటిషుహిందూస్థానమును, 7,00,000 చతురపుమైళ్ళ ప్రదేశమును 6,24,61,549 ప్రజలను స్వదేశసంస్థానములును గలిగియున్నవి. స్వదేశ సంస్థానములు 675 గలవు. వాటిలోఁ గొన్ని పరిమితియందు మిక్కిలిచిన్నవై వ్యవహారస్వతంత్రమును గలిగియుండలేదు. హైదరాబాదు, మైసూరు, బరోడ మొదలగుసంస్థానములు పరిమితియందు పెద్దవియై వ్యవహారస్వతంత్రమునుఁ గలిగియున్నవి. చెన్నపురిరాష్ట్రమునకు లోఁబడిన సంస్థానములైదుగలవు. వాటిలో ముఖ్యములైనవి కొచ్చిను తిరువాన్కూరు సంస్థానములు. పెద్దసంస్థానములన్నియును సామ్రాజ్యపాలనముతో సంబంధమునుఁ గలిగియున్నవి. వాటిసంఖ్య 175 అయియున్నది.

స్వదేశసంస్థానములు సస్థానాధిపతులచే బ్రిటిషు ప్రతినిధి (Resident) సహాయమువలనఁ బాలింపఁబడుచున్నవి. కొన్నిసంస్థానముల కంతర్వ్యవహారములం దక్కఁ బెట్టుకొను స్వతంత్రము గలదు. ప్రాణశిక్షనువిధించు యధికారమునుఁ గలదు. కొన్నిటికి స్వంతసైన్యమును పన్నులనువిధించు స్వతంత్రమునుఁగలదు. సంస్థానముల కితరసంస్థానములతోగాని పరదేశములతోగాని సంధిచేసుకొను స్వతంత్రము లేదు. సంస్థానాధీశులు దుర్నీతిపరులైనపుడు వారిని దండించుటకును, తొలగించుటకును, క్రొత్తవారిని నియమించుటకును బ్రిటిషుపరిపాలకులకు స్వతంత్రముగలదు. సంస్థానముల స్వతంత్రస్థితిగతులు బ్రిటిషుపాలనమునకును సంస్థానాధీశులకును లోగడజరిగిన యొడంబడికలవలన నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. సస్థానము లన్నియును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యాధికారమునకు లోఁబడి వ్యవహారములను నిర్వర్తించుచున్నవి.

బ్రిటిషు హిందూస్థానము.

బ్రిటిషుద్వీపవాసులకు హిందూదేశ సామ్రాజ్యము విజయమువలనను సంధులవలనను లభించినది. బ్రిటిషు హిందూస్థానము పదునాలుగు భాగములుగ నీక్రిందికిఁదిని విభజింపఁబడి పాలింపఁబడుచున్నది. రాష్ట్రములన్నిటిపైనను ముఖ్యాధికారి గవర్నరు జనరలు,

ఈ లెక్కలన్నియును ఇంపీరియల్ గెజెట్టియరునుండి యెత్తి వ్రాయఁబడినవి.

వంగరాష్ట్ర పునర్నిర్మాణమువలన నీలెక్కలలో మార్పులు గలుగవలసి యున్నవి.

భాగము	పరిమితి	జనసంఖ్య	ఆదాయము	స్వాధీనకాలము	పాలకుడు
మద్రాసు	1,41,705	3,82,09,436	రూ. 14,73,50,000	1639–1748	గవర్నరు.
బొంబయి	1,22,984	1,85,15,857	13,00,80,000	1608–1685	"
బంగాళము	84,728	4,00,00,000	25,18,80,000	1633–1765	"
సంయుక్తరాష్ట్రము	1,07,494	4,84,93,879	18,38,42,000	1764–1856	లెఫ్టినెంటుగవర్నరు.
బర్మా	2,37,000	1,04,90,624	9,11,56,000	1824–1852	"
పాంచాలము	1,33,741	2,47,54,737	4,25,80,000	1849	"
బీహారుఒరిస్సా	1,11,680	3,00,00,000		1912	"
మధ్యరాష్ట్రములు	1,13,241	1,08,47,325	1,64,70,000	1802–1817	ఛీఫ్ కమిషనరు.
అస్సాము	62,682	61,26,343	66,43,000	1825–1826	"
సీమాంతరాష్ట్రములు	38,665	21,25,480	47,66,000	1901	"
అజిమీరుమేర్వారా	2711	4,76,912	14,50,000	1818	ఏజెంటు
బలుచిస్థానము	1,310 355	9,15,000	25,51,000	1854–1876	"
కొడగు	1582	1,80,607	7,51,000	1834	కమిషనర్
అండమాను ద్వీపములు	3143	24,649		1858	సూపరింటెండెంటు.

ఇప్పుడు ప్రాక్ప్రపంచము నందువలెఁ బదునారు పదునేడుశతాబ్దములందుఁ బాశ్చాత్యదేశములందు నూతనోత్సాహము జనించినది. షేక్స్పియర్ బేకన్ బెంజాన్సను మొదలగువిద్వాంసులు దమగ్రంథములవలన జనులకు నూతనోత్సాహమునుఁ బుట్టించిరి. రెలె కొలంబస్ మొదలగు ధీరులు నూతనదేశములనుఁ గనుఁగొనిరి. నాక్సు మొదలగు మతాభిమానులు మతావేశముచేఁ బ్రాణములను లెక్కనుఁజేయకుండిరి. ప్రజలు రాజ్యాంగస్వత్వములకై రాజులను ధిక్కరించుచుండిరి. ప్రజలు దేశాభిమానపరవశులై మహాత్కార్యోపక్రమణమునకుఁ గడంగిరి. ధైర్యవంతులు ద్రవ్యోపార్జనమునకై దూరదేశములకుఁ బోవనారంభించిరి. సాహసికులు వర్తకసంఘముల నేర్పరచి యాకాలమున ధనధాన్యసంపదలకుఁ బేరొందిన హిందూదేశముతో వర్తకమునుఁ జేయుటకుపక్రమించిరి. మొదట పోర్చుగీసు దేశస్థులు హిందూదేశములోఁ బ్రవేశించి వర్తకముతోఁబాటు దేశాక్రమణమునుఁ జేయుచుండిరి. పిమ్మట హాలాండులు పరాసులు ఆంగ్లేయులు వర్తకమునకై నెలవుల నీదేశములో నేర్పరచుకొనిరి. ప్రాగ్వాణిజ్యసంఘము 1600 సంవత్సరము డిసంబరు 31వ తేదిని నెలిజబెత్తురాణివలన నొకకవులుఁ బొంది వర్తకమునారంభించిరి. ఈవర్తకసంఘమువారు కాలక్రమమున నితరపాశ్చాత్యదేశీయులను హిందూదేశరాజులను నోడించి సామ్రాజ్యమును స్థాపించినవిధము హిందూదేశచరిత్రమువలన వ్యక్తమగుచున్నది.

ప్రాగ్వాణిజ్యసంఘమువారు హిందూదేశములోఁ గాలువెట్టి యిప్పటికి మున్నూరేండ్లుగతించినవి. మొదటి నూటయేబదేండ్లలోను వర్తకలాభము వారి ముఖ్యోద్దేశముగనుండెను. తరువాత డెబ్బదేండ్లలో రాజ్యలాభము గలిగెను. ఇప్పటికెనుబదేండ్లుగ నాంగ్లేయులు హిందూదేశమును నిరాటంకముగా ధర్మమార్గమునఁ బాలించుచున్నారు. ఆంగ్లేయులకు హిందూదేశసామ్రాజ్యత్వ మతిసులభముగ లభించినది. రాష్ట్రమువెనుక రాష్ట్రము వీరి హస్తగతమగుచువచ్చెను. ఒకదేశమైనను వారిస్వాధీనమైనపిమ్మట పరాధీనముగాలేదు. ఇది దైవసంకల్పము, అలంఘనీయము. విస్తీర్ణమైన భరతఖండమునంతను నేకఛత్రాధిపతులుగఁ బాలించినవా రాంగ్లేయులుదప్ప మ

యొకరులేరు. ఈయేకఛత్రాధిపత్యమె హైందవ జాతీయత్వమునకు మూలబీజము.

ఈవర్తకసంఘము 1611లో మచిలీబందరుతోను 1612లో సూరతుపట్టణముతోను వర్తకము నారంభించెను. 1637లో చెన్నపురియద్దెకుఁ దీసికొనఁబడెను. 1668లో బొంబయి ఇంగ్లీషురాణికిఁ గానుకగాలభించెను. 1640లో షాజ్గీసామ్రాజ్యమున మొగలుచక్రవర్తి యనుమతిని వర్తకశాలయొకటి నిర్మింపఁబడెను. 1688లోనీసంఘమునకు జోటీసంఘమేర్పడెను. కాని 1702లో నీరెండుసంఘములకు సంయోగమేర్పడెను.

దేశస్థితి. రాజ్యలాభము.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునడుమను మొగలుచక్రవర్తుల యధికారము క్షీణించి మహారాష్ట్ర సంఘాతబలము వర్ధిలుచుండెను. సంఘములోని వారొండొరులతో రాజ్యకాంక్షచేఁ బోరాడుచుండిరి. పాంచాల మూఘగను నాయకుఁడైన అహమ్మదుషావశమయ్యెను. రోహిలానాయకులు ఉత్తరభాగములం గొన్నిటినాక్రమించుకొనిరి. అయోధ్య వంగదేశములు చక్రవర్తి ప్రతినిధుల పాలయ్యెను. రాజపుత్రస్థానముపై మహారాష్ట్రుల యధికారము పూర్తిగజెల్లుచుండెను. దక్షిణహిందూస్థానములో నిజాము స్వతంత్రమునువహించెను. మైసూరు మొదలగుస్వతంత్రరాజ్యములును దక్షిణమునందుండెను. ఈరాష్ట్ర పాలకులలో మహారాష్ట్రులుమాత్రము ప్రజలియుండిరి. ఇతరులు రాజ్యలోభముచే నొండొరులతోఁ గలహించుచు దేశవిప్లవకారులైరి. వారిరాజ్యము లస్థిరములుగానుండెను. దేశమీస్థితిలోనుండగా నసహాయశూరుడు రాబర్టు క్లైవు రంగములోఁ బ్రవేశించెను. ఈమహనీయుడు మొదటి బ్రిటిషుసామ్రాజ్య నిర్మాణకుఁడు. ఈయన ఫ్రెంచినాయకుఁడు డూప్లెవలె హిందూదేశ రాజ్యవ్యవహారములలో సంబంధమునుఁ గల్పించుకొనఁజొచ్చెను. వ్యాపారసంఘమునకు వర్తకమును బలపరచుటకు బలమవసరమైయుండెను. ఈబలసాధనమువలన రాజ్యలాభము సులభముగ గలిగెను. 1761 సంవత్సరమున దక్షిణహిందూదేశములో వర్తకసంఘము నెదిరింపజాలిన రాజ్యములేకుండెను. 1757లోఁ గలిగిన ప్లాసియుద్ధవిజయమువలన వంగరాష్ట్రము వర్తకుల పాలయ్యెను. 1772లో వర్తకసంఘము వంగరాజ్యభారమునుఁ బూర్తిగవహించెను. అప్పటినుండియును వారిప్రధాన నగరము కలకత్తాగనుండెను. వెల్లిస్లిప్రభువు దమపాలనాకాలములో సంస్థానాధీశులతో నేర్పాటుచేసిన యొడంబడికలవలన బ్రిటిషుప్రాబల్యమును స్వదేశసంస్థానములపై స్థాపించెను. 1811 సంవత్సరమునకు చెన్నపురిరాష్ట్రములోను 1818 నకు బొంబయి మధ్యరాష్ట్రములలోను 1849 నకు పాంచాలములోను 1852 నకు లోవరు బర్మాలోను, 1876నకు బలుచ్చిస్థానములోను 1887 నకు అప్పరుబర్మాలోను బ్రిటిషురాజ్యము సుస్థిరముగ స్థాపింపఁబడినది.

వాణిజ్యసంఘ వ్యవహారనిర్మాణము.

వర్తకసంఘపు వ్యవహారక్రమము నింగ్లాండులో నిరువదినలువురు సభికులును నొకసభాధ్యక్షుడును నిర్వర్తించుచుండిరి. సభికులేటేటను నెన్నుకొనఁబడుచుండిరి. పదునేడవశతాబ్దాంతమున నీసంఘనిర్మాణము కార్యనిర్వాహకసభకును (Court of directors) వ్యాపారసంఘస్వాములకును (General Court of Proprietors) * మారినది. 2000 సవరనుల విలువగల భాగస్వాములు కార్యనిర్వాహకసభలో సభ్యులుగనుండుట కర్హులు. కార్యనిర్వాహకసభ సంఘపు వ్యవహారములను నిర్వర్తించుచుండినను భాగస్వాములు వారివ్యవహారములను రద్దుచేయు స్వాతంత్రమును గలిగియుండిరి. ఆకాలమున వర్తకవ్యాపనకై చెన్నపురి బొంబయి కలకత్తాలలో వర్తకశాలలేర్పరుపఁబడినవి. ఈశాలలె కాలక్రమమున కోటలుగ మారినవి. ఈవర్తకశాలల వ్యవహారములను సభాధ్యక్షుడును సభికులును గలిసి నిర్వర్తించుచుండిరి. అధిక సంఖ్యాకులమతము ననుసరించి కార్యక్రమము నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. ఈమూడువర్తకశాలాధికారులును స్వతంత్రులుగానుండెడివారు. వారిపైయధికార మింగ్లాండులోని కార్యనిర్వాహకసభకు మాత్రముండెడిది. ఈయధికారులే కాలక్రమమున గవర్నరులుగను కార్యనిర్వాహకసభ్యులుగ

ను మారిరి. చెన్నపురి బొంబయి గవర్నరులకిప్పటికిని హిందూదేశపుమంత్రితో స్వతంత్రముగ నుత్తరప్రత్యుత్తరములను జరుపుట కధికారములేదు.

వ్యాపారనిర్వాహకసభకు ధనాగమమే ప్రధానోద్దేశము. వారిచేనియమింపబడినవారలు వాణిజ్యసంఘమునకును స్వకీయోపయోగమునకును ధనము నార్జించుటకు న్యాయాన్యాయ విచక్షత లేక పాటుపడుచుండెడివారు. ఇందువలన పాలనమునందనేకములైన దుర్ణయములేర్పడినవి. 1773లో నియామకశాసనము (Regulation Act) ఏర్పడినది. ఈశాసనములవలన నియోజక నియమములలోను నధికారకాలములోను కొన్నిమార్పులు చేయబడిన విగాని పాలనాపద్ధతులలో మార్పులు చేయబడనేలేదు. 1784లో నిర్మింపబడిన పిట్టుశాసనము వలన నిర్వాహకసభకు సర్వాధికారములు క్షీణింపబడినవి. ఆసభలో గోశాధ్యక్షుడును, మంత్రులలో నొకరును, నారుగురికి మించని గూఢసభాసదులును (Privy Councillors) సభ్యులుగనియమింపబడిరి. సభాధ్యక్షుడు కార్యముల నిర్వహించుచుండెను. సభ్యులసంఖ్య క్రమముగ దగ్గింపబడినది. అధికారమంతయును సభాధిపతివశమునందుండెను. 1841వ సంవత్సరమునకు సభాధిపతిమాత్రము సభ్యుడుగ మిగిలియుండెను. ఈసభాధిపతియె తుదకు హిందూదేశపు మంత్రిగ (Secretary of State for India) మారెను.

కార్యనిర్వాహకసభకును భాగస్వాములసభకును నిరంతరము భేదభావము గలుగుచుండుటవలన వ్యవహారక్రమమును కార్యనిర్వాహక సభాధ్యక్షుడైన మంత్రివశము గునట్లు పార్లమెంటుచే శాసనములు గల్పింపబడెను. హిందూదేశసామ్రాజ్యము రాజ్యాధిష్ఠాతలదనియును వాణిజ్యసంఘమువారు వారియనుమతిని పాలించుచున్నారనియును సిద్ధాంతమేర్పడెను. పాలకులు సభచేనియమింపబడినను రాజ్యాధిష్ఠాతల సమ్మత మవసరముగ నుండెను. కార్యనిర్వాహక సభకును నియామకసభకును గల ద్వైధీభావము 1858లో సామ్రాజ్యపాలనము రాజ్యాధిష్ఠాతల యధీనమైనపు డంతరించి సర్వాధికారము రాజ్యాధికారుల పరమైనది.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములోని భాగము లన్నియును పార్లమెంటుచే బాలింపబడుచున్నవనుట శాస్త్రసమ్మతము. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయసభ, ప్రభువులసభ, రాజ్యాధిష్ఠాతలుచేరి సామ్రాజ్యపాలనము నిర్వర్తించుచున్నారు. ప్రాత్యామ్నాయ సభవలనను ప్రభువులసభవలనను నిర్దేశింపబడిన శాసనములు రాజ్యాధిష్ఠాతల సమ్మతిని బొందుచున్నవి. ప్రభువులసమ్మతిని బొందకున్నను మున్మారు ప్రజాప్రాత్యామ్నాయసభచే నంగీకరింపబడినశాసనములు శాసనముగావలయునని గతసంవత్సరములో నొకశాసన మేర్పరుపబడినది. ఇందువలన ప్రజాప్రాత్యామ్నాయసభచే బ్రిటిషుసామ్రాజ్య వ్యవహారము నడుపబడుచున్నదని యంగీకరించవలసియున్నది. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ సభాసభ్యులు బ్రిటిషుప్రజలచే నెన్నుకొనబడుదురు గాన బ్రిటిషు సామ్రాజ్యపాలనము బ్రిటిషు ప్రజాధీనమనుట యథార్థమైనను నీసిద్ధాంతము సామాన్యముగ బ్రిటిషు ద్వీపములపట్లమాత్రము చెల్లుచున్నది. కారణమితరభాగముల వ్యవహారములలో బ్రిటిషు నియోజకగణము ప్రమేయ మంతగా గల్పించుకొనుటలేదు. ఈసిద్ధాంతము హిందూ సామ్రాజ్యముపట్ల పూర్తిగజెల్లుచున్నది. పార్లమెంటు సర్వాధికారములను గలిగియున్నను రాజ్యాంగక్రమ మాంతరంగిక సభచే (Cabinet) నిర్వహింపబడుచున్నది. ఆంతరంగికసభలో 19 సభ్యులుగలరు. హిందూదేశపుమంత్రి యీసభ్యులలో నొకడు. ఈమంత్రి హిందూదేశపాలన క్రమమున కాంతరంగిక సభకును పార్లమెంటునకును బాధ్యతను వహించుచున్నాడు. పార్లమెంటునకు హిందూదేశాదాయ వ్యయమును జర్చించుటకును, శాసనములను నిర్మించుటకును స్వాతంత్రముగలదు. ఈహేతువువలన పార్లమెంటునకు హిందూదేశపాలనముపై బాధ్యత గలదనవలసియున్నది.

హిందూదేశమంత్రి.

ఈమంత్రికి హిందూదేశ వ్యవహారములలో సకల స్వాతంత్రము నుగలదు. ఈయన మిగిలిన మంత్రులవలె రాజ్యాధిష్ఠాతల యనుమతిని గార్యములను నిర్వహించుచుండును. హిందూదేశాదాయ వ్యయములపట్లను పాల

నను పట్లను మొదట కార్యనిర్వాహక సభకును, భాగస్వాముల సభకును, నియామకసభకునుగల సకలాధికారములీ మంత్రికిఁగలవు. రాజప్రతినిధికిని మిగిలిన యుద్యోగస్థులకును రాజ్యవ్యవహార క్రమమును నిరూపించు నధికారము మీయనకుఁగలదు. బ్రిటిషుద్వీపములలో హిందూదేశ రాజ్యవ్యవహారములీయనచే నిర్వర్తింపబడుచుండును. హిందూదేశమున కంపఁబడు శాసనపత్రములీయన నంతకమునుఁ గలిగియుండవలయును. ఈకార్యమును నిర్వహించుటకొక సభగలదు. ఇప్పుడీసభలో 11 గురు సభ్యులుగలరు. ఈసభ్యులు మంత్రిచే పదేండ్లకొకసారి నియమింపఁబడుచుందురు. ఈసభ్యులు పదేండ్లు హిందూదేశములోఁ బనిఁజేసినవారుగను పనిలోఁజేరుటకుఁ బూర్వము పదేండ్లకుమించక హిందూదేశమును విడువనివారుగను నుండవలయును. ఇప్పుడీసభలో నిద్దరుహైందవ సభ్యులుగలరు. కార్యదక్షులను ముప్పురను కాలనియమములేక నియమించుటకు స్వతంత్రము మంత్రికి గలదు. మంత్రి శాసననియమములేని విషయములలో సభ్యులతో సంప్రతింపుచుఁ జేయక వ్యవహరింపవచ్చును. హిందూదేశములోని గొప్పపనులు మంత్రియాలోచనపై రాజ్యాధిష్ఠాతలచే నంగీకరింపఁబడుచున్నవి. సామాన్యముగ కార్యక్రమము సభికుల యాలోచనల ననుసరించి వారికి దెలిపి నిర్వర్తింపఁబడుచున్నది. యుద్ధములకును, సంస్థానములకును సంబంధించిన విషయములు రహస్యముగా మంత్రిచే నిర్వహింపఁబడుచున్నవి. వ్యయవిషయములలో మంత్రి సభ్యులతో సంప్రదించి వ్యవహారమును నడుపవలసియుండును. నెలకు రూ. 250 జీతముగల క్రొత్తపనిను గల్పించుటకును రూ. 25,000 లకు మించని వ్యయమును గల్పించుటకును హిందూదేశపాలకుల కధికారమీయఁబడినది. ఈసభవారు ఏడుశాఖాధిపతులుగ విభజింపఁబడిరి. 1. ఆదాయవ్యయము. 2. రాజ్యము. 3. సైన్యము. 4. రాజస్వము. 5. న్యాయపాలనము. 6. జనోపయోగ కార్యములు. 7. వస్తుసంచయము. ఈవ్యవహారక్రమమును నడుపుటకు కార్యదర్శులు, సహాయకార్యదర్శులు, న్యాయవిమర్శకులు మొదలగు నధికారులు మంత్రిచే నియమింపఁబడుచుందురు. క్రూక్రభువు ప్రస్తుత మంత్రి.

గవర్నరు జనరలు. రాజప్రతినిధి.

గవర్నరు జనరలు హిందూదేశమునకు శాస్త్రనమ్మతమైన పాలకుడు. కార్యనిర్వాహక భారమంతయు వానిపైఁగలదు. దేశమునుఁ బాలించుటకై నూతనశాసనములను నిర్మించు స్వతంత్రము వానికిఁగలదు. కానియధికార మంతయును కొన్నివేళల హిందూదేశపు మంత్రిచే నాక్రమింపఁబడుచున్నది. కార్యోపక్రమాధికారము గవర్నరు జనరలునకుఁ గలదనియు నిర్ణయాధికారము మంత్రికిఁగలదనియు నాచారవ్యవహారము గలదు. కాని వాడుకలో నీసిద్ధాంతము వీరిరువురి బలాబలముల ననుసరించి వర్తిలుచున్నది. కర్జను ప్రభువు తనపంతమునె నెగ్గించుకొనుచుండె ననియును చెల్లనపుడు పనినిఁ జాలించుకొనెననియును సర్వత్ర తెలిసిన విషయము.

1773 వ శాసనమువలన గవర్నరు జనరలు హిందూదేశ పాలనాధికారమునుఁ బొందెను. ఈయధికారమును స్వతంత్రముగ నెరవేర్చక సభ్యులలో నధికసంఖ్యాకుల మతముతో నేకీభవించి నెరవేర్చుచుండును. వారను హేస్టింగ్సుగారి కాలములో ఫిలిపుఫ్రాన్సిసు మతమును సభ్యులవలంబించుచు వానికిఁ బ్రతిఘటించు చుండిరి. కారన్వాలిసుప్రభువు 1786 లో గవర్నరు జనరలుగా నియమింపఁబడి నపుడు దనకు స్వతంత్రము గావలయునని కోరగా నధికసభ్యుల మతముతోఁ బనిలేక గవర్నరు జనరలు మతము చెల్లుటకై యొక శాసనము నిర్మింపఁబడెను. ఈశాసన మిప్పటికిని హమలులోఁగలదు. కారన్వాలిసు ప్రభువు కార్యనిర్వహణమునకై భిన్నాంగములను నియమించి ప్రత్యేకాంగమునకొక యధికారిని నియమించి వారియాలోచన ననుసరించి తాను కార్యమును నిర్వర్తించుచుండెను. పిమ్మటను కోశాంగాధిపతియును, న్యాయాంగాధిపతియును నియమింపఁబడిరి. వారు దమయంగములలో స్వతంత్రమును గలిగియుండిరి. కానింగు ప్రభువు మిగిలిన సభికులకుఁగూడ ప్రత్యేకవిధులనుఁగల్పించెను. 1861 లోఁ జేయఁబడిన శాసనమువలన రాజ్యాంగాధికారుల

కార్యములు గవర్నరుజనరలు పనులవలె నంగీకారము నొందెను. పిమ్మట ప్రత్యేకాంగమునకొక యధికారి నియమింపఁబడెను. ప్రత్యేకాంగాధికారికిని స్వతంత్రాధికారముగలదు. కాని గవర్నరు జనరలునకు శాఖాధికారుల నిర్ణయములను సవరణసేయుటకును మార్చుటకును నధికారము గలదు.

రాజ్యాంగముల విభజనము.

1. విదేశాంగము:—దీనివ్యవహారమును గవర్నరు జనరలు స్వతంత్రముగఁ జూచుచుండును. చీనా, తిబెట్టు, సయాము, పారసీకము, అఫగనిస్థానము మొదలగు పరరాజులతోఁగల రాజ్యవ్యవహారములను, గిలిగిట్, చిత్రాలు, బెలుచ్చిస్థానము మొదలగు నుపాంతరాజ్యముల రాజ్యవ్యవహారములను సంస్థానాధీశులకు సంబంధించిన రాచకార్యములను నిర్ణయించుట విదేశాంగశాఖవారి పనియైయున్నది. ఆశాఖ కార్యదర్శి విమర్శనలనుబట్టి రాజప్రతినిధి ఈపనులను నిర్వర్తించుచుండును.

2. స్వదేశాంగము:—ఈశాఖకొక సభికుడు గలడు. స్వదేశ రాజ్యవ్యవస్థలు న్యాయవిమర్శనము, చరశాలలు, రక్షకభటవర్గము, విద్యాశిక్షణము, వైద్యశాలలు, ప్రజారోగ్యము, పట్టణపాలనసంఘములు, స్థానికపాలనాసంఘములు, క్రైస్తవమత వ్యవహారములు, ఆయుధశాసన నిర్వహణము మొదలగు దేశపాలనమునకు సంబంధించిన వ్యవహారము లీశాఖాధికారులచే శాసింపఁబడుచుండును. ఆయారాష్ట్రములం బాలించు రాష్ట్రపాలకులచే నీవ్యవహారక్రమము నిర్వర్తింపఁబడుచుండును. స్వదేశాంగాధికారులీ కార్యక్రమమును శాసించుచుందురు. రాష్ట్రాధికారులలో ముఖ్యులైన హైందవ పౌరసేవాధికారులీశాఖాధికారమునకు లోఁబడియుందురు. దీపాంతరవాసశిక్షితులకు నివాసములైన అండమానుద్వీపముల పోర్టుబ్లయిరుల పాలనమీ శాఖచేఁ జూడబడుచుండును. సామ్రాజ్యపాలకులకు సంబంధించిన న్యాయాధికారులను, పురాతన మందిర రక్షకశోధక శాఖాధికారులను నియమించెడి యధికార మీశాఖకుఁగలదు.

3. ఆదాయ వ్యవసాయాంగము:—దీనికిఁ బ్రత్యేకసభికుడు గలడు. ఈయంగాధికారులు భూమిసిస్తుకు, వ్యవసాయాభివృద్ధికి, వ్యవసాయ మార్గాన్వేషణమునకు, క్షామపీడా పరిహారమునకు సంబంధించిన వ్యవస్థలను శాసించుచుందురు. పూర్వకాలమునుండియును హిందూదేశములో పన్నులలో ముఖ్యమైనది భూమిపన్నయియుండెను. ఇపుడు హిందూదేశాదాయములో సగము భూమిసిస్తులవలన లభించుచున్నది. రయితులకు సదుపాయములనుఁ గల్పించుటయును, వారికి భూమియందు స్థిరమైన హక్కులనుఁ గల్పించుటయును, న్యాయమార్గమున సిస్తును వసూలు చేయుటయును, కృషీవలుల యుద్ధారము నభివృద్ధిఁజేయుటయును, శాస్త్రీయపద్ధతుల ననుసరించి వ్యవసాయ మార్గములను వృద్ధిచేయుటయును మొదలగు పనులీ శాఖాధికారుల యధీనములు. ఈవిషయములన్నియును రాష్ట్రీయాధికారులచే నిర్వహింపబడుచుండును. ఈయంగాధికారుల పని శాసించుట నిర్ణయించుట మాత్రమైయున్నది. క్షేత్రనిరూపణము, వనపాలనము, కృషిరక్షణము, ఔషధ్యవలోకనము, వ్యవసాయమార్గనిరూపణము మొదలగుపనులీశాఖాయత్తములు. ఇపుడు ముఖ్యరాష్ట్రములలో వ్యవసాయ శాఖాంగము లేర్పరుపఁబడినవి. వ్యవసాయ మార్గాన్వేషణముఁ జేయుట, నీటివసతులనుఁ గల్పించుట, భూసారములను బలపఱచుట మొదలగుపనుల నీశాఖాధికారులు చూచుచున్నారు ప్రత్యేకాంగాంగమునకు సంశోధకాధ్యక్షుఁడు Inspector General) గలడు. ఈయధికారులు ప్రత్యేకరాష్ట్రములోని యధికారుల పనులను శాసించుచుందురు.

4. కోశాంగము:—దీనికిఁ గోశాధ్యక్షుడధికారి. సామాన్యకోశ నిర్ణయములన్నియును నీసభ్యుని యధీనములు. ఉద్యోగస్థుల జీతములు, సెలవులు, ఉపవేతనము లీశాఖాధికారులచే శాసింపఁబడుచుండును. టంకశాలలు, ధనాగారములు, ద్రవ్యపత్రములు, నల్లమందు, ఉప్పు, స్టాంపులు, మద్యాదులు మొదలగు శాఖల వ్యవహారములీ శాఖాధికారులచే నియమింపఁబడుచున్నవి. కార్యక్రమ మాయారాష్ట్రాధికారులచే నడుపఁబడుచుం

గా॥ హరిశ్చంద్ర విష్ణుదాసు. The Hon. Mr. Harischandra Vishnu Dass.

గా॥సర్ ఇబ్రహీంరహింతుల్లా. Sir EbrahimRahimtulla.

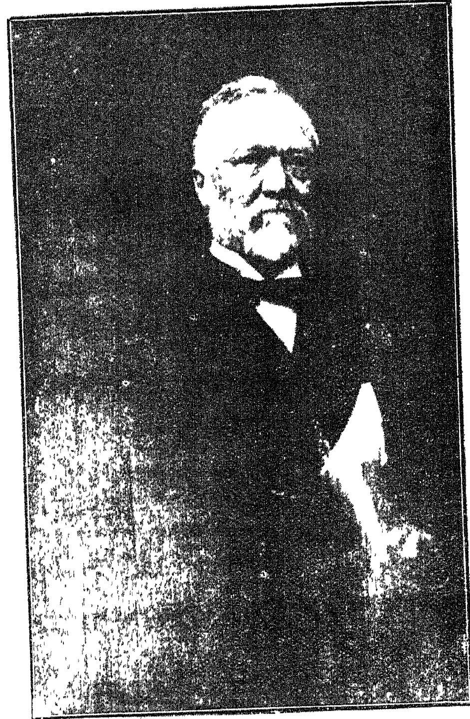
గా॥ సర్ విఠల్ దాసు థాకర్సె. The Hon. Sir Vithal Dass Thakersey.

The Hon. Sir GangadharRao Chitnavis.

గా॥ సర్ గంగాధరరావు ఛిట్నవిస్.

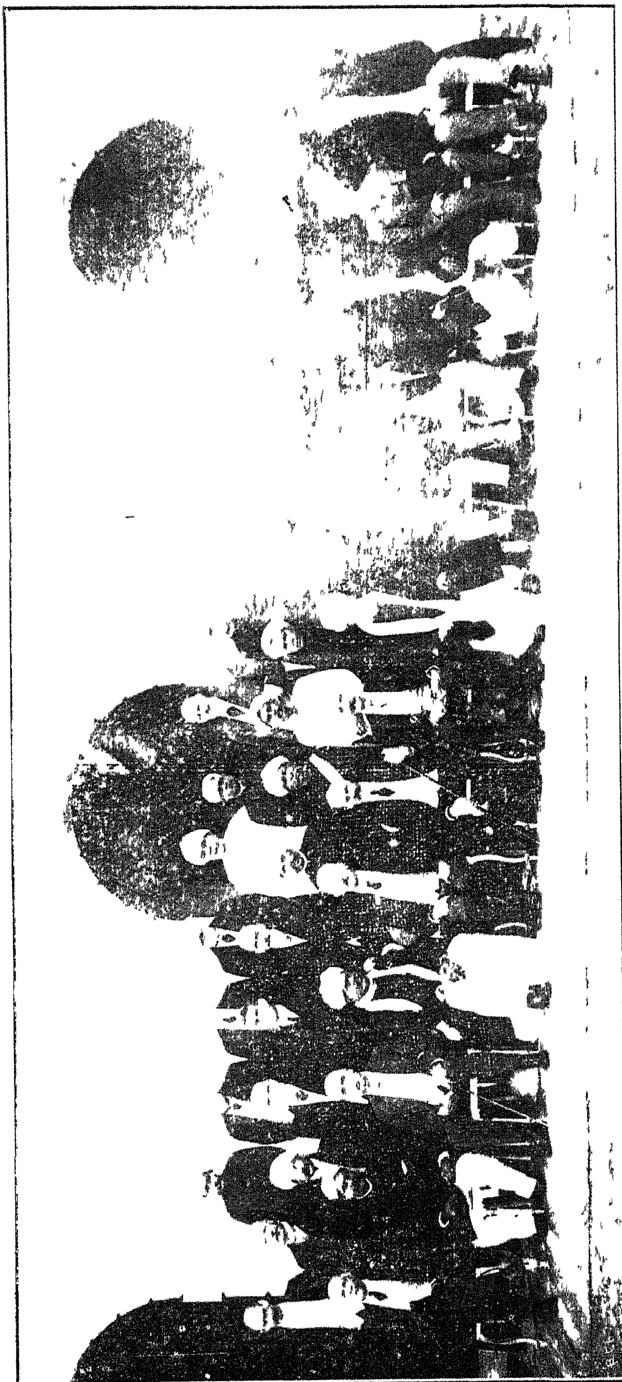

సర్ షాపూర్జీ బరోచాగారు. Sir S. Barocha.

కార్నెజి కోటీశ్వరుడు. Mr. Carneige.

సయ్యద్ హాసనలీ బిల్గ్రామిగారు. Saiyed Hasanali Biligrami.

లల్లుభాయి శ్యామలదాసుగారు. The Hon. Mr. LalluBhai Samala Dass.

Members of The Madras Legislative Council.

1910-11 లో చెన్నపురి శాసననిర్మాణ సభాసభ్యులు.

The Hon. Mr. Lim Ching Tsong.

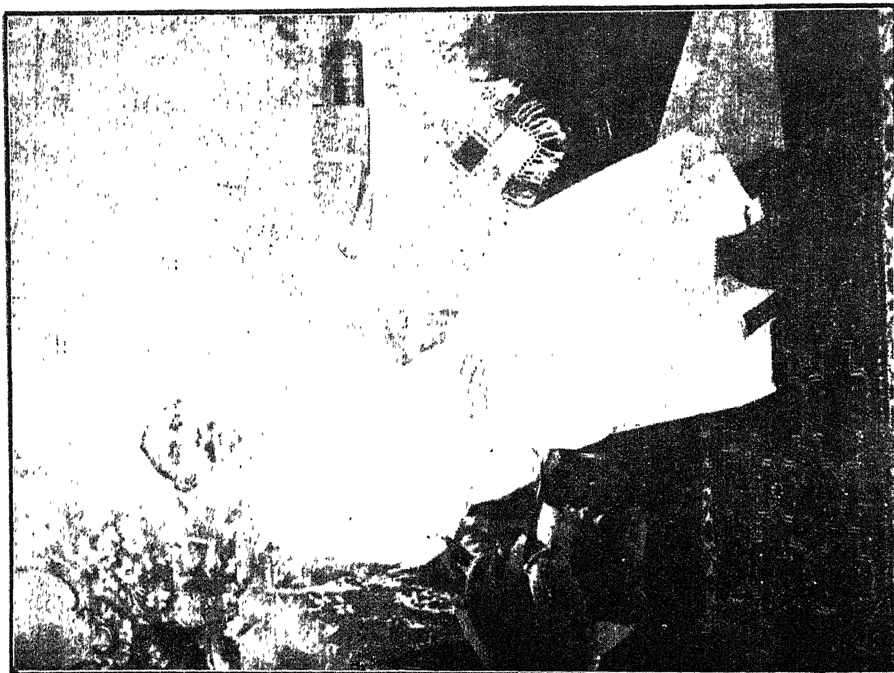
లిమ్ చింగ్ ట్సాంగుగారు.

The Hon. Mr. Alfred Chatterton.

ఆల్ఫ్రెడు చాటర్టనుగారు, చెన్నపురి పరిశ్రామికాధ్యక్షుడు.

The Hon. Mr. M. A. Kuddus Badsha Saheb.

గా॥ కుద్దూసు బాద్షా సాహెబుగారు.

డును. శాఖాధికారి కార్యములను నియమించుచుండును. సైనికకోశాంగము ప్రత్యేకాంగముగ నిటీవల నేర్పరుపఁబడినది. సేనకుసంబంధించిన లెక్కలీశాఖాధికారులచేఁ జూడఁబడుచుండును. కరగ్రహణమునకై తాలూకాలందును, మండలములందును, రాష్ట్రప్రధానపట్టణము లందును ధనాగారములుగలవు. కోశాధికారులీ ధనమును స్వీకరించుదురు. రాష్ట్రపాలనమునకై వినియోగింపఁ బడవలసిన ధనము రాష్ట్రములందు వ్యయము సేయఁబడి సామ్రాజ్య వ్యయమునకై నియమింపఁబడినది కోశాంగాధ్యక్షుని పరము సేయఁబడును. కోశప్రధానపర్యవేక్షకుఁడు (Comptroller and Auditor General.) ఈశాఖానిపతి. ద్రవ్యపత్ర వ్యవహారము వీనిస్వాధీనమందుండును. సామ్రాజ్యాదాయవ్యయగణనము లీకార్యస్థానములందుఁ బరీక్షింపఁబడును. రాష్ట్రీయకోశ పర్యవేక్షకులును (Provincial Comptrollers and Auditors) నీయంగమునందుఁగలరు. వారుసామ్రాజ్య రాష్ట్రీయగణనములను విశదీయుచుందురు. పూర్వము సామ్రాజ్యపాలకులకును రాష్ట్రీయపాలకులకును లెక్కలవిషయమై తగాదాలేర్పడుచుండెను. సామ్రాజ్యాధికారులు రాష్ట్రీయధనమును వ్యయముచేయుచుండెడివారుకద. ఇపుడట్టి కలహములు లేకుండుటకై సామ్రాజ్యధనము, రాష్ట్రీయధనము నిర్ణయింపఁబడినది.

5. వాణిజ్య పరిశ్రామికాంగము:—ఇది ప్రత్యేకాంగముగ 1905 లో నిర్మింపఁబడినది. దీనికిఁ బ్రత్యేకాంగాధిపతియును ముగ్గురు సభ్యులుగల సభయునుఁగలదు. ఆసభ రైలుమార్గముల వ్యవహారములనుఁ బరిశీలించుచుండును. ఈవ్యవహారక్రమమీయంగముల ద్వారా నడచుచుండును. వాణిజ్యము, పోస్టాఫీసులు, టెలిగ్రాఫులు, కర్మాగారములు, శిలాతైలము, విదారణద్రవ్యములు, ముద్రణము, శుల్కము (Customs) సముద్రయానములు, నావాశ్రయములు, వ్యాపారగణనములు, బొగ్గుగనులు, శిల్పికళలు, ఖనిజములు, కూలీలుపరదేశమునకుఁ బోవుట మొదలగు కార్యవ్యవహారమీయంగాధికారులచే నియమింపఁబడును. పూర్వము దేశోపయోగ కార్యశాఖచే (The Public Works Department) నియమింపఁబడెడి వ్యవహారము లిపుడీశాఖాధికారుల వశముసేయఁబడినవి. ఈశాఖలోని యుపాంగములకుఁ బ్రత్యేకాంగాధిపతులుగలరు. తంతీకార్యాలయములకును పోస్టాఫీసులకును ప్రధాననిర్వాహకులు (Director General) గలరు. నూతనముగ నీరెండుశాఖలును నొకటిగాఁ జేర్చఁబడినవి. వీరిక్రిందఁ బ్రతిరాష్ట్రమునందును ప్రధానాధికారులు గలరు. వారిక్రిందను మండలములలోను నధికారులుగలరు. పోస్టాఫీసులు, తంతీకార్యాలయములు సామ్రాజ్యపాలనాధికారముక్రింద నున్నవి.

6. న్యాయాంగము:—దీనికిఁ బ్రత్యేక సభికుఁడు గలడు. సామ్రాజ్యపాలనమునకును, రాష్ట్రపాలనమునకును గావలసిన న్యాయసూత్రము లీశాఖాధికారుల యాలోచనల ననుసరించి నిర్మింపఁబడుచుండును. నూతనశాసన నిర్మాణమునకీ యంగాధిపతి యోచనలు దోడ్పడుచుండును. హైకోర్టులిపుడీ యంగాధిపతులుగ నేమింపఁబడుచున్నారు.

7. 8. సైన్యాంగములు:—ఈయంగమునకు ముఖ్యాధికారి సేనాధ్యక్షుఁడు కాని గవర్నరుజనరలు మిగిలిన యంగములపైనవలె దీనిపైనను నధికారమునుఁ గలిగియున్నాడు. పూర్వము భిన్నరాష్ట్రములకుఁ బ్రత్యేక సేనాధ్యక్షులుండుటగలదు. ఇపుడు సైన్యవిభాగము లన్నిటికిని సేనాధ్యక్షు డధిపతి. 1906 లో నీయంగపాలనమునకై రెండుశాఖలేర్పడినవి. సైన్యశాఖ యుద్ధసన్నాహసంభారశాఖ. సైన్యవ్యవహారములన్నియును సేనాధ్యక్షునియాధీనములు. శిబిరములు, స్వేచ్ఛాసైనికులు, నియమములు, సాధనములు మొదలగున వన్నియును సేనానాయకునిచే శాసింపఁబడుచుండును. యుద్ధసామగ్రులు యుద్ధనావలు, యుద్ధోపకరణములు మొదలగు వ్యవస్థలు రెండవశాఖచే నియమింపఁబడును. ఈయంగములోని యధికారులందరు సామాన్యముగ సేనాధికారులుగ నుందురు. హిందుదేశ సైన్యమిపుడయిదుభాగములుగ విభజింపఁబడినది. ఉత్తరభాగము, తూర్పుభాగము, దక్షిణభాగము, పశ్చిమభాగము, బర్మాభాగము. దక్షిణభాగమునందు తూర్పుభాగములోఁ జేర్చఁబడునటులు నిర్ణయింపఁ బడినది.

సేనాధిపతిక్రిందను నుపనాయకులు దండనాయకులు మొదలగువారుగలరు. శిబిరపాలనము ప్రత్యేకశాసనములచే నియమింపఁబడుచున్నది. ఈపాలనము సైనికశిబిర దండనాధికారుల యధీనము. కిచనరుప్రభువుగారి యాధిపత్యముక్రింద నీయంగమునకు స్వతంత్రాధికారములు ప్రబలినవి.

9. విద్యాంగము:—ఈశాఖకుఁ బ్రత్యేకాధికారి గలఁడు. పాఠశాలలు, కళాశాలలు, విద్యావస్థలు, విద్యాశిక్షణము మొదలగు పనులీ యంగాధిపతిచే నిర్వర్తింపఁబడుచుండును.

దేశోపయోగశాఖ యొక యుపాంగముగాని ప్రత్యేకాంగముగాదు. దీని కార్యవ్యవహారము 1905 నుండియును రాజ్యవ్యవసాయాంగమునకుఁ జేర్చఁబడినది. కొంతభాగము వాణిజ్యపరిశ్రామికాంగమునకుఁ జేర్చఁబడినది. ఈశాఖాకార్యములను నిర్వర్తించుటకు యంత్రవాస్తుశాస్త్రజ్ఞులనేకులు నియమింపబడుదురు. వీరిలో రెండుతరగతుల యధికారులుగలరు. సామ్రాజ్యసేవకులు రాష్ట్రీయసేవకులు. నీటివసతులు, మార్గములు, జనోపయోగమందిరములు, మొదలగు వ్యవహార నిర్వహణ మీశాఖాధీనము. పట్టణములలోని బాటలు పట్టణ పారిశుద్ధ్యసంఘాధీనములు. మండలములలోని రాజమార్గములు మండల సంఘాధీనములు, ఈశాఖ కార్యనిర్వహణార్థమొక ప్రధానకార్యదర్శిగలఁడు. ఈయధికారి రాజస్వవ్యవసాయాంగాధిపతితో సంబంధమునుఁ గలిగియుండును.

గవర్నరు జనరలునకు సంవత్సరమునకు రూ. 2,50,800, సేనాధ్యక్షునకు రూ.1,06,000, అంగాధిపతులకు రూ. 80,000 వేతనములు. సామాన్యముగ సభికులందరును హైందవ పౌరసేవాధికార పరీక్షలోఁ గృతార్థులై పదేండ్లుగా నుద్యోగములో నున్నవారుగనుందురు. న్యాయాంగాధిపతి బారిష్టరుగా నుండవలయును. కోశాంగాధిపత్యము, విద్యాంగాధిపత్యము, వ్యాపారాంగాధిపత్యము ఉద్యోగమునుఁ జేయనివారికి నియుత మీయఁబడుచున్నది. సైన్యాంగాధిపతి సైనికోద్యోగిగానుండును. ప్రత్యేకాంగమునకును కార్యదర్శి, ఉపకార్యదర్శి, నియుక్త కార్యదర్శి, సహాయకార్యదర్శి మొదలగు ఉద్యోగులనేకులుగలరు. కార్యదర్శి ఆశాఖకార్యములను శాఖాధ్యక్షునకుఁ దెలుపును. శాఖాధ్యక్షుని యనుమతిని శాఖాకార్యములు నడుచుచుండును. శాఖాధ్యక్షులకు మతభేదమేర్పడినను, శాఖాధ్యక్షులకు రాష్ట్రపాలకులకు మతభేదమేర్పడినను గవర్నరు జనరలుగాని లేక నిండుసభగాని చేరి తీర్మానములనుఁ జేయుచుందురు. నూతనశాసనములు, ముఖ్యాంశములు నిండుసభలచేదీర్మానింపఁబడును. సభ సామాన్యముగ వారమున కొకసారి గూడును. సభాచర్చలు తీర్మానములురహస్యముగ నుంచఁబడును. ఆయాశాఖల కార్యదర్శులు తీర్మానములను వ్రాయుచుందురు. సభ్యులలోమతభేదము గలిగినపు డధికసంఖ్యాకుల మతము చెల్లుచుండును. కాని గవర్నరుజనరలునకీమతమును నిరాకరించుస్వతంత్రముగలదు.

సామ్రాజ్యపాలనము.

సామ్రాజ్యరాజ్యభారము గవర్నరుజనరలుపైఁ గలదు. కార్నవాలిసుప్రభువు కాలమునుండియును గవర్నరు జనరలుమతము సభ్యులమతముతో నేకీభవించకున్నను చెల్లుఁబడి కావచ్చునను నియమమేర్పడెను. కానివ్యవహారికమునందు సభతోఁగూడిన గవర్నరు జనరలు సామ్రాజ్యమునుఁ బాలించుననుఁ బ్రతీతిగలదు. సామాన్యముగ శాఖాధికారుల మతము నిరాటంకముగఁ జెల్లుచుండును. కాని రాజప్రతినిధికిఁగల నిరంకుశాధికారము సభ్యుల నిష్పాక్షిక స్వతంత్రాభిప్రాయములకుఁ బ్రతిబంధకమనికొందరిమతము. కాని రాజ్యభారము శాఖాంగాధిపతుల సమ్మతముతో గవర్నరు జనరలుచే నిర్వర్తింపఁబడుటంజేసి సభాసహితుడైన గవర్నరుజనరలుచే సామ్రాజ్యము పాలింపఁబడుచున్నదనుట యుచితము. ఈపద్ధతివలన నానాయాంగకార్య నిర్వహణభారము ప్రత్యేకసభికునియందును సభికులందరియందునుఁ గలదు. ఇదికొంతవరకు పార్లమెంటుసభయొక్క యాంతరంగికసభ (Cabinet) యొక్క పాలనమునుఁ బోలియున్నను నీరెండుపద్ధతులకును విశేష వ్యత్యయముగలదు. ఈభేదమునకుఁగల కారణము రెండుదేశములకును పాలనాపద్ధతులలోఁగల భేదమైయు

న్నది. హిందూదేశములోని సభికులు దమవాదము నెగ్గకున్న బనులంజాలించుకొనరు. వారు ప్రజలచే నెన్నుకొనంబడక నధికారవశమున నియమింపంబడుదురు.

రాజప్రతినిధికి రాజులకుగల సామాన్యాధికారములుగలవు. సంస్థానాధీశుల సన్మానములకుం బాత్రుడుంగోషులను మన్నింపంగలడు. సామాన్య శాసనములకు లోంబడవలసినపనిలేదు. సభాసదుల మతమునకు వ్యతిరేకముగాం బ్రవర్తింపంగలడు.

సామ్రాజ్యశాసనసభ.

సామ్రాజ్యపాలనమున కనుకూలములైన శాసనములను నిర్మించుటకును వ్యవహారక్రమమునుం బరిశీలించుటకును సామ్రాజ్యశాసనసభగలదు. గవర్నరు జనరలీసభాధ్యక్షుడు. 1858 లో హిందూదేశరాజ్యము ప్రాగ్వాణిజ్య సంఘమునుండి బ్రిటిషురాజ్యాధిపతుల వశమైనపుడీ దేశపాలన మార్పును పార్లమెంటులో నంగీకరింపంబడిన 21,22 శాసనముల ననుసరించి గవర్నరు జనరలు స్వాధీనము సేయంబడియె. వానికి సహాయార్థముక శాసననిర్మాణసభ నిర్ణయింపంబడెను. 1861-1892 సంవత్సరములలోం జేయంబడిన శాసనములవలన గవర్నరుజనరలునకు బదుగురుకంటెం దక్కువ లేకను 16 కంటె నెక్కువ గాకను నధికసభ్యులనునియమించుట కధికార మొసంగంబడెను. ఈయధిక సభ్యులలో సగము మంది యనధికార సభ్యులుగ నుండవలయునని నిర్ణయింపంబడెను. వారిలో నయిదుగురు భిన్నరాష్ట్రములలో నెన్నుకొనంబడిన ప్రతినిధులుగానుండవలయునని నియమింపంబడెను. 1909 లోం జేయంబడినశాసనమువలన సామ్రాజ్యశాసన నిర్మాణసభలో 60 మంది సభికులుండునటులు తీర్మానింపంబడినది. ఇరువది యైదుగురు సభ్యులెన్నుకొనంబడవలయును.

చెన్నపురి శాసనసభలోని యనధికార సభ్యులవలన	2
బొంబయి ...	2
వంగరాష్ట్రము ...	2
ఆగ్రా అయోధ్య సంయుక్తరాష్ట్రములు ...	2
పాంచాలము ...	1
అస్సాము ...	1
బర్మా ..	1
మధ్యరాష్ట్రస్థానికపాలనాసంఘములు పట్టణపారిశుద్ధ్య సంఘములు ...	1
చెన్నపురి భూస్వాములు ...	1
బొంబయి భూస్వాములు ...	1
వంగరాష్ట్రము ...	1
సంయుక్తరాష్ట్రము ...	1
అస్సాము తూర్పుబంగాళము ...	1
మధ్యరాష్ట్రము ...	1
చెన్నపురి మహమ్మదీయులు ...	1
బొంబయి ...	1
వంగరాష్ట్రము ...	1
సంయుక్తరాష్ట్రము...	1
అస్సాము తూర్పుబంగాళము...	1
వంగరాష్ట్రవర్తకసంఘము Chamber of Commerce	1
బొంబయిరాష్ట్రవర్తకసంఘములు	1
పాలకులచే నియమింపంబడు సభ్యులు 35 మంది కెక్కువగాక నుండవలయును	35
	60

వీరిలో నధికారులసంఖ్య 28కి మించంగనను. అనధికారుల సంఖ్యకన్న నధికారులసంఖ్య యెక్కువగానుండవలయును. ఈసభకు పార్లమెంటుసభచే నేర్పాటుసేయంబడిన శాసనములం జర్చించుటకు స్వాతంత్రములేదు. విదేశరాజ్యతంత్రములం గూర్చియును, స్వదేశసంస్థానములంగూర్చియును, సేనకు సంబంధించిన విషయములను, న్యాయసభలలో విచారణలోనున్న విషయములను విచారించుట కధికారములేదు. సభ్యులు కోశవ్యవస్థలనుం జర్చింపవచ్చును. మార్పులనుంజేయుటకై తీర్మానములను సభలోం బ్రవేశపెట్టవచ్చును. రాజప్రతినిధి సమ్మతముతో నూతనశాసనములనుం బ్రవేశపెట్టుటకు సభ్యుల కధికారముగలదు. జనోపయోగములైన ప్రశ్నల నడుగవచ్చును. సభాధిపతియైన గవర్నరు జనరలు ఆజ్ఞలకు సభ్యులు లోంబడియుండవలయును. ఈసభయొక్క శాసనములు పార్లమెంటుచే నియమింపంబడినవిగాన హిందూదేశపాలనము శాసనసభాధీనమైనను పార్లమెంటు సర్వాధికారమునుం గలిగియున్నది. అధికార సభ్యులసంఖ్య హెచ్చుగా నుండుటంజేసియును, కార్యనిర్వాహకసభ యది

కారులచే నిండియుండుటం జేసియును కార్యనిర్వాహక సభామతమె సామాన్యముగ శాసనసభలోనుఁ జెల్లుఁజడి యగుచున్నది.

యూరపు దేశములోని శాసనసభలతోఁ బోల్చిన నిది లోపముగానున్నను, హిందూదేశపు ప్రస్తుతస్థితి కనుకూలముగానుండవచ్చును. కార్యనిర్వాహక సభామతమునుఁ ద్రోసివేయు స్వతంత్రము శాసన మహాసభకు లేనందునను ప్రజాప్రతినిధు లాసభలో లేనందునను హిందూదేశపాలనము నిరంకుశాధికారమనవచ్చును. ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ పాలనము వ్యాపించియుండు దేశములలోఁ గార్యనిర్వాహక సభికులును ప్రజాప్రతినిధులై యుందురు. శాసనసభలకు వాటినిర్మాణమును మార్చు స్వతంత్రముగలదు. హిందూదేశములోని సభలకట్టి స్వతంత్రము లేదు. కానిహిందూదేశపాలన ముపయుక్తమైన శాసనములనునిర్మించుస్వతంత్రము శాసనసభలకుఁగలదు. అనధికారసభికులకు కోశనిర్ణయములకు సంబంధించిన తీర్మానములను సభలోఁబ్రవేశపెట్టు స్వతంత్రము మోర్లి మింటోప్రభువులచేఁ గల్పింపఁబడిన సంస్కారములవలనఁ గలిగినది. ఈనూతననిర్మితసభ కాలక్రమమున సకలస్వతంత్రములుగల ప్రజాప్రాత్యామ్నాయ సామ్రాజ్యశాసన మహాసభగాఁ బరిణమించుట కవకాశముగలదు.

రాష్ట్రపాలనము.

బ్రిటిషుసామ్రాజ్య మీదేశములోఁ బదునాలుగు భాగములుగ విభజింపఁబడినది. ఆరాష్ట్రములు మూడుతరగతులుగనున్నవి. మూడుపెద్దరాష్ట్రములు, బొంబయి, చెన్నపురి, బంగాళము. ఈరాష్ట్రపాలకులు సింహాసనాధిష్ఠాతలచే నింగ్లాండులో రాజకీయ వ్యవహారములలో ప్రముఖులైనవారిలో నొకరు నియమింపఁబడుదురు. వారి యధికారవిధులు పార్లమెంటుశాసనముచే నియమింపఁబడును. వారికిఁ బ్రత్యక్షముగా హిందూదేశపు మంత్రితోను త్తరప్రత్యుత్తరములను జరుపుకొను స్వతంత్రముగలదు. రాష్ట్రపాలనము కార్యనిర్వాహక సభతోఁగూడిన గవర్నరుచేఁ జరుపఁబడును. కార్యనిర్వాహకసభలోని సభికులు నలుగురికి మించఁజనదు. ఆసభికులలో నిద్దరు హైందవ పౌరసేవాపరీక్షలోఁ గృతార్థులై పండ్రెండేండ్లుగ దేశములోఁ బనినిజేయుచుండువారుగా నుండవలయును. గవర్నరునకును గవర్నరుజనరలునకువలె సభికుల మతమును నిరాకరించు స్వతంత్రముగలదు. గవర్నరులకు రక్షకభటులుగలరు. వారును ఎక్సెలెన్సి (Your Fxcellency)యని పిలువఁబడుదురు. రాష్ట్రపాలకులశాసనములు సామ్రాజ్యపాలకుల సమ్మతినిఁబొందినఁగాని శాసనములుగానేరవు. రాష్ట్రపాలకు లయిదేండ్లకొకసారి నియమింపఁబడుదురు. వారివేతనము సంవత్సరమునకు రూ. 1,20,000. కార్యనిర్వాహక సభికులజీతము సంవత్సరమునకు రూ. 64,000. మధ్యతరగతిరాష్ట్రములారు. వాటిపాలకులైన లెప్టినెంటు గవర్నరులవేతనము సం॥ నకి రూ 1,00,000. మధ్య రాష్ట్రపాలకులైన ఛీపుకమీషనరు వేతనము రూ. 62,000. చిన్నరాష్ట్రములయిదు. మధ్యతరగతిలోఁ జేరిన మొదటి అయిదురాష్ట్రములును పార్లమెంటు శాసనముచే నిర్మింపఁబడినవి. వాటిపాలకులు శాసనసభా సహాయముచే బాలించెదరు. పాలకనియమము గవర్నరుజనరలువశమునందుఁ గలదు గాని రాజ్యాధిష్ఠాతల యనుమతమునుఁ బొందవలయును. ఛీపు కమీషనరును నియమించు స్వతంత్రము రాజప్రతినిధికిఁ గలదు. రాష్ట్రపాలనము రాష్ట్రాధిపతుల యధీనము. వారియధికారము గవర్నరుజనరలునకు లోఁబడియుండవలయును. ఛీపు కమిషనరులయధికారము రాజప్రతినిధిచే శాసింపఁబడుచున్నది. హిందూదేశములోని యేడురాష్ట్రములకు శాసననిర్మాణసభలుగలవు. ఆయారాష్ట్రములలోని శాసననిర్మాణసభలలోని సభికులసంఖ్యావివరము.

చెన్నపురిరాష్ట్రము.	48
బొంబయి	48
వంగరాష్ట్రము	51
సంయుక్తరాష్ట్రము	49
పాంచాళము	27
బర్మా	18
బీహారు	

ఈగణనములలో రాష్ట్రపాలకులు చేరియున్నారు. చెన్నపురిరాష్ట్రశాసన సభానిర్మాణము.

అధికారులు అధికారనియుక్తులు	
గవర్నరు(సభాపతి)	1
కార్యనిర్వాహక సభికులు	2
ఏడ్వకేటు జనరలు	1
పాలకులచేనియమింపఁబడిన యధికారానధికారులు	23
నియమింపఁబడిన కార్యదక్షులు	2
ప్రతినిధులు	
చెన్నపురిపాలనసంఘము	1
విశ్వవిద్యాలయము	1
పట్టణపాలనాసంఘములు స్థానికపాలనాసంఘములు	1
జమీందారులు	2
ఇతరభూస్వాములు	2
మహమ్మదీయులు	2
చెన్నపురి వాణిజ్యసంఘము Chamber of Commerce	1
చెన్నపురి వర్తకసంఘము Trades Association	1
వాటికేశ్వరులు The Planting Community	1
	41

1. గంజాము, విశాఖపట్టణము.
2. గోదావరి, కృష్ణా; గుంటూరు.
3. నెల్లూరు, చెంగల్పట్టు, ఉత్తరఆర్కాటు.
4. కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, అనంతపురం.
5. సేలం, కోయంబుత్తూరు, నీలగిరులు.
6. దక్షిణకనడ, మలయాళము.
7. తంజావూరు, దక్షిణఆర్కాడు, తిరుచునాపల్లి.
8. మధుర, తిరునల్వేలి.

ఈయెనిమిది విభాగములలోనుండు పట్టణపాలనా సంఘములును, స్థానికపాలనా సంఘములును, నొక్కొక ప్రతినిధి నెన్నుకొనగలవు. తెలుగు మండలములలోని జమీందారులొక ప్రతినిధిని నితర భూస్వాములొకప్రతినిధిని నెన్నుకొనగలరు. ఈమండలములలోను మద్రాసు చెంగల్పట్టులలోనుగల మహమ్మదీయులొక ప్రతినిధి నెన్నుకొనగలరు. దక్షిణమండలములలోని వారిచే మిగిలిన ప్రతినిధులెన్నుకొనఁబడియెదరు. ఈశాసన సభలో ననధికారులసభ్యులసంఖ్య యధికముగనున్నది. ఈసభకు రాష్ట్రీయసంబంధవిషయములనుఁ జర్చించుటకును, నూతనతీర్మానములనుఁ జేయుటకును స్వతంత్రముగలదు. అనధికారసభ్యులకు సామ్రాజ్యశాసన సభాసభ్యులకుఁగలస్వతంత్రములన్నియును గలవు. రాష్ట్రవ్యవహారమంతయును కార్యనిర్వాహకసభచే నిర్వర్తింపఁబడుచుండును. ఆసభలో ముగ్గురు సభ్యులుగలరు. వారిలో నొక సభ్యుడు హైందవుడుగానున్నాడు. రాష్ట్రముయొక్క ఆదాయవ్యయములు వ్యవహారక్రమము మొదలగు కార్యక్రమము రివిన్యూబోర్డుద్వారా నడుపఁబడుచుండును. రివిన్యూబోర్డులోఁ బ్రత్యేకశాఖకు కార్యదర్శులుగలరు. వారు కార్యనిర్వాహక సభాశాసనములను హాములలోఁ బెట్టుచుందురు.

మండలములు.

బ్రిటిషు హిందూదేశములో 260 జిల్లాలుగలవు. చెన్నపురిరాష్ట్రములో 23 జిల్లాలుగలవు. మండలముల వ్యవహారము మండలాధిపతులచే నడుపఁబడుచున్నది. మండలాధిపతులక్రిందను నంతర్మండలాధిపతియును సహాయ మండలాధిపతియునుగలరు. మండలము తాలూకాలుగాను, తాలూకాలు ఖండములుగాను 'ఠాణాలుగాను విభజింపఁబడుచున్నవి. గ్రామము పాలనములో మొదటిస్థితిగానున్నది. ప్రాచీనకాలములో గ్రామములునుఁ బాలనాధికారమును గలిగియున్నను ప్రస్తుతము గ్రామాధికారులపని సిస్తును వసూలుచేయుట లెక్కలనువ్రాయుట మాత్రమైయున్నది. గ్రామములను స్థానికపరిపాలనమునకు మూలబీజములనుగాఁ జేయుటవలనను దేశపాలనము మంచిస్థితిలోనికిరాగలదు. ప్రతిమండలములోను రక్షకభటాధిపతియును న్యాయాధిపతియును గలరు. వీరి క్రిందను నంతరంతరలుగా నధికారులుగలరు. చెన్నపురి రాష్ట్రములో ప్రతిమండలమునకొక యధికారిగలడు. కాని యితరరాష్ట్రములలో నాలుగుమూడు మండలము

లక్నో కమిషనరు మండలాధిపతులపైఁ గలడు. మండలములు నియమిత మండలములనియును ననియమిత మండలములనియును రెండువిధములుగా నున్నవి. నియమిత మండలములు పౌరసేవాపరీక్షలో నుత్తీర్ణులైనవారిచే శాసింపఁబడుచుండును. అనియమితమండలములలో నీనియమములేదు. మండలాధిపతికి నిరంకుశాధికార మధికముగగలదు. మండలాధిపతియొక్క మొదటిపని పన్నులను వసూలుచేయుటయైయున్నను మండలరక్షణము వాని పనియైయున్నది. చెఱసాలలు, ఆసుపత్రులు, స్థానికపాలనాసంఘములు, పాఠశాలలు, అరణ్యములు, వృత్తిపన్నులు, ఆబ్కారి వ్యవహారములు, నీటివసతులు మొదలగు వాటిని నిర్వహించుభారము వానిపైగలదు. రెండేండ్ల ఖైదును రూ. 1000 జరిమానానువిధించు నధికారము మండలాధిపతికిగలదు. క్రిందియధికారుల తీర్మానములను విమర్శించు నధికారమును మండలాధిపతికిగలదు.

న్యాయవిమర్శనము.

న్యాయవిమర్శనమునకు తాలూకాకొక మునును బుకోర్టును దండనాధికారియును గలదు. మండలన్యాయాధీశుడును దండనాధిపతియును వీరితీర్పులను విమర్శించు స్వాతంత్రముగలదు. హిందూదేశములో కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబయి, అలహాబాదులలో నాలుగుహైకోర్టులు గలవు. హైకోర్టులు పార్లమెంటుశాసనమువలన నిర్మింపఁబడవలసియున్నవి. మిగిలిన రాష్ట్రములలో న్యాయవిమర్శనమునకు ఛీఫుకోర్టులును,జ్యూడిషను కమిషనరులునుగలరు. వీరి తీర్పులను విమర్శించు స్వాతంత్రము లండనులోనుండు ప్రివికౌన్సిలునకుగలదు. అనియమిత ప్రాంతములలోఁ బ్రాంతాధిపతికి న్యాయవిమర్శనాధికారమును దండనాధికారమునుగలదు. గ్రామాధికారులకు స్వల్పాధికారములుగలవు. ఈయధికారముల నభివృద్ధినిఁ జేయుటవలన దేశపాలనము సుఖదాయకముగాగలదు.

సైన్యము.

హిందూదేశ సైన్యము బ్రిటిషుసైన్యమనియును, దేశీయసైన్యమనియును రెండువిధములు. ఈయుభయ సైన్యము దక్షిణభాగము, ఉత్తరభాగము, బర్మాభాగము అని మూడుభాగములుగ విభజింపఁబడినది. ప్రత్యేకభాగము తొమ్మిదిశాఖలుగా విభజింపబడినది. ఈశాఖాధికారులు దండనాయకులు. ప్రతిశాఖాసైన్యము యుద్ధమునకు సిద్ధముగానుండునటులు దండనాధికారులచే శిక్షింపఁబడుచున్నది. సైనికోద్యోగస్థుల శిక్షణార్థము క్వెట్టాలో సైనికవిద్యాలయము గలదు. 1907-08లో హిందూదేశములో 2,27,714 సైనికులుగలరు. వారిలో 73,947మంది బ్రిటిషుసైనికులు, ఇతరులు హైందవసైనికులు. పైసైన్యమునకుఁదోడుగ స్వచ్ఛందసైనికులు 34,962 దేశీయసంవరణ సైనికులు 34,846 సీమాంతసైనికులు 12,000 బర్మాలోని సైనిక రక్షకభటవర్గము 22,000 స్వదేశసంస్థానసైన్యము1,00,000 సంస్థానములలోసామ్రాజ్యసైనికులు 18,000 గలరు. బ్రిటిషుసైన్య రక్షణార్థమును యుద్ధసన్నాహమునకును 1912-13లో28,64,17,500 రూప్యములు వ్యయముచేయబడును. ఈవ్యయములో67 లక్షల రూప్యములు యుద్ధనావికాదళమునకైయున్నది.

రక్షకభటవర్గము. (Police.)

హిందూదేశమందలి రక్షకభటవర్గము అయిర్లాండు దేశమునందలి రక్షకభటవర్గము విధమున నిర్మించబడినది. ఈశాఖకార్యక్రమము సంతృప్తికరముగ లేదని యంగీకరింపఁబడుచున్నది. నేరాన్వేషణములో నీశాఖలోని దుస్థితి స్పష్టమగుచున్నది. అపరాధులనో నిరపరాధులనో నేరస్థులనుగాబట్టుకొనుట రక్షకభటులకు సహజగుణమైనది. కొన్నిసమయములందు నేరస్థులు పట్టువడుటయునులేదు. రక్షకవిధులలో నీశాఖకు సామర్థ్యముగలదు. హిందూదేశములో 1,45,000 రక్షకభటులుగలరు. వారికై సంవత్సరమునకు రూ. 3,50,00,000 వ్యయముచేయబడుచున్నది. వీరుగాక 5,55,000 చౌకీదారులుగలరు. వారు గ్రామరక్షక భటులుగనున్నారు. ఈశాఖయును గ్రమముగ బాగుపడుచున్నది.

చెఱసాలలు.

ప్రతిజిల్లాలోను చెఱసాల యొకటికలదు. ఖైదీల యారోగ్యమును మండలవైద్యాధికారి పరీక్షించుచుండు

ను. చెఱసాలలపాలనము చెఱసాలాధికారిచే నియమింపఁబడుచుండును. ఈచెఱసాలలుగాక నచ్చటచ్చట పెద్దచెఱసాలలునుగలవు. ఆరేండ్లకుమించిన శిక్షను విధింపఁబడిన వారండమానుద్వీపముల కంపబడుదురు. అక్కడ వారు స్వతంత్రముగనుండుటకును పెండ్లిసిఁజేసికొనుటకును వీలుగలదు. అండమానుద్వీపములలో 14,300ను మిగిలిన చెఱసాలలో 87,400 ఖయిదీలును సామాన్యముగనుందురు. చెఱసాలలకు సంవత్సరమునకు రూ. 83,00,000 లు వ్యయమగుచున్నవి.

ఆదాయవ్యయము.

హిందూదేశాదాయ వ్యయనిర్ణయముచివరనున్నపట్టిక వలనఁ దెలియుచున్నది. ఆదాయమునకు ముఖ్యాధారము భూమిసిస్తు. భూమిసిస్తునిర్ణయము ప్రతిరాష్ట్రమునందును వేరువేరు విధముగఁ జేయబడుచున్నది. చెన్నపురి రాష్ట్రములో సకుటున యకరమునకు రూ, 2-5-0 చొప్పున సిస్తు వసూలగుచున్నది. మధ్యరాష్ట్రములలో యకరమునకు 0-10-0 చొప్పున వసూలగుచున్నది. సిస్తు శాశ్వతముగ నిర్ణయింపబడిన వంగరాష్ట్రములో రైతులు సుఖస్థితిలోనున్నారు.

విద్యాపాలనము.

హిందువులకుఁ బూర్వకాలమునుండియును విద్యయం దాసక్తిగలదు. 1835లో న్యాయమంత్రిగా నున్న మెకాలెప్రభువు విద్యాశిక్షణము పాశ్చాత్యపద్ధతుల ననుసరించి యాంగ్లేయభాషలోఁజేయుట యవసరమని తెలియజేసెను. 1857లో బొంబయి, మద్రాసు, కలకత్తాలలో విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపబడెను. అప్పటినుండియును పాశ్చాత్యపద్ధతుల ననుసరించి విద్య క్రమముగ నీదేశములో వ్యాపింపజేయబడినది. 1910-11లో హిందూదేశములో విద్యాస్థితి యీక్రింది లెక్కలవలన దెలియగలదు.

	బాలకపాఠశాలలు.	బాలికాపాఠశాలలు.	విద్యార్థులసంఖ్య.	వ్యయము.
చెన్నపురిరాష్ట్రము	23426	900	12,15,725	రూ. 1,27,68,000
బొంబాయి	11267	1121	8,68,535	1,24,00,000
బంగాళము	35437		15,18,239	1,60,71,000
తూర్పుబంగాళము	17292		9,84,213	83,05,000
సంయుక్తరాష్ట్రము	9067		6,45,787	
పాంచాలము	3321		3,46,940	60,57,000
బర్మా	4892		4,29,092	48,63,000
మధ్యరాష్ట్రములు	3094		2,97,620	30,85,000
పశ్చిమోత్తరసీమాంతరాష్ట్రములు	264		31,891	3,88,000
కొడగు	81		6,640	92,000
		బాలికావిద్యార్థినులు.	బాలవిద్యార్థులు.	వ్యయము.
మొత్తము	1,08,141	7,93,646	49,30,084	,18,68,000

స్థానికపాలనము.

రిపన్‌ప్రభువు 1882లో నిర్మించిన శాసనమువలన నీదేశములో స్థానికపాలనమేర్పడినది. పట్టణపారిశుద్ధ్యసంఘములును, తాలూకాసంఘములును, మండలసంఘములును స్థానికపాలన వ్యవహారములను గొంతవరకుఁ జూచుచున్నవి. పట్టణపాలనాసంఘములలో నెన్నుకొనబడిన ననధికారసభ్యులు గొన్నిటిలోఁగలరు. సభాధ్యక్షుని నెన్నుకొను స్వతంత్రము గొన్నిటికిగలదు. మండలసభలలో నొకటిరెంటికి సభాధ్యక్షునినెన్నుకొను స్వతంత్ర మీయఁబడినది. పట్టణపాలనాసంఘములలో బొంబయి,

మద్రాసు, కలకత్తా నగరపాలనాసంఘములు స్వతంత్రవ్యక్తి నిగలిగియున్నవి. ఈపాలనాసంఘములన్నియును నధికారాధీనములుగ నుండుటచేతను స్థానీయపాలనములో బలమేర్పడలేదు. గ్రామపంచాయతిసభలను నిర్మించినపుడుగాని స్థానీయపాలనములో బలమేర్పడదు 1901 వ సం॥మున నీదేశములో 742 పట్టణపాలనాసంఘములు గలవు. వాటి ఆదాయము రూ. 2,58,31,000. ఆకాలమున నె 1,073 స్థానిక పాలనా సంఘములుగలవు. వాటిఆదాయము రూ. 3,17,88,000.

హిందూదేశపాలనము.

విశాలమైన హిందూదేశము హిందూదేశపు మంత్రిచేతను, గవర్నరు జనరలుచేతను, రాష్ట్రపాలకులచేతను పాలింపబడుచున్నది ఈకార్యనిర్వహణమునకై కార్యనిర్వాహకసభలు శాసనసభలునుగలవు. వారియాజ్ఞలను శాసించుటకై యనేక రాజకీయోద్యోగియులుగలరు. పెద్దపనులన్నియును సామాన్యముగ దొరలకీయబడుచున్నవి. ముఖ్యముగ హైందవపౌరసేవాధికారు లీపనులకు నియమింపబడుచున్నారు. 1904 లెక్కలప్రకారము సంవత్సరమునకు రూ. 12,000లనుగాని అంత కెక్కువగాని జీతమునుం బొందువారు 1370గలరు. వారిలో 1263 తెల్లవారును, 15 యూరేషియనులును, 92 హైందవులును గలరు. సంవత్సరమునకు రూ. 900మొదలు రూ.12,000 వరకు జీతమునుబుచ్చుకొను నుద్యోగస్థులు 26,908 గలరు. వారిలో 5205 తెల్లవారును, 5420 యూరేషియనులును, 16,283 హైందవులునుగలరు. ఇంతకు తక్కువ జీతముగల పనులన్నియును హైందవులకీయబడుచున్నవి. రక్షకభటులలోను, మండలాధీశులలోను, మండల న్యాయాధిపతులలోను, ఉన్నత న్యాయాధీశులలోను, కార్యనిర్వాహకసభికులలోను, హిందూదేశపు మంత్రిసభలోను, ప్రివికౌన్సిలులోను కార్యమును నిర్వహించుటకుం దగిన శక్తిసామర్థ్యముగల హైందవమహాజనులు గలరు గాన నీపనులకుం గొందరుచూచుచున్నారు.

బుందిసంస్థానము.

సుప్రసిద్ధులగు ఛవాను రాజపుత్రులలో హాదా తెగకు జెందినవారికి బుందిపాలకుడు ముఖ్యుడు. ఉత్తర హిందూస్థానమునుండి శంభారుకు వీరు 8వ శతాబ్దమందు వచ్చిరి. శంభారులోను అజ్మీరులోను రాజ్యమేలిన పిదప ఢిల్లీకిరాజులైరి. ఢిల్లీనేలిన హిందూసార్వభౌములలో గడపటివాడగు పృథ్వీరాజుఛవాను తెగకు జెందినవాడే! 1192 లో మహమ్మదుగోరివలన పృథ్వీరాజోడిపోవుటచే ఢిల్లీ హిందువులచేతినుండి తప్పిపోయినను ఛవానులు శంభారులో మాత్రము రాజ్యమేలుచుండిరి.

ఈసంతతివారిలో నొకడగు హాదరాజుబుందికివచ్చి అచ్చట రాజ్యస్థాపనమును 1342లో జేసెను. ఈరాజులలో నొక్కడగు రావుసూర్జన్ 1654 లో రాజ్యాధిపతియై రంతంభోరుదుర్గము చిరకాలమునుండి అక్బరుపాదుషహా కన్నువేసియున్నకోట నాతనికిచ్చి కాశీజిల్లాతో గూడ 52 జిల్లాలను, 2000 గుఱ్ఱపుదళమున కాధిపత్యమును నాచక్రవర్తివద్దనుండి బడసెను. అప్పటినుండియు బుందిరాజపుత్రులు మొగలాయిచక్రవర్తులకు మిత్రులై వారిపక్షమునబోరుచు వారికెంతేని సహాయమును జేసిరి. ఈరావుసూర్జన మనుమడు రావురాజ ఛత్రసాలను నతడు 17వ శతాబ్దమున దక్కనుయుద్ధములలో మొగలాయిలపక్షమునబోరి 1658వ సం॥లో దారాసైన్యము నౌరంగజేబుమీదికి నడపుచుండగా వీరస్వర్గమును గాంచెను. ఔరంగజేబు ఛత్రసాల్ కుమారుడగు భావుసింగును తండ్రితపు శత్రువనితలంచక ఔరంగాబాదుకు పాలకుని జేయుటయే బుందిపాలకులతో మొగలాయీలు స్నేహవాత్సల్యములను గలిగియుండవలయునను యభిలాషగలిగియుండిరని విశదమగుచున్నది. ఔరంగజేబు కాలధర్మమునొందినపిమ్మట సింహాసనమునకయి జరిగినకలహములలో భావుసింగు షహాఆలంచక్రవర్తి పక్షమునబోరి ఆతనిని రాజ్యాధిష్ఠాతగ జేయగలిగెను. ఇందునకయి భావుసింగు కుమారుడు బుద్ధసింగునకు మహారావురాజ అనిగౌరవబిరుద మీయబడియెను. ఈబిరుదిప్పటికిని వంశపారంపర్యముగ వచ్చుచున్నది.

ఈబుద్ధసింగునకును జయపురము రాజునకును గలహములుసంభవించి బుద్ధసింగు వెడలగొట్టబడి ప్రవాసమునందేమరణించెను. కాని ఆతనికుమారుడు ఉమేదసింగు 1748 లో ముల్హారురావు హోల్కారు సహాయమువలన పోయిన రాజ్యమును సంపాదించుకొని రావుకు పట్టన్ జిల్లానిచ్చివేసెను. 1770 లో నుమేదసింగు కుమారుడు అజితసింగు రాజయ్యెను. ఇత డుదయపురము రానాయగు హారిసింగును మృగయావినోదార్థమై తీసుకొనివెళ్లి చంపుటవలన నుదయపురమునకును బుందికిని నేటివఱకును శత్రుత్వమున్నది. అజితసింహుని కుమారుడు భీషణసింగు 1804 లో ముల్హారావు చేతదెబ్బలుతిని పారిపోయిన కర్నలుమాన్సనుగారికి విశేషసహాయము చేయుటవలన మరాఠాలును, పెంఢారీలును 1817వరకు బుందిదేశమును గొల్లగొట్టుచుండిరి. 1818 లో బుందిని బ్రిటిషువారు తమయధికారము క్రిందదీసుకొని ముల్హారురావపహరించిన జిల్లాలను దిరిగియిప్పించిరి. 1860 లో పట్టన్ జిల్లా బ్రిటిషు వారికీయబడినది. 1821 లో భీషణసింగు మృతినొందునప్పటికి పుత్రుడు రాంసింగు పదివత్సరములబాలుడు. 1830 లో కిషన్ రాంఅను మంత్రిచంపబడినందున జోద్పూరముతో దగవుసంభవించెను గాని ఇంగ్లీషువారు దానినిబరిష్కరించిరి. రాంసింగు 68 సంవత్సరము లతిదీర్ఘకాలము రాజ్యమేలెను. ఈతనికి సి. ఐ. ఇ., జి. సి. ఎస్. ఐ., సామ్రాజ్యోపదేశకుడు మొదలగు బిరుదులొసంగబడెను. ఈయన పూర్వకాలపువాడయినను అతివిశ్వాసనీయుడు. గౌరవవంతుడు. స్వచ్ఛమయిన రజపుత్రవీరుడు. 1889 లో మృతినొందగా కుమారుడు సింహాసనారోహణుడయ్యెను. ఈయనయే ప్రస్తుతపుపాలకుడు, హిస్ హైనెస్ మహారావురాజాసర్ రఘువీరసింగు బహదూర్ జి. సి. ఐ. ఇ., కె. సి. ఎస్. ఐ. అని పిలువబడుచున్నాడు. తనరాష్ట్రమందు సర్వస్వతంత్రాధికారములను గలిగియున్నాడు. 17 ఫిరంగిగుండ్ల గౌరవమునకర్హుడు. దేశములో 200కాల్బలము, 100 గుఱ్ఱపుదళము, 50 శతఘ్నిసేన, 48 ఫిరంగులు, 400 పూర్వకాలపుసేన కలదు.

బుందియొక్క వైశాల్యము 2220 చదరపుమయిళ్లు. 819గ్రామము లిందున్నవి. 1,71,250మందిజనులున్నారు. సాలుకు మొత్తమువిూద 6 లక్షలరూపాయ లాదాయముపచ్చుచున్నది.

రీ వా.

ఈసంస్థానము పంజాబులోనున్నది. ఇదిగుజరాతుకు రాజుగానున్న వీర్థవల్ అను నతనియొక్క రెండవ కుమారుడు వ్యాఘ్రదేవునివలన స్థాపింపబడినది. ఇతనిమనుమడు బీర్భన్‌దేవు రాజ్యమేలుచున్న దినములలో హుమాయూను చక్రవర్తి షర్‌ఖాన్‌వలన బారదోలబడగా సింధుదేశములోని యుమర్కోటలో దాగియుండెను. గర్భిణితోనున్న హుమాయూనుభార్యయగు చోలిబేగంభర్తతోజేరవలయునని బంధూఘురునకువచ్చెను. బీర్భందేవు అన్నివిధముల సహాయమిామెకుజేసి తనసైన్యమునిచ్చిభర్తవద్దకు ఉమర్కోటకుబంపెను. ఇచ్చటనే చోలిబేగముకు అక్బరు ఫాదుషహా జన్మించెను. ఈరాజుయొక్కదయను అక్బరెన్నడును మఱచినవాడుకాడు. పెంఢారీలను రూపుమాపుటకై ఇంగ్లీషువారిరాజ్యములో జోక్యమును గలుగజేసుకొనిరి. 1857లో రాజుగానున్న రఘురాజసింగు సిపాయిల తిరుగుబాటప్పుడు బ్రిటిషువారికెక్కువ యుపకారముజేసెను. ఇతనికుమారుడు రామన్‌సింగు మూడుసంవత్సరములప్రాయముగల బాలుడయియుండగా 1880లో మృతినొందెను. మంత్రులు బాలుడు పెద్దవాడగునంతవరకేలిరి. ఈయన 1895లో రాజ్యాధికారమును వహించెను. హిస్ హైనెస్ మహారాజా సర్ వేంకటరామన్‌సింగ్ బహదూర్ జి. సి. ఎస్. ఐ అనిపిలువబడుచున్నాడు. ఈయన గౌరవార్థమై గమనాగమనవేళల 17 గుండ్లుపేల్చబడును. ఇచ్చట 1140 కాల్బలము, 274 తురంగబలము, 13 ఫిరంగులు కలవు. దేశముయొక్క వైశాల్యము 3778 చతురపుమైళ్లు. 4 పట్టణములు, 5565గ్రామములుకలవు. జనసంఖ్య13,57,390. రాజస్వము 29,08,000రూ॥లు. ఈరాజ్యమందనేకలోహపుగనులున్నవి. అడవులవలన జాల యాదాయము వచ్చుచున్నది. రాకాసిబొగ్గు పుష్కలముగాగలదు. ప్రతిగ్రామమందును బూర్వపురాజులుకట్టిన పురాతనప్రతిష్ఠాపనములున్నవి.

జాంనగరము.

జాంనగరము లేక నవనగరము కతేవాడలోని మొదటితరగతి సంస్థానములలో నొకటి. దీనిపాలకుడు యాదవరాజపుత్రుడు. జాం రావల్ అనువానిచేత 1540లో జాంనగరము కట్టబడినది. ఒకఇంగ్లీషు సైనికోద్యోగిని జంపిన అరబ్బీవానికి శరణునొసంగినందున జాం జాసాజి అనువానిని ఇంగ్లీషువారును, ఫట్టేసింగు గాయక్వాడగారును లొంగిపోవునట్లుచేసి వానిని దమ సామంతునిగా జేసుకొనిరి. జాంరాణామల్జీ అనునతడు కోట,లఖోట అను రెండు రాజమందిరములను, జెఱువులను, 1834,1839,1846 లలో వచ్చినక్షామబాధనుండిప్రజలను దప్పించుటకైనిర్మించెను.

ప్రస్తుత జాంసాహెబుగారు క్రికెట్టుఆటలో లోకప్రసిద్ధినిజెందిన రంజీత్ సింహుగారు. ఈయన 1907 లో రాజ్యాధికారమును వహించెను. జాం విభాజీకి జస్వంతసింగు అనుకుమారుడు పుట్టకముందు రంజీత్ సింగును బెంచుకొనెను. కాని స్వంతపుత్రుడు పుట్టుటవలన 1895 మొదలు జస్వంతసింగు 1907 వరకు రాజ్యమేలి మృతినొందెను. ఇచ్చట 145మంది బల్లెపుజంటులు 211 మంది సైనికులుగలరు. ఈసంస్థానము 3791 మైళ్ళ వైశాల్యమును గలిగియున్నది. 3,36,780 మంది ప్రజలున్నారు. ఆదాయము 25 లక్షలు. ఇందు 1,20,093 రూపాయలు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారికిని గయక్వాడ మహారాజుగారికిని జెల్లవలయును.

భావల్పూరు.

పంజాబులోని మహమ్మదీయ సంస్థానములలోనిదియొకటి. అమీర్‌సాదిక్ మహమ్మదుఖాన్ అనునతడు 18 వ శతాబ్దమందిచ్చట రాజ్యమును స్థాపించుకొనెను. అతని కుమారుడు మహమ్మదు భావల్‌ఖాన్ భావ

ల్పూరు నగరమును గట్టెను. షా ఆలం చక్రవర్తి యీ తనికి జాల బిరుదులనిచ్చెను.

పంజాబు సింగమనబడిన రంజితసింగు తనదేశమును మ్రింగివేయునని మూడవభవాల్ఖాను 1833లోనింగ్లీషువారితో సంధిజేసుకొనెను. 1848 లో మొదటి ఆఫ్ఘను యుద్ధమందును, దివాన్ మూల్‌రాజ్ పయిన సిక్కుయుద్ధములలోను యీనవాబు ఇంగ్లీషువారిపక్షమున బోరాడెను. నవాబు ఫతేఖాను సిపాయిల యుద్ధమప్పుడు గొప్పసహాయము నింగ్లీషువారికి జేసెను. 1879లో కాబూలుయుద్ధమునందు నాలుగవ నవాబు సాదిమహమ్మదు ఖాను ఇంగ్లీషువారికి సహాయము జేసినందునకయి జి. సి. ఎస్. ఐ. బిరుదొసంగబడెను. 1899 లో నితను మరణించునప్పటికి లాహోరు రాజకుమార కళాశాలలో జదువుచున్న నీతనికుమారునికి 16 సంవత్సరముల ప్రాయముండెను. 1903 లో నయిదవ మహమ్మదు ఖానుకు లార్డుకర్జనుగారివలన పూర్ణాధికార మొసంగబడెను. కాని దురదృష్టముచేత 1907 లో మక్కాయాత్రజేసి వచ్చుచుండగా నీతడు ఏడన్‌వద్ద కీర్తిశేషుడాయెను. ప్రస్తుతము భావల్పూరు నవాబుగారు 1904లో జన్మించిన బాలుడు. ఇప్పుడు నలుగురు మంత్రులు రాజ్యపాలనమును నడపుచున్నారు. ఈరాజుకు 19 గుండ్లకర్తగలదు. 169 గుఱ్ఱపుదండు, 344 కాల్బలము, 1144 లొట్టిపిట్టల బలము కలదు. సంస్థానముయొక్క వైశాల్యము 17,825 చతురపుమైళ్ళు. 7,20,877 మంది జనముకలరు. ఆదాయము 34 లక్షల రూపాయలు.

టోంకు దేశము.

ఈసంస్థానమందున్న ఆరుజిల్లాలలో మూడురాజపుత్రస్థానమందును మూడు మధ్యఇండియాలోనున్నవి. తాలాఖాను అనుయొకపఠాను రోహిలాసైనికునివద్ద గొలువుకు గుదిరెను. అతనిమనుమడు అమీర్‌ఖాన్ సుప్రసిద్ధుడగుముల్హార్‌రావు హోల్కారుతోజేరి దేశములను గొల్లగొట్టుచు పెంఢారీలకు నాయకుడై దేశమును సంపాదించెను. ఇతనిపేరు హిందూదేశమందంతటను మ్రోగి జనులనువణకునట్లుజేసెను. ఇతనుపెంఢారీదండులను విడనాడి, సైన్యమును దగ్గించుకొని ఇంగ్లీషువారికి స్నేహితుడాయెను. ఇతనిపుత్రుడు 1857 లో సిపాయి అల్లరులలో నింగ్లీషువారిపక్షమునందుండి తాత్యా టోపిని నోడించెను. ఇతనికుమారుడు మహమ్మదలీఖాన్ దుర్మార్గుడైనందున రాజ్యమునుండి బ్రిటిషువారు తొలగించి కాశీలో ఖయిదీగానుంచిరి. ఇచ్చటనే 1895లో నీతడు మృతినొందెను. ప్రస్తుతపు పాలకుడు హిస్ హైనెస్ అమీనుద్దౌలావజీరుల్ ముల్కు సర్ ఇబ్రహిం అలీఖాన్ బహదూర్ సౌలత్ జంగ్ జి. సి. ఎస్. ఐ 1970 లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. దేశమును జక్కగానే పాలించుచున్నాడు గాని అప్పుల నెక్కువగాజేసినాడు. ఇప్పటికి 14 లక్షల రూపాయ లప్పున్నది. అందువలన బ్రిటిషుపాలనా ప్రతినిధి రాజ్యపాలనములో నెక్కువ జోక్యమునుజేసుకొనిదాని నడపుచుండును. 1046కాల్బలము, 443 గుఱ్ఱపుబలము, 243 ఫిరంగిసైన్యము 82 ఫిరంగులు నున్నవి.

ఈసంస్థానముయొక్క విస్తీర్ణము 2553 చతురపుమైళ్ళు. జనసంఖ్య 21,73,000, ఆదాయము 11 లక్షల రూపాయలు.

కొచ్చిను సంస్థానము.

ఇది చెన్నరాజధానికి దక్షిణభాగమందున్నది. కొచ్చినుపట్టణమును కోటను ఇంగ్లీషువారు తమవశమునందుంచుకొనుటవలన త్రిచూరులో రాజును, నాతనియుద్యోగీయులును నివసించుదురు. తొమ్మిదివ శతాబ్దమువరకిది కేరళరాజ్యములో నొకభాగముగ నుండెను. రాజులు శెట్టియార్ క్షత్రియవంశమువారు. ఈరాజ్యము కళ్ళికోట జామొరిన్ క్రిందనుండెను. తరువాత బోర్చుగీసువారు వర్తకాగారముల నిచ్చటగట్టుకొనిరి. 1776లో హైదరలీ దీనిని వశముచేసుకొని యేటేట రాజులవద్దనుండి కప్పమునుబుచ్చుకొనుచుండెను. 179౹లో పెరుమాళుతంబురన్ అనునతడుఇంగ్లీషువారి సార్వభౌమికత్వము నొప్పుకొనిఒక లక్షరూపాయల కప్పముగట్టుట కొప్పుకొనెను. పాలియ

తాచర్ అను మంత్రి 1808లో బ్రిటిషురాజ్య ప్రతినిధిని జంపుటకు గుట్రపన్నినందున కప్పము 2,76,000 రూపాయలకు బెంచబడి తరువాత రెండులక్షలకు దగ్గింపబడినది. ఇప్పుడీమొత్తమునే యేటేట రాజుగారు బ్రిటిషుదొరతనమువారికి జెల్లించుచున్నాడు. దేశము పాడుగా నేల బడుచున్నందున బ్రిటిషు రెసిడెంటు 1809లో పాలనాధికారమునుబుచ్చుకొని పాలనమును బాగుచేసి తిరిగి రాజు వశముచేసెను. 1853లో బాలకుడైన రవివర్మ దేశము నతి చక్కగానేలి బ్రిటిషుపరిపాలనము క్రిందనున్న దేశమువలె దనదేశముచుజేసెను. కొచ్చినులో తిరువాన్కూరునందువలెనే స్త్రీలవయిపునుండి రాజులెన్నుకొనబడుదురు. రాజ్యమేలుచున్న రాజుయొక్క మేనల్లుడు రాజ్యాధిష్ఠాతయగుచుండును. 1888మొదలు 1895 వరకు రాజ వీరకేరళవర్మ రాజ్యమేలెను. ప్రస్తుతపురాజు హిస్ హైనెస్ రాజ శ్రీ సర్ రామవర్మ కె.సి.ఎస్.ఐ, జి.సి.ఎస్.ఐ., జి.సి.ఐ.ఇ., ఎఫ్. ఎం. యు. గారు 1895లో రాజ్యపాలకుడాయెను. ఈయనకు 17 గుండ్ల కర్నాతకలదు. పడమటికనుమ లీదేశముగుండ బోవుటవలన వర్షమధికముగా గురియుచున్నది. మహావృక్షములున్న గొప్పఅడవులుకలవు. దేశము సృష్టివైచిత్ర్యములతో నతిరమణీయముగ విలసిల్లుచున్నది. శీతోష్ణస్థితి మిక్కిలి ఆరోగ్యకరముగనుండును. టేకుకలప వలనను, కాఫీ, తేయాకు, రబ్బరుతోటలవలనను మంచి ఆదాయము వచ్చుచున్నది. సముద్రపుటొడ్డున యున్న కొబ్బరితోటలు ప్రజలను, పాలకులను మైశ్వర్యవంతముగ జేయుచున్నవి. కొచ్చిను సముద్రతీరము హార్బరులుగట్టుటకు బహు వీలుగానున్నది. చెన్నపురి దొరతనమువారికి నీజలాశయము విషయమాలోచనలోనున్నది. దర్బారువారి స్వంతరయిలు షొరనూరునుండి ఎర్నాకులమువరకు 65 మైళ్ళదూరము నిర్మింపబడినది. అడవులలోని కలపను సముద్రతీరమునకు దెచ్చుటకయి 40 మైళ్ళ ట్రాముమార్గము నిర్మింపబడినది.

రాజపుత్రస్థానమందలి రాజులకున్న యధికారములు కొచ్చిన్ సంస్థానాధీశునకు లేవు. దేశశాసనము లేడుగురిచేత నాలోచింపబడి దివానుయొక్క విమర్శనముతో చెన్నపురి ప్రభుత్వమువారికి బంపబడవలయును. వారియంగీకారము నొందినపిమ్మట రాజుగారి యనుజ్ఞనుబడసి దేశశాసనములగును. కాని దేశపాలనము నతియుత్తమముగా జరుపబడుచున్నది. బరోడా, మైసూరు, తిరువాన్కూరులతో సమానముగ రాజ్యపాలనమున్నది. ఇందుకు గారణము రాజుగొప్ప విద్యాధికుడు, దివాను బ్రిటిషు దొరతనమువారిచే నిర్ణయింపబడు యొకరాజ్యపాలనానుభవశాలి. దేశమందు విద్య విశేషముగవ్యాపించియుండుటమైయున్నది. ఇచ్చట 309మంది పదాతులు, 16 గుఱ్ఱపురౌతులు, 4 ఫిరంగులుకలవు. సంస్థానముయొక్క వైశాల్యము 1362 చతురపుమైళ్ళు. 659 పట్టణములు గ్రామములుకలవు. జనసంఖ్య 8,15,000. ఆదాయము 29 లక్షలరూపాయలు.

కోట.

బుందిరాజ వంశమునకుజెందిన జయుట్సింగను వీరునివలన యీసంస్థానము 1625లో నేర్పఱుపబడినది. ఈతని యధికారమును షహజహాను చక్రవర్తి యొప్పుకొనెను. ఈవంశములో నాలుగవవాడగు భీమసింగుకు మొగలాయిచక్రవర్తి మహారావు అను కితాబు నిచ్చెను. ఈతని తరువాత దుర్జనసాల్, అజితసింగు, ఛత్త్రసాలు, గుమార్సింగులు రాజ్యమేలిరి. గుమార్సింగు కొమారుడు ఉమేదసింగుయొక్క బాల్యావస్థయందు రాజప్రతినిధిగనేలిన జలింసింగు మిక్కిలి సత్యవంతుడు. న్యాయవంతుడు. దేశమందు ప్రజలకు సుఖకరమయిన భూమిసిస్తుపద్ధతి నేర్పఱచి సైన్యమును యూరోపియనుపద్ధతిని తరిఫియతు చేయించెను. 1817లో నింగ్లీషువారితో సంధిచేర్పఱచుకొని వారి రక్షణత్వముక్రింద దేశమునుంచెను. జలింసింగు పెంఢారీలను రూపుమాపుటకయి బ్రిటిషువారికి చేసిన సహాయమునకయి యింతదనుకను హోల్కారుక్రిందనున్న నాలుగుజిల్లాల నింగ్లీషువారిప్పించిరి. ఇవి తాను స్వంతముగా దీసుకొనక జలింసింగు కోటరాజ్యముతో గలిపివేసెను. ఇంతకుపూర్వము జాలింసింగుయొక్క రాజ

భక్తికయి బ్రిటిషువారు శాశ్వతముగా నీతనిసంతతివారు కోటరాజ్యపు మంత్రులుగానుండునట్లుగనేర్పాటు చేసిరి. రాజునామకార్థము ఉమేదసింగు. రాజ్యపాలకుడు జాలింసింగుగా జఱుగుచుండెను. ఉమేదసింగు మరణానంతరము కిషోరసింగు రాజ్యమెక్కి జాలింసింగుయొక్క సర్వాధికారముక్రిందనుండుట కొప్పుకొనకుండెను. ప్రజలు కిషోరసింగుపక్షముననుండిరి. బ్రిటిషువారు జలింసింగుచేతిక్రింద మహారాజుండవలయునని పట్టుపట్టిరి. ఇంగ్లీషుసేన మహారావు కిషోరసింగును మాంగ్రల్‌వద్ద నోడించుటచేత నసహ్యమువలన నాతడు మేవారలోని నాతద్వారకు వెళ్ళిపోయెను. తరువాత జలింసింగు సంధిచేసుకొని తనరాజును పిలిపించి రాజ్యమెక్కించెను. 1824లో జలింసింగు మృతినొందినతరువాత వట్టి అసమర్థుడగు నాతని కుమారుడు మాధవసింగుముఖ్యమంత్రియయ్యెను. ఇతనితరువాతనాతనికుమారుడు మదనసింగు ముఖ్యమంత్రియు, రామసింగు మహారాజుయునగుట 1828లో తటస్థించెను. పూర్వపుకలతలు తిరిగి అంకురించినవి. వంశపారంపర్యము రాజు మంత్రులేర్పడుట తగవులకు గారణమాయెను. అప్పుడింగ్లీషువారు కోటరాజ్యమునుండి 17జిల్లాలను విడిచేసి వాటిని మంత్రి మదనసింగునకిచ్చివేసి దానికి ఝాలావారు రాజ్యమని పేరుపెట్టి అతనిని రాజుగాజేసిరి. రామసింగు తదనంతరము ఛత్రసాలుకోట రాజ్యాధీశుడాయెను. ఈతని పాలనమందు దేశస్థితి కడు శోచనీయముగానుండుటవలన నవాబు ఫయిజలీఖాన్, బ్రిటిషురాజ్య ప్రతినిధులవలన నింగ్లీషువారు దేశమునేలించి ఋణములనుదీర్చివేసి మంచిస్థితికి సంస్థానమునుదెచ్చిరి. 1880లో ఛత్రసాలుమ్మారుడు ఉమేదసింగు రాజ్యపాలకుడాయెను. ఈయన ఆజ్మీరులోని మేయోకళాశాలలో విద్యగఱచెను. 1892లో రాజ్యపాలనాధికార మొసంగబడియెను. 1901లో కె.సి.ఎస్.ఐ., 1907లో జి.సి.ఎస్.ఐ., అను బిరుదులొసంగబడి ఆనరరిమేజర్ యను గౌరవబిరుద మొసంగబడెను. ఈయన పాలనమందు జఱిగిన ముఖ్యాంశమేదియనగా ముఖ్యమంత్రి జాలింసింగు సంతతివారి కొసంగబడిన 17 పరగణాలలో 15 పరగణాలను దిరిగి 1899వ సంవత్సరము 1వ జనవరి తేదిన ఇంగ్లీషువారు కోటసంస్థానమున కిచ్చివేసిరి. ఇందువలన ఝాలావారురాజ్యము రెండుపరగణాలను మాత్రమె కలదాయెను. హిస్ హైనెస్ మహారాజాధిరాజ మహి మహేంద్రమహారావు రాజా మేజర్ శ్రీ ఉమేద సింగు బహదూర్ జి.సి.ఎస్.ఐ, కె.సి.ఎస్ ఐగారికి 17గుండ్ల కర్తృతకలదు. ఈయన పరిపాలనముక్రింద కోటరాజ్యము రాజపుత్రస్థానమందున్న స్వదేశసంస్థానములలో నగ్రగణ్యమయిన స్థితిని వహించియున్నది. ఇచ్చట 7913 సైన్యముకలదు. ఇందు 6650 కాల్బలము, 910 గుఱ్ఱపురౌతులు, 353 శతఘ్నిసేన 193 ఫిరంగులుకలవు. ఈదేశముయొక్క వైశాల్యము 5684 చతురపుమైళ్లు. 2613 గ్రామములు పట్టణములుకలవు. జనసంఖ్య 6,37,834 ఆదాయము 48లక్షల రూపాయలు.

భరతపురము.

ఈరాజ్యపు పాలకులు సింసిన్‌వా తెగకుజెందిన జాటుకులజులు. ఔరంగజేబుకు సమకాలికుడుగనున్న బ్రిఝు అనునతడీ రాజ్యమును స్థాపించెను. ఈబ్రిఝుని తరువాతివారలలో నేడవవాడు శూరరమణుడు మొగలాయిదేశముపై దండెత్తగా జయపురపురాజు సవైజయ సింగితనిమీదికిబంపబడెను. ఇంతలోసంధిచేయబడుటవలనయుద్ధమాగిపోయెను. తరువాత మోఖంసింగు, బదన్‌సింగులు రాజ్యమేలిరి. బదన్‌సింగుకుమారుడు సూరాజ్‌మల్లుని కాలములో దేశము విస్తారముగావ్యాపించెను. ఇతని కుమారుడు జవాహరిసింగు ధైర్యవంతుడైనను అసమర్థుడు. ఆగ్రాలోని రాచనగరునందున్న జహంగీరుయొక్క నల్లనిచలువరాతి సింహాసనముమీద కూరుచుండుట యితని కెక్కువ ముచ్చటగానుండెను. ఇచ్చటనే 1768వ సం॥రం జూన్‌నెలలో నీతడు చంపబడెను.

1803లో భరతపురపురాజు రంజితసింగు ఇంగ్లీషువారితో సంధినేర్పఱచుకొని ఆగ్రాను ముట్టడించుటయందు వారికి సహాయముచేయుటకయి తనసేనను బంపినందున ఇంగ్లీషువారతనికి 5 క్రొత్త జిల్లాలనొసంగిరి. కాని మహారాష్ట్రులతో యుద్ధము లింగ్లీషువారికి జఱిగినప్పుడు

రంజితసింగు యశ్వంతరావు హోల్కారుతో జేరగా నోడింపబడి యిరువంకీయబడిన అయిదుజల్లాలును లాగుకొనబడి పదునాలుగులక్షలరూపాయలు చెల్లించునట్లు చేయబడెను. రంజితసింగుని మరణానంతరము రాజ్యమును సంపాదించుటకయి దుర్జనసాలు యత్నించగా లార్డుకంబరుమియరు భరతపురమును ముట్టడించి ఔరసుడగు బల్దేవసింగుకు 1825లో రాజ్యమిప్పించెను. దుర్జనసాలు ఖయిదీగా పట్టుకొనబడి, అలహాబాదులో నుంచబడెను. బలవంతసింగు తరువాత 1835 మొదలు 1853వరకును మహారాజ జస్వంతసింగు బాగుగా రాజ్యమేలెను. ఇతనికుమారుడు రాంసింగు 1893లో రాజ్యమునకు వచ్చినను త్రాగుబోతగుటవలన అధికారమీయబడక 1900లో రాజ్యాధిపత్యమునుండితొలగింపబడెను.1899లో బుట్టినకిషన్‌సింగనుయితనికుమారుడిప్పుడు రాజ్యాధికారిగానున్నాడు. ఇప్పుడు రాజప్రతినిధిసభ రాజ్యము నేలుచున్నది. హిస్ హైనెస్ మహారాజా శ్రీ వ్రజేంద్రసవై కిషన్‌సింగ్ బహదూర్ జంగను బాలరాజుయొక్క గౌరవార్థమై గమనాగమనవేళల 17గుండ్లు కాల్చబడుచుండును. ఇచ్చట 625 సైన్యము 82 ఫిరంగులుకలవు. దేశవైశాల్యము 1932 చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 6½లక్షలు. ఆదాయము 31లక్షల రూపాయలు.

బొబ్బిలి.

బొబ్బిలియొక్క సుప్రసిద్ధచారిత్రము నెఱుంగని ఆంధ్రులుండరుగాన దానినిచ్చట వ్రాయుటయనవసరము. ఈజమీయొక్క ఆదాయము 5 లక్షలరూపాయలు. దొరతనమువారికి చెల్లింపవలసిన పేష్కష్ 83,652 రూపాయలు. ప్రస్తుతపు జమీదారు మహారాజ సర్ వేంకటశ్వేతచలపతి రంగారావు కె. సి. ఐ. ఇ; జి. సి. ఐ. ఇ గారు చెన్నరాజధానియందెల్లెడలను గొప్పకీర్తిని వహించియున్నారు. ఇంగ్లండుకువెళ్లివచ్చిరి. చెన్నపురి శాసననిర్మాణసభలో సభ్యులుగనుండిరి. నూతన రాజ్యాంగసంస్కారణములు జఱిగినప్పుడు చెన్నపురి గవర్నరుగారికి కార్యనిర్వాహక సభ్యులుగా నిర్ణయింపబడి ఆయుద్యోగమును జేయుటలో గొప్పశక్తిసామర్థ్యములను జూపిరి. తమజమీని చక్కగా పాలించుచున్నారు. జార్జిసార్వభౌముడు ఢిల్లీలో వీరికి జి. సి. ఐ. ఇ. అను గొప్పబిరుదిచ్చి అంకితులనుగజేసిరి. బొబ్బిలి తహసీలుయొక్క వైశాల్యము 263 చతురపుమైళ్లు. 167 గ్రామములుగలవు. 1901 లో నిందు 1,33,577 మంది జనులుండిరి. బొబ్బిలిపట్టణములో రెండువైద్యశాలలు గలవు. ఇందొకటి స్త్రీలకొరకు కుంచబడినది.

వెంకటగిరి.

ఈ జమీందారిలో పోలూరు, వెంకటగిరి, పొదిలి దర్శి తహశ్శీలులు, గూడూరు, కనిగిరి, నంగవోలుతాలూకాలలో 176 గ్రామములు యున్నవి. మహారాజ సర్ వెలుగోటి శ్రీరాజగోపాలకృష్ణయాచయేంద్ర బహదూర్ కె సి. ఎస్. ఐ. గారు ప్రస్తుత జమీందారుగారు వీరికాంధ్రభాషయందు మంచిపాండిత్యమున్నది. ఆంధ్రభాషాపోషకులు. చెన్నపురి భూస్వాముల సమాజమునకధ్యక్షులు ఈజమీనుకు 8లక్షలరూపాయలాదాయమువచ్చుచున్నది.

విజయనగరము.

ఇది చెన్నరాజధానియందున్న గొప్పజమీందారీలలో నొకటి. బొబ్బిలివారికిని విజయనగరమువారికిని గల వైరములు చరిత్రప్రసిద్ధములు. కీర్తిశేషులయిన ఆనందగజపతి మహారాజుగారు మదరాసు రాజధానియందంతటను పేరు మ్రోగినవారు ఈభూమి 3000 మైళ్ళ విస్తీర్ణమునుగలిగియున్నది. ఆదాయము 25 లక్షలు. ఇందు 5 లక్షలు పేష్కష్‌గా జెల్లింపబడుచున్నది. విజయనగరం రాజుగారు ఉత్తర సర్కారులలో జమీందారుల పక్షమున చెన్నపురి శాసననిర్మాణసభ్యులుగ నున్నారు. విజయనగరం రాజులు దానధర్మములకయి గొప్పకీర్తినివహించినవారు.

కిషన్ ఘరు.

జోధపురపురాజు యుదయసింగుయొక్క త్రొమ్మిదవ కుమారుడు కిషన్‌సింగువలన నీసంస్థానము స్థాపింపబడినది. ఈకిషన్‌ఘరుయొక్క పాలకులు మొగలాయి చక్రవర్తులపక్షమున బోరిరి. తరువాత మహారాష్ట్రులు ప్రాబల్యము నొందినకాలదిని వారిలోజేరిరి. 1818 లో కళ్యాణసింగు ఇంగ్లీషువారితో సంధి నేర్పఱచుకొనెను. ఇతనికుమారుడు సర్దారుసింగు 1880లో రాజ్యమెక్కెను. ఇతడు బహుబాగుగా దేశమేలెను. ప్రకృతపు పాలకుడు కెప్టిన్ హిస్ హైనెస్ మహారాజాధిరాజ సర్ మదనసింగుబహదూర్ కె. సి. ఐ. ఇ. గారు సర్దారుసింగుయొక్క కుమారుడు. ఈదేశము 858 చతురపుమైళ్ళను 1,25,516 మంది ప్రజలను, 4,09,868 రూపాయ లాదాయమును గలిగియున్నది.

దాతియ సంస్థానము.

ఇదిబుందేలుఖండములోని సంస్థానములలో నొకటి. హేమకరణుడను కాశీమహారాజు రాజ్యమునుండి దొలగింపబడగా బింధ్యవాసినియను దేవతనారాధించి రాజ్యమును దిరిగి బడయుటకయి యత్నించెను. కాని దేవిప్రసన్నముకాలేదు. అందువలన దనశిరమును దేవికి బలిగానిచ్చుటకయి సంసిద్ధుడయి కోసుకొనుట కారంభింపగా నామాత్రప్రత్యక్షమయి నీసంతతివారు వేయిసంవత్సరములు రాజ్యమేలెదరని వరమిచ్చెను. ఆసమయమందు భూమిమీదబడిన రక్తబిందువులు లేక "బుందేలు"లవలన నీతని సంతతివారు రాజ్యమేలిన భూమికి బుందేలుఖండు అనుపేరువచ్చెను.

దాతియరాజులు అనాదినుండియు పౌరుషతేజోవంతులని యశముగాంచినవారు. వీరందరును 1676 మొదలు మొగలాయి చక్రవర్తుల కొలువులోనుండి వారివలన జాగీరులను ధనమును గౌరవములను బొందుచుండిరి. వీరిలో శుభకరణుడనువాడు 22 యుద్ధములలో బోరెను. బిజాపూరు గోలకొండ యుద్ధములలో బోరినందున కయి దలపత్రావు అనురాజుకు మొగలాయిచక్రవర్తిని యొక్క ఛోండెక్ లేక పాలకి బహుమతిగానొసంగబడియెను. ఇందిప్పటికిని దాతియారాణీలు ప్రయాణముజేయుచు గొప్పవంశధనముగా నాపాలకిని గాపాడుకొనుచున్నారు. 1803వ సం॥ 15వ మార్చి తేదిన రాజాపారిక్షత్ అనునతడు బ్రిటిషువారితో సంధిజేసుకొని మహారాష్ట్రులమీద బోరుటకును, భరతపురపు ముట్టడియప్పుడును బ్రిటిషువారికి సహాయముజేసెను. 1902లోకర్జనుప్రభువు యీసంస్థానమునువెళ్ళి దర్శించెను. 1905లో ఇందూరునందు యువరాజుగావచ్చిన జార్జిచక్రవర్తిగారి దర్శనము నీదేశపురాజుచేసుకొనెను. ప్రకృతపు పాలకుడు హిస్ హైనెస్ మహారాజ లోకేంద్ర గోవిందసింగు బహదూర్జి దేవులో 21వ ఆగస్టు 1907లో రాజ్యాధిష్ఠితులయ్యెను. ఇతనికి 26 సంవత్సరములవయస్సు. దేశభాషలలో మంచిపాండిత్యముకలదట. మంచివేటకాడు. 20 పులులను నాలుగువత్సరములలో జంపెను. ఇతనికి 15 గండ్లకధికారము కలదు. "ధైర్యవంతులలో శిరోమణి. శరణాగతపోషకుడు" అను దాతియవంశజులకు గౌరవములు కలవు.

ఈమహారాజుగారు దేశమును బాగుగా బాలించుటలేదనియూరాఱుసంవత్సరములవరకు తమక్రిందనుంచుకొనునపుడు బ్రిటిషువారు దేశమును గతించినడిసెంబరు నుండి వశముచేసికొనిరి. ఈయన దేవాడూనులో నొకసైనికోద్యోగిక్రింద నుంచబడినాడు. జనులకిది కంటకమును గలిగించినది. డిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను. ఇతని శిబిరముగూడ సిద్ధమాయెను కాని దర్బారుకు తరువాత రావలదనిరి.

జంఖండి.

ఈసంస్థానము బొంబాయిరాజధానిలోని బెల్గాము, బిజాపూరు, ధార్వార జిల్లాలలోనున్న కొన్నిగ్రామములు కలుపబడి యేర్పఱుపబడినది. 524 చతురపు మైళ్ళవైశాల్యమును, 1,05,357 జనసంఖ్యను 8 లక్షల రూపాయల ఆదాయమును గలిగియున్నది. ఈజంఖండి రాజునకు పూర్ణమైన సివిలుక్రిమినలు అధికారములుకలవు.

దక్షిణమహారాష్ట్రదేశమందు పట్వర్థనులను బ్రాహ్మణరాజులుకలరు. ఈవంశము 1808లో జీలిపోయి కొందరు మిరజు కధిపతులయిరి. పరశురామభావుయొక్కబిడ్డలు విడిపోయి జ్యేష్ఠుడు రామచంద్రరావు జంఖండి కధిపతియయ్యెను. రెండవవాడు తాలస్థానముకు పాలకుడాయెను. రామచంద్రరావు కొమారుడు గోపాలరావు 1840లోస్మృతినొందగానతనికుమారుడురామచంద్రరావు అప్పాసాహెబు ఎస్టేటున కధిపతియయ్యెను. ఇతడు 1896 వఱకేలెను. ప్రకృతపుపాలకుడు పరశురామరావు లేక భావుసాహెబు పట్వర్థన్ అనునతనికి పూర్ణాధికారమును 1903లో నొసంగబడెను.

ఈఎస్టేటు 20,515 రూపాయల నేడాదికి క్రమముగా నింగ్లీషు దొరతనమువారికి జెల్లించును.

జంజీరా.

ఈసంస్థానము పశ్చిమతీరమందు బొంబాయినగరముసకు సామీప్యమున కొలాబాజిల్లాలోగలదు. ఇదిమహమ్మదీయరాజ్యము. అహమ్మదు నగరపు మహమ్మదీయరాజులక్రిందను, డిల్లీ పాదుషహాలక్రిందను యిదియుండి వారిప్రతినిధులచేత నేలబడుచుండెను. మహారాష్ట్రుల యధికారము ప్రబలిన తరువాత నెన్నియో పర్యాయములు దనవశము జేసుకొన జూచిరికాని పాలకులగు సిద్దీలు తమస్వాతంత్ర్యమును గాపాడుకొనుచునేయుండిరి. కాని షేక్జీయను యొక సుబేదారు ద్రోహి పేష్వాలతోచేరి సిద్దీరాజును లొంగదీయించెను. అప్పుడు తాలనిజాంపూరు, ఘోసల, బిర్వాడి, గోరెగాం మహాలులను సిద్దీరాజు పేష్వాల కీయవలసినవాడాయెను. 1833 లో యీసంస్థానమింగ్లీషువారితో సంధినేర్పఱచుకొని అప్పటినుండియు వారిక్రిందనున్నది.

ప్రకృతపాలకుడు హిస్ హైనెస్ నవాబ్ సిది సర్ అహమ్మదుఖాన్ సిది ఇబ్రహింఖాన్ జి. సి. ఐ. ఇ. 1883 లో పూర్ణాధికారముల నొసంగబడియెను. ఇతనికి 11 ఫిరంగిగుండ్ల కధికారముకలదు. ఈయన రాజకోటలోని రాజకుమార కళాశాలలో విద్యగఱచెను. పునాలో సివిలు క్రిమినలు లాను కొంతకాల మభ్యసించెను. ఇతను తన హిందూ మహమ్మదీయ పాలితులవలన నెక్కువగా ప్రేమింపబడుచున్నాడు. దేశములో మంచి సంస్కరణములనుజేసి యోగ్యమయిన స్థితియందుంచియున్నాడు.

ఈసంస్థానము 324 చతురపుమైల్లుకలది. 284 గ్రామములున్నవి. 85,420 మంది ప్రజలున్నారు. ఆదాయము 5½ లక్షల రూపాయలు.

ముధోలు.

ఇది బొంబాయిరాజధానిలో నున్నది. భహామిని రాజులవద్ద 7000 గుఱ్ఱపు పటాలముల కధిపతులగు ఘోర్పడె వంశపు క్షత్రియులీ రాజ్యమును 1551 లో నేలుచుండిరి. 1660 లో బిజాపూరురాజులు శివాజిపయిన దండెత్తినప్పుడు ముధోలురాజు బాజిరాజి ముందుగా పెద్దసైన్యమును వదలివచ్చుచుండెను. ఈసంగతిని గనిపెట్టిన శివాజి రాత్రివేళ తనసంసారముతో నిదిరించుచున్న బాజిరాజిని బిడ్డలసయితముగా జంపివేసెను. అంతట వారున్న యింటికి శివాజినిప్పంటించెను. అందువలన శివాజి వంశపువారగు కోల్హాపురమురాజులకును, ముధోలుపాలకులకును శత్రుత్వమేర్పడి 1862 వఱకు నిలిచియుండెను. ఈసంవత్సరమందు ముధోలు ప్రస్తుతపురాజుగారి అత్తయొకతె కోల్హాపురం రాజుయొక్క పెత్తండ్రి కుమారునకిచ్చి పెండ్లిచేయబడి విరోధము తుదముట్టింపబడెను. దక్కనులో మొగలాయిరాజుల యధికారమంతమొందిన పిదప ముధోలురాజు పేష్వాలక్రింది సామంతుడగునట్లు చేయబడెను. మాలోజిరాజు తనకుమారులు మంత్రోజి, రాణోజిలతో 1779 లో మహారాష్ట్రులతోజేరి ఇంగ్లీషువారిపైబోరెను. ఖరదయుద్ధమందు మాలోజిరాజు జ్యేష్ఠపుత్రుడు గోవిందరావెదురుపక్షమున నుండగాబోరి కుమారుని గాయపఱచెను. మాలోజితరువాత మల్హారిరావు నారాయణరావు, వెంకటరావులు రాజ్యమేలిరి. 1854 లో వెంకటరావు బ్రిటిషువారితో సంధినేర్పాటు చేసుకొనెను. తరువాత బలవంతరావు, రెండవ వెంకటరావు 1896 వరకు రాజ్యమేలిరి.

ప్రకృతపు రాజాసాహెబుగారు 1884లో జన్మించిరి.1904 లో పూర్ణాధికారములబడసెను. దేశమును మంచివృద్ధిలోనికి దెచ్చుచున్నాడు. 9 ఫిరంగిగుండ్ల కర్హత కలదు.

పిఠాపురము.

ఇది గోదావరి జిల్లాలోనున్న యొక గొప్పజమీను. ఆదాయము పండ్రెండు లక్షల రూపాయలు. ప్రస్తుతపు జమీందారుగారు శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహదూర్ గారు చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయ ప్రవేశపరీక్షలో ప్రథములుగా నేగిరి. 27 సంవత్సరముల వయస్సువారు. వీరు ఆంధ్రదేశమందు మహాదాతయని సుప్రసిద్ధిని గాంచియున్నవారు. ఇప్పటికి యిరువది లక్షల రూపాయలను బహిరంగముగ నాలుగైదు సంవత్సరములలో దానముల కిచ్చియున్నారు. గుప్తదానముల సంగతి శ్రీవారే యెరుంగవలయును. కాకినాడపురములో అనాథశరణాలయమును స్థాపించిరి. కాకినాడ కళాశాలను మంచిస్థితికి దెచ్చిరి. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునకు 30,000 రూప్యములొసంగిరి. ఏసత్కార్యమయినను శ్రీరాజావారి ఆదరపోషణములను బడయక పోదు. ఈయన సంఘసంస్కర్త. ప్రతిజమీందారుని యింటనుండి విశేషధనవ్యయమునకు కారకులగు పంక్తిపూలు దాసదాసీజనంబులను దీసివేసి సంస్కరణమునకు తోడ్పడిరి. కాకినాడలో కొద్దికాలముక్రింద స్థాపింపబడిన ఆంధ్రబ్రహ్మసమాజమతవ్యాపకులకు ధనసహాయ మొనరించుచు ఆస్తికమతవ్యాపకమునకు తోడ్పడుచున్నారు. ఆంధ్రదేశమందు సాంఘికశోక దుస్థితి నొందున్న అనేక బ్రహ్మసమాజములకు శ్రీరాజాగారు ధనసహాయము చేయుచున్నారు. ఆంధ్రదేశమునకు గొప్పయుపకారము శ్రీవారివలన జేయబడగలదు. పరమేశ్వరుడు వీరికిని వీరికుటుంబమునకును దీర్ఘాయురారోగ్యములనొసంగి రక్షించునుగాక.

సావంత్వాడి.

ఇది బొంబాయి రాజధానిలో నొక సంస్థానమైయున్నది. పాలకులు సావంతభోంస్లేలు. వీరు విజాపూరు, మొగలాయిరాజుల క్రిందను, శివాజీ, సాహు, పేష్వాలక్రిందను, తరువాత ఇంగ్లీషువారి క్రిందికి వచ్చిరి. వీరు సముద్రపు దొంగతనములకు పూర్వము ప్రసిద్ధులైయుండిరి. వైశాల్యము 925 మైళ్ళు. జనసంఖ్య 2,17,732. ఆదాయము 4½ లక్షలు. ప్రస్తుతపాలకుడు శ్రీ ... సావంత భోంస్లే రాజా బహదూర్ సర్దేశాయిగారి గౌరవార్థమైగను నాగమన వేళ 9 గుండ్లు కాల్చబడుచుండును.

మూర్షిదాబాదుజమీను:— వంగదేశమందున్నది. ఈ నవాబులు చిరకాలమునుండి దానధర్మములకు సుప్రసిద్ధులు.

అక్కలకోట.

ఈ సంస్థానపు రాజులు భోంస్లేవంశమునకు జెందిన క్షత్రియులు. ఇది బొంబాయి రాజధానిలో సతారజిల్లాలో నున్నది. పదునేడవ శతాబ్దముల యుద్ధములలో రాణోజియను నతడు సాహురాజునకు ముందుబోరి భిల్లులనోడించినందుకును, కోల్హాపురం, తిరుచినాపల్లి, బుందేల్ఖండు, భాగానగరపు యుద్ధములలో సాహురాజునకు ముందుబోరినందునకును ఫత్తేసింహు (లేక జయసింహుడు) అను బిరుదునొసంగబడి అక్కలకోట కధిపతిగ జేయబడెను. ఇతను 1749 లో మరణించగా భార్యలు అహల్యాబాయి గుజాబాయిలు సహగమనము చేసిరి. తరువాత మొదటి షహాజీరాజు, రెండవ ఫత్తేసింగు, మొదటి మాలోజీరాజు, రెండవ షహాజీ రాజులు రాజ్యమేలిరి. 1849 లో సతారజిల్లా ఇంగ్లీషువారి వశమగుటవలన రెండవ షహాజీరాజుగూడ వారి సామంతుడాయెను. ఇతని కుమారుడు రెండవ మాలోజీరాజు దేశమును బాగుగ నేలనందున ఇంగ్లీషువారు 1866 మొదలు 1891 వరకు రాజ్యము తమవశమునందుంచుకొనిరి. తరువాత మూడవ షహాజీరాజు బిడ్డలులేక మృతినొందగా రాణి లక్ష్మీబాయి ఘోర్పడే వంశము నుండి యొక బాలుని 1893 లో దత్తుపుత్రునిగా గొనెను. ఈ బాలునికిప్పుడు 17 సంవత్సరముల ప్రాయము. రాజకోటలోని రాజకుమార కళాశాలలో విద్యనభ్యసించెను. కోల్హాపురములో నొక యింగ్లీషుద్యోగియొక్క క్రింద రాజ్యపాలనావిధానమును నేర్చుకొనుచున్నాడు.

ఈసంస్థానము యొక్క వైశాల్యము 5000 చదరపు మైళ్లు. 103 గ్రామములున్నవి. 90,000 మంది ప్రజలున్నారు. 4,16,000 ఆదాయము వచ్చుచున్నది.

మిరజ్ జ్యేష్ఠశాఖ.

ఈ జాగీరు దక్షిణ మహారాష్ట్రదేశమందున్నది. హరిభట్టు పట్వర్ధన్ అను నతడు వంశస్థాపకుడు. ఇతని కొమారుడగు గోవిందరావునకు మిరజ్ కోట 1767 లో మాధవరావు పేష్వావలన నొసంగబడెను. అన్నదమ్ములు జాగీరును పంచుకొనినప్పుడు మిరజ్ జ్యేష్ఠ, కనిష్ఠ యనిరెండు

శాఖలాయెను. 1849 లో పాలకుడయిన గంగాధరరావు బాలాసాహెబు సిపాయి కలహములప్పు డింగ్లీషువారికి గొప్పసాయమొనరించెను. ఇతను త్రింబకరావు అప్పాసాహెబును పెంచుకొనెను. ఈదత్తపుత్రుడు 1871లో బొంబాయి శాసననిర్మాణసభాసభ్యుడాయెను. ఇతని మరణానంతరము భార్య బిడ్డలు లేనందున సాంగ్లిరాజుయొక్క మనుమనొకని పెంచుకొనెను. ఇతను రాజకుమార కళాశాలలో రాజకోటయందు విద్యనభ్యసించినాడు. పేరు గంగాధరరావు బాలాసాహెబు. ఇతనిని మొదటితరగతి సర్దారని పిలిచెదరు. ఈజాగీరుయొక్క వైశాల్యము 3399 చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 8 ,343. ఆదాయము 3,56,000. ఇందు రూ. 2,577 గవర్నమెంటువారికిప్పముగా జెల్లును.

మిరజ్ కనిష్ఠశాఖ.

దీని హరిభట్టయొక్క మనుమడు గంగాధరరావు యొక్క కుమారులిద్దరిలో మొదటివాడు నారాయణరావు కుమారుడు గణపతిరావుయొక్క బాల్యావస్థయందు పినతండ్రి మాధవరావు పరిపాలించెను. తరువాత లక్ష్మణరావు అన్నాసాహెబు చేతిలోనికి జాగీరువచ్చెను. ఇతడు 1,70,769 రూపాయల అప్పుతీర్చివేసి జాగీరును మంచిస్థితియందుంచెను. ఇతను సిపాయి కలహము లప్పుడు మంచిసహాయమును బొరతనమువారికిజేసెను. ప్రస్తుతపు సర్దారు మాధవరావు బాబాసాహెబను నతడు 1908 లో పాలకుడాయెను. ఇతనికి క్రిమినలుసివిలు అధికారము లున్నవి. ఈజాగీరు 211 చతురపుమైళ్ళ వైశాల్యమును, 35,50 జనులను, 2,25,000 ఆదాయమును గలిగియున్నది. ఇందు 6412-8-0 బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారికి కప్పముగా జెల్లింపబడుచున్నది.

హిల్ తిప్పరసంస్థానము:— అస్సాములోనున్నది. ఈమహారాజు డిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను.

కపూరతల మహారాజుగారు:— డిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను. ఈయనపేరు జగ్జిత్సింగు. తనవిశ్వాసముచేత క్రైస్తవుడాయెను. ఒకఉపాధ్యాయత్వము ననుభవించెను. తరువాత మహారాజాయెను. ఈసంస్థానము పంజాబులోని సిక్కు సంస్థానములలో నొక్కటి.

సిక్కిము:— హిమాలయ పర్వతములలోని యొకప్రదేశ సంస్థానము. రాజాబౌద్ధుడు ఈయనడిల్లీదర్బారున కాహ్వానింపబడెను.

రాంపూరు సంస్థానము:— సంయుక్తరాష్ట్రములలోనున్నది. ఈనవాబుగారు మహమ్మదీయ నాయకులలో నొక్కరు. జార్జిచక్రవర్తిగారికి ఏడికాంగుగ నియమింపబడెను.

పన్నా.

బందేలుఖండములోని సంస్థానములలో పన్నాయొకటి. ఇది 1732లో హర్దేవసింగు బందేలు రాజపుత్రుని వలన స్థాపింపబడెను. ఇందు సుప్రసిద్ధములైన వజ్రపుగనులున్నవి ఈసంస్థానము 2492 చతురపుమైళ్లను 192236 మంది ప్రజలను, 5 లక్షల ఆదాయమును గలిగియున్నది. ప్రకృతపురాజు 1893లో జన్మించెను. అజ్మీరములోని మేయోకాలేజిలో విద్యనభ్యసించుచున్నాడు. ఈయన హిస్ హైనస్ మహారాజ మహేంద్ర జాదవేంద్రసింగు బహదూర్ అని పిలువబడుచున్నారు. 11 ఫిరంగి గుండ్ల గౌరవమున కర్హుడు.

అనెగుంది సంస్థానము:... బళ్లారిజిల్లాలోనున్నది. ఈపాలకులు కృష్ణదేవరాయల వంశజులు. ఆంధ్రభాషాపోషకులు. ప్రకృతపురాజుగారు విద్యావంతులు. దానధర్మపరులు.

గురజ జమీను:— కృష్ణాజిల్లాలోనున్నది ఈజమీందారులు విద్యాపోషకులు దానధర్మములను గొప్పగాజేయుచుండువారు.

అలీ ఇమాంగారు

ఈయనరాజప్రతినిధిగారికి న్యాయమంత్రి. సత్యేంద్రప్రసన్న సింహాగారి తరువాత నీయుద్యోగమునకు నిర్ణయింపబడెను. మహమ్మదీయనాయకులలో నొకడు.

బనగానపల్లి.

బనగానపల్లి కర్నూలుజిల్లా కలక్టరును పొలిటికలు ఏజెంటుగాగలిగిన ఒకచిన్న మహమ్మదీయ స్వదేశసంస్థానము. ఇది 255 మైళ్ళ విస్తీర్ణమును గలిగియున్నది. ఇచ్చటి బంగారపు గనులు యీమధ్యనె కనుగొనబడినవి. ఇచ్చట 63 గ్రామములున్నవి. 1901 లో 32,264 మంది ప్ర

జయుండెరి. ఇందు 25,736 మంది హిందువులు. ఆంధ్రులు. 6232 మంది మహమ్మదీయులున్నారు. ఈ దేశమును బాలించుచున్న నవాబు అలీఖాన్‌గారు ఢిల్లీ దర్బారున కాహ్వానింపబడిరి. దేశమును మంచి స్థితికి దీసుకొనివచ్చుచున్నారు. 1904-1905లో యీదేశపు టాదాయము 96,00 రూపాయలు. అందు 62,500 నవాబుగారి గృహవ్రయములకును, 23,100 ఎస్టేటు యుద్యోగులకును, 12,000 పింఛనుదారులకును వ్రయమయినది. విద్య మిక్కిలి దుస్థితియందున్నది.

మార్బంజి మహారాజు.

కేశవచంద్రసేనని రెండవ అల్లుడు విద్యావంతుడు. పరిశ్రమికాభివృద్ధికై ఎక్కువగా బరిశ్రమము చేసినవాడు. ఈయనవ స్థానమునందు తాతా ఉక్కు పరిశ్రమకుగావలసిన ఇనుపగనులు దొరికినవి రెండుమూడుమాసముల క్రితము కలకత్తాలో మృతినొందెను.

పండితవిష్ణునారాయణ ధర్ గారు.

1911లో కలకత్తాలో జరిగిన కాంగ్రెసు మహాసభ కధ్యక్షుడుగనుండెను. బ్యారిస్టరు మంచుకంఠస్త దేశసేవకుడు.

కీర్తిశేషులయిన కృష్ణస్వామయ్యగారు.

వీరిచరిత్రపూర్తిగా నాంధ్రపత్రికయందు వ్రాయబడెను. న్యాయవాది. కలిమునాయకుడు. హైకోర్టుజడ్జి. కార్యనిర్వాహక సభ్యుడు. లక్షలకొలది రూపాయలను దానముజేసినవాడు.

గౌరవనీయులగు అట్కిన్సను సి. ఎస్. ఐ. గారు.

వీరు చెన్నపురిగవర్నరుగారి కార్యనిర్వాహకసభ్యులలో రెండవవారు 30 సంవత్సరములనుండియు చెన్నరాజధానిలో నుద్యోగము జేయుచున్నారు. కృష్ణాజిల్లాకు కలెక్టరుగ నప్రతినిగడించిరి.

గౌరవనీయులగు న్యాయపతి సుబ్బారావుపంతులు గారు.

ముప్పదిప వత్సరములనుండియు దేశసేవను జేయుచున్నవారు. ఆంధ్రదేశమందు సుప్రసిద్ధులు న్యాయవాదిగను, చెన్నపురి శాసననిర్మాణ సభ్యుడుగను నుండెను.

మూడుసంవత్సరములనుండియు సార్వభౌమిక శాసననిర్మాణ సభలో చెన్నరాజధానిపక్షమున సభ్యులుగనున్నారు.

గౌ॥ మజారుల్ హక్కు గారు మహమ్మదీయుడు:— బారిస్టరు బేహారురాష్ట్రవాసి. సార్వభౌమిక శాసననిర్మాణ సభాసభ్యుడు. స్వతంత్రోత్సాహేశమును వెలిబుచ్చుచు ఆసభలో గొప్పసేవను జేయుచున్నాడు.

సర్ సాసూన్ డేవిడ్ గారు:— యూదుడు బొంబాయి పురవాసి. కోటీశ్వరుడు. లక్షలకొలది రూపాయలను దానధర్మములకిచ్చినవాడు. మిల్లులధిపతి. గొప్పవర్తకుడు. సార్వభౌమిక శాసననిర్మాణ సభాసభ్యుడు.

రావుబహదూర్ ఆర్. ఎన్. ముధోల్కరు గారు:— మధ్యపరగణాలలో అమరావతి పురవాసి. న్యాయవాది. పరిశ్రమాభివృద్ధికయి విశేషము పాటుపడి దేశాభిమాని, సార్వభౌమిక శాసననిర్మాణ సభాసభ్యుడు.

గౌ॥ ... శ్రీకృష్ణదాసు గారు:— సింధుదేశము పక్షమున బొంబాయి శాసననిర్మాణసభలో సభ్యుడుగనున్నాడు. కాంగ్రెసు నాయకులలో నొకడు.

సర్ ఇబ్రహీం రహిమతుల్లా గారు:— బొంబాయినగరములో మహమ్మదీయ నాయకులలో నొకడు. బొంబాయి పురపాలకసంఘమున కధ్యక్షుడుగనుండెను. బొంబాయినగరపు మహమ్మదీయుల పక్షమున బొంబాయి శాసననిర్మాణసభలో సభ్యుడుగనున్నాడు.

సర్ విఠలదాసు దామోదర థాకర్సే గారు:— గుజరాతిభాటియా వంశమునందు జనించినవాడు. కోటీశ్వరుడు. మిల్లుల కధిపతి. పరిశ్రమిక విషయములలో నధికానుభవముగలవాడు. సార్వభౌమిక శాసననిర్మాణసభలో సభ్యుడుగనున్నాడు.

సర్ గంగాధరరావు చిట్నవీసు గారు:— నాగపురపు కాపురస్థుడు. బ్రాహ్మణుడు. గొప్పభూస్వామి. నాగపురపాలకసంఘాధ్యక్షుడుగనుండెను. సామ్రాజ్యశాసననిర్మాణ సభాసభ్యుడుగనున్నాడు.

సర్ షాపూర్జి బ్రోచా గారు:— బొంబాయినగరములో గడువిఖ్యాతినొందిన ధర్మాత్ముడు. షేరుమార్కెటుకు రాజువచ్చును. బొంబాయినగరమునకు 1911లో షెరీఫుగనుండెను.

టాటాజి:— ఈకోటీశ్వరుని నామము ప్రపంచమునందంతటను దెలుసును. తం... కోట్లును దనములకయి వినియోగించుచున్నాడు. అమెరికాలో ప్రతినగరమందును యుచిత పుస్తకాలయములను స్థాపించెను. భూలోకరాజులకు యుద్ధము జరుగకుండ తగవులను పంచాయతీమూలకముగా బరిష్కరించుకొనుటకయి తగినప్రయత్నములను జేయుటకై మొత్తము 10 కోట్లరూపాయలనిచ్చెను. తనకోట్లను ఉక్కువ్యాపారమువలన నార్జించెను.

నవాబ్ ఇమాదుల్ ముల్కు సయ్యద్ హుసేన్ బిల్‌గ్రామి గారు:— హైదరాబాదువాసి. గొప్పభాషాపండితుడు. స్టేటు సెక్రటరిగారి సభలో హైందవ సభ్యుడుగనుండియుండెను.

అల్లుభాయి శ్యాపుజిదాసుగారు:— బొంబాయి శాసననిర్మాణసభలో సభ్యుడు. పరిశ్రమల సంబంధ భోగమునకు పాటుపడుచున్నట్టి వాడు సర్ విఠల్‌దాసుగారితోపాటు బొంబాయి రాజధానిలో నొక వ్యవసాయ ధనాగారమును గవర్నమెంటువారి సహాయమువలన స్థాపించెను.

లించింగ్‌ట్వాంగుగారు:— బర్మాపక్షమున సామ్రాజ్యశాసన నిర్మాణసభలో సభ్యుడుగ నుండెను ఇప్పుడుద్యోగము నకు రాజీనామ నొసంగెను. విద్యావంతుడు.

అల్ఫ్రెడు చాటర్టను గారు:— చెన్నరాజధానిలో పరిశ్రామికాధ్యక్షుడుగ నున్నాడు క్రొత్తపరిశ్రమలను స్థాపించి హైదరుబట్టు ధనార్జనము చేయవచ్చునో అపిధము. నెలకొకసారి పత్రికను వ్రాయుచు పరిశ్రామికోద్యమ విజృంభణమునకు సహాయపడుచుండును. చెన్నపురి శాసననిర్మాణసభా సభ్యుడుగ నున్నాడు.

గా॥ సద్దూకు బాషా సాహెబుగారు:— చెన్నపురి మహమ్మదీయుల పక్షమున చెన్నపురి శాసననిర్మాణసభలో సభ్యుడగనున్నాడు. వర్తకముచేత విశేషము ధనమార్జించినట్టివాడు.

హార్డింజి ప్రభువు.

మనప్రస్తుతపు రాజప్రతినిధి ఉదారస్వభావుడు. హిందూదేశోద్ధరణమే తన యభీష్టమని శపథము గట్టుకొనినవాడు. జార్జిచక్రవర్తిగారికి గొప్పవిశ్వాసపాత్రుడు.

క్రూ ప్రభువు.

ఇండియాదేశమునకు స్టేటు సెక్రటరి జార్జిసార్వభౌమునితోపాటు ఢిల్లీదర్బారున కిండియాకు వచ్చెను. ఈయనవలన మనదేశమునకు గొప్పయుపకారములు లభించును.

సర్ జార్జిక్లార్కు.

వీరిసంగతి యనేకపర్యాయము లాంధ్రపత్రికలో వ్రాయబడెను. అయిదు వత్సరములనుండి బొంబాయిగవర్నరుగ నున్నారు. రాజధానికి గొప్పమేలులను జేసెను. అందరి ప్రజలవలనను ప్రేమింపబడుచున్నాడు. ఈసంవత్సరము సెప్టెంబరు నెలతో యుద్యోగకాలము పూర్తియగును.

కార్మయికేలు ప్రభువు.

నవంబరునెలలో చెన్నపురి గవర్నరుగ వచ్చెను. ఏప్రియలు 1వ తేదిన బెంగాలు గవర్నరుపదవి నంగీకరించెను. ప్రజాస్వామిత్వవాది. ఈయనవలన వంగదేశమునకు గొప్పమేలు కలుగగలదు.

లిట్టను ప్రభువు.

ఈయన మనదేశమునకు రాజప్రతినిధి యుండెను. ఈయనకాలమందు విక్టోరియా రాజ్ఞి హిందూదేశపుచక్రవర్తినియని సందటి ఢిల్లీదర్బారులో ప్రకటింపబడెను

కర్జను ప్రభువు.

ఏడుసంవత్సరము లీయన 1898 మొదలు 1905 వరకు రాజప్రతినిధిగ నుండెను. ఈయనకాలమందు రెండవఢిల్లీదర్బారుజరిగి ఎడ్వర్డు చక్రవర్తి హిందూదేశపుచక్రవర్తి యని ప్రకటింపబడెను.

సర్. ఓ. మూర్‌క్రీగు.

ఈయన హిందూదేశమునకు సర్వసేనాధ్యక్షుడు. రాజప్రతినిధిగారి సభాసభ్యుడు. ఢిల్లీదర్బారులో 50 వేల సైన్యమునుగూర్చి విన్యాసములను జేయించెను.

సర్ విలియం డ్యూక్.

30 సంవత్సరములనుండియు సివిలు సర్వీసుద్యోగిగ బెంగాలు రాష్ట్రమునందుండి తొమ్మిదినెలలు లెప్టినెంటు గవర్నరుపనిని నిర్వహించెను. ఇప్పుడు బెంగాలుగవర్నరుగారి కార్యనిర్వాహక సభ్యులలో జ్యేష్ఠుడు.

సర్ లూయిడేను.

పంజాబు లెప్టినెంటు గవర్నరుగ నున్నారు.

సర్ జాన్ హ్యూవెట్టు.

అనేకమేధావంతుడు ఢిల్లీదర్బారుయొక్క మొదటి అభివృద్ధి బహుమానము సంయుక్తరాష్ట్రములకు పాలకుడు ఉద్యోగకాలము ముగిసి బహుమానముతోను తిరిగెను.

సర్ రెజినాల్డు క్రాడకు.

మధ్యపరగణాలకు చీఫుకమిషనరు నుండెను. ఇప్పుడు రాజప్రతినిధిగారి కార్యనిర్వాహక సభ్యులలో నొకడు. దేశీయ వ్యవహారాంగశాఖ నీతని చేతిలో నున్నది.

సర్ ఛార్లెస్ బెయిలి.

నూతన బేహారురాష్ట్రమునకు పాలకుడుగ నియమింపబడెను

సర్ గైఫ్లీట్ వుడ్ విల్సను.

రాజప్రతినిధిగారికి కోశాధ్యక్షుడు సౌమ్యస్వభావము కలవాడు, హైదరుల యంత్రశాస్త్రముల విషయమై నీయనను గొప్పసానుభూతిగలదు.

సర్ రాబర్టు కార్లయిల్.

రాజప్రతినిధిగారి మంత్రిసభలోని వారిలో నొకఁడు. రెవిన్యూ శాఖ కధ్యక్షుఁడు.

సర్ హారోర్కుటు బట్లరు.

రాజప్రతినిధిగారి కార్యనిర్వాహక సభ్యులలో విద్యాంగశాఖ కధ్యక్షుఁడు. ప్రారంభోచితవిద్యను నగరికులను హిందూదేశమందు వ్యాపింపజేయునిది దొరతనమువారు సంతృప్తిజెందరని వక్కాణించి యుండెను.

డబ్లు, హెచ్ క్లార్కుదొరగారు.

రాజప్రతినిధిగారికి వాణిజ్యవ్యాపారాంగమంత్రి. క్రొత్తగా నీ పనిచేయుటకై యి ఇంగ్లండునుండి పిలిపింపఁబడెను. లైఫ్ ఇన్సూరెన్సుచట్టము ఫ్యాక్టరీలచట్టము నీయనకాలమందే శాసనములయినవి.

సర్ లారెన్సు జెంకిన్సు.

బొంబాయి హైకోర్టులో 12 సంవత్సరములు న్యాయాధిపతిగనుండిన తరువాత బెంగాళ హైకోర్టునకు ప్రధాన న్యాయాధిపతిగ జేయఁబడెను. జెంకిన్సుగారియందు దేశీయులకమితభక్తిగలదు.

సర్ బేసిల్ స్కాటు.

జెంకిన్సుగారితరువాత 1907 వ సంవత్సరమునుండియు బొంబాయి హైకోర్టు ప్రధానన్యాయాధిపతి యున్నాఁడు.

సర్ కాలిన్ కెంప్బెల్.

జార్జి చక్రవర్తిగారి మిత్రులలో నొకఁడు. యుద్ధశాఖాధికారి. శ్రీరాజదంపతులిండియా కేతెంచినప్పుడు సేనాధికారిగ నుండెను.

ఇ. ఎ. గెయిటుగారు.

జనాభా లెక్కలకు కమిషనరుగా నున్నాఁడు. జనసంఖ్యయిదేవిధముగ పెరిగెనేని 110 సంవత్సరములలో నిరువదికోట్ల జనులిండియాలో నుందురని సూచించెను.

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారు.

తెనుఁగులో న్యాయవాదులు, [illegible] సువర్ణలేఖపత్రికకు సంపాదకులుగ నుండిరి. అనేకపద్యములు లాంధ్రపత్రికకు వ్యాసములను వ్రాసిరి. మాకుబెత్ నాటకమును, అర్థికచరిత్రమును భాషాంతరీకరించిరి.

[illegible]గారు.— గుంటూరుజిల్లా బాపటతాలూకాలో తాటిచెట్ల పంటలు ప్రబలమైన ఇసుకపర్రలలో జీడికశపంటను పండించేసి జనులకు మార్గదర్శకులై పాటుపడెను. ఆరోగ్య వ్యవసాయకశాలాగారమును స్థాపించి రయితులకు మేలుజేయ యత్నించుచున్నాఁడు.

మాస్తి భూపాళం కృష్ణశ్రేష్ఠిగారు.

వీరు సేలము మండలములోని పాలకోడు గ్రామవాస్తవ్యులు. తాలూకా జిల్లా బోర్డులలో సభ్యులుగానుండి దేశోపకారము చేయుచున్నారు. పాలకోడు యూనియనుకు అగ్రాసనాధిపతిగ నున్నారు. పాలకోడులో నౌషధధర్మశాలను స్థాపించి బీదలకన్నదానమును జేయుచున్నారు. సేలము మండలమునుండి ఢిల్లీ దర్బారునకు దొరతనమువారిచే నాహ్వానము చేయఁబడిరి.

థామస్ ఎడిసన్ గారు

ఈ మహాపురుషుడు సుప్రసిద్ధ ప్రకృతిశాస్త్రవేత్త, గ్రామఫోనులను, కినిమెటోగ్రాఫును, విద్యుద్దీపములను వెలిగించుపద్ధతిని ఇంక నెన్నో నిర్మాణములను జేసి భూలోకమునందంతటను తరుగని యశము సంపాదించియున్నారు.

రావుబహద్దరు రామగోపాలసేఠ్ గారు.

వీరు సుప్రసిద్ధులైన మార్వాడి వర్తకులు. వీరి దానధర్మములు సికిందరాబాదు హైదరాబాదులందే కాక కాశీ, రామేశ్వరము వరకు వ్యాపించినవి. వీరు అనేక సాధువులకు భైరాగులకు సదావృత్తిని యిచ్చెదరు. ఈ ధర్మాత్ములు సికింద్రాబాదున నొక సంస్కృతపాఠశాలను స్థాపించిరి, బీదలకు గృహదానంబులను జేసెను, దేవాలయంబులు గట్టించెను, సత్రములను గట్టించెను, నైజాముగారికి నజరానాగా నొక గుఱ్ఱంబును సమర్పించెను. ఇదిగాక ఈ బీదసాదలకు చేయుదానములనేకములు గలవు. సంవత్సరమునకు రెండు లక్షల రూప్యములు వీరు దానధర్మములకై వినియోగించుచుందురు. వీరి దానధర్మములకు సంతసించి బ్రిటిషుదొరతనమువారు రావుబహద్దరు, శ్రీనైజాముగారు హిందీబిరుదములిచ్చిరి.

ఆంధ్రదేశమునందున్న బెజవాడయందలి రామగోపాలసేఠుగారు వర్తకముచేయుచున్న వీరి పేరెఱుఁగనివారులేరు.

గురుడెల్లి లక్ష్మీనారాయణశ్రేష్ఠిగారు బొంబాయిలో ధనికులయిన ఆంధ్రవర్తకులలో శ్రీ [illegible] దానధర్మములు జేయుచు మంచి కీర్తివహించినవారు. దేవాలయములను గట్టించి బ్రాహ్మణులకు బొంబాయిలోని యాంధ్రులకు సహాయకులుగ నున్నారు.

ముండిగొల్ల కృష్ణయ్యగారు.

వీరు సికిందరాబాదులో ప్రసిద్ధవర్తకులు. గొప్పధనికులు. బ్యాంకరులు. దానధర్మములకు విశేషము పేరుపడ్డవారు. శివాలయమును గట్టించిరి. సికిందరాబాదులో వీరి సత్రములో నిరంతరాన్నదానము జరుగుచుండును.

ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు, శ్రీమతి రుక్మిణమ్మగారు.

లక్ష్మీపతిగారు కృష్ణాజిల్లా వాస్తవ్యులు. ఇప్పుడు చెన్నపురిలో డాక్టరుగ నున్నారు. బి. ఎ. ఎం. బి. సి. ఎం. పరీక్షలలో కృతార్థుడాయెను. విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథప్రచారక సమాజమునకు వ్యవస్థాపకుడు. ఈయన [illegible] కొన్ని పుస్తకముల నాంధ్రమున వ్రాసెను.

వేఱుబ్రాహ్మణశాఖకు జెందిన శ్రీమతి రుక్మిణమ్మగారిని వివాహమాడి బ్రాహ్మణులలో వివాహసంస్కారమునకు మార్గదర్శియయ్యెను. శ్రీమతి రుక్మిణమ్మగారు మెట్రిక్యులేషను పరీక్షలో కృతార్థురాలయ్యెను. ఇప్పుడింటరుమీడియేటు పరీక్షకు జదువుచున్నది.

తెలుగుజిల్లాల జనాభాసంఖ్య 1911 మరియు 1901.

	జనాభా సంఖ్య.	
గంజాంజిల్లా	19 1	1901
అస్కా తాలూకా	1 81 917	1 15 886
బరంపురం	3 86 082	3,44 368
శ్రీకాకుళం	2 66 117	2,54 922
గంజాం	1,08,563	95 482
ఇచ్ఛాపురం	90 849	88,500
పర్లాకిమిడి	2 78 612	2 57 057
గుమ్సూర్	2 30 422	2 00 357
పురుషోత్తపురము	1 15 462	1,02,396
రసూల్‌కొండ	డిట్టో	డిట్టో
సోంపేట	1,10 448	97 229
సూరడ	21,471	18 662
టెక్కలి	1,25 852	1 19 498
మొత్తం	18 70,826	16 89,754
గంజాం ఏజన్సీ		
బల్లిగూడ తాలూకా	1,11,8 8	1 04 714
పర్లాకిమిడి	61,218	55,120
రామగిరి	86 149	76,097
సోంపేట	5,901	5,461
సూరడ	3 570	2 846
ఉదయగిరి	81 730	76 878
మొత్తం	3 50,466	3,21,114
విశాఖపట్టణము జిల్లా		
అనకాపల్లి తాలూకా	1,69,751	1,65,478
భీమునిపట్నం	1 39 871	1 26 554
బొబ్బిలి	1,12,667	1 08,577
చోడవరం	1,73 217	1,70 532
గజపతినగరం	1 42 209	1 34,553
గొలుగొండ	1 37,295	1 23 507
పాలకొండ	2 17,193	2 15,376
పార్వతీపురం	1 22 243	1,16,583
సాలూరు	99,595	92,717
సర్వసిద్ధి	1 68 941	1,61,761
శృంగవరపుకోట	1,42,548	1,37,724
చీపురుపల్లి	2,22 582	2,09,228
విశాఖపట్టణము	1,14,217	1,10,652
విజయనగరం	1,86,896	1,85,670
మొత్తం	21,69 670	20,82,662
విశాఖపట్టణముజిల్లా ఏజన్సీ.		
బిస్సంకటక్	62,628	59 445
గొలుగొండ	40 436	33,929
గుణుపురం	1 22 585	1 18 070
జయపురం	1 78.952	1 33,881
కోరాపుట్	54,294	73,818
మాల్కనగిరి	40 568	35,856
నవరంగపూర్	1,80,920	1,04,145
పడ్వా	96,828	64 415
పాలకొండ	8,947	11,245
పార్వతీపురం	45 735	48,990
పొట్టంగి	77 980	78,018
రాయగడ	93 9 8	86,610
సాలూరు	4 8.0	5,126
శృంగవరపుకోట	5,682	4 293
వీరవల్లి	11,288	7 560
మొత్తం	1,020 151	8,50,376
గోదావరిజిల్లా		
అమలాపురం తాలూకా	2 15,710	1 59,1 5
కాకినాడ	2,28,388	4,13 768
పెద్దాపురం	1 88,316	1 67,020
పిఠాపురం	96 824	84,089
రాజమహేంద్రవరం	1,89,260	1 61 070
రామచంద్రపురం	2,28 774	2,17 772
రాజోలు	2 17,919	1,94 543
తుని	2,70 [illegible]36	58,768
మొత్తం	14,45,957	12 8 ,119
గోదావరి ఏజన్సీ		
భద్రాచలం	55 952	48,658
చోడవరం	25 610	23,229
నూగూరు	19 958	20,218
పోలవరం	65,727	58,274
ఎల్లవరం	36,655	29.681
మొత్తం	2,06,902	1,80,060

కృష్ణాజిల్లా తా॥

బందరు	1 15 509	1,02 751
బెజవాడ	1,47 323	1,24, 70
భీమవరం	1 66,533	1,44,915
దివి	1,34,008	1,1 565
ఏలూరు	2,08 ·7	1.82,027
గుడివాడ	1,62 306	1,42,055
కైకలూరు	64,500	5·,818
నందిగామ	1 58 186	1.39,958
నరసాపురం	1,71,124	1,61,3·2
నూజివీడు	1,62,166	1,40,917
తణుకు	2,69 858	2,38 758
తిరువూరు	79 175	69,219
ఏర్నగూడెం	1.58,680	1 40 048
వెరసి	19 97,535	17,44,188

గుంటూరుజిల్లా తా॥

బాపట్ల	2 41 999	2,15,153
గుంటూరు	2 30,928	2,00,557
నరసారావుపేట	1 95 137	1,68,547
ఒంగోలు	2,46.278	2,28 ·55
పల్నాడు	1,61,197	1,18,688
రేపల్లె	1,39 812	1,14 782
సత్తెనపల్లి	1,84,4·4	1,59,6·5
తెనాలి	2,03 262	1,72,815
వినుకొండ	94,469	82,493
వెరసి	16 97,551	14,90,655

నెల్లూరుజిల్లా

ఆత్మకూరు	1 05,114	1 10,906
దర్శి	92 5 2	82,459
గూడూరు	1,02,924	1,04 6 7
కందుకూరు	1 58,055	1,51,417
కనిగిరి	1,25,917	1,1 813
కావలి	94 778	87,015
కోవూరు	1 24,671	1,15 9 9
నెల్లూరు	1 67 3 6	1,·2,813
పొదిలి	69 122	58 937
పోలూరు	64,754	63 781
రాపూరు	6·,215	7 150
ఉదయగిరి	98 391	95 178
వెంకటగిరి	65,408	60 681
వెరసి	18,28 152	12,74,881

కడపజిల్లా తా॥

బద్వేలు	95 896	89,361
కడప	1,00,535	1,01.958
జమ్మలమడుగు	106360	103693
కమలాపురం	64350	61922
ప్రొద్దుటూరు	96359	94236
పులివెందల	106950	108366
పుల్లంపేట	145280	143521
రాయచోటి	113982	118912
సిద్ధవటం	64358	68087
వెరసి	893993	880080

కర్నూలుజిల్లా తా.

కంభం	125·98	115881
డోను	95724	838 7
కోయిలకుంట్ల	92681	88162
కర్నూల్	14 315	132 ·7
మార్కాపురం	99.30	94298
నందికొట్కూరు	1 0519	97174
నంద్యాల్	91299	870 9
పత్తికొండ	111501	99722
సిరువల్	78582	72887
వెరసి	935 99	872.70

బళ్లారిజిల్లా తా॥

ఆదవాని	177207	1647 5
ఆలూరు	100181	84849
బళ్ళారి	1842·3	149548
హడగల్లి	92974	92189
హరపనహళ్లి	98072	95646
హొసుపేట	92132	101902
కూడ్లిగి	1·9986	103985
రాయదుర్గము	84234	82789
సిరుగుప్ప	80447	71651
వెరసి	969436	947214

అనంతపురం జి॥ తా॥

అనంతపురం	1 6131	1 6706
ధర్మవరం	89848	86158
గుత్తి	149130	142965
హిందూపురం	97314	92088
కదిరి	147402	145503
కళ్యాణదుర్గము	88135	76977
మడకసిర	82121	81467
తాడిపత్రి	144273	109421
వెరసి	962223	933757

మదరాసు.

టవును	518660	509346

చెంగల్పట్టు.		
చెంగల్పట్టు	16 7·6	15 213
కాంచీపురము	1727 9	15:392
మధురాంతకం	8 8 71	27·761
పొన్నేరి	283 70	229913
సైదాపేట	33147	312115
తిరువళ్లూరు	194475	181907
మొ॥	1406 8	1311 1 6

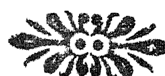
చిత్తూరు జిల్లా		
చంద్రగిరి	117468	115750
చిత్తూరు	5 .2850	2, 9868
కాళహస్తి	1 1109	91182
మదనపల్లి	187191	186977
పాలమనేరు	50619	51575
పుంగనూరు	107071	9 812
పుత్తూరు	179688	170235
తిరుత్తణి	187881	1710 5
వాయల్పాడు	123775	118592
మొ॥	1238742	1172885

ఉత్తరఆర్కాటు.		
ఆర్కాటు	164412	157212
ఆర్ణి	1 6941	96742
చెయ్యారు	148325	128590
గుడియాత్తం	208·5	197665
కంగుంది	68210	64416
పోలూరు	169757	152475
తిరుపత్తూరు	2,7262	2,5·86
తిరువణ్ణామలై	285641	244085
వేలూరు	225829	208739
వాలాజానగరం	216795	191281
వందవాసి	1·2630	182795
మొ॥	1960960	175,566

మదరాసు రాజధానిలోని ముఖ్యపట్టణముల జనసంఖ్య.

మ్యూనిసిపాలిటీ	జనాభా సంఖ్య. 1911	1901
బరంపురం	31456	25729
పర్లాకిమిడి	18·07	17,336
శ్రీకాకుళం	178 2	17166
విశాఖపట్టణం	43 15	4 893
విజయనగరం	3755	37270
అనకాపల్లి	2 625	18539
భీమునిపట్టణం	9814	10212
కాకినాడ	5411	48096
రాజమండ్రి	48417	36408
మచిలీపట్టణము	421 3	39507
ఏలూరు	32819	33521
బెజవాడ	32867	24224
గుంటూరు	40539	3 8
తెనాలి	2195	12 43
ఒంగోలు	13 84	12864
నెల్లూరు	33216	32040
కడప	1737	16428
కర్నూలు	25040	25376
నంద్యాల	16280	15137
బళ్లారి	349 6	58247
ఆదవాని	31046	30416
అనంతపురం	8157	7938
మదరాసు	518660	509346
కాంచీపురము	53864	46164
చెంగల్పట్టు	11026	10551
తిరుపతి	16701	15485
వేలూరు	43746	43537
గుడియాత్తము	21601	21335
కుంభకోణము	64647	59673
తంజావూరు	60341	57870
నాగపట్టణము	60168	57190
తిరుచినాపల్లి	123512	104721
శ్రీరంగం	24799	23039

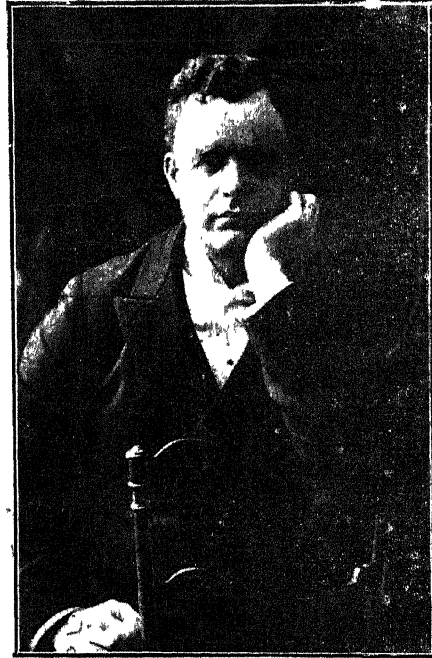

Mr. Tallapragada Suryanarayana Rao.

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావు గారు.

The Rev. Mr. Thomossen.

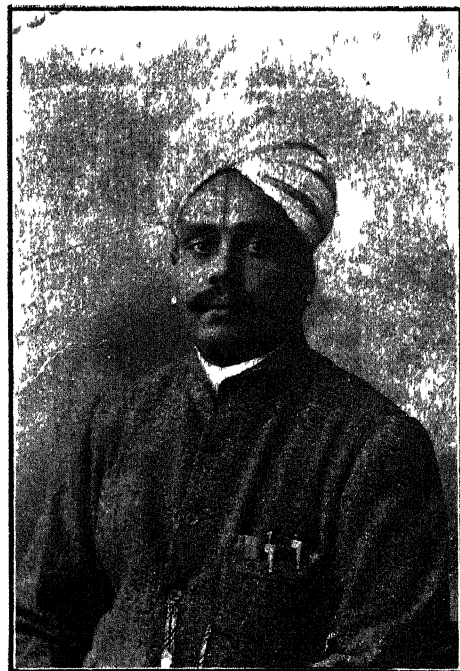
రివరెండు థామస్సన్.

Mr. K. V. Hanumantha Jagannadha Rao.

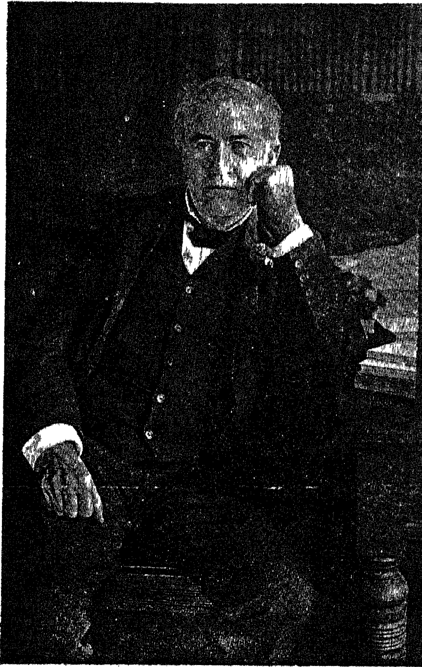
కె. వి. హనుమంత జగన్నాధరావు గారు.

Mr. Bh. Krishna Setty.

భూపాళం కృష్ణ శ్రేష్ఠి గారు.

Thomas Edison.

థామస్ ఎడిసన్‌గారు.

Rai Bahadur Seth Ramagopal.

రాయ బహదూరు సేటు రామగోపాలుగారు.

Mr. G. L[illegible]kshmi Nar[illegible]

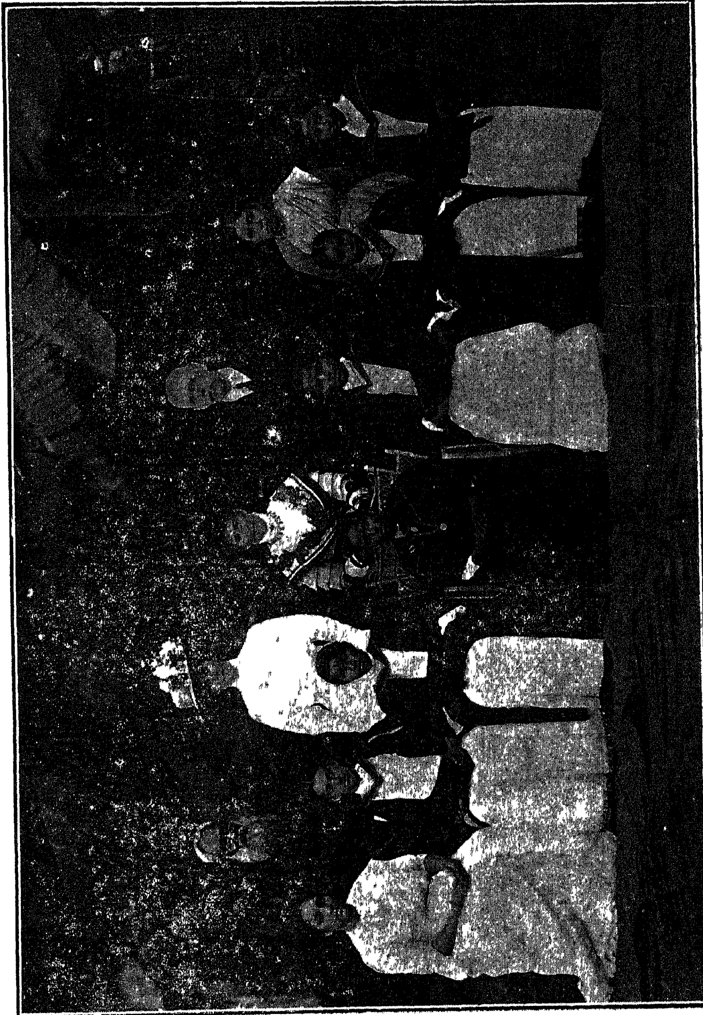
Mr. [illegible]

Lady Graduates of The Madras University in 1911.

Standing:— Rev. Dr. Lazarus (Host), Mrs. T. W. Madeley, Lady Benson, The Honorable, Mr. J. H. Stone, Mrs. Lazarus (Hostess).

Seated:— Mrs. Hensman. Miss. Kausalya B. A. Miss. Samuel B. A. Miss. Subbulakshimi B. A. Miss. Maduram B. A. Miss. Masilamani B. A. Miss. H. Lazarus. B. A.

నిలుచుండువారు:— రివరెండు డాక్టరు లాజరుసుగారు, శ్రీమతి జె. డబ్ల్యు. మాడ్లేగారు. లేడీ బెన్సంగారు, గౌ॥ మిస్టర్. జె. హెచ్. స్టోన్‌గారు. శ్రీమతి లాజరసుగారు.

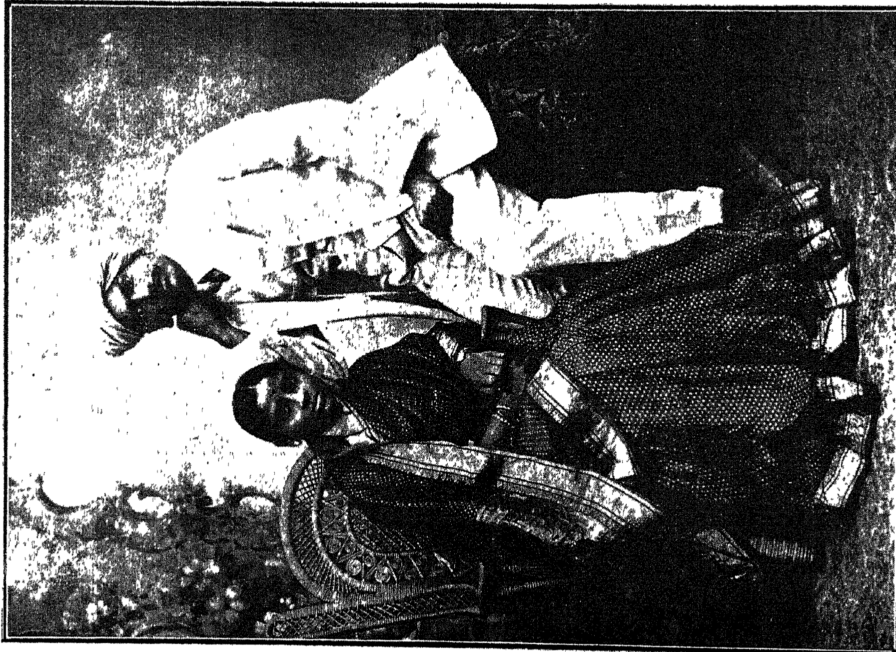
కూర్చుండువారు:— శ్రీమతి హెన్సుమన్‌గారు, శ్రీమతి కన్యా కౌసల్యమ్మగారు, బి. ఏ., శ్రీమతి కన్యా శామ్యూలమ్మగారు బి.ఏ, శ్రీమతి కన్యా సుబ్బలక్ష్మమ్మగారు. బి. ఏ., శ్రీమతి కన్యా మధురమ్మగారు, బి.ఏ., శ్రీమతి కన్యా మాసిలామనిఅమ్మగారు, బి.ఏ., శ్రీమతి కన్యా హెచ్.లాజరసమ్మగారు,బి.ఏ.

1911 వ సం॥ నాడు చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయపు బి. ఎ. పరీక్షలో చేరిన నారీమణులు.

Widow Remarriage Conference. Rajahmundry. 1907.

స్త్రీ పునర్వివాహ మండలి సభ.

Mr. A. Lakshmipathy. Mrs. A. Rukminamma.

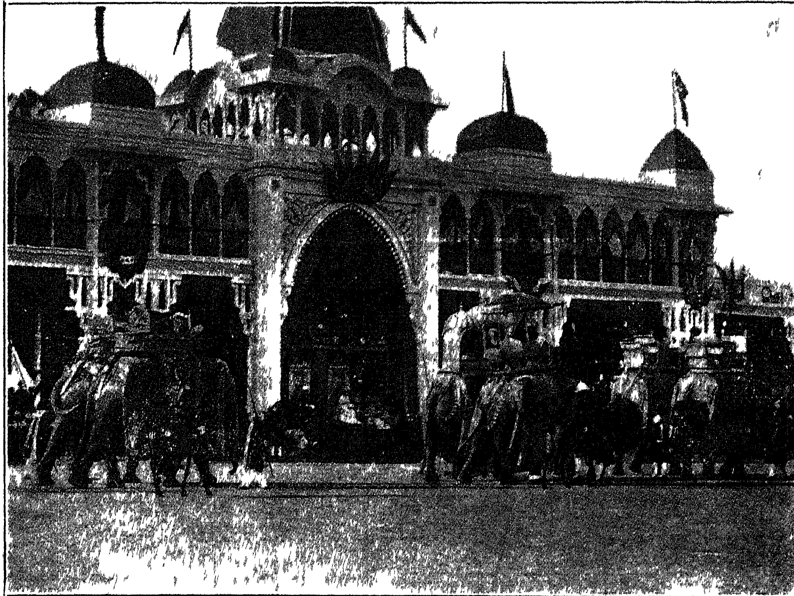
శ్రీయుత ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు. శ్రీమతి రుక్మిణమ్మగారు.

Elephants in Dasara Procession at Calcutta.

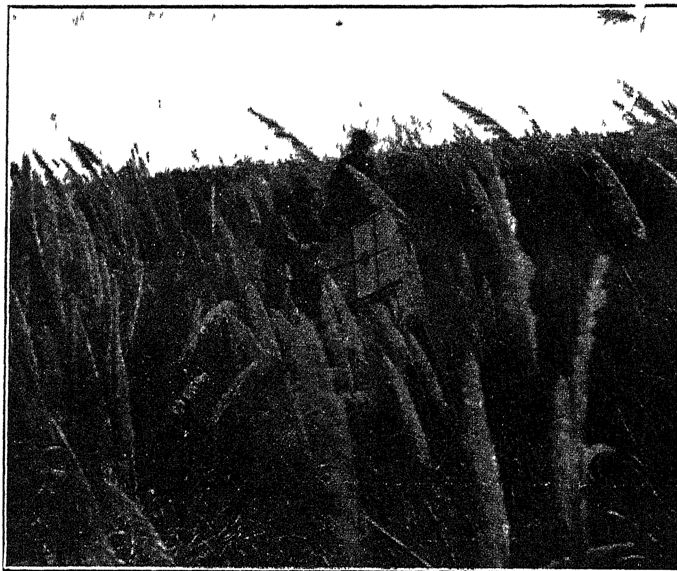
కలకత్తాలో యేనుగుల దసరా యూరేగింపు.

Their Imperial Majesties witnessing the Oriental Pageants at Calcutta.

శ్రీరాజదంపతులు కలకత్తా యూరేగింపును జూచుట.

His Majesty on the look out in the Jungle.

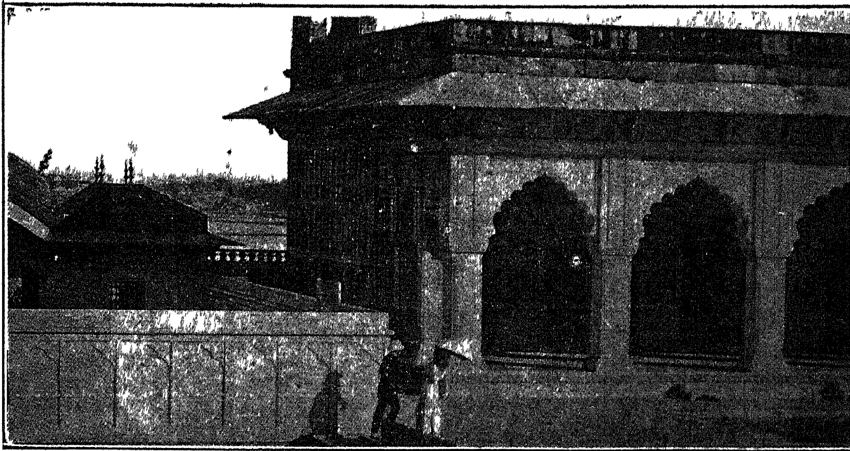
జార్జిచక్రవర్తి వేటకై యెదురుచూచుట.

King George Shooting a tiger in the Nepal Jungle.

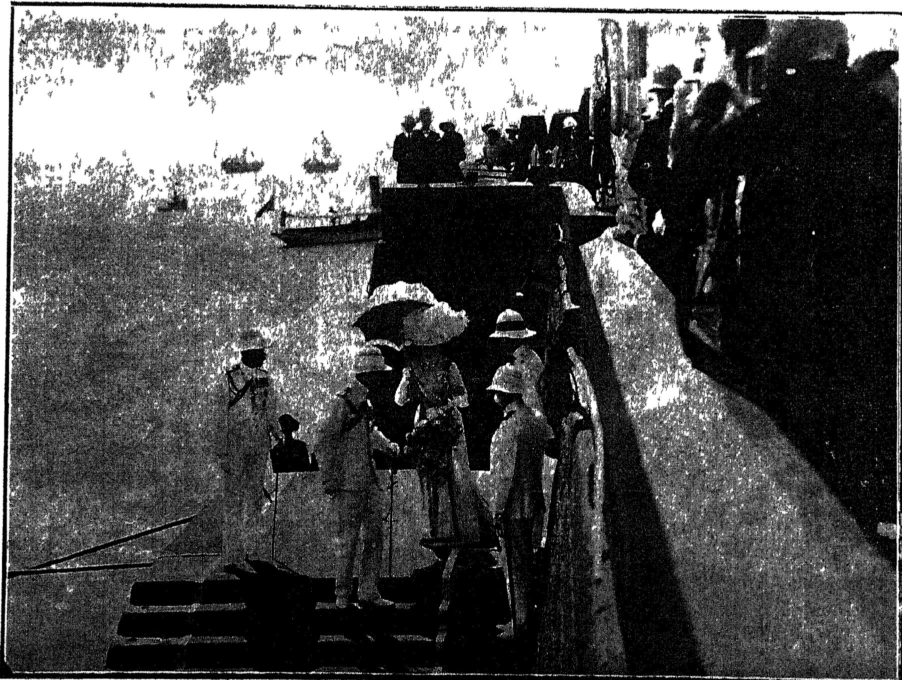
శ్రీజార్జిచక్రవర్తి నేపాళారణ్యములందు పులుల వేటాడుట.

Queen Mary Visiting Agra Fort.

శ్రీమేరీ మహారాణి ఆగ్రా కోటను జూచుట.

Their Imperial Majesties at the Apollo Bunder.

శ్రీరాజదంపతులు స్వదేశోన్ముఖులై బొంబయి రేవునం. పడవనెక్కి బోవుట.

1912-13. పరిధావి నామ సంవత్సర సిద్ధాన్త పంచాఙ్గము. 1912-13.

శ్రీకల్యాణ గుణావహం రిపుహరం దుస్స్వప్నదోషాపహం।
గంగాస్నాన విశేషపుణ్యఫలదం గోదానతుల్యంనృణాం।
ఆయుర్వృద్ధిదముత్తమం శుభకరం సంతానసంపత్ప్రదం।
నానాకర్మసుసాధనం సముచితం పంచాంగమాకర్ణ్యతాం॥

మార్చి.

ఆ	31	3	10	17	24
సో	...	4	11	18	25
మ	...	5	12	19	26
బు	...	6	13	20	27
గు	...	7	14	21	28
శు	1	8	15	22	29
శ	2	9	16	23	30

జూను.

ఆ	30	2	9	16	23
సో	...	3	10	17	24
మ	...	4	11	18	25
బు	...	5	12	19	26
గు	...	6	13	20	27
శు	...	7	14	21	28
శ	1	8	15	22	29

ఏప్రిలు.

ఆ	...	7	14	21	28
సో	1	8	15	22	29
మ	2	9	16	23	30
బు	3	10	17	24	...
గు	4	11	18	25	...
శు	5	12	19	26	...
శ	6	13	20	27	...

జూలై.

ఆ	...	7	14	21	28
సో	1	8	15	22	29
మ	2	9	16	23	30
బు	3	10	17	24	31
గు	4	11	18	25	...
శు	5	12	19	26	...
శ	6	13	20	27	...

మే.

ఆ	...	5	12	19	26
సో	...	6	13	20	27
మ	...	7	14	21	28
బు	1	8	15	22	29
గు	2	9	16	23	30
శు	3	10	17	24	31
శ	4	11	18	25	...

ఆగష్టు.

ఆ	...	4	11	18	25
సో	...	5	12	19	26
మ	...	6	13	20	27
బు	...	7	14	21	28
గు	1	8	15	22	29
శు	2	9	16	23	30
శ	3	10	17	24	31

అస్య సంవత్సరస్య సృష్ట్యాదిగతాబ్దాః 1955885013,

కలియుగగతాబ్దాః 5013,

శాలివాహనశకగతాబ్దాః 1834;

విక్రమార్క శకగతాబ్దాః 1669;

హూణశకాబ్దాః 1912-1913;

ఫసలీ 1321-1322

అమృతాంజనము

మహారు
మూసంబ
ధ్యవృష్టిం
స్వల్పస్వ
ధుమలుజొ
ల్లుఅధిక
మనాశా
రవాహిణీ
ఫాల్గుణశు
న్నిపంట
క

స్వర చైత్రవైశాఖంబులందు బుధధర్మసహిత వర్ష
ను ఆచ్చటచ్చట స్వల్పవర్షముగా వర్షించును. జ్యేష్ఠ
కరివానల కొరంతపడును, ఆషాడద్వయంబున మ
హాభాద్రపదంబులయందు సువృష్టియు. ఆశ్వీజంబున
గి, పూర్వాపరసస్యంబులు ఫలించును. కందులు గో
ముదలగు పైరిధాన్యములు ఫలించును. శుక్రునకు నా
చ్ఛాదికాలము సౌమ్యముగాయున్నను, శాలిహే
మంతధరలు కలిగియుండును. కార్తిక శు14 శ్రీపుష్క
ప్రవేశము. చైత్ర శు15 సో చంద్రగ్రహణంబును,
గ్రస్తోదయ చంద్రగ్రహణంబును కలుగబోవుచు
వముల కధికముగా ఫలించును.

స్వేషాం వస్తు వస్మాంగశాని భవంతు.

సెప్టంబరు.

ఆ	1	8	15	22	29
సో	2	9	16	23	30
మ	3	10	17	24	...
బు	4	11	18	25	...
గు	5	12	19	26	...
శు	6	13	20	27	...
శ	7	14	21	28	...

డిసంబరు.

ఆ	1	8	15	22	29
సో	2	9	16	23	30
మ	3	10	17	24	31
బు	4	11	18	25	...
గు	5	12	19	26	...
శు	6	13	20	27	...
శ	7	14	21	28	...

అక్టోబరు.

ఆ	...	6	13	20	27
సో	...	7	14	21	28
మ	1	8	15	22	29
బు	2	9	16	23	30
గు	3	10	17	24	31
శు	4	11	18	25	...
శ	5	12	19	26	...

జనవరి.

ఆ	...	5	12	19	26
సో	...	6	13	20	27
మ	...	7	14	21	28
బు	1	8	15	22	29
గు	2	9	16	23	30
శు	3	10	17	24	31
శ	4	11	18	25	...

నవంబరు.

ఆ	...	3	10	17	24
సో	...	4	11	18	25
మ	...	5	12	19	26
బు	...	6	13	20	27
గు	...	7	14	21	28
శు	1	8	15	22	29
శ	2	9	16	23	30

ఫిబ్రవరి.

ఆ	...	2	9	16	23
సో	...	3	10	17	24
మ	...	4	11	18	25
బు	...	5	12	19	26
గు	...	6	13	20	27
శు	...	7	14	21	28
శ	1	8	15	22	...

మార్చి

ఆ	30	2	9	16	23
సో	...	3	10	17	24
మ	...	4	11	18	25
బు	...	5	12	19	26
గు	...	6	13	20	27
శు	...	7	14	21	28
శ	1	8	15	22	29

ఏప్రిల్.

ఆ	...	7	14	21	28
సో	1	8	15	22	29
మ	2	9	16	23	30
బు	3	10	17	24	31
గు	4	11	18	25	...
శు	5	12	19	26	...
శ	6	13	20	27	...

అన్ని నొప్పులకు సిద్ధామృతము.

పరీధావి నా ంవత్సర పంచాంగ పీఠికా.

	వారములు.	తిథులు.	నక్షత్రములు.	తారాబలం	లగ్నములు.	గ్రహస్థితి.
ప్రయాణమునకు.	సూ-సుం-ద-సో-శ॥ ప-బు-గు॥ఉ-గ-శు॥	ద్వితీయా తృతీయా పంచమి సప్తమి దశమి త్రయోదశి కృష్ణపాడ్యమి ఉభయ పక్షములయందు మంచివి.	అశ్వ అను మం పున పుష్య హస్త శ్రవ-ధని-రేవతి-ఉత్తరాత్రయం-శతతార మధ్యమములు.	సంపత్తార-క్షేమతార సాధనతార-మిత్రతార పరమమైత్రతార		లగ్న 4 5-7-9-10 లో బుధగురు శుక్ర-చంద్రులున్న 3-6-11 పాపులున్న, ఉత్తమం
బీజావాపనమునకు	ఆది-సోమ-మం-బు-గు-శు-శ-యీ 5 కల జాప్చేది.	ద్వి-తృ-పం-స-ద-ద్వా-త్రయో-కృష్ణపాడ్యమి యీతిథులు ఉభయపక్షములయందు మంచివి.	రో శ్లేష మఖ ఉత్త హ పూ పు మూల శ్రవ-ఉత్తర రేవతి మంచివి.	సంపత్-క్షేమ-సాధన-మిత్రం-పరమమైత్రం మంచివి.	ఆ-సిం-సో-మి-మ-వే-వ-ఋ-క-గ-కు-మీ-గ-తు-వృ-మ-కుం	1-2-4-5 7-9-10 యందు బుధ-గు-శు-చంద్రులు-3 6-11వ రా-కే-మేలు.
గర్భాధానమునకు	సోమ-బుధ-గురు-శుక్ర-ఆదిత్యవారం ఉత్తరాయణమందు	ద్వి-తృ-పం-స-ద-దశ-త్రయోదశి-యీతిథులు ఉభయపక్షముల యందు-కృష్ణపాడ్యమి-వర్జనం.	హస్త స్వాతి అనూరాధ-ఉత్తరాషాఢ-ఉత్తరాభాద్ర-శతభిషం-శుభములు	జన్మభ, 2-4-6-8-9-1 యీతారలు మంచివి.	వృ-మి-క-సిం-క-వృ-ధ-మీ-లగ్నమందు గ్రహవర్జితం	2-4-5-7-9-10 యీస్థానములయందు శు-బు-గు-చం 3-6-11 పాపులున్న మంచివి.
అన్నప్రాశనమునకు	సోమ-బుధ-గు-శుక్ర వారము-ఆదివారము మొగశిశువుకు	ద్వి-తృ-పం-స పమి-ద-త్రయోదశి యీతిథులున్న, 6 8-10-12 మాసములు స్త్రీకి బేసి మాసములు — పుసుషులకు.	అశ్వి-మృగ-పున-పుష్య-ఉత్త చిత్ర-స్వాతి-అను-ఉత్తరాషాఢ-శత-ఉభా-రేవ-దినభాగమందు,	2-4-6-8-9 యీతారల యందు గురు శుక్ర మౌఢ్యము లేనప్పుడు	వృ-మి-క-కన్య-తులా-ధనర్మీనములయందు ఉపదవయింట గ్రహవర్జితం	2-4-5-7-9-10-బు-గు-శు-చం-3-6-11-శ-కు-రా-కే లగ్నమందు గ్రహవర్జితము శుభదృష్టి
చెవులు కుట్టుటకు	ఉత్తరాయణమందు సోమ-బుధ-గురు-శు మంచిది.	ద్వితీయా-తృతీయా-పంచమి-త్ర-కృష్ణపాడ్యమి-యీతిథులయందు	మృగశిర-పునర్వసు-పుష్య హస్త-చిత్ర-స్వాతీ-శ్రవణం-ధనిష్ఠ ఉత్తరాభాద్ర-	2-4-6-8-గురు శుక్ర మౌఢ్యం — శూన్యమాసము లేనప్పుడు.	మీ-వృ-మి-కటక-కన్య-తు-ధ-కుమీనం 9లో గ్రహంలేనప్పుడు	కేంద్రకోణములయందు శుభులు 3-6-11 పాపులు మంచివారు
అక్షరస్వీకరణమునకు	ఉత్తరాయణమందు సో-బు-గు-శు, ఉత్తరాయణమందు	ద్వి-తృ-పం-సప్తమి-దశమి-యీతిథులయందు	ఆర్ద్ర పునర్వసు హ-చి-స్వా-రాధ శ్రవణం-రేవతి,	2-4-6-8 తారమౌఢ్య శూన్యమాసము కూడదు.	శుభలగ్నములు అష్టమ శుద్ధియు	కేంద్రకోణ శుభులు 3-6-11 పాపులు 5 సం॥7సంవయస్సు
ఉపనయనమునకు		ద్వి-తృ-పం-సప్తమి-త్రయో-మాఘ-ఫాల్గుణ-చైత్ర-వైశాఖ-జ్యేష్ఠ మాసములు	అశ్వి-రో-మృ-పున-పుష్య-ఉత్త-చిత్ర-స్వా-అను-పూ-శ్ర-ధ-ఉభా-పూర్వాహ్ణ దివవేదాధిప బ	2-5-6-8-గురు శుక్రమౌఢ్య శూన్యమాసము లేకనే కావలెండును.	మే-వృ-మి-క-కన్య-తు-మీ-యుండగన్న అష్టమ శుండగ్రహరహితం.	3-6-11 పాపులు 1-4-7-9 5-10 శుభులు 12రవిలేక నే గురువు-కన్య-వృష మీ-తు-ను
వివాహమునకు	పగటిపూర్వభాగం బుధ-గురు-శుక్ర-ఉత్తరాయణం	ద్వి-తృ-పం-స-దశ-ఏకా-త్ర కృష్ణ ప్రతిపద మాఘ ఫాల్గుణ వైశాఖ-జ్యేష్ఠ మాసములయందు	రో-మృ-మఖ-ఉ-హ-చి-స్వా-అను-మూల-ఉ-షా-శ్ర-ధ-శ-ఉభా-రేవతి-పాపవేధకూడదు.	దంపతులకు 2-4-6-8 తారలుగాను మౌఢ్యదోషము లేకుండా	శుభగ్రహముల లగ్నము లయందు-సప్తమం గ్రహశూన్యము.	1-4-5-9-10 లో శుభులు. 3-6-11లో పాపులు అపరాహ్ణ రాత్రిసంధ్యానిషేధం.

వివాహమునకు యోనికూటము.

అశ్వి,శత,గుర్రము,భర,రేవ, యేనుగు పుష్య,కృ, మేక,రోహి మృగ, సర్పము, మూలార్ద్రా, కుక్క, ఆశ్లే, పున, పిల్లులు. మఖ పుబ్బ ఎలుక, ఉత్త, ఉభా, గోవు, స్వా,హస్త, ఎనుము, విశాఖ చిత్త, పులి, జ్యేష్ఠ, అనూ, లేడి పూషా, శ్ర, కోతి, పూభా, సింహం, ఉషా, ముంగి, యిటువలెజూచి పరస్పర వైరములు లేనటువంటి దాంపత్యము ఘటింపవలయును.

అవియొవ్వియన, లేడికి, కుక్కకు, పాము, ముంగిస, గజసింహములు, గోవ్యాఘ్రములు, కోతులు, మేకలు, గుర్రములు, మహిషములు యివి చిరకాలవైరము, ఇతరములు మంచివి.

రజస్వలా విషయమై శాంతినక్షత్రములు.

మ,,భ,అర్ద్ర, పున, ఆశ్లే, జ్యేష్ఠ, కృ,భర, పుబ్బ, పూషా పూభా, వీటియందార్తవమైన యథావిధి, శాంతి చేసుకొనవలయును.

ప్రసూతి శాంతినక్షత్రములు.

అశ్వి 1 పాదము, భర, కృత్తి, రోహి, ఆర్ద్ర, పున, 1పాదం, పుష్య 2 పాదం ఆశ్లే 4 పాదం, మఖ, పుబ్బ, చిత్త 4 పాదం, విశాఖ, జ్యేష్ఠ 4 పాదం, మూల పూషా పూభా, రేవతి ఈ నక్షత్రములయందు ప్రసవించినటులైన శాంతికృత్యమును విధ్యుక్తము చేసికొనవలయును.

పంచాంగ లిఖిత సకల వ్రతోత్సవ సంక్రాంతి నక్షత్రాది విషయేషు తత్రతత్రోత్పన్న సంశయానాం నివృత్తిః క్రియతే.

అత్ర స్మార్తవైష్ణవానా మేకాదశీ నిర్ణయః.

వైశాఖ బ 10 శ 57-18 బ11 ఆ 59-17 బ12 సో 59.59 అత్ర భానువాసరే స్మార్తానాం, ఇందువాసరే వైష్ణవానా మేకాదశ్యుపవాసః॥ దశమీ యది పంచాశద్ఘటికా పంచకోత్తరే॥ సాపివిద్ధాతథాప్రోక్తావిష్ణుభక్తో వివర్జయేదితివచనాత్ ద్వాదశి ఇందువాసరే వైష్ణవానా ముపవాసః కార్యః:—

జ్యేష్ట శు10 ఆ ౮-56 ఉపరి 56-14 శు12సో 54-41 అత్ర భానువాసరే సూర్యోదయకాలే దశమీవేధసత్వేపి భౌమవాసరే ప్రాతఃపారణస్య ద్వాదశ్యలాభేన పారణావసరే ద్వాదశ్యాప్యకతయా స్మార్తానాం॥ విద్ధైకాదశ్యుపవాసస్సిద్ధఏవ॥ విద్ధాప్యేకాదశీగ్రాహ్యా పరతోద్వాదశీనచేదితి వచనాత్॥ వైష్ణవానాంతువిద్ధాయాస్త్యాజ్యత్వేన త్రయోదశీ పారణాభ్యుపగమనేనహరివాసరఘటికానాం ప్రథమప్రహరాధిక్యవశాచ్చ ఇందువాసర ఏవఏకాదశి ఉపవాసః॥ ఉపోష్యైకాదశీ శుద్ధాం త్రయోదశ్యాంతు పారయేదితి చ వచనాచ్చ

ఆధికాషాఢ బ10 మం 56-20-బ11 బు 58-26-బ12 గు 49-29 అత్ర సౌమ్యవాసరే స్మార్తానాం గురువాసరే వైష్ణవానా మేకాదశ్యుపవాసః॥ దశమీ యది పంచాశద్ఘటికా పంచకోత్తరా ఇతి వచనానుసారేణ

భాద్రపద బ 9 శ 5-47 ఉపరి 54.9

బ11 ఆ 58-45 బ12 సో 47-45

అత్ర భానువాసరే సూర్యోదయవేధాభావేన స్మార్తానామేకాదశ్యుపవాసః॥ వైష్ణవానాంతు॥ నవమీశేషసంయుక్తా దశమీ సతలాయది ద్వాదశ్యా ముపవాసంతు త్రయోదశ్యాంతు పారణమితి ఇందువాసర ఏవోపవాసః కార్యః.

పుష్య శు10 శు 56-4 శ 11 శ 54-28

శు12 ఆ 51-45

అత్ర స్థిరవాసరే స్మార్తానాం ఉపవాస - భౌమవాసరే వైష్ణవానామేకాదశ్యుపవాసః॥ దశమీ యది పంచాశద్ఘటికా పంచకోత్తరే॥ సాపివిద్ధాతథాప్రోక్తా విష్ణుభక్తో వివర్జయేదితివచనాత్ ద్వాదశీ భానువాసరే వైష్ణవానాముపవాసః.

ఫాల్గుణ శు 9 సో 2.16 ఉపరి 58-31

శు11 శు 52-21 శు12 బు 46-31

అత్ర భౌమవాసరే సూర్యోదయ వేధాభావేన స్మార్తానామేకాదశ్యుపవాసః॥ వైష్ణవానాంతు॥ నవమీశేషసంయుక్తా దశమీ సతలాయది ద్వాదశ్యాముపవాసంచ త్రయోదశ్యాంతు పారణమితివచనబలాత్॥ ద్వాదశీ సౌమ్యవాసర ఏవోపవాసః కార్యః.

గౌరీపంచాంగము కాలం 1 కి 8½ ఘడియ చొప్పున.

		ఆది	సోమ	మంగ	బుధ	గురు	శుక్ర	శని
దినముహూర్త గణములు.	1	ఉద్యో	అమృ	రోగ	విషం	ఉద్యో	రోగః	శుభం
	2	లాభం	విషం	ఉద్యో	అమృ	విషం	జ్వరః	అమృ
	3	విషం	ఉద్యో	జ్వరః	శుభం	జ్వరః	అమృత	జ్వర
	4	అమృ	లాభం	లాభం	ఉద్యో	లాభః	కలహ	ఉద్యో
	5	శుభం	జ్వరం	అమృ	రోగ.	అమృ	లాభం	శుభం
	6	ధనం	అమృ	ఉద్యో	శుభం	విషం	సుఖం	లాభః
	7	అమృ	ఆదా	విషం	ధనం	కలహ	ధనం	ధనం
	8	విషం	ధనం	లాభ.	అమృ	జ్వరః	లాభః	లాభం
రాత్రిముహూర్త గణములు.	1	శుభం	రోగః	జ్వరం	లాభం	సుఖం	అమృ	విషం
	2	అమృ	లాభః	ఉద్యో	రోగం	రోగం	జ్వరం	ఉద్యో
	3	జ్వర	ఉద్యో	కలహ.	విషం	కలహ	కలహ	శుభం
	4	రోగః	ధనం	లాభ	ఉద్యో	లాభం	లాభం	అమృ
	5	కలహ	రోగః	రోగం	శుభం	ఉద్యో	శుభం	కలహ
	6	లాభ.	అమృ	లాభః	లాభం	జ్వరం	ధనం	రోగః
	7	ఉద్యో	విషం	ఉద్యో	ధనం	లాభం	అమృ	అమృ
	8	రోగః	జ్వర.	ధనం	లా[illegible]	ఉద్యో	విషం	లాభః

ఆనందాది యోగతత్ఫలబోధినీ చక్రము.

ప్రయాణోపయుక్త వారనక్షత్రములు.

ఎంతలో కార్యసిద్ధికల్గునది.

ఆది- సో- మం- బు- గు- శు- శ	నామం.	ఘడియ	తత్ఫలములు.
అ- మృ- ఆ- హ- అ- అభి- శ	ఆనంద	15	కార్యసిద్ధి అశ్చర్యం
భ- ఆ- మ- చి- జ్యే- శ్ర- పూ	కాలదండ	27	కార్యముగును కానిహాని
కృ- పున- పు- స్వా- మూ- ధ- ఉ	ధూమ్ర	15	కార్యాలస్యం, ద్రవ్యనష్ట
రో- పు- ఉ- వి- పూ- శ- రే	ధాత్రి	25	కార్యమగును శుభం
మృ- ఆ- హ- అనూ- ఉ- పూ- అ	సౌమ్య	16	కార్యసిద్ధిదైవానుగ్రహం
ఆ- మ- చి- జే- అభి- ఉ- భ	ధ్వాంక్ష	0	కార్యము చెడును
పున- పు- స్వా- మూ- శ్ర- రే- కృ	ధ్వజ	20	ద్రవ్యలాభము
పు- ఉ- వి- పూ- ధ- అ- రో	శ్రీవత్స	4	మిక్కిలిలాభకరము
ఆ- హ- అ- ఉ- శ- భ- మృ	వజ్ర	0	కార్యనాశనము
మ- చి- జ్యే- అ- పూ- కృ- ఆ	ముద్గర	0	కలహము
పూ- స్వా- మూ- శ్ర- ఉ- రో- పు	ఛత్ర	27	స్త్రీలమూలకలాభము
ఉ- వి- పూ- ధ- రే. మృ- పు	మిత్ర	2	శీఘ్ర దర్శనము
హ- అ- ఉ- శ- అ- ఆ- ఆ	మానస	5	సకలకార్యలాభము
చి- జ్యే- అ- పూ- భ- పు- మ	పద్మ	15	ఐశ్వర్యప్రదం
స్వా- మూ- శ్ర- ఉ- కృ- పు- పు-	లంబక	20	కార్యవిలంబనము
వి- పూ- ధ- రే- రో- ఆ- ఉ	ఉత్పాత	0	ద్రవ్యనాశావమానము
అ- ఉ- శ- అ- మృ- మ- హ	మృత్యు	0	ఇందుప్రయాణంతగదు
జ్యే- అ- పూ- భ- ఆ- పు- చి	కాల	0	దారిలోనవమానము
మూ- శ్ర- రే- కృ- పున- ఉ- స్వా	సిద్ధ	14	కార్యమవును
పూ- ధ- రే- రో- పు- హ- వి	శుభ	13	కార్యానుకూలము
ఉ- శ- అ- మృ- ఆ- చి- అ	అమృత	10	ప్రయత్నముఫలించును
అ- పూ- భ- ఆ- మ- స్వా- జ్యే	ముసల	0	ప్రయాణము దుఃఖకరం
శ్ర- ఉ- కృ- పున- పు- వి- మూ	గదా	0	[illegible]ముకల్గును
ధ- రే- రో- పు- ఉ- అనూ- పూ	మాతంగ	0	జంతులాభము
శ- అ- మృ- ఆ- హ- జ్యే- ఉ	రాక్షస	0	చెరుపుకల్గును
పూ- భ- ఆ- మ- చి- మూ- అ	చరణ	0	శ్రమవ్రశమ
ఉ- కృ- పున- పు- స్వా- పూ- శ్ర	స్థిర	8	శుభాశుభమిశ్రమము
రే- రో- పు- ఉ- వి- ఉ- ధ	ప్రవర్ధమా	5	ఉత్తమఫలకారి

శ్రీరస్తు

శ్రీమహాగణపతయేనమః.

ఓమ్॥వాగీశాద్యాస్సుమనసస్సర్వా ర్థానాముపక్రమే।యం నత్వాకృతకృత్యాస్స్యుస్తన్నమామిగజాననం ॥ అచింత్యావ్యక్తరూపాయనిర్గుణాయగుణాత్మనే। సమస్తజగదాధారమూర్తయేబ్రహ్మణేనమః ॥ హయాననషడాననప్రముఖ సేవితాంఘ్రిద్వయం చతుర్ముఖముఖామరప్రణుతసద్గుణౌఘం శివం॥ త్రిపదమహార్ణిశంకనసిభావయేవిఘ్నపం మహేశ్వరితప ఫలంకకల సిద్ధిబుద్ధీశ్వరం ॥ హస్తచతుష్టయవిలసద్వీణా పుస్తకవరదాభయాంవాణీం। వివృతవాగమృతమయాంశిస్తాం ప్రణమామిశారదాంబాం॥ అహోనిశాకరారారిజైజ్య శుక్రార్క్యగుప్వజైః వరీవృతాహరేరక్షో వ్యడశానహమాశ్రయే। వ్యోమానిలానల జలావృత భూమిగోళ మధ్యస్థ మేరుగతవైష్ణవశక్తి కీర్ణ బానాచమండలమహాంఘ్రిమమాణమీడేయజ్ఞయమాన గగనేచరలంబితాద్యాః॥ సురాసుర నరావళిప్రముఖ జంతుహృత్పంకజభ్రిమచ్ఛకగణోపమస్ఫుర దుదారవిద్యున్నిభం। చరాచరజగజ్జనస్థితిలయాదికర్త్రీం శివాంపరాంభగవతీంభజే పరశివైకవామాంకగాంకాంచీనిలయాంజేవీంకామాక్షీం సర్వదేవతాభినుతాం ॥ ఏకామ్రనాథమఖిలశ్రేయఃప్రద వరదరాజమిహసేవే॥ స్మరహరవామాంగస్థాంస్మరజనకప్రముఖ దేవతాభినుతాం నితరాంస్మరామిపతతం సకలజగన్మాతరంనతాన్త్రిహరాం॥

అథ జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రశంసా కథ్యతే.

జ్యోతిశ్శాస్త్రంమహోప్యుర్యం ప్రత్యక్షమితరోపితం చంద్రార్కౌ యత్రసాక్షిణౌ తత్ర శ్రౌతస్మార్తాది సాధనం। కల్యాయుఃపరమాఖ్యాతంగతమర్థమగోచరే। తత్క్షణాత్ప్రత్యుత్పన్నం వ్యవస్థా మోక్షకర్తేధునా॥ మహాయామిజ్ఞలిత బ్రహ్మ వృషస్పృష్టింకరిష్యతి। ప్రోక్తస్తువిష్టయోనికర్మాణినామరూపాణిశారద। తాస్యైతే ప్రతిపద్యంతె వృత్యమాణోమహాత్మనః ।

శ్రీమద్దేవతాదర్శనవిధానము

అస్మిన్నబ్దే లోకస్యవ్యవహారార్థంచాంద్రమానాబ్దో గ్రాహ్యః । శ్రీశైలస్యదక్షిణదేశే సౌరమానాబ్దో గ్రాహ్యః చాంద్రసౌరమానాభ్యాం పరీధావి నామసంవత్సరః వింధ్యస్యోత్తరదేశే బార్హస్పత్యమానాబ్దో గ్రాహ్యః బార్హస్పత్యమానేన క్రోధి నామసంవత్సరః ॥ అస్మిన్నబ్దే గురూదయవశాత్ జ్యేష్ఠాబ్దో గ్రాహ్యః అస్యవర్షస్య సకల్యాణభాజనస్య శ్రౌతస్మార్తనిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మానుష్ఠానోచితస్య సకలవ్యవహారహేతుభూతస్య పరీధావి నామసంవత్సరస్య. ....

రాజా	...	కుజః.	అర్ఘాధిపతిః	...	శుక్రః.
మంత్రీ	...	శుక్రః.	మేఘాధిపతిః	...	శుక్రః.
సేనాధిపతిః	...	శుక్రః	రసాధిపతి	...	బుధః
సస్యాధిపతిః	...	కుజః.	నీరసాధిపతి.	...	చంద్రః.
ధాన్యాధిపతిః		సూర్యః.			

అస్మిన్నబ్దే ఆవర్తమేఘ మేరోర్యపరదిగ్భాగే మేఘోత్పత్తిః మేఘఫలం పందతోయంమహావర్షణం సేంద్రచాపంసగర్జితం। వృద్ధిస్స్యాత్సూర్వసస్యస్య చాపతాభిర్ఘులంపృథ్వీతం ॥ అస్మిన్నబ్దేద్వావ్యక్షకక్షక పరిమితవర్షం ॥ అథకప్రమాణంతు॥ సప్తయోజన విస్తీర్ణం శతయోజనమున్నతంఆఢకస్యప్రమాణంతు దేవమానేనచోద్యతే॥దశభాగాస్సముద్రేషుషడ్భాగాః పర్వతేషు భూమ్యాంతుభాగాశ్చత్వారః వావవేదవినిశ్చితః.

ఆథవర్ష ధాన్యాదయోలిఖ్యంతే.	పుణ్యం	11	అగ్నిభయం	15	మోహం	7	సుకృత	21	దయాశత్వం	18	సస్యవృ	7	తన్నాశః	8	విడంబం	15
	పాపం	11	తచ్ఛాంతిః	15	మదం	14	పురుషోత్స	21	నిర్దయాశత్వం	21	కీటకభయం	16	పశువృద్ధిః	7	మిత్రభేదః	15
వర్షం 11	వ్యాధయః	7	మృగోపద్రవః	19	మాత్సర్యం	11	స్త్రీలాభ	11	న్యాయం	17	తన్నాశ	10	తన్నాశః	5	రవనిష్పత్తిః	13
ధాన్యం 17	తరుపశమనం	19	మృగతృష్ణ	11	సుఖం	17	ధాతుర్వాదం	17	అన్యాయం	19	శలభవృ	10	శకవృ	5	ఫలనిష్పత్తిః	11
శీతం 19	ఆచారం	5	కీటకభయం	9	దుఃఖం	2	భయం	5	జ్ఞానం	11	తన్నాశః	7	తన్నాశః	8	పక్షివృద్ధి	13
తృణం 9	అనాచారం	21	తన్నాశః	15	భోగం	5	శౌర్యం	9	అజ్ఞానం	9	మశకవృ	16	శస్యధ	18	తన్నాశః	15
ఉష్ణం 7	జన్మాని	17	మూషకవృ	13	విడంబం	21	కష్టనిగ్రహః	13	కాపట్యం	19	తన్నాశః	7	తుష్టి	10	ధేనువృద్ధి	2
మారుతం 7	మరణాని	21	తన్నాశః	21	మనోవ్యథా	19	శిష్టానాంపాలనం	17	నిష్కాపట్యం	5	మత్కుణవృ	4	నిద్రా	11	తన్నాశః	5
ప్రజావృద్ధిః 15	దేశోపప్లవం	15	సర్పోపద్రవః	5	ద్వేషః	17	సత్యం	21	ధార్మికత్వం	19	తన్నాశః	16	ఆలస్యం	13	మహిషవృద్ధిః	8
తన్నాశః 15	దేశస్వాస్థ్యం	19	తన్నాశః	17	ప్రతిష్ఠ	11	అసత్యం	7	అధార్మికత్వం	19	కృమికీటవృ	16	ఉద్యోగం	13	తన్నాశః	5
రాజవిద్వేషం 11	చోరభయం	19	కామం	7	అప్రతిష్ఠ	21	విశ్వాసం	9	గోమాయువృ	7	తన్నాశః	4	శాంతం	13	మృగవృద్ధిః	4
ఉగ్రం 11	తన్నాశః	17	లోభం	9	ద్యూతం	18	అవిశ్వాసః	11	తన్నాశః	18	వ్యాఘ్రవృ	13	క్రోధం	7	తన్నాశః	5

పరీధావినామసంవత్సరపంచాంగపీఠిక.

ఛాగవృద్ధిః	4	తన్నాశః	3	శూద్రవృద్ధి	5	వైడూర్యవృ	2	స్వర్ణవృ	14	రసవృ	10	సర్పవృ	6	అతివృష్టిః	7	రాజపూజ్యతం	5	ఉద్భిజాః	2
తన్నాశః	2	విప్రవృద్ధిః	4	తన్నాశః	2	మరకతవృ	4	రజితవృ	6	వ్రీహివృ	18	చణకవృ	6	అనావృష్టిః	7	రాజావమానం	4	జరాయుజా	10
అశ్వవృద్ధిః	6	తన్నాశః	4	మ్లేఛవృద్ధి	6	మాణిక్యవృ	6	తామ్రవృ	14	శాలివృ	14	గోధుమవృ	16	స్వచక్రభయం	19	స్వప్నం	14	స్థావరాః	10
తన్నాశః	3	క్షత్రియవృ	5	తన్నాశః	4	పుష్యరాగవృ	3	కాంస్యవృ	4	కులుత్థవృ	14	అఢకవృ	18	పరచక్రభయం	17	సుషుప్తి	6	జంగమాః	6
గజవృద్ధిః	5	తన్నాశః	4	సంకరవృ	5	శిలవృ	4	లోహవృ	2	తిలవృ	8	రాజమాషవృ	10	పర్జన్య	6	జాగ్రత	14	ఉత్సాహం	6
తన్నాశః	5	వైశ్యవృ	2	తన్నాశః	5	ప్రవాళవృ	5	అయోవృ	2	మాషవృ	1	నీవారవృ	16	శిలాపాతం	(	అండజాః	4	——	
ఉష్ట్రవృద్ధిః	3	తన్నాశః	5	వజ్రవృ	4	మౌక్తికవృ	5	త్రపువృ	10	ముద్గవృ	4	శాలివృ	18	[illegible]జలం	0	స్వేదజాః	2		

శ్రీరస్తు.
గణేశాయ నమః.

సచ్చిదానందగురు పరబ్రహ్మణేనమః.

చాంద్రసౌరమానాభ్యాం పరీధావినామసంవత్సరఫలమ్॥

శ్లో॥ అనఘానుమయరోగేభ్యో భీతిర్నిత్తిర్నిరంతరం। పరీధావి వమే వర్ష స్సాణాంవృద్ధిస్తుమధ్యమా। బార్హస్పత్య మానశ రక్తాక్షినామసంవత్సరఫలం॥ రక్తాక్షివత్సరే స్వల్ప సస్య ధాన్యార్ఘ వృష్టయః। ప్రేక్షంతే సర్వదానోర్వ్యస్యం దాజానో రక్తలోచనైః॥

రాజ్ఞః కుజస్యఫలమ్.

వాతోద్ధతో వహ్నిరతిప్రచండో జహాత్యలం గ్రామపురీవనాని। నీవారిముంచంతి ఘనాస్త్వ విఘ్నం యుద్ధం నృపాణాంక్షితిజేబ్దనాథే॥

శుక్రస్య మంత్రిత్వఫలమ్.

స్త్రీపుంయోగే వరాప్రీతిః ఫలితావృక్షజాతయః, భవంతిగావస్సుమహావృష్టి ర్భార్గవమంత్రితః.

శుక్రస్య సేనాధి పతిత్వఫలమ్.

సువృష్టిరత్యంత సమృద్ధసస్యంసుభిక్ష మర్ఘం బహుళం ధరిత్ర్యాం నరాస్త్రియః కౌతుకకాః ప్రవృత్తాః సేనాధిపత్యే ఖలుభార్గవస్య॥

భౌమస్య సస్యాధి పతిత్వఫలమ్.

రక్తశాలి మహాశాలి తూవరీ చణకాదయః। రక్తభూమిస్తు ఫలితా భౌమే సస్యాధి పేవతి॥

సూర్యస్య ధాన్యాధిపతిత్వఫలమ్.

మధ్యవృష్టిఃఫలంవ్యల్ప మనిఘం చమహద్భయం। రక్తసస్యా నిజాయంతే సూర్యేధాన్యాధిపేవతి॥

శుక్రస్య అర్ఘాధి పతిత్వఫలమ్.

అర్ఘాధిపోయదాశుక్ర స్సర్వధాన్యార్ఘ వృష్టికృత్ శ్వేతధాన్యం సుఫలితం సుభిక్షంస్యాచ్చభూతలే॥

శుక్రస్య మేఘాధిపతిత్వఫలమ్.

అతివృష్టి స్సుభిక్షంచ సస్యవృద్ధి ర్నిరామయా। [illegible] ప్రజాస్సదాగావ శ్శుక్రే మేఘాధిపేసతి॥

బుధస్య రసాధిపతిత్వఫలమ్.

శశితనయో రసనాథే పిప్పలికోంచీచ హింగులశునాస। ఘృతతైలాద్యంనిఖిలం [illegible] ద్రవం సకలం॥

చంద్రస్య నీరసాధిపతిత్వ ఫలమ్.

ముక్తాఫలంరత్నసువర్ణ బీజంకాంస్యాదివస్త్రాభరణాదిసర్వంవృద్ధింగతస్యాచ్చ [illegible] చంద్రోయదానీరసనాయకోభవేత్॥

అథ మేష సంక్రాంతిఫలమ్.

ఏతద్వత్సర చైత్ర శు॥ 10 [illegible] రాత్రౌ [illegible] మేషరాశి ప్రవేశాత్తత్ఫలమ్। రాత్రౌ సస్యాభివృద్ధిస్స్యాత్ క్షేమారోగ్యం సుభిక్షకృత్॥

ఆర్ద్రాప్రవేశకాల ఫలం.

ఏతద్వత్సరాధి జ్యేష్ఠ శు॥ 7 భాను [illegible] పూర్వాఫల్గునీ నక్షత్రేదివార్ద్రా ప్రవేశాత్ [illegible] దివార్ద్రావిశన్ నానాయానస్తమర్ఘ్యం క్షేమ [illegible] [illegible] ప్రోక్తం [illegible] [illegible] త్వం పూర్వాహ్ణేలోకనాశనం। [illegible] ధాన్యా [illegible] [illegible] ఆర్ద్రాప్రవేశకాలే చంద్రమా. [illegible] తృతీయస్థానే స్థితత్వాద్ [illegible]

అస్మిన్నబ్దే గురుశుక్రతారాస్తి.

గురుచారఫలమ్॥ చైత్ర శుద్ధ 1 ప్రభృతి కార్తిక బ॥ [illegible] పర్యంతం వృశ్చికరాశి స్థితగురుఫలం॥ [illegible] నాం యుద్ధేజనపదక్షయః అతుష్టివృష్టిరత్యుగ్రం [illegible] కీటకేసురా॥ తత్ప్రభృతివత్సరాంతం ధనురాశిస్థితగురుఫలం॥ [illegible] భయాన్యుర్వ్యా చాపస్థే దేవపూజితే। [illegible] ధాత్రీ [illegible] [illegible] అథ శనిచార ఫలమ్.

చైత్ర శు॥ 1 ప్రభృతి నిజాషాఢ బ॥ 8 పర్యంతం కృత్తికా నక్షత్రస్థిత శనిఫలం॥ అనల [illegible] [illegible] జనాః తత్ప్రభృతి ఆశ్వయుజ బ॥ 5 పర్యంతం రోహిణీనక్షత్రస్థిత శనిఫలం [illegible] [illegible] త్॥ తత్ప్రభృతి వత్సరాంతం [illegible] నక్షత్రస్థితశనిఫలం [illegible] చైత్ర శు॥ 1 ప్రభృతి వైశాఖ బ॥ 5 పర్యంతం మేషరాశిస్థితశనిఫలం మేషస్థితేమందగతౌ నృపాణాం మతంగజానాం తురంగజానాం। [illegible] [illegible] వైరోద్రిక్తమహానామపి [illegible]॥ తత్ప్రభృతివత్సరాంతం వృషభరాశిస్థితశనిఫలం॥ [illegible] సూర్యసుతే [illegible] ధాన్యార్ఘ [illegible]। అవంతిపాంచాలక [illegible] [illegible] ఆషాఢశుద్ధ 9 యుక్తనక్షత్రేపి, ఆషాఢ [illegible] నవమీస్యాతిసంయుతా। [illegible] బీజంవాపరేత్॥ [illegible] రోహిణీయుక్తతిథిఫలం॥ ఆషాఢ [illegible] దశమీరోహిణీయుతా సస్యసస్య [illegible] స్యాత్॥ [illegible] [illegible] ప్రజారోగ్యం సుభిక్షంచ క్షేమంసస్య [illegible] [illegible] [illegible]॥

కుజస్య పశునాయకత్వాత్తత్ఫలమ్.

అవనిజ [illegible] స్వల్పక్షీరం [illegible] [illegible] యదిపశునాయక. [illegible] మౌఢ్యనిర్ణయః

జ్యేష్ఠ శు॥ 10 ప్రభృతి నిజాషాఢ బ॥ 18 పర్యంతం శుక్రమౌఢ్యం కార్తిక బ॥ 30 ప్రభృతి మార్గశిర బ॥ 9 పర్యంతం గురుమౌఢ్యం— చంద్రగ్రహణం.

చైత్ర శు॥ 15 ఇందువాసరే హస్తానక్షత్రే సోమోపరాగః। [illegible] కించిన్న్యూనపాదగ్రాసః [illegible] [illegible] [illegible] నైరుతిమోక్షః

అస్తాది స్పర్శకాలఘటికా 21-15ఘంటాది2-45
అస్తాదిమధ్యకాలఘటికాః 23-17ఘంటాది3-35
అస్తాదిమోక్షకాలఘటికాః25-18ఘంటాది4-23
ఆద్యంత పుణ్యకాలఘటికా 4-3ఘంటాది1-37

మౌనఫలం॥ పణ్యరూపోపజీవాశ్చహాస్యశిల్పవిలేఖకాః । మౌదంతే మందవృష్టిస్యాద్గ్రహణే చైత్రమాసికే॥ అయన, ఫలం విప్రభూపానామరిష్టం। ఫాల్గుణ శు॥15 స్థిరవాసరే ఉత్తరాఫల్గునీ నక్షత్రే సోమోపరాగః కేతుగ్రస్తః గ్రస్తోదయః తామ్రవర్ణః కృష్ణ బింబాధికగ్రాస దక్షిణగోళే అస్తోయ స్పర్శః నైరుతిమోక్షః

ఉదయాదిస్పర్శకాలఘటికా 23-27ఘంటాది3-33
ఉదయాదినిమీలనకాలఘటికా 25-54ఘంటాది4-32
మధ్యకాలఘటికాః27-19ఘంటాది5-18
ఉన్మీలనకాలఘటికాః 29-57ఘంటాది6-5
అస్తాదిమోక్షకాలఘటికాః2-8ఘంటాది 7-3
ఆద్యంత పుణ్యకాలఘటికా 8-45ఘంటాది3-30

మాసఫలం॥ పీడాకరం ఫాల్గునమాసపర్వ వంగాంగ కాశంతిక మేఖలానాం । నృత్యజ్ఞవిప్రక్రషవాంగనానాం ధనుష్కరక్షేత్ర తపస్వినాంచ॥అయనఫలం విప్రభూపానామరిష్టం॥

మకరసంక్రాంతి నిర్ణయః.

ఏతద్వత్సరపుష్య శు॥6 ఇందువాసరే ఉత్తరాభాద్రా నక్షత్రే దివార వేర్మకరరాశి ప్రవేశత్వాత్తత్ఫలం । సంక్రాంతిపరలక్షణం చాభివర్ణ్యతే॥ త్రిశీర్షం ద్విముఖం చైవపంచవక్త్రం త్రినేత్రకం అంబకర్ణం రక్తదంతంలంబ భ్రూదీర్ఘనాశికం। అష్టబాహుం ద్విపాదంచ వికృతం కృష్ణవర్ణకం స్త్రీపుంరూపం సువిజ్ఞేయం సంక్రాంతిపరలక్షణం। అస్యపురుషస్య ధ్వాంక్షనామధేయః చందనస్నానం, చిత్రవస్త్రధారణం, గోరోజన గంధానులేపనం మల్లికా పుష్పధారణం, వజ్రభూషణధారణం, అయఃపాత్రే అపూపభక్షణం జంబూఫలభక్షణం, దండాయుధధారణం, నీలఛత్రధారణం, గార్దభవాహనం, వైరాగ్యచేష్టా, సుస్థానస్థాపశ్చి మదిగ్యానం । సాధుఫలంక్షత్రియాణాంనాశః । స్నానఫలంసుభిక్షప్రదం । వస్త్రఫలంశుభప్రదం।గంధఫలంశుభదం।పుష్పఫలంశుభప్రదం।భూషణఫలంవృష్టినాశనం।జాతి ఫలంశుభప్రదం । భక్షణఫలం స్ఫోటకభయం। ఫలభక్షణఫలం సర్వజంతూనాంశుభదం । ఆయుధఫలం పశునాం ? సత్ర అంగోర ప్రదంవాహనఫలం లోకభయం । ఆసనఫలం శస్త్రప్రదం దిగ్యానఫలం పశ్చిమదేశక్షామడాంబరముక్త్యాహ్య ॥ ఏవంఫలంసర్వమాలోక్య నిశ్చిత్య కించిన్న్యాసవికారకాణాం శుభవక్తవ్యం బుధైః। యోగా స్తద్వంగాంశ్చలిఖ్యంతే

చైత్ర శు1 ప్రభృతి ఆ30 పర్యంతం భూపుత్రభార్గవౌ. తరగ్రహాణాం వాతాతివాత దహననాడీషు సంచారవశాత్ గురుశుక్రయోర్మధ్యే బుధస్థిత్వాచ్చనిదాఘసహితపశ్చిమవాయుర్వాతీతివాచ్యా॥ తథాపి॥ బుధశుక్రయో సామీప్య సహచర్యవశాద్వృష్టియోగః తస్మాత్కారణాత్ జలనందకాలే తత్ర తత్రస్వల్పవృష్టి రితివక్తవ్యా వైశాఖశు1 ప్రభృతిబ॥30 పర్యంతం భూపుత్రేతరగ్రహాణాం వాతాతివాతదహన నాడీషుసంచారిత్వా ద్రుతుధర్మ సహితపశ్చిమ వాయుర్వాతీతివాచ్యం॥ తథాపి॥ బుధశుక్రయో సామీప్య సహచర్యవశాత్। శనిచలనవశాత్ । అంగారకచలనవశా ద్వృష్టిః॥ బుధశుక్రాయదేకత్ర యుతి । శలత్యంగారకేవృష్టిః త్రిభి ర్వృష్టిశ్చనైశ్చరయుత్వాదినచర పర్యాలోచనయా అత్యంతవృష్టిర్భవితవ్యా॥ జ్యేష్ఠ శుద్ధ 1ప్రభృతి బ30పర్యంతం, కుజేతరగ్రహాణాంవాతాతివాతదహననాడీషు సంచారిత్వాత్ సౌమ్యనాడీషు కూరగ్రహసంచారవశాత్, క్రూరనాడీషు సౌమ్యగ్రహ సంచారవశాద్వృష్టిభంగః॥ తథాపి॥ బుధశుక్రాయోక రేఖాసంచారిత్వేనశస్యదయోన వృష్టి ।బుధశుక్రాయదేకత్రయుతి ॥ త్రిభిర్వృష్టిశ్చరయుతి। ఒలాబలవిచారణాయాం సర్వ్యాంగునాదోష యోర్మధ్యే కించిద్గుణాధిక్యాత్ జల సంద్రకాలే మధ్యవృష్టి ॥అధికాషాఢశు 1 ప్రభృతి స30 పర్యంతంగురుశనీ తరగ్రహాణాంసౌమ్యజలసుధారనాడీషు సంచారిత్వా దంగారక చలనవశాద్బుధశుక్రయో సామీప్య సహచర్యవశాజ్జలనాడీషు శుభగ్రహస్థిత్యా అత్యంత సువృష్టిః అధియుక్తజలాంశే స్థైసర్యాదికోణవాంమహీః॥చ అత్యంగారకేవృష్టి॥ బుధగురుక్రాయదేత్రయుతి॥ తథాపి॥ సింహాంగారకస్య చ్ఛనిగుర్వోస్సమసప్తకోనయోగవశాత్తద్భంగః॥త్రాపిమన్యవృష్టిరితివక్తవ్యా॥ నిజాషాఢశు1 ప్రభృతిబ 30 పర్యంతం శనిగుర్వితరగ్రహాణాం జలసుధారసనాడీషు సంచారిత్వాచ్ఛుక్రోపయుక్తా, బుధశుక్రయోరేక రేఖాస్థితత్వేనచసువృష్టి ॥ వృష్టిస్యాద్భార్గవోదయయుతి॥ సూర్యనాడ్యో శనిసంస్థిత్వా తదితరగ్రహాణాం సుధారసనాడీషు సంచారాద్వృష్టియోగః॥ మహాశౌరిశ్చసోమశ్చనాడ్యా మర్కస్యగోచరే। అన్యేంబురసనాడిస్థాః కుర్యుర్వార్ణవాంమహీం॥ తథాపి॥ సింహాంగారకవశాత్ । బుధశుక్రయోర్మధ్యే రవిస్థిత్వాచ్ఛనిగుర్వోస్సమసప్తకోపయోగవశా త్తద్వృష్టిభంగః తథాపి॥సింహరాశౌ అంగారక స్థిత్యా బుధశుక్రయోర్యుతత్వాన్నశ్యతి॥ సింహరాశిగతేభానౌ భృగుభానుజ్ఞసంయుతె । తత్రకాలేమహావృష్టిః సింహస్థామౌనవాభావాత్ । తస్మాత్కారణాత్ మధ్యవృష్టిః॥ శ్రావణశు1 ప్రభృతబ30 పర్యంతంగురుశనీతరగ్రహాణాం సౌమ్యజలసుధారసనాడీషు సంచారిత్వా ద్బుధశుక్రయో సామీప్య సహచర్యవశాత్ హిమాంశుధరణి సుతయోరేఖరేఖాయాం స్థిత్యాచతత్ర శుక్రసంబంధాచ్చ శనిచంద్రయోః రవిరేఖావర్తిత్వాచ్చ సువృష్టి । భాద్రపదశు1ప్రభృతి బ30పర్యంతం భృగుశనిగుర్వితరగ్రహాణాం సౌమ్యజలనాడీషుసంచారిత్వాత్ బుధశుక్రయో సామీప్య సహచర్యవశాచ్ఛుక్రస్య పశ్చిమేస్వాతీనక్షత్రయుతత్వాచ్చ సువృష్టిః। బుధశుక్రసమాయోగే వర్షాస్తామన్మయీంమహీం ॥ పూర్వే స్వాతి త్రయం వర్ష్యత్యశ్చిమేపిత్ర్యపంచకే। అనావృష్టిర్విజానీయాదితి॥ ఆశ్వయుజ శు1ప్రభృతి బ30 పర్యంతం బుధశుక్రయోస్సహచర్యవశాదంగారకచలనవశాత్ చంద్రస్యజలరాశిస్థిత్యా బుధశుక్రయోః పంచమరాశౌస్థితత్వాత్ శుక్రస్యపశ్చిమ స్వాతీనక్షత్రత్రయయుతత్వాచ్చవృష్టిః॥ జలరాశిగతేచంద్రే జామిత్రేసపంచమే బుధశుక్రగతేచైవ అతివృష్టిర్జలాగమః॥ తథాపిశనిగుర్వోస్సమసప్తకోపయోగవశా త్తద్భంగః॥ గురుశ్చభాస్కరశ్చైవసమజామిత్రతాంగతౌ। జామిత్రేచగ్రహాస్సర్వే అనావృష్టిర్జనక్షయః॥ ఇయమేవతులావృష్టిః॥ కన్యావసీకాంచనదిగ్గజానాంగవాంసహస్రంసతరంద్విజేభ్యః దత్వాఫలంయల్లభతే మనుష్యః తత్తత్ఫలాన్యబ్దఫలంశ్రుణ్వన్ — అధకందాయ ఫలాని.

అ	భ	కృ	రో	మృ	ఆ	పు	పు	ఆ	మ	పూ	ఉ	హ	చి
6	1	4	7	2	5	0	3	6	1	4	7	2	5
0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1
3	1	4	2	0	3	1	4	2	0	3	1	4	2

స్వా	వి	అ	జ్యే	మూ	పూ	ఉ	శ్ర	ధ	శ	పూ	ఉ	రే
2	3	6	1	4	2	2	5	0	3	6	1	4
0	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2
0	3	1	4	2	0	3	1	4	2	0	3	1

శ్లో॥ ఆదిశూన్యేమహావ్యాధి ర్మధ్యశూన్యేమనోవ్యథా। అంత్యశూన్యే ఫలంస్వల్పం త్రిశూన్యే నిష్ఫలం భవేత్ ॥ విషమె చార్థలాభం స్యాత్సమెతుసమతాభవేత్ ॥

అధాయవ్యయా.

మేషవృశ్చికయోః ఆ 8 వ్య 14	సింహస్యాదాయః ఆ 2 వ్య 14
వృషభతులయోః ఆ 2 వ్య 8	ధనుర్మీనయోః ఆ 11 వ్య 5
మిధునకన్యయోః ఆ 5 వ్య 5	మకరకుంభయోః ఆ 14 వ్య 14
కటకస్యాదాయః ఆ 14 వ్య 2	సర్వాదాయః ఆ 56 వ్య—
	సర్వవ్యయః ఆ 62 వ్య—

అథ చాంద్రమానార్ఘ్యః.

చైత్రేయసమార్ఘః	శ్రావణే సమార్ఘః	మార్గశిరే సమార్ఘః
వైశాఖే శూన్యర్ఘః	భాద్రపదే సమార్ఘః	పుష్యే అర్ఘః
జ్యేష్ఠే సమార్ఘః	ఆశ్వజే శూన్యర్ఘః	మాఘే సమార్ఘః
ఆషాఢే ద్వేసమార్ఘః	కార్తీక సమార్ఘః	ఫాల్గునే అర్ఘః

అధ రాజపూజ్యరాజావమానాని.

మేషస్య రాజపూజ్యం 4 అవ 3	తులాయాః రాజపూజ్యం 1 అవ 5
వృషభస్య రాజపూజ్యం 7 అవ 3	వృశ్చికస్య రాజపూజ్యం 4 అవ 5
మిధునస్య రాజపూజ్యం 3 అవ 6	ధనుషి రాజపూజ్యం 7 అవ 5
కటకస్య రాజపూజ్యం 6 అవ 6	మకరస్య రాజపూజ్యం 3 అవ 1
సింహస్య రాజపూజ్యం 2 అవ 2	కుంభస్య రాజపూజ్యం 6 అవ 1
కన్యాయాః రాజ్యపూ 5 అవ 2	మీనస్య రాజపూజ్యం 2 అవ 4

అథ కుజచారః.

చైత్ర శు 4 శు మిధునేకు
బ 2 బు ఆర్ద్రా 1 కు
వైశాఖ శు 11 శ పున 1 కు
బ 4 బు కట కే కు
జ్యేష్ఠ శు 5 మం పుష్య 1 కు
బ 12 బు ఆశ్రే 1 కు
అధికాషాఢ బ 5 గు మఖ 1 సింహే కు
నిజాషాఢ శు 13 శు=పూఫ 1 కు జః
శ్రావణ శు 4 శు ఉఫ 1 కు
శు 9 బు ఉఫ 2 కు
బ 10 శు హస్త 1 కు
భాద్రపద శు 1 గు పశ్చాద స్తం
శు 15 చిత్ర 1 కు
బ 11 ఆ చిత్ర 3 కు
ఆశ్వయుజ శు 6 బు స్వా 1 కు
బ 11 మం విశా 1 కు
కార్తీక శు 10 మం=విశా 4 కు
శు 15 ఆ=అనూ 1 కు
మార్గశిర శు 5 శు=జ్యే 1 కు
బ 8=మం=ప్రాగుదయం పితస్మిం
నే=మూ 1 కు
పుష్య శు 11 శ=పూషా 1 కు
బ 14 బ=ఉషా 2 కు
ఫాల్గున శు 3 మం=ధని 1 కు
శు 13 గు=శత 3 బ 7 శ—శత 1 కు
మాఘ శు 3 ఆ—ఉషా 2 కు
బ 2 శ—శ్ర 1 కు

బుధచారః.

చైత్ర శు 6 ఆ=అశ్వ 1 బు
శు 8 మం=వక్రారంభః
బ 6 ఆ పశ్చాద స్తం బు
బ 12 ఆ=అశ్వ 1 వ, బు
వైశాఖ శు 5 సో=ప్రాగుదయం
శు 11 శ, వక్రత్యాగః
బ 2 శు రే 4 బుజ్జీ బు
బ 7 బు అశ్వ 1 బు
జ్యేష్ఠ శు 5 మం=భ 1 బు
శు 15 శ=కృ 1 బు
బ 5 బు ప్రాగస్తం బు
బ 6 గు రో 1 బు
బ 12 బు=మృ 1 బు
బ 30 శ మృ 3 బు
అధికాషాఢ శు 2 సో గాఢాస్తం
శు 4 మం=ఆర్ద్రా 1 బు
శు 11 మం=పున 1 బు
శు 14 శు పశ్చాదుదయం బ ఆపున
బ 2 సో పుష్య 1 బు (4 బు
బ 10 మం ఆశ్రే 1 బు
నిజాషాఢ శు 5 మం=మఖ 1 బు
బ 4 సో పూ=ఫ 1 బు
బ 30 సో=వక్రారంభః
శ్రావణ శు 3 గు పశ్చాద స్తం
శు 14 సో=మఖ 1 వ బు
బ 2 గు=ప్రాగుదయః బు
బ 4 శ=వక్రత్యాగః
బ 9 గు మఖ 2 బుజ్జీ బు
భాద్రపద శు 4 శ=పూఫ 1 బు
శు 7 మం=ప్రాగస్తం బు
శు 11 ఆ=ఉఫ 1 బు
శు 13 మం—ఉఫ 2 బు
బ 3 ఆ=హస్త 1 బు
బ 8 శ—గాఢాస్తం బు
బ 12 గు—చిత్ర 1 బు
ఆశ్వయుజ శు 1 శ=చిత్ర 3 బు
శు 5 మం=స్వా 1 బు
శు 13 బు విశా 1 బు
శు 15 శ=పశ్చాదుదయం
బ 5 బు విశా 4 బు
బ 7 శు=అనూ 1 బు
కార్తీక శు 1 ఆ జ్యే 1 బు
శు 14 శ=మూ 1 బు
బ 7 ఆ వక్రారంభః
బ 10 మం=పశ్చాద స్తం
బ 11 బు=జ్యే 4 వ, బు
మార్గశిర శు 6 ఆ=ప్రాగుదయం
శు 8 మం=వక్రత్యాగః
బ 4 శు=జ్యే 2 బుజ్జీ బు
బ 12 శ=మూ 1 బు
పుష్య శు 7 మం=పూషా 1 బు
శు 15 బు=ప్రాగస్తం బు
బ 1 గు=ఉషా 1 బు
బ 3 శ=ఉషా 2 బు
బ 10 శు శ్ర 1 బు
మాఘ శు 2 శ=ధని 1 బు
శు 6 బు=ధని 3 బు
శు 9 శ=శత 1 బు
బ 3 ఆ=పూభా 1 బు
బ 8 శు=పూభా 4 బు
బ 9 శ=పశ్చాదుదయం
బ 10 ఆ=ఉభా 1 బు
ఫాల్గున శు 2 సో=రేవ 1 బు
శు 8 ఆ=వక్రారంభః
శు 14 శు పశ్చాద స్తం
బ 12 గు=ప్రాగుదయం

గురుచారః.

వైశాఖ బ 12 సో=జ్యే 1 వ, గు
జ్యేష్ఠ బ 11 మం=అనూ 4 వ, గు
నిజాషాఢ శు 7 శ=అనూ 3 వ, గు
బ 5 శ=వక్రత్యాగః
శ్రావణ శు 5 శ=అనూ 4 బు, గు
భాద్రపద శు 10 శ=జ్యే 1 గు
ఆశ్వయుజ శు 2 శ=జ్యే 2 గు
బ 5 బు జ్యే 3 గు
కార్తీక శు 6 శు=జ్యే 4 గు
బ 6 శ=మూ 1 గు
బ 30 ఆ=పశ్చాద స్తం గు
మార్గశిర శు 6 ఆ=మూ 2 గు
బ 9 బు ప్రాగుదయం గు
బ 6 ఆ=మూ 4 గు
పుష్య శు 6 సో=మూ 3 గు
బ 7 బు=పూషా 1 గు
మాఘ శు 7 గు=పూషా 2 గు
బ 13 బు=పూషా 3 గు
ఫాల్గున బ 3 ఆ=పూషా 4 గు

శుక్రచారః.

చైత్ర శు 11 శు=పూభా 1 శు
బ 5 శ=మీనే శు
బ 7 మం=ఉభా 1 శు
వైశాఖ శు 3 శ=రేవ 1 శు
శు 14 మం=మేషే శు
బ 10 శ=భర 1 శు
జ్యేష్ఠ శు 6 బు=కృ 1 శు
శు 9 శ=కృ 2 శు=శు 15 గు ప్రాగస్తం శు బ 2 ఆ=రో 1 శు
బ 13 గు=మృ 1
అధికాషాఢ శు 4 మం=మృ 2 శు
శు 10 సో=ఆర్ద్రా 1 శు బ 6 శు
పున 1 శు బ 14 శ పున 4 శు
నిజాషాఢ 1 సో=పుష్య 1 శు
శు 13 శు=ఆశ్రే 1 శు బ 8 మం=
మఖ 1 శు బ 13 ఆ=పశ్చాదుద
శ్రావణ శు 5 శ=పూఫ 1 శు
బ 1 బు=ఉఫ 1 శు బ 3 శు—
ఉఫ 3 శు బ 11 శ—హస్త 1 శు
భాద్రపద శు 3 బు—చిత్ర 1 శు
శు 13 మం—చిత్ర 3 శు
బ 3 ఆ—స్వా 1 శు
బ 30 గు—విశా 1 శు
ఆశ్వయుజ శు 3 శు—విశా 4 శు
శు 11 సో—అనూ 1 శు
బ 7 శు—జ్యే 1 శు
కార్తీక శు 2 సో శుమూ 1 శు
శు 13 శు—పూషా 1 శు
బ 11 బు—ఉషా 1 శు
బ 13 శు—ఉషా 3 శు
మార్గశిర శు 6 శ—శ్ర 1 శు
బ 3 గు ధని 1 శు బ 8 మం—ధ
ని 3 శు బ 14 సో—శత 1 శు
పుష్య శు 10 శు పూభా 1 శు
బ 4 ఆ—పూభా—4 శు
బ 7 బు—ఉభా 1 శు
మాఘ శు 5 మ—రేవ శు
బ 5 మం—అశ్వ 1 శు
ఫాల్గున శు 6 శు—భ 1 శు
బ 12 గు—వక్రారంభః

శనిచారః

చైత్ర బ 7 మం—కృ 1 శ
వైశాఖ శు 10 శు పశ్చాద స్తం శని
బ 5 సో—కృ 2 శనిః
జ్యేష్ఠ బ 2 శ—కృ 3 శనిః
అస్మిన్దినే ప్రాగుదయం
అధికాషాఢ శు 15 శ—కృ 4 శనిః
నిజాషాఢ బ 8 మం—రో 1 శనిః
భాద్రపద శు 6 సో—వక్రారంభః
ఆశ్వయుజ బ 5 బు—కృ 4 వక్రి శనిః
మార్గశిర శు 3 బు—కృ 3 వక్రి శనిః
పుష్య బ 6 మం—వక్రత్యాగః
ఫాల్గున శు 8 ఆ—కృ 4 బు

రా. కే, చారౌ.

చైత్ర శు 9 బు—శే—4 రా చిత్ర 2 కే
జ్యేష్ఠ శు 14 బు రే 3 రాహుః
చిత్ర 1 కేతుః
నిజాషాఢ బ 2 బు రే 2 రా హస్త 4 కే
కార్తీక బ 11 బు—ఉభా 4 రా
హస్త 2 కేతుః
పుష్య బ 14 బు—ఉభా 3 రా
హస్త 1 కేతుః

పరీధావినామసంవత్సర చైత్రమాస తిథివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః॥ 1834 ఫసలి 1321.

19	17	7		శ. మం ప్రశ3-46ఉభా 15-14 వృద్ధిః 32 9 కింతుఘ్నం 23-18జ,వి7-42మహా చైత్రధృతిప్రవేశః 8 34 నిగమ 18-20 శ్వేతవరాహకల్పాదిః, వాంద్రవత్సి రాం తైలాభ్యంగ స్నానం నింబకుసుమభక్షణం భు-45: 29 (య, దక్షిణశృంగోన్నతిః భు0-58చ30 పరాహ్ణం
20	78	8	రబు	బు ద్వి 53-16 రే46-30 బ్రం 29-18 తా 23-34 వి, వి15 57 అహః 29-58 ఉభా 2రవిః 4 34 రా 3బు 35 శ్రీవేదవ్యాసతీర్థానాం పుణ్యదినం చంద్రోద
21	19	9	శు	గు. తృ51-28 అశ్వ46 30 కూ హేంద్రం25-29 తై22 17 రావి6-30 శ 2ధ్రు8 ఉత్తమమన్వాదిః మాసగౌరీవ్రతం సౌభాగ్య గౌరీవ్రతం అందోళన తృతీయా భు1-1గ్ని పాని చ1 (వసాంత ప్రవేశ చ1.9చ2
22	20	10	బు	శు. : 48-36 భర45-28 వైధృతి 20-47 గ 19-59 వివి 10-6 అహః :— 4 మేషాయనగతో రవిః 18-49 వృ 3 మిథునే 10 శవ4బు33 లక్ష్మీగణపతివ్రతం య
23	21	11	రశు	శ. పం14-45 కృ43-25 విష్క 15 14 బవ 16-47 రావి14-26 ఉభా 3రవిః 26-6 శత3 ధ్రు52 లక్ష్మీపంచమీ కూర్మకల్పాదిః మత్స్యజయంతి భు1-17చ3
24	22	12	బు	ఆ షష్ఠి40-28 రో40-30 ప్రీతి 8 57 కౌలు12-24 రావి21-29 రా, వి23-30 అశ్వ1 మేషే బు3 15 సిద్ధతిథిః భు1-25చ4
25	23	13		సో స34-48 మృ37-5 ఆయు2-9 సౌ భా52-47 గర7-29 రావి26-29 అమృతసిద్ధయోగః ఆనందయోగః సిద్ధతిథిః భు3-39చ5 (స్వల్పతిథి భు1-41చ6
26	24	14	బు	మం. అ29-1 ఆర్ద్రా 33-18 శో47-24 వ2-2 వ27-2 శేష 0-27 శ్యా 3-44 అహః 30 14 ఉభా 4రవిః 48-4 అష్టమీతిథిః 4 అశ్వ2బు29 శ34 ధ్రు35 ధవా
27	25	15	రా	బు. న23-4 పున29-1 అతి39-26 కౌలు23-4 రావి1-7 రావి17-20 సర్వత్రతిథిద్వయం శేషయామే రాహుః చిత్ర2 కన్యాయాం కేతు1 శ్రీరామజయంతి శ్రీకవీంద్రతీ ర్థానాం పుణ్యదినం భు1-50చ7 (స్వామి నాంధ్వజారోహణం భు1-57చ8
28	26	16	శు	గు. ద17 3 పుష్య24-52 సు 31-41 వ17-3 రావి24-25 ఏకాదశీతిథిః వృ 4 31 ధర్మరాజదశమీలతాదిస్థాపనం తిరపతి శృంగారవల్లభస్వామి సకలేశ్వర
29	27	17		శు. ఏ11-12 ఆశ్రే20-55 ధృతి24-8 భద్ర10-12 రావి18-46 పూభా 1ధ్రు18 డోలోత్సవః సర్వేషా మేకాదశి తిరపతి శృంగారవల్లభస్వామివకలేశ్వరస్వామినాం కల్యాణోత్సవః భు2-5చ9 (న్యాదినం భు2-13-చ10
30	28	18	ర	శ. ద్వా5-42 మఖ17-22 శూల16-55 బాలు5-42 రావి 5-59 అహః 30 22 గ1 రవిః 10-32 వామనద్వాదశి అనంతత్రయోదశి శ్రీవత్సత్రితీర్థానాం పు
31	29	19		ఆ. త్ర 0-44 ఉపర55-33 గ్రా 14-27 గం 10-10 తైతుల-44 గర27-47 రావి1-18 తిరపతిశృంగారవల్లభస్వామినాం రథోత్సవః అనమూహః భు2-21చ11
1	30	20	బు	సో. ○ 52-57 ఉత్త 12-11 వృద్ధి4-1 భద్ర 54-19 భద్ర24-48 రావి1-15 మహాశ్వతీ పాతప్రవేశః 31-56 నిగమః 45-34 బుధవక్రారంభః 29 పూభా 1ధ్రు1 రా మహాపూర్ణిమా స్త్రీణాం చంద్రదర్శనం ఉపరాహు వేదః తిరుపతిశృంగారవల్లభస్వామినాం చక్రతీర్థం భు 2-28చ12
2	31	20	ర	మ ప50 45 హ10-55 వ్యా53-54 బాలు21-57 రావి0-19 అహః 30,30 రేవ2రవిః 33-19 శృంగారవల్లభస్వామినాం పుష్పయాగః భు 2-36చ93
3	1	21	రశు	బు. ద్వి49-39 చిత్ర10-43 హర్ష 50-20 తైతు20-13 రావి 24-57 ఆర్ద్రా 1 51 పూభా 3 ధ్రు45 సిద్ధతిథిః భు2-44చ14
4	2	23		గు. తృ49-50 స్వా11-43 వజ్ర47-46 వ19 46 రావి 26-13 షడశీతిముఖః 35-16 శ్రీవాగీశతీర్థానాం పుణ్యదినం భు2-53
5	3	24	ర	శు. చ51-15 విశా13-53 సిద్ధి 40-11 బవ 20 35 రావి 24-28 అహః 30-36 శే 3 రవిః 56-36 విశా పంచ శనివేధః భు3-0
6	4	25	శు	శ. పం53-56 అనూ17-24 వ్యతీ45-33 కౌలు22-44 రావి 1-50 పూభా 4 ధ్రు28 వ్యాధ్యారంభః భు3-8చ17
7	5	26	బు	ఆ. ష57-41 జ్యే22-0 వ45-49 గ25-53 విష్టి కాభావః పశ్చాదస్తం బు44 సిద్ధతిథిః రంధ్రయోగః భు3-16చ18
8	6	27		సో. స60-0 మూ27-33 ప46-45 భద్ర30 5 రావి23-10 రావి23-17 సిద్ధతిథిః త్రిదినస్పృక్ భు 3-24చ19
9	7	28	రశు	మం. స2-33 పూషా33-50 శివ48-12 బవ2-33 రావి24-13 అహః 30 46 శేవ 4రవిః 20-18 ఆర్ద్రా 2 ధ్రు57 ఉభా 1 శు11 కృ1 24 3 పూషా కుజవేధః సిద్ధతిథిః భు3 3చ20
10	8	29		బు. అ7-40 ఉషా40-24 సిద్ధం49-45 కౌలు7 40 రావి20-30 బుధాష్టమీ నూతనపవనధారణం భు-3-40చ21
11	9	30	శు	గు. న12-52 శ్ర46-55 సాధ్య51-14 వ12-52 రావి27-1 ఉభా 2 ధ్రు54 వృత్యారంభః శ్ర-ప ప్త శనివేధః భు3-48చ22
12	10	31	ర	శు. ద17-45 ధని52-44 శుభ52-9 భద్ర 17-45 శేష2 16 శ్యా 4-23 అహః 30-52 అశ్వ1 మేషే రవిః 44-28 ఏకాదశితిథిః సౌరాబ్దప్రవేశః విషువత్పుణ్య
13	11	1		శ. ఏ21-56 శత58-3 శుభ 52-36 బాలు21-56 రావి12-20 శూన్యతిథిః సర్వేషామేకాదశీ భు0-2చ24 (కేతువేధః భు0-10చ25
14	12	2	బుశు	ఆ ద్వా25-4 పూభా 60-8 బ్రహ్మ52-7 తై25-4 రావి 15-7 ద్వాదశీతిథిః మహావైధృతిప్రవేశః 7-22 నిగమః 18-14 అశ్వ1 వ క్రియ4 ఉభా 3ధ్రు37 వజ్రయోగః పూభా
15	13	3		సో. త్ర27 3 పూభా 1-53 హూ హేంద్రం 50-40 గర27-3 రావి25-57 శివసన్నిధౌ స్నానం శ్రీసత్యవిజయతీర్థానాం పుణ్యదినం అనధ్యయనచతుష్టయః సం-18 నీచ26
16	24	4	రశు	మం. చ27-45 ఉభా4-40 వైధృ46-19 శకుని27-45 రావి4-23 ఉప 3 12 శ అశ్వ2రవిః 9-3 ఆర్ద్రా 3 శు1 అమృతాదియోగః భు0-26చ24
17	15	5	శు	బు. ◎ 27.9 రేవ6-14 విష్క 42-37 నాగ 27-9 రావి 25-15 ఉభా4-20 ఉత్పాతయోగః చాతుర్మాస్య భు-33చ28

రాకే	బుశ		శు
శు	శు9బు-మీ-రా హుకేన్యా క శ 4కు-మిథు-శు బ10-వ్య-మే- క5శ-మీ-శు శు6బి-మే-బు		
	గు		కే

18	16	6		[illegible] ... 0-20 ... 4-1 ... 30-18 ప్రతిప ... చంద్రోదయః ... 0-42చ29
19	17	7		గు॥ 22 21 ... 5 ... 34 58 ... 23-3 ... 8-3 ... 31-10 ... 34-6 ... శేవ4ప, బు16 పరశురామజయంతి అక్షయతృతీయా ... [భు0-58చ2
20	18	8	శు	శు॥ ... 18-31 ... 18-31 ... 10-55 చతుర్థీ ... శేవ1శు8 త్రేతాయుగాదిః ... గౌరీవ్రతం శ్రీవిద్యాధిరాజతీర్థానాం పుణ్యదినం
21	19	9	రవ	ఆ॥ ... 13-50 ... 16 ... 13-50 ... 14-31 అహ 31-14 ... శేవ 45-52 ఆర్ద్రా 4ఘ57 శ్రీశంకరభగవత్పాదచయంత్సవః భు1-6చ8
22	20	10	రమకు	సో॥ ... 8-32 ... 54 ... 15 ... 8-32 ... 17-48 ... 4 ... 59-32 ప్రాంగుదయం ... 34 శేవ2శు46పం తిరుపూ తిరునక్షత్రం శ్రీరామచంద్రతీర్థానాం ... 1-14చ4
23	21	11		మం॥ ... 2-57 ... 58-56 ... 50-2 ... 7-34 ... 52-30 ... 2-57 ... 26-59 ... 22-8 ... తిరుమూ నారు తిరునక్షత్రం ... భు1-22
24	22	12	బు	బు॥ అ50-38 ... 45-46 ... 5-8 ... 23-37 ... 9-37 ... నృసింహ జయంతి ... సంభు1-30చ6
25	23	13	శు	గు॥ ... 44-37 ... 1-41 ... 4-34 ... 17-37 ... 15-41 శేవ8శు30 ... 1-37చ7
26	24	14	రక	శు॥ ... 39-1 ... 36 5 ... 1-18 ... 11-51 ... 9-56 ... 25-33 అహః 31-24 ... 25-28 మహావ్యతీపాతః ... 31-28 ... 45-8 ... 22 ... 1-44-3 [... శ్రీశంకరభగవత్పాదారాధనం భు1-51చ9
27	25	15	కుం	శ॥ ... 34-1 ... 34-59 ... 6-31 ... 0 51 ... 8-48 ... 20-48 ... 57 ... 28 ... రాజశేఖరస్వామినాం ...
28	26	16		ఆ॥ ... 29-44 ... 32-3 ... 21-16 ... 1-49 ... 27-55 ... 21-35 శేవ4శు18 పరశురామద్వాదశి ... 1-59చ10
29	27	17	ర	సో॥ ... 26-20 ... 3-9 ... 45 ... 26-20 ... 19-27 ... 31-31 ... 51-47 నృసింహజయంతి ... 2-7చ11
30	28	18		మం॥ ... 24-0 ... 50-38 ... 24 0 ... 12-18 చతుర్దశీ ... 1 ... 55 శ్రీరామచంద్రదర్శనం ... 2-1చ12
1	29	19		బు॥ ○22-48 ... 31-50 ... 10-18 ... 22-48 ... 14-11 ... తిధిః ... వ్రతం తిరువల్లిక్కేణి ... స్వామినాంమత్స ... స్వామినాం ... 2-28
2	30	20		గు॥ ... 49 ... 7-30 ... 22-49 ... 12-9 ప్రతిప ... 2-31చ14
3	31	21	రామకు	శు॥ ... 24-13 ... 5 48 ... 24-16 ... 19-50 అహః 31-38 ... 18-31 ద్వితీయా తిథిః ... 50 శేవ4 ... 37 ... 9-15
	1	22		శ॥ ... 30-48 ... పాద్యర్థ ... భు2-47చ16
	2	23		ఆ॥ ... 30 ... 9 ... 10-56 ... 2-55చ17 [... 3-3చ18
6	3	24	కరకు	సో॥ ... 31 ... 5 ... 2 35 ... 12-26 ... 31-12 ... 45-56 ... 22 ... 20 ...
7	4	25		మం॥ ... 39-5 ... 12 51 ... 14-28 ... సంకష్టహరచతుర్థీ ... 3-11చ19
8	5	26	బు	బు॥ ... 5-8 ... 9-45 ... 1 ... తిథిః ... 3,20 ... 30 [... 3-29చ21
9	6	27	శు	గు॥ అ49-57 ... 23 ... 10 ... 17-23 ... 26 ... 47-18 ... 59-42 ... 40 ... 4 ... తిరువల్లిక్కేణి ... స్వామినాం తీర్థో
10	7	28	ర	శు॥ ... 54-10 ... 11-52 ... 11 ... 2 ... 51-50 ... 18-9 ... 3-35చ22
11	8	29		శ॥ ... 57-18 ... 11 ... 25-4 ... 2-0 ... 48 ... 3-43చ23
12	9	30		ఆ॥ ... 59-17 ... 14-21 ... 3-51చ24
13	10	31	రమకు	సో॥ ... 59 ... 29 31 ... 28-4 ... 31-5 ... 41-3 ... 2 ... 14 ... 30 ద్వాపరయుగాది ... 26
14	11	1		మం॥ ... 29 ... 34 ... 2ఘ31 ... 0-0చ26
15	12	2	శు	బు॥ ... 57-29 ... 03 ... 7 ... 31-27 ... 18-19 ... 26 ... 0-12చ27
16	13	3	బు	గు॥ ... 50 ... 1-17 ... 9 ... తిథిః ... 0-21చ28

రా	20	శు
	శు14మ-చే-శు	
	బర-వృ-కే	
	చ7గు-మే-బు	
	2-వృ-ర	
	1-కు	
	కు	కే

శ్రీవిరోధావినామ సంవత్సర వైశాఖ బహుళ తిథి ... కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః 1834 ఫసలీ 1321

17	14	4	రశు	శు॥ ... 50-21 ... 24-22 ... 50-25 ... 9-22 ... 14 సిద్ధతిథిః భు0-50చ29
18	15	5	బు	శ॥ ... 45-59 ... 21-54 ... 43-55 ... 8-10 ... 4-57 ... శ్రీవత్సగంధతీర్థానాం పుణ్యదినం
19	16	6	శు	ఆ॥ తృ40-15 ... 15 45 ... 37-0 ... 12-59 ... 6-16 ... 4 ... 57 ... భు0-48 ... [గ్రీష్మ ... చంద్రోదయః భు0-39చ30
20	17	7	ర	సో॥ చ34 ... 15 ... 29 ... 10-50 ... 37-59 ... ధారణం భు-0-57చ2
21	18	8	శుబు	మం॥ ... 26-17 ... 0-58 ... 1-59 ... 1-24 ... 6-35 ... 29 ... 1 ... 11 ... భు1-6చ3
22	19	9	రశు	బు॥ ... 23-8 ... 6-15 ... 14-20 ... 12 ... 52-1 తిథిద్వయం ... వ్యతీపాతప్రవేశః 1-41 ... 46-15 ... 1 ... 40
23	20	10		గు॥ ... 16-7 ... 56-6 ... 6-46 ... 4 ... 16-7 ... 0-46 ... 1-20చ5 [అరణ్యగౌరీవ్రతం భు1-15చ4
24	21	11	రబు	శు॥ ... 10-25 ... 52-26 ... 10-25 ... 17-42 ... 14 ... 6-57 ... 8బు18 ... భు1-3చ6
25	22	12	శుశు	శ॥ ... 5-21 ... 52-54 ... 46-7 ... 21 ... 12-44 ... తిథి ... శ-ఫ-రాహువేధః భు1-39చ7
26	23	13	శుబు	ఆ॥ ... 0 56 ... 56-14 ... 50-26 ... 40-1 ... 56 ... 28-7 ... 13-2 ... 8బు18 ... సిద్ధయోగః ... మేకాదశి
				శ్లో॥ ... 1-47చ8 [జన్మనియోగః వైష్ణవానాం మేకాదశీ తాదిస్థాపనం భు1-55చ9
27	24	14	ర	సో॥ ... 54-41 ... 50-25 ... 5-49 ... 26-3 ... 10-26 ... 32-14 ... 36-10 ... ద్వాదశి ద్వితిథిః గ్రహ
28	25	15	బుశు	మం॥ ... 58-22 ... 60-49 ... 61 ... 26-59 ... 4-30 ... 18 ... సిద్ధతిథిః ... శ్రీవిద్యారణ్యగురుచరణా
				రాధనం భు2-3చ10
29	26	16	రా౹శ	బు॥ ... 53-17 ... 36 ... 28 ... 23-26 ... 5-18 ... 1 ... 36 ... శ్రీవత్సతీర్థానాం పుణ్యదినం భు2-12
30	27	17	బుశు	గు॥ ... 54-29 ... 55-20 ... 26-52 ... 23-59 ... 8-3 ... 15 ... 22 ... 50 ...
				... భు2-51చ12
31	28	18	ర	శు॥ ... 56-55 ... 59-4 ... 56 ... 25-45 ... 10-17 ... 32-20 ... 3 ... 5-44 సిద్ధతిథిః ...
				... భు...-3చ18 ... 42-17 శ్రీవత్సతీర్థానాం పుణ్యదినం ... భు2
1	29	19	శుశుబు	శ॥ ... 60-8 ... 60-8 ... 26-1 ... 8 46 ... 10 ... 19 ... 8 ... 21 ... ప్రాగుదయం 45
2	30	20	శు	ఆ॥ ... 0-42 ... 4-50 ... 26-37 ... 12 ... 30-12 ... 14 ... 1 ... 33 ... 2 47చ15
3	31	21	రబు	సో॥ ... 5-8 ... 10-50 ... 27-58 ... 5 ... 6-37 ... 22 ... 4 ... 35-34 ... 8 బు1 ... రఘువర్య
				తీర్థానాం పుణ్యదినం భు2-57చ16
4	1	22	బు	మం॥ ... 10-2 ... 17-16 ... 29 ... 10-2 ... 27 ... 44-56 ... 4బ 51 ... భు3-3చ17
5	2	23	బుశు	బు॥ ... 15 ... 25-5 ... 31 18 ... 15 ... 2-30 ... 1-28 ... 28 ... 2 ... 16 ...
				భు॥ ... -12చ18
6	3	24	బు	గు॥ ... 19-49 ... 30-1 ... 32-3 ... 19-49 ... 17-16 ... ప్రతిపత్తిథిః ... 1 ... 29 ... భు-3-21చ19
7	4	25	రశుశు	శు॥ ... 23-5 ... 35 ... 23 ... 28-53 ... 20-19 ... 32-34 ... 5-42 ... 4 ... 7 ... 3 ... 59 ... భు-30 చ0
8	5	26	బు	శ॥ ... 27-1 ... 40-6 ... 23 ... 27 ... 2బు7 ... కేతువేధః భు3 39చ21
9	6	27	బు	ఆ॥ ... 28-57 ... 43-8 ... 32 ... 28-57 ... 27 ... 46 ... భు3-47చ22
10	7	28	రశు	సో॥ ... 29-39 ... 45-38 ... 0-31 ... 29-39 ... 34-34 ... 32-28 ... 36-15 ... 4 ... 43 ... ధారణం భు3-56చ23
11	8	29	బుశు	మం॥ ... 29-0 ... 46-30 ... 33 ... 29 0 ... 4బు24 ... 57 ... భు4-5చ24
12	9	30	శుబు	బు॥ ... 27-16 ... 46-10 ... 27-19 ... 10 ... 1 ... 46 ... 54 ... భు4-1చ25
13	10	31	శు	గు॥ ... 24 16 ... 18-49 ... 6-16 ... 15-29 ... 1 ... 25 ... భు4-21చ26 (... భు0-1చ27
14	11	1	రబు	శు॥ ... 20-21 ... 2 8 ... 15-11 ... 0 ... 2 ... 14 ... 22 ... 3 ... 6- 33 తిథిద్వయం ... 2బు25 వటసావిత్రీవ్రతం ...
15	12	2	బు	శ॥ ... 15-38 ... 59-23 ... 42 ... 15-38 ... 26-32 ప్రతిష్ఠ ... 56 ... రాఘవస్వామి ...

రా	బు	శుక్ర	
	శు9 ... -వృ-శుక్ర బ2 ... -వృ-బు బ14 ... -మి-గ బ30 ... -మి-బు		కు
	గు		కే

16	13	3	శు	శు॥ ... 10-14 ... 2-46 ... 8 ... [illegible] ... 19 ... 29
17	14	4	రబు	పా॥ ద్వి 4-20 ... 51-15 ... 1-44 ... 11 ... 26 ... 8-44 ... 17-46 ... 32 34 ... 4 ... 37-10 ... 27 ... 30 సిద్ధ తిథిః ... 30 ... 1
18	15 శ్రీ	5	కబుశు	సుం॥ చ 52-2 ... 27-30 ... 4-10 ... 22 5 ... 2 16 ... 1 ... 57 ... 3 ... 51 [illegible]
19	16	6		మ॥ ప 45-57 ... 26 ... 12 0 ... 18 ... 51 ... 3
20	17	7	బు	పు॥ వ 40-14 ... 19-34 ... 22 ... 15-6 ... 5 58 ... 23 ... 28 ... 1-2 ... 4
21	18	8	రబుశు	శు॥ స 35 6 ... 16-18 ... 15-4 ... 7-40 ... 0-50 ... 32-36 ... 1 ... 8-4 ... 3 ... 59 ... 4 ... 20 అమృతకాలయో ... 1 12 5
22	19	9		శ॥ ఆ 30-35 ... 13 ... 9-15 ... 2-39 ... 27 56 ... 1-10 ... 1-22 ... 6
23	20	10	రబు	ఆ॥ న 36-58 ... 11-36 ... 3-27 ... 54-48 ... 26 ... 31 ... 4 ... 32 ... 25-27 ... 3 ... 49 ... 26 ... సిద్ధయో ... [illegible] ... 1-32 ... 7
24	21	11	రశు	సో॥ ... 24 23 ... 10-31 51 11 ... 24-21 ... 2 ... 39-5 ... 14 20 ... 1-42 ... 8
25	22	12	బు	మ॥ ఏ 22 56 ... 10-4 ... 22-56 ... 24-42 ... 1 ... 7 ... 1-52 ... 9
26	23	13	బు	బు॥ ద్వా 28-7 ... 11-47 ... 20-50 ... 22-15 ... 2 ... 48 సిద్ధతిథి ... 2-3 ... 10
27	24	14	ఎ	గు॥ త్ర 23-49 ... 11-39 ... 17-48 ... 23 ... 26-31 ... 2 ... 1 ... 2-18 ... 11
28	25	15	రబు	శు॥ ... 26-6 ... 18 ... 44 ... 26 ... 32-36 ... 8 ... 10 ... 42 ... 3 ... 29 శ్రీ ... [illegible] ... 2 26 ... 2
29	26	1	శుకు	శ॥ ○ 29-26 ... 23 ... 46-22 ... 2-24 ... 19-0 ... 17-4 ... 4 ... 19 ... 3 ... 41 ... 12 ... 2-33 ... 13
30	27	2	బు	బు॥ ఆ॥ ... 32-45 ... 29-7 ... 42-39 ... 1-32 ... 18-4 ... 10 ... 2-44 ... 14
1	28	3	బు	సో॥ ... 38-36 ... 05 29 ... 19 ... 32 ... 4 ... 41-12 ... 1 ... 52 ... 2-54 ... 15
2	29	4	శ	మ॥ ... 48 ... 42-4 ... 20 ... 14 ... 26 ... 3 ... 84 16
3	30	5	బా	[illegible] ... 48 ... 48 ... 51 ... 16 5 ... 40 ... 36-13 17
4	31	6		[illegible] ... 34 ... 51 ... 16 ... 32 ... 2 22
5	1	7	రబుశు	శు॥ ష 55 50 ... 5 ... 11-23 ... 32 30 ... 1 ... 12-19 ... 3 ... 42 ... 1 ... 3 ... [illegible] ... 19
6	2	8	ఎ	శ॥ ... 57-52 ... 60-9 ... 20-46 ... 4 ... 3-40 ... 20
7	3	9	బుశు	ఆ॥ ఆ 58-28 ... 2-46 ... 1-20 ... 4 ... 4 ... 2 ... 51 ... 3-50 21
8	4	10	ర	సో॥ ... 58-0 ... 41-46 ... 26 ... 52-26 ... 46-19 ... 4-0 22
9	5	11	శుబు	మ॥ ... 56-20 ... 5 ... 1-7 ... 1 ... 46 ... 4-9 ... 23
10	6	12	శు	బు॥ ఏ 56-26 ... 5-51 ... 11 ... 6 ... [illegible] ... 4-18 ... 4
11	7	13	బా	గు॥ ద్వా 49 29 ... 4-41 ... 06 22 ... 21-25 ... 10-5 ... 2 ... 32 ... 4-26 ... 25
12	8	14	ర	శు॥ త్ర 44-44 ... 2-25 ... 17 ... 11-5 ... 15-57 ... 4 ... 14-20 ... 4-5 ... 26
13	9	15	శ	శ॥ ... 39 2 ... 3 ... 19 ... 4 ... 16 ... 33-35 ... 4-45 ... 27
14	10	31	బు	ఆ॥ ... 33 ... 52-16 ... 1 ... 8 10 ... 4 ... 4 ... 28

రా			
	2 14 ... 3 ... 2 1 ... 5 ...		శు
	కు		...

శ్రీపరిధావి నామసంవత్సర నైసర్గికాసాఢమాస తిథివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహనశకాబ్దాః 1934 ఫసలీ 1321

15	11	32	రవుశు	శు॥ సో॥ ౹27-20పుష్య48-3హ 8-36కింతుఘ్నం 0-27 బవ 6-53దివి10-52అహః33-20 పుర4కటకరవిః45-10ప్రతిప త్తిథిః శుఖ 3శు41 పుష్య1 శుర8దక్షి ణాయనపుణ్యకాలః పంచవింశతిఘటికామూర్ధ్వం చంద్రోదయః ఉత్తరశృంగోన్నతిః భు5-3చ29
16	12	1	బు	మం- ద్వి21-7ఆశ్లే43-52వజ్రం58సిద్ధి 52-21కౌ21-7దివి17-49తిథిద్వయం ఆశ్లే4బు48ఆనందయోగః భు0-2పాబాణ-చ1
17	13	2		బు॥ తృ15-3మఖ39-54వ45-52గర15-3రావి26-24చతుర్థీతిథిః దగ్ధయోగః భు0-13చ2
18	14	3	శు	గు॥ చ9-20పూ-ఫ36-22వరీ38-51భద్ర9-20 శేషః2-30త్యాజ్య3-46రావి21-11 పుష్య2శు41స్కంధపంచమీ భు-24చ3
19	15	4	రబు	శు॥ పం4-2ఉ-ఫ 55-11ఉ-ఫ33-25పం32-19బా4-2కౌ27-35రావి21-23 అహః32-18 పుష్య1రవిః15-51శుఖ1సింహేబు27 కుమారషష్ఠి సిద్ధతిథిః ఉఫ-రాహువేధః అవమాహః భు-35చ4
20	16	5	గు	శ॥ ష 55-35హస్త31-17శివం28-6గర27-30రావి18-28అమా3వ,గు38త్యాజ్యయోగః భు-45చ5
21	17	6	వుశు	ఆ॥ అ52-54-చిత్ర30-4సిద్ధం21-17భద్ర24-19రావి 11-48శుఖ 4శు4పుష్య3శు23లతాదిస్థాపనం భు-56చ6
22	18	7	రబు	సో॥ న51-22స్వా29-58సాధ్యం16-59భా22-11రావి11-56అహః32-16 పుష్య2రవిః46-27శుఖ2బు11 శ్రీసత్యాధిరాజతీర్థానాం పుణ్యదినం భు1-5చ7
23	19	8		మం॥ ద51-5విశా31-0శుభం13-41తై21-16రావి9-7చాతుర్మాస్యాదిః లక్ష్మీవ్రతారంభః విశా-పంచశనివేధః భు1-15చ8
24	20	9	శు	బు॥ ఏ52-3అనూ33-18శు11-22వ 21-36రావి15-50పుష్య4శు7శయనైకాదశీగోపద్మ వ్రతారంభః అమృతసిద్ధయోగః సర్వేషామేకాదశీ భు1-26చ9
25	21	10	రబు	గు॥ ద్వా54-17జ్యే36-51బ్రం 10-3బవ 23-14 విషఘటికాభావః అహః32-16 సింహాయనగతో రవిః1-23సౌతాభావః శుఖ3బు11శాకవ్రతారంభః వాసుదేవ ద్వాదశీ జ్యేరవివేధః భు1-37చ10
26	22	11	రవుశు	శు॥ త్ర57-37మూ41-31మాహేంద్రం9-39కౌ26-11రావి4-58రావి26-48పుష్య3రవిః16-49పూ-ఫ1శు27ఆశ్లే1శు48 లతాదిస్థాపనం భు1-47చ11
27	23	12		శ॥ చతు60-9పూ-షా47-7వైధృ 10-7గ29-51శేషః3-22త్యా-వ్ర4-22పవిత్రారోపణం త్రిదినవ్రత భు1-58చ12
28	24	13		ఆ॥ చతు2-1ఉ-షా53-21విష్క- 11-15వ 2-1దివి 9-21వ్యాసపూజా శకటయతీనాం క్షౌరకాలః శ్రీకాంచంద్రదర్శనం గ్రహణవశయోగః భు2-9చ13
29	25	14	రబుశు	సో॥ ○ 53శ్ర59-59ప్రీ12-46బవ6-5దివి4-27అహః32-8పుష్య4రవిః 46-56శుఖ 4బు 11 ఆశ్లే2శు30 అమృతాదియోగః శ్రవణనివేధః భు2-20చ14
30	26	15		బ శుం॥ ప11-51ధ60-9ఆయు14-26కౌ11-51దివి11-1చాతుర్మాస్యద్వితీయా అనర్హయాన చతుష్టయం భు2-30
31	27	16	శురాకే	బు॥ ద్వి15-20శ6-24 సౌభా 15-58గర15-20వణి26-7తృతీయాతిథిః పూ-ఫ2శు 48రేవ2రాహు॥ హ స్త4కేతుః31 నూతనవస్త్రధారణం భు2-41చ16 (త్యాదిప్రాగ్శేషు ఆశ్లే3శు11భ2-52చ17
1	28	17		గు॥ తృ20-55శత12-11శో16-51భద్ర20-55వణి29-28శూన్యతిథిః చెన్నపురం, గు టూరు రాజమహేంద్రవర కీర్తికాపు
2	29	18	రబు	శు॥ చ24-8పూ-భా17-7అతి17-2బా24-8రావి10-44అహః32-0 ఆశ్లే 1రవిః16-46బళ్ళారి బెంగుళూరు తత్సమదేశేషు శూన్యతిథిః పూ-ఫ1బు10భు3-3చ18 (దినం భు3-13చ19
3	30	19	గుశు	శ॥ పం26-16ఉ-భా21-0సుక16-29-తై26-16రావి20-24గురువక్రత్యాగః16ఆశ్లే4శు53శ్రీజయతీర్థానాం పుణ్య
4	31	20		ఆ॥ ష27-7రేవ23-40ధృ14-55గర27-7విషఘటికాభావః సిద్ధతిథిః లతాదిస్థాపనం భు3-24చ20 (పుజవేధః భు3-35చ21
5	1	21	ర	సో॥ స26-42అశ్వ25-4శూ12-19బవ26-4 దివి 14-50రావి17-18అహః31-52 ఆశ్లే2రవిః46-19సిద్ధతిథిః అశ్వ-
6	2	22	శుశుశ	మం॥ అ 25-2భర25-16గండ8-43కౌ25-2రావి23-0అష్టమీతిథిః పాతాభావః పూ-ఫ3శు8శుఖ1సింహేశు36రో1శ26 రుద్రసావర్ణికల్పాదిః సిద్ధతిథిః గ్రహా జన్మనియోగః భు3-45చ22
7	3	23		బు॥ న22-15కృ21-20వృ4-13కృ 54-50గర22-15 విషఘటికాభావః తిథిద్వయం అమృతాదియోగః భు3-56చ23
8	4	24		గు॥ ద18-30రో22-26 ద్వా52-48ధ్ర18-3దివి2-44రావి4-0ఏకాదశీతిథిః సిద్ధతిథిః ఉత్పాతయోగః లతాదిస్థాపనం నూతనవస్త్రధారణం భు4-6చ24
9	5	25	రశు	శు॥ ఏ13-52మృ19-35హర్ష 46-4గ13-52రావి6-22అహః31-46ఆశ్లే3రవిః15-37శుఖ2శు18సిద్ధతిథిః సర్వేషామేకాదశీ భు4-17చ25
10	6	26		శ॥ ద్వా8-36ఆర్ద్ర16-18వజ్రం38-49తై8-36రావి12-40 శనిత్రయోదశీ భు4-27చ26
11	7	27	వుశు	ఆ॥ త్ర2-49ఉప 54-0పున1-26సిద్ధి31-20వ2-49భద్ర27-0దివి31-8-పూ-ఫ4శు24 శశ్చాదయం శు19అవమాహః భు4-38చ27
12	8	28	రబుబు	సో॥ ౹50-58పుష్య8-18వ్యతీ28-38బవ23-10రావి6-9అహః31-40ఆశ్లే4రవిః44-38 బుధవక్రారంభః 30ముఖ 3శు1 శ్రీవ్యాసతీర్థానాం పుణ్యదినం ద్విగ్రహాటః భు4-49చ28

1912 జులై, ఆగస్టు

రా		శ	
	బ8ముం-సిం-శు శుర్శు-సిం-బు శు1సో-టా-ర		శు ర బు వు
గు			కే

శ్రీపరిధావినామ సంవత్సర శ్రావణమాస తిథివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః 1834 ఫసలీ 1321

13	9	29	బు	శు॥ మం॥ ప్ర 44-26అ శ్లే4-13వ 15-58కింతుఘ్నం 17-29రా,వి0-38ముఖ4వక్రీబు48భు5-0చ29 (భు5-11చ30
14	10	30	శు	బు॥ ద్వి38-41శుఖ0-5పూ=ఫ=56-14పరి8-25బాలు11-38 దివి18-50 ముఖ4శు42 చాటుపుకుత నాంచార తిరునక్షత్రం చంద్రోదయః ఉత్తర శృంగోన్నతిః
15	11	31	బు	శు॥ తృ33-26ఉ=ఫ53-10శివం1-18సిద్ధం53-10తై6-0వి18-22పశ్చాదస్తం బు42గ్రీహణయమ నియోగః నూతనయజ్ఞోపవీతధారణం భు5-22చ జా-చ1
16	12	1	రశు	శు॥ చ28-51హ స్త50-47సాధ్యం48-22వణి1-4భద్ర27-47దివి13-20అహః31-32 ముఖ 1 సింహేరవిః 13-17ఉ=ఫ1శు41 హరిపదపుణ్యకాలః కృతయుగాంతః
				అశాదిస్థాపనం భు5-32చ2
17	13	2	గుశు	శ॥ పం26-7చిత్ర49-18శు48-2బా25-7దివి10-17అమా4బుజ్యీగురిపూ=ఫ1శు24 నాగపంచమీరంధ్రియోగః వృత్త భేదః భు0-8చ3
18	14	3	బు	ఆ॥ షష్ఠ22-25స్వా48-54శుభ్రం38-32తై22-25విదివి13తిథిద్వయం మహావైధృతిప్రవేశః4-29నిగమః17-27ముఖ3వ,బు18సూర్యషష్ఠి సిద్ధతిథిః భు0-19చ4
19	15	4	ర	సో॥ స20-51విశా49-40బ్రహ్మ 34-57వ20-51దివి3-4అహః 31-26ముఖ2రవిః41-36అష్టమీతిథిః సిద్ధతిథిః శ్రీవత్సవరతీర్థానాం పుణ్యదినం భు0-30చ5
20	16	5	శు	మం॥ అ20-31అనూ51-43మాహేంద్రం 32-25బవ20-31దివి0-1నవమీతిథిః పూ=ఫ2శు6సిద్ధతిథిః భు0-41చ6
21	17	6	శుబు	బు॥ న21-27జ్యే54-56వైధృ30-51కౌ21-27దివి6-28పూర్వతిథిః ఉ=ఫ2 కన్యాయాంశు 58ముఖ2వ,బు2వృత్త భేదః భు0-52చ7
22	18	7	శు	గు॥ ద23-39మూ59-20విష్కం30-11గర23-39రావి19-4దశమీతిథిః పూ=ఫ3 శు 48వదివ్రతారంభః అగస్త్యోదయం 15-30సిద్ధతిథిః లతాదిస్థాపనం భు1-2చ8
23	19	8	ర	శు॥ ఏ26-59పూ=షా60-11ప్రీ30-29భ26-59దివి25-30అహః31-18ముఖ3రవిః9-32 వరలక్ష్మీవ్రతం సిద్ధతిథిః సర్వేషామేకాదశి భు1-12చ9
24	20	9		శ॥ ద్వా31-13పూ=షా4-58ఆయు31-26బాలు31-13దివి27-1దామోదరద్వాదశి భు1-22చ10
25	21	10	రశు	ఆ॥ త్ర36-8ఉ=షా11-8సౌభా32-58కౌ3-39దివి22-13అహః31-16 కన్యాయాంగతోరవిః 22-42పూ=ఫ4శు30 గ్రహణజననయోగః ఉ=షాని వేధః భు1-32చ11
26	22	11	రబు	సో॥ చతు41-16శ్ర17-37శో34-28గ8-42దివి28-42 ముఖ 4రవిః 37-6ముఖ1గ,బు23వరాహజయంతి అశ్వలాయనపాకర్మ శ్ర=పంచకవేధః అన్వాదిరో
				గః భు1-42చ12 (స్వత్యమానాబ్దప్రవేశః భు1-53చ18
27	23	12	శు	మం॥ ○46-11ధ24-5అతి35-57భద్ర18-46రా,వి12-43ఉ=ఫ3శు9హయగ్రీవోత్పత్తిః అపస్తం బోపాకర్మ శ్రీకాంచంద్రదర్శనః ఉత్పాతయోగః బాహ్ల
28	24	13	శు	బు॥ బు॥ ప్ర50-32శత30-4సుక37-0బా18-21రా,వి 16-19ఉ=ఫ1శు 12అతాదిస్థాపనం భు2-3చ14
29	25	14	బు	గు॥ ద్వి53-58పూ=భా35-17వృతి37-23 తై22-14నివఘటికాభావః ప్రాగుదయంబు25చాతుర్మాస్య ద్వితీయాశ్వయుజస్య
				శయనవ్రతం శ్రీరాఘవేంద్రతీర్థానాం పుణ్యదినం పూ=భా=కేతువేధః భు2-13చ15
30	26	15	రశు	శు॥ తృ56-16ఉ=భా39-23శూ35-55వణి25-3దివి0-57అహః31-4పూ=ఫ1రవిః4-17ఉ=ఫ2 కన్యాయాంశు 54 లతాదిస్థాప
				నం నృత్యారంభః భు2-2చ16 (రేవ=కుజవేధః భు2-34చ17
31	27	16	బు	శ॥ చ57-16రేవ42-24గండ37-3బవ26-39దివి19-55 మహావ్యతీపాతప్రవేశః 39-6నిర్గమః 55-30 బుధవక్రత్యాగః 59
1	28	17		ఆ॥ పం57-2అశ్వ44-8వృ33-2కౌలు27-2రావి2-50ఉ=ఫ4శు20 ఆనందయోగః భు2-45చ18
2	29	18	రశు	సో॥ ష55-28భ44-34 ధ్రువ29-34గర26-6దివి8-18అహః30 58పూ=ఫ2రవిః31-1ఉ=ఫ3శు35భు2-56చ19
3	30	19		మం॥ స52-45కృ43-54వ్యా25-10భద్ర23-58దివి14-14 భూల్లిసంస్థాపన యోగ్యతిథిః భు 3-7చ20
4	1	20		బు॥ అ49-08రో42-11 హర్ష 19-55బా20-46దివి 22-25రా,వి24-44 శ్రీకృష్ణజయంతి కణ్ణాతిరునక్షత్రం బుధాష్టమీజ్యా
				లాముఖీయోగః భు3-1చ 21
	2	21	రబుశు	గు॥ న44-23మృ39-33వజ్ర13-42తై16-39 రావి28-36అహః30-50పూ=ఫ3రవిః57-25శుఖ2బుజ్యీబు39ఉ=ఫ4శు17 మృత్యుయోగః భు3-28చ22
6	3	22	శు	శు॥ ద39-9ఆర్ద్ర 36-17సిద్ధి7-14వణి11-47శేషః3-11త్యా=ప్ర3-47హ స్త1శు30 వృత్త భేదః భు3-39చ23
7	4	23	శు	శ॥ ఏ33-23పున32-27 వ్యతీ0-8వరీ52-33బవ6-17దివి4-22రా,వి20-21హ స్త1శు58-సర్వేషామేకాదశి భు3-50చ24
8	5	24		ఆ॥ ద్వా27-12పుష్య28-20వరీ44-54కౌలు0-20తై26-52రా,వి 27-26 ద్వాదశితిథిః దగ్ధయోగః భు4-0చ25
9	6	25	ర	సో॥ త్ర 21-12ఆశ్లే24-8 శి 37-9వణి21-12 శేషః 1-53 త్యా=ప్ర3-47 రా,వి 21-27అహః 30-40 పూ=ఫ4రవిః28-15 తిథిద్వయం అనధ్యయన చతుష్టయం
				భు4-10చ26
10	7	26	బుశు	మం॥ చతు 15-11ముఖ20-8 సిద్ధం29-32శకుని15-11రా,వి8-12అమాతిథిః ముఖ3బు7 హ స్త2శు44 అగ్ని సావర్ణికమన్వాదిః భు4-20చ27
11	8	27	శు	బు॥ ●9-30పూ=ఫ16-17సాధ్యం24-14 నాగవం9-30రా,వి2-40 హ స్త2-39 శైవక మౌనవ్రతం త్రిగ్రహకూటః భు4-31చ28

రా		శ	
	శు9 బు-క-శు		
	శు4శు-సిం-రవిః		
	బ3శు-కన్యాశు		గు బు
	శు		కేతు

ఆగష్టు

1912 సం॥ సెప్టెంబరు నెల.

భాద్రపదము నెల.

శ్రీపరీధావి నామసంవత్సర భాద్రపదమాస తిధివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహనశకాబ్దాః 1854 ఫసలి 1342

12	9	28	రశుబు	శు॥ గు॥ ప్ర4-14ఉపం55-18ఉ-ఫ18-8శు15-28బ4-14బా27-37రావి,2-36అహః30-34 ఉ-ఫ1రవిః48-49 మహావైధృతిప్రవేశః 55-1పశ్చాత్స్నంకు 34ఘ4 బు47 గ్రహణశ్మశిరోగః ఉ=ఫ=రాహువేధః అమావాస్య చంద్రోదయః ఉత్తరశృంగోన్నతిః భు3-42చ29 (జయంతిభు3-53 పక్వాల్ చ1
				ఋతుకాలోపి శుభ్రం 9-3 తై27-42వి29-55 విగణాః4-25హస్త 3శు24 సామవేదీనాం ముపాకర్మ తాముపవిత్వాదిః షోడశోమాషిత్రంబకరామ
13	10	29	శు	శు॥ తృ55-45హస్త10-29 శుభ్రం 9-3 తై27-42 వి29-55 సింహరాశిః 24 చతుర్ధీ సిద్ధతిథిః రంధ్రియోగః భు4-4చ2
14	11	30	బు	శ॥ చ53-8చిత్ర8-48బ్రం 3-27మాహేంద్రం 54-59వ24-30వి22-39పూ=ఫ1బు47వినాయకచతుర్థీ సిద్ధతిథిః రంధ్రియోగః భు4-4చ2
15	12	31		ఆ॥ పం51-33స్వా8-11వైధృ54-30బవ22-25వి 22-16లతాదిస్థాపనం నృత్యభేదః భు4-14చ8 (సూర్యషష్టి షడశీతిపుణ్యకాలంభు3-25చ4
16	13	1	రశుబు	సో॥ ష51-12విశా8-36విష్కం51-47కౌ21-25వి18-53అహః30-24ఉ=ఫ2కన్యాయాం రవిః 18-52హస్త 3శు44పూ=ఫ2బు 47 హస్త4శు రథసప్తమీ రకభుః21
17	14	2	శుశ్రబు	మం॥ స52-10అనూ10-21ప్రీ49-51గర21-45వి25-3సౌగంధ స్తంబు23 అముక్తాభరణ సప్తమీ భు0-8చ5
18	15	3	బుశు	బు॥ అ54-25జ్యే18-19ఆయు48-58భద్ర23-28 విషఘటికాభావః పూ=ఫ3బు48చిత్ర1శు45జ్యేష్ఠాష్టమి బుధాష్టమీ భు0-18చ6
19	16	4	ర	గు॥ న57-46మూ17-35సౌ48-57బా26-10వి18-18రా,వి13-26అహః30-16ఉ=ఫ3రవిః38-30 నందనవమీ నూతనశస్త్రధారణంభు0-28చ7
20	17	5	బు	శు॥ ద60-11పూ-షా22-47శో49-42తై30-4రా,వి14-32పూ-ఫ4బు34గజలక్ష్మీవ్రతం క్షీరవ్రతారంభః శ్రవణ్యేష్టకామతీర్థానాం పుణ్యదినం భు0-38చ8
21	18	6	శుగుశు	శ॥ ఏ2-20ఉ-షా28-38అతి51-0గర2-20రా,వి9-33హస్త4-శు49జ్యే1గు33చిత్ర2శు32ఉ-షా శనిశేధః భు0-49చ9 (పామేకాదశి సిద్ధతిథిఃభు1-0చ10
22	19	7	బు	ఆ॥ ఏ7-18శ్ర35-6సు52-36భద్ర7-18 రా,వి16-3 ఉ-ఫ1బు23 పరివర్తనైకాదశి కల్కి- ద్వాదశి శ్రోత్రాపనం వామనజయంతి వేదాంతదేశికతిరునక్షత్రంపవిత్ర
23	20	8	ర	సో॥ ద్వా12-31ధని41-37ధృతి54-3బా12-31విషఘటికాభావః అహః30-8ఉ-ఫ4రవిః2-39సిద్ధతిథిః భు1-10చ11 (చతుష్టయం భు 1-20చ12
24	21	9	బుశు	మం॥ త్ర17-29శత47-48శూ55-12తై17-29వి1-28 చతుర్థశితిథిః ఉ-ఫ2 కన్యాయాం బు12 చిత్రతులాయాం శు13 సిద్ధతిథిః మృత్యుయోగః అనధ్యయన
25	22	10	ర	బు॥ చతు21-53పూ-భా58-15గండ55-43వణి21-53వి24-40అహః30-4తులాయనగతోరవిః 13-25గూన్యతిథిః అనంతవ్రతం శ్లో॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాచభా ద్రేశుక్లచతుర్దశీ ప్రనానంతవ్రతే గ్రాహ్యాపూర్ణిమాయుక్తావిశేషతయితి॥ శ్రీరామచంద్రదర్శనం పూ-భా-కేతువేధః భు1-30చ13
26	23	11	రశుబు శు)	గు॥ ○25-22ఉ-భా57-44వృద్ధి55-26బవ25-22వి19-3హస్త1రవిః26-27పూర్ణిమాతిథిః మహావ్యతీపాతప్రవేశః 8-45నిర్గమః 19-51చిత్ర1శు52ఉ-ఫ3బు[1] చిత్ర4శు 53ఉమామహేశ్వరవ్రతం గజగౌరీవ్రతంఉ-భా-కుజవేధః భు1-40చ14 (భు1-50చ15
27	24	12	బు	బ॥ శు॥ ప్ర27-43రేవ60-11ధ్రువం54-11కౌ27-43వి29-26ఉ-ఫ4బు49 మహాలయపక్షారంభః అమృతసిద్ధయోగః సిద్ధతిథిః
28	25	13		శ॥ ద్వి28-48రేవ0-45వ్యా51-55గర28-48తావి 22-29వృక్షభేదఃభు2-0చ16
29	26	14	రబుశు	ఆ॥ తృ28-38అశ్వ2-48హర్షణ48-39భ28-38వి27-1అహః29-56హస్త 2రవిః 49-47 హస్త1బు 37 స్వా 1 శు37 బృహ త్యుమావ్రతంభరణీమహాలయః ఆనందయోగః భు2-11చ17
30	27	15		సో॥ చ27-18 భర8-28వజ్ర44-24బా27-18రావి3-28 షడశీతిముఖః 30-20 భుల్లీసంస్థాపన యోగ్యతిథిః భు2-22చ18
1	28	16	శుబు	మం॥ పం24-36కృ3-1సిద్ధి39-14తై24-36రావి4-24 పంచమీతిథిః చిత్ర 2శు54హస్త2 బు25 చంద్రషష్టికపిలాషష్టి దగ్ధయో గః భుల్లీసంస్థాపనయోగ్యతిథిఃభు2-33చ19 (పాతమహాలయః భు2-42చ20
2	29	17	శురాకే	బు॥ ష21-08రో1-33వ్య57-51వ్య33-17వణ21-0వి15-3 తిథిద్వయంస్వా2శు19 రేవ1రాహుః హస్త 3కేతుః25వ్యతీ
3	30	18	రబు	గు॥ స16-39ఆర్ద్రా56-11వరీ26-40 బవ16-39వి19-16అహః29-46హస్త 3రవిః12-37 అష్టమీతిథిః హస్త3బు21 సూర్యసావర్ణికమన్వాదిః రుద్రాష్టమి
4	1	19	బు	శు॥ అ11-24పునర్వ52-28పరి19-33కౌల11-24వి24-20 గాధాస్తంబు 12 దగ్ధయోగ నృత్యారంభః భు3-2చ22 (మధ్యాష్టమీరంధ్రియోగః భు2-52చ21
5	2	20	బుశు	శ॥ న5-57ఉపర54-9పుష్య48-21శివం12-4గర5-47వణ27-5వి 11-6హస్త4బు17స్వా3శు2 అవోఘ్నవమి॥ అన్వష్టకయదారాజా పూర్వవిధానకారయేత్ పరవిద్ధాళ్చ కర్తవ్యాయితికాత్యాయనోబ్రవీత్॥ అవమాహః భు3-13చ23
6	3	21	రిక్త	
				ఆ॥ ఏ53-45ఆశ్లే44-6సిద్ధ4-22సాధ్యం 52-13బవ26-47 వి18-4అహః29-40హస్త4రవిః35-4చిత్ర3తులాయాం శు3సిద్ధతిథిః సన్యాసినాం మేకాదశిభు-3-23చ24
7	4	22	బుశు	సో॥ ద్వా47-45మఘ39-55శు48-48కౌల20-44వి12-1రావి29-0చిత్ర1బు12 స్వా4శు44 యతిమహాలయః సిద్ధతిథిః వైష్ణవానామేకాదశి భు3-33చ25
8	5	23		మం॥ త్ర42-6పూ-ఫ36-4శుభ్రం 41-20గర14-50శేషః2-22 త్యాజ్య 3-41రావి13-32 మహావైధృతిప్రవేశః 43-1నిర్గమః 52-25కలియుగాదిః సిద్ధతిథిః (ఉ-ఫ-రాహువేధః భు3-53చ27 (భు-3-43చ26
9	6	24	రబు	బు॥ చ 36-55ఉ-ఫ32-39బ్రహ్మ 34-16భద్ర9-28రావి23-9అహః29-3 చిత్ర1రవిః57-16చిత్ర2బు4 విషశస్త్రహతానాం మహాలయః (టిభు4-4చ28
10	7	25	శు	గు॥ ●32-26హ29-48మాహేంద్రం 27-48చతు4-36రావి[illegible]46విశా1శు 26 మహాలయమావాస్య సిద్ధతిథిః శ్రీమాధవతీర్థానాం పుణ్యదినం చాతుర్మాస్య

Left margin: భాద్రపదము. (beside 16–21); ఆశ్వయుజము. (beside 4–5); ఆశ్వయుజము. (beside 7–8)

రా		కే	
	శు6సో-క-రవిః		
	బు11అ-తు-శు		
	శు13మం-క-బు		
	శు3మ-తు-శు		
	గు	శుబు	శురకే

శ్రీపరీధావినామసంవత్సర ఆశ్వయుజమాస తిథివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః 1834 ఫసలీ 1322.

11	8	26	శుబు	శు॥ శుప్రప28-48చిత్ర28-0వై22-13ఆ0తు0-32బవ28-16రా,వి12-23చిత్ర4శు52 చిత్ర3తులారాయాంబు14 దౌహిత్రకః. ఆలయః నవరాత్ర ప్రారంభః కలశస్థాపనం ఉత్తరశృంగోన్నత సూక్ష్మచంద్రోదయః భు4-14చ29
12	9	27	గు	శ॥ ద్వి26-12స్వా27-6విష్క16-49కౌ26-12రా,వి12-1జ్యే2గు54ప్రీతిద్వితీయా అమృతాదియోగః భు4-24జిఆకౌజ్ చ1
13	10	28	రబుశు	ఆ॥ తృ24-45విశా27-19ప్రీ12-38గర24-45రా,వి8-18అహః29-22శుక్ర2రవిః18-37చిత్ర4బు14విశా2శ9 స్తనవృద్ధిగౌరీవ్రతం ఉత్పాతయోగః భు4-35చ2
14	11	29		సో॥ చ24-30అనూ28-45ఆయు9-24భద్ర24-30రా,వి14-4ఉపాంగలలితావ్రతం నృత్యారంభః భు4-46చ3
15	12	30	బుశు	మం॥ పం25-36జ్యే31-25సౌభా7-11బా25-36విషఘటికాభావః స్వా1బు14విశా3శు51దగ్ధయోగః భు4-56చ4
16	13	31	రశు	బు॥ ష27-55మూ35-15శో5-55తైతు27-55రా,వి1-45అహః29-14చిత్ర3తులాయాం రవిః39-48స్వా1శు47సరస్వతీపూజా విషువత్పుణ్యకాలః భు5-7చ5
17	14	1	బు	గు॥ స31-24పూ-షా40-14అతి5-38వణి31-24విష1-15స్వా2బు14వృశ్చికభేదః శ్రీసత్యపరాయణ తీర్థానాం పుణ్యదినం భు0-3చ9 (భు-0-14చ7
18	15	2	శు	శు॥ అ35-49ఉ-షా46-3సుక6-4భద్ర3-32వివి2-5రా,వి27-59విశా4శు34కాళి కొష్టమీ దుర్గాష్టమీ ఆనందయోగః శ్రీసత్యపరాక్రమతీర్థానాం పుణ్యదినం
19	16	3	బు	శ॥ న40-58శ్రవ52-28ధృతి7-13బా8-19శేషః1-33శుక్ర4-26స్వా3బు14 మహానవమీ సువాసినీపూజా దుర్గాబలిః స్వారోచిషమన్వాదిః సరస్వత్యుద్వాసనం సిద్ధ తిథిః పూర్వాహ్ణాయా శ్వాయతిరుననక్షత్రం భు0-23చ8 (రుతిరుననక్షత్రం భు0-33చ9
20	17	4	ర	ఆ॥ ద46-14ధని59-5శూ8-39తై18-37దివి8-34అహః29-6చిత్ర4విః0-35 జయదశమీ శమీపూజా ద్వాదశవ్రతారంభః సోపపదం రాజ్ఞాం పట్టాభిషేకః పూర్వదత్తాశ్వ
21	18	5	శబుశు	సో॥ ఏ51-22శత60-10గండ9-54వణి18-59విషఘటికాభావః మహావ్యతిపాతప్రవేశః50-13స్వా2శు48స్వా4బు50అనూ1 శు18దానఫలవ్రతారంభః దగ్ధయోగః పేయాశ్వాయతిరుననక్షత్రం శతభిషవేధః సర్వేషామేకాదశీ భు0-44చ10
22	19	6		మం॥ ద్వా55-55శత5-18వృ11-2బవ28-33వివి22-46నిర్గమః4-39పద్మనాభద్వాదశీ గోద్వాదశీ భు0-55చ11
23	20	7	రబు	బు॥ త్ర59-34పూ-భా10-51ధృవం12-37కౌ27-44రావి7-46అహః28-56స్వా1రవిః20-52విశా1బు58ధాతవస్త్రధారణం భు1-6చ12
24	21	8	శు	గు॥ చతు60-10ఉ-భా15-28వ్యా11-26గర30-41రా,వి18-19అనూ2శు1వృశ్చికభేదః ఉ-భా-కేతువేధః భు1-17చ13 (అమృతసిద్ధయోగః భు1-28
25	22	9	రబు	శు॥ చతు1-44రేవ18-59హ10-22వణి1-44విషఘటికాభావః అహః28-54వృశ్చికాయనగతో రవిః29-11విశా2బు56-కౌముదీపూజా స్త్రీణాంచంద్రదర్శనం
26	23	10	రశుబు శు)	శ॥ ○ 2-52అశ్వ21-15వజ్రం8-19బవ2-52దివి10-52రావి16-49స్వా2రవిః40-51స్వా3శు36 పశ్చాదుదయంబు30అనూ3శు42 వృశ్చికభేదః భు1-39చ15
27	24	11	బు	ఆ॥ అ॥ ప్ర2-35భర22-16సిద్ధి5-16కౌల2-35రా,వి23-28విశా3బు58సిద్ధతిథిః భు1-48చ16 అవమాహః భు1-59
28	25	12		సో॥ ద్వి1-22ఉ-పరి57-46కృ22-7వ్య1-16వరీ55-18గర1-22వణి28-53విషఘటికాభావః చంద్రోదయోమాఽవ్రతం సిద్ధతిథిః
29	26	13	శు	మం॥ చ55-30రో20-50పరి50-40బవ27-10వివి1-16రావి28-55సిద్ధతిథిః భు2-10చ18
30	27	14	రబుగు శ)	బు॥ పం51-1మృ18-38శివ44-13కౌల28-9రావి9-53అహః 28-44స్వా3రవిః 0-23విశా4శువృశ్చికబు12 జ్యే3గు35కృ4వశ22 అతాదిస్థాపనం భు2-20చ19
31	28	15	వ	గు॥ వ45-52ఆర్ద్రా15-40సిద్ధం37-9గర18-22రావి5-18స్వా4శు28దగ్ధయోగః భు2-41చ20
1	29	16	బుశు	శు॥ స40-14పున12-6సాధ్యం29-40భద్ర18-2రావి2-8అనూ1బు34జ్యే1శు6నూతనవస్త్రధారణం భు2-41చ21
2	1	17	ర	శ॥ అ34-17పుష్య8-7శుభం21-55బాలవ7-16రావి9-17అహః28-38స్వా4రవిః19-37వృశ్చికభేదః భు2-51చ22
3	2	18	బుశు	ఆ॥ న28-16ఆశ్లే3-56మఖ55-49శుభ్రం14-4తై1-16గర27-0రావి3-15నవమితిథిః మహావైధృతిప్రవేశః32-49నిర్గమః43-41అనూ2బు59జ్యే2శు50భు3-1చ23
4	3	19		సో॥ ద22-23పూ-ఫ55-44బ్రహ్మ6-13మాహేంద్రం52-58భద్ర22-23వివి18-25తిథిద్వయం భు3-12చ24
5	4	20	రశు	మం॥ ఏ16-49ఉ-ఫ52-13వైధృ53-16బ16-49వివి12-41అహః28-30విశా1రవిః38-5విశా1శు17 ఉ-ఫ-రాహువేధః సర్వేషామేకాదశీ భు3-22చ25
6	5	21	బుశు	బు॥ ద్వా11-45హస్త49-17విష్క44-32తైతు11-45వివి12-11అనూ3బు18జ్యే3శు33ఆనందయోగః భు3-33చ26
7	6	22		గు॥ త్ర7-22చిత్ర47-10ప్రీతి38-26వణి7-22వివి9-32నరకచతుర్దశీ స్నానం చంద్రోదయకాలేక తర్పణం యమతర్పణం భు3-43చ27
8	7	23	రబు	శు॥ చతు3-50స్వా46-1ఆయు33-4శకుని3-50వివి0-58అహః28-26విశా2రవిః56-56అనూ4బు40 స్వాత్యభ్యంగనస్నానం దీపావళిః ధనలక్ష్మీపూజా మహాపూజా ఘూర్జరాణాంసంవత్సరాదిః కేదారవ్రతం భు3-54చ28
9	8	24	శు	శ॥ 1-20 విశ 45-57సౌభా28-34నాగవం1-20వివి0-1రా,వి27-45జ్యే4శు16విశా=పంచశనివేధః త్రిగ్రహకూటః భు4-4చ29

ఆశ్వయుజ (side label, rows 20–21)

కార్తిక (side label, rows 3–5)

నవంబరు (side label, bottom left)

రా		శ	
	శు1శు-తు-బు శు3శు-వృ-శు జర్బు-వృ-బు		
	గుశు	రబుశు	కే

పరీధావి నామసంవత్సర మార్గశీర్షమాస తిథివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః 1834 ఫసలీ 1322

10	9	25	శుబు	శు॥ అ॥ ప్రప0-2అనూ47-4శో25-0బవ0-2శేషః0-11 త్యా-ప్ర4-4విశా2శు4జ్యే1బు58 శుద్ధద్వితీయా సిద్ధతిథిః మృత్యుయోగః చంద్రోదయః ఉత్తరశృంగోన్నతిః భు (4-14చ30
11	10	26	శు	సో॥ ద్వి0-3జ్యే49-27అతి22-25కౌ0-3దివి1-27మూ1ధనుషీశు59 త్రిలోచనగౌరీవ్రత సిద్ధతిథిః భు4-25జిల హేజ్ చ1
12	11	27	ర	మం॥ తృ1-7మూ53-2సుక20-40గర1-7రా,వి20-39అహః28-18విశా3రవిః15-2నాగచతుర్థీ సిద్ధతిథిః మనవాళమహామునులతిరునక్షత్రం భు4-35చ2
13	12	28	బు	బు॥ చ3-36పూ—షా57-45ధృతి20-23భద్ర3-36వి18-55జ్యే2బు43 సేనముదియాళ్వారునక్షత్రం భు4-46చ3
14	13	29	శు	గు॥ పం 7-15ఉ—షా—60-11శూ20-21బా7-15 దివి 19-39విశా3శు49మూ2శు42 సిద్ధతిథిః నృత్యారంభః భు4-57చ4 (భు5-8చ5
15	14	1	రగు	శు॥ ష11-48శ్ర—షా3-28గండ 21-9 11-48వివి14 33అహః28-12 విశా4వృశ్చికేరవిః 32-55 జ్యే 4 గు 32 త్రేతాయుగాంతః హరిపదపుణ్యకాలః సిద్ధతిథిః
16	15	2	బు	శ॥ స16-56శ్ర9-56వృద్ధి 22-23తై 16-56వి,వి 21-1 అష్టమీతిథిః మహావ్యతీపాత ప్రవేశః 27-24నిర్గమః 42-18 జ్యే 3బు 27 కోటిసోమవార వ్రతం శ్రీ-స ప్తకనివేశః భు0-5చ6
17	16	3	శు	ఆ॥ అ22-21ధ 16-27ధృ23-45బవ 22-21రా,వి8-13 శూన్యతిథిః మూ3శు26గోష్ఠాష్టమీ భు0-16చ7
18	17	4	ర	సో॥ న27-28 శత22-48వ్యా24-56కౌలు 27-28 రా,వి12-46 అహః 28-6అనూ 1రవిః 50-29 నవమితిథిః కృతయుగాదిః నూతనవస్త్రధారణం భు0-27
19	18	5	శుబు	మం॥ ద 32-0పూ—భా28-33హర్ష 25-38గర32-0రా,వి26-29 విశా 4శు 38జ్యే4బు34 ఆరోగ్యలక్ష్మీవ్రతం రంధ్రయోగః శ్రీవత్స్యవరతీర్థానాం పుణ్యదినం
20	19	6	శు	బు॥ ఏ35-32ఉ—భా33-27 వజ్రం25-39వణి3-56 విషఘటికాభావః మూ4శు7 బోధనైకాదశిలతాదిస్థాపనం శ్రీవేదనిధి తీర్థానాంపుణ్యదినంఉ—భా—కేతువేధః పీఠికాపురమ్యాంకుంతీ మాధవస్వామి నాముడు మహోత్సవః సర్వేషామేకాదశి భు 0-49చ10
21	20	7		గు॥ ద్వా38-3రేవ37-16సిద్ధి24-47బవ6-56 దివి5-17 యోగీశ్వరద్వాదశిస్వాయంభువమన్వాదిః చిల్కద్వాదశీక్షీరాబ్ధిపూజా భు1-0చ11
22	21	8	రశు	శు॥ త్ర39-8అశ్వ39-49వ్యతీ28-2కౌ8-47దివి29-23అహః27-56అనూ2రవిః 7-39పూ—షా1శు52లతాదిస్థాపనం భు1-11చ12
23	22	9	బు	శ॥ చతు39-3భర41-9వరీ20-12గర9-12వివి4-21మూ1ధనుష్షీబు6వైకుంఠచతుర్దశితులసీవ్రతోద్యాపనం భ-పంచ-రవివేధః భు1-22చ13
24	23	10	రశు	ఆ॥ ○37-40కృ41-15పరి16-26భ8-26వి11-12అహః27-54 ధనురాశిగతో రవిః 14-0అనూ1శు21 కేశబంధన గౌరీవ్రతం జ్వాలాతోరణంధాత్రీ పూజా స్త్రీణాంచంద్రదర్శనం తిరుమంగాళ్వారు తిరునక్షత్రం అరుణాచలక్షేత్రే దీపోత్సవః
25	24	11	రశు	బ॥ సో॥ ప్ర35-7రో40-13శి11-48బా6-28వివి20-36రావి25-51అనూ3 రవిః 24-40పూ—షా2 శు 33 తిరుప్పాణియాళ్వారు తిరునక్షత్రం భు1-44చ15
26	25	12		మం॥ ద్వి31-34మృ38-18సిద్ధం6-12సాధ్యం53-58తై7-26 గర 28-8రావి30-21 చాతుర్మాస్య ద్వితీయా భు1-55
27	26	13		బు॥ తృ 27-7ఆర్ద్రా35-21శుభ53-8భద్ర 27-7 శేషః 2-1 త్యా ప్ర3-48తృతీయాతిథిః దగ్ధయోగః వృత్తభేదః భు2-6
28	27	14	రశు	గు॥ చ22 3పున32-0శుభ్రి 45-44బాలు22-3వివి3-41రా,వి17-40అహః27-50 అనూ4రవిః41-22 తిథిద్వయం పూ—షా3శు25 అమృతాదియోగః శ్రీవిద్యానిధితీర్థానాం పుణ్యదినం భు2-17చ18
29	28	15	శు	శు॥ పం16-30పుష్య28-1బ్ర 38-0తై16-30రా,వి27-58షష్ఠితిథిః అనూ2శు4ఉత్పాతయోగః భు2-28చ19
30	29	16	గు	శ॥ ష10-40ఆశ్లే23-52మాహేంద్ర30-6వణి10-40రావి23-58 శుక్రోవైధృతిప్రవేశః 33-2నిర్గమః47-34మూ1 ధనుషీగు40 సావిత్రీకల్పాదిః పుష్యరవాహిన్ పుష్యరథప్రవేశః భు2 39చ20 (సావర్ణికమన్వాదిః అవతూహః భు2-50చ21
1	1	17	రబుశు	ఆ॥ స4-44మ పరి54-7శుభ19-40వైధృ22-12బవ4 44బాలు27-4రా,వి10-32అహః 27-48 జ్యే 1 రవిః 57-54 బుధవక్రారంభః 46 పూ—షా4 శు 25 ఇంద్ర
2	2	18		సో॥ స53-18పూ—ఫ15-40విష్కం14-29తై26-6రా,వి4-37 వృత్తభేదః భు3-2చ22
3	3	19	శుబు	మం॥ ద48-20ఉ-ఫ12-3ప్రీ7-4ఆయు52-50రా,వి4-15 అనూ3శు44పశ్చాదస్తం బు30భు3-13చ23 (రం భుః భు3-24చ24
4	4	20	శురాకే	బు॥ ఏ44-5హ స్త9-9సౌభా53-32వ16-14వి29-20జ్యే4వృశ్చికే,బు2శు-షా1శు11పూ—భా4రాహుః హ స్త2కేతుః20ఆనందయోగః హస్తరాహువేధః నృత్యా
5	5	21	బు)	గు॥ ద్వా40-45చిత్ర6-42శో47-52కౌ12-23వి20-22అహః27-46జ్యే2రవిః14-12 సర్వేషామేకాదశి భు3-35చ25
6	6	22	శు	శు॥ త్ర38-22స్వా5-18అతి43-5గర9-29వివి23-14ఉ—షా2 మకరేశు56వృత్తభేదః భు3-46చ26
7	7	23	బు	శ॥ చతు37-10విశా5-0సుక39-10భద్ర7-41వి15-8జ్యే3కన్యబు12యమదీపం సిద్ధతిథిః శ్రీపద్మనాభతీర్థానాం పుణ్యదినం విశా-కంచ కనివేధః భు3-57చ27
8	8	24	రశుగు	ఆ॥ ◉37-11అనూ5-51ధృతి36-14చతుష్పాత్ 7-7 వి 20-20అహః 27-44 జ్యే 3రవిః 30-22 అనూ4శు24 పశ్చాదస్తం గు40 మృత్యుయోగః చాతుర్గ్రహకూటః భు4-8చ28

రా		శ	
	శు-2సో-ధ-శు బ6-శ-ధ-గు బ13శు-మ-శు బ11బు-వృబు శు10 మం-వృశ		
శు	గురబు	కు	కే

9	9	25	శు	శు॥ సో॥ 38-36 జ్యే 7-59 34-47 తు 7-41 [illegible] 3 తు 29 [illegible] భు 4-19 వ 9
10	10	26		మం॥ 41-47 మూ 11-21 33-18 బాల 9-52 6-57 9-29 [illegible] భు 4-30 వ 0
11	11	27	రబుశ	బు॥ త్ర 45-2 పూ=షా 15 50 త్ర 38-10 తైతు 18-6 10-0 అహః 27-40 4 46-19 జ్యే 2 46 34 [illegible] భు 4-41 మహాగం చ 1
12	12	28	శు	గు॥ చ 49-41 ఉ=షా 21-19 వ 38-49 వ 17-20 2-59 [illegible] 50-55 49-33 ఉ=షా 4 6 [illegible] గండః భు 4-12 వ 2
13	13	29	శు	శు॥ షం 54-59 27-20 34-52 22-22 10 48 1 1 [illegible] భు 5-3 వ 3
14	14	30	బశు	శ॥ అ 60-11 34-2 36-13 27-47, 26 20 [illegible] 16 13 F2 [illegible] భు 5-14 వ 4
15	15	1	రబుగు	ఆ॥ ప 0-30 40-29 37 29 -30 30-24 అహః 27-58 1 2 3 1 21 2 21 మిత్రసప్తమి [illegible] భు 5-26 వ 5
16	16	2		సో॥ ప 5-36 పూ=భా 46-25 38-18 25-36 4-28 4-24 [illegible] భు 0-11-6
17	17	3	శబుశు	మం॥ అ 10-10 ఉ=భా 51-39 33-37 10-10 12 30 2 47 2 39 [illegible] భు 0-22 వ 7
18	18	4	ర	బు॥ 13-41 55-47 3 18-41 28-48 27-36 2 17-42 [illegible] భు 0-33 వ 8
19	19	5		గు॥ 16-5 58-13 36-33 16-5 20-38 [illegible] భు 0-44 వ 9
20	20	6	శు	శు॥ 17-10 60-10 34-5 17-10 28-22 28 [illegible] భు 0-55-10
21	21	7	ర	శ॥ ద్వా 16-56 60-9 30-32 16-56 3-8 27-34 3 33-11 [illegible] తీర్థానాం పుణ్య నం భు 1-6-వ 11 (భు 1-17 వ 12
22	22	8	శు	ఆ॥ త్ర 15-29 59-53 26-6 15-29 18-7 8 18 [illegible] జయంతి అనధ్యయన చతుష్టయం
23	23	9	రశు	సో॥ చతు 12-57 58-5 30-49 12-57 13 28 27-32 33-35 4 16 [illegible] అమృతసిద్ధయోగః భు 1-29 వ 13
24	24	10	ర	మం॥ ○ 9-19 55-21 14-41 9-19 18-7 4 48-41 [illegible] 1-42 వ 14
25	25	11		బు॥ 4-54 ఉ 55-4 52-0 8-0 4-54 22-32 28-40 నూతన వస్త్రధారణం [illegible] భు 1-53 వ 15 ([illegible] భు 2-4 వ 16
26	26	12	శుశు	గు॥ 54-52 48-8 0-49 52-22 27-6 10-48 4 46 1 4 అమృతసిద్ధియోగః [illegible]
27	27	13	బు	శు॥ 48-31 44-0 45-18 21-22 17-55 2 [illegible] యోగః భు 2-15 వ 17
28	28	14	రశు	శ॥ 42-22 39-47 37-24 15-23 11-58 30-51 27-54 1-4-8 ధని 2 వ 53 [illegible] భు 2-26 వ 18
29	29	15	గు	ఆ॥ 36-46 పూ=ఫ 35-43 29-36 19-38 2-9 8-44 24-58 8 55 సిద్ధతిథిః భు 2-37 వ 19
30	30	16	బు	సో॥ 31-20 ఉ=ఫ 31-48 22-3 4-1 27-19 24-9 జ్యే 8 బు 28 [illegible] సిద్ధతిధిః భు 2-49-20 ([illegible] 24 8 42 సిద్ధతిధిః భ 3-1 వ 21
31	1	17	రశుశు	మం॥ 26-28 28-48 14-54 26-28 20-22 27-36 పూ=షా 19-27 [illegible] వ 35
1	2	18	బుగు	బు॥ 22-18 16-19 8-17 22-18 22-19 [illegible] 87 [illegible] భ 3-13 వ 22
2	3	19		గు॥ 19-4 24-45 2-22 54-33 19-4 10-58 [illegible] సిద్ధతిధిః [illegible] భు 3-25 వ 23 (మోకాదశి భు 3-36 వ 24
3	4	20	రశు	శు॥ 26-51 24-12 51-46 16-51 6-33 27-40 పూ=షా 34-50 ద్వాదశితిధిః 4 38 సిద్ధతిధిః [illegible] — పంచ — [illegible] సర్వేషా
4	5	21	శుబు	శ॥ ద్వా 15-48 24-48 49-27 15-48 11-34 2 49 1 35 [illegible] పుణ్యది నం భు 3-48 వ 25
5	6	22		ఆ॥ త్ర 16-1 26-38 47-14 16-1 [illegible] భు 4-0 వ 26
6	7	23	రశు	సో॥ చతు 41-7 29-48 45-54 17-7 25-30 27 42 27-42 పూ=షా 50-15 [illegible] 1 24 భు 4-12 వ 27
7	8	24	బు	మం॥ ● 20-19 పూ=షా 33-57 45-33 20-19 27-59 [illegible] 2 బు 11 [illegible] భు 4-28 వ 28

రా		శ	
	12-శ ధ-బుధః బ8-మూ-ధ-పూః బ-8మూ-పుం శుక్రః		
శు			
గుర	కుబు		కే

1918 [illegible]

శ్రీపరీధావినామసంవత్సర పుష్యమాస తిధివారాదయః కల్యాదిగతాబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః 1834 ఫసలీ 1322.

8	9	25		శు॥ బు॥ ప్ర24-8ఉ—పా39-10హ 5-51బ24-8ర ॥22-27 ప్రతిపత్తిథిః సూత్యుచ్చ ద్ర దయః ఉత్తర శృంగోన్నతిః భు3-25చ29
9	10	26	బుశు	గు॥ ద్వి28-58శ్ర45-18వజ46-59కౌ28-58రా,వి 28-49మూ3క28మూ3బు47శత2శు15ఏకశీతిముఖః 26-35 శని—నష్ట—శనివేధః భు4-46సఫర్
10	11	27	ర	శు॥ తృ34-18ధని51-49సిద్ధి48-12తై1-36శేష1-19త్యా—ప్ర4-26అహః27-44ఉ—పా1రవిః5-41 అశౌదిస్థాపనం భు4-57చ2
11	12	28	బు	శ॥ చ39-48శత58-24వ్యతీ49-34వణి7-4వ11-47మూ4బ5క క్షీణతిథిః భు5-8చ8
12	13	29	శు	ఆ॥ పం45-0పూ—భా60-10వరీ50-39బ12-26కి16-4శత8శ9 కృష్ణభేదః భు5-19చ4
13	14	1	రబుగు	సో॥ ష49-24పూ—భా4-29పరి51 13కౌ17-17రా2-49అహః27-48ఉ—పా2మకరరవిః21-12మూ4ఘ50మూ4గ43ఉత్తరాయణపుణ్యకాలః ఏకవింశతిఘటికా
				మూర్ధ్వం భు5-31చ5
14	15	2	బు	మం॥ స53-0ఉ—భా9-48శివ57-58గర21-14రా,వి14-9పూ—పా1బు15అమృతాదియోగః పూ—భా—కేతువేధః భు0-6చ6
15	16	3	శు	బు॥ అ55-21రేవ14-6సిద్ధ49-49భ 24 7రా 9-9శ 5 ధ్వాంక్షయోగః సూనవస్త్రధారణం భు0-16చ7
16	17	4	రబు	గు॥ న56-22అశ్వ17-14సాధ్య47-40కౌ25-45తై6-43రా14-10 అహః27-48ఉ—పా3రవిః36 49పూ—పా2బు34 వృశ్చికభేదః భు0-27చ8
17	18	5	శు	శు॥ ద56-4భర19-9శు 44-32తై26-4రా21-39పూ—భా1శు9భు0-37చ9
18	19	6	శుబు	శ॥ ఏ54-28కృ19-49శు 40-24వణి25-7రా 31-35 పూ—పా1శ20పూ—పా2బు49 రైవతమన్వాదిః స్మార్తానామేకాదశి భు0 48చ10
19	20	7	ర	ఆ॥ ద్వా51-6రోహి19-19బ్ర35-23 బవ22-59 శేషః2-27 త్యా—ప్ర3-58అహః27-50 ఉ—పా4రవిః52-33 కూర్మద్వాదశి దగ్ధయోగః శ్రీరఘూత్తమ తీర్థానాం
				పుణ్యదినం మాధ్వానామేకాదశి భు0-58చ11
20	21	8	బుశు	సో॥ త్ర47-58మృ17-42మా హేంద్ర29 32కౌ19-74రా 9-58 పూ—పా4బు59పూ—భా2శ57అమృతసిద్ధయోగః ఆనందయోగః మృ—రవివేధః భు1-9చ12
21	22	9	ర	మం॥ చతు43-25ఆర్ద్ర15-19 వైధృ23-1 గ15-40రా, 15-49అహః27-54 భాను తోంవి58-13భు1-20చ13
22	23	10	శుబు	బు॥ ○38-16పున12-9 విష్క 16-58 భ 10-51రా 2-59ఉ—పా2 46 ప్రాం స్నాంబు 10 శ్రీః చంద్రదర్శనం పున—నుజవేధః భు1 31చ14
23	24	11	రబుశు	బు॥ గు॥ ప్ర32-39పుష్య8-29ప్రీ 8-30బా5-29కౌ27-10రా,వి10-21అహః27-58 త్రి 30 శు—పా1 9పూ—భా 3శు57
				అమృతసిద్ధయోగః భు1-41చ15 (తిరుఃతృత్రం వ ఖ—పంచ—రవివేధః భు1-52చ16
24	25	12		శు॥ ద్వి26-46ఆశ్లే 4 27ఆయు 0-45సౌ భా 52-6గ 26-46 రా,వి4-22 గ్వాతిత్యాతిథిః మృత్యుయోగః తిరుమడిశయాళ్వారు
25	26	13	బు	శ॥ తృ20-51మఖ0-16పూ—ఫ55-51శో44-58భ 20-1 18-53 తిధిద్వయం ఉ—పా2శుక్ర బ18 భు2-3చ17
26	27	14	రశు	ఆ॥ చ15-7ఉ—ఫ52-16అతి37-20బా15-7ర12-57 అహః28-2శ2రవిః24-39 పంచమీతిథిః పూ—భా4 మీనశు57భు2-14
				చ 18 (శ్రీసత్యకామతీర్థానాం పుణ్యదినం భు2-24చ19
27	28	15	శుబు	సో॥ ప9-45హ 48-35సు 30-4తై9-45 11-48పూ—పా3శు12ఉ—పా3 27 శాదిస్థాపనం కురత్తాళ్వారు తిరునక్షత్రం
28	29	16	శ	మం॥ ష4-47చిత్ర46-17ధృ23-18వణి4-47 వి7-49రా,వి31-44శవిష్ట 37 తిసోష్టకా శ్రీనరహరితీర్థానాం పుణ్య
				దినం భు2-35చ20 (పూ—పా1 7ఉ—భా 1శు57 అవమాహః భు2-45చ21
29	30	17	రబుగు	బు॥ స0-48శపరి 56-31 44-28 17-50 బవ0-48 బా28-16 శేష 3-45త్యా ప్ర3-53 రా,వి30-7 అహః 28-8 త్రి విః 40-46 ఉ—పా4బు 34
30	1	18	(శు	గు॥ స55-10విశా48-39 ంద11-46 తు26-20 శేష2.10త్యా ప్ర3-53 25-33 శౌతా భాగః విశా—పంచ—శనివేధః భు2-56చ22
31	2	19	శుబు	శు॥ ద54-12అనూ44-13వ్యా7-15 వణి24-49 ,వి30-1పూ—పా4శ37 శ్రీబు 34 వృత్యారంభః భు3-7చ23
1	3	20	ర	శ॥ ఏ54-30జ్యే45-33ధ్రు 3 39 24-30 శేషః2-37 పష్ట 5అహః28-14శ4రవి57-27 సర్వేషామేకాదశి భు3-17చ24
2	4	21	బుశు	ఆ॥ ద్వా56-7మూ48-19వ్యా 1 1హర్ష 8 4కౌ 25-48రా,వి16-48 2బు34ఉ—భా2శ6 అమృతాదయోగః దగ్ధయోగః భు3-28చ25
3	5	22		సో॥ త్ర58-59పూ—షా53-18వజ్ర 58-27గ 27-42 12-55 ఉత్పాతయోగః భు3-38-26
4	6	23	బు	మం॥ చతు60-10ఉ—షా57-26సిద్ధి58-57భ 31-6 14-1శ్రబు 34 స్నానం గారక చతుర్దశి శ్రీవిద్యాధీశతీర్థానాం పుణ్యదినం గినప్పుర్ భు3-49చ27
5	7	24	గశు	బు॥ చతు 3-16శ్ర60-10వ్య59-34 శకు3-16వ8-25అహః28-22 ధని 1 రవిః14-12ఉ—పా 1శు 3ఉ—భా3 శు14 ఉ—భా3 రాహుః హస్త 1కేతుః14
			(రా	భు4-0చ28
6	8	25	బు	గు.◯ 8-5శ్ర3-33వరి60-10నవ 8-5వి14-37శ్రవణ34 క్షీణతిథిః త్రిగ్రహకూటం భు4-10చ29

రా		శ	
శు	చశ్రీ—కు—బుధః చ4ఆమా—శుక్రః శు6సో—మురవిః		
ర			
గుబుశు			కే

1918సం॥ జనవరి నెల.

7	9	26		శు॥ శు ప్ర13-25ఘ10-0శ80-59ఘ13-25 నా1-30 ప్రతిపత్తిథిః సిద్ధయోగ
8	10	27	రబుశు	శ॥ ద్వి18-49శత16-32పః2-22కౌల 18-49రా, ఉ5-49అహః28-28ధ 2 ఘ31-11ఘౌన్యతిథిః 1బు34ఉ=భా4శు21భు4-21, 30
9	11	28	శు	ఆ॥ తృ23-58పూ=భా 23-18-35 28-53 ఉ20-37 తృతీయాతిథిః=పూ2శు రేవ 24 భు4-31రబ్బిఅవల్ చ1
10	12	29	బు	సో॥ చ28-13ఉ=భా 28-20 4-19 28-13విష్ణుఘటి చతుర్థీ భు4-42చ2
11	13	30	రశు	మం॥ పం31-34 32-56 4-23బా 31 34 0-28 అహః28-34ధ 8 సోపపత ఉ=భా=కేతు వేధఃన్యత్యారంభః భు4-53చ3
12	14	1	బు	బు॥ ష33-42 36-24శు3-35కౌల 2-45 25-49 రేవ1శ 40మదనపంచమీ యోగః భు5-3చ4
13	15	2	శుగు	గు॥ స34-37 38-40శు 1-57 57-27 4-20 1-18ఉ=పా3శు47పూ=పా2గ 47 రథసప్తమీ పుణ్యకాలః మృత్యుయోగః (భు0-2చ5
14	16	3	బుశు	శు॥ అ34-5 39-36శు 55-36 4-27 29-3 4బు 4రేవ2శ 59భీష్మాష్టమీ ఆభోజ్యార్క వ్రతంసూర్యచంద్రవ్రతం
15	17	4	రబు	శ॥ న32-24 39-21 50-53బా 3 22 19-26రా 24-17అహః28-42ధః 4రవి5-58శత1బు54 అమృతసిద్ధయోగః యోగ్యతిథిః భు0-20చ7 (భు-0-11చ6
				ముత్సవారంభః భు0-29చ8
16	18	5		ఆ॥ ద29-31 33-20 45-22 1-3 28-28రా, వి29-27 శుభేదః న్యసుజవేధః భు0-38చ9
17	19	6	బు	సో॥ ఏ25-47 35-47 ప్రీతి 2 25-47శేష2-6 ప్రతి-51ఏకాదశితిథిః శత2బు 44భీష్మపంచకం సర్వేషామేకాదశీ కుంతీమాధవస్వామి నాం కళ్యాణోత్స
				యోగః భు0-47చ10
18	20	7	రశుశు	మం॥ ద్వా21-12పున32-3 32-9బా 21-12 4-20 22-49అహః28-48శత1రవి28-45తిథిద్వయం ఉ=పా4శు10రేవ3శు18భీష్మద్వాదశి తిలద్వాదశి
				వరాహద్వాదశిసోప పండుల కేశవ ద్వాదశి తిరునక్షత్రం భు0-56చ11
19	21	8	బు	బు॥ త్ర15-59 29-9సౌభా 24-49 15-59రా, 30-9 త్రయోదశీతిథిః శత3బు 31వరాహకల్పాదిః భు1-5చ12
20	22	9	ర	గు॥ చతు10-20 25-10 17-10 10-20 2-45 8-44రావి24-11అహః28-50మీనాయనగతో రవిః 30-48 శ్రీరామచంద్రదర్శనం కుంతీమాధవ
				స్వామి నాం రథోత్సవః భు1-14చ13
21	23	10	రబుశు	శు॥ ○4-26ఉ పర54-1 21-1అతి9-22బవి4-26బా 27-0రావి10-43శత2రవి41-55శత4బు17 రేవ4శు54సిద్ధతిథిః (రంధ్ర) యోగః భు1-23చ14
22	24	11	శు	శ॥ శ॥ ప్ర52-39పూ=భ16-58శు 1-22 52-15 25-30రా 8-45 1శ 31 కుంతీమాధవస్వామి నాం చక్రతీర్థ అవభృథః
23	25	12	బు	ఆ॥ తృ47-14ఉ-భ13-0శూ 46-24వ 19-58 8-50పూ-భా 1బు 4 సత్యారంభః భు 1-42చ16
24	26	13	బు	సో॥ చ42-24హ 9-34 9-30 14-50 28-38 మహావ్యతీపాత ప్రవేశః36-11 నిర్గమః47-19పూ-భా 2బు50హస్త
				రాహువేధః భు1-51చ17
25	27	14	రశు	మం॥ పం38-21చిత్ర6-47 వృద్ధి33-17కౌల10-28దివి20-19అహః29-4శత3రవి0-24ఆశ్వ1మేష శు31దగ్ధయోగః భు 2-0చ18
26	28	15	శుబు	బు॥ ష35-10స్వా4-45ధ్రు 27-37గర6-48దివి18-31 2శ 32పూ-భా 3బు 31మూలానక్షత్ర ధారణం స్వా- వివేధః భు2-9చ19
27	29	16		గు॥ స33-1విశా3-48 వ్యా22-58భద్ర4-0 13-48తిసోప్ట కౌలవిశా-పంచశని వేధః భు2-18చ20
28	30	17	రబు	శు॥ అ32-9అను3-47హర్ష 19-0బా 2-30దివి18-5అహః29-10శత4 రవి19-12పూ-భా 4 మీనాబు 28దగ్ధయోగ
1	31	18	బుశు	శ॥ న32-29జ్యేష్ఠ5-4 16-8తైతు2-13విష్ణుఘటి కౌభావః పక్షాదుదయం బు4అశ్వ2శు17 సిద్ధతిథిః దగ్ధయోగః భు2-36
2	1	19	బు	ఆ॥ ద34-4మూ7-21 14-58వ 8-11 8-11రా 3-19ఉ-భా 1బు21అమృతాదియోగః భు2-45చ23
3	2	20	రశు	సో॥ ఏ36-55పూ-పా11-2 వ్య13-24 5-30రా 3-37అహః29-18పూ-భా 1రవి 38-25 3 11దగ్ధయోగః పీఠికాపుర్యాం కుక్కుటేశ్వరస్వామి నాం ప్రాతఃకాలే
				ధ్వజారోహణం రాత్రౌ కల్యాణోత్సవః తిరుపతి సోమేశ్వరస్వామి నాం కల్యాణోత్సవః భు2-54చ24
4	3	21	బు	మం॥ ద్వా40-56ఉ-పా16-8 13-22కౌల 8-56 27-6ఉ-భా 2బు27 సర్వేషామేకాదశీ భు3-3చ25
5	4	22	శుశు	బు॥ త్ర45-41 2 -58 14-3 18-20రా 3-37పూ-పా3శ 28ఆశ్వ3శు27 స్ప్రష్టనివేధః భు3-12చ26
6	5	23	రబు	గు॥ చతు51-2ధ 28-20 15-16 18-28రావి18-50అహః29-26పూ-భా 2రవి58-9ఉ-భా 3బు33మహాశివరాత్రి కుక్కుటేశ్వరస్వామి నాం నందివాహనో
				త్సవః భు3-21చ27
7	6	24	శు	శు॥ ● 56-25 64-55సిద్ధం 6-43చతు స్పా 28-45రావి28-3 4పర4 పీఠికాపుర్యాం కుక్కుటేశ్వరస్వామి నాం రథోత్సవః త్రిశూలస్నానం తిరుపతి సోమే (శ్వరస్వామి నాం త్రిశూలస్నానం త్రిగ హాముటః భు3-30చ28

రాహు		శ	
బుర	శు3అ మ-కు		
శు	శు5కు-కు-వి		
	బ5కుం-మే-కు		
	చ8కు-మీ-బు		
గు			కే

1913 వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరి నెల.

శ్రీపరీధావి నామసంవత్సర ఫాల్గుణమాస తిథివారాదయః కల్యాద్యబ్దాః 5013 శాలివాహన శకాబ్దాః 1834 ఫసలీ 1322

7	25	బుశు	శు॥	శ॥ ప60-9పూ—భా 41-19సాధ్య 18-13కి ... 28-59 వఘటికా భావ ఉ—భా 4బుశ్ 8 శ్వ 4శు37అ ... దయోగః త్రి ... భు3-39-29
8	26		ఆ॥	ప్ర1-25ఉ—భా47-6శు19-5బక1-25 ఃశ్7-33మహాశై ధృతిప్రవే ఃకక్-37ఉ—భా త్రు వేధఃసిద్ధతిథిఃచంద్రోదయః ... ఃభు3-48
9	27	రబు	సో॥	ద్వి5-35రేవ52-1శుభ 19-26కౌక్-35బవ19-34అహఃఃకు-38పూ—బా 3రవి-17-53ని ... ము7-25రేవ1బు44సిద్ధతిథిః శ్రీసత్యవేదతీర్థానాం పుణ్యదినం భు 3-57 (రథ్బసానిచ1
10	28	శు	మం॥	తృ8-46అశ్వ55-41బ 18-52 క8-46గ ,వి15-24వని1 49అమృతసిద్ధియోగః భు4-6చ2
11	29		బు॥	చ11-45భర58-20మహేంద్రc17-37 ... 10-45 ... 20-41 ... భు4-15చ3
12	30	శబు	గు॥	పం11-26కృ59-36 ... 15-14 ... 11-26 ... 28-58 ... 29-48పూ— 4మీ రేవనః38-14 శేవ2బు28పుదశితిపుణ్యకాలః జ్వాలాముఖీయోగః భు4-24చ4
13	1	శు	శు॥	ష10-45రో59-37విష్క c11-54 తై10-45రా, 9-51భ1 59సిద్ధతిథిః శ్రీసత్యవ్రతతీర్థానాంపుణ్యదినం మంగళగిరినృసింహస్వామివారుత్సవారంభః భు0-3చ5
14	2		శ॥	స9-1మృ58-31ప్రీతి7-34వ 9-1వి13-36వృశ్చికభేదః భు0-11చ6
15	3	రవబుశ	ఆ॥	అ6-7ఆర్ద్రా56-24ఆయు 2-24 ... 54-14 ... 6-7 ... 18 48అ ... 29-50ఉ—భా1 ... 58-59 ... 2శు12బుధ ... 38 ... 4బు ... 28వృశ్చికభేదః భు0-19చ7
16	4		సో॥	న2 16పు 55-31సు 53-34 ... 50-1 ... 2 16 ... 27 46దిః 24-31నూతనవస్త్రధారణం భు0-27చ8
17	5		మం॥	ద52-21పుష్య50-2అతి42-43 ... 24-59 వి12-23 శ్రీవేణుగోపాలస్వామివారుత్సవారంభః సార్వత్రాకామేకాదశి భు0-35చ9
18	6		బు॥	ద్వా46-31ఆశ్లే46 6సు ... 35-12బవ19-27దిః 19-55నృసింహద్వాదశి అమలకీపూజా ... కుజవేధః వైష్ణవానాంమేకాదశీవ్రత ... భు0-43చ10 (నృసింహస్వామివారిపునర్వసు ... భు0-51చ11
19	7	రకబు	గు॥	త్ర40-34మఘ41-56ధృతి27-29కౌల 13-34 ... 14-1 ... 30-0ఉ—భా2 ... 20-4 ... 3 ... 31రేవ ... 49 ... 2శు10 ... మంగళగిరి
20	8	బు	శు॥	చతు 34-32పూఫ37-39శూ16-41 ... 7 33 ... 0 34 ... 24 33 ... 19అమృతాదియోగః ... భు1-0చ12
21	9	ర	శ॥	○ 28-48ఉ—ఫ33-48 ... 12-0 ... 1-37బ 27-6 ... 23-27 ... 30-4 ... తోరణః29-19 పూర్ణిమా ... మహాఫాల్గునీ ... 25 23 గ్రహణః 35-41 ... హోళికా ... దోలోత్సవః ... రాత్రి ... భు1-8చ13 వేణుగోపాలస్వామివారి చక్రతీర్థం
22	10	ర	ఆ॥	ప్ర23-18హ 30-13వృ4-34 ... 52-51కౌల 23-18గ, 19-6ఉ—భా 3 ... 41-37 ... చెన్నపట్టణం ... బళ్ళారి బెంగుళూరు తత్పళ్ళిమునే ... నృసింహస్వామివారి చక్రతీర్థం భు1-15
23	11	శు	సో॥	ద్వి18-26చి27-16వ్యా 50-58 ... 18-26 ... 10-37 రాజమహేంద్రవరపీఠే ... భు1 23చ15
24	12	బు	మం॥	తృ14-19స్వా25-1హర్ష 45-13 ... 14-19 ... 8-34ఉ—భా 4 ... 24 ... భు1-31చ16
25	13		బు॥	చ11-8 ... 23-47 ... 40-17 ... 11-8 ... 3-31 ... భు1-39చ17 (భు1-47
26	14	ర	గు॥	పం8-53అను 23-36సి 36-12 ... 8-53 ... 7-34 ... 30-14ఉ—భా ... 8-42 ... యోగః ... తిథిః ...
27	15		శు॥	ష8-... 24-34 ... 33-9 ... 8-0 ... భు1-55చ19
28	16	శబుశు	శ॥	స8-1మూ 26-50 ... 19 ... 22-41 ... 21-52 ... 5 ... 3 ... 59 ... 3శు37 ... భేదః భు2 3
29	17	రగు	ఆ॥	అ9-55పూ—షా30-19 ... 30-0కౌల 9-55రా, 21-27 ... 30-22 ... 26-0 ... 3 ... భు2-11
30	18		సో॥	న12-49ఉ—షా 34-55 ... 29-49 ... 12 49 ... 15-23 ... భు2 19చ22
31	19		మం॥	ద16-57 ... 40-22 ... 16-37 ... 20-53 ... భు2-27చ23
1	20	రశు	బు॥	ఏ21-18 ... 46-45సాధ్య 31-35 ... 21-18 ... 30-28 ... 2 ... 48-50 ... 2 ... 23 ... (2-35చ24
2	21	బుశు	గు॥	ద్వా26-28 ... 53 21శుభ 33-5తైతు26-28 ... 6-43 ... 52 ... 58 ... భు2-43చ25
3	22		శు॥	త్ర31-48పూ—భా 59-52 ... 34-35 ... 31.43 ... 11-5 ... 30-10 ... 40-18 ... 40-45 భు2-51చ26
4	23	ర		... 12-9సిద్ధతిథిః ఉ—భా ... భు3-0చ27 ... 42 ... భు3-8 28

రాబుగ	శు	శ	
	శుర కే—మీ—రవి		
	శు18 గు—కుం—కు		
శు			

1913 వ సంవత్సరం మార్చి నెల.